

HAYNT

Chaim Finkelstein

*Permanent preservation of this book was made possible
by Dyna Wise & Family
in memory of
Irvin Wise, beloved husband, father & zeidee*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05164-0

9780657051648T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

חיים פינקעלשטיין

★

„היינט“ — צייטונג ביי יידן

תרס"ח — תרצ"ט

1908 — 1939

חיים פינקעלשטיין

דיינט

אַ צייטונג ביי יידן

תרס"ח — תרצ"ט

1908 — 1939

ארויסגעגעבן פון דער וועלט-פעדעראציע פון פוילישע יידן

פאולאג
י.ל. פרץ
ישראל

תל-אביב תשל"ח 1978

CHAIM FINKELSTEIN

"HAYNT", A JEWISH DAILY, 1908 — 1939

I. L. PERETZ Publishing House
31, Allenby St. Tel-Aviv

חיים פינקעלשטיין / א צייטונג ביי יידן 1908 — 1939
פארלאג י. ל. פרץ
תל-אביב, אלנבי 31

Published by the World Federation of Polish Jews

נדפס בישראל תשל"ח
Printed in Israel 1978

©

Copyright Ch. Finkelstein

All rights reserved. Except for brief passages used in a review,
no parts of the book may be reproduced in any form or by
any means without permission of the author.

דאס בוך איז דערשינען מיט דער הילף פון אַנדענקפאַנד
פאַר יידישער קולטור
הספר יצא לאור בסיוע קרן הזכרון לתרבות היהודית

דפוס א. ינקלביץ בני-ברק

אין דער שטאָטישער ביבליאָטעק „שער־ציון“ אין תל־אביב איז דאָ אַ קאָמפּלעט פון „היינט“ פאַר דעם יאָר 1937, וווּ דער מנדב, **מרדכי־יוסף הובערמאַן**, האָט אַריינגעשריבן אַ דעדיקאַציע:

„געווידמעט דער צייטונג „היינט“

„היינט“, מיין באַליבטע צייטונג, וואָס איך האָב דיך געלעזן די גאַנצע צייט פון דיין עקזיסטענץ. איך האָב זיך די גאַנצע צייט נישט געקענט שייַדן מיט דיר. וווּ נאָר איך האָב געקענט האָב איך געהאַט דיינס אַ נומער אין דער צייט ווען די צייטונג איז געווען רייך מיט די שאַפונגען פון די בעסטע שריפטשטעלער (דאָ ווערט אויסגערעכנט אַ לאַנגער צעטל שרייבערס, וואָס האָבן געאַרבעט אין דער צייטונג זינט זי איז געגרינדעט געוואָרן).

איך האָב זיך מיט דיר קיין מאַל נישט געשיידט. וווּ איך בין נישט געוועזן און וווּ מיר איז נישט אויסגעקומען צו זיין, דאָרט ביסטו מיט מיר מיטגעוועזן. איך האָב דיינע עקזעמפּלאַרן געזאַמלט און געפירט איבער ימים און ווען איך בין געקומען אין אונדזער לאַנד, האָב איך דיך ווידער געזאַמלט און איבערגעגעבן אין דעם היכל וווּ אין אַלע צייטן זאָל אַ פשוטער מענטש אָדער אַ היסטאָריקער, ווען ער וועט זיך נויטיקן אין אַן איבערבליק פון דער פאַרגאַנגענהייט, האָבן די מעגלעכקייט צו זען צו וואָס די מענטשהייט האָט געשטרעבט און צו וואָס די וועלט איז דערגאַנגען. אַ תל פון דער וועלט איז געקומען. די דעספּאָטישקייט און באַרבאַריזם האָבן חרוב געמאַכט מענטשן, לענדער און הייליקייטן פון היסטאָרישער באַדייטונג און צווישן זיי ביסטו, מיין גייסטיקער פריינד, אויך געפאַלן אַ קרבן. זאָל ווערן אַ סוף צו דער באַרבאַרישקייט און דו זאָלסט ווידער אויפשטיין תחית־המתים !

דיין געטרייער פאַריתומטער לעזער און זאַמלער

מרדכי־יוסף הובערמאַן

תל־אביב, ת"ש

30סטער אַקטאָבער 1939.

אלה תולדות „היינט“...

א.

די ארבעט וואָס ווערט דאָ פאַרגעלייגט איז אַ מאָנאָגראַפֿיע פֿון דער טאַג־צייטונג „היינט“ אין וואַרשע. דאָס איז אַ באַשיידענער פֿרוּוו פֿון אַ געוועזענעם מיטאַרבעטער צו דערציילן איר געשיכטע און אירע אויפטוען און די ראַלע, וואָס זי האָט כּמעט אַ דריטל יאָרהונדערט געשפּילט ווי אַ צייטונג ביי יידן ביו דער חורבן, וואָס האָט אונדז געטראָפֿן, האָט זי שטיל געמאַכט אויף אייביק. דער מאַטאָ פֿון „היינט“ איז געווען צו שרייבן דעם אמת, דעם גאַנצן אמת וועגן דער לאַגע פֿון די יידן, פאַרטיידיקן די יידישע אינטערעסן, מאַנען רעכט פֿאַר יידן. עס ווערט דאָ דערציילט ווי אַזוי „היינט“ האָט פאַרשטאַנען זיין זעלבסט־באַשטימטע שליחות און די מניעות און נגישות וואָס ער האָט דערפֿאַר געהאַט אויסצושטיין מצד די רעגירונגען, וואָס האָבן נאָך אַנאַנד געהערשט אין פּוילן: — פּריער די צאָרישע מאַכט און דערנאָך די דייטשישע אַקופּאַנטן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַבער צום מערסטן טייל באַהאַנדלט די מאָנאָגראַפֿיע די תקופּה צווישן ביידע וועלט־מלחמות, ווען פּוילן איז געווען אַ זעלבשטענדיקע מלוכה. אַלע דריי ממשלות זענען געווען פּינטלעך צו די יידן, אַבער די פּוילישע מושלים האָבן איבערגעשטיגן די אַנדערע צוויי רעזשימען סיי מיט די אכזריותן אויף יידן און סיי מיט די רדיפות אויפֿן „היינט“. די תקופּה 1918—1939 און די ראַלע פֿון „היינט“ אין דער צייט פֿון דער פּוילישער פּרייער מלוכה איז די צענטראַלע טעמע פֿון דער מאָנאָגראַפֿיע.

אַ טאַגצייטונג, כּפּרט אַ יידישע טאַגצייטונג, און ספּעציעל פֿון דעם פּאַליטישן פאַרנעם און דער געזעלשאַפֿטלעכער באַזע, ווי דאָס איז געווען „היינט“, אַפּערירט נישט אין אַ חלל; זי ציט איר יניקה פֿון דער סביבה, פֿון דער געזעלשאַפֿט, מיט וועלכער זי איז געבונדן, פֿון די קולטורעלע און סאַציאַלע שטראַמען, פֿון די פּאַליטישע באַדינגונגען פֿון דער צייט. עס איז דערבער נויטיק געווען צוזאַמען מיט דער געשיכטע פֿון „היינט“, זיינע אויפטוען ווי אַ יידישע צייטונג און זיין ראַלע אין פּורעמען די יידישע געזעלשאַפֿטלעכע מיינונג צו באַמיען זיך צו באַלייכטן אויך דעם פּאַליטישן, געזעלשאַפֿטלעכן און ווירטשאַפֿטלעכן הינטער־

גרונט, דעם יידישן און דעם אלגעמיינעם, אויף וועלכן די צייטונג איז געווען אקטיוו, און ארויסברענגען די געדאנקען, שטימונגען און שטרעבונגען, וואס האבן גענורטעוועט אין יידישן לעבן פון דער תקופה, וואס איז אזוי נישט צו דערקענען אנדערש פון אונדזער צייט און איז אזוי ווייט פון דעם יידישן שטייגער- לעבן אין די לענדער ווו יידן וווינען און ווירקן אין אונדזער תקופה. צו העלפן דעם הינטזייטיקן לייענער תופס צו זיין די ראַלע פון „היינט“ ווי אַ צענטראַלע פרעסע-טריבונע פון פוילישן יידנטום ערב דעם חורבן איז דעריבער נויטיק געווען צו בויען די מאַנאָגראַפֿיע אויף צוויי פּלאַכן: אויף איינעם ווערט באַהאַנדלט די ברייטע פּאַנאָראַמע פון דער יידישער ווירקלעכקייט, די נסיונות און פּרעגיונות, די זעלטענע טרוימפּן און פריידן און די אַפּטע מפלות און ליידן, וואָס האָבן באַגלייט די יידן אין פּוילן אין די יאָרן, וואָס זיינען נוגע די געשיכטע פון „היינט“ און וואָס איז אזוי שאַרף געקומען צום אויסדרוק אויף די שפּאַלטן פון דער צייטונג. אויפן צווייטן פּאַן ווערט אַרויסגעבראַכט די רעאַקציע פון „היינט“ אויף די געשעענישן און די רדיפות, וואָס די צייטונג איז אויסגעשטאַנען. דער מחבר וויל קלאַר מאַכן, אַז הגם דאָס בוך האָט צו טאָן מיט געשיכטע, האָט ער נישט געהאַט בדעה צו שרייבן אַ היסטאָרישע שטודיע אין שטרענגן זין פון וואַרט. ער האָט אָבער געהאַלטן פאַר נויטיק צו געבן אַ סקיצע, דעם סאַמע תּמצית, נישט מער ווי אַ פּנקס, אַ קאַנספּעקט פון די פּאַסירונגען, פאַר וועלכע דאָס פּוילישע יידנטום איז געשטאַנען פּנים-אל-פּנים אין די גורלדיקע יאָרן ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה. דער לייענער וועט דאָ נישט געפינען קיין אַנאַליז פון די קאַמפּליצירטע פּאָליטישע פּראָבלעמען פון דער תקופה, אָדער פון די סאַציאַלע ראַנגלענישן און דעם יידישן אָפּווער און אויך נישט קיין סיסטעמאַטישע באַשרייבונג פון די עוואָלוציעס אין די יידיש-פּוילישע באַציונגען. שרייבן אויספירלעך וועגן דעם אַלעמען וואָלט אַריבער די ראַמען פון דער טעמע. דאָס איז אַן אויפגאַבע, וואָס וואַרט אויף דעם פּראָפּעסיאָנעלן היסטאָרישן פּאַרשער. עס פעלט נאָך די אַרומגעמענדיקע שטודיע וועגן פּוילישן יידנטום אין זיין לעצטער היסטאָרישער תקופה אויף דער פּוילישער ערד. וואָס עס איז ביז איצט דערשינען איז נישט באַפּרידנדיק, פּראָגענטאַריש, אַפּט צופּעליק, איינזייטיק. די אויפגאַבע וואַרט נאָך אויף דעם פּאַרשער. די ענד-תּקופה פון די יידן אין פּוילן דעקט זיך מיט דער תקופה פון „היינט“ און עס איז נויטיק וועגן איר צו שרייבן כאַטש ביצימצום ווען עס רעדט זיך וועגן „היינט“ און זיין איינפלוס אין יידישן עפנטלעכן לעבן אין פּוילן. דער מחבר האָט זיך גענומען די אויפ- גאַבע פון אַן עד-ראיה און האָט דערציילט וואָס ער אַליין האָט מיטגעמאַכט. ווי אַ גבית-עדות האָט ער באַשריבן די געשעענישן און זיך געטיילט מיט זיינע אַבסערוואַציעס. אַרויסגעקומען אין, ווי געזאָגט, נישט מער ווי אַ רעגיסטער פון די געשעענישן, ראשי-פרקים, גענוג אַריינצופירן דעם לייענער אין דער אַטמאָספּער, אין וועלכער די פּוילישע יידן האָבן געלעבט. ווי אַ פּאַן פאַר דער

געשיכטע פון „היינט“ דארף דער מאטעריאל אין די קאפיטלעך 2, 3, 7, 16 און קודם כל 4 און 21 — נישט געקוקט אויף אלע בלויוזן, וואס זיינען לגמרי נישט געקומען צוליב א פארזען — גענוג זיין צו דערמאנען דעם עלטערן דור ליינערס ווי אזוי זיי האבן געלעבט. די ייגערע ליינערס, ווידער, וועלן זיך קענען שאפן א באגריף פון דער לעצטער פאזע פון דער יידישער געשיכטע אין פוילן. עס קומט איצט א צייט ווען אונדזער יונגער דור הויבט אן ארויסצוווייזן אן אינטערעס אין אונדזער נאענטן עבר. יונגע פארשערס, סטודענטן, שרייבערס, היסטאריקערס, סאציאלאגן זוכן רעלעוואנטע מאטעריאלן פון דער ערשטער קוועלע. האפנטלעך וועט די מאנאגראפיע זיין איינער אזא מקור. און דעם פראפעסיאנעלן זשורנאליסט אדער פארשער פון דער געשיכטע פון דער מאדערנער יידישער פרעסע וועט די מאנאגראפיע דערציילן ווי אזוי א דעמאקראטישע יידישע צייטונג און אירע שרייבערס האבן געהאנדלט אין זייערע ראנגלענישן מיט רשותדיקע רעגירונגען און אן אנטאגאניסטישער געזעלשאפט.

א היסטאריקער צי אן עדר-ראיה דארף זיך פארנעמען מיט פאקטן אליין. ער דארף דערציילן וואס עס איז געשען, ווי אזוי עס איז געשען, נישט אריינגע-לאזן זיך אין חקירות וואס עס וואלט געשען, ווען מען וואלט געהאנדלט אנדערש. פון דעסטוועגן זיינען ביים מחבר אין פראצעס פון שרייבן אויפגעקומען ספקות: צי איז „היינט“ געווען גערעכט, ווען ער האט אזוי קאנסעקווענט געפאדערט בירגערלעכע רעכט פאר יידן, וואס זיינען גאראנטירט געווארן אין טראקטאט פארן שוץ פון נאציאנאלע מינדערהייטן נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה און אין דער פוילישער קאנסטיטוציע? צי איז בכלל די שארפע אפאזיציאנעלע פאלי-טיק געווען א ריכטיקע טאקטיק, ווען די יידישע פירערס אין פארלאמענט און „היינט“ אויף זיינע שפאלטן האבן עקשנותדיק געפאדערט גלייכע רעכט פאר יידן אין פוילן? צי וואלט נישט געווען גינסטיקער צו גיין אין דער שטיל אויף קאמפראמיסן און — ווי דאס האבן געמיינט געוויסע קרייזן — אומקערן זיך צו דעם אלטן יידישן שתדלנות? אפשר וואלט אזוי ארום די לאגע פון די יידן געווארן א ביסל לייכטער און פאר איין וועגס וואלט „היינט“ אויך געקענט לייכטער אפעטעמען?

א בליק אויף די ברירות, וואס זענען געווען בנימצא, באווייזט קלאר, אז די לאגע פון די יידן אין פוילן איז לגמרי נישט געווען אפהענגיק פון זיי אליין, פון אזא אדער אן אנדערער פאליטיק. די שינאה צו יידן איז געווען שטענדיק א וויכטיקער, צענטראלער באשטאנדטייל פון דעם פראגראם און מעשים פון די רעגירונגען און די פאליטישע פארטייען. דאס פארשפרייטן האס צו יידן, דער טעראר און די עקאנאמישע אויסראטונג איז פאר זיי געווען א מיטל צו פארבאפן די מאכט און צו פארפעסטיקן די ממשלה ווען זיי האבן זיך צוגעכאפט צו דער מאכט.

אויך די פוילישע סאציאליסטן האבן זיך נישט אויסגעצייכנט מיט אהבת-
 ישראל און האבן זיך נישט געקוואפעט קעגנצושטעלן זיך דעם אַנטיסעמיטישן
 אַנגרױף און פּאַרטידיקן דעם יידישן אַרבעטער, וואָס דער באַיקאַט האָט אים
 אויסגעוואַרצלט פון זײַנע אַרבעט־פּאַזיציעס. מיט גאַר־גאַר קלײַנע אויסנאַמען
 פון אויפריכטיקע ליבעראַלע יחידים, אָן נאַכפּאַלגערס און אָן פּאַליטישן אײַנפלוס,
 איז די פוילישע געזעלשאַפט אַוועק ווייטער אין דער טאַג־טעגלעכער שינאה
 צו ייִדן, ווי די רעגירונגען אין זײַער אַנטיסעמיטישן פּראָגראַם און געזעצן און
 ווי די לאַקאַלע מאַכט־אַרגאַנען אין זײַער פּראַקטישער אויספירונג פון די דיסקרי־
 מינאַציע־פּאַראַדענונגען און אינסטרומקציעס. די פּרווון, וואָס זענען פון דער
 פוילישער זײַט געמאַכט געוואָרן פּלומרשט צו קומען צו אַ פּאַרשטענדיקונג מיט
 די ייִדן, זײַנען נישט געווען ערנסט. דאָס איז באַזונדער בולט אַרויסגעקומען
 בעת די „אוגאַדע־געשפּרעכן אין 1925—1926. עס ווערט וועגן דעם דערציילט
 אין קאַפּיטל 7.

ווען די אַנפירונג פון דער יידישער פּאַליטיק אין פוילן איז פון יצחק
 גרינבוים אַריבער צו די אָנהענגערס פון אַ מעסיקער טאַקטיק, ווען ד״ר עמיל
 זאַמערשטיין (1883—1957) איז געוואָרן דער פּאַרויצער פון יידישן פּאַרלאַמענט־
 טאַרישן קלוב און שפּעטער, ווען די רעגירונג האָט געפרווט אַריינברענגען אַ
 שפּאַלטונג אין דער יידישער געזעלשאַפט און האָט געגעבן איר הסכמה, אָז ד״ר
 יהושע גאַטליב זאָל ווערן סײַם־דעפּוטאַט פון גענאָד פון די „אַזאַן־לייט, דער
 פּאַשיסטישער רעגירונג־פּאַרטיי „אַבּוּז זיעדנאַטשעניאַ נאַראַדאָוועגאַ“ (לאַגער פון
 נאַציאָנאַלער אײַניקייט, באַקאַנט ווי „אַזאַן“, די ר״ת פון דעם פוילישן נאַמען),
 וואָס האָט פּאַרשפּרייט אין פוילן די היטלעריסטישע מעטאָדן פון ראַסיסטישן
 אויסראַטונג־קאַמף קעגן די ייִדן; ווען עס איז געקומען די תקופה, ווען געוועזענע
 לעגיאָניסטן, עמעריטירטע יידישע אַרמײ־אַפּיצירן און נאָך אַזעלכע מענטשן פון
 דעם שניט, וואָס האָבן קײן מאָל נישט געהאַט קײן שייכות צו ייִדן און נישט
 געהאַט קײן אײַנטערעס פאַר יידישע ענינים, זײַנען אַנגעוואַרפן געוואָרן דער
 יידישער געזעלשאַפט ווי ראשי־המדברים, איז דער יידישער פּאַרלאַמענטאַרישער
 קאַמף געצוימט געוואָרן און די יידישע פּאַדערונגען זײַנען געוואָרן אײַנגעשטילט.
 די נײַע „פירערס“ האָבן קײן זאָך נישט געפּאַדערט. פּאַרקערט, זײ זײַנען געגאַנגען
 אויף דער האַנט דער מאַכט, האָבן זיך אפילו באַטייליקט אין מאַכן פּלענער פאַר
 דער געצווונגענער עמיגראַציע פון די ייִדן. אין די קאַפּיטלעך 4 און 21 ווערט
 דערציילט, ווי טראַגיש די לאַגע פון די ייִדן איז דעמאָלט געווען. פון דער
 פּערספּעקטיוו פון צײַט, פון דער לאַנגער קײט פון די דיסקרימינאַציעס קעגן
 ייִדן אין פוילן און דער כוואַליע פון בלוטיקע אומרוען און דער ראַסיסטישער
 גירוש־העצע פון די דרייסיקער יאַרן מוז מען אַביעקטיוו קומען צו דער מסקנה, אַז
 די יידישע פּאַליטיק אין פוילן, איר טאַקטיק און פּרינציפּן, האָט פּאַקטיש געהאַט
 אַ גאַר קנאַפן אײַנפלוס אויף דער אַנטוויקלונג פון די יידיש־פוילישע באַצײונגען.

נאכגיביקייט, אפילו אן קאמפנסאציעס, ווי אייניקע האבן געמיינט, אדער שתדלנות הינטער די קוליסן און תחנונים, ווי אנדערע האבן געגלויבט, האבן נישט געהאט קיין בעסערע אויסזיכטן, ווי דער פרינציפיעלער פאליטישער קאמף. די פאפולאָ-ריטעט פון „היינט“ האָט בולט אילוסטרירט די געפילן פון די יידן. זיי האָבן געוואָלט קעמפן פאַר זייערע רעכט און פאַר דער באַדראַטער עקזיסטענץ און „היינט“ האָט זיי געמוטיקט אויפן וועג צום קאמף.

ווען מען קוקט אין רעטראַספעקט אויף די ביטערע יאָרן פון דעם אַנטי-יידישן אַנגריף אין פּוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות און ספּעציעל אין די שפּעטערע דרייסיקער יאָרן, מוז מען בלייבן שטיין דערשטוינט און באַוונדערן די ענערגיע, מיט וועלכער די פּוילישע יידן האָבן זיך פאַרטיידיקט. דאָס פּאַלק האָט געפונען כּוח און ווילן צו דערהאַלטן זיך אויף דער אויבערפּלאַך. אין די קאמפּלעטן פון „היינט“ געפינען מיר אַ שלל אַרטיקלען, ידיעות, באַריכטן וועגן וויכטיקע נייע ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, נייע קאָאָפּעראַטיוון, פּאַקוורסן, פּאַלקסבענק פאַר ביליקע קרעדיטן און אַלערליי גמילת-חסדים קאַסעס, וואָס זייער צוועק איז געווען צו עפענען נייע פרנסה-קוואַלן פאַר יידישע אַרבעטער, בעלי-מלאכות, קרעמערס און שאַפן נייע אַרבעט-וואַרשטאַטן פאַר דער דעקלאַ-סירטער יידישער אינטעליגענץ. נישט געקוקט אויף דעם טיפן עקאָנאָמישן קריזיס און דער קאַלאַסאַלער אַרבעטסלאָזיקייט און פאַראַרעמונג פון די יידישע מאַסן, האָט אויף דער יידישער גאַס געשפּרודלט אַ רייך און פאַרשיידנאַרטיק קולטור-לעבן. לערן-אַנשטאַלטן מיט צענדליקער טויזנטער קינדער און טויזנטער לערערס און דערציערס אין פּאַלקסשולן און מיטלשולן, אַלערליי קורסן פאַר דערוואַקסענע מיט יידיש, העברעיִש און פּויליש ווי די אונטערריכט-שפּראַך, קולטור-אינסטיטוציעס, טעאַטערס, ביבליאָטעקן, כאַרן, מוזיק-געזעלשאַפטן, קונסט-גאַלעריעס, ספּאַרט-קלובן, לאַנדקענערישע קרייזן מיט הונדערטער אַפּטיילונגען און צענדליקער טויזנטער מיטגלידער האָבן ביזן סוף אַנטוויקלט אַ לעבנדיגע טעטיקייט. צענדליקער טאַגצייטונגען (אין וואַרשע אַליין זענען רעגולער אַרויסגעגאַנגען 9 און אַ מאַל 10 יידישע צייטונגען אַ טאַג), הונדערטער וואַכנבלעטער און פאַר-שידערליי אַנדערע פּעריאָדישע אויסגאַבעס פאַר פּאַליטיק און ווירטשאַפט, סאַציאַלע פּראַבלעמען און געזונטהייט, ליטעראַטור און פּראַפעסיאָנעלע זשור-נאַלן האָבן געהאַט הונדערטער טויזנטער לייענערס. די יידישע ליטעראַטור האָט געבליט, עס זיינען דערשינען און גוט פאַרקויפט געוואָרן נייע ביכער, די יידישע בינע האָט געשטעלט מאַדערנע פּיעסן פון יידישן און אַלגעמיינעם רעפּערטואַר, די יידישע קינסטלערס האָבן געשאַפן און געהאַט קונגים פאַר זייערע ווערק. איבעריק צו זאָגן, אַז די רעגירונג האָט קיין געלט אויף דעם נישט געגעבן. די גאַנצע עקאָנאָמישע, קולטורעלע, מעדיצינישע און סאַציאַלע אַרבעט און דאָס שולוועזן איז אויסגעהאַלטן געוואָרן דורך די יידן אַליין אויף די יסודות פון ועלבסטהילף, אַ דאַנק די באַשטייערונגען פון מנדבים אין פּוילן און די פּאַנדן,

וואס זיינען געקומען פון יידישע קוועלן אין אויטלאַנד, צום גרעסטן טייל פון „דזשאַינט“ אין אַמעריקע.

ב.

וואַרשע, די גרעסטע יידישע קהילה אין אייראָפּע, דער מיטלפּונקט פון יידישן עפנטלעכן לעבן פון די איבער דריי מיליאָן יידן אין פּוילן, דער גרעסטער יידישער ישוב אין דער וועלט חוץ די פאַראייניקטע שטאַטן, איז געווען די שעפּערישע קוּזנישע, וווּ עס איז געשמידט געוואָרן דאָס יידישע לעבן. אין אַ סך הינזיכטן האָט דאָס פּוילישע יידנטום גייסטיק און קולטורעל באַאיינפלוסט און באַלעבט די יידן אין דער גאַרער וועלט. וואַרשע איז געווען די שטאָט פון דער אַקטיווער פרומער יידישקייט, אַ צענטער און פעסטונג פון ציוניזם און פון דער אַרבעט פאַר דעם אויפבויע פון ארץ-ישראל, אַ שטאָט פון אַ לעבאָפּטער יידישער סאָציאַליסטישער טעטיקייט. אַט די דריי וויכטיקסטע אידעאָלאָגיעס אין יידישן לעבן זיינען געקומען צום אויסדרוק אין די פּרעסע-אַרגאַנען, וואָס זיינען געשטאַנען נאָענט צו דער פּראַקטישער פּאָליטישער, קולטורעלער און עקאָנאָמישער אַרבעט און די קאַמפּן אויף דער יידישער גאַס, — די קאַמפּן, וואָס זיינען געפירט געוואָרן אין דער יידישער מחנה גופא און די ראַנגלענישן מיט די אויסערלעכע שונאים.

„היינט“ איז געווען אַ פּאַלקסצייטונג, אַ פּלל-ישראל-צייטונג מיט אַ קלאַר באַצייכנטן נאַציאָנאַלן און ציוניסטישן פּרצופּ. ער האָט די ליינערס געגעבן די וויזיע פון קאַמף פאַר דער מענטשלעכער ווערדע, געלערנט נישט אַראַפּצופאַלן ביי זיך, קעמפּן פאַר אייגענע פּאָזיציעס און פאַרן ווילן פון אַלע בירגערס. די צייטונג איז געשטאַנען אין צענטער פון יידישן אַפּווער, אירע מיטאַרבעטערס האָבן נישט מיט דער פּעדער אַליין זיך באַטייליקט אין דעם געראַנגל. אַ סך זיינען פּערזענלעך געווען נאָענט צו דעם אַקטיוון קאַמף פאַר רעכט אויף אַרבעט, רעכט פאַר דער מעגלעכקייט צו שאַפּן אייגענע יידישע קולטור-ווערטן, רעכט אויף אַ זיכער לעבן ווי גלייכע בירגערס פון דער מלוכה.

אין אַרטיקלען און אין דער כראָניק, אין דעם אופן ווי אַזוי די געשעענישן פון טאַג זיינען געוואָרן פאַרגעשטעלט, דורך דעם, וואָס אייניקע זיינען אַרויס-גערוקט געוואָרן אויפן ערשטן פּלאַץ און דורך מינימירן די אַנדערע, האָט „היינט“ פאַרמירט די מיינונג פון זיינע ליינערס, געלערנט, אַז די עמאַנציי-פאַציע פון אַן איינצלענעם יידישן יחיד, אַדער אפילו פון איין יידישן קיבוץ, וועט קיין קיום נישט האָבן אַן דער גאולה פון גאַנצן יידישן פּאַלק. אַזוי האָט געלערנט דער ציוניזם און אַזוי האָט „היינט“ געלערנט אַ דור ליינערס.

„היינט“ האָט פאַרשפּרייט דעם געדאַנק פון קאַמף פאַר יידישע בירגער-רעכט און פאַר אַ זעלבשטענדיקן יידישן קולטור-לעבן ווען אַזעלכע לאָזונגען

זיינען נאך געווען פרעמד ביי די מאסן, און די מענטשן וואס האבן דעמאלט געהאט די העגעמאניע אויף דער יידישער גאס האבן דאס באקעמפט. און די צייטונג האט פארשפרייט דעם ציוניסטישן געדאנק ווען דער פאליטישער ציוניזם איז נאך געווען גאר יונג און ווייניק פאפולער. ווי א רויטער פאדעם זיינען אט די ביידע גרונט-אידעען פון יידישן רענעסאנס דורכגעפלאכטן מיט דער געשיכטע פון „היינט“ און זיינען אפגעשפיגלט אויף די שפאלטן פון דער צייטונג. אין די ווערטער פון יצחק גרינבוים איז „היינט“ געווען „א צייטונג, וואס האט איר גאנץ לעבן געפרעדיקט דעם קאמף פאר רעכט און גערעכטיקייט פאר יידן“ (פון „נאענטן עבר“, באנד 2, ז' 232). אין אלע צייטן, אונטער אלע אומשטענדן, האט „היינט“ געטראגן טרייסט און האפענונג פאר יידן, געוועקט צום ווידער-שטאנד, אונטערגעהאלטן דעם ווונטש צום אויסדויער, צו א בעסערן מארגן. דער היסטאריקער בער מארק שרייבט אין זיינע זכרונות וועגן יידישן אַנטייל אין דער ציווילער פארטיידיקונג פון ווארשע אין דער צווייטער וועלט-מלחמה (זע קאפיטל 22) ווי אזוי „היינט“ האט זיך דעמאלט באמיט אונטערצוהאלטן די געמיטער פון די פוילישע יידן.

רעגירונגען זיינען געקומען און געפאלן, א מאל זיינען זיי געווען קאנסערו-וואטיווע, א מאל רעאקציאנערע און א מאל פלעגן אויפקומען אזעלכע, וואס האבן געווארפן קלינגענדיקע ליבעראלע ווערטער וועגן דעמאקראטיע, אבער דאס זיינען געווען נישט מער ווי פראזן און ממשות. די לאגע פון די יידן האט זיך נישט געענדערט, קיין איין רעגירונג איז נישט געווען פריינדלעך, אדער אפילו טאלעראנט. און „היינט“ האט נישט געהאט קיין מנוחה. קיין שום אנדערע בירגערלעכע צייטונג איז אזוי הארב נישט באהאנדלט געווארן, קיין שום אפאזי-ציאנעלער יידישער אדער נישט-יידישער פרעסע-ארגאן איז נישט גערודפט געווארן מער ווי „היינט“, אבער די מאכט איז נישט געווען בפוח צו ברעכן דעם „היינט“ און דערשטיקן דעם ווייגעשריי פון די אונטערדריקטע יידן, וואס האט זיך געטראגן פון די שפאלטן פון דער צייטונג. עס רעדט זיך וועגן דעם אין קאפיטל 6.

די מיטארבעטערס האבן געארבעט אין א נערוועזער אטמאספער, נישט געווען זיכער וואס דער מארגן וועט ברענגען. די עקזיסטענץ פון דער צייטונג איז פסדר געהאנגען אויף א האר, די מאטעריעלע היזקות זיינען געווען אומ-געהייער. די 20 יאר פון פוילנס אומאפהענגיקייט זיינען געווען יארן פון פאר פאלגונגען מיט אלע מיטלען פון דער מלוכה-מאשין און פון ווידערשטאנד קעגן די נגישות. קאנפיסקאציעס זיינען געווען א טעגלעכע דערשיינונג, א מין לעבן-שטייגער. די צייטונג איז עטלעכע מאל פארמאכט געווארן, מ'האט געמוזט ארויסגעבן דעם „היינט“ אונטער אנדערע נעמען, אין איין וואך האט מען „היינט“, געמוזט זעקס מאל משנה-שם זיין. די דרוקעריי איז עטלעכע מאל געווארן פארהתמעט, אנדערע רדיפות האבן אויך נישט געפעלט. דאך, ווי גרויס עס איז

נישט געווען די ספנה, ווי געפערלעך און אומזיכער עס איז נישט געווען דער קיום פון פארלאג, ווי ביטער עס איז אפט נישט געווען אויפן הארצן, זיינען דאס אבער אויך געווען יארן פון אויפשוונג, ווען די ראלע און די חשיבות פון „היינט“ איז אנערקענט געווארן אין פוילן און זיינע ראנגלענישן מיט דער מאכט האבן באקומען א ברייטן אפקלאנג ביי די יידן אויסער די גרענעצן פון פוילן. דאס איז געווען די מאראלישע קאמפענסאציע, וואס האט פארגיטיקט פאר אלע צרות.

די שרייבערס פון „היינט“ און אפילו די אנגעשטעלטע פון די טעכנישע פערסאנאלן, די זעצערס, די דרוקערס, די בוכאלטערס, האבן געארבעט מיט א געפיל פון באפרידיקונג, וואס איז געקומען פון באווסטזיין, אז זיי דינען דער יידישער זאך. אומאפהענגיק פון פערזענלעכע פארטייזשע, אדער ארגאניזאציע-נעלע פארבינדונגען, האבן זיי באטראכט זייער באטייליקונג אין „היינט“ ווי א זאך, וואס האט זיי ארויסגעהויבן אויף א העכערן מאראלישן שטאפל, אויס-געטיילט און געמאכט אנדערש פון אנדערע אין דער צייטונג-פראפעסיע. דער בשותפותדיקער ווילן אנצוגיין מיט דעם הארטנעקיקן קאמף, וואס „היינט“ האט געפירט פארן ווילן פון פוילישן יידנטום, האט דעצידירט און באאיינפלוסט אלע מיטארבעטערס אויך אין דער תקופה פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“, נישט געקוקט אויף די פינאנציעלע קרבנות וואס דאס האט גורם געווען פארן פארלאג און פאר יעדן איינציקן מיטגליד (זע קאפיטל 19).

די באציאונג פון די לייענערס צום „היינט“ איז געווען אן אונזיקום אין דער פרעסע. דאס איז געקומען צום אויסדרוק ביי פארשידענע געלעגנהייטן (זע, למשל, קאפיטלעך 17, 18, 19). די אומות-העולם פארמאגן גרעסערע, רייכערע צייטונגען, מיט מיליאנען לייענערס און מיליאנען רווחים. אין פארגלייך מיט זיי איז „היינט“ געווען קליין און ארעם. רייך האט דעם „היינט“ געמאכט דער צוטרוי פון די לייענערס און זייער צוגעבונדנקייט, זייער גלויבן אין זיינע ערלעכע פונות, זייער געטריישאפט און דאס באווסטזיין פון די שרייבערס וועגן זייער שליטה איבער די לייענערס. דאס איז געווען דער מאראלישער אוצר פון „היינט“, וויכטיקער פון אלע מאטעריעלע רייכטימער.

מרדכי-יוסף הובערמאן, דער „גרויער“, דער „אומבאקאנטער“ לייענער פון „היינט“, האט גערעדט פאר זיי אלעמען, ווען ער האט געשריבן די פשוטע ווערטער פון זיין הארציקער ווידמונג אין דעם יארגאנג פון „היינט“, וואס ער האט מנדב געווען דער שטאטישער ביבליאטעק אין תל-אביב.

ג.

„היינט“ האט אויסגעדריקט די מיינונג פון די אלגעמיינע ציוניסטן, אבער סימפאטיזירט האט ער מיט דער פראגרעסיווער גרופע א' פון „על המשמר“. די

צייטונג האָט אויפּמערקזאַם נאַכגעפּאַלגט דאָס לעבן פּון ישוב, געשטיצט די אַרבעט פּון די קרנות און אויסגעהאַלטן אַ שטאַב קאַרעספּאַנדענטן אין ארץ-ישראל. אין קאַפּיטל 5 ווערט באַהאַנדלט די שטעלונג פּון „היינט“ צו די תּוכיקע ציוניסטישע און אַלגעמיינ-יידישע פּראַבלעמען וואָס האָבן אויסגעפּילט דאָס יידישע געזעלשאַפטלעכע לעבן צווישן ביידע וועלט-מלחמות.

„היינט“ איז געווען אַ ציוניסטישע צייטונג, פינאַנציעל איז ער אָבער נישט אויסגעהאַלטן געוואָרן דורך דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. נישט „היינט“ האָט זיך אין דעם גענויטיקט און נישט די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע וואָלט געווען אין שטאַנד דאָס צו טאָן. די צייטונג איז געווען אומאַפּהענגיק, די מיטאַר-בעטערס זיינען געווען פּריי צו שרייבן ווי זייער געוויסן און שכל-הישר האָבן זיי דיקטירט. „היינט“ האָט פאַרשפּרייט ציוניזם, ווייל די צייטונג און די שרייבערס האָבן געלויבט אין ציוניסטישן אידעאַל; זיי האָבן געקעמפט פאַר דעמאָקראַטיע אין דער באַוועגונג, ווייל זיי אַליין זיינען געווען מענטשן מיט פּראַגרעסיווע איבערצייגונגען; האָבן פאַרטיידיקט דעם יידישן פּבּוד און געפּאָדערט בירגער-לעכע רעכט, ווייל זיי האָבן זיך באַטראַכט פאַר פּרייע, גלייכבאַרעכטיקטע בירגערס און זיינען געווען שטאַלץ אויף זייער יידישקייט.

די פאַרטייען און גרופּעס אין ציוניזם האָבן באַטראַכט דעם „היינט“ ווי אַ בשותפותדיקע טריבונע. „היינט“ האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט די באַזונדערע שאַטירונגען אין ציוניזם צו באַקענען די עפּנטלעכקייט מיט זייערע מיינונגען און פּאַסטולאַטן, אָבער האָט אַפּגעהיט, אַז די פּריווילעגיע זאָל נישט אויסגענוצט ווערן פאַר דעסטרוקטיווע צוועקן און די קריטיק זאָל נישט איבערכאַפּן די מאַס. אין קאַפּיטל 20 ווערט דערציילט ווי אַזוי „היינט“ האָט רעאַגירט, ווען צוויי וויכטיקע שרייבערס האָבן זיך נישט אונטערגעוואָרפּן דעם תּנאי.

ד.

אַרגאַניזאַציאָנעל האָט „היינט“ דורכגעמאַכט צוויי תקופות: פּון 1908 ביז 1932 איז די צייטונג געווען אַ פּריוואַטע אונטערנעמונג, אין 1932 איז זי אַריבער אין אַרענדע צום פּערסאָנאַל, וואָס האָט זיך פאַר דעם צוועק אַרגאַניזירט אין דעם קאַאָפּעראַטיוו „אַלט-ניי“. די ערשטע 18 קאַפּיטלעך פּון דער מאַנאַגראַפּיע באַהאַנדלען די ערשטע תקופה און צום טייל די צווייטע. וועגן די גרינדערס פּון „היינט“ און די ערשטע מיטאַרבעטערס ווערט דערציילט אין ערשטן קאַפּיטל, דער שרייבער-משפּחה פּון דער צייטונג זיינען געווינדמעט קאַפּיטלעך 8—14. קאַפּיטלעך 2 און 3 נעמען אַרום די תקופה ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה, די לאַגע פּון די יידן אין פּוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות איז באַשריבן אין קאַפּיטל 4 און 21 און אין קאַפּיטל 7 רעדט זיך וועגן איינפּלוס, וואָס יצחק גרינבוים האָט געהאַט אויפּן „היינט“. די פּאַפּולערקייט פּון „היינט“ אין גאַליציע און דער שטייגער-פּראַצעס אין לעמבערג פּילן אויס די קאַפּיטלעך 15 און 16

און די קאפיטלעך 17 און 18 באשרייבן די געזעלשאפטלעכע און קולטורעלע איני-ציאטיוועס פון „היינט“ און זיינע צוויי יובילייען, אין 1928 און 1938. קאפיטלעך 19—21 זיינען נוגע די געשיכטע פון דער צייטונג און די טעטיקייט פון פארלאג ווען „אלט-ניי“ איז געווען פאראנטווארטלעך פאר דער ארבעט. די לעצטע טעג פון „היינט“, אין סעפטעמבער 1939, זיינען געשילדערט אין קאפיטל 22.

עס איז צו האפן, אז דער ליינער וועט געפינען, אז די געשיכטע פון „היינט“ איז קלאר און סיסטעמאטיש באארבעט געווארן אין די 22 קאפיטלעך פון ערשטן טייל, און אז די שפע פון מאטעריאל אין זיין גאנצן היקף, די פראבלעמען און דאטעס, זיינען ריכטיק ארויסגעבראכט געווארן אין דער געהעריקער פערספעקטיוו און אין א גענויעם כראנאלאגישן סדר. א באזונדערע אנשטרענגונג איז געמאכט געווארן צו לייגן דעם טראפ אויף דער ראלע פון דער צייטונג ווי דער פירשפרע-כער פון די יידישע מאסן אין פוילן און איר ראנגלעניש מיט דער פיניטלעכער מאכט. דערביי איז אפגעהיט געווארן, אז דער נאראטיוו זאל זיין נישט נאר פינקטלעך, וואס שייך די פאקטן, נאר אז דער ליינער זאל זיך קענען פונאב-דערקלייבן אין די פארוויקלטע ענינים, פאר וועלכע דאס פוילישע יידנטום — און „היינט“ בתוכם — איז געשטאנען במשך פון די פמעט צוויי-און-דרייסיק יאר זינט „היינט“ האט אנגעהויבן דערשיינען.

דער צווייטער טייל איז אן אנטאלאגישע פון זכרונות און אפשאצונגען פון מיטארבעטערס, אדער פערזאנען, וואס זיינען געשטאנען גאנצט צו דער צייטונג. א גרויסער טייל פון די ארבעטן איז געשריבן געווארן אויף דעם מחברס איני-ציאטיוו, דער מקור איז אנגעגעבן אין די הערות.

אין דריטן טייל זיינען אנגעגעבן רשימות פון מיטארבעטערס, וואס האבן אין פארשיידענע צייטן געארבעט אין „היינט“, די פובליקאציעס, וואס זיינען דערשינען ביים „היינט“, די ביכער-פרעמיעס פאר די ליינערס און די רשימות פון די מיטגלידער פון די געזעלשאפטלעכע קאמיטעטן צו פייערן די יובלען פון „היינט“. ס'רוב מאטעריאל און די אריגינעלע, אימפאנירנדע סטאטיסטישע טאבעלעס אין די יובל-ביכער קענען צונאך קומען דעם היינצטייקן פארשער, דעריבער זיינען אין דעם טייל אויך אויסגערעכנט די טיטלען פון די געדרוקטע ארבעטן און די נעמען פון די אויטארן. א רשימה פון אילוסטראטיוון מאטעריאל אין די יובל-ביכער איז אויך פאראן אין דריטן טייל. א טייל פון די פאטאגראפיעס איז רעפראדוצירט אין דער מאנאגראפיע.

דער ביבליאגראפישער מאטעריאל, וואס איז גענוצט געווארן פאר דער מאנאגראפיע, איז אויסגערעכנט אין פערטן טייל. דער פינפטער טייל איז אן אקומולאטיווער אינדעקס פון נעמען, ענינים, אינסטיטוציעס, ערטער און פוב-ליקאציעס.

ה.

די געשעענישן, וואס ווערן באהאנדלט אין דער מאָנאָגראַפֿיע, זיינען איינגע-
קריצט אין זפרון, אָבער דער מחבר האָט זיך דערויף נישט געקענט פאַרלאָזן.
דער מענטשלעכער זפרון איז נישט קיין אידעאָלער אינסטרומענט, זיין יכולת
איז נישט אומבאַגרענעצט. האָט מען דעריבער געדאַרפט די געשעענישן אָפּפּרישן,
בפרט איינצלע פּאַקטן און די כראָנאָלאָגיע פון דער אַלגעמיינער און יידישער
געשיכטע. עס איז גוטיק געווען צוריקצוגיין צו די קאַמפּלעטן פון די „היינט“
יאָרגענג. אָבער נישט אַלע יאָרגענג זיינען בנימצא אין אַמעריקע, האָט מען
געמוזט אַנקומען צו אַנדערע מקורות. זיי זיינען אַנגעוויזן אין דער ביבליאָגראַפֿיע
(אגב, עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ באַגלויבטער מקור פאַר געוויסע פרטים
איז געווען דאָס פאַרמלחמהדיקע טעלעפּאָן-בוך פון דער שטאַט וואַרשע). קאַרעס-
פּאַנדענץ מיט אינפּאַרמירטע יחידים, אַמאַליקע ליינערס פון „היינט“ אין ישראל,
אויסטראַליע, ענגלאַנד, פּוילן און אין די פאַראייניקטע שטאַטן האָט געהאַלפּן צו
דערגעצן דעם מאַטעריאַל. אַ סך מאַטעריאַל האָט דער מחבר פּערזענלעך געפּאַרשט
אין די אַרכיוון און ביבליאָטעקן אין ניו-יאָרק, לאַנדאָן, תּל-אביב, ירושלים,
אַדער באַקומען ענטפּערס אויף שריפטלעכע אַנפּראַגעס.

אין פּראָצעס פון דער אַרבעט איז דער כתב-יד דורכגעגאַנגען אַ ריי
ענדערונגען אין דער סטרוקטור און אינהאַלט, אָבער בינו-לבינו זיינען טיילן
און קיצורים פון די פאַרשידענע ווערסיעס געווען געדרוקט אין אַ צאָל ביכער
געווידמעט דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע און פּעריאָדישע אויסגאַבעס.
וואָס זיינען דערשינען אין ישראל, אַמעריקע, אייראָפּע. פאַר זיין עסיי אין דעם
צווייטן באַנד „פון נאַענטן עבר“, וועלכער איז דערשינען אין ניו-יאָרק
אין 1956, האָט דער מחבר אויסגענוצט געוויסע טיילן פון ערשטן אַנווורף פון
דער מאָנאָגראַפֿיע (ז"ו 69—237). פּראָגענטן פון אַ שפּעטערדיקער ווערסיע
פון כתב-יד זיינען געדרוקט אין ביידע אויפלאַגעס פון דעם אַלמאַנאַך געווידמעט
דער יידישער פרעסע אין אייראָפּע, אין דער העברעיִשער אויפלאַגע „עיתונות
יהודית שהיתה“, וואָס איז דערשינען אין 1973 (ז"ו 56—72) און מיט קליינע
ענדערונגען אין דער יידישער אויפלאַגע „די יידישע פרעסע וואָס איז געווען“,
וואָס איז דערשינען אין 1975 (ז"ו 34—52). אַ קיצור פון ערשטן קאַפיטל פון
דער מאָנאָגראַפֿיע איז דערשינען אין „פּנקס פאַר דער פאַרשונג פון דער יידישער
ליטעראַטור און פרעסע“ באַנד 3, וואָס איז דערשינען אין ניו-יאָרק אין 1975
(ז"ו 345—366).

די יידישע טעלעגראַפֿן-אַגענטור (ייטאַ) האָט וועגן דער מאָנאָגראַפֿיע גע-
מאַלדן אין איר בולעטין נומ' 182 פון 3טן אַקטאָבער 1973. „דזשואיש קראַניקל“
אין לאַנדאָן האָט געשריבן וועגן איר דעם 28-טן סעפטעמבער 1973 און „האַרץ“
און אַנדערע צייטונגען אין ישראל האָבן געדרוקט נאַטיצן אין פאַרשידענע צייטן.

ארטיקלען אין שייכות מיט דעם 65סטן יובל פון „היינט“, וואָס איז אויסגעפאלן אין 1973, וואָס דער מחבר האָט באַזירט אויף דעם מאַטעריאַל אין דער מאַנאַ-גראַפֿיע, זיינען געווען געדרוקט אין „אונזער וואָרט“ אין פאַריז (דעם 26סטן מאַי 1973), אין די „לעצטע נייעס“ אין תל-אביב, אין „דזשואיש פראַנטיר“ אין ניו-יאָרק אויף ענגליש (מאַי 1973) און אין „אַנאָדע וואַמאַס?“ אין ריאָ דע זשאַ-נעיראַ (דעם 19טן אויגוסט 1973) אויף פאַרטוגעזיש. אויסצוגן פון אַ ווייטערדיקער ווערסיע פון פּת-ידי זיינען אויסגענוצט געוואָרן פאַר דעם מחברס עסייען אין „די צוקונפּט“ אין ניו-יאָרק אין די נומערן פון פעברואַר און אַפּריל 1974.

די דערפאַרונגען פון מחבר ווי אַ רעפּאָרטער, סיי-קאַרעספּאַנדענט, רעדאַק-טאָר פון דער לאַקאַלער כראָניק, נאַכט-רעדאַקטאָר און שפּעטער ווי דער אַנפירער פון פאַרלאַג „אַלט-ניי“, וואָס האָבן אים געשטעלט אין פּערזענלעכן קאָנטאַקט מיט די יידישע פירערס פון דער תקופה און מיט דעם פּאָליטישן און געזעל-שאַפטלעכן לעבן פון דעם יידישן קיבוץ אין פּוילן, וועגן וועלכן ער האָט געשריבן אין דער פּרעסע איבער צוויי צענדליק יאָר, זיינען געווען דער נאַטיר-לעכער קוואַל פאַר דעם מאַטעריאַל פאַר דער מאַנאַגראַפֿיע און אויב עס איז דערביי אויסגעקומען צו דערמאַנען זיין אייגענעם נאַמען, בעט ער נישט צו נעמען דאָס פאַר אומגוט.

יראת-הפּבוד פאַר דער אַרבעט און פאַר איר היסטאָריש-קולטורעלן פאַר-מעסט און די געבאַטן פון פּראַפעסיאָנעלער אחריות פון אַן אַלטן צייטונגמענטש, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אויף דער קאַמפּראַמיסלאָזער דיסציפּלין פון „היינט“, האָבן דיקטירט דעם מחבר צו באַמֶיען זיך, ווי ווייט דאָס איז נאָר מענטשלעך מעגלעך, געוויסנהאַפּט צו דערציילן וועגן דעם פּערזענלעכן צושטייער פון די מיטאַרבעטערס צום דערפאַלג פון זייער צייטונג. דאָס האָט זי, די מיטאַרבע-טערס, „היינט“ געהאַט צו פאַרדאַנקען די בכבודיקע פּאַזיציע פון דעם איינפלוס-רייכסטן יידישן פּרעסע-אַרגאַן, וואָס ער האָט דערגרייכט אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט-מלחמות. אויב דער מחבר האָט זיך אויף אייניקע עפּיזאָדן אַפּגע-שטעלט לענגער ווי אויף אַנדערע, אויב ער האָט פאַר איין מיטאַרבעטער געווידמעט מער אַרט ווי פאַר אַ צווייטן, אויב ער האָט געשריבן קריטיש וועגן דעם אַדער יענעם מיטאַרבעטער אַדער עסקן, איז דאָס נישט געווען סתם אַ קאַפּריז און אוודאי נישט צוליב סימפּאַטיע אַדער אַנטפּאַטיע לגבי אַ פּערזאָן. דעצידירט האָט די שטעלונג פון „היינט“ בשעתו, ווי אַזוי די צייטונג האָט רעאַגירט אויף די געשעענישן און די מעשים פון די מענטשן, וואָס האָבן דערצו געהאַט אַ שייכות. מעשה שהיה כך היה. אַזוי האָט מען אין דער רעדאַקציע געזען די זאַכן, אַזוי האָט מען וועגן זיי געשריבן און אַזוי ווערט דאָס דאָ דערציילט. דער מחבר איז זיך מודה, אַז אין לויף פון דער אַרבעט, ווען ער האָט געבלעטערט די יאָרגענג פון „היינט“, אַריינגעקוקט אין די יובל-ביכער, אַדער געסדרט די רשימות פון די מיטאַרבעטערס און זייערע פּאַטאַגראַפֿיעס, האָט ער געהאַט גובר

צו זיין טיפע עמאָציעס. שווערע מחשבות זיינען אויפגעקומען. פריינד, מיט וועלכע מען האָט יאָרן געאַרבעט צוזאַמען ביי די זעלבע טישן, אין די זעלבע צימערן, פּאַסירונגען וואָס מען האָט צוזאַמען דורכגעמאַכט, זיינען אויפגעשווומען אין געדעכעניש, ווי זיי וואָלטן געמאַנט זייער תיקון. עס איז נישט געווען לייכט צו שרייבן וועגן אַלטע חברים, וואָס זיינען אַוועקגעריסן געוואָרן פון דער וועלט, קרבנות פון נאַצישע רציחות. אַ סך זיינען געפאלן אין די סאַוועטישע סטעפּעס און טייגעס, נאָר עטלעכע געציילטע זיינען געבליבן, ווען די שורות ווערן געשריבן.

און שווער איז אויך געוואָרן אויף דער נשמה, ווען מען האָט געקלערט וועגן דעם אַדרעסאַט פון דער מאַנאַגראַפיע. געעקבערט האָט דעם מוח דער געדאַנק: — ווער קען זיין דער לייענער פון דער מאַנאַגראַפיע, חוץ דעם באַגרענעצטן קרייז פון פּראַפעסיאָנעלע פאַרשערס-היסטאָריקערס און דעם נאָך קלענערן קרייז ספּעציאַליסטן אויפן געביט פון דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע. ווער איז ער און וווּ איז ער, דער אייגנטלעכער אַדרעסאַט, דער אַמאָליקער לייענער פון „היינט“?

עס ווילט זיך זיין אַן אַפטימיסט און האַפן, אַז עס וועלן זיך נאָך געפינען גענוג אַמאָליקע געטרייע לייענערס פון „היינט“. די צייטונג איז געווען אַ שטיק פון זייער לעבן, זיי וועלן זוכן אין דער מאַנאַגראַפיע — און האַפנטלעך געפינען — אַ זכר פון זייער אייגענער פאַרגאַנגענהייט, ווען זיי און „היינט“ האָבן געגלויבט אין אַ בעסערער צוקונפט אין פּוילן און מיט בטחון געוואָרט אויפן מאַמענט ווען יידן וועלן צוריקבאַקומען ארץ-ישראל. אַנדערע לייענערס וועט דאָס בוך העלפן צו פאַרשטיין דאָס פאַרשוונדענע רייכע, קאַלירפולע, שעפּערישע לעבן פון פּוילישן יידנטום, וואָס האָט געשטראַלט איבער דער גאַנצער יידישער וועלט און באַפּרוכפּערט דאָס גייסטיקע לעבן פון די יידן אומעטום.

אלה תולדות „היינט“. די מאַנאַגראַפיע איז געשריבן געוואָרן בחבלי-אהבה. באַהבה רבה איז זי פאַרטראַכט געוואָרן ווי אַן אויסדרוק פון יראַת-הכבוד פאַרן „היינט“, מיט דעם געדאַנק צו שטעלן אַ מצבה פאַר דער צייטונג, צו באַערן דעם זכרון פון דער „היינט“-משפּחה, אַפּצוגעבן כּבוד די לייענערס. דער מחבר וויל גלויבן, אַז ער האָט מצליח געווען אין זיין כּוונה.

עס פירט זיך, אַז איידער אַ כתב-יד ווערט געשיקט צום דרוקן, גיט אים דער מחבר אַפּצושאַצן „דעם ערשטן לייענער“. אין דער היגזיכט איז דער מחבר געווען באַזונדער מזלדיק: דעם כתב-יד פון דער „היינט“-מאַנאַגראַפיע האָבן אַפּגעשאַצט עטלעכע „ערשטע לייענערס“, מומחים באַהאַונט מיט דער טעמע און דער תקופה פאַרן חורבן פון פּוילישן יידנטום. דאָס זיינען געווען: ד"ר

יעקב ראבינסאן, (1889—1977), פארשער און מחבר פון פונדאמענטאלע ווערק וועגן דער חורבן-תקופה און קאארדינאטאר פון די „יד-ושם“, „יווא“-דאקומענט-טאציע-פראיעקטן, און די געוועזענע מיטארבעטערס פון „היינט“ יוסף-שמעון גאלדשטיין אין ניו-יארק און פראפעסאר שמואל-לייב שווערדשארף (שאַרפ) אין וואשינגטאָן. די היסטאָריקערס, פראפעסאר ל. ט. בלאַשטיק און ד״ר לוציאַן דאָבראַשיצקי אין ניו-יאַרק און דער געוועזענער וואַרשעווער זשורנאַליסט משה פראַגער (מאַרק) אין בני-ברק, האָבן געלייענט טיילן פון כתב-יד. די באַמערקונג-גען פון די „ערשטע לייענערס“ זיינען אויפגענומען געוואָרן מיט דאַנק און זיינען צו ניץ געקומען צו דערפירן די מאַנאָגראַפיע צו איר איצטיקן מצב.

אין פראַצעס פון קלייבן מאַטעריאַל פאַר דער מאַנאָגראַפיע און שפּעטער, אַרבעטנדיק אויפן כתב-יד, איז דער מחבר אָנגעקומען צו דער הילף פון גוטע פריינד. באַזונדער זאָלן דאָ מיט דאַנק דערמאָנט ווערן: דינא אַבראַמאָוויטש, די ביבליאָטעקאַרין פון „יוואַ“ אין ניו-יאַרק; ד״ר אַרטור אייזנבאַך פון דעם היסטאָרישן אינסטיטוט ביי דער פּוילישער וויסנשאַפּטלעכער אַקאַדעמיע אין וואַרשע; פּסח אַלבערט, געוועזענער פאַרזיצער פון פאַראיינן פון די יידישע צייטונג-פאַרקויפערס אין וואַרשע (איצט אין מעלבאָרן); זעליג ברושי, מיט-אַרבעטער פון גרויסן ווערטערבוך פון דער יידישער שפראַך; ד״ר רפאל מאהלער, פראַפעסאר פון תל-אביב-אוניווערסיטעט (1899—1977) און יודל מאַרק, רעדאַקטאָר פון גרויסן ווערטערבוך פון דער יידישער שפראַך (1899—1975).

ד. אריה טאַרטאַקאווער, דעם דירעקטאָר פון יידישן וועלט-קאָנגרעס אין ירושלים, קומט אַ באַזונדער וואַרעמער יישר-כוח. מיט ראַט און טאַט האָט ער, נישט שפאַרנדיק קיין צייט און מי, געדולדיק געהאַלפן אין די פאַרהאַנדלונגען, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט דער פּובליקאַציע פון דער „היינט“-מאַנאָגראַפיע.

און אחרון אחרון — מיין פרוי יוכבד איז געווען אַ קוואַל פון טרייסט און דערמוטיקונג. אין די צייטן פון ספקות און מניעות, וואָס האָבן נישט געפעלט אין אַלע סטאַדיעס פון דער אַרבעט, האָט זי מיט איבערגעגעבנקייט און פאַר-שטענדעניש געשאַפן די נויטיקע באַדינגונגען אַנצוגיין מיט דער עבודה ביו דעם מאַמענט ווען די מאַנאָגראַפיע איז דערשינען אין דרוק.

ח. פ.

אַ סובסידיע פון דער פונדאציע פאַר דער יידישער קולטור אין ניו-יאַרק האָט צום טייל געהאַלפן צו דעקן די הוצאות פון קלייבן מאַטעריאַל און איבער-קלאַפן אויף דער מאַשין די ערשטע ווערסיעס פון דעם כתב-יד.

ערשטער טייל

געשיכטע

די וואָס האָבן געלייגט דעם יסוד

ווען שמואל-יעקב יאצקאן האָט אין 1906 אָנגעהויבן אַרויסגעבן די טאַג-צייטונג „אידישעס טאַגעבלאַט“, איז דאָס צוואַנציקסטע יאָרהונדערט נאָך געווען גאַנץ יונג. ווער האָט געקענט טראַכטן, אַז באַלד וועט אויפקומען אַ נייע וועלט, אַז אימפּעריעס וועלן פּאַלן, אַז נייע מלוכות וועלן אויפשטיין, אַז עס וועלן קומען שווערע בהלות און בלוטיקע שחיתות, און אוודאי האָט מען נישט געקענט זיך פאַרשטעלן דעם יידישן חורבן, אַז זעקס מיליאָן יידן וועלן אָפּגעווישט ווערן פון דער וועלט און אַ יידישע מדינה וועט צוטוליען די שארית-הפליטה און געבן זיי אַ היים.

יאצקאן האָט שטאַרק מצליח געווען. „אידישעס טאַגעבלאַט“ האָט געקאָסט אַ „צווייער“, אַ קאָפּיקע, און האָט אויסגענומען ביי די לייענערס. אָבער דער גרויסער דערפאַלג פון דעם „קאָפּיקענעם בלעטל“, ווי ער האָט עס גערופן, האָט אים נישט באַפרידיקט. זיין אומרויקער מוח האָט תמיד געזוכט נייע אויפטוען, ברייטערע האַרזיאָנטן. ער האָט „אידישעס טאַגעבלאַט“ באַטראַכט נישט מער ווי אַן ערשטן שריט, אַ שפּרונגברעט צו אַ ווייטערדיקן, מער ערנסטן פאַרנעם. ער האָט זיך לאָנג אַרומגעטראָגן מיט אַ נייעם פּראָיעקט און געדולדיק אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן, וואָס ער האָט פאַרטראַכט וועגן אַרויסגעבן אַ גרויסע יידישע צייטונג. אין זיינע מחשבות האָט ער געזען אַ מאַדערנע צייטונג, וואָס וועט גיין מיט די נייע צייטן אויף דער וועלט און וועט זיין יידיש נישט נאָר דערפאַר, ווייל יידן וועלן דאַרט שרייבן אויף יידיש, נאָר יידיש לויט איר גייסט, לויט דעם טראַכטן און דער עיקר — די צייטונג וועט שרייבן וועגן יידישע אינטער-רעסן אַנדערש ווי דער שטייגער איז געווען דעמאָלט אין דער יידישער פרעסע. ער האָט אין זינען געהאַט אַ יידישן אַרגאַן, וואָס וועט נישט זיין בלויז אַ געשעפט, נישט בלויז אַן אונטערנעמונג, אַ קוואַל פון פרנסה פאַר די פאַרלעגערס און מיטאַרבעטערס, נאָר וועט געפינען פאַר זיך אַ פּאַזיציע אין דער יידישער געזעל-שאַפט, ווי אַ נאַציאָנאַלע טריבונע, אַ וואַרטזאָגער פון דער יידישער עפנטלעכער מיינונג. ער איז געווען זיכער, אַז אַזאַ צייטונג איז נויטיק, אַז די צייט איז רייף דערפאַר, אַז די יידישע מאַסן זענען רייף פאַר איר. יאצקאן האָט געהערט צו די גליקלעכע טרוימערס, וואָס זיי איז באַשטערט געווען צו זען ווי זייערס אַ פּאַנטאָזיע ווערט אַ יש, ווי אַ געדאַנק נעמט אַן קאַנקרעטע פאַרמעס, ווערט אַ פאַקט, וואָקסט איבער אַלע דערוואַרטונגען.

ישעיה אוגער (1873—1939—1940?) דער רעדאקטאר פון „לאדזשער טאג-בלאט“, דערציילט אין זיינע זכרונות (געדרוקט אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938), אז לאנג איידער „היינט“ איז דערשינען, האט יאצקאן געמאכט פלענער וועגן א צייטונג, וואס זאל שטיין אין דירעקטן און אינטימען קאנטאקט מיטן לעבן, מיט דער יידישער גאס, מיטן פאלק (ו' 22). „דער שטומער, וואס איז געצווונגען געווען צו שווייגן אזוי לאנג, מוז אנהויבן רעדן“, האט ער געזאגט. אוגער שרייבט, אז יאצקאן האט געחלומט וועגן א יידישער צייטונג, וואס וועט דערציען דעם עולם צום קאמף פאר זיינע רעכט, קודם-כל אבער אינפארמירן און אויסבילדן די לייענערס וועגן אלע אקטועלע פראגן, איבער פאליטיק און ווירטשאפט, איבער אלץ, וואס רירט אן זייער עקזיסטענץ, זייערע טאג-טעגלעכע אינטערעסן (דארט). ער האט געהאלטן, אז „א מאדערנע יידישע צייטונג האט גאנץ אנדערע אויפגאבעס, ווי צו געבן די לייענערס לעקציעס פון אסטראנאמיע און פיזיק אדער לערנען זיי העברעיִשע סטיליסטיק אפילו לויט אזעלכע גלענצנדע מוסטערן, ווי סאקאלאווס מאמרים (אין „הצפירה“) זיינען געווען“ (דארט).

ווען „היינט“ איז דערשינען אין 1908 האבן די יידישע מאסן נישט געטראכט אין אלגעמיין-פאליטישע אדער יידיש-נאציאנאלע קאטעגאריעס. דאס שטרעבן צו גלייכבארעכטיקונג איז נאך געלעגן אין די וויקעלעך, קיין ארגאניזירט יידיש לעבן איז נישט געווען, דער פאליטישער ציוניזם איז קוים א צענדליק יאר אלט געווען, די יידישע פראלעטארישע פארטייען האבן געשטעלט די ערשטע טריט. באַמיענדיק זיך צו געבן דעם לייענער א גוטע טאגצייטונג, האט „היינט“, ווי א קאלעקטיוו און די מיטארבעטערס ווי מיטגלידער פון דעם קאלעקטיוו, פון ערשטן טאג אן געהאט אין זינען צו וועקן דאס באַווסטזיין פון די מאסן, וועקן זיי צום קאמף פאר זייערע רעכט, שטארקן דעם בטחון אין א בעסערן מאַרגן, פאַרשפרייטן דעם געדאַנק פון ציון.

נאך א קורצער תקופה פון זוכן אן אידעישע פלאטפארמע איז יאצקאן, וואס איז אריין אין געזעלשאפטלעכן לעבן ווי א טעריטאריאליסט, געווארן א ציוניסט און ווען ער האט געשאפן דעם „היינט“ האט ער אין דער צייטונג אפגעגעבן א סך ארט פאר ציוניזם. אין „היינט“ איז שטענדיק פאַרשפרייט געווארן דער געדאַנק, אז דער קאמף פאר גלייכבארעכטיקונג אין גלות און א פריי יידיש לעבן אין ארץ-ישראל גייען האַנט-אין-האַנט, זיינען א סינטעז, איינער אן דעם אַנדערן איז נישט פולקאם און נישט מעגלעך. דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע האט „היינט“ באַווסטזיניק אַנטוויקלט אט די טעזע פאר זיינע לייענערס און דאס איז אויך זיין היסטארישער פאַרדינסט.

דעם „היינט“ האט דערווארט א שווערע טירחה. מהאט געדאַרפט די לייענערס, וואס האבן זיך געשטיקט אין דעם ענגן לעבן אין דער רוסישער און רוסיש-פּוילישער פּראָווינץ, אַרויסרייסן פון דעם גרויען וועגעטירן און אייביקע זאַרגן פאַר דעם בידנעם שטיקל ברויט אין תּחום-המושב, דערמוטיקן זייער מענטש-

לעכע ווערדע און יידישן שטאַלץ, אַרויספירן אויף די שלאַכן פון וועלט-געשעענישן, לערנען ציוניזם, רופן צום אויסדויער אין קאַמף קעגן דעם פרוווי צו האַלטן די יידן — פריער אין צאַרישן רוסלאַנד און דערנאָך אין פרייען פוילן — אויף דער מדרגה פון בירגערס פון צווייטן קלאַס און אפילו נאָך ערגער. דאָס זיינען די ראשי-פרקים וואָס „היינט“ האָט פאַרשפרייט.

די מענטשן וואָס האָבן געלייגט דעם יסוד פון „היינט“ האָבן געפילט, אַז יידן רייסן זיך צו אַ גיי, פריי לעבן, אַז זיי וואַרטן מ'זאָל זיי אַרויספירן אויף דער ברייטער וועלט. עס איז זייער פאַרדינסט, וואָס זיי האָבן די ערשטע אין דער יידישער פרעסע דאָס פאַרשטאַנען און האָבן געשאַפן די טריבונע צו מאַנען רעכט פאַר יידן. און זיי האָבן זיך לגמרי נישט געמאַכט קיין אילוזיעס, אַז עס וועט גרינג זיין צו רעאַליזירן די אַמביציעזע אויפגאַבע. פאַרקערט, זיי האָבן געוואוסט, אַז די אַרבעט וועט זיין שווער און אַז זייער פלי-זין זיינען בלויז דער געדאַנק, דער טינטער און די פעדער — און דער גלויבן אין געזונטן חוש פון פאַלק.

זיי האָבן דערוואַרט, אַז זיי וועלן האָבן קעגן זיך אַלערליי פאַרלייקענערס פון דעם יידיש-נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין, די רייכע אַסימילאַטאָרן, די „פאַליאַקן פון משהס גלויבן“ פון רעכטס און די אוטאָפּיסטן פון לינקס. אַט די פאַרליי-קענערס פון די נאַציאָנאַלע אַספּיראַציעס אין גלות און אַרץ-ישראל זיינען געווען פאַרבונדן אין אַ משונהדיקער שותפות מיט פלערליי צדיקים און חסידים און האָבן אַלע צוזאַמען זיך קעגנגעשטעלט דער יידישער נאַציאָנאַלער רענע-סאַנס-באַוועגונג. דער לאַגער פון די קעגנערס אויף דער יידישער גאַס איז געווען שטאַרק, אָבער די גרינדערס פון „היינט“ האָבן אויפגענומען מיט זיי דעם קאַמף מיט דער זעלבער אַנטשלאַסנקייט, ווי זיי האָבן געקעמפט מיט די נישט-יידישע קעגנערס.

ווער זיינען געווען די מענטשן וואָס האָבן געלייגט דעם פונדאַמענט פון „היינט“, געהאַט די וויזיע, די ענערגיע און דעם מוט צו שאַפן אַ צייטונג אויפן אייראָפּעיִשן שטייגער, וואָס איז נאָך ביי יידן ביז דעמאָלט נישט געווען? עטלעכע פראַווינצער יונגעלייט זיינען דאָס געווען, קוים אין זייערע דרייסיקער יאָרן: שמואל יעקב יאַצקאָן, די ברידער נח און נחמיה פינקעלשטיין, אהרן גאַווע און אברהם גאַלדבערג, דער לעצטער — אַ יונגערמאַן זיבן-און-צוואַנציק יאָר אַלט. יאַצקאָן, גאַלדבערג און גאַווע האָבן פריער געאַרבעט אין סאַקאַלאָוס „הצפירה“. שוין דעמאָלט האָט זיך יאַצקאָן קונה-שם געווען ווי אַ שאַרפער פאַלעמיקער אונטערן פסעוודאַנים בן-דוד. גאַלדבערג האָט געשריבן אַרטיקלען אויף טאַגפראַגעס און גאַווע האָט געשריבן גייעס. גענוג געלט אַנצוהויבן אַ גייע גרויסע צייטונג איז נישט געווען, אָבער קיין ענערגיע האָט ביי זיי נישט געפעלט און דער עיקר — עס איז געווען די אידעע פון אַ מאַדערנער צייטונג

ביי יידן, וואָס איז מיט דער צייט געוואָרן אַ נישט־דערגרייכטער מוסטער פאַר אַנדערע, וואָס זיינען געקומען שפעטער. דער מוסטער צו קאַפירן איז געווען, אַבער עס האָט געפעלט דער גייסט און די דריי־סטייט און דער פאַרנעם.

אין 1938, ווען עס איז געפייערט געוואָרן דער דריי־טע־יעריקער יוביליי פון „היינט“, האָט דער געזעלשאַפֿטלעכער יובל־קאַמיטעט אַרויסגעלאָזט אַן אויפ־רוף, אין וועלכן עס איז געגעבן געוואָרן אַן איבערבליק פון די דערגרייכונגען פון דער צייטונג ווי אַ כלי־זין אין קאַמף פאַר ייִדישע אינטערעסן. אין אויפרוף ווערט אונטערגעשטראַכן, אַז „היינט“ האָט פאַרשטאַנען די פּסיכאָלאָגיע פון די פּוילישע יידן און איז געוואָרן באַליבט און געשעצט פאַר זיין דריי־סטער באַהאַנדל־לונג פון די אַנגעווייטיקטע פּראַבלעמען פון טאַג. מיר לייענען אין דעם אויפרוף צווישן אַנדערע, אַז „...אין אַ האַרטנעקיקן קאַמף פאַר דער ייִדישער זאַך, דורך אַ זעלטענער קאַנסעקווענץ און מסירת־נפשדיקער טרייהייט צו די גאַציאָנאַלע אידעאַלן... [איז „היינט“ געשטאַנען] ווי אַ פעלדז אין אַ שטורעמדיקן ים אויף דער וואַך פון דער דעמאָקראַטישער ייִדישער פּאַלקס־פּאַליטיק אין גלות און דעם חלוצישן קאַנסטרוקטיוון כאַראַקטער פון דעם ארץ־ישׂראל־אויפבויע, ליפערנדיק די פאַרביסנסטע שלאַכטן קעגן אַלע די, וואָס האָבן געפרווט פאַרמינערן דעם פאַרנעם פון דעם ייִדישן דראַנג צום מענטשלעכן אויפשטייג און גאַציאָנאַלער אויפריכטונג אַדער צו פאַרפירן די ייִדישע מאַסן אויפן וועג פון מיראַזשן און פאַלשע האַפענונגען. אויך אין די איצטיקע שווערע צייטן פאַרן יידנטום אין דער וועלט טראַגט „היינט“ טרייסט און אויפמונטערונג אין די פאַרהושכדיקע ווינקעלעך פון ייִדישן לעבן. ער דערמוטיקט יעדע טאַט פון זעלבסטהילף און שטאַרקט מאַראַליש דעם ייִדישן מענטש דורך פאַרטיפן זיין באַווסטזיין איבער די היסטאָרישע אויפגאַבעס פון אונדזער דור. דער 30־יאַריקער יובל פון „היינט“ איז דעריבער אַ יובל פון טרייען ערלעכן דינסט דעם ייִדישן פּאַלק און דער יום־טוב פון „היינט“ איז דער יום־טוב פון דער גאַנצער גאַציאָנאַלער ייִדישער געזעלשאַפֿט, וועלכע מעג שטאַלץ זיין אויפן באַזיץ פון אַזאַ ווערטפולער ערנסטער טריבונע.“ (דער פולער טעקסט פון אויפרוף איז געדרוקט אין קאַפיטל 18).

ווען די דאָזיקע ווערטער זיינען געשריבן געוואָרן, האָט די צענזור אין דער פּאַשיסטישער און אַנטיסעמיטישער פּוילישער מדינה אונטערדריקט יעדן פרוו פון פרייען אויסדרוק. מ'האַט זיך געדאַרפט היטן און באַהאַלטן די געדאַנקען. דעריבער איז דער אויפרוף פול מיט רמזים און אַנצוהערענישן. דער צוועק איז געווען צו באַשיצן דאָס יובל־בוך עס זאַל נישט ווערן קאַנפּיסקירט. אַבער דער עולם האָט גוט פאַרשטאַנען וואָס מ'האַט אים געוואַלט לאָזן וויסן. קיין פינגער אין מויל האָט מען דעם לייענער פון „היינט“ נישט געדאַרפט אַריינלייגן. לאַמיר דערציילן אַ ביסל וועגן די גרינדערס פון „היינט“, זייערע אויפטוען און פאַרדינסטן פאַר דער צייטונג.

שמואל-יעקב יאצקאן

שוין אין „אידישעס טאגעבלאט“ האט שמואל-יעקב יאצקאן (1876—1936) באוויון זיינע אומגעוויינלעכע זשורנאליסטישע פעיקייטן און אז ער האט פאר-שטאנען די נשמה פון דעם יידישן מאסן-מענטש ווי קיין אנדערער פון די, וואס האבן פאר אים געארבעט אין דער יידישער פרעסע. ער האט דער ערשטער געגעבן זיינע לייענערס כראניק, ידיעות וועגן די געשעענישן, די פאליטישע, די לאקאלע און קודם-כל די יידישע נייעס. די צייטונג איז פול געווען מיט נייעס פון טאג, וואס פלעגט ביי דעמאלט זעלטן דערגיין צו א יידישן צייטונג-לייענער, אדער פלעגט געדרוקט ווערן מיט א גרויסער פארשפעטיקונג. און ער האט געשריבן „פראסט מאמע-לשון“, זיין ארט שרייבן אליין איז געווען גענוג צו געווינען לייענערס. ער האט געזאגט וואס ער האט געטראכט, אפן, דירעקט, זיך נישט געשפילט אין באהעלטעניש. דער דערפאלג איז געקומען גיך און גרויס. אין די ערשטע צוויי חדשים איז דער טיראזש דערגאנגען ביי 70.000 עקזעמפלארן א טאג.

אויך אין „היינט“ איז יאצקאנס הויפטזארג געווען, אז אלץ וואס ווערט געדרוקט זאל זיין פארשטענדלעך פאר דעם פשוטן לייענער. ער פלעגט זאגן, אז ווען ער שרייבט עפעס, אן ארטיקל אדער די קלענסטע נאטיץ, האט ער תמיד פאר זיך דעם יידן פון זיין געבורט-שטעטל וואבאלניק, ערגעץ טיף אין ליטע. שיין שרייבן פאר שיינקייט אליין איז נישט געווען זיין מידה. ער האט נישט געוואלט רעדן בלויז צו א געקליבענעם לייענער. זיין אמביציע איז געווען צו דערגרייכן צו די מאסן, צו די יידן פון א גאנץ יאר און גערעדט האט ער צו זיי קלאר, שארף, שוין צו שארף, מיט א קלאפ אין טיש און א בייז ווארט, אבער ער האט געטראפן צו די הערצער פון זיינע לייענערס. יאצקאן פלעגט אפט איבערשרייבן דעם מאטעריאל, וואס די מיטארבעטערס האבן צוגעגרייט צום דרוק, אזוי ווייט איז ער געווען איינגערעדט, אז נאר ער אליין ווייס ווי אזוי צו רעדן צום לייענער. אין רעדאקציע האט מען געזאגט, אז יאצקאן מיינט, אז די לייענערס האבן ליב זיין האנטשריפט.

עס זיינען אבער געווען מענטשן, איבערהויפט צווישן די אינטעלעקטואלן, וואס האבן יאצקאנען געהאט פאר אומגוט דעם טאן פון זיין שרייבן. ביי זיי איז „יאצקאניזם“ געווען א שם-דבר, א סינאנים פאר שרייבן, נישט רעכעננדיק זיך מיט די ווערטער, פון יאגן זיך נאך סענסאציעס. יצחק גרינבוים (1879—1970) וואס אין די יארן צווישן ביידע וועלט-מלחמות איז ער געווען איינער פון די זיילן פון „היינט“, איז געווען צווישן יאצקאנס שארפטע קריטיקערס, וואס זיינען נישט מסכים געווען מיט זיינע וועגן.

יאצקאנס טאלאנט האט אין „היינט“ געפונען א ברייט פעלד פאר שעפערישע, פיאנערישע זשורנאליסטישע אויפטוען. ער האט פארשטאנען, אז א גרויסע

יידישע צייטונג קען נישט זיין אנדערש ווי די אלגעמיינע פרעסע פון לאַנד, וואָס דערשיינט אַרום איר. איידער יאַצקאָן איז געקומען, האָבן די שרייבערס אין די יידישע צייטונגען געמיינט, אַז עס פאַסט נישט צו דרוקן אין אַן „ערנסטער“ יידישער צייטונג די נייעס פון טאַג און די אַרטיקע כראַניק. דערפאַר פלעגט מען דרוקן לאַנגע מאַמרים אַנגעפיקעוועט מיט חיבורים און מאַמרי-חזו"ל. דאָס לשון איז געווען האַמעטנע, פול מיט רוסיציזמען און גערמאַניזמען, אַזוי ווי די מחברים וואַלטן געגלויבט, אַז וואָס מער פרעמדע ווערטער זיי וועלן אַרייַן-בראַקן, אַלץ חשובער וועלן זיי ווערן ביי די ליינערס. די טעלעגראַמעס און כראַניק פלעגט מען געוויינלעך געבן בקיצור, אוועקגעשטופט ערגעץ אין אַ ווינקל. דער עיקר זיינען געווען די אַרטיקלען. וואָס לענגער דער אַרטיקל, אַלץ חשובער האָט דער שרייבער זיך געהאַלטן. שפעטער, אין די יאָרן פון „היינט“ צווישן ביידע וועלט-מלחמות, ווען אימעצער האָט פאַרגעסן די מאַס און געשריבן צו לאַנג, האָט אַזאַ לאַנגער אַרטיקל ביי די מיטאַרבעטערס געהייסן „אַן אַרטיקל“.

אין דער תקופה ווען יאַצקאָן האָט אַנגעהויבן זיין רעדאַקטאָרישע טעטיקייט, האָבן זיינע אינאַוואַציעס אויסגעווען רעוואָלוציאַנער. ער האָט אַליין געשריבן און געלערנט זיינע מיטאַרבעטערס צו שרייבן וועגן „פשוטע“ זאַכן, וואָס האָבן אַנגערירט די פראַבלעמען פון יידישן לעבן, פון פרנסה, פון שווערן געראַנגל פאַר עקזיסטענץ. ער האָט אויך געלערנט, אַז אַ יידישער צייטונגמענטש האָט די אויפגאַבע צו דערמוטיקן זיין ליינער, איינפלאַנצן אין פאַלק דאָס געפיל פון אַפטימיום, פון נאַציאָנאַלן שטאַלץ. אַט די איינשטעלונג און דאָס שרייבן אַזוי, אַז די טעמע פון אַרטיקל זאָל אַגרירן די סאַמע וויכטיקסטע אינטערעסן פון די ליינערס און אַז דאָס שרייבן אַליין זאָל זיין לייכט און פאַרשטענדלעך פאַר יעדן איינעם, פאַר די פרויען אויך, איז געווען דער סוד פון דערפאַלג.

מיט אַ שטאַרקער האַנט האָט יאַצקאָן געפירט דעם „היינט“ אין די דרכים פון די נייע צייטן, וואָס האָבן ענדלעך אַנגעיאַגט די יידן אין תחום-המושב. דוד דרוק (1883—1943), אַ באַקאַנטער יידישער זשורנאַליסט אין וואַרשע, אַליין איינער פון די שטאַרקע קריטיקערס פון „יאַצקאַניזם“, האָט אין זיין אַרבעט „צו דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע אין רוסלאַנד און פוילן“ געשריבן, אַז „כל זמן עס איז נישט געווען קיין נאַכפראַגע אויף פרישע ידיעות און מ'האַט געקאַנט יוצא זיין מיט אַן אַלטער שטיקל טעלעגראַמע און כראַניק, האָט דער עולם דאָס געמוזט אַנגעמען פאַר גוט. מיט דעם מאַמענט אַבער, ווי „היינט“ איז אַרויס מיט פיל אַריגינעלע דעפעשן און קאַרעספאָנדענצן, וואָס זיינען ווירקלעך געווען גיי און פריש — וואָס קען אומבאַדינגט צוגערעכנט ווערן צו די מעלות פון „היינט“ — האָט „אונזער לעבן“ [אַנגעהויבן דערשיינען אין וואַרשע 1907 אונטער דער רעדאַקציע פון מרדכי ספעקטאָר (1858—1925) און צבי פּרילוצקי (1862—1942)] אַנגעהויבן ווערן הינטערשטעליק. די צייטונג האָט נישט

פארשטאנען דעם גייסט פון דער צייט; זי האט נישט געווען, און הינטער איר וואקסט אויס א קאנקורענט... זי האט זיך גארנישט געמאכט דערפון. אין רעדאקציע האט מען אפילו נישט איין מאָל אויפגעקוקט געמאכט דערויף, אבער מען האט זיך נישט צוגעהערט, מיינענדיק, אַז עס איז נישט אזוי געפערלעך, און עס וועט זיין אַ סך גלייכער, אַז דאָס געלט וואָס מ'דאַרף אויסגעבן, זאָל „בלייבן אין קעשענע“... אין יענער צייט איז פאַרגעקומען אין פעטערבורג [היינט לענינגראַד] דער ערשטער רבנים-צוזאַמענפאַר, וועלכער האָט דעמאָלט אַרויסגעוואָרן אַ געוואָלדיקע סענסאַציע אויף דער יידישער גאַס... און אַט אויף דעם צוזאַמענפאַר האָט „אונזער לעבן“ נישט געפונען פאַר נויטיק צו שיקן אַ שליח, אָדער באַשטעלן אַ קאַרעספּאַנדענט. „היינט“ דאַקעגן איז דאָרט געווען שטאַרק פאַרטראַטן און מיט זיינע באַריכטן האָט ער דעמאָלט געוואָנען די גאַנצע יידישע גאַס“ (ז"ז 103—104).

דער געזונטער חוש האט יאצקאנען ריכטיק אונטערגעוואָגט, אַז דער וועג פון אַ צייטונג ביי יידן איז צו סובאַרדינירן די „קעשענע“ צו די העכערע אינטערעסן פון פּאָלק און נישט פאַרקערט, אַז רווחים טאַרן נישט דעצידירן וועגן דעם, וואָס אַ יידישע צייטונג דאַרף שרייבן און ווי אזוי שרייבן. ער האָט געהאַט פאַרשטענדעניש דערפאַר, וואָס אַ יידישער צייטונג-לייענער זוכט און האָט אַריינגעפירט „היינט“ אין אומציליקע יידישע היימען אין דער רוסישער אימפעריע וווּ עס איז נאָר געווען אַ יידישער ישוב.

אין די ערשטע חדשים האָט „היינט“ נישט אַרויסגעוואָנען קיין טענדענץ צו שטייגן אזוי האַסטיק מיט יעדן נומער, ווי דאָס איז געווען דער פּאַל מיט „אידישעס טאַגעבלאַט“. יאצקאָן האָט דעמאָלט איינגעפירט אַ נייעס, וואָס האָט ראַדיקאַל געענדערט די לאַגע. לויטן מוסטער פון דער וועלטפּרעסע האָט ער גענומען דרוקן אַ ראַמאַן אין המשכים, שפּאַנענדיקע מעשיות אונטער רייצנדיקע טיטלען, וואָס האָבן מער צוגעוואָגט ווי דער אינהאַלט האָט דערציילט. דער עולם האָט געשלונגען די ראַמאַנען, ווייבער האָבן פאַרגאַסן טרערן אויפן ביטערן גורל פון די העלדן. אַ מאָל זיינען דאָס געווען סאַלאַן-דאַמען און די גאַלדענע יוגנט, אַ מאָל „ווייסע שקלאַפּן“ און הענדלערס מיט לעבעדיקע סחורה. פּדי אַריינצוציען די ליינערס האָט ער יעדעס מאָל פאַרן אָנהויבן אַ נייעם ראַמאַן אַפּגעדרוקט אַ טייל פון דעם ערשטן קאַפיטל אין אַ בראַשור און פאַרטיילט אין די גאַסן הונדערטער טויזנטער עקזעמפּלאַרן אומזיסט. דאָס איז אויך געווען אַן אויפטו פאַר יענער צייט. נאָכן ערשטן ראַמאַן איז געקומען אַ צווייטער און אַ דריטער — אַלע אונטער שרייענדיקע קעפּ. דער טיראַזש האָט טאַקע גענומען גיך וואַקסן.

דער אויטאָר פון די ראַמאַנען איז געווען א. ל. יאַקובאַוויטש (1880 — 1964), וואָס האָט זיי געשריבן אונטערן פּסעוודאָנים ל. שרייבער. מער פרטים וועגן די ראַמאַנען און זייער אויטאָר וועט דער ליינער געפינען אין קאַפיטל 9.

גאר אין גיכן האָט, „היינט“ דערגרייכט אַ טיראָזש פון 100,000 עקזעמפּלאַרן אַ טאַג. די צאָל לייענערס איז פּאַקטיש געווען אַ סך גרעסער. מען האָט אין דער רעדאַקציע געמאַכט אַ חשבון, אַז פאַר יעדן פאַרקויפטן עקזעמפּלאַר זיינען געווען צוויי, דריי און נישט זעלטן פיר לייענערס, וואָס האָבן אַליין נישט געקענט זיך פאַרגינען אויסצוגעבן אַ „פירער“ (4 גראַשן — צוויי קאַפּיקעס) און האָבן די צייטונג געלייענט בשותפות.

די צייטונג איז פול געווען מיט אַנאַנסן, בפרט פרייטיק און ערב יום־טוב. ווען די מיטאַרבטערס האָבן זיך געקלאַגט, אַז די אַנאַנסן נעמען אַוועק דאָס אַרט, וואָס איז נויטיק פאַר די נייעס, פלעגט יאַצקאָן זאָגן, אַז דאָס מאַכט גאַרנישט אויס, אַנאַנסן איז אויך אַ גוטער לייען־מאַטעריאַל, מענטשן קויפן די צייטונג ווייל זיי ווילן טאַקע לייענען די רעקלאַמעס. אינטערעסאַנט, אַז דער געדאַנק, אַז אַנאַנסן זיינען אַ וויכטיקער לייען־מאַטעריאַל, ווערט לעצטנס פאַר־שפּרייט דורך די רעקלאַמע־אַגענטן אין אַמעריקע. יאַצקאָן האָט דאָס פאַרשטאַנען מיט איבער 60 יאָר צוריק.

דער טיראָזש איז פסדר געשטיגן, מ'האַט דערציילט אין רעדאַקציע, אַז אין טאַג ווען די מלחמה איז אויסגעבראַכן אין 1914, האָט „היינט“ געדרוקט 150,000 עקזעמפּלאַרן. כמעט אַלע זיינען געבליבן ליגן אויף דער באַן.

יאַצקאָנס ממשלה האָט זיך געענדיקט דעם 1טן יאַנואַר 1920, ווען „היינט“ — די צייטונג האָט דעמאָלט געטראָגן דעם נאָמען „נייעס פון היינט“ — האָט זיך פאַראייניקט מיט דעם ציוניסטישן אַרגאַן „דאָס יודישע פאַלק“ (זע קאַפיטל 7). „היינט“ איז געוואָרן אַ נאַציאָנאַלער פרעסע־אַרגאַן, אָבער דער שעפּער פון דער צייטונג האָט שוין דערמיט נישט געהאַט קיין שייכות.

ביסלעכווייז האָט יאַצקאָן אויפגעהערט צו קומען און מ'האַט זיך דערוווסט, אַז ער פאַרט קיין אַמעריקע. ער איז אַוועק אין מערץ 1920 און ווען ער איז אין אַ יאָר אַרום צוריקגעקומען, האָט ער מיטגעבראַכט מיט זיך די פאַרטערטער־שאַפט פון מאַנישעוויטשעס מצות. ביו דעמאָלט האָט מען נאָך אין פוילן נישט געוואוסט פון אַט דעם אַמעריקאַנער מאַכל און ווען יאַצקאָן האָט מכבד געווען די מיטאַרבטערס מיט צוויי פעקלעך אויף פסח, איז דאָס ביי זיי געווען אַ גרויסע מציאה. קיין גוטע געשעפטן האָט יאַצקאָן מיט די מצות נישט געמאַכט און האָט די פאַרטערטערשאַפט איבערגעגעבן דער פירמע „ע.ו.ויג.“ פון די ברידער נימצאָוויטש, קוזינען פון די פינקעלשטיינס.

נאָך זיין צוריקקומען האָט יאַצקאָן געדרוקט אַ סעריע אַרטיקלען אין „היינט“ וועגן זיינע איינדרוקן אין אַמעריקע און פלעגט אין רעדאַקציע דערציילן ניסים ונפלאות פון „גאַלדענעם לאַנד“ און חידושים פון דער אַמעריקאַנער מענטאַליטעט, ווי למשל: אב. קאהאַן, דער רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“ אין ניו־יאָרק, האָט אים אַ מאַל מיטגענומען אויף אַ „פאַרטי“ (אויפנאַמע) און פאַרגעשטעלט פאַר די געסט ווי אַ באַרימטן רעדאַקטאָר פון אַ גרויסער צייטונג אין אייראָפּע. יאַצקאָן

האָט דערציילט אויף דער אויפנאָמע, אַז „היינט“ דרוקט 50,000 עקזעמפּלאַרן אַ טאָג, וואָס איז געווען אַ גאַנץ נישקשהדיקע גומא פאַר יענער תקופה פון דער צייטונג. האָט יאַצקאָן דערציילט ווי אַזוי אב. קאהאַן האָט אים דערפאַר געקבעצט, אַז ער איז אַ „גרינער“, אַז ער ווייס נישט, ווי אַזוי מען פירט זיך אין אַמעריקע. ער האָט אים געלערנט, אַז אין אַמעריקע איז מען געוויינט צו גוזמאות, בפרט אין דער פרעסע. טאַמער זאָגט מען, אַז אַ צייטונג האָט אַ טיראַזש פון 50,000 מאַכט מען באלד אַ חשבון, אַז מסתמא דרוקט זי נישט מער ווי 20,000 עקזעמפּלאַרן. און ער האָט אויסגעפירט: — אַז איר האָט געוואַלט זאָגן, אַז דער טיראַזש פון אייער צייטונג איז 50,000, האָט איר געדאַרפט זאָגן, אַז איר דרוקט 100,000 עקזעמפּלאַרן...

עס איז נישט געלעגן אין יאַצקאָנס נאַטור צו זיצן מיט פאַרלייגטע הענט. אין „היינט“ האָט ער זיך מער נישט געקענט אויסלעבן און ער האָט געזוכט נייע אונטערנעמונגען, געמאַכט פּראַיעקטן פון נייע צייטונגען. אין גיכן איז ביי אים געבוירן געוואָרן אַ פּלאַן וועגן עקספּאַנסיע פון „היינט“ אויסער די גרענעצן פון פּוילן. דער חשבון איז געווען אַזאַ: אין די מערב-איראָפּעיִשע לענדער האָבן זיך נאָך דער באַלשעוויסטישער רעוואַלוציע באַזעצט טויזנטער עמיגראַנטן פון דער רוסיש-יידישער אינטעליגענץ. צו דער זעלבער צייט זיינען אַהין אַנגעקומען מחנות יידן פון מזרח-איראָפּע, וואָס זיינען געלאָפּן פון באַיקאַט, אַרבעטסלאָזיקייט און פּאַגראַמען און זייער צאַל איז פּסוד געוואָקסן. אַ חוץ עטלעכע קליינע וואַכנבלעטער איז אין איראָפּע דעמאָלט קיין יידישע פרעסע נישט געווען. האָט יאַצקאָן געטראַכט, אַז אַ גוטע טאַגצייטונג אויף יידיש אין פּאַריז, אין סאַמע צענטער פון מערב-איראָפּע, דאַרף געפינען גענוג לייענערס זיך אויסצוהאַלטן. וואָס שייך מיטאַרבעטערס פאַר דער צייטונג, האָט ער גערעכנט, אַז אַחוץ איינעם אַדער צוויי פּראַפּעסיאָנעלע זשורנאַליסטן וואָס ער וועט מוזן באַשעפּטיקן, וועט ער צווישן די פּריש-אַנגעקומענע, און באַזונדער צווישן דער אַקאַדעמישער יוגנט, געפינען גענוג בעלגים צו אַרבעטן אין דער צייטונג פאַר קליינע שכירות. און אין אַלגעמיין האָט ער געפּלאַנט צו פאַרקלענערן זיינע הוצאות ביוזן מינימום און אויספילן די צייטונג מיט דעם מאַטעריאַל, אַרטיקלען און נייעס, וואָס מען וועט אים אַלע טאַג שיקן פון וואַרשעווער „היינט“.

די צייטונג האָט געהייסן „פּאַריזער היינט“, דער ערשטער נומער איז דערשינען דעם 23סטן יאַנואַר 1926. אויסערלעך האָט די צייטונג אויסגעזען ווי „היינט“ אין וואַרשע, דער פּאַרמאַט איז געווען דער זעלבער, דער טיטלקאַפּ איז געווען אַ קאַפּיע פון וואַרשעווער פּראַטאַטיפּ און אין אינהאַלט איז אויך נישט געווען קיין גרויסער אונטערשיד, ווייל אַ סך מאַטעריאַל איז רעגולער צוגעשיקט געוואָרן פון וואַרשע. דער רעדאַקטאָר איז געווען וולאַדימיר גראַסמאַן, וואָס האָט געאַרבעט אין „היינט“ נאָך פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה (זע קאַפיטל 10). אַ צווייטער

מיטארבעטער פון ווארשעווער „היינט“ איז געווען „איזידאר לאזאר“ (זע קאפיטל 9). די אנדערע מיטארבעטערס זיינען צום גרעסטן טייל געווען, ווי יאצקאן האט דאס אויסגערעכנט, יונגע פענמענטשן, אנפאנגערס, וואס האבן ערגעץ ווו, ספא-ראדיש געדרוקט א קליינע נאָוועלע, אָדער צוגעשיקט אַ קאַרעספּאָנדענץ פון פאַריז צו אַ יידישער צייטונג אין דער וועלט. קיינער האָט קיין פרנסה נישט געהאַט. אייניקע זיינען געווען סטודענטן, ווי יצחק כאַמסקי (היינט אַ דאָקטאָר אין ניו-יאָרק (1903 —), מאיר אַווערבוך (שפעטער אַ דאָקטאָר אין פאַריז), אהרן קרעמער (מעדיצין-סטודענט אין פאַריז; אומגעקומען), נ. מה-יפית (סטודענט פון יורי אין פאַריז; אומגעקומען). שטענדיקע מיטארבעטערס זיינען אויך געווען: ד"ר יוסף פּאַדימאַן (היינט אַ דאָקטאָר אין תל-אביב), ניסן פּראַנק (אַ טעאַטראַל, טעאַטער-קריטיקער און טעאַטער-סופּליאַר, אויטאָר פון נאָוועלן און אַרטיקלען אויף יידיש און פּראַנצויזיש (1889—1943), נחום הערמאַן (1889—1944), מאיר-יהושע נירענבערגער (קאַרעספּאָנדענט אין בריסל; היינט אין קאַנאַדע (1911—), דער באַגאַבטער שריפטשטעלער וואָלף וויעוואַרקע (1896—1945) און בנימין גאַלדבערג (מער וועגן אים אונטן). נח פינקעלשטיין, וואָס איז בשותפות מיט יאָצקאַנען געווען דער פאַרלעגער פון „פאַריזער היינט“, האָט זיך גאַנץ קנאַפּ פאַרנומען מיט די געשעפטן. אָט די נאַכלעסיקייט און מאַנגל פון אויפזיכט האָט, ווי מיר וועלן זען, דערפירט די צייטונג צו אַ פינאַנציעלן חורבן. אַזוי ווי ער פלעגט זיך פירן אין וואַרשעווער „היינט“, פלעגט ער אויך אין פאַריז פאַרברענגען די צייט אין רעדאַקציע רויכערנדיק פיינע סיגאַרעטן פון אַ טייערן, מיט גאַלד-באַצירטן בורשטין-מונדשטוק, גערן אויסגעהערט די פליאַטקעס, וואָס פלעגן אַנקומען אין רעדאַקציע און אַליין אויך דערציילט, וואָס ער האָט געהערט אין פאַריזער קאַפען ווו ער איז געווען אַ שטאַמגאַסט. אין די געשעפטן האָט ער זיך פאַרלאָזט אויפן אַדמיניסטראַטאָר פון דער צייטונג.

עס איז געקומען פאַר יאָצקאַנען ווי די גרעסטע איבערראַשונג, ווען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז „פאַריזער היינט“ האָט נישט אויסגענומען. עס האָבן נישט געהאַלפן זיינע שרייענדיקע לייט-אַרטיקלען אויף דער ערשטער זייט, וואָס האָבן אַ מאָל, אין „אידישעס טאַגעבלאַט“ און שפעטער אין „היינט“ געהאַט אַזאַ ברייטן אַפּקלאַנג ביי זיינע לייענערס, אָדער די סענסאַציאָנעלע געשיכטעס וועגן אויסטערלישע פּאַסירונגען, וואָס זיינען פּלומרשט געשען אין פאַריז (אַ נאַקעטע פרוי שטייט אויפן דאַך און גאַנץ פאַריז קוקט זיך צו“). דער טיראַזש איז געווען קליין און האָט זיך נישט גערירט פון אַרט. צום הונדערטסטן נומער האָט מען געפּראָוועט אַ באַנקעט מיט וויין און שאַמפּאַניער, מען האָט זיך געוונטשן מזל-טוב, אָבער דאָס האָט מען זיך בלוזי געקניפט אין די באַקן. די שטימונג איז גיכער געווען ווי אויף אַ לוויה, ווי אויף אַ שמחה — מען האָט זיך געריכט, אַז די צייטונג וועט לאַנג נישט אויסהאַלטן.

געראַטעוועט „פאַריזער היינט“ פון אונטערגאַנג האָט דער אַטענאַט, וואָס

שלום שווארצבארד האט אין פאריז געמאכט אויפן אטאמאן סעמיאן פעטליורא דעם 25טן מאי 1926 ווי א נקמה־אקט פאר די שחיטות וואס זיינע היידאמאקעס האבן געמאכט אויף די יידן אין אוקראינע אין דעם בירגערקריג נאך דער באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע. נאַטירלעך האָט „פּאַריזער היינט“ געשריבן וועגן די געשעענישן גאַנצע זייטן, דער טיראָזש האָט גענומען שטייגן און די צייטונג האָט זיך פינאַנציעל געשטעלט אויף די פּיס. ביסלעכווייז האָט זי דערגרייכט אַ טיראָזש פון 20,000 עקזעמפּלאַרן אַ טאַג, אַ סך מער ווי וועלכע עס איז אַנדער יידישע אויסגאַבע אין מערב־אײראָפּע. דער דערפּאָלג פון „פּאַריזער היינט“ האָט גורם געווען דערצו, אַז אין פּאַרשידענע צייטן פלעגן אין פּאַריז אויפשטיין אַנדערע יידישע צייטונגען. נח פּרילוצקי איז געקומען פון וואַרשע און האָט געגרינדעט אַ צייטונג אונטערן נאַמען „דער טאַג“, זלמן שניאור האָט אַרויס־געגעבן „פּאַריזער מאַרגענבלאַט“ אַאָז״וו. קיין איינע פון די קאַנקורענץ־צייטונגען האָט קיין אריכות־ימים נישט געהאַט, אַלע האָבן זיך פאַרמאַכט. יאַצקאן האָט אַראָפּגעבראַכט אהרן אַלפּערין, דעם לאַדזשער קאַרעספּאַנדענט פון וואַרשעווער „היינט“, צו רעדאַגירן דעם „פּאַריזער היינט“. דער לעצטער נומער איז דערשינען דעם 10טן יוני 1940, צוויי טעג איידער די נאַציס זיינען אַריין קיין פּאַריז.

ווען עס האָט זיך אַנגעהויבן די מלחמה און די רעגירונג האָט געזוכט מיליטערישע צענוואַרן מיט דער קענטעניש פון פרעמדע שפּראַכן, איז דער ברודער פון יצחק כאַמסקי, באַריס (ברוך) כאַמסקי, וואָס האָט געענדיקט דעם יידישן לערער־סעמינאַר אין וואַרשע איידער ער איז געקומען קיין פּראַנקרייך, מאַביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי. אין זיינע פּאַפּירן האָט ער אַנגעגעבן, אַז ער קען יידיש און העברעיִש, האָט מען אים אַרויסגעצויגן פון אַקטיוון דינסט, געמאַכט פאַר אַ מיליטערישן צענוואַר און ער האָט צענוזירט דעם „פּאַריזער היינט“. ערב דער עוואַקואַציע פון פּאַריז האָט ער געוואַרנט די רעדאַקציע וואָס עס גרייט זיך און אַז די צייטונג וועט העכסטנס קענען דערשיינען אַ צוויי טעג, נישט מער. אַליין איז ער עוואַקוירט געוואָרן מיטן מיליטער קיין אַפּריקע און איז אַפּגעזעסן די גאַנצע מלחמה אין אַ מיליטערישן לאַגער אין קאַזאַבלאַנקאַ. נאָך דער מלחמה איז באַריס כאַמסקי געוואָרן אַקטיוו אין דער פּראַנצוזישער מעטאַל־אינדוסטריע און פירט געשעפטן מיט כינע און אַנדערע לענדער.

„פּאַריזער היינט“ איז געווען דורכאויס ציוניסטיש אַזוי ווי „היינט“ אין וואַרשע. אַ צאָל מיטאַרבעטערס, ווי כאַמסקי, קרעמער, און אַנדערע האָבן געהערט צו „פּועלי־ציון־התאחדות“ און האָבן געשטיצט זייער פּאַרטיי אין דער צייטונג.

מיט דער נישט־יידישער וועלט אין פּראַנקרייך איז די פּאַרבינדונג געווען אַ גאַנץ שוואַכע. דער פירער פון די פּועלי־ציון אין פּראַנקרייך, מאַרק יאַרבלום (1887—1973), אַ פּראַמינענטע פיגור אין יידישן לעבן אין מערב־אײראָפּע צווישן ביידע וועלט־מלחמות, וואָס האָט צוגלייך מיט זיין פּאַרצווייגטער טעטי־

קייט ביי יידן אַקטיוו זיך באַטייליקט אין דער אַרבעט פון דער פראנצויזישער סאַציאַליסטישער פאַרטיי, פלעגט פון צייט צו צייט צושיקן אַרטיקלען צום „היינט“ אין וואַרשע ווי אויך צום „פאַריזער היינט“. יאַרבלום האָט געהערט צו דעם קרייז פון די אינטימע מיטאַרבעטערס פון חיים וויצמאַן, דוד בן-גוריון און אַנדערע אַנפירנדיקע ציוניסטישע פּערזענלעכקייטן. ער איז געווען נאָענט באַפריינדעט מיט לעאַן בלום, דעם אַנפירער פון דער סאַציאַליסטישער פאַרטיי אין פראַנקרייך, שפּעטער 3 מאָל פּרעמיער-מיניסטער (2 מאָל פאַר דער מלחמה).

יאַרבלום איז געווען דער, וואָס האָט געווען לעאַן בלומען פאַרן ציוניזם. „פאַריזער היינט“ האָט זיך באַמיט ממשיך צו זיין אויפן פאַריזער באַדן די טראַדיציע פון די געזעלשאַפטלעכע אַקציעס פון „היינט“ אין וואַרשע (זע קאַפיטל 17) און אין אַ גרויסער מאָס האָט די צייטונג טאַקע געהאַט צו פאַר-דאַנקען איר פאַפּולערקייט דער פּילאַנטראַפּישער און סאַציאַלער אַרבעט לטובת די עמיגראַנטן, פאַר וועלכע זי האָט געגעבן די איניציאַטיוו, געשטיצט אין אַרטיקל-לען, רעפּאָרטאַזשן און כראַניק. דאָס זיינען געווען פשוטע, האַרעפאַשנע יידן, צומאָל פּרעמדע אין פאַריז, פּרעמד דעם לעבן און מנהגים פון די אַרומיקע שכנים. אַ סך זיינען געווען אין לאַנד נישט לעגאַל, געקומען אויף טראַנזיט-וויזעס, אַדער בכלל אָן וויזעס, קיינער האָט נישט געקענט קריגן קיין רעכט אויף אַרבעט. זייער מצב איז געווען טראַגיש. מען איז געווען צופרידן איבער-צולעבן דעם טאַג מיט אַ טעפּל קאַווע און אַ „קרואַסאַן“, אַ מיין בולקע אין דער פאַרם פון אַ האַלבער לבנה, וואָס איז דער טיפּישער פראנצויזישער פּרישטיק, פאַר אַ פאַר סו (סאַנטים). ווען דער „פאַטראַן“ פלעגט נישט אַכטונג געבן פלעגט מען אויף דער שנעל אַראַפּשלינגען מער ווי איין בולקע און איינער האָט דערציילט דעם צווייטן אין וועלכן „ביסטראַ“ מען קען זיך לאָזן אַזוי ווילגיין. אַבער נישט אַלע טאַג האָט מען געהאַט די פאַר סאַנטים...

מען האָט געוואָגט אויף זיי, אַז דאָס ערשטע יאַר אַרבעטן זיי פאַר דער פּאַליציי, דאָס צווייטע יאַר פאַר די משפּחות און דאָס דריטע יאַר, ווען זיי האָבן באַוווּן אַפּצושפּאַרן אַ ביסל „קישקע-געלט“, פשוט גערעדט, זיי און זייערע ווייבער און קינדער האָבן וואָכן און חדשים זיך געמאַטערט, נישט געגעסן צו דער זעט, געלעבט אין שרעקלעכע באַדינגונגען, און געקליבן אַ פראַנק צו אַ פראַנק, זיינען זיי געפאַרן ווייטער אין דער וועלט אַריין זוכן מזל. בינו-לבינו איז נייען דאַמען-בייטלען געוואָרן די פרנסה. מען פלעגט אַרויפלייגן אַ ברעט אויף אַ בעט, צושניידן אויף אַזאַ „וואַרשטאַט“ עטלעכע שטיקלעך לעדער, צוזאַמענשטעפּן אַ ביסל בייטלען און זיי טראַגן צו פאַרקויפּן אויפן „פלעצל“ אין פאַריז. די פּאַליציי האָט גערודפּט, האָט מען זיך געמוזט פון איר אויסקויפּן און דערפאַר האָט דאָס געהייסן, אַז דאָס ערשטע יאַר אַרבעט מען פאַר דער פּאַליציי, ווייל קיין סך האָט מען דאָס ערשטע יאַר נישט פאַרקויפּט און אַלץ וואָס מען האָט פאַרדינט איז געגאַנגען אויף שוחד.

„פאריזער היינט“ האט זיי ארגאניזירט אין לאַנדסמאַנשאַפטן און שפּעטער געשאַפן אַ פעדעראַציע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, געעפנט קיכן וווּ מען האָט געקענט קריגן אַפּצוּעסן אַ ביסל געקעכץ אומזיסט, געגרינדעט שולן און אומזיסטע זומער-קאַלאָניעס פאַר די קינדער. דער קלוב פאַר פרייע דיסקוסיעס איז געוואָרן אַ גייסטיקער און קולטורעלער צענטער תיכף ווי ער איז אַנטשטאַנען. דאָס אַלץ האָט פאַרבונדן די עמיגראַנטן מיט דער צייטונג און די פּילאַנטראָפּן און קולטור-טוערס פון דער יידיש-רוסישער עמיגראַציע, ביי וועלכער „פאריזער היינט“ האָט געפונען אַ מאַראַלישן אַנהאַלט, האָבן זיך אויך פאַראינטערעסירט מיט די געזעלשאַפטלעכע אַקציעס פון דער צייטונג און געהאַלפּן מיט אַרבעט און געלט. אָבער ווי דערמאַנט, איז „פאריזער היינט“ פּינאַנסיעל אַריינגעפאַלן אין אַ קלעם, וואָס האָט געשטעלט אין ספּנה זיין עקזיסטענץ. דער אַדמיניסטראַטאָר פון דער צייטונג איז געווען יצחק גראַדזענסקי, דער מאַן פון יאַצקאָנס פּלימע-ניצע, מערי קרעמער, וואָס האָט פאַר דער חתונה, איידער זי איז געקומען קיין פאַריז, געאַרבעט אין דער אַדמיניסטראַציע פון „היינט“ אין וואַרשע (איר ברודער, בנימין קרעמער, איז געווען קאַרעקטאָר אין „היינט“, זע קאַפיטל 14). גראַדזענסקי איז פון פאַך געווען אַ היטלמאַכער אין פאַריז און יאַצקאָן האָט אים דערהויבן צו דער פּאַזיציע פון פאַרוואַלטער פון „פאריזער היינט“. ער פּערזענלעך האָט זיך גישט אַריינגעמישט אין דער טאַג-טעגלעכער געשעפט-לעכער פירונג פון פאַרלאַג און נח פּינקעלשטיין האָט בכלל געהאַט אַ קליינע השגה וואָס אין געשעפט טוט זיך. האָט גראַדזענסקי דאָס אויסגענוצט און בשותפות מיט דעם דרוקער, וואָס האָט געדרוקט די צייטונג, אַסיפּ זעליוק, זיך אַריינגעלאָזט אין שפּעקולאַציעס אויף דער בערזע, פאַר וועלכע ער האָט אויס-גענוצט דאָס געלט פון דער צייטונג. ווען דאָס איז דערגאַנגען צו יאַצקאָנען איז ער איין מאַל אַריינגעפאַלן אין דער אַדמיניסטראַציע און אַ געשריי געטאַן צו גראַדזענסקי: „עפנט די קאַסע!“ אַלץ וואָס ער האָט געפונען איז געווען אַ פּעקל וועקסלען אַן דעקונג.

דער סוף איז געווען, אַז „פאריזער היינט“ האָט באַנקראַטירט. אַדוואַקאַטן האָבן איבערגענומען דעם פאַרלאַג און האָבן ביידע שותפים געצאַלט נאַמיגעלע סומעס וועכנטלעכן געהאַלט. פון דער הכנסה, וואָס זיי האָבן געקראָגן פון קאַאפּע-ראַטיוו „אַלט-ניי“ (זע קאַפיטל 19), האָבן זיי געמוזט אויסהאַלטן די משפּחות אין וואַרשע און אַליין האָבן זיי אין פאַריז געלעבט אין נויט.

דריי יאָר שפּעטער האָט יאַצקאָן ווידער גענומען טראַכטן וועגן אַ נייער טאַגצייטונג, דאָס מאַל אין וואַרשע. ער האָט געמלעך באַשלאָסן אַרויסצוגיין אויפן פּוילישן צייטונגסמאַרק און געטראַכט וועגן אַ פּאַפּולער בלאַט, אַ „טאַבלאַד“. וואָס זאַל קאַסטן ביליקער ווי די אַנדערע צייטונגען אין פּוילן, מיט ווינציק פּאַליטישן מאַטעריאַל, אָבער פּול מיט קרימינעלער כראַניק און פאַרשידענעם פאַרוויילונג-שטאַף, בולוואַר-ראַמאַנען, דערציילונגען און קאַנקורסן מיט פּרייזן.

יאצקאן האט געזאגט, אז ער וויל געווינען די פוילישע מאסן, אפציען זיי פון זייערע צייטונגען, וואס זיינען געווען אנטיסעמיטיש. אין הינטערגרונט פון זיין פראיעקט איז געווען די פוונה ארויסצונעמען דעם אומקריטישן פוילישן מאסן-לייענער פון אונטער דעם איינפלוס פון דער אנטיסעמיטישער פארגיפטונג, שאפן א פאפולערע צייטונג, וואס זאל שטיין אויפן ניווא פון פוילישן המון, דעם פאבריק-ארבעטער, דעם הויזוועכטער, אדער דינסטמיידל, וואס פון זיי האבן זיך מייסטנס רעקרוטירט די אנפאלערס אויף יידן — א צייטונג אן העצעס קעגן יידן, וואס וועט זיין פאר זיי פארשטענדלעך און גענוג אנציענדיק, אז זיי זאלן וועלן איבערגיין צו איר פון די אנדערע צייטונגען, וואס זיי האבן ביז דעמאלט געלייענט.

עס קאן היינט אויסקוקן, אז זיין פוונה איז געווען נאיוו, אבער מען מוז צוגעבן, אז יאצקאן האט געווסט וואס ער האט געוואלט און האט פארשטאנען ווי אזוי זיין פראיעקט צו רעאליזירן. דאס בלעטל, וואס האט גענומען דערשיינען אין 1929 אונטערן נאמען „אסטאטניע וויאדאמאשטיש“ („לעצטע גייעס“), האט אין א קורצער צייט דערגרייכט א טיראזש פון איבער 150,000 עקזעמפלארן און איז געווארן א קאנקורענץ פאר דער פוילישער פרעסע. מדאָרף דערביי נעמען אין אַכט, אַז אין אַלגעמיין איז דער טיראזש פון די פוילישע צייטונגען געווען א קליינער, מיטן אויסנאם פון איין צייטונג אין קראקע און איינער אדער צוויי אין ווארשע. אבער דער רעפארמאטאר פון דער יידישער פרעסע, דער אויסגעצייכנטער רעדאקטאר, וואס יאצקאן איז געווען אין ווארשע און פאריז, פלעגט נישט לאנג הנאה האבן פון זיינע דערפאלגן. אליין האט ער קיין באגריף נישט געהאט וועגן פינאנסן און ווירטשאפט, און גח פינקעלשטיין, זיין שותף, איז קיין פראקטישער מענטש אויך נישט געווען. ער האט געדארפט האלטן אן אויג אויף די געשעפטן, אבער האט זיין אויפגאבע גענומען זייער גרינג. איינע נאך דער אנדערער האבן זיך די צייטונגען ארויסגעגליטשט פון זייערע הענט: פריער „היינט“ (זע קאפיטלעך 7 און 19) און דערנאך „פאריזער היינט“ און נאך שפעטער „אסטאטניע וויאדאמאשטיש“. מען האט נעמלעך איינגעקויפט אויף קרעדיט אין דייטשלאנד טייערע דרוק-מאשינען פאר דער פוילישער צייטונג, אבער דער מאגיסטראט האט נישט דערלויבט זיי אויפשטעלן אויפן ארט פון די אַלטע, ווייל דער פונדאמענט איז געווען צו שוואך. צו באצאלן די חובות האט מען געמוזט די צייטונג פארקויפן. אפגעקויפט האט זי אלעקסאנדער גרינבערג, איינער פון די פארלעגערס פון דער „גראשען-ביבליאטעק“ (זע קאפיטל 19).

אויסער די ווענט פון „היינט“ האט זיך יאצקאן נישט געפילט באקוועם. זיין האלטן זיך האט פארראטן דעם ארעמען אפשטאם פון א ישיבה-בחור פון דער קליינשטעטלדיקער ליטווישער פראווינץ, וואס פון איר האט ער זיך נישט געקענט באפרייען. יאצקאן איז געווען א טרוקענער מענטש, אן געפילן. אפט איז ער געווען בייסיק, נישט פריינדלעך, פארביטערט, פארכמורעט. ער האט זיך נישט

איינגעלעבט אין דער פוילישע-יידישער סביבה אין ווארשע, געבליבן א פרעמדער אין דער פוילישער הויפטשטאט. פאר פאליאקן, זייער געשיכטע, זייערע נאציאנאלע שטרעבונגען, דעם קאמף פאר אומאפהענגיקייט, האט ער ארויסגעוויזן ווייניק פארשטענדעניש. דער פוילישער צד האט אים אפגעצאלט מיט דער זעלבער מטבע: ער איז געווען פאר זיי א „ליטוואק“, פרעמד צו אלץ וואס איז פויליש.

יאצקאן האט נישט געהאט קיין מזל אין פאמיליע-לעבן. זיין פרוי איז געווען מסוכן קראנק און ער האט פאקטיש נישט געהאט קיין היים. ארבעטן, שרייבן, רעדאגירן, פלאנעווען — דאס איז געווען זיין לעבן. ער האט מיט רעכט שטאל-צירט מיט זיינע דערגרייכונגען און געוואלט, אז אלע זאלן דאס וויסן. ער האט געלייגט א סך אכט אויף זיין אויסזען, אויף דעם שטענדיק פריש ראזירטן פנים האט ער געטראגן געדיכטע וואנצעס. זיי זיינען אראפגעהאנגען לויט דעם פאסאן, וואס עס האט פאפולער געמאכט אין מערב-איראפע דער בארימטער פראנצויזישער שטאטסמאן זשארוש קלעמאנסאָ (היינט זיינען אזעלכע וואנצעס מאדנע געווארן ביי דער אולטרא-ראדיקאלער יוגנט, די מאאָניסטן). ער האט זיך געקליידט אין דער עלעגאנטער פירמע, „ברידער ביערנאצקי“ אין האטעל „בריסטאל“ און געקויפט פון שענסטן און בעסטן. די פירמע איז געווען א יידישע און געהערט צו צוויי ברידער; יאצקאן איז ביי זיי געווען אן אָנגעלייגטער קונה. אין א נייעם אַנצוג פון „ענגלישן“ שטאף, גענייט לויט דער לעצטער מאדע און א גאר „ספעציעלן“ קראוואט, פלעגט ער ליב האבן צו קומען אין רעדאקציע. עס איז געווען קענטיק, אז ער ווארט אויף קאמפלימענטן, נישט וויסנדיק, אז כאטש ער האט אזוי טייער באצאלט, האט אלץ וואס ער האט געטראגן אראפגעוויינט פון זיין מאגערער, אויסגעדארטער פיגור.

יאצקאן האט געלייגט עטלעכע שפראכן. זוכנדיק מאטעריאל פאר דער צייטונג, האט ער גענישטערט אין דער אייראפעישער פרעסע. זיינע קעשענעס זיינען שטענדיק געווען פול מיט צייטונג-אויסשניטן, זעלטן ווען האט מען אים געזען אן א פאק צייטונגען. ער האט געזאגט, אז ער קען רעדן עטלעכע שפראכן, אין דער אמתן האט מען אים אין קיין שום שפראך נישט געקענט פארשטיין. צי ער האט גערעדט רוסיש, פויליש, דייטש, פראנצויזיש, ענגליש, האט עס ביי אים געקלונגען ווי יידיש און דערצו נאך מיט דעם כאראקטע-ריסטישן ליטווישן „סין“.

אין דעם „היינט“-יוביליי-בוך, וואס איז דערשינען אין 1928 צו פייערן די ערשטע 20 יאר פון דער צייטונג, האט ד"ר יהושע גאטליב געגעבן א טרעפלעכע כאראקטעריסטיק פון איר באשאפער. מיר ברענגען דא עטלעכע אויסצוגן:

„...אין דער אפשאצונג פון יאצקאנס פערזענלעכקייט וועקט נישט קיין זאך אזא פארדרוס, ווי די טענה, אז יאצקאן האט גענומען זיין הויכן טאן צום צוועק פון א העצערנישן, דעמאגאגישן עפעקט. דער דאזיקער פארווורף... נעמט זיך ווארשיינלעך דערפון וואס זיי [די קריטיקערס] האבן אין יאצקאנען געזען

א קאנקורענט, וועלכער האט שטענדיק באוויזן צו געוועלטיקן איבער די שטימונגען פון גרויסן עולם מיט מער טאלאנט ווי זיי... ער איז אפשר מאַכמאַל געווען אומגעזעכט, אָבער געגלויבט האָט ער שטענדיק, אַז ער איז גערעכט און זיין גרימצאָרן איז ווירקלעך געווען אַ „הייליקער גרימצאָרן“. ער האָט זיך שטענדיק געפילט צוזאַמען מיט אַלע יידן אין אַ באַלאַגערונג-צושטאַנד און ער איז אומ-אויפהערלעך איבערגעגאַנגען פון פאַרטיידיקונג צו אַנגריף און פון אַנגריף צו פאַרטיידיקונג... אַ באַזונדערן צויבער האָט... דער... יאַצקאַן-טאַן פאַרמאַגט. ער איז געהערט געוואָרן, ער האָט מיטגעריסן... און דער לייענער האָט אים געפאַלגט. עס קאַן זיך קיין אַנדערער יידישער פּובליציסט נישט באַרימען, אַז אַזעלכע גרויסע, צאַלרייכע יידישע מאַסן זיינען נאַכגעגאַנגען נאַכן רוף פון זיין פּעדער, ווי דאָס איז געווען ביי יאַצקאַנען. דאָס האָט ער צעבראַכן די ממשלה פון אַסימילאַטאָרישע באַנקירן און חסידישע רביים איבערן פּוילישן ייִדנטום. דאָס האָט ער איינגעפלאַנצט ביי פּוילישע יידן אַכטונג פאַר זיך אַליין, פאַרן יידישן לעבן-שטייגער, פאַר יידישע אַספּיראַציעס און האַפּענונגען... ש. י. יאַצקאַן איז דער ערשטער יידישער צייטונגמענטש, וואָס האָט געפונען דעם וועג צום יידישן לייענער און אויסגעטראָטן אים פאַר די אַלע אַנדערע זשורנאַליסטן, וואָס זיינען געקומען שפּעטער... ער איז געווען דער ערשטער און אפשר דער איינציקער, וואָס האָט דערהויבן די צייטונג-אַרבעט ביי יידן צו אַ פּאַך, צו אַן אומנות, צו אַ קונסט..."

יאַצקאַן האָט געליטן פון אַנגינאַ פּעקטאָריס, אָבער די שווערע האַרץ-קראַנקייט האָט אים נישט אַפּגעהאַלטן פון צו זיין אַקטיוו און ער איז אַפט געפאַרן „אַכטונג צו געבן“ אויפן „פאַריזער היינט“. אויף איינער פון די רייזעס איז ער געשטאַרבן אין פאַריז און געבראַכט געוואָרן צו קבר-ישׂראל אויפן וואַרשעווער בית-עולם.

אברהם גאַלדבערג

צוזאַמען מיט יאַצקאַנען און לאַנגע יאָרן שפּעטער, ווען יאַצקאַן איז שוין נישט געווען ביי דער אַנפירונג, איז אברהם גאַלדבערג (1881—1933) געווען דער, וואָס האָט געפורעמט דעם „היינט“ ווי דעם פירנדיקן פּרעסע-אַרגאַן פון פּוילישן ייִדנטום. אויב מ'קאַן זיך אַזאַ זאַך פאַרשטעלן, איז ער געווען דעם „היינט“ נאָך מער איבערגעגעבן ווי יאַצקאַן אַליין. די צייטונג איז געווען דער מהות פון זיין לעבן. ער האָט מיט דער צייטונג געלעבט, געווינדמעט איר געזונט און נשמה.

די אַרבעט אין „היינט“, אייגנטלעך פאַרן „היינט“, איז נישט געווען פאַר גאַלדבערגן עפּעס אַ מין פּראָזאַישע באַשעפּטיקונג, בלויז אַ מיטל צו מאַכן בכבודיק פּרנסה, אַזוי ווי זשורנאַליסטיק איז ביי אים נישט געווען סתם אַ מלאכה. ער האָט געגלויבט, אַז „היינט“ האָט אַ שליחות צו דערפילן, אַז יעדער

איינער וואס ארבעט אין דער צייטונג דארף די ארבעט באטראכטן ווי א מין מלאכת-הקודש. ער האט אליין די שליחות גענומען אויף זיך, געווען שטרענג צו זיך אליין און געפאדערט, אז די מיטארבעטערס זאלן טאן דאס זעלבע. ער פלעגט זאגן, אז א יידישער זשורנאליסט מוז געדענקען, אז ער איז א שליח-ציבור און דארף אפהיטן עטיק און מאראל. ער האט געגלויבט, אז די מיטאר-בעטערס פון „היינט“ זענען סאלדאטן אויפן פראנט פון קאמף פאר א בעסער יידיש לעבן, אז זייער ארבעט איז ווי א נאציאנאלע עבודה פארן וויל פון פאלק, אז „היינט“ דארף עפענען די אויגן פון די ליינערס אויף די העכערע אויפגאבעס, נישט נאר פון יידישן, נאר פון אלגעמיין-מענטשלעכן לעבן, וועקן דעם עולם, דערמוטיקן.

בעת די דיסקוסיעס אין רעדאקציע וואס פארא שטעלונג צו נעמען צו די פראבלעמען פון טאג, פלעגט גאלדבערג שטענדיק אונטערשרייבן די פאזיציע וואס „היינט“ האט דערגרייכט אין דער יידישער געזעלשאפט און געזאגט, אז די מיטארבעטערס דארפן האנדלען לויט די העכסטע געבאטן פון דער פראפע-סיאנעלער עטיק.

אזוי האט גאלדבערג געטראכט וועגן דער שליחות פון „היינט“ און זיין כוח-הדמיון האט אנגעשטעקט די מיטארבעטערס. אבער טראכטנדיק וועגן הויכע אידעאלן, האט ער נישט פארגעסן די טעגלעכע ארבעט פון ארויסגעבן א גוטע צייטונג. ביון סוף פון זיין לעבן האט ער געווכט פארן „היינט“ נייע שרייבערס און געזארגט דערפאר, אז די צייטונג זאל האבן אלע אקטועלע נייעס. א דינא-מישע פערזענלעכקייט, באשאנקען מיט א שטארקער לוסט פאר ארבעט, האט גאלדבערג אינספירירט די מיטארבעטערס צו געבן פון זיך דאס בעסטע, צו ארבעטן מיט ענטווארס. אויך דאס האט דעם „היינט“ געמאכט אזוי אנדערש פון אנדערע יידישע צייטונגען.

אברהם גאלדבערג האט געארבעט אין „היינט“ פון דעם ערשטן נומער אן. ער איז געווען איינער פון די גרינדערס, ער האט פארגעשלאגן דעם נאמען „היינט“ פאר דער נייער צייטונג און האט פון ערשטן טאג אן פארגומען וויכטיקע פאזיציעס, הגם יאצקאן האט אים נישט שטענדיק באהאנדלט לויט זיינע פאר-דינסטן. אפילו נאך דער פאראייניקונג מיט „דאס יודישע פאלק“ ווען די צייטונג איז געווען אונטער דער אנפירונג פון יצחק גרינבוים, האט יאצקאן, ווי איינער פון די פארלעגערס, אויך נישט אנערקענט גאלדבערגן ווי דעם פאקטישן רעדאק-טאר. ער האט געהאלטן, אז דער טיטל סעקרעטאר פון רעדאקציע איז גענוג. ווען עס איז צו אים דערגאנגען, אז גאלדבערגן פארדריסט דאס גאר שטארק, האט יאצקאן סארקאסטיש געפרעגט: „וואס איז, עס פאסט אים נישט? סטאלינען פאסט צו זיין סעקרעטאר פון דער קאמוניסטישער פארטיי און גאלדבערגן איז דער טיטל סעקרעטאר פון רעדאקציע ווייניק?“ ערשט ווען די מיטארבעטערס האבן געשאפן דעם קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ און האבן איבערגענומען דאס

געשעפט, האָט אברהם גאַלדבערג באַקומען דעם טיטל שעה-רעדאָקטאָר. אברהם גאַלדבערג האָט געוואָסן ווי אַזוי צו רעדאָגירן אַ טאַגצייטונג. ער האָט געהאַט שווינג און פאַרנעם און אַ נישט-אויסגעשעפטן קוואַל פון איניציאַטיוו. וואַכעדיקייט אין דער אַרבעט, אַפּגעלאַזנקייט און נאַכלעסיקייט צו די פּליכטן איז געווען פּרעמד זיין נאַטור. ער האָט געהאַט אַ חוש פאַר פּאַליטישע געשעענישן און געוואָסן ווי אַזוי זיי אויסצוניצן פאַר דער צייטונג. אין די טעג, ווען עס זיינען נישט געווען קיין גרויסע נייעס, איז ער געווען אומרויק און געוואָסן וואָס מ'קאַן אַרויסברענגען אין דער צייטונג ווי אַ ספּעציעל וויכטיקע געשעעניש. רוטין האָט ער געהאַט.

„היינט“ האָט געשטיצט יצחק גרינבוים ציוניסטישע טעטיקייט און זיין אַלגעמיינע פּאַליטיק, אַבער אברהם גאַלדבערג האָט זיך דערמיט אַליין נישט באַזונגט, ער האָט זיך פּערזענלעך באַטייליקט אין פּאַליטישע און געזעלשאַפּט-לעכע אַקציעס. ער איז געווען מיטגליד פון צענטראַל-קאָמיטעט פון דער ציוניס-טישער אַרגאַניזאַציע אין פּוילן און איינער פון די איניציאַטאָרן פון „רעטונגס-קאָמיטעט“ אין וואַרשע און פון „שול און קולטור-פאַרבאַנד“ (מער וועגן די ביידע אַרגאַניזאַציעס אין קאַפיטל 17).

בעת די וואַלן צום פּוילישן פאַרלאַמענט אין 1922 איז גאַלדבערג געווען איינער פון די צום מיינסטן איבערגעגעבענע אַרבעטער פאַרן בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן. ער האָט געשריבן אַרטיקלען, אַרומגעפאַרן אַגיתירן אין דער פּראָווינץ, געהאַלטן רעדעס. בעת דער ליידינשאַפּטלעכער דעבאַטע אַרום חיים ווייצמאַנס פּלאַן צו פאַרגרעסערן די יידישע אַגענץ פאַר אַרץ-ישׂראַל, ווען די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע אין פּוילן איז געשפּאַלטן געוואָרן אויף צוויי פּראַקציעס: „על המשמר“ און „עת לבנות“, איז גאַלדבערג אַריין אין ראַדיקאַלן „על המשמר“ און צוזאַמען מיט גרינבוים געקעמפט קעגן פאַרגרעסערן די אַגענץ. ער האָט אַבער אַפּגעהיט דעם „היינט“ ווי אַ טריבונע פון דער אַנצער ציוניסטישער באַוועגונג און די צייטונג האָט געדרוקט אַרטיקלען פון די אַנהענגערס און קעגנערס פון ווייצמאַנס פּלאַן.

אברהם גאַלדבערג איז נישט באַשערט געווען הנאה צו האָבן פון דער אַנערקענונג און פּיבודים, וואָס זיינען אים צוגעטיילט געוואָרן. זיין פּריוואַט-לעבן איז געווען איין לאַנגע קייט פון פּורעניות און אומגליקן. ער האָט געגלויבט, אַז די תּוכחה האָט זיך אויף אים אויסגעגאַסן און האָט געהאַט גענוג סיבות צו באַקלאַגן זיך אויף זיין מזל.

גאַלדבערג האָט חתונה געהאַט צו 21 יאָר. זיין פּרוי האָט אים געבוירן צוויי זין און אַ טאָכטער. אַבער קיין שלום-בית איז נישט געווען און דאָס פאַרפּאַלק האָט זיך צעשיידט. זיין צווייטע פּרוי, עוואַ גלאַס, אַ טאָכטער פון אַן אַנגעזעענער משפּחה אין וואַרשע, האָט אים געשאַפּן אַ וואַרעמע היים. אַבער גאַלדבערג האָט געבענקט נאָך זיינע צוויי באַליבטע ברידער. איינער, דער פּאַטע, מנחם

באריישאָ (1888—1949), איז אוועק קיין אמעריקע אין 1914, דער צווייטער, לייב גאלדבערג (1892—1955), איז געווען אין מאַסקווע און געשריבן אין דער סאָוועטישער פרעסע, אין „עמעס“, „איניקייט“ און אנדערע צייטונגען. און פון די קינדער האָט ער שוין גאר קיין נחת נישט געהאַט.

דער עלטערער זון, בנימין (1905—1952), איז געווען אַ קאָמוניסט. עטלעכע יאָר האָט ער געלעבט אין פאַריו, שפעטער האָט ער געשריבן אַרטיקלען אין דער קאָמוניסטישער פרעסע אין פּוילן אונטער דעם פּסעוּדאָנים יעוּשי באַריישאָ, וואָס איז געווען דער פּאַמיליע-נאַמען פון זיין באַבען פון טאַטנס צד. פון קיין פיבוד-אב האָט בנימין נישט געהאַלטן. איין מאָל האָט דער ליטעראַטור-פאַראייניג אױף טלאָמאַצקי 13 איינגעאַרדנט אַ דיסקוסיע-אָוונט וועגן דער יידישער פרעסע, איר ראָל און אױפגאַבע. אין דעם אָוונט האָט זיך אױך באַטייליקט אברהם גאַלדבערג. בעת דער דיסקוסיע איז בנימין באַפאַלן די יידישע צייטונג-גען, וועלכע ער האָט גערופן „געלע פרעסע“. עס איז געוואָרן אַ טומל, דער באַקאַנטער פּובליציסט שאול סטופניצקי האָט אױסגערופּן: „וואָס אַטאַקירט איר די יידישע פרעסע? אייער פּאַטער איז אױך אַ רעדאַקטאָר פון אַ געלער צייטונג?“. דערויף האָט בנימין געענטפּערט: „וואָס בין איך שולדיק, וואָס דער באַטשאַן האָט מיך געברענגט צו אברהם גאַלדבערג? די מענטשן, וואָס האָבן בייגעוויינט די סצענע, זיינען דערשראַקן געוואָרן, זעענדיק ווי גאַלדבערג איז געוואָרן טױט-בלאַס און האָט זיך געטױשט אױפן פנים.

די פּוילישע פּאַליטישע פּאַליציי (דעפּענסיווע) האָט בנימין אַרעסטירט פאַר זיין קאָמוניסטישע אַרבעט און זיין שוועסטער, יוליאַ, איז געלאָפּן זען וואָס מ'קען טאָן צו ראַטעווען דעם ברודער פון אַרעסט. זי איז געפאַרן מיטן טראַמוויי, נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן ביז ער וועט בלייבן שטיין אױף דער סטאַציע, נאָר איז אַרויסגעשפרונגען אין פּולן לױף און די רעדער האָבן איר אָפּגעשניטן ביידע פיס. דאָס שיינע מיידל, אַ יונג קינד, קױם 19 יאָר אַלט, איז געבליבן אַ קאַליקע אױפן לעבן. עטלעכע יאָר שפעטער, ווען אברהם גאַלדבערג איז געשטאַרבן, האָט דער קאַאָפּעראַטיוו „אַלט-ניי“ איר געגעבן אַרבעט אין דער אַדמיניסטראַציע. זי און איר שטיף-מוטער זיינען צוזאַמען אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ.

בנימין באַריישאָ האָט איבערגעלעבט די מלחמה און איז אין קאָמוניסטישן פּוילן געוואָרן דער שעף פון מלוכישן פּאַרלאָ, „קשיאָנזשאָ“. ער איז פּלוצלינג געשטאַרבן אין נישט קיין גאַנץ קלאַרע אומשטענדן.

גאַלדבערגס צווייטער זון, יוסף, איז געווען אַן אַדוואָקאַט. צוליב זיין שוואַכן געזונט האָט ער נישט געקענט פיל אַרבעטן, פון צייט צו צייט פלעגט ער טאָן אין דער רעדאַקציע פאַרשידענע טעכנישע אַרבעטן עטלעכע שעה אַ טאָג. נאָך דער מלחמה איז יוסף גאַלדבערג מגולגל געוואָרן אין פּולקאַױניק יאַצעק רושאַנסקי (דער פּאַמיליע-נאַמען פון זיין מוטער) און איז טרויעריק באַקאַנט

געווארן ווי אן אפיציר פון דער פאליטישער פאליציי (אזשענד בעזפיע-טשענסטווא פובליטשענגא), דער אימהדיקער אַמט פאַר דער עפנטלעכער זיכער-קייט, באַקאַנט ווי „בעזפיעקאַ“, אַדער „אובע“. ווען וולאַדיסלאָו גאַמולקאַ איז אַרעסטירט געוואָרן אין 1949 פאַר „נאַציאָנאַליסטישע אָפּנויגונגען“, איז דאָס געווען יוסף גאַלדבערג, וואָס האָט דורכגעפירט דעם אַרעסט. אין 1956 איז גאַמולקאַ געוואָרן דער מושל אין פּוילן און גאַלדבערג איז געוואָרן פאַרמשפּט אויף 5 יאָר תּפּיסה פאַר זיינע ברוטאַלע מעשים אין דער פּאָליציי.

אברהם גאַלדבערג איז געווען אַ שיינער מאַן. הויך-געוויקסיק, מיט ברייטע אַקסלען, מיט אַ טשופּרינע שוואַרצע האָר און אויגן, וואָס האָבן אַרויסגעגלאַנצט פון אונטער געדיכטע ברעמען, האָט ער געצויגן די אויפּמערקזאַמקייט וון ער האָט זיך באַוויזן. ער איז קיין מאַל קראַנק נישט געווען. פּלוצלינג האָט ער זיך גענומען קלאַנג, אַז די ביינער טוען אים וויי. דאַקטוירים האָבן נישט געקאַנט העלפּן, זיין קראַנקייט איז שלעכט דיאַגנאָזירט געוואָרן און מ'האַט זי שלעכט געהיילט. קראַנקערהייט פּלעגט ער קומען אין רעדאַקציע, געשריבן אַרטיקלען, רעדאַגירט די צייטונג. ווען די ווייטיקן פּלעגן אים אַנפאַלן ביי דער אַרבעט, פּלעגט ער אַנשפּאַרן דעם קאַפּ אויף ביידע הענט און שטיל געקערעכצט אין זיך. עס איז געקומען די צייט, ווען גאַלדבערג האָט מער נישט געקאַנט קומען אין רעדאַקציע. ווען קאַלעגן האָבן אים מבקר-חולה געווען, פּלעגט ער, שטיקנדיק אין זיך די ווייטיקן, פּאַנטאַזירן ווי אַזוי ער וועט מאַכן די צייטונג, ווען ער וועט ווערן געזונט.

אהרן גאַווע

דער צווייטער וועטעראַן, וואָס איז געשטאַנען ביי דעם וויגעלע פון „היינט“, איז געווען אהרן גאַווע (לכתחילה האָט ער זיין נאַמען געשריבן מיט אַן אַלף צום סוף, שפּעטער האָט ער דעם אַלף געביטן אויף אַן עין און דער נאַמען איז געוואָרן גאַווע). ער האָט געהאַט אַ טראַדיציאָנעלע יידישע דערציונג, געלערנט אין ישיבות, געטראַכט צו ווערן אַ רב — און געענדיקט ביים שרייב-טישיל אין „היינט“. זיין אַרבעט אין רעדאַקציע איז געווען אַנאַנים, ער האָט אויסגעפּילט טעכנישע פּונקציעס, וואָס האָבן אויסגעפּילט אַ טאַג אַרבעט פון דריי מענטשן אין דער שפּעטערדיקער תקופה, ווען דאָס קאַלעגיום פון „היינט“ איז אויסגעוואַקסן צום גרעסטן אַנסאַמבל פון אַלע יידישע רעדאַקציעס אין איראַפּע.

גאַווע איז געווען נאַכט-רעדאַקטאָר, קאַרעקטאָר, רעדאַקטאָר פון דער וואָר-שעווער כראַניק, און אַז מ'האַט געדאַרפּט, פּלעגט ער שרייבן באַריכטן פון אסיפות. אין דער ראַלע פון רעדאַקטאָר פון דער וואַרשעווער כראַניק האָט ער דערצויגן אַ דור יונגע רעפּאָרטערן — אַ מלאכה, וואָס איז פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה נישט געווען בנימצא ביי יידן. ווי מיר האָבן שוין באַמערקט

אויבן, האבן יידישע צייטונגען דעמאלט נישט געדרוקט קיין סך כראַניק און עס איז נישט געווען קיין באַדערפעניש פאַר רעפּאָרטערן.

אַ ווילער מענטש, אַ שטילער, אַ פריינדלעכער, איז אהרן גאָווע שטענדיק גרייט געווען צו העלפן יונגע קאלעגעס, די „צוציקעס“, ווי ער האָט זיי גערופן. ער איז געווען ווי אַ גוטער פעטער, בפירוש אַ פעטער, נישט קיין פאַטער, קיין מאַל נישט געשטראַפט, קיין שלעכט וואָרט נישט געזאָגט, שטענדיק פאַרענט-פערט, פאַרגלעט, געזוכט אַ זכות. ער איז געווען אַ בעל-הביתישער טיפּ מענטש, געפירט אַ פיינע יידישע היים, געגעבן די קינדער אַ גוטע דערציִונג. אויסגעווען האָט ער ווי אַן אמתער פּאָליאַק, מיט דינע וואַנצעס פאַרדרייט אַרויף, האָט ער לייכט געקענט אַנגיין פאַר אַ שלאַכטשיץ (פּריץ).

נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה איז אין אַמעריקע געווען אַ דוחק אין תּשמישי-קדושה און דער עיקר אין ספּרי-תּורה. איז אהרן גאָווע געפאַלן אויף דער המצאה איינצוקויפן אין פּוילן ספּרי-תּורה און פירן זיי קיין אַמעריקע, וווּ די פּרייזן זיינען געווען זייער הויך און מען האָט געצאָלט אין דאַלאַרן. ער איז אַוועק פון „היינט“, איינגעקויפט אַ גרויסע צאַל ספּרי-תּורה און תּשמישי-קדושה און איז עטלעכע מאַל געפאַרן קיין אַמעריקע. ער האָט טאַקע מצליח געווען און אַ סך פאַרדינט. פאַר דעם געלט האָט ער געקויפט מאַנאָפּאָקטור און צוואַמען מיט דעם ברודער געעפנט אַ הורטגעשעפט אויף גענשע גאַס — דעם צענטער פון מאַנאָפּאָקטור-האַנדל אין וואַרשע. זיין געשעפט איז געווען איינס פון די גרעסטע, ער האָט פאַרנומען אַ גאַנצן גרויסן שטאַק, באַשעפטיקט אַ סך מענטשן, מיט איין וואָרט — געוואָרן אַ גרויסער געשעפטסמאַן.

אַבער די גליקן האָבן לאַנג נישט אַנגעהאַלטן. עס זענען געקומען גראַבסקי רעפּאָרמען, דעוואַלאַזציע פון וואַלוטע, הויכע שטייערן באַגלייט מיט אַ פאַר-שטאַרקטער ווירטשאַפּטלעכער אַנטי-יידישער אויסראַטונג-פּאָליטיק (זע קאַפיטל 4) און גאָוועס „מלוכה“ האָט געפלאַצט ווי אַ זייפּלעזל. ער האָט געמוזט ליקווי-דירן דאָס געשעפט און געקומען צוריק אַרבעטן אין „היינט“, געוואָרן פאַרוואַלטער פון דער דרוקעריי — אַ פּאַסטן, וואָס איז פאַר אים ספּעציעל געשאַפן געוואָרן. בעת דער נאַצישער אַקאָפּאַציע איז אהרן גאָווע געווען טעטיק ביים אַרגאַ-ניזירן הילף פאַר די 160 שרייבערס און זייערע משפּחות אין וואַרשעווער געטאָ. בשעת די מאַסן-דעפּאָרטאַציעס זומער 1942 האָט ער איינגענומען ציאַנקאַלי אויפן אומשלאַג-פּלאַץ. ער איז געשטאַרבן אין עלטער פון 66 יאָר.

די ברידער נח און נחמיה פינקעלשטיין

נח און נחמיה פינקעלשטיין זיינען געווען די צוויי מענטשן, וואָס האָבן געשאַפן פאַר ש. י. יאַצקאָנען די פינאַנסיעלע און געשעפטלעכע באַזע פאַר דער רעוואַלוציע, וואָס ער האָט דורכגעפירט אין דער יידישער פרעסע. נח פינ-קעלשטיין (1871—1946) האָט פינאַנסירט „אידישעס טאַגעבלאַט“ און שפּעטער

„היינט“ און זיין יינגערער ברודער, נחמיה, האָט געפירט די געשעפטן פון פּאַרלאָג. באַשיידענע מענטשן, האָבן זיי זיך געהאַלטן אין שאַטן, נישט געזוכט קיין פּירסום, נישט געהאַט קיין אַספּיראַציעס אויף פיבודים. עס איז אַ גרויסער ספק, צי אָן זייער אַנטשלאַסענעם ווילן אויסצוטראַגן די גרויסע הילוקות פון די פּאַרפּאַלגונגען און שטראַפּן, וואָס האָבן געפּלאַגט „היינט“, וואָלט די צייטונג געקענט דערגרייכן איר פּאַזיציע אין דער יידישער געזעלשאַפט. צוזאַמען מיט יאַצקאָנען האָבן זיי געלייגט דעם גרונטשטיין פאַר דער היינטצייטיקער יידישער פרעסע און זענען געווען די ערשטע יידישע פּאַרלעגעס, וואָס האָבן פאַר-שטאַנען ווי אַוועקצושטעלן זייער צייטונג אויף געזונטע פינאַנסיעלע יסודות. זיי זייענן געווען פּיאָנערן ווי מאַדערנע יידישע צייטונגס-פּאַרלעגעס, אַזוי ווי יאַצקאָן איז געווען אַ פּיאָנער ווי אַ מאַדערנער יידישער רעדאַקטאָר.

די ברידער פינקעלשטיין זיינען נישט געקומען צו דער יידישער פרעסע רייך צו ווערן. זייער כּוונה איז געווען צו פאַרשפּרייטן דעם יידישן נאַציאָנאַלן געדאַנק און דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט צווישן די ברייטע מאַסן. נאַטירלעך האָבן זיי געוואָלט מאַכן דעם פּאַרלאָג רייכער, נאַטירלעך האָבן זיי זיך באַמיט צו קריגן וואָס מער ליינערס, נאַטירלעך, האָבן זיי אַלץ געטאָן צו פאַרשפּרייטן זייער צייטונג וווּ עס איז נאָר געווען אַ יידישער קיבוץ. אָבער דאָס געלט, וואָס איז געפּלאַסן אין דער קאַסע, איז דאָרט נישט געבליבן ליגן, נאָר עס איז פאַרניצט געוואָרן צו מאַכן די צייטונג בעסער. נייע מיטאַרבעטערס זיינען אַנגאַזשירט געוואָרן, נייע קאַרעספּאַנדענטן צוגעקומען, נייע מאַשינען זיינען געבראַכט געוואָרן פון אויסלאַנד. און דער עיקר — גרויסע יידישע שרייבערס זיינען צוגעצויגן געוואָרן ווען מ'האַט זיי געקאַנט באַצאַלן לייטישע האַנאַראַרן. פאַרמעל איז „היינט“ געווען אַ שותפות-געשעפט פון ש. י. יאַצקאָן און נח פינקעלשטיין. נחמיה איז געווען דער פּאַרוואַלטער, נישט קיין שותף — אַ פּאַקט, וואָס איז נישט געווען באַקאַנט דעם עולם. נח פינקעלשטיין האָט זיך געהאַלטן פון דערווייטנס, געווען פאַרטאָן אין דער ציוניסטישער אַרבעט. אַגב פּלעגט ער יאָרן-לאַנג וווינען אין אויסלאַנד, אין דער שווייץ און פּראַנקרייך, אָבער מיינסטנס אין פאַריז אָדער ניצאַ (דרום פּראַנקרייך). אין רעדאַקציע פּלעגט ער קומען ווי אַ גאַסט, כאַפּן אַ שמועס, הערן אַ ביסל נייעס. דער גאַנצער עול פּן געשעפט איז געלעגן אויף נחמיהס פּלייצעס.

די פינקעלשטיינס האָבן געשטאַמט פון אַן אַלטער יידישער משפּחה אין בריסק. זיי זענען געווען פון די בכּוודיקסטע מענטשן אין שטאָט. דעם יחוס האָבן זיי געצויגן פון אברבנאל, געווען מחותנים פון די פיינסטע משפּחות אין רוסלאַנד און פוילן, אמתע יידישע אַריסטאָקראַטן, שיינע געשטאַלטן פון דער יידישער אינטעליגענץ. אין דעם „היינט“ יובל-בוך 1908—1938 האָט משה אינדעלמאַן אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל וועגן די ברידער פינקעלשטיין און אויסגע-פירט, אַז „וואָלט „היינט“ איצט ווייטער דערשינען אונטער דער פּאַרוואַלטונג

פון די ברידער פינקעלשטיין, וואלטן די שורות מן הסתם נישט געקאנט זען די ליכטיקע שיינ... די בעלי-בתים וואלטן... נישט דערלויבט צו שרייבן וועגן [זיד] אין זייער אייגענער צייטונג, פונקט ווי זיי האבן דאס געטאן אין משך פון יארצענדליקער, אבער זינט יוני 1932 ווערט „היינט“ ארויסגעגעבן דורך א קאאפעראטיוו פון די מיטארבעטערס... עס האבן דורך דעם געקאנט אויפגע- צייכנט ווערן די עטלעכע ווערטער פון אנערקענונג... צום 30-יעריקן יובל פון זייער ווערק... [צו באזייטיקן די] עוולה, וואס געשעט זינט יארן צוויי וועטע- ראנען פון דעם יידישן פרעסע-וועזן: איבערצורייסן די פארשווייגענדיקייט פון זייערע פארדינסטן“.

א. גאלדבערג האט אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928 (ז' 3) אפגעדרוקט א ווארעמע כאראקטעריסטיק פון נח פינקעלשטיין, מיט וועלכן ער איז געווען א בן-עיר. אבער ער האט אים געקענט אויך פון אן אנדער זייט. ער פלעגט זאגן, אז ביי נחן קען מען קיין מאל נישט וויסן ווי אזוי מ'וועט ענדיקן. ער האט א טבע ארויסצוכאפן זיך מיט א שארף ווארט, גארנישט ווי דער פיינער דושענטל- מען וואס ער איז. גאלדבערג האט באצייכנט נח פינקעלשטיינען ווי א רוסישן „סאמאדור“, א מענטש וואס האט איינגעטלעך א גוטן כאראקטער, אבער קען זיך נישט באהערשן. א מאל טוט ער טובות און א מאל צעבייזערט ער זיך אן א סיבה און ווען דער כעס גייט אים פארביי געדענקט ער נישט פאר וואס ער האט זיך געבייזערט.

ביידע ברידער האבן אפגעהיט די דיסטאנץ אין זייערע באציונגען מיטן פערסאנאל, זיי האבן פאמיליאַר באהאנדלט זייערע „מענטשן“, ווי זיי פלעגן רופן דעם טעכנישן פערסאנאל פון פארלאג, געדוצט און גערופן ביים ערשטן נאמען. די מיטארבעטערס האבן פאר די פינקעלשטיינס געהאט דרך-ארץ, אבער היימיש איז קיינער נישט געווען. אפילו די, מיט וועלכע זיי האבן צוזאמען געבויט דעם „היינט“, האבן נישט געוואסט קיין סך וועגן פריוואטן לעבן פון די ברידער. ווייניק איז אויך געווען באקאנט ווי אזוי די פארלעגערס לעבן צווישן זיך. יאצקאן האט געהערשט אין רעדאקציע, די פינקעלשטיינס, איינגעטלעך נחמיה, האבן אנגעפירט מיט די געשעפטן. יאצקאן האט זיך נישט געמישט ווי אזוי די געשעפטן ווערן געפירט און די פינקעלשטיינס האבן זיך פארלאזט אויף יאצ- קאנען אין די ענינים פון רעדאקציע.

נח פינקעלשטיין איז געווען אן אלטער ציוניסט, איינער פון די ערשטע אין רוסלאַנד. ער האט זיך באטייליקט אין ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס ווי א דעלעגאט פון בריסק און איז שפעטער געפארן צו אלע ציוניסטישע קאנגרעסן. אן אנדער ציוניסטישער וועטעראן ליטמאן ראזענטאל פון ביאליסטאק, האט אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928 (ז' 188) געשריבן וועגן דער ראַלע, וואס נח פינקעלשטיין האט געשפילט בשעת דער שטורמישער דעבאטע, וואס איז אויס- געבראכן אין דער ציוניסטישער באוועגונג נאך דעם 6טן קאנגרעס אין 1903

אין צוזאמענהאנג מיט דעם אוגאנדא-פראיעקט.

אין די יארן פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה איז נח פינקעלשטיין געווען אקטיוו אין דער אלגעמיינער פאליטישער ארבעט פון די יידישע נאציאנאלע קרייזן אין ווארשע. בעת די וואלן צו דער פערטער דומע, ווען „היינט“ האט געשטיצט דעם יידישן נאציאנאלן וואלבלאק (זע קאפיטל 2), האט נח פינקעלשטיין זיך באטייליקט אין דער ארבעט פון קאמיטעט און פינאנסיעל געהאלפן אין דער וואל-קאמפאניע.

נחמיה פינקעלשטיין (1890—1943) איז געווען איינער פון די טיכטיקסטע יידישע געזעלשאפטלעכע עסקנים אין ווארשע. ער איז געווען פארזיצער, קאסירער, אדער פארוואלטונגס-מיטגליד אין א סך אינסטיטוציעס. מ'האט אויף אים געזאגט, אז ער איז אליין אן אינסטיטוציע פאר זיך. ער איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע שול-עסקנים ארום י. ל. פרץ און יעקב דינעווא, מיט וועלכע ער איז געווען אינטים באפריינדט. ער איז געווען דער געשעפטלעכער פאר-טרעטער פון שלום-עליכם און פון שלום אש. אש האט ביי נחמיה פינקעלשטיין אין שטוב געהאלטן די אַנטיקו, וואס ער פלעגט איינקויפן אויף די באזוכן אין פוילן, נאכן ערשטן וועלטקריג.

נחמיה פינקעלשטיין איז אויך געווען נאמן-קאסירער פון א סך קולטור-אינסטיטוציעס און אפילו פון פריוואטע פערזאנען, וואס האבן ביי אים איינגעלייגט דברים, נדרים און ירושות. ער פלעגט אין זיין וווינונג אפהאלטן בארא-טונגען מיט מענטשן, וואס פלעגן קומען צו אים וועגן די ענינים פון די געזעל-שאפטן, אין וועלכע ער איז געווען אקטיוו. אין די גוטע יארן האבן ביידע ברידער געהאט אפענע הענט פאר שרייבערס. נישט איינער האט זיי דערמאנט צום גוטן.

נחמיה פינקעלשטיין איז געווען א גרינדער פון דער יידישער מוזיקאלישער געזעלשאפט „הומיר“ אין ווארשע און אליין געווען א מעלאמאן (זע קאפיטל 17). די ברידער זיינען געווען ענלעך צו זיך ווי א צווילינג. ביידע זיינען א מאל געווען בלאנד און פון דער יוגנט אן נישט געהאט א האר אויפן קאפ. זיי האבן זיך אויסגעצייכנט מיט איידעלע מאניערן, געווען העפלעך, שטענדיק מיט א פריינדלעכן שמייכל אויפן פנים. ביידע האבן קיין סך נישט גערעדט. נחמיה, געוויינלעך מיט אן אויסגעלאשענעם ציגאר אין מויל, איז אפשר געווען א ביסל מער צוגעלאזן, נח איז געווען מער שטייף, מער צוריקגעהאלטן, אַנגעגאַנגען פאר א גרעסערן עקשן.

נחמיה פינקעלשטיין איז געווען זייער אקטיוו אין ווארשעווער געטא. ער האט זיך געווידמעט דער ארבעט אין „טאז“, דער געזעלשאפט צו זארגן פאר קראנקע, און געטאן א סך פאר יתומים און קינדער. ער איז אומגעקומען מיט דער משפחה אין געטא.

נח פינקעלשטיין האט די מלחמה איבערגעלעבט אין ניצא. ער איז געווען

אין גרויס גויט און זיך אויפגעהאלטן נאך דער מלחמה מיט דער הילף פון פריינד, וואס האבן אים געשטיצט מיט געלט און פעקלעך שפייו. אין זיינע בריוו האט ער נישט געהאט קיין ווערטער ווי זיך אפצודאנקען דערפאר וואס מ'פארגעסט אים נישט און האט זיך באקלאגט אויף אומעט און איינזאמקייט, אן עלנט לעבן אן א ציל.

אין צווייטן באַנד פון דער יידישער אויפלאגע פון „אנציקלופדיה של גלויות“ האט יצחק גרינבוים געדרוקט זכרונות וועגן נח פינקעלשטיין, מיט וועמען ער איז געווען באַפריינדט זינט דעם ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס. אין שלוס-טייל פון דעם אַרטיקל שרייבט ער (שפ' 319—321):

„...ווען כ'בין געקומען קיין פאַריז סוף אויגוסט 1947, האָב איך זיך דערווייט, אַז נח פינקעלשטיין לעבט, אַז ער איז שטרעבלעך קראַנק און ווינט אין ניצאַ ביי אַ קרובה. די דאַקטוירים האָבן געזאָגט, אַז ער האָט אַ „קרעבס“ [ראַק] און זיינע טעג זיינען געציילטע. ער אַליין האָט אַבער נישט געקענט זיין אמתדיקע לאַגע. ס'האַט לאַנג נישט געדויערט און כ'האַב פון אים באַקומען אַ פריינד-שאַפטלעכן בריוו... אין געציילטע, באַשיידענע ווערטער, וועלכע דערציילן ווייניק, האָט ער מיר איבערגעגעבן וועגן זיינע ליידן. כ'האַב געטאַן וואָס כ'האַב געקענט, כדי אים צו העלפן, כ'האַב געוואָלט ער זאַל וויסן, אַז ער איז נישט פאַרגעסן געוואָרן ביי די, וועלכע האָבן אים געקענט און אַפגעשאַצט זיין אַרבעט, ער זאַל זיך נישט פילן פאַרלאָזן.

איין טאָג האָט מען מיר דערציילט, אַז ער איז אַנגעקומען קיין פאַריז, זיין געזונט-צושטאַנד האָט זיך פאַרבעסערט און ער גלויבט, אַז ער וועט געזונט ווערן און קענען אַרבעטן. כ'האַב אים באַלד באַזוכט און געטראַפן ליגן אין בעט. כ'האַב פאַר זיך געזען דעם זעלבן פינקעלשטיין מיט דעם גוטמוטיקן שמייכל, דעם מענטש מיט אמונה און שטאַרקן ווילן. ער איז זיכער געווען, אַז די שלאַפֿקייט צוליב וועלכער דער דאַקטאָר האָט אים געהייסן ליגן, וועט גיך אַריבער און ער וועט זיך צוריקקערן צו זיין אַרבעט. און וואָס וועט זיין די אַרבעט, אויב נישט אַ נייע אַנשטרענגונג אַרויסצוגעבן דעם „היינט“? ... אַרויסגייענדיק פון צימער האָב איך גערעדט מיט זיין שוועגערין, אַ פראַנצ-צויזין, וועלכע האָט זיך מגייר געווען און אַוועק מיט זיין יינגערן ברודער [אַלעקסאַנדער] קיין וואַרשע, דאָרט דורכגעמאַכט אַלע צרות פון איר מאַן און פאַמיליע, אַבער איר פראַנצויזישקייט האָט זי אין קאַנצענטראַציע-לאַגער אַפגע-ראַטעוועט פון גאַזקאַמער... זי האָט מיר דערציילט, אַז די אַפעראַציע, וואָס מ'האַט אים געמאַכט אין ניצאַ, איז „געלונגען“, אַבער ס'האַט זיך אַרויסגעוויזן אַן ספק, אַז ער האָט אַ קרעבס און אַז זיינע טעג זיינען געציילטע... ס'האַט לאַנג נישט געדויערט און כ'האַב באַקומען די טרויעריקע ידיעה וועגן זיין טויט.“ אַ באַשיידענער מענטש איז נח פינקעלשטיין אויך געווען אין די צייטן פון זיין רייכקייט, ווען זיין „היינט“ איז געווען די ערשטע צייטונג לויט דעם

חיים פינקעלשטיין

טיראזש און דער השפעה. נישט פארמאגט קיין ברעקל חוצפה פון די אויפגעקור-
מענע גבירים, וועלכע יאגן זיך נאך כבוד... א טיפ פון א פיינעם יידישן בעל-
הבית, איינער פון די, וואס די תקופה פון ציוניזם און נאציאנאלער דערוואכונג,
האט זיי ארויסגעצויגן פון זייערע ווינקעלעך צו די ברייטקייטן פון געזעלשאפט-
לעכער ארבעט אויף פארשידענע געביטן. דאס זיינען געווען [יידן] מיט א
נשמה-יתירה אויך אין די וואכעדיקע טעג — אזעלכע האט פרץ אנגערופן מיט
דעם דערהויבענעם און אזוי פאסיקן נאמען: שבת-יום-טובדיקע יידן.
נח פינקעלשטיין איז געווען איינער פון זיי".

קאפיטל צוויי

די ערשטע ראנגלענישן

א. די יאנגעלאַ-וואַלן

די דרייסיק-יאַריקע געשיכטע פון „היינט“ קען מען איינטיילן אויף דריי קלאַר באַצייכנטע תקופות: פון דעם טאָג פון זיין גרינדונג ביז דעם טאָג, ווען די ערשטע וועלט-מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן; די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה; די תקופה צווישן ביידע וועלט-מלחמות, די צייטן פון פּוילנס אומאַפֿ-הענגיקייט.

אין זיין ערשטער תקופה האָט „היינט“ געלייגט דעם פונדאַמענט פון דער יידישער מאָדערנער צייטונג און איינגעשטעלט אַ קאָנטאַקט מיט די מאַסן: עס זיינען איינגעפירט געוואָרן אַפטיילונגען, וואָס זיינען ביז דעמאָלט פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן אין דער יידישער פרעסע, אָדער בכלל געווען אומבאַקאַנט דעם ליינער פון אַ יידישער אָדער העברעישער טאַגצייטונג; פאַר ידיעות פון נאַענט און פון ווייט, פון וואַרשע, פון דער פּראָווינץ, פון די ווייטסטע יידישע קיבוצים אין דער וועלט, איז אָפגעגעבן געוואָרן אַ סך אַרטיקלן; אַלץ איז געשריבן געוואָרן קלאַר, דייטלעך, פאַרשטענדלעך פאַר יעדן איינעם און ועל-פּולם — יידישע פּראָזאַיקערס און פּאַעטן, זיינען געוואָרן שטענדיקע מיטאַרבעטערס און געדרוקט זייערע ווערק אין „היינט“. די אַמביציע פון דער צייטונג איז געווען צו דערגרייכן אַ פּאָליציע פון אַן אַלגעמיינ-נאַציאָנאַלער באַדייטונג: — מאַכן דעם „היינט“ פאַר אַן אינסטרומענט אין קאַמף פאַר דעם יידישן נאַציאָנאַלן רענעסאַנס. בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט „היינט“ דורכגעמאַכט אַ קריזיס צוליב דער אַלגעמיינער שווערער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער לאַגע, פּריער אונטער דער צאַרישער מיליטערישער הערשאַפט און שפּעטער, בעת דער דיי-טישער אַקאָפּאַציע, ווען די צייטונג האָט נישט געקענט געפינען דעם ריכטיקן וועג אין איר שטעלונג צו די פּראָבלעמען, וואָס זיינען דעמאָלט אויפגעקומען.

די דריטע תקופה, די לעצטע אין דער געשיכטע פון „היינט“, איז געווען אַ צייט פון אויפשטייג. „היינט“ האָט דעמאָלט, אין די 20 יאָר פון פּוילנס אומאַפֿ-הענגיקייט, דערגרייכט די מדרגה פון אַן אַנערקענטן וואַרטזאָגער פון פּוילישע יידן. „היינט“ האָט גענומען דערשיינען מיטוואַך, דעם 22סטן (9) יאָנואַר 1908 — י"ט שבט תרס"ח. דאָס איז געווען אַ צייט, ווען אין רוסלאַנד האָבן זיך אומגעקערט די יאָרן פון אונטערדריקונג און בלוטיקע פּאַגראַמען אויף יידן, אַזוי ווי די צאַרישע רעגירונג וואָלט אויסן געווען צו דערשיקן אין אַ ים פון יידיש בלוט און יידישע רדיפות די פּאַלגן פון דער רעוואָלוציע פון 1905.

אין 1906 זיינען פאָרגעקומען וואָלן צו דעם ערשטן רוסישן פאַרלאַמענט, די „דומע“. צו מאַניפעסטירן דעם מלוכיש־פוילישן כאַראַקטער פון קאַנגרעס־פוילן * און פון דער הויפטשטאַט וואַרשע, האָבן די יידישע פירערס באַשלאָסן נישט אַרויסצושטעלן קיין יידישן קאַנדידאַט אין וואַרשע. זיי האָבן געמאַלדן דעם פוילישן פראַגרעסיוון וואַבלאַק דעם באַשלוס און די מאַטיוון און צוגעזאַגט צו שטיצן זייער קאַנדידאַט.

די נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע פאַרטיי („ענדעקעס“) האָט אין דעם באַשלוס געזען אַ געפאַר פאַר איר קאַנדידאַט. לויט דער וואַל־אַרדינאַציע זיינען פאַר וואַרשע באַשטימט געוואָרן נאָר צוויי מאַנדאַטן אין דער „דומע“, פון וועלכע איינער איז פאַרזיכערט געוואָרן פאַר דער רוסישער באַאַמטן־קאַלאָניע אין דער פוילישער הויפטשטאַט. די „ענדעקעס“ האָבן מורא געהאַט, אַז אַ דאַנק די יידישע שטימען וועט אויסגעוויילט ווערן דער קאַנדידאַט פון פראַגרעסיוון בלאַק און האָבן אין זייער וואַל־קאַמפאַניע נישט נאָר באַקעמפט דעם פוילישן קעגנער, נאָר האָבן גאַר שאַרף אַטאַקירט די יידן וואָס האָבן אים געשטיצט. אין די וואָלן איז דער פראַגרעסיווער קאַנדידאַט דורכגעפאַלן. די פוילישע פראַגרעסיווע האָבן רעאַגירט אויף אַ כאַראַקטעריסטישן אויפן: זיי האָבן זיך אָפגעטרייסלט פון די שלעכטע יידישע שותפים און אַנגעהויבן טרייבן זייער אייגענעם „פראַגרעס־סיוון אַנטיסעמיטיזם“, אַ מין אַנטיסעמיטיזם אין וויסע הענטשקעס, אָבער מיט די שוואַרצע „ענדעקישע“ צילן און אינהאַלט.

די ערשטע „דומע“ האָט עקזיסטירט קוים צען וואָכן, די צווייטע „דומע“ האָט אויך נישט מאַריד־ימים געווען, די דריטע האָט געהאַט מער מזל — געווען טעטיק פון סוף 1907 ביז יוני 1912. די יידן האָבן נישט אַנטייל גענומען אין די וואָלן פון דער צווייטער און דריטער „דומע“, אָבער די אַנטיסעמיטישע פראַפאַגאַנדע אין קאַנגרעס־פוילן האָט נישט אויפגעהערט. „גוטע פאַליאַקן“ זיינען ווייטער גערופן געוואָרן העלפן צו „באַפרייען“ דאָס פוילישע לאַנד פון דער „יידישער פאַרפלייצונג“. די „קאַלאַ פאַלסקע“ (דער קלוב פון פוילישע דעפוטאַטן) האָט אַריינגעטראָגן אין דער דריטער „דומע“ אַ פאַרשלאַג צו באַגרע־נעצן די יידישע וואַלרעכט אין קאַנגרעס־פוילן, פּדי אַזוי אַרום צו פאַרזיכערן, אַז להבא זאלן יידן נישט קענען באַאיינפלוסן די וואָלן אין דער „קאַנגרעסווקע“. דעפוטאַט וויקטאָר יאַראַנסקי פון קעלץ האָט אין אַ גיפטיקער רעדע אונטער־

* אויפן ווינער קאַנגרעס אין 1815, נאָך נאַפאַלעאַנס מפּלה, איז פוילן פאַרטיילט געוואָרן צווישן רוסלאַנד, עסטרייך און פרייסן. דעם טייל, וואָס איז צוגעפאַלן רוסלאַנד, האָבן די רוסן אָפיציעל גערופן „צאַרסטוואַ פאַלסקאַיע“ און אין טעגליכן געברויך, אויך אין דער פרעסע „פּרווויסליאַנסקי קראַי“ (דאָס לאַנד ביי דער ווייסל). די פאַליאַקן האָבן עס אָפיציעל גערופן „פאַלסקאַ קאַנגרעסאַוואַ“ (קאַנגרעס־פוילן) און „קאַנגרעסווקאַ“ אין טעגליכן געברויך. יידן האָבן עס גערופן „קאַנגרעס־פוילן“.

געשיצט דעם פארשלאג.

די וואלן צו דער פערטער „דומע“ זיינען אויסגעפאלן אין א באזונדער אויפגערעגטער אטמאספער פאר יידן אין צארישן רוסלאנד. בימל צו דער פאגראם-שטימונג און טעראר האט צוגעגאסן די העצע ארום דעם בייליס-פראצעס, וועלכן די צארישע רעגירונג האט צוגעגרייט ווי א מאנסטרועלן עלילת-דם-פראצעס. די אנטיסעמיטן אין קאנגרעס-פוילן האבן זיך אנגעכאפט אין דעם פראצעס פאר זייערע אייגענע צוועקן. די העצע קעגן יידן אין פוילן האט אנגענומען אזעלכע שארפע פארמען און איז אזוי טיף אריינגעדורנגען אין דער פסיכיק פון פוילישן פאלק, אז אפילו נאך דעם, ווי מענדל בייליס (1874—1934) איז געווארן באפרייט, האט די „ענדעקישע“ פרעסע נישט גערופן א יידן אנדערש ווי „בייליס“. לאנגע יארן שפעטער, שוין אין פרייען פוילן, האט דער אויפגע-העצטער המון נאך אלץ גערופן יידן „בייליס“! — בייליסעס.

ווען עס איז געקומען די צייט פון דער וואל-קאמפאניע האבן די יידישע באציאנאלע קרייזן באשלאסן זיך צו פארמעסטן אויף אן אייגענע יידישע קאמ-פאניע אין ווארשע. טראץ אלע וואלשפיצלעך, טראץ דעם סיסטעם פון אומדי-רעקטע וואלן און טראץ דעם, וואס די צאל יידישע עלעקטארן איז געווען זייער באגרענעצט * האט מען אין דער יידישער געזעלשאפט גערעכנט, אז יידן וועלן זיין אין דער מערהייט צווישן די „וויבארשטיקעס“ און א יידישער קאנדידאט האט שאנסן געוויילט צו ווערן אין דער „דומע“.

די איניציאטיוו, וואס איז געקומען פון א גרופע געזעלשאפטלעכע טוערס מיט יונגע ציוניסטישע פירערס בראש, איז געווען זייער דרייסט. דאס איז געווען דאס ערשטע מאל, אז פוילישע יידן האבן באשלאסן צו פירן אן אייגענע, זעלבשטענדיקע פאליטישע אקציע — א גאר נייע דערשיינונג נישט נאר פאר יידן נאר אויך פאר די פאליאקן. דאס איז געווען אן אנואג פון א נייער תקופה אין יידישן לעבן און אין די פויליש-יידישע באציאונגען. ביז דעמאלט האבן אויף דער יידישער גאס באלעבאטעוועט אסימילאטארישע נכבדים, באנקירן, גרויסע פאבריקאנטן און אויפגעקומענע פראפעסיאנאלן, וואס פלעגן בשותפות מיט די חסידישע הייף זיך פארשטעלן פאר די פאליאקן ווי יידישע פארשטייערס און רעדן אין נאמען פון דער יידישער באפעלקערונג. זיי האבן קיין זאך נישט פארלאנגט פון זייערע פוילישע אפוטרופסים און האבן טאקע גארנישט באקומען פאר די יידן. די פוילישע פירערס האבן זיך פארלאזט, אז די אסימילאטאריש-חסידישע חברותא וועט זיי צושטעלן די שטימען פון דער „טשעמנא מאסא“, דער „אומוויסנדיקער מאסע“, ווי זיי פלעגן מיט ביטול רופן די יידן. און איצט,

* אין די נישט-דירעקטע וואלן צו דער „דומע“ זיינען די דעפוטאטן געוויילט געווארן דורך א קליינער צאל עלעקטארן אין יעדן וואלקרייז. מ'האט זיי גערופן „וויבארשטי-קעס“. „היינט“ האט זיי גערופן „וואלמענער“.

בעת דער וואל-קאמפאניע צו דער פערטער „דומע“, האבן זיי אפילו נישט געוואלט רעדן מיט די נאציאנאלע יידן, אזוי זיכער זיינען זיי געווען, אז זיי וועלן באקומען די יידישע שטימען פאר זייער קאנדידאט, ווי דאס איז געשען בעת די וואלן צו די ערשטע דריי „דומעס“.

דער פוילישער קאנדידאט צו דער „דומע“ פון דער שטאט ווארשע איז געווען דער היסטאריקער יאן קוכאזשעווסקי (1876—1952). איינער פון די „פרא-גרעסיווע“ אַנטיסעמיטן, האָט קוכאזשעווסקי זיך לגמרי נישט אויסבאהאלטן מיט זיין פיינטלעכער איינשטעלונג צו די יידן. ער האָט געפאָדערט צו נאציאנאליזירן דעם האַנדל און אין זיין גרויסער פראַגראַם-רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטן אויף אַ וואַלמיטינג אין דער וואַרשעווער פּילהאַרמאָניע, האָט ער אָפּן געזאָגט, אַז ווען ער וועט ווערן אויסגעוויילט, וועט ער זיך באַמײַען, אַז די „דומע“ זאָל איינפירן נייע באַגרענעצונגען פאַר די יידן אין קאַנגרעס-פּוילן. די וואַל-פּלאַטפאָרמע פון די „ענדעקעס“, וואָס עס האָט פאַרמולירט זייער פירער ראַמאַן דמאַווסקי (1864—1939), איז געווען עקסטרעם אַנטיסעמיטיש. די הויפטפונקטן זיינען געווען: יידן קומט גאַרנישט, יידן שטייען אויסער דער פּוילישער געזעל-שאַפט, בירגעררעכט זיינען אַ פּריווילעגיע פון די באַלעבאַטים פון לאַנד, יידן זיינען נישט מער ווי איינגעבעטענע, אָבער נישט געוונשענע געסט אין פּוילן. זיי דאַרפן נישט פירן קיין אייגענע, זעלבשטענדיקע וואַל-קאָמפּאָניע, נאָר שטימען פאַר דעם קאָנדידאַט, וואָס זיי, די באַלעבאַטים און הערשערס פון לאַנד, וועלן אַרויסשטעלן, אפילו ווען דער קאָנדידאַט וועט זיי נישט געפּעלן.

אין דער דאָזיקער פּאָליטישער לאַגע האָט אַ באַדייטנדיקער טייל פון דער יידישער געזעלשאַפט געהאַלטן, אַז יידן דאַרפן אַרויסשטעלן אַן אייגענעם יידישן קאָנדידאַט. אָבער די מערהייט האָט אָנגעוויזן, אַז צוליב פּאָליטישע טעמים און למען-השלום דאַרף מען נישט איבערלאָזן די פּוילישע הויפטשטאַט אַן אַ דעפּוטאַט אַ פּאָליאַק. מ'האַט געוואַלט געפּינען אַ פּאָליאַק מיט אַ פּאַזיטיווער באַציונג צו יידן, אָבער אין דער צעיושעטער אַטמאָספּער פון דער אַנטיסעמיטישער וואַל-אַגיטאַציע איז דאָס לגמרי נישט געווען קיין לייכטע זאַך צו געפּינען אין וואַרשע אַ ליבעראַל-געשטימטן פּאָליאַק, וואָס זאָל זיין גרייט צוליב יידן איינרייסן מיט דעם געשלאַסענעם פּראָגנאָס פון די פּוילישע שאַוויניסטן. עס האָט לאַנג געדויערט ביז עס איז סאַמע ערב די וואַלן געלונגען צו געפּינען אַזאַ מענטשן אין דער פּערזאָן פון איינעם עוגעניוש יאַגעלאַ (1873—?) ער איז געווען לחלוטין אומבאַקאַנט אין עפּנטלעכן לעבן, דאָס איינציקע וואָס מ'האַט געוואָסט וועגן אים איז געווען, אַז ער איז אַ מעטאַל-אַרבעטער, אַ טאַקער, אַ סאַציאַליסט, אָבער נישט אַקטיוו אין עפּנטלעכן לעבן.

פאַרן „היינט“ איז די וואַל-קאָמפּאָניע צו דער פּערטער „דומע“ געווען די ערשטע געלעגנהייט אַקטיוו זיך צו באַטייליקן אין אַ פּאָליטישער אַקציע. די צייטונג האָט די אויפגאַבע דערפּילט בשלמות. די שפּאַלטן פון „היינט“ זיינען

פול געווען מיט אַרטיקלען און כראַניק, וואָס האָבן גערופן די יידן צו געבן אַן אויסדרוק פון נאַציאָנאַלן שטאַלץ און פון דעם ווילן צו דעראַבערן פאַר זיך גלייכע רעכט. די צייטונג האָט געמונטערט די ליינערס נישט אַפצושרעקן זיך פאַר דעם טעראָר און זיך אַקעגנשטעלן דעם לאַזונג פון „פּוילישע באַלעבאַטים און יידישע געסט“. דער יידישער וואַל-קאָמיטעט האָט נישט געהאַט גענוג געלט און „היינט“ האָט געדרוקט אומזיסט זיינע וואַל-מאַטעריאַלן און אפילו צושטייער געגעבן מוזמן געלט צו פינאַנסירן די וואַלאַקציע.

אין דער פאַרסטער אַטמאָספער פון דער לאַנגער אַגיטאַציע קעגן די יידן איז דער נאַרמאַלער חוב פון אַ בירגער צו דערפילן זיינע פליכטן ביי דער וואַלאָרנע געוואָרן אַן אַקט פון העלדישקייט. די יידישע עלעקטאָרן האָט מען געדראַט מיט פיזישן טעראָר און עקאָנאָמישע סאַנקציעס, אויב זיי וועלן זיך דערוועגן צו באַטייליקן אין די וואַלן, אָבער זיי האָבן זיך נישט געלאָזט אַנשרעקן. טראַץ דער פראַפּאָגאַנדע איז יאָגעלאַ דאָך דערוויילט געוואָרן — און טאַקע מיט די יידישע שטימען. אַזוי האָט זיך אַפּגעשפּילט נאָך אַ פאַראַדאַקס פון דער יידישער געשיכטע. יידישע סוחרים, פאַבריקאַנטן, הויזווירטן און אַנדערע אַזעלכע בירגערלעכע פאַרשטייערס, פון וועלכע עס איז באַשטאַנען דאָס עלעק-טאָרן-קאַלעגיום, האָבן אַפּגעגעבן זייערע שטימען אויף אַ סאַציאַליסט, אַן אַרבע-טער, אַ פּאַליאַק וואָס האָט נישט געהאַט קיין שום שייכות צו יידן.

די וואַלן צו דער פּערטער „דומע“ האָבן גורם געווען אַן איבערבאַרד אין דער געשיכטע פון די פּוילישע יידן. מיר וועלן זען ווייטער אין אונדזער נאַראַטיוו, אַז דער דאָזיקער ערשטער יידישער זעלבשטענדיקער פּאַליטישער אַקט האָט פאַרמירט די שפּעטערדיקע יידישע פּאַליטיק אין אומאַפהענגיקן פּוילן. די ראַל, וואָס דער „היינט“ האָט געשפּילט אין דעם יידישן נצחון איבער דעם „ענדעקישן“ פאַרמעסט אַפיציעל צו מאַכן די יידן בירגערס פון דער צווייטער קאַטעגאָריע, איז אַנערקענט געוואָרן דורך אַלע יידן און פּאַליאַקן צוגלייך, און האָט זיך אויף לאַנג איינגעקריצט אין זכרון פון דער געזעלשאַפט. זעכצן יאָר שפּעטער, ווען עס איז געפּייערט געוואָרן דער 20-יעריקער יוביליי פון „היינט“, האָט ד"ר יוסף דאָוידזאָן (1880—1947), איינער פון די יידישע פּאַלי-טיקערס, וואָס האָט אין 1912 געגעבן די איניציאַטיוו פאַר דער זעלבשטענדיקער יידישער וואַל-קאָמפּאַניע און האָט אַנגעפירט מיט איר אין וואַרשע ווי דער פאַר-זיצער פון דעם וואַל-קאָמיטעט, דערמאָנט די ראַלע, וואָס „היינט“ האָט געשפּילט בעת די וואַלן. אויסצוגן פון דעם אַרטיקל, וואָס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928, ברענגען מיר אין צווייטן טייל.

דער איינפלוס פון „היינט“ אויף דער יידישער עפנטלעכער מיינונג אַזוי פרי אין זיין געשיכטע איז דעמאָנסטרירט געוואָרן אויך אין אַן אַנדער אַרט בעת די וואַלן צו דער פּערטער „דומע“, אין דעם קעלצער וואַלקרייז. יידן האָבן דאָרט דעמאָלט נישט געשפּילט קיין שום ראַל אין געזעלשאַפטלעכן און

אודאי נישט אין פאליטישן לעבן. די יידישע געזעלשאפטלעכע ארבעט, וואס איז שוין געהאט אויפגעקומען אין ווארשע, איז קוים דערגאנגען צו די יידישע ישובים אין דער פוילישער פראווינץ, ווו דער עולם האט צום גרעסטן טייל געלעבט אין ארעמקייט, אן מוט און חשק פאר געזעלשאפטלעכער ארבעט. אבער די יוגנט האט זיך ווונישט-ווו שוין גענומען רירן. ווען עס איז געקומען די צייט פון דער וואל-קאמפאניע צו דער פערטער „דומע“, האט זיך אין דער שטאט קעלץ געפונען א קליינע גרופע מענטשן, וואס האבן גענומען אויף זיך די איניציאטיוו צו אקטיוויזירן די יידישע מאסן.

דעפוטאט פון קעלץ אין דער דריטער „דומע“ איז געווען דער פריער-דערמאנטער וויקטאר יארנאסקי. א פראווינצער אדוואקאט, האט ער זיך נישט געמייאוסט מיט דעם געלט, וואס די יידישע קליענטן האבן אים געטראגן, אבער ווי א פוילישער דעפוטאט אין דער „דומע“ האט ער זיך קונה-שם געווען מיט זיין אַנטיסעמיטישער פאליטיק און רעדעס. ווען זיין קאנדידאטור איז ווידער ארויסגעשטעלט געווארן צו דער פערטער „דומע“ איז קיינעם אין פוילישן לאגער גארנישט איינגעפאלן, אָ די יידישע באפעלקערונג וועט זיך דאס מאל אַקטיוו אַקעגנשטעלן און אָ די אַפאָזיציע וועט נישט זיין אַזוי לייכט בייצוקומען. איינער פון די אַרגאָניזאטאָרן פון דער יידישער אַפאָזיציע צו יאַראַנסקיס קאַנדידאַטור איז געווען דער יונגער ציוניסטישער עסקן אין קעלץ שמעון-דוב ירוש-לימסקי. אין אן אַרטיקל אין „היינט“ יוביליי-בוך דערציילט ער ווי אַזוי די צייטונג האט געהאַלפן די קעלצער יידן צו פירן דעם קאַמף קעגן דעם אַנטיסעמיטישן פוילישן דעפוטאט.

די באַפרידיקונג, וואס די יידישע געזעלשאַפט האט געהאַט פון דעם וואל-נצחון איז ליידער געשטערט געוואָרן, ווען עס איז געקומען דער אַנגריף, וואס די „ענדעקעס“ האבן געמאַכט קעגן די יידן ווי אַ נקמה פאַר זייער דורכפאַל. מיט אַ מאַל האט די וועלט דערזען, אָ דער „ענדעקישער“ מלך גייט נאַקעט, אָ די „ענדעקעס“ זיינען נישט די הערשערס אין דער פוילישער הויפטשטאט. זיי האבן זיך דערפילט פאליטיש באַדראַט. מיט זייער קליינע אויסנאַמען פון אַ גרופע ערלעכע ליבעראַלן איז דער אַנגריף געגאַנגען פון אַלע זייטן. די „ענדע-קישע“ פאַרטיי און איר פּרעסע האבן גערופן צו אַ באַיקאַט קעגן יידן, פאַרטרייבן די יידן פון האַנדל, צונעמען ביי זיי די קוואַלן פון פּרנסה, אַרויסוואַרפן יידישע קינדער פון די שולן, באַזייטיקן די יידן פון קולטור-לעבן. די אייגנטלעכע כוונה פון דער קאַמפּאָניע איז געווען צו מאַכן אַן אַרט פאַר אַן אייגענעם פוילישן קליינבירגער-קלאַס, וואס — ווי די „ענדעקעס“ האבן געגלויבט — וועט ווערן דער יסוד פון זייער איינפלוס אין לאַנד. „סוויי דאָ סוועגאַ פאַ סוואַיע“ (אַן אייגענער צו אַן אייגענעם נאָך זיינס), האט אַראַפּגעשריגן פון די אויסגע-קלעפטע פלאַקאַטן און די פּלוגבלעטלעך, וואס זיינען פאַרטיילט געוואָרן פאַר די קאַשטשאַלן. עס איז געווען אַזוי ווי אַ פּלאַם וואַלט אַרומגעכאַפּט די פוילישע

באפעלקערונג. דער ייד איז געווען שולדיק אין אלעם ביזן, דער ייד איז דער שונא און באיקאט איז די רפואה פאר אלע צרות פון פוילישן פאלק.

מיט א באזונדערן האס איז געטריבן געווארן א קאמפאניע קעגן די „ליט-וואקעס“, די יידן וואס האבן זיך באזעצט אין קאנגרעס-פוילן נאך דער פאגראם-כוואליע אין רוסלאנד אין די 80-ער יארן פון פריערדיקן יארהונדערט. זיי האבן געקענט דעם רוסישן מארק און האבן געהאלפן אנטוויקלען דעם האנדל צווישן קאנגרעס-פוילן און רוסלאנד. אבער די „ענדעקעס“ זיינען געווען ווייניק פאר-אינטערעסירט אין דעם עקאנאמישן נוצן, וואס די יידן האבן צושטייער געגעבן דעם פוילישן לאנד. יידן זיינען געווען „שונאים“ און די „ליטוואקעס“ — רוסי-פיקאטארן און נישט מער.

די העצע קעגן „היינט“ איז געווען א באשטאנדטייל פון דער אלגעמיינער אנט-יידישער קאמפאניע. „היינט“ איז פארגעשטעלט געווארן ווי א נעסט פון די „ליטוואקעס“, די שונאים פון פוילישן פאלק, דער סאמע צענטער פון אלע „פינצטערע מאכונגן“ קעגן דער פוילישער זאך. נישט געווען אזא טאג, אז די פוילישע צייטונגען זאלן נישט העצן קעגן דעם „היינט“, ציטירנדיק ארטיקלען אדער באטיצן. די איבערזעצונגען זיינען געווען פארדרייט, גארנישט דאס וואס „היינט“ האט געדרוקט, די קאמענטארן פאלש, אלץ איז אויסגעטייטשט געווארן אזוי ווי „היינט“ וואלט געהאט נאר איין-איינציקע פונעם — אומצו-ברענגען די פאליאקן און הרוב מאכן זייער לאנד. די בייע איראניע איז געווען, אז אין א גרויסער מאס איז דאס אלץ געווען א שטיקל ארבעט פון דעם משומד גרשון ארענשטיין. ער האט געשריבן אונטער דעם פסעוודאנים יעושי ארענ-שטיין-ארענסקי און האט דעמאלט — און לאנגע יארן אין אומאפהענגיקן פוילן — געמאכט א גוט לעבן פון דרוקן אין דער „ענדעקישער“ פרעסע פאר-קריפלטע איבערזעצונגען און גיפטיקע, פאלשע פירושים פון די ארטיקלען אין „היינט“ און פון די יידישע צייטונגען בכלל.

„היינט“ פון יענער תקופה איז פול מיט מאטעריאל וועגן באיקאט. אלע טאג זיינען געדרוקט געווארן ארטיקלען און ידיעות וועגן דער באיקאט-פרא-פאגאנדע אין ווארשע און דער פראווינץ און וועגן דעם שאדן, וואס יידישע סוחרים און בעלי-מלאכות האבן געליטן. די צייטונג האט גערופן אנטקעגנצושטעלן זיך דעם באיקאט דורך אויסמיידן די פוילישע פירמעס, וואס שטיצן דעם באיקאט און רעקלאמירן זיך אין די „ענדעקישע“ צייטונגען. יידן זיינען גערופן געווארן צו קויפן נאר ביי יידן און יידישע סוחרים און יחידים, וואס האבן געקויפט אין די אנטיסעמיטישע פירמעס, זיינען עפנטלעך געשטעמפלט געווארן ווי בוגדים. ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן זומער 1914, איז דער באיקאט א ביסל שוואכער געווארן, אבער לגמרי נישט צוליב אהבת-ישראל און נישט אויף לאנג. אין די מלחמה-באדינגונגען, ווען עס איז געווארן א שטארקער דחק אין פראדוקטן פון אלע מינים, זיינען פאליאקן געווען צופרידן צו קויפן ביי יידן, ווו עס איז

געווען ביליקער און וווּ מען האָט געקענט געפינען וואָס מען האָט באַדאַרפט. אָבער אין דער פּרעסע איז די יידן־העצערישע אַגאַטאַציע ווייטער געטריבן געוואָרן מיט פּאַרביסנקייט און שנאה.

ב. דער קאַמף מיט דער „שוואַרצער“ און „רויטער“ אַסימילאַציע

פון זינט זיין אַנטשטיין האָט „היינט“ באַקעמפט די אַסימילאַציע און די הערשאַפט פון די אַסימילאַטאָרן אויף דער יידישער גאַס. אַסימילאַציע איז אין קאַנגרעס־פּוילן, אין דער תקופה פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און בעת דער דייטשישער אַקופאַציע פאַרשפּרייט געוואָרן בעיקר דורך דער יידישער גרויס־בורזשאַזיע, אָבער אויך צווישן די לינקע גרופּירונגען זיינען געווען אַ סך, וואָס האָבן באַקעמפט די נאַציאָנאַלע געפילן און אידעאלן פון די יידישע מאַסן. מ'האַט טאַקע די אַסימילאַטאָרן פּאַרטיילט אויף „שוואַרצע“ און „רויטע“. צענדליקער יאָר דורך אַנאַנד, ביז דער אַנטשטיינג פון דער פּוילישער מלוכה נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן די „שוואַרצע“ אַסימילאַטאָרן געהאַט די שליטה און זיך גענומען דאָס רעכט צו רעדן אין נאַמען פון גאַנצן יידישן קיבוץ אין קאַנגרעס־פּוילן כאַטש קיינער האָט זיי דערויף קיין רעכט נישט געגעבן. דער זעלבשטענדיקער אַקט פון די יידישע נאַציאָנאַלע עלעמענטן בעת די וואָלן צו דער פּערטער „דומע“ איז פאַר זיי געקומען אין גאַנצן אומדערוואָרט.

די „שוואַרצע“ אַסימילאַטאָרן האָבן צום גרעסטן טייל געהערט צו די ליבע־ראַלע און פּראַגרעסיווע פּוילישע גרופּן, אָבער עס האָבן אויך נישט געפעלט אַזעלכע, וואָס האָבן באַלאַנגט צו די רעאַקציאָנערע אַדער קאָנסערוואַטיווע פּוילישע אַרגאַניזאַציעס. אַלע האָבן זיי געליקנט, אַז יידן זיינען אַ פּאַלק, אַלע האָבן באַקעמפט יעטועדע קולטורעלע אַדער נאַציאָנאַלע יידישע איניציאַטיוו. וועגן זיך האָבן זיי געזאָגט, אַז זיי זענען פּאַליאַקן פון משהס גלויבן. שפּראַכלעכע אַסימילאַציע איז פאַר זיי נישט געווען גענוג. זיי האָבן געוואָלט, אַז יידן זאָלן זיך גייסטיק באַהעפטן מיטן פּוילישן פּאַלק און בפּועל ממש דערטרונקען ווערן אין דער פּוילישער קולטור. זייער אייגענע יידישקייט איז רעדוצירט געוואָרן צו פּאַרטיילן צדקה פאַר געוויסע יידישע הצטרותן (פאַר פּאַרשידענע פּוילישע צוועקן האָבן זיי געגעבן אַן פּאַרגלייך מער). ערב יום־פיפור פּלעגן זיי זיך דערמאַנען וועגן זייער „משהס גלויבן“ און קומען צו פּל־נדרי אין דער סינאַגאָגע אויף טלאַמאַצקע אויסגעפּוצט אין בגדי־מלכות און צילינדערס. קוטשערס און לאַקייען אין ליוורעס און ווייסע הענטשקעס האָבן מיט קאַרעטעס געוואָרט פאַר דער סינאַגאָגע צו פירן זיי צוריק פון דער „נאַבאַזשענסטוואַ“ (תּפּילה) אין די רייכע היימען אין די „אַריסטאָקראַטישע“ קוואַרטאַלן פון וואַרשע. ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי געהאַלטן פאַר נייטיק צו דעמאָנסטרירן — אַפט אויף אַן אונטערטעניקן אופן — זייער אולטראַ־פּאַטריאַטיזם. בעת דער וואַל־קאַמפּאַניע

צו דער פערטער „דומע“ האבן זיי אגיטירט פאר דעם „ענדעקישן“ קאנדידאט. א סך האבן געמאכט דעם לעצטן שריט און זיך אפגעשמדט. באזונדער פראג מינענט צווישן די „שווארצע“ אסימילאטארן זיינען געווען צו. אנד.: די משפחה נאטאנסאנס — לודוויק (1821—1896), סטאניסלאוו (1857—1929), קאזשימיעזש און איניקע אנדערע מיטגלידערס פון דער משפחה; מיכאל בערגסאן (1831—1919), פראפעסאר סאמועל דיקשטיין (1854—1954), ד"ר הענריק נוסבאום (געב. 1849). זייער פירשפרעכער איז געווען סטאניסלאוו קעמפנער (געב. 1857), דער רעדאקטאר פון דער צייטונג „נאווא גאזעטא“, וואס האט פארביסן, און נישט זעלטן מיט שנאה, באקעמפט דעם מינדסטן אויסדרוק פון נאציאנאלן אדער קולטורעלן געדאנק ביי די פוילישע יידן. זייער פעסטונג איז געווען די „גמינע“ (קהלה-פארוואלטונג) אין ווארשע, ווו זיי האבן צוזאמען מיט די חסידים געהערשט איבער דעם יידישן כלל, גישט פרעגנדיק קיין דעה ביי קיינעם.

„היינט“ האט באקעמפט די אסימילאטארן אידעיש און באזונדערס פאר זייער באלעבאטעווען אין דער „גמינע“ און אירע אינסטיטוציעס. די רעוועלאציעס וועגן דער קארופציע וואס זיי האבן דארט טאלערירט האבן געצוונגען די „דאזארעס“ (מיטגלידער פון דער קהלה-פארוואלטונג) צו פארענטפערן זיך, אבער אין דער פראקטיק האט זיך גארנישט נישט געענדערט. ערשט ווען פוילן איז געווארן פריי, ווען פאגראמען און באיקאט זיינען געווארן א טאג-טעגלעכע דערשיינונג אין דער נייער מלוכה און דער עיקר — ווען ציוניזם און דער קאמף פאר בירגערעכט האט פארכאפט די ברייטע יידישע מאסן, האבן די אסימילאטארן פארלוירן די שליטה. זיי זיינען פשוט אפגעווישט געווארן פון יידישן עפנט-לעכן לעבן און ווי א פאליטישער פאקטאר זיינען זיי אראפ פון דער ארענע. אין איינעם פון זיינע פעליעטאנען האט א. מ. הארטגלאס פארגלייכט די רעשטלעך פון די אסימילאטארן מיט א פליג, וואס מען קען אמאל זען אויף א פענצטער-שויב שפעט אין הארבסט. די פליג רירט זיך נאך, אבער קוים וואס זי קריכט שוין — ביז זי פאלט אוועק טויטערהייט.

דער קאמף מיט די „רויטע“ אסימילאטארן פון לינקס האט אויסגעזען אנדערש. זיי האבן זיך קאנצענטרירט אין דעם „קאמי-פאראיין“ אין ווארשע, דער ארגאניזאציע פון האנדלס-פארשטייערס פון די גרויסע פירמעס. די אנגע-שטעלטע („משרתים“) פון קלענערע געשעפטן האבן דארט אויך געקענט געהערן. די רעדל-פירערס זיינען געווען פארשידנערליי ראדיקאלן, סאציאליסטן און סאציאל-רעוואלוציאנערן, אנארכיסטן און שפעטער די קאמוניסטן. זיי האבן געטריבן א צוויי-פנימדיקע פאליטיק: ווי פראלעטאריע זיינען זיי געווען „מחויב“ צו קעמפן מיט די „קאפיטאליסטישע עקספּלואטאטארן“, אבער דאס האט זיי לגמרי נישט געשטערט בשותפות מיט די רייכע יידישע פלוטאקראטן, די „בלוטזויגערס“ פון „די ארעמע יידישע מאסן“, צו פארשפרייטן אסימילאציע צווישן יידן. די „שווארצע“ אסימילאטארן האבן געשטופט יידן צו באהעפטן זיך

מיט דער פוילישער טראַדיציע און קולטור און די „רויטע“ אַסימילאַטאָרן האָבן געוואָלט, אַז יידן זאָלן זיך צוזאַמענגיסן מיט דעם פוילישן פּראָלעטאַריאַט, האָבן גערופן די ציוניסטן קאַנטררעוואָלוציאָנערן, געזאָגט, אַז זיי ציען בכיוון אַפּ דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף מיט די קאַפיטאַליסטן. ביידע, די „רויטע“ און „שוואַרצע“, האָבן שאַרף באַקעמפט דעם ציוניזם און די ציוניסטישע אידעע, וואָס האָט כּסדר געוונען מער און מער אָנהענגערס ביי די יידן אין פּוילן.

יארן לאַנג האָט „היינט“ געפירט אַ קאַמף מיט די „רויטע“ אַסימילאַטאָרן און זייער פעסטונג, דעם „קאַמי-פּאַראַיין“. „היינט“ איז געוואָרן דאָס צילברעט פאַר די אַטאַקעס מצד די ראַדיקאַלן און די צייטונג איז נישט געבליבן שולדיק. ווי אַ מוסטער פון דער פּאַלעמיק ברענגען מיר דאָ אַן אויסצוג פון אַן אַרטיקל אין וועלכן א. איינהאַרן האָט געענטפּערט דעם בונדישן שרייבער דוד זאַסלאָוסקי (1880—1965). זאַסלאָוסקי האָט אָנגעהויבן ווי אַ „בונדיסט“, דערנאָך אַריבער צו די באַלשעוויקעס, ווידער געוואָרן אַ „בונדיסט“ און שפּעטער זיך אומגעקערט צו די באַלשעוויקעס, אַוועק קיין מאַסקווע און געשריבן אַרטיקלען פאַר דער קאַמוניסטישער פרעסע.

אין דעם אַרטיקל, וואָס הייסט „מאירקע פון קליינעם בונד“* האָט א. איינהאַרן צו. אַנד. געזאָגט: „אויף העלדישקייט און דרייסטיקייט האָט אין דער יידישער וועלט פון תּמיד אַן געהאַט דעם מאַנאַפּאַל דער „בונד“. קיין איין פּראָקלאַמאַציע, קיין איין בלעטל פלעגט ער נישט אַרויסגעבן, וווּ דער דאָזיקער מאַנאַפּאַל זאָל נישט אַרויסגעשטעלט ווערן. מיר — די העלדן פון דער יידישער גאַס, מיר — די אומדערמידלעכע קעמפּער, מיר — די מאַרטירער פאַר דער פּרייהייט. הכלל: מיר און מיר, אַלע איבעריקע, איבערהויפט די ציוניסטן, זיינען קריכער, מה־יפּיתניקעס, אַלץ וואָס אין דער קאַרט שטייט... די „בונדיסטן“ האָבן, קענטיק, אַזוי געמיטלעך זיך איינגעלעבט מיט די דאָזיקע לויב־געזאַנגען צו זיך אַליין, אַז דאָס איז געוואָרן ביי זיי אַ צווייטע נאַטור און צי מ'דאַרף דאָס, צי מ'דאַרף דאָס נישט, האָלט מען זיי אין איין זינגען אויף אַלע טענער. דאָכט זיך, אַז גראַד די מלחמה און די רוסישע רעוואָלוציע האָבן געמעגט אַ ביסל מעסיקן ביי די „בונדיסטן“ זייער באַרימערשע שוואַכקייט. העלדישקייט איז ביים היינ־טיקן טאַג קיין יקר־המציאות נישט... אָבער אַזוי איז שוין דער פּוּח פון אינערציע, בפרט נאָך ביים „בונד“, וועלכער האָט ביי זיין גאַנצן רעוואָלוציאָניזם, נישט אויפּגעהערט צו זיין טיף־קאַנסערוואַטיוו אין פּראַגעס פון פּאַרטיישער עטיק... דאָס לידל זינגט זיך פון זיך אַליין...

* דער „קליינער בונד“ איז באַשטאַנען פון קינדער־גרופּעס, וואָס זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן אַרום דעם „בונד“.

צווישן די רוסישע יידן האבן די לעצטע צייט זיך גענומען הערן ווארנדיקע שטימען, אז די באַלשעוויסטישע עפאָפּע, אין וועלכער יידן זיינען היפש פאַר-טראַטן, קען זיך אַפּרופּן קאַטאַסטראַפּאַל אויפן יידישן רוקן... די געשיכטע פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט אונדז שוין געגעבן... ביישפּילן, וואָס שטייען נאָר עד היום ווי בייזע געשפּענסטער פאַר אונדזערע אויגן. מיר ווייסן שוין קלאַר פון דער ביטערער פּראַקטיק, אַז ווי נאָר עס באַווייזט זיך נאָר דער שיינענדיקער זון דאָס קלענסטע וואַלקנדיג פון רעאַקציע, ברענגט עס מיט זיך גאַנצע כּוואַליעס פון יידיש בלוט און יידישע טרערן... ס'איז קיין ווונדער נישט אויב אין איצטיקן מאַמענט דערוועקט זיך אין אַ יידיש האַרץ אַנגסט און שרעק פאַר די רעוואָלוציע פון דעם יידישן אַנטייל אין דער באַלשעוויסטישער באַוועגונג. און וואָס ענט-פערט מען דערויף פון לינקס? פאַרשטייט זיך, אַז מען זינגט דאָס אַלטע לידל: איר זענט פּחדנים, קריכער, מה-יפּיתניקעס... מיר אָבער זענען קעמפּער, מיר זענען העלדן, מיר זענען פעלדונפּעסט... מיר זענען דאָס זאַלץ פון דער ערד, דאָס אייבערשטע פון שטייטל, מיר... מיר... אַט דאָס איז דער לייט-מאַטיוו פון ד. זאַסלאָווסקי און אַרטיקל... וועלכן די היגע „לעבנספּראַגן“ * האָט איבערגע-דרוקט. פאַרשטייט זיך, אַז דערביי פאַרגעסט מען נישט אַרויסצושטעלן קעגן די „בורזשויען“, די ציוניסטן, די באַשולדיקונג, וואָס איז אין רוסלאַנד איצט אַזוי אין מאַדע: „קאַנטרעוואָלוציע“.

...אַט דער פאַרווורף, וואָס ווערט געוואָרפן מיט אַזאַ לייכט האַרץ: „דו ביסט אַ פּחדן“... בעת עס האַנדלט זיך וועגן פּיל-פּיל לעבנס, אַט דער פאַרווורף האָט עפּעס כאַראַקטעריסטישעס פאַר אַ פאַרטיי, וואָס... קען זיך... נישט באַפּרייען פון די טראַדיציעס, וואָס מאַרקע פון „קליינעם בונד“ האָט זיך אויסגעאַרבעט. דאָס איז כאַראַקטעריסטיש אויך פאַר אַ פעיקן, קלוגן זשורנאַליסט, וואָס קוים נעמט ער זיך צו פאַרטיידיקן מאַרקעס טראַדיציעס, מוז ער שוין מאַכן אַ קלייב-קעפּלדיקן פאַרגלייך צווישן באַלשעוויקעס און ספּעקולאַנטן: סטייטש, די יידישע ספּעקולאַנטן קענען דאָך אויך ברענגען און אומגליק אויפן פּלל-ישראל... דאָס קאַפּיטל פון דער רוסישער רעוואָלוציע איז נאָר ווייט נישט געענדיקט. נישט איין גרויזאַמע דערשיטערונג שטייט נאָך אפּשר פאַר אונדז. און ווען אין אַזאַ מאַמענט דערלויבט מען זיך צו קומען צו אונדז איינוויגן און פאַרטומלען די מוחות מיט קינדישע שלאַג-ווערטלעך איז דאָס אַ געזעלשאַפטלעך פאַרברעכן.“

דער אַרטיקל איז געווען געדרוקט אין „היינט“ דעם 4-טן יאַנואַר 1918.

די פּאַלעמיק פון „היינט“ מיט די עקסטרעמע יידישע לינקע פאַרטייען איז אַנגעגאַנגען און איבערייס צווישן ביידע מלחמות. אין די יאָרן (ביז 1924), ווען דער „בונד“ איז אַנגעפירט געוואָרן דורך דער לינקער פּראַ-סאָוועטישער פּראַק-

* אַרגאַן פון „בונד“ אין יענער תקופה.

חיים פינקעלשטיין

ציע אונטער דער לייטונג פון יוסף לעשטשינסקי (י. כמורנער, 1884—1935, א ברודער פון יעקב לעשטשינסקי, 1876—1966) און מאיר וואסער (ח' חיים, 1890—1935), זיינען די פראפאגאנדע קעגן ציוניזם און די אטאקעס קעגן „היינט“ געפירט געווארן אונטער דער לאזונג, א ציוניזם וועט נישט לייזן די יידן-פראגע, און די ציוניסטישע אידעע איז שעדלעך פאר דעם יידישן פראלעטאריאט, און בכלל וועט די לייזונג פון דער יידן-פראגע רעאליזירט ווערן נאר אין א וועלט פון סאציאליסטישער גערעכטיקייט, וואס איז — ווי זיי האבן פארזייכערט — שוין אויפגעקומען אין באלשעוויסטישן רוסלאנד און וועט זיך באלד פארשפרייטן אויף דער גאנצער וועלט. ווען דער „בונד“ האט בשעת די בלוטיקע אומרוען אין ארץ ישראל געפונען פאר מעגלעך צו פארענטפערן די אראבער, האט אים „היינט“ געשטעמפלט ווי א בוגד פון יידישן פאלק. אין די דרייסיקער יארן האט „היינט“ באקעמפט דעם „דאזיגן“ לאזונג פון „בונד“, און די צוקונפט פון די יידישע ארבעטער-מאסן ליגט דווקא אין גלות.

קאפיטל דריי

די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה

ווי שוין דערמאנט אין קאפיטל 2, איז די עקאנאמישע לאַגע פון „היינט“ בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה געווען שלעכט און זיין פאליטישע ליניע בעת דער דייטשישער אַקופאַציע איז נישט געווען פאפולער.

צוליב דער מלחמה איז דער באַנפאַרקער געווען באַגרענעצט און נישט זיכער, די פאַרבינדונג מיט די לייענערס באַשווערט, מהאַט די צייטונג נישט געקענט ברענגען צו די לייענערס אפילו אין דער נאַענטסטער סביבה און דער איבער הונדערט טויזנטדיקער טיראַזש איז רעדוצירט געוואָרן כמעט בלויז צו די עקזעמפלאַרן, וואָס מהאַט פאַרקויפט אין וואַרשע אַליין. צו מאַרגנס נאָכן מלחמה-אויסברוך איז דער פאַרמאַט פון דער צייטונג פאַרקלענערט געוואָרן אויף 2 זייטן, אַבער דער פרייז איז געהעכערט געוואָרן פון 2 אויף 3 קאָפּיקעס. קיין אַנאַנסן זיינען בכלל נישט געווען און ווען זיי האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן, איז דאָס געווען אַ ברוכטייל דערפון, וואָס „היינט“ האָט געהאַט פאַר דער מלחמה. ביז דעם 21סטן אַקטאָבער 1914 געפינט מען נישט אין „היינט“ קיין טעאַטער-אַנאַנסן. דעם 22סטן אַקטאָבער, אין נומער 231, לייענען מיר אַן אַנאַנס, אַז אין קאַמינסקיס טעאַטער וועט געעפנט ווערן אַ רוסישער טעאַטער „מיט פאַטריאַטישע פאַרשטעלונגען. דער רעפערטואַר וועט באַשטיין אויסשליסלעך פון פיעסן, וואָס פאַסן צו דער איצטיקער צייט“.

דעם 18טן סעפטעמבער 1914 האָט „היינט“ ווידער גענומען דערשיינען אין 4 זייטן. די צייטונג איז געווען אַרעם אין אינהאַלט. די צאַרישע צענזור האָט דערלויבט צו דרוקן נאָר די אַפיציעלע מיליטערישע קאָמוניקאַטן און מאַטעריאַלן פון אַפיציעלע קוועלן, אַדער איבערדרוקן ידיעות, וואָס זיינען שוין געווען געדרוקט אין אַנדערע צייטונגען מיט דער הסכמה פון דער מיליטערישער צענזור. עס איז נישט געווען מעגלעך צו שרייבן וועגן די רדיפות, פאַגראַמען און מאַסן-גירושים, וואָס זיינען אַראַפגעפאַלן אויף די יידן אין דער מלחמה-זאַנע אין קאַנגרעס-פוילן, דווקא אין די ערטער מיט אַ קאַנצענטרירטער יידישער באַפעל-קערונג. די צאַרישע מאַכט האָט זיך נוקם געווען אויף די יידן פאַר די קאַטאַס-טראַפאַלע מפלות אויף די פראַנטן. אין „היינט“ האָט מען קוים געקענט געפינען אַ רמז אויף דעם. למשל, וועגן דעם גירוש פון די יידן פון דער שטאַט מאַגעלניצע ביי וואַרשע האָט „היינט“ אין נומער 105 פון 23סטן מאי 1915 געקענט בלויז לאַקאַניש מעלדן אונטער דעם גאַרנישט זאַגנדיקן טיטל „יידן אין מאַגעלניצע“: ווי „בירושעוויאַ וויעדאַמאַסטי“ (אַ ליבעראַלע טאַגצייטונג אין פעטערבורג) שרייבט

„האט מען פון מאגעליצע ארויסגעשיקט די גאנצע יידישע באפעלקערונג, לערך 5,000 פערזאן. עס איז זיי געגעבן געווארן א קורצער טערמין צו ליקוידירן זייערע געשעפטן.“

נישט זעלטן איז די פרעסע געווען געצוונגען צו שרייבן אבסורדן. אזוי לייענען מיר אונטער דעם קעפל „אן עראפלאן אין ווארשע“ אין „היינט“ פון מיטוואך, דעם 28סטן יוני 1915: „ווארשאָווסקאָיאַ מיסל“ דערציילט, אז פאָריקן זונטיק, 5. אַ זייגער בייטאָג, האָט זיך אין וואַרשע באַוויזן אַ דייטשישער עראַפּלאַן. מען האָט אים באַגעגנט מיט אַ שיסעריי, צוליב וואָס ער האָט זיך אויסגעדרייט צוריק און פאַרשווינדן געוואָרן. צו יענער תקופה געהערט אויך אַ נאַטיץ אין „היינט“, אַז ווי „קוריער וואַרשאָווסקי“ האָט געמאַלדן, האָט נעכטן אין וואַרשע גערעגנט.*

אַ שטיקל אַנדייטונג וועגן די יידישע יסורים זיינען געווען די לאַנגע רשימות פון די אַרטיקע קאַמיטעטן, וואָס האָבן געזוכט די יידן, וואָס זיינען „אַפּגעשטאַנען אויפן וועג, אַרויספאַרנדיק פון דער היים“ און די אויפרופן צו העלפן די „ביעזשענ-צעס“ (היימלאַזע). דער ערשטער אַרטיקל, וואָס ש. י. יאַצקאָן האָט געשריבן נאָכן אויסבראָך פון דער מלחמה, איז געווען וועגן הילף פאַר די קאַלישער יידן. באלד ווי די מלחמה האָט זיך אַנגעהויבן האָבן די דייטשן פאַרנומען די שטאָט, וואָס איז געלעגן אויף דער רוסיש-דייטשישער גרענעץ. איידער דאָס רוסישע מיליטער האָט זיי באַוויזן אַרויסצושטויסן, האָבן די דייטשן געמאַכט אַ פאַגראַם און צעראַבירט אַ סך יידן.

קנאַפע דריי וואַכן איידער די רוסישן האָבן עוואַקוירט וואַרשע, דעם 18טן יולי 1915, איז „היינט“, ווי איבעריקנס די אַנדערע יידישע צייטונגען פאַרמאַכט געוואָרן נאָכן אַפּדרוקן דעם נומער 153. דער נומער 154 איז דערשינען דעם 6טן אויגוסט, צו מאַרגנס נאָך דעם, ווי די דייטשן האָבן פאַרנומן די שטאָט. די לאַגע פון דער צייטונג האָט זיך אַבער ווייניק געענדערט. דער פאַרקער מיט די לייענערס אויף דער פּראַווינץ איז געווען באַשווערט אזוי ווי פאַר די רוסישע צייטן. אַנשטאָט דעם רוסישן צענזאר איז געקומען דער דייטשישער און ער האָט נישט דערלויבט צו דרוקן דעם אמת וועגן דעם קאַטאַסטראַפּאַלן הונגער און די עפידעמישע קראַנקייטן, פון וועלכע די באַפעלקערונג האָט געליטן אונטער זייער אַקופאַציע. יעדעס שטיקל נייעס, יעדן אַרטיקל און נאַטיץ האָט מען געמוזט טראַגן אין צענזור צו „גענעמיגן“ פאַרן דרוקן און טאַמער האָט מען געפרוּווט עפעס דרוקן אָן דער דערלויבעניש פון דער צענזור, האָט מען געהאַט אויסצושטיין דערפאַר גרויסע צרות. די צייטונג איז נישט געוואָרן קאַנ-

* אַ נישט אין גאַנצן פינקטלעכע ווערסיע וועגן דער נאַטיץ האָט ב. שעפּנער געדרוקט אין „פאַרוערטס“ דעם 1טן פעברואַר 1970.

פיסקירט, אבער די הויכע געלטשטראפן האבן לידיק געמאכט די קאסע, וואס איז געווען גאנץ ארעם אין יענע צייטן. נחמיה פינקעלשטיין האט געהאט אין זיין ארכיוו א היפש פעקל דייטשישע שטראפצעטלען, וואס האבן עדות געזאגט ווי די שטראפן זיינען פסדר געוואקסן.

אפיציעלע דאקומענטן באווייזן, אז נאך אין אפריל 1915, אלזא אן ערך פינף חדשים איידער זיי זיינען אריין קיין ווארשע, זיינען שוין דייטשישע הויכע באאמטע, איינשליסלעך מיט דעם אויבערשטן מיליטערישן קאמאנדיר, מארשאל פאול פאן הינדענבורג (1847—1934), געווען אינפארמירט וועגן „היינט“ און וואס די צייטונג האט געשריבן וועגן פאגראם אין קאליש, וואס דאס דייטשישע מיליטער האט דארט געמאכט. ישעיה אוגער האט וועגן דעם געשריבן אין זיינע זכרונות, וואס דער לייענער וועט געפינען אין צווייטן טייל.

דערפאר האט מען געקענט פריי שרייבן וועגן די רציחות, וואס די רוסן האבן אנגעטאן די יידן איידער זיי זיינען פארטריבן געווארן פון פוילן. יעקב פאט (1890—1966) האט געדרוקט אין „היינט“ א סעריע ארטיקלען וועגן גירוש פון יידן, וואס די רוסן האבן ארויסגעטריבן פון זייערע היימען. דער ערשטער ארטיקל איז געווען געדרוקט דעם 21סטן סעפטעמבער 1915 אונטערן נאמען „מיט א צוג פון פארוואגלטע טויזנט מיט צוויי יידן“. פאט האט שפעטער אפט געשריבן פארן „היינט“, אבער, ווען ער האט אין 1919 אנגעהויבן צו שרייבן פאר דער בונדישער פרעסע, פלעגט ער אטאקירן דעם „היינט“ און פארביסן פאלעמזירן וועגן דער יידישער לאנד-פאליטיק און ציוניסטישע פראבלעמען. די דייטשישע אקופאציע-מאכט האט געגעבן די פאליאקן פאליטישע הבטחות לכשירחיב, אבער דערווייל איז געווען שלעכט. דער אקופאנט האט אויסגערויבט דאס לאנד, די באפעלקערונג האט געהונגערט.

די יידישע געוועלשאפט איז געבליבן גאנץ קאלט צו די חנדלעך, וואס די דייטשן האבן גענומען מאכן צו די יידן. די יידישע פירערס האבן פארשטאנען, אז די כוונה פון די אקופאנטן איז געווען אריבערצוציען די יידן אויף זייער זייט ווי א ווערקצייג קעגן די פאליאקן און זיי האבן זיך נישט געלאזט אויסניצן. עס איז פאר זיי געווען קלאר, אז יידן דארפן נישט צולייגן קיין האנט צו קיין שום זאך, וואס קען אויסגעניצט ווערן ווי א שטערונג פאר די פוילישע מלוכה-אספיראציעס. נאך דער באלפור-דעקלאראציע האבן זיך די ציוניסטן אריענטירט אויפן נצחון פון די קאאליציע-מלוכות און זיך בכלל נישט באטייליקט אין די פאליטישע אונטערהאנדלונגען מיט דער דייטשישער מאכט אין ווארשע. נאך די אומבאדייטנדיקע גרופע „פאליקסטן“, וואס איז אנטשטאנען בעת דער אקופאציע, איז מיטגעגאנגען מיט די אקופאנטן, גלויבנדיק, אז זיי וועלן געבן די יידן א נאציאנאל-קולטורעלע אויטאנאמיע אין פוילן. זיי האבן נישט פארשטאנען, אז די פאליאקן וועלן דערויף נישט מספים זיין און די דייטשן וועלן זיך מיט זיי נישט אינערייסן לטובת די יידן.

דעם 26סטן אקטאבער 1916 האבן די „פאלקסיסטן“ אנגעהויבן ארויסצוגעבן א טאגצייטונג אונטערן נאמען „ווארשעווער טאגבלאט“. דער רעדאקטאר איז געווען לאזאר קאהאן (1885—1946), ארטיקלען האבן געשריבן ה. ד. נאמבערג (1876—1927) און נח פרילוצקי, (1882—1941). אלע דריי זיינען געווען פירערס פון דער „פאלקסיטישער“ פארטיי. געלט פאר דער צייטונג האבן געגעבן די דייטשן.

עס האט לאנג גישט גענומען און די אקופאציע-מאכט האט זיך אריענטירט, אז די „פאלקסיסטן“ זיינען גישט פאר זיי די קליענטן, וואס זיי האבן געדארפט. זיי האבן גישט געהאט קיין אנווען אין דער יידישער געזעלשאפט און גישט קיין נאכפאלגערס. זוכנדיק אנדערע יידישע פארבינדעטע, האבן די דייטשן געווארפן אן אויג אויף דער חסידישער מאסע, וואס איז גישט געווען ארגאניזירט אין א פארטיי, נאך בלינד נאכגעגאנגען די רבנים און רביים און געטאן וואס זיי האבן געהייסן. צו ארגאניזירן די חסידישע יידן פאר זייער צוועק האבן די דייטשן גענומען צו הילף די ארמיי-ראבינערס ד"ר פנחס קאהן (1867—1942) און ד"ר עמנואל קארלעבאך (1874—1927) (א פעטער פון דעם שפעטערדיקן „היינט“-מיטארבעטער ד"ר עזריאל קארלעבאך), צוויי פאנאטיש-פרומע יידן פון דעם שניט פון די פראנקפורטער גאטפארכטיקע ארטאדאקסן. די ראבינערס האבן זיך צוזאמענגערעדט מיט אייניקע רביים און רבנים און געשאפן די „אגודת האורטודוקסים“, די „אגודה“, ווי מ'האט זי גערופן, וואס האט געארבעט יד-אחת מיט די אקופאנטן. די ראבינערס איז גישט געווען שווער צו קריגן געלט פאר דער „אגודה“ צייטונג „דאס יידישע ווארט“. די „פאלקסיסטן“ זיינען מער גישט געווען גייטיק, די דייטשן האבן אפגעשטעלט די סובסידיע און די צייטונג איז אונטערגעגאנגען.

„דאס יידישע ווארט“ איז פול געווען מיט שקרים, רכילות און בילבולים קעגן ציוניזם און ציוניסטן, וואס די „תורה-טרייע“ צייטונג האט געדרוקט מיט דער הילף פון געדונגענע פעדערס (זע קאפיטל 9). „היינט“ האט אפגעשלאגן די אנט-ציוניסטישע אטאקעס און דעמאסקירט די ראבינערס, וואס זיינען געשטא-נען הינטער דער קאמפאניע.

אויפן געביט פון די פויליש-יידישע באציונגען פון יענער תקופה איז די אויפגאבע פון „היינט“ גישט געווען קיין לייכטע. אין 1916 זיינען אין ווארשע פארגעקומען וואלן צום שטאטראט. צום ערשטן מאל זינט זיי האבן פארלוירן זייער אומאפהענגיקייט האבן די פאליאקן באקומען א מעגלעכקייט צו קלייבן אן אייגענע רעפרעזענטאנטן. די וואלן צום שטאטראט זיינען פארוואנדלט געווארן אין א פאליטישן אקט פון פוילישן פאלק אויפן וועג צו דער צוקונפטיקער פוילישער מלוכה. אין די וואל-פלאטפארמעס פון די פארטייען האט מען מער גערעדט וועגן פאליטישע פראגראמען אין מלוכה-פארנעם, ווי וועגן דער פראק-טישער ארבעט פון ווארשעווער מאגיסטראט. די וואלן צום שטאטראט זיינען

געווארן א סימבאל פון קאמף פאר דער פוילישער אומאפהענגיקייט און די פוילישע פאליטיקערס האבן געמאכט גרויסע אַנשטרענגונגען צו דערגרייכן א סאלידארישע שטעלונג פון דער גאַנצער באפעלקערונג אין דער הויפטשטאט פון דער צוקונפטיקער פוילישער מלוכה.

די יידישע פירערס האבן זיך סאלידאריזירט מיט די פאליאקן. זיי האבן געוואלט פארגעסן די נאכווייענישן פון די יאגעלא-וואלן און מסכים געווען אויף א וואל-פארשטענדיקונג מיט די פוילישע פארטייען. מפני דרכי-שלום זיינען די יידן געגאנגען אויף קאמפראמיסן און די „קאנסאלידאציע“, ווי דער וואל-אפמאך איז גערופן געווארן, איז נישט אויסגעפאלן באזונדער גינסטיק פארן יידישן צד. די יידן איז נישט צוגעטיילט געווארן די צאל מאנדאטן, וואס איז אויסגעפאלן אויף זייער חלק לויט דעם פראצענט פון דער יידישער באפעלקערונג אין ווארשע און זיי האבן אויך גענומען אויף זיך געוויסע התחייבותן וועגן דער יידישער פאליטיק אין שטאטראט. די „פאליקיסטן“ האבן נישט געהערט צו דער „קאנסאלידאציע“ און געפירט א טומלדיקע וואל-קאמפאניע. נח פרילוצקי איז געוויילט געווארן צוזאמען מיט נאך דריי „פאליקיסטן“ טראץ דעם, וואס „היינט“ האט זיי באקעמפט פאר צעברעכן דעם יידישן אחדות.

נישט געקוקט אויף דעם באיקאט און דער פארביסענער אַנטיסעמיטישער אַגיטאציע האט זיך „היינט“ ארויסגעזאגט פאר דער „קאנסאלידאציע“, אבער עס איז געווען קעגניק פון דער רעאקציע פון די לייענערס, אז די צייטונג האט נישט באוויזן אויפצוקלערן די מאטיוון, וואס האבן בארעכטיקט דעם וואל-אפמאך מיט די פאליאקן. אין שטאטראט האבן די יידישע ראטמענער געפירט א מעסיקע פאליטיק, אינשטימיק מיט דעם אפמאך, און „היינט“ האט זיי געשטיצט אויך אין דער הינויכט. די לייענערס האבן דאס נישט געקענט תופס זיין און דער פרעסטיזש פון דער צייטונג האט געליטן.

דערווייל האבן די פראנקפורטער ראבינערס געזוכט מיטלען ווי אזוי צו פארשטארקן די השפעה פון די חסידים. אויף זייער איניציאטיוו האט ד"ר לודוויג האַאס (1875—1930), דער לייטער פון דער יידישער אַפטיילונג אין דער אַדמיניסטראציע פון דייטש-אַקופירטן פוילן, אויסגעארבעט א קהילה-סטאטוט, וואס האט אויסגעליפערט די יידישע קהילות אין די הענט פון די חסידים און זייערע פארבינדעטע, די אסימילאטארן. דער סטאטוט האט באגרענעצט די קאמ-פעטענץ פון די קהילה-פארוואלטונגען בלויז צו רעליגיעזע ענינים. אויף וועלט-לעכע, אדער קולטורעלע באדערפענישן, חוץ חדרים, רעליגיעזע שולן און האנט-ווערקער-קורסן, האבן די קהילות נישט געקענט באשטימען קיין פאנדן פון זייערע בודזשעטן. די פוילישע מאכט האט שפעטער איבערגענומען פון די אַקו-פאנטן דעם פרינציפ פון רעליגיעזע קהילות, ווען זי האט באשטימט איר אייגענעם סטאטוט. די וואלן צו די קהילה ראטן האבן געדארפט זיין אויף דעמאקראטישע יסודות, די רעגירונג האט אבער פארזיכערט פאר זיך די קאנטראל פון די

בודזשעטן, וואָס זיינען אין עצם געווען באַגרענעצט צו רעליגיעזע הצטרקותן. צו יענער צייט איז קיין וואַרשע געקומען אַ שליח פון בערלין אויסצופאַרשן די שטימונגען ביי יידן. דער שליח איז געווען אַ יונגישקער בחורל פון אַ יאַר צוואַנציק. זיין נאַמען איז געווען נחום גאַלדמאַן (1895—). מען האָט דערציילט, אַז ער איז אַ ציוניסט, רעדט אַ געשמאַקן יידיש, אַז ער שטייט איין ביי זיין אַנקל, דעם מחבר אברהם-לייב שאַלקאוויטש (בן-אביגדור, 1866—1921), אייגן-טימער פון פאַרלאַג „תּושיה“. ער איז אויך געווען אַן אַפּטער אַריינגייער אין הויז פון אַן אַנדער אַנקל, שמואל-לייב גאַרדאַן (של"ג, 1865—1933), אַ באַוווּסטער העברעישער שרייבער און אייגנטימער פון דעם ערשטן און אַ לאַנגע צייט דעם איינציקן אין וואַרשע חדר-מתוקן, וווּ מען האָט געלערנט עברית בעברית און דערצו נאָך אין דער ספרדישער הברה — אַ גרויסער חידוש פאַר יענע יאַרן (פרומע יידן האָבן אין דעם טיפּ חדר געזען אַ ספּנה פאַרן דת און גערופן אַזאַ שול „חדר מסופן“).

די שטוב פון דער גאַרדאַן-משפּחה איז געווען באַקאַנט ווי די איינציקע אין וואַרשע וווּ מ'האַט נישט גערעדט קיין אַנדער שפּראַך ווי נאָר העברעיִש — אויך מיט דער דינסט. דאָס האָט שטרענג אַפּגעהיט די באַלעבאַסטע, פרוי מלכה גאַרדאַן, שוועסטער פון פּאַעט יהואש. די קינדער האָבן באַלאַנגט צו דער סטודענטישער גרופּע „ירדניה“ און זיינען געווען אַקטיוו אין „מרכז הציונים“, וווּ עס האָט זיך קאַנצענטרירט דאָס ציוניסטישע לעבן אין וואַרשע (זע קאַפּיטל 10). דער עלטערער זון, משה, איז שפּעטער געווען דירעקטאָר פון מוסד ביאַליק אין ירושלים.

די פּראַנקפורטער ראַבינערס זיינען געווען פּונקציאָנאַרן („באַראַטערס“ פאַר יידישע ענינים) פון דער מיליטערישער אַקופאַציע-מאַכט אין וואַרשע, אַבער די צענטראַלע ציווילע רעגירונג אין בערלין האָט געוואַלט האָבן אַן אייגענעם באַריכט וועגן די פאַרהעלטענישן אין פּוילן און נחום גאַלדמאַן, וואָס איז טראַץ זיין יונגן עלטער געווען דער לייטער פון דער אַפּטיילונג פאַר יידישע ענינים אין דייטשישן אויסערן-מיניסטעריום, איז דעלעגירט געוואָרן צו ברענגען אַ באַריכט וועגן די שטימונגען ביי יידן. אין וואַרשע האָט ער זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט די ציוניסטישע פירערס און זיי אינפאַרמירט וועגן דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאַליטישער לאַגע ווי מ'האַט זי געזען אין בערלין און וועגן די פּלענער, וואָס די דייטשישע רעגירונג האָט פאַר פּוילן. די שרייבערס פון „היינט“ פּלעגן זיך באַטייליקן אין די צוואַמענטרעפן מיט גאַלדמאַנען און פון דעמאָלט אַן האָט זיך אַנגעהויבן זיין נאַענטע פאַרבינדונג מיט דער צייטונג, וואָס האָט אַנגעהאַלטן ביזן סוף פון איר עקזיסטענץ. אין 1938 איז נחום גאַלדמאַן געווען אַ מיטגליד פון ערן-פרעזידיום פון קאַמיטעט צו פייערן דעם 30-יאַריקן יוביליי פון „היינט“.

קאפיטל פיר

די רדיפות אויף יידן אין באַפרייטן פוילן

א. פיזישער טעראר

אזוי שנעל ווי פוילן איז אנטשטאנען * אין נאוועמבער 1918, האבן זיך אנגעהויבן פיזישע אנפאלן אויף יידן, וואס האבן אפט געטראגן דעם כאראקטער פון פאגראמען. שוין דעם 13טן נאוועמבער 1918, אלזא קוים צוויי טעג נאך דעם ווי פוילן האט פראקלאמירט איר אומאפהענגיקייט, האט „היינט“, אין נומער 213, געמאלדן וועגן פאגראמען אין גאליציע. די ידיעה איז נישט געקומען דירעקט, די פוילישע אינפארמאציע-קוועלן האבן דאס פארשוויגן. זי איז געדרוקט געווארן אין דער פארם פון א דעפעשע פון בערלין דאטירט דעם 12טן נאוועמבער, אז „לויט ידיעות פון מערב-גאליציע, וואס זיינען דערהאלטן געווארן אין ווין, זיינען אין פארשיידענע שטעט אין מערב-גאליציע פארגעקומען פאגראמען אויף יידן. א גרויסע צאל יידן איז געהרגעט געווארן, פיל פארווונדעט. די היזקות באטרעפן 15 ביז 20 מיליאן (עסטרייכישע) קראנען“.

דאס זיינען נישט געווען קיין לאקאלע אדער ספארדישע אויסברוכן פון א פאלק, וואס איז געווארן פארשיכורט מיט דער פלוצעמדיקער פרייהייט. באַלד זיינען אנגעלאפן איובס בשורות וועגן פאגראמען אין אלע טיילן פון לאַנד: אין לעמבערג, אין פשעמישל, אין סאמבאר, אין קראקע, אין קעלץ, אין קאליש און ווו נישט? דאס בילד איז געווען טרויעריק קלאַר: געכטיקע קנעכט האבן די אומאפהענגיקייט פארשטאנען ווי א שעת-הפּושר צו שלאַגן און ראַבירן די יידישע מיטבירגער. אין דער כוואליע פון פאגראמען, וואס האבן באַגלייט פוילנס באַפריינג, איז דער פאגראם אין לעמבערג געווען איינער פון די בלוטיקסטע. ער האט געדויערט דריי טעג, פון פרייטיק, דעם 21סטן ביז זונטיק, דעם 23סטן נאוועמבער 1918, און איז אַראַנזירט געווארן מיטן וויסן פון דער מאַכט, וואס האט קיין זאך נישט געטאן א סוף צו מאַכן צו דער שחיטה. דאס איז נישט געווען קיין צופאַל. אויך שפעטער האט די צענטראַלע רעגירונג און אירע לאַקאלע אַרגאַנען זעלטן ווען אַרויסגעוויזן די נייטיקע ענערגיע צו באַשיצן די יידישע בירגער.

* דער פראסטער פוילישער עולם, דער פויער אין דארף און דער אַרבעטער אין שטאָט, פלעגן זאָגן „יאַק פאַלסקאַ וויבּוּכלאַ“ — אז פוילן איז אויסגעבראַכן — ווען זיי פלעגן רעדן וועגן תחית-המתים פון זייער פאַטערלאַנד. מיט דער צייט איז די גרינגשעצנדיקע פראַזע אַריין אין דער פאַלקשפראַך.

אחוץ אין דער שטאט לעמבערג אליין, ווו די באפעלקערונג איז געווען א געמישטע פויליש-אוקראיניש-יידישע, זיינען די אוקראינער געווען אין אן איבערווינגדיקער מערהייט אויף דער טעריטאריע, וואס האט אין פוילן געהייסן מזרח-גאליציע (היינט איז דער געביט אינקארפארירט אין סאוועט-רוסלאנד און איז א טייל פון אוקראינע). די אוקראינער האבן זיך געבונטעוועט קעגן דעם, וואס זיי זיינען איינגעשלאסן געווארן אין דער פוילישער מלוכה, און זיינען ארויס אין א באוואפנטן אויפשטאנד קעגן דער פוילישער מאכט. יידן האבן זיך געפונען צווישן האמער און קאוואדלע און האבן זיך דערקלערט נייטראל און דערפאר האבן די פאליאקן געמאכט דעם פאגראם אין לעמבערג. אינזש. אנשל רייס שרייבט אין זיין ארבעט „די יידן אין מזרח-גאליציע ביים ווידער געבוירן ווערן פון פוילן“ (ז"ו 110—111), אז דער „יידישער רעטונג-קאמיטעט“ אין לעמבערג האט אין א מעמאריאל צו דער פוילישער מאכט, וואס איז איבערגעגעבן געווארן דעם 1טן יאנואר 1919, פעסטגעשטעלט, אז א גענויע אויספארשונג האט באוויזן, אז בעת די פאגראם-טעג און אויך פאר און נאכן פאגראם זיינען געפאלן 72 יידישע קרבנות, 443 יידן זיינען פארווונדעט געווארן, דערונטער 71 קינדער. 100 ספרי-תורות זיינען פארברענט און געשענדט געווארן. דער קאמיטעט האט אויך דורכגעפירט אן אויספארשונג וועגן די מאטעריעלע היזקות, וואס זיינען בארעכנט געווארן אויף 102.986.839 עסטרייכישע קראנען, דערונטער: מזומן געלט — איבער 11 מיליאן קראנען; ווערטואכן און ווערט-פאפירן — 6.442.980 קראנען; צעראבירטע וועש, קליידער, מעבל, בעטגעוואנט — 22.616.864 קראנען; צעראבירטע, פארברענטע און פארניכטעטע סחורות — איבער 55 מיליאן קראנען; פארברענטע און פארניכטעטע מאשינען און ווארשטאטן — איבער 1 מיליאן קראנען; פארברענטע און פארניכטעטע הייזער — 6.591.298 קראנען.

די פוילישע מלוכה איז אריינגעפאלן אין די הענט פון רעאקציאנערע, נאציאנאליסטישע פארטייען און קלעריקאלע, שאוויניסטישע און צוריקגעשטאנענע ביוראקראטן. פוילן איז געווען מיליטעריש שוואך, ווירטשאפטלעך צוריקגע-שטאנען, אויסראבירט דורך די אקופאנטן. די ארבעטסלאזיקייט אין שטאט און דארף איז געווען גרויס, די מלוכה-קאסע ליידיק, עס איז נישט געווען מיט וואס צו לאזן אין גאנג דעם מלוכה-אפאראט, האט מען געלאזט אין גאנג די דרוק-מאשינען. פאפירגעלט אן דעקונג האט פארפלייצט דאס לאנד, די אינפלאציע האט אין עטלעכע געציילטע יאר אוועקגעשטעלט פוילן פאר א ווירטשאפטלעכער קאטאסטראפע און יידן האבן דערפאר שווער באצאלט, ווען די רעגירונג האט געזוכט מיטלען ווי אזוי צו ראטעווען דאס לאנד פון א פינאנסיעלן קראך.

די פאליטישע לאגע איז נישט געווען בעסער. די יונגע מלוכה איז נישט געווען קאנסאלידירט. פארבלענדט פון א פאלש-פארשטאנענער דעמאקראטיע האט פוילן געליטן צוליב די רייסענישן און פאליטיקאמאניע פון צענדליקער

פארטייען און פארטייעלעך און זייערע מאכט-דורשטיקע פירערס. דאס פראבלעם פון די נאציאנאלע מינדערהייטן האט געפאדערט א דרינגענדע לייזונג. די רעגירונג און די פאראנטווארטלעכע פירערס האבן זיך אפגעגעבן א חשבון, אז אויף די טעריטאריאלע מינדערהייטן, וואס האבן געלעבט ביי דער סאוועטישער גרענעץ אויף מזרח און דרום-מזרח און ביי דער דייטשער גרענעץ אויף מערב, קען מען זיך נישט פארלאזן. אגב האבן זיי זיך גארנישט אויסבאהאלטן מיט זייער פיינטלעכער שטעלונג צו פוילן און אפן גערעדט וועגן פאראייניקן זיך מיט די אוקראינער און וויסרוסן אין סאוועט-רוסלאנד און די דייטשן פון דער אנדער זייט גרענעץ. די אוקראינער זיינען געווען באזונדער אקטיוו. ווען דאס פוילישע מיליטער האט אונטערגעדריקט דעם אויפשטאנד אין נאוועמבער 1918, האבן זיי ווייטער געפירט א פארצווייגטן אונטערערדישן קאמפף מיט דער פוילישער מאכט. טעראר-אקטן פון די אוקראינישע מיליטער ארגאניזאציעס (זע קאפיטל 16), סאבאטאזש און שריפות ביי פוילישע ערד-באזיצערס זיינען געווארן טאג-טעגלעכע דערשיינונגען. די רעגירונג האט געענטפערט מיט שארפע רעפרעסיעס, אבער די „פאציפיקאציע-מיטלען“ פון דער פאליציי און מיליטער האבן נאך מער אנטאגאניזירט די אוקראינער און געפירט צו בלוטיקע נקמה-אקטן. פון שטאנד-פונקט פון די נאציאנאלע אינטערעסן און דער גאנצקייט פון דער פוילישער רעפובליק זיינען נאך די יידן אליין פון די מינדערהייטן אין פוילן געווען א לאיאלער און זיכערער עלעמענט. יידן האבן נישט געהאט קיין סעפאראטישע אספיראציעס. דאס איינציקע וואס זיי האבן דערווארט איז געווען די מעגלעכקייט צו האבן א צוטריט צו די פרנסה-קוואלן און צו לעבן אן אייגן יידיש קולטור-לעבן — און דאס האט מען זיי אויך אפגעזאגט.

די פירערס פון דער מלוכה זיינען געווען בלינד אויף פוילנס געא-פאליטישער ווירקלעכקייט. זיי האבן זיך אייפערדיק גענומען צו רעאליזירן זייער טרוים פון א „פוילן פאר פאליאקן“, א מלוכה, ווו די פאליאקן האבן געדארפט זיין די איינציקע באלעבאטים און, נישט געקוקט אויף דעם, וואס מיליאנען סלאווישע און דייטשישע מינדערהייטן לעבן אין קאמפאקטע מאסן אויף זייער אייגענעם עטנישן באדן, אפגעטיילט פון זייערע ברידער מיט א קינסטלעכן גרענעץ-פאס, האבן זיי געוואלט הערשן אזוי ווי פוילן וואלט געווען א נאציאנאלע מלוכה פון איין פאלק און נישט קיין נאציאליטעטן-מלוכה מיט נאציאנאלע מינדערהייטן, וואס האבן אויסגעמאכט מער ווי א דריטל פון דער גאנצער באפעלקערונג. יידן האט מען בכלל פון אנהייב אן באטראכט בבחינת געסט, אויסגעשטעלט אויפן חסד פון די הערשערס פון לאנד. מיט טעראר, עקאנאמישע דיסקרימינאציעס און אלערליי ספעציעל צוגעשפיצטע יורידישע מיטלען האט מען געוואלט יידן צווינגען צו אנטלויפן פון פוילן.

די תקופה פון דער מלחמה מיט די באלשעוויקעס אין 1919—1920 איז פאר יידן געווען א צייט פון גאר שווערע לידן. בבלולים זיינען פארשפרייט געווארן,

אז יידן האבן כלומרשט געגאסן אויף פוילישע זעלנער קאכעדיק וואסער פון די פענצטער, אז יידן האבן שפיאגירט פאר די באלשעוויקעס, אז יידן זיינען פאררעטערס, אז זיי זיינען שולדיק אין די מיליטערישע מפלות. דאס אויפגעהעצטע מיליטער און דער ציווילער המון האבן אויסגעלאזט דעם כעס צו די יידן, הונדערטער אומשולדיקע קרבנות זיינען געפאלן, טויזנטער זיינען פארווונדעט געווארן, א סך זיינען געבליבן קאליקעס אויפן גאנצן לעבן. פרויען האט מען געשענדט, יידיש פארמעגן איז צעראבירט געווארן, פארברענט, חרוב געמאכט. מען האט יידן געכאפט אויף שווערע צוואנגארבעט, געשלאגן, באליידיקט. די מלחמה איז געפירט געווארן אויף צוויי פראנטן: די מפלות אויפן מיליטערישן פראנט האבן זיך די פאליאקן אפגענומען מיט „נצחונות“ אויפן „יידישן פראנט“. נישט געווען קיין איין טאג, אז „היינט“ זאל דעמאלט — נישט געקוקט אויף דער צענזור — נישט דרוקן קיין ידיעות וועגן די שרעקלעכע פאגראמען, רויבערייען און אנפאלן, וואס דאס מיליטער, צוזאמען מיט די ארטיקע פויערן און כוליאגאנעס, האט געמאכט אויף די יידן. בעת דעם פוילישן מארש אויף קיעו און שפעטער, ווען די באלשעוויקעס זיינען בעת זייער קאנטער-אפענסיווע צוגעקומען צו ווארשע און נאך שפעטער, ווען דאס פוילישע מיליטער האט אפגעשטויסן די רוסן, זיינען די פאגראמען און רויבערייען פארגעקומען נישט נאר אויף די שטחים, וואס זיינען געלעגן אויפן וועג פון די מיליטערישע אפעראציעס אויפן פראנט, נאר אין גאנץ פוילן, אויך אין ווארשע, זיינען יידן אז אויפהער געשלאגן און גערויבט געווארן. אין „היינט“ נומער 109 פון 13טן מאי 1919 איז אפגעדרוקט געווארן דער קאמוניקאט פון דער אפיציעלער פוילישער טעלעגראפן-אגענטור „פאט“, אז אויף דער פארארדענונג פון פרעמיער-מיניסטער איז געשאפן געווארן א ספעציעלע קאמיסיע צו פארשן די געשעענישן אין קאלבוסעווער, ראפשיצער און זשעשאווער ראיאנען (מערב-גאליציע), וואס זיינען „טיילווייז“, ווי דער קאמוניקאט האט אנגעגעבן, „געווען קעגן דער יידישער באפעלקערונג“. קיינער האט קיין מאל נישט געהערט וואס די קאמיסיע האט געפארשט און וואס זי האט בכלל געהאט צו זאגן. צוויי באזונדערס בלוטיקע פאגראמען אין יענע שרעקלעכע טעג און וואכן און חדשים זיינען געווען אויסער-געוויינלעך אכוריותדיק און האבן געקאסט דאס לעבן פון איבער 100 אומשולדיקע יידן. דאס זיינען געווען דער פאגראם אין ווילנע און דער פאגראם אין לידע. דער פאגראם אין ווילנע האט געדויערט דריי טעג חוה"מ פסח 1919. דאס פוילישע מיליטער איז אריין קיין ווילנע דעם 19טן אפריל און צוויי טעג שפעטער, שביעי של פסח, איז דאס מיליטער צוגעקומען צום קווארטאל, ווו עס האט געווינט דער טאלענטירטער שרייבער אייזיק-מאיר דעוועניסקי (1878—1919), וואס האט געשריבן אונטער דעם פענאמען א. וויטער. ער איז איינגעשטאנען אין איין וווינונג מיט דעם ליטעראטור-היסטאריקער און קריטיקער שמואל נייגער (1883—1955) און דעם פאעט לייב יפה (1876—1948). זעלנער האבן זיך אריינגע-

גערסן אין דער ווינונג, מיט געוואלד ארויסגעשלעפט ווייטערן אויף דער גאס און אים געשאסן. ניגער און יפה זיינען ניצול געווארן, אבער זיינען צוזאמען מיט הונדערטער אנדערע יידן, וואס זיינען ארעסטירט געווארן אין ווילנע, אוועקגעטריבן געווארן אונטער א האגל פון קוילן קיין לידע. די צאל געהרגעטע יידן אין ווילנע בעתן פאגראם איז קיין מאל גענוי נישט געווארן פעסטגעשטעלט. לויט דעם פנקס פאר דער געשיכטע פון ווילנע אין די יארן פון דער מלחמה און אקופאציע, וואס איז דערשינען אין ווילנע אין 1922, (שפ' 319—321), זיינען נאר אין איין ארט, אין דער פארשטאט לופווקע, געפאלן 67 קרבנות; די ענגליש-יידישע ענציקלאפעדיע (באנד 16, שפאלט 147) גיט אן, אז עס זענען אין פאגראם אומגעקומען 80 יידן. דער פאגראם האט זיך אויסגעצייכנט מיט בארבריישע רציחות און שרעקלעכע סצענעס: אייניקע קרבנות האט מען פאר דער עקזעקוציע געצוונגען אויסצוגראבן פאר זיך די קברים, אנדערע זיינען באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט. די מענטשן, וואס מען האט געכאפט בעת די מאסן-ארעסטן, האבן אויסגעפילט צוויי טורמעס, דעם וואקזאל, דעם הויף פון דער פאסט, אייניקע פריוואטע הייזער און די האנדלס-באנק. לויט א באריכט פון דער ווילנער קהילה פאר דער צייט פון 1טן יאנואר 1919 ביז 15טן אויגוסט 1920 (ז"ו 6—8) זיינען הונדערטער יידן און אונטערשיד פון געשלעכט און עלטער, ביי זיך אין די ווינונגען אדער אויף דער גאס אכזריותדיק געשלאגן געווארן און מען האט זיי אריינגעווארפן אין פארשידענע תפיסות. מען האט זיי געהאלטן אן עסן און טרינקען און זיי האבן געהאט אויסצושטיין די גרעסטע באליידיקונגען, פיזישע און מאראלישע.

ס'רוב ארעסטירטע יידן האט מען געהאלטן אינאלירט אין לידע און ביא-ליסטאק, אנדערע זיינען פארשיקט געווארן גאנץ ווייט פון זייערע היימען, קיין קאליש, קראקע און אנדערע שטעט אין די מערב-טיילן פון פוילן. אין „היינט“ נומער 110 פון 14טן מאי 1919 איז געדרוקט א ידיעה, אז א יידישע דעלעגאציע (קאמיסיע) איז דעם 13טן מאי ארויסגעפארן קיין ביאליסטאק זיך משתדל צו זיין צו באפרייען די ארעסטירטע ווילנער יידן, וואס די דעלעגאציע האט זייער צאל בארעכנט אויף 400. א רשימה פון 155 ווילנער יידן, וואס האבן זיך געפונען אין לידע, איז געווען געדרוקט אין „היינט“ נומער 111 פון 15טן מאי 1919 און א צווייטע רשימה פון 71 ארעסטירטע יידן פון פינסק און ווילנע, איז געווען געדרוקט צוויי וואכן שפעטער, אין נומער 121 פון 27סטן מאי 1919. די דאזיקע גרופע ארעסטירטע איז פארשיקט געווארן אין דעם מיליטערישן לאגער שטשיפיארנע ביי קאליש. די זעלבע דעלעגאציע האט געמאלדן דעם „היינט“, אז ביז דעם טאג ווען זי האט פארלאזט ווילנע מיט א וואך צוריק זיינען 56 הרוגים געבראכט געווארן לקבר ישראל. מען דארף צוגעבן, אז די ארעסטירטע יידן זיינען נאך א לאנגע צייט געבליבן ארעסטירט, איידער זיי האבן געקענט צוריקפארן אהיים.

דער צווייטער פאָגראַם, וואָס איז געווען בלוטיק און אכזריותדיק אזוי ווי אין ווילנע, איז פאָרגעקומען אין לידע. דאָרט זיינען אומגעקומען 35 יידן, לויט אַ באַריכט, וואָס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ נומער 99 פון 30 אַפּריל 1919.

אַ ידיעה וועגן פאָגראַם אין זשעשאָו איז געווען געדרוקט אין „היינט“ נומער 104 פון 7טן מאַי 1919. דער פאָגראַם איז פאָרגעקומען שבת, דעם 3טן מאַי. אין נאַווי-דוואַר ביי וואַרשע איז אַ פאָגראַם פאָרגעקומען דינסטיק, דעם 14טן מאַי 1919. לויט אַ באַריכט אין „היינט“ נומער 110 וועגן דעם מאַרד פון 35 יונגע ציוניסטן אין פינסק שרייבן מיר גענוי אין קאָפיטל 6.

די ידיעות וועגן די גרויזאַמע רציחות זיינען אָנגעקומען קיין וואַרשע זייער פאַרשפּעטיקט און זיינען געווען קאַרג אין אינהאַלט. די קאַמוניקאַציע מיט דער פּראָווינץ איז געווען צעשטערט און באַשווערט צוליב דער מלחמה, די טעלע-פּאָנען האָבן גישט געאַרבעט גוט, די באָנען האָבן גישט קורסירט נאַרמאַל און די צענזור איז געווען שטרענג און האָט קאַנפּיסקירט איין נומער פון „היינט“ נאָכן צווייטן (מיר שרייבן וועגן דעם אויספירלעך אין קאָפיטל 6). די מאַכט האָט געפּאָדערט צו דרוקן די אָפיציעלע קאַמוניקאַטן, גישט מער. אָבער אויף די קאַמוניקאַטן האָט מען זיך לגמרי גישט געקענט פאַרלאָזן, שוין אָפּגערעדט דערפון, אַז זיי פּלעגן אָנקומען לאַנג לאַחר-המעשה. גענוג צו זאָגן, אַז די ערשטע ידיעה וועגן דעם וואָס עס איז געשען אין ווילנע איז געווען געדרוקט אין „היינט“ ערשט דעם 30טן אַפּריל און דאָס אויך אין דער פּאַרם פון אַ לאַקאַנישער נאַטיץ פון עטלעכע שורות, וואָס האָט זיך איינגוטלעך באַצויגן צו דעם פּאַקט וועגן מאַרד פון א. ווייטער: „פון ווילנע איז דערהאַלטן געוואָרן די ידיעה, אַז דאָרט האָט מען געשאַסן פאַר באַלשעוויזם דעם באַקאַנטן יידישן שריפטשטעלער א. ווייטער. אַלס געפּאָנגענע האָט מען גענומען ש. ניגער און ל. יפה.“ די ידיעה איז געדרוקט געוואָרן אונטער דעם אומשולדיקן קעפל: „ידיעות פון ווילנע“.

צו מאַביליזירן דאָס פּוילישע פּאַלק צו ראַטעווען דאָס פּאַטערלאַנד, וואָס איז געווען אין אַ סכּנה איינגעשלונגען צו ווערן דורך די באַלשעוויקעס, איז געשאַפן געוואָרן אַ קאַאָליציע-רעגירונג מיט דעם פּויערים-פירער ווינצענטי וויטאַס (1874—1945) אַלס פּרעמיער און דעם פירער פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי (פּ.ס.פּ.), איגנאַצי דאַשינסקי (1866—1936) אַלס וויצע-פּרעמיער. אַט די רעגירונג פון נאַציאָנאַלן אחדות, ווי זי האָט געהייסן, האָט גישט נאָר גישט אָפּגעשטעלט די אָנפּאַלן און רויבערייען, גישט נאָר גישט גענומען אין שוץ די געפּלאַגטע יידישע באַפּעלקערונג, נאָר האָט דערלאָזט, אַז טויזנטער יידישע אַקאַדעמיקערס, וואָס האָבן געהאַט איבערגעריסן זייערע שטודיעס און מאַסנווייזן אַריין אין פּוילישן מיליטער פּרייוויליק צו פּאַרטיידיקן די מלוכה אין דער צייט פון סכּנה, זאָל מען איינזעצן אין אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער אָן אַ פּאַרוואָס

און אן א פארווען. די יונגע יידישע פאטריאטן, אפיצירן און זעלנערס צוגלייך, האט מען ארויסגעצויגן פון די מיליטערישע פארמאציעס און אינטערנירט אין דעם ספעציעל געשאפענעם לאגער אין יאבלאנע, הינטער ווארשע. צוזאמען מיט די אקאדעמיקערס האט מען אין לאגער איינגעזעצט עטלעכע טויזנט יידישע זעלנערס, וואס זיינען גערופן געווארן צו דינען אין מיליטער, ווי אויך די יידישע אפיצירן און דאקטוירים פון דער עסטרייכישער ארמיי, וואס זיינען איינגעגלידערט געווארן אין דער פוילישער ארמיי, ווען פוילן האט איבערגענומען די מאכט אין גאליציע. אין יאבלאנע האבן זיך אויך געפונען פיל זעלנערס, אונטער-אפיצירן און אפיצירן, וואס זיינען פרייוויליק אריינגעטראטן אין פילסודסקים לעגיאנען, וואס ער האט געשאפן בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. די צאל אינטערנירטע איז אפיציעל נישט פעסגעשטעלט געווארן. ד"ר עמנואל רינגעל-בלום (1900—1944), אין זיין ארבעט, וואס דער יידישער היסטארישער אינסטיטוט אין ווארשע האט געדרוקט אין 1958, אין נומער 28 פון זיין „בולעטין“ (ז' 15, הערה), ברענגט די ציפער פון צען טויזנט, דאקעגן דער לאנדאנער „דזשוואיש קראניקל“ פון 15טן אקטאבער 1920 גיט אן די צאל פון זעקס טויזנט אסורים. געהאלטן האט מען זיי אין שלעכטע סאניטארע באדינגונגען, שלעכט דערנערט, זיי האבן געליטן פיזיש און מאראליש. די מאכט האט זיי געהאלטן פאר שונאים און האט זיי אזוי באהאנדלט. צו היטן זיי האט מען אראפגעבראכט פון פויזן זשאנדארמען און פאליציי, יידנפרעסערס פון ערגסטן סארט. די אינטערנירטע יידן האבן דאס געפילט אויף זייערע פלייצעס.

דער באפעל צו איזאלירן די יידישע מיליטער-לייט איז געקומען פון גענעראל-שטאב אין די ערשטע טעג פון יולי 1920. ווען די באלשעוויקעס זיינען צוגעקומען כמעט צו דער שטאט ווארשע, האט די וויטאס-דאשינסקי רעגירונג ארויסגעלאזט אן אויפרוף, אז די בירגערס זאלן פרייוויליק אריינטרעטן אין דער ארמיי העלפן אפשטויסן די סאָוועטישע אינוואזיע. מ'האט געזאגט, אז די רעגירונג גרייט זיך באזונדער צו אפעלירן צו די פאטריאטישע געפילן פון די יידן. אַנשטאָט דעם איז געקומען דער לאגער אין יאבלאנע. דעם באפעל האט ארויסגעגעבן גענעראל קאזשימיעזש סאָסנקאווסקי (1885—1969), פילסודסקי אַנפֿארטרויטער אַדיטאַנט נאָך פון די לעגיאַנען, וואָס איז בעת דער מלחמה מיט די באַלשע-וויקעס געווען שעה פון גענעראַל-שטאַב. אין דער צערייצטער אַטמאָספֿער פון מפלות אָן אַ סוף, בעת דאָס פוילישע מיליטער איז צוריקגעטריבן געוואָרן ביז די טויערן פון דער הויפטשטאָט, ווען פויליס גורל איז געהאַנגען אויף אַ האַר, איז די אינטערנירונג פון טויזנטער יידישע מיליטערייט פאַרשטאַנען געוואָרן ווי אַ קלאַרע אַנדייטונג ווער עס איז שולדיק אין די מפלות. די קאָמוניקאַטן פון גענעראַל-שטאַב וועגן מיליטערישע אַפּעראַציעס פלעגן דערמאַנען לגנאי די יידן, וואָס האָבן געווינט אין די פלעצער ווו עס זיינען פאַרגעקומען די שלאַכטן און אַפן באַשולדיקט די יידישע באַפעלקערונג אַז זי איז נישט לאַיאַל, איז

פריינדלעך צו די באַלשעוויקעס און פיינטלעך געשטימט צו די פאַליאָקן. דאָס אַלץ האָט גורם געווען צו די רציחות און רויבערייען פון יענער תקופה. אין די באַדינגונגען פון דער שטרענגער צענזור, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אין פּוילן, ווען, ווי מיר שרייבן אין קאָפיטל 6, „היינט“ איז פּסדר קאָנפּיסקירט געוואָרן און עטלעכע מאָל געוואָרן פאַרמאַכט, איז זיין ראַלע געווען זייער שווער. פון איין זייט האָט די צייטונג געשטרעבט דערצו, אַז די וועלט זאָל וויסן, וואָס עס קומט פאַר אין פּוילן, ווי אַזוי די יידן ווערן באַהאַנדלט, און פון דער צווייטער זייט האָט מען זיך געמוזט היטן פאַר די שווערע שטראַפּן, וואָס האָבן פשוט באַדראַט די עקזיסטענץ פון „היינט“. דאָס איז אין דער געשיכטע פון „היינט“ געווען אַ באַזונדער געפערלעכע עפאַכע.

די פּוילישע געזעלשאַפט האָט פאַרשידן רעאַגירט אויף דעם לאַגער אין יאַבלאָנע. עס האָבן זיך געפונען עטלעכע צענדליק אינטעלעקטואַלן, וואָס האָבן אין אַ שאַרפן פּראָטעסט געפאַדערט צו באַפרייען די אינטערנירטע יידן און באַשטראַפּן די אויטאָרן פון דעם באַפעל. די פּרעסע פון פּ.פּ.ס. האָט אויך קריטיקירט דעם באַפעל. און די ענדעקישע פּרעסע האָט געהאַט אַ פּרישע געלעגנהייט צו העצן. אַזוי ווי בעת דעם בלוט-בלבול אין קיעוו, אין 1912, זיינען די יידן אין פּוילן פאַרשריגן געוואָרן ווי „בייליסעס“, אַזוי איז אין 1920 „לענין-טראַצקי“ געוואָרן דער סלאַגאַן פון די יידן-העצעס און דאָס זידלוואָרט פון די אויפגעהעצטע מאַסן. אַ ייד, יעטוועדער ייד, איז געווען אַ שונא, אַ באַל-שעוויק, אַ בוגד, גרייט אויסצולפערן די „אַיטשיוועז“ (דאָס פאַטערלאַנד) צו די באַלשעוויקעס.

דער לאַגער אין יאַבלאָנע איז איינער פון די פאַרגעסענע קאָפיטלעך אין דער פּויליש-יידישער געשיכטע. אומזיסט וועלן מיר אין דער פּוילישער ליטעראַטור זוכן מאַטעריאַלן וועגן דעם. פּוילישע היסטאָריקערס, פאַרשערס, זכּרונות-שרייבערס שווייגן און דער ענין וואָרט נאָך אויף אַ גרינטלעכן פאַרשער, וואָס וועט אויפדעקן די הינטער-קוליסן אינטריגעס אַרום דעם לאַגער. אַ התחלה אין דער הינזיכט זיינען אפשר די צוויי אַרטיקלען אין אַ פּוילישן עמיגראַנטן-זשורנאַל, וואָס דערשיינט אין פּאַריז („זעשיטי היסטאָריטשנע“ — „היסטאָרישע העפטן“, 1971). נאָך אַ האַלבן יאָרהונדערט איז דאָס „טויטשווייגן“ אַרום דעם לאַגער אין יאַבלאָנע געוואָרן איבערגעריסן.

מאַריס אַדוס, איינער פון די געוועזענע אינטערנירטע אין יאַבלאָנע, שרייבט, אַז ווינצענטי וויטאַס, אין זיינע זכּרונות („פּאַמיענטניקי“), וווּ דער געוועזענער פּוילישער פּרעמיער האָט אין צוויי דיקע בענד באַשריבן זיין קאַריערע, האָט אויך מיט קיין וואָרט נישט דערמאַנט דעם לאַגער, וואָס איז געשאַפן געוואָרן, ווען ער איז געשטאַנען אין שפיץ פון דער רעגירונג. אַדוס האָט דעריבער באַשלאָסן צו דערציילן, וואָס ער אַליין און די אַנדערע אינטערנירטע יידן האָבן איבערגעלעבט אין יאַבלאָנע.

טעראר און אומזיכערקייט וועגן זייער גורל האָט געפלאַגט די אינטערנירטע. מען האָט זיי געשראַקן, אַז מ'וועט ביי נאַכט אונטערצינדן די באַראַקן. דער פּחד אזי געווען אַזוי גרויס, אַז די אינטערנירטע האָבן אַוועקגעשטעלט שומרים צו היטן, מ'זאָל זיי נישט אונטערצינדן אין שלאָף. דאָס עסן איז געווען שלעכט און נישט גענוג, און אויב מענטשן זיינען נישט געשטאַרבן פון הונגער, איז דאָס געווען דער פאַרדינסט פון די מאַמעס און שוועסטערס, וואָס פלעגן צופירן שפּייז אין לאַגער. די געדריקטע שטימונג, די פאַרצווייפלונג, די טיפע אַנטווישונג האָבן די אינטערנירטע יונגע יידן אויסגעגאַסן אין דעם ליד „מיר, דער לאַגער יאַבלאַנע“ פון אַן אַנאָנימען אויטאָר. דאָס איז אַ בייסיקע, סאַרקאַסטישע פאַראַפּראַזע אויף דעם הימן „מיר, די ערשטע בריגאַדע“ פון פּילסודסקיס לעגיאָנען, און איז געוונגען געוואָרן אויף דער זעלבער מעלאָדיע. דער טרויעריקער אינהאַלט פון דעם יידישן פּראָטעסטליד איז אַ קאַנטראַסט צו דער האַפּערוויקער מאַרש-מעלאָדיע פון דעם לעגיאָנען-הימן. דאָס לאַגערליד איז געוואָרן פּאַפּולער ביי די יידישע מאַסן. עס האָט די פּוילישע יידן נישט געפּעלט קיין געלעגנהייט צו קלאַנגן זיך און פּראָטעסטירן. דאָס ליד פון פאַרביטערונג, פון צער און צאַרן, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין יאַבלאַנע, האָט ריכטיק אַפּגעשפיגלט די געפילן פון דער גאַנצער יידישער באַפּעלקערונג. („זעשיטי היסטאָרישנע“, ז"ז 173—177).

אין דעם זעלבן נומער פון „זעשיטי היסטאָרישנע“ (ז"ז 178—200) האָט אַדאַם טשיאַלקאַש (1901—), דער געוועזענער דעפּוטאַט און פירער פון די פּ.פּ.ס., אַפּגעדרוקט אַן אַרטיקל, אין וועלכן ער מאַכט צו קליינגעלט דעם ענין-יאַבלאַנע. ער רעדוצירט דעם לאַגער און די אינטערנירונג פון די יידישע מילי-טערי-לייט צו אַ קורצן „עפּיזאָד פון סך-הכל 25 טעג“ און האַלט, אַז מ'דאַרף דאָס נישט מגזם זיין, ווי מ'האַט נישט געדאַרפט, שרייבט ער, מגזם זיין דעם פאַגראַם אין לעמבערג.

טשיאַלקאַשעס אַרטיקל איז לאַנג און פּאַלעמיש. ער שרייבט וועגן אַנדערע „עפּיזאָדן“, וואָס האָבן געפּלאַגט די פּוילישע יידן, אין זעלבן גייסט, ווי וועגן יאַבלאַנע און באַגאַטעליזירט די חטאים און עוולות, וואָס זיינען אַפּגעטאַן געוואָרן די יידן במשך פון די צוואַנציק יאָר פון פּוילנס אומאַפּהענגיקייט — אויך אין די צייטן, ווען זיין אייגענע פּאַרטיי איז געשטאַנען ביים רודער. ער האָט נישט פאַרגעסן יצחק גרינבוים אויסרוף אין סיים: „אין דעם מאַמענט האָט איר פאַרלוירן לעמבערג און ווילנע“ (זע אונטן). דאָס זיינען געווען, לויט זיין מיינונג, „נישט קיין קלוגע ווערטער“ אַזוי, ווי גיט ער צו, גענעראַל סקלאַדקאָוסקיס „אוושעם“-דעקלאַראַציע.

עס איז כּאַראַקטעריסטיש פאַר דער מענטאַליטעט פון אַ פּוילישן סאַציאַליסט, אַ פירער פון דער אַרבעטער-פּאַרטיי, וואָס האָט זיך זיכער געהאַלטן פאַר אַ פּראַגרעסיוון מענטשן, אַ דעמאָקראַט און אַ ליבעראַל, אַז ער האָט זיין אַרטיקל אַנגערופן „Dzielnica zydowska“ obozu w Jablonnie („יידישער קוואַרטאַל“).

אין יאבלאנער לאגער). דאס איז, ווי באווסט, איינער פון די נעמען, וואס די נאציס פלעגן נוצן פאר די געטאס אין פוילן. א מאל איז דאס געווען Wohngebiet der Juden און א מאל Juedisches Wohngebiet, וואס איז אויף פויליש איבערזעצט געווארן Dzielnica zydowska — „יידישער קווארטאל“. צי האט זיך אדאם טשיאלקאש אפגעגעבן א דין-וחשבון וואס פארא אנאלאגיעס דער נאמען פון זיין ארטיקל וועט ארויסרופן ביי יידן, ווען ער האט געשריבן וועגן דעם יאבלאנער „עפיואד“ און די אנדערע „עפיואדן“? * לאמיר ענדיקן דערציילן וועגן דעם לאגער פאר די יידישע מיליטער-לייט אין יאבלאנע מיט די שלוס-ווערטער, מיט וועלכע יצחק גרינבוים האט פארא-ענדיקט זיינע זכרונות אין דעם ניו-יארקער „דער טאג-מארגן זשורנאל“ וועגן די באמיונגען צו באפרייען די אינטערנירטע יידן.

„נאך לאנגע אינטערוויעצן און געשפרעכן האבן מיר באקומען א צייטן ענטפער, אז די גענעראלן האבן זיך טועה געווען. און אין דעם צייטן ענטפער איז מען געגאנגען אזוי ווייט, אז מען האט אונדז געזאגט, אז די גענעראלן האבן געגלויבט, אז זיי טוען א טובה די יידן, ווייל א סך יידן וואלטן געפאלן אויף די פראנטן און דורך דעם אינטערנירן זיינען זיי געבליבן לעבן. דעריבער, האט מען אונדז ווייטער געזאגט, דארפן מיר נישט האבן קיין טענות צום גענעראל-שטאב פון דער ארמיי. דער שוידערלעכער צייגום פון דאזיקן ענטפער האט אונדז שטארק אויפגעבראכט. מיר האבן נישט געוואלט הערן מער אזעלכע אומפארשעמטע תירוצים. נאך עטלעכע געשפרעכן האט מען איינגעזען, אז ביי דעם עקלאפטן כאראקטער, וואס זיי האבן אנגענומען, וועט דאס צו גארנישט נישט פירן און עס איז באשלאסן געווארן צו ליקווידירן דעם גאנצן מיאסן עסק“. די תקופה פון דער מלחמה מיט די באלשעוויקעס האט געבראכט מיט זיך דאס פיינלעכע, בייזע „שפיל“ פון די זעלבערס, וואס האבן זיך לוסטיק געמאכט

---

* דאס מיטל צו איזאלירן „אומגעוונטשענע עלעמענטן“ האבן נישט אויסגעטראכט נישט די פוילישע מאכט, נישט די באלשעוויקעס און נישט די נאציס. די בכורה האבן גאר די ענגלענדער. אין די יארן פון דער מלחמה מיט די האלענדישע פארמערס (בורן) (1899—1902) אין דרום-אפריקע, האט די ענגלישע אדמיניסטראציע איינגעזעצט אין ספעציעל-איזאלירטע ערטער די מענטשן, וואס האבן סימפאטיזירט מיט די פארמערס. די דאזיקע ערטער האט מען גערופן „קאנצענטראציע-לאגערן“. אין 1917 האבן די דייטשן אינטערנירט פוילישע לעגיאניסטן אין שטשיפיארנע. אין די צייטן פון דעם יאבלאנער לאגער, איז דאס געווען דער ערשטער — און א לאנגע צייט דער איינציקער — לאגער אין אייראפע ביז די באלשעוויקעס האבן איינגעפירט קאנצענטראציע-לאגערן אין רוסלאנד. עס האט גענומען 13 יאר ביז היטלער האט נאך דער שרפה פון רייכסטאג געשאפן קאנצענטראציע-לאגערן אין דייטשלאנד.

מיט ארויסווארפן יידן פון די לויפנדיקע צוגן און שניידן מיט מעטערס בערד און פאות ביי יידן. מאסן יידן זיינען געבליבן קאליקעס אויפן לעבן. צו באשיצן זיך פון די רציחות פלעגן פרומע יידן ארומבינדן די פנימער מיט פאטשיילעס צו באהאלטן די בערד, אבער דאס האט נישט געהאלפן און נישט איין כשרער פאליאק מיט א בארד איז דעמאלט אויך געפאלן א קרבן. באזונדער האבן זיך אויסגעצייכנט די „פאזאנטשיקעס“ (מיליטערישע אפטיילונגען פון פויגער קאנט) און די „האלערטשיקעס“, דאס מיליטער אונטער דער קאמאנדע פון גענעראל יוועף האלער (1873—1960), וואס איז באשטאנען פון פוילישע עמיגראנטן, וואס זיינען געקומען העלפן דעם פאטערלאנד צו פירן מלחמה מיט די באלשעוויקעס. גענעראל האלער איז געווען א שונא-ישראל און האט אפן געהעצט זיין מיליטער קעגן דער „זשידא-קאמונע“, די יידישע באלשעוויקעס, וואס פארראטן דאס פוילישע פאלק און שטערן דעם העלדישן פוילישן מיליטער מנצח צו זיין דעם סאוועטישן שונא. אין א באריכט פון דעם סיים-קלוב פון די יידישע דעפוטאטן ביים צייטווייליקן יידישן נאציאנאל-ראט, וואס איז פארעפנטלעכט געווארן אין ווארשע אין 1923, ווערט אנגעוויזן, אז דער קלוב האט געקראגן פון הונדערטער ערטער פון לאנד מעלדונגען וועגן טויזנטער יידן, ביי וועלכע מ'האט אפגעשניטן די בערד און פאות מיט געוואלד (ז' 6). ווייטער לייענען מיר און דעם באריכט, אז אין משך פון די פיר חדשים יולי—אקטאבער 1919, זיינען אין קלוב אריינגעשיקט געווארן פון 115 שטעט ראפארטן וועגן אנפאלן און רויבערייען, מיט א דורכשניט פון עטלעכע צענדליק ביו 100 אנפאלן אין א שטאט (ז' 6 און 7). פון אפריל 1919 ביו דעצעמבער 1920, האט דאס מיליטער און די פוילישע ציווילע באפעלקערונג געמאכט 964 פאגראמען, אנפאלן און רויבערייען אויף דער יידישער באפעלקערונג אין הונדערטער שטעט און שטעטלעך (ז' 55 און 81). עס איז א צווייפל, צי עס איז געווען א יידישער ישוב אין פוילן, וואס האט דעמאלט נישט געליטן פון די רציחות. אויך שפעטער האבן די אנט-יידישע אומרוען נישט אויפגעהערט. מיר לייענען אין דעם באריכט פון דעם סיים-קלוב, אז אין די ערשטע דריי חדשים פון 1923 זיינען אין נאציאנאל-ראט רעגיסטרירט געווארן 21 אומרוען קעגן יידן (ז' 145) און אין די חדשים אפריל—מאי פון דעם זעלבן יאר זיינען אנגעקומען מעלדונגען וועגן 25 אומרוען (ז' 210). די יידישע פארשטייערס אין סיים האבן קיין סך נישט געקענט העלפן. זיי האבן געקענט אריינטראגן אינטערפעלאציעס וועגן די געשעענישן און דרינגענדיקע פארשלאגן און פאדערן, אז די רעגירונג זאל א סוף מאכן צו דער וואקאנאציע, און דאס האבן זיי געטאן, הגם דאס איז נישט געווען קיין לייכטע זאך. אויף אריינצוטראגן אן אינטערפעלאציע אדער א דרינגענדיקן פארשלאג האט מען געדארפט האבן א באשטימטע צאל אונטערשריפטן און צוליב זייער קליינער צאל האבן די יידן געדארפט אנקומען צו די פוילישע דעפוטאטן. אבער די פוילישע דעפוטאטן, איינשליסנדיק די פ.פ.ס., האבן זיך נישט געאיילט צו

געבן זייערע אונטערשריפטן. מיר לייענען אין דעם באַריכט פון סיים-קלוב פון די יידישע דעפוטאטן:

„דאָס אַרײַנטראַגן אָן אײַנטערפּעלאַציע אין סײַם אײַז גישט געווען לײכט... עס אײַז שווער געווען צו באַקומען די גױטיקע צאַל אױנטערשרײַפטן... אפילו די סאַציאַליסטן האָבן זיך אָפּט אָפּגעזאָגט צו שטיצן די ייִדישע אײַנטערפּעלאַציעס, קאַרעגירנדיק די וועלכע זײ האָבן שוין יאָ אױנטערגעשריבן. אַזױ צ. ב. אײַז גישט אַרײַנגעטראַגן געוואָרן צוליב זײער אָפּזאָג די אײַנטערפּעלאַציע וועגן פּאַגראַם אין קאַליש“... (ז' 9).

פּראַקטיש האָבן די אײַנטערפּעלאַציעס געהאַט אַ קלײנע פעולה. געוויינלעך האָט מען אָפּגעפּטרט די ייִדן מיט פּוסטע תּירוּצִים, אָדער פּאַלש פּאַרגעשטעלט די אומרוּען, גישט אַזױ ווי זײ זײַנען געווען. „הײַנט“ אײַז טאַג-טעגלעך פּול געווען מיט אַלאַרמירנדיקע ידּיעות וועגן דעם אומאױפּהערלעכן טעראָר און רױבערײַען און די צײַטונג פּלעגט קאַנפּיסקירט ווערן מיטן תּירוּץ, אַז די ידּיעות זײַנען פּאַלש און אײַבערגעטריבן און ברענגען שאַדן דעם גוטן נאַמען פון דער פּוילישער מלוכה אין דער וועלט.

דערווייל האָבן ייִדן קײן פּרײַע מינוט גישט געהאַט. די אָנפּאַלן, די עקאָנאָמישע אױסראַטונג, די ווילדע העצע אײַז אָנגעגאַנגען מיט אַ כּסדר שטייגנדיקער פּוריע. ייִדן האָבן געלעבט אין אַן אַטמאָספּער פון אַנאַרכיע, פון גזילות, בלוט-פּאַרגיסונג, אַדמיניסטראַטיווע און יורײדישע דיסקרימינאַציעס. באַבע-מעשיות האָט מען אױסגעטראַכט וועגן אַ געהײמער מלוכה („אַנאַנימאָוע מאַצאַרסטוואַ“), וואָס וויל אומברענגען די פּוילישע רעפּובליק, אָדער, אַז ייִדן ווילן אַן אײַגענע מלוכה פאַר זיך אין דער פּוילישער מלוכה („פּאַנסטוואַ וו פּאַנסטוויע“).

די צווייטע העלפט פון די דרייסיקער יאַרן, אָנהײבנדיק מיט דעם יאַר 1936, האָט ווידער געבראַכט בלוטיקע אָנפּאַלן און פּאַרניכטונג אין די ייִדישע ישובים אױפּן גאַנצן שטח פון לאַנד. פּשיטיק, מינסק-מאַזאַוועצק, בריסק, טשענסטאַכאָו זײַנען געוואָרן סימבאָלן פון ייִדישע לײַדן. אַבער פאַר די ייִדן-פּרעסערס אײַז דאָס גישט געווען גענוג. אײַנער, אַדאַם דאַבאַשיצקי, אַ גוט-באַזיצער בײַ מיט-לעניצע, אַ שטעטל אין קראַקעווער קאַנט, האָט באַשלאָסן „צו מאַכן אַרדענונג“ אױף דער אײַגענער האַנט. אַזױ ווי עס פּלעגן זיך אַ מאָל פירן די פּריצים אין די צײַטן פון פּוילנז אומאַפּהענגיקייט, אײַז ער אין דער נאַכט פון 22סטן אױפּן 23סטן יוני 1936 געקומען צו רײַטן אין שטעטל אַרײַן אין דער שפּיץ פון אַ באַנדע זײַנע פּאַראַבקעס. זײ האָבן חרוב געמאַכט די סטאַראַסטווע און פּאַרברענט אױפּן מאַרקפּלאַץ די דאַקומענטן און דאָס מעבל. פאַר אײַן וועג האָבן די „כלאַפּעס“ צעראַבירט ייִדישע קראַמען און צעשלאָגן אַ צאַל ייִדן.

חיים פינקעלשטיין אײַז געפּאַרן קײן מישלעניצע און האָט וועגן דעם עפּיזאָד, וואָס אײַז געווען אומגעוויינלעך אפילו פאַר פּוילן, אָפּגעדרוקט אַן אױספירלעכן באַריכט אין „הײַנט“ פון פּרײַטיק דעם 26סטן יוני. די פּוילישע פּרעסע האָט

איבערגעדרוקט א גרויסן טייל פון דעם ארטיקל. א טייל צייטונגען האבן געפאדערט צו באשטראפן די אנטוויילגעמערס פון דער „מישלעניצער אינוואזיע“, ווי זיי האבן באצייכנט דאבאשיצקיס אנארכיסטישן אויפטו. די „ענדעקישע“ פרעסע ווידער האט דאבאשיצקין פארגעשטעלט ווי א העלד און פאטריאט, וואס איז אריינגעפאלן אין פארצווייפלונג, ווייל די רעגירונג קעמפט נישט גענוג ענערגיש מיט די יידן.

פשיטיק האט אנגעהויבן די תקופה פון דער טאקטיק פון דער רעגירונג צו ווארפן אויף יידן אליין די שולד פאר די פאגראמען. די געהרגעטע, די פארווונג-דעטע, די צעראבירטע זיינען געווארן די שולדיקע אין אלעם ביזן און די רויבערס, די אנפאלערס, די שלעגערס זיינען פארגעשטעלט געווארן ווי מאר-טירערס, קרבנות פון די יידן. נאך דעם פאגראם אין פשיטיק, ווו צוויי יידן זיינען געהרגעט געווארן און צענדליקער זיינען געווארן פארווונדעט, זיינען עטלעכע יידן געווארן ארעסטירט און דאס געריכט האט זיי פארמשפט אויף שווערע תפיסה. אין אנדערע פראצעסן, ווי למשל וועגן פאגראם אין מינסק-מאזאוועצק, וואס איז פארגעקומען אין 1936, האט מען די אנגעקלאגטע פאר-ברעכערס אדער באלד באפרייט, אדער לפנים פארמשפט צו גאר קליינע שטראפן, פאררעכנט די צייט, וואס זיי זיינען געווען ארעסטירט ביזן פראצעס, און ארויס-געלאזט אויף דער פריי.

דער פאגראם אין מינסק-מאזאוועצק איז אויסגעבראכן נאך דעם, ווי יהודה-לייב כאסקעלעוויטש, א מענטש נישט אין גאנצן ביים קלארן זינען, האט דערשאסן אן ארמיי-סערושאנט. כאסקעלעוויטש איז פארמשפט געווארן צו טויטשטראף און דאס געריכט האט אין די מאטיוון פון ארטייל געזאגט, אז יידן זיינען קאמוניסטן און שונאים פון פוילן. די גאנצע יידישע פרעסע האט צו מארגנס, דעם 9טן יוני 1937, אפגעדרוקט אן אידענטישע פראטעסט-דעקלאראציע און אלע צייטונגען זיינען יענעם טאג געווארן קאנפסקירט (מער וועגן ענין כאסקעלעוויטש וועט דער לייענער געפינען אין „פון נאענטן עבר“, באנד 2 ז"ו 382—398).

אין בריסק איז דער פאגראם אויסגעבראכן פאר שבועות 1937. דער חורבן איז געווען אין-לשער. עטלעכע צענדליק יידן זיינען שווער געווארן פאר-ווונדעט און צעשלאגן, כמעט אלע יידישע קראמען און הונדערטער ווינונגען, די בתים-תפילות, שולן, יתומים-היזער צעראבירט און חרוב געמאכט. ווי א מאל בשעת די פאגראמען איז צארישן רוסלאנד, איז די שטאט באדעקט געווארן מיט פעדערן פון דעם צעריסענעם בעטגעוואנט, וואס די כולגאנעס האבן ארויס-געשלעפט פון די יידישע היזער. איינער פון די פארווונדעטע איז געשטארבן פון די ווונדן. כדי צו באשיצן זיך פון די רויבערס האבן פאליאקן אין בריסק ארויסגעשטעלט צלמים און הייליקע בילדער אין די פענצטער מיט אויפשריפטן: „דא וויינען קריסטן“ און „דא איז א קריסטלעך געוועלב“. דער פאגראם האט געדויערט גאנצע זעכצן שעה און נישט די פאליציי און נישט די אדמיניסטראציע

האט נישט א ריר געטאן מיט קיין פינגער.

די דיעות פון בריסק האבן אלארמירט די יידישע עפנטלעכקייט. „היינט“ האט געשיקט קיין בריסק משה לייזעראוויטשן צו באריכטן וועגן די געשעענישן. ווי א געבוירענער בריסקער האט ער דארט געהאט קרובים און פריינד, וואס האבן אים ארויסגעהאלפן אין זיין שליחות און ער האט א סך טעלעפאנירט און געשריבן. די פאליציי האט אים ארעסטירט און באשולדיקט, אז ער האט כלומרשט אגיטירט דעם יידישן המון צו מאכן אַנפאלן אויף דער קריסטלעכער באפעלקערונג. ער איז געזעסן צוויי טעג אין ארעסט און ווען ער איז באפרייט געווארן האט די פאליציי פארארדנט, אז ער זאל תיכף פארלאזן די שטאט. ווי א פראטעסט קעגן די פאגראמען און אַנפאלן אין לאַנד איז נאכן בריסקער פאגראם פראקלאמירט געווארן אן אלגעמיינער שטרייק פון פוילישן יידנטום. יידישע געשעפטן זיינען געווען פארמאכט, עס זיינען פארגעקומען מאסן-מיטינגען, דער איינדרוק אויף דער יידישער גאס איז געווען אימפאזאנט, אבער די לאגע האט זיך נישט געענדערט. בלוטיקע אַנפאלן, די אַנטי-יידישע העצע באגלייט מיט א שרייענדיקער גירוש-פראפאגאנדע „זשידזשי דא פאלעסטיני“ איז אַנגע-גאַנגען ביזן סאַמע אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה.

ב. ווירטשאפטלעכע אויסראטונג

דער ווירטשאפטלעכער קאמף מיט די יידן איז געפירט געווארן מיט דער זעלבער ריקזיכטלאזיקייט ווי דער פיזישער טעראר. דער לאַזונג איז געווען צו באפרייען דאס פוילישע פאלק פון דעם „יידישן עקספּלאַטאַטאַר“, דער פראַק-טישער צוועק איז אבער געווען אויפצושטעלן א פוילישן מיטלקלאס אויף די חורבות פון יידישן פאבריקאַנט, סוחר, קרעמער, ארבעטער. די רעגירונג האט געשאפן מלוכישע מאַנאַפּאָלן אויף אַלקאָהאָל, טאַבאַק, זאַלץ און שוועבעלעך. אזוי נאָר ווי עס איז איינגעפירט געווארן „עטאַטיזם“, ווי דער מאַנאַפּאָל-סיסטעם האט אפיציעל געהייסן, זיינען יידן ארויסגעווארפן געווארן פון זייערע פאזיציעס אין די מאַנאַפּאָליזירטע פאבריקן און אויף זייער אַרט זיינען געקומען פוילישע אַרבעטערס, פאַרוואַלטערס און דירעקטאָרן. עס האבן נישט געפעלט קיין אַנדערע, נישט ווייניקער ראדיקאלע מיטלען פון אויסראטונג.

אין יאַנואַר 1921 איז איינגעפירט געווארן דער צוואַנג-וונטיק-רו. „היינט“ האט געמאַכט אַ חשבון, אַז יידן, וואס האבן נישט געוואלט מחלל-שבת און מחלל-יום-טוב זיין, האבן געמוזט האלטן פארמאכט זייערע געשעפטן 134 טעג א יאָר, נישט-יידן האבן געהאט בלויז 62 יום-טוב טעג א יאָר. נישט נאָר איז דאָס געזעץ איינגעפירט געווארן עקאָנאָמיש צו רוינירן די יידישע באפעלקערונג, נאָר עס האט אויך אונטערגעגראָבן די רעליגיע און די טראַדיציאָנעלע מנהגים פון פוילישע יידן.

די יידישע דעפוטאַטן האבן אַלץ געטאָן צו באַקעמפן דאָס געזעץ און גערופן

די פוילישע דעפוטאטן און די רעגירונג נישט צו רוינירן די יידן. זייערע ווערטער זיינען געפאלן אויף טויבע אויערן. אלע פוילישע דעפוטאטן און די יידישע סאציאליסטן פון פ.פ.ס. בתוכם האבן זיך געאייניקט און געשטימט פאר צוואנג-זונטיק-רו.

אין דער אָנגעגליטער שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין סיים נאָך דער אָפּשטימונג האָט יצחק גרינבוים מיט פאַרביטערונג אויסגערופן צו די פוילישע דעפוטאטן: „אין דעם מאָמענט האָט איר פאַרלוירן לעמבערג און ווילנע“. צו יענער צייט זיינען די פוילישע מזרח-גרענעצן נאָך נישט געווען באַשטעטיקט (די קאַאָליציע-רעגירונגען האָבן אָנערקענט ווילנע פאַר פוילן ערשט אין 1923) און די פוילישע דעפוטאטן האָבן גרינבוים רוף פאַרשטאַנען ווי אַ סטראַשאַק, אַז יידן וועלן אין אויסלאַנד פירן אַן אַגיטאַציע, אַז פוילן זאל נישט באַקומען די מזרח-געביטן. שרייבנדיק צומאַרגנס וועגן דעם אינצידענט האָט „היינט“ אין דעם באַריכט פון דער זיצונג באַמערקט, אַז נאָך גרינבוים צווישנרוף איז אין סיים אויסגעבראַכן אַ שרעקלעכער טומל. מיט געביילטע פּויסטן האָבן זיך די פוילישע דעפוטאטן געוואָרפן אויף גרינבוים און עס האָט ווייניק געפּעלט זיי זאָלן אים ליגטשן אויפן אַרט.

שטייערן זיינען געווען אַ מיטל צו אַנטיידישן דעם האַנדל. די פוילישע מלוכה-פירערס האָבן קיין מאָל נישט אַרויסגעוויזן קיין באַזונדערע פעיקייטן אַוועקצושטעלן דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון לאַנד אויף געזונטע יסודות און פוילן האָט פון די ערשטע יאָרן פון דער באַפרייונג געליטן פון אַ טיפן עקאָנאָמישן קריזיס. נאָך דער מאַיאַ-איבערקערעניש אין 1926 האָט דער פינאַנץ-מיניסטער וולאַדיסלאָו גראַבסקי (1884—1938) באַקומען די מיסיע צו ראַטעווען די פינאַנצן. די שטייערשוף איז געווען זיין מיטל. אָבער אין דער פּראַקטיק איז אַרויסגע-קומען, אַז די גרעסטע שטייערן האָט ער אַרויפגעלייגט אויף די יידן, געוואַלט אַנפילן דעם מלוכה-אוצר מיט יידיש געלט און צוגלייך אונטערגראַבן די פינאַנ-ציעלע באַזע פון יידישן האַנדל.

דעם 30סטן מאַי 1928 האָט „היינט“ געדרוקט די רעדע, וואָס דעפוטאָט העשל פאַרבשטיין (1870—1948) האָט געהאַלטן אין סיים וועגן די איינגעפירטע שטייערן, וואָס יידן דאַרפן צאָלן. ער האָט אָנגעוויזן, אַז אין פיל ערטער האָט די שטייערמאַכט געפאַדערט פון יידישע סוחרים און פאַבריקאַנטן מיט 500 און 600 פּראָצענט מער ווי עס איז פון זיי געקומען. און עס זיינען געווען פאַלן, ווען די שטייערן זיינע געהעכערט געוואָרן מיט 1000 און 1500 פּראָצענט. ווי אַ טרויעריקן קוריאָז האָט דעפוטאָט פאַרבשטיין דערציילט, אַז אויף אַן אַרעמען ייד, וואָס האָט געהאַנדלט מיט אַ ביסל אויפן מאַרק אין דעם קליינעם שטעטל האַשטשאַ (האַשט) ביי ראָוונע, האָט מען אַרויפגעלייגט אַ שטייער פון 80,000 זל. די שטייערן פון די פוילישע הענדלערס און אפילו פון די גרויסע סוחרים האָט די רעגירונג ווייניק אַדער גאַרנישט געהעכערט.

צו דער זעלבער צייט האָט די באַיקאַט־אַגיטאַציע אין אַ גרויסער מאָס געשעדיקט דעם יידישן האַנדל. די רעגירונג האָט מיט אַ ברייטער האַנט סובסידירט דעם פּוילישן מיטל־קלאַס. עס זיינען אַנטשטאַנען פּריוואַטע אונטערנעמונגען, וואָס זיינען פאַרמעל רעגיסטרירט געוואָרן ווי קאַאָפּעראַטיוון און די רעגירונג האָט זיי געשטיצט מיט גרויסע סובסידיעס. פּוילישע סוחרים און בעל־מלאכות האָבן באַקומען ביליקע קרעדיטן אין די מלוכה־בענק, אָבער אַ ייד האָט געמוזט אַנקומען צו פּריוואַטע מלווים און צאָלן הויכע צינן. יידישע פירמעס האָבן מאַסנױז זיך געמוזט פאַרמאַכן. צענדליקער טויזנטער אַרבעטערס זיינען אין אַ קורצער צייט געבליבן אַן פּרנסה. די מער אונטערנעמערישע עלעמענטן האָבן זיך געלאָזט אין דער וועלט אַרײַן מיט ווייב און קינדער, אַ סך זיינען געקומען קיין ארץ ישראל. דאָס איז געווען די „גראַבסקי־עליה“ אַנדערע האָבן געזוכט פּרנסה אין דײַטשלאַנד, אָדער אין פּראַנקרײך און אין אַנדערע אײראָפּעיִשע לענדער, אָדער אין דרום־אַמעריקע.

דער עקאָנאָמישער קרייצצוג קעגן יידן האָט באַקומען אַ פּרישן אימפעט אין 1936 נאָך דעם ווי דער פרעמיער־מיניסטער גענעראַל ד״ר פעליציאַן סלאָוואַי סקלאַדקאָווסקי (1885—1962) האָט דערקלערט אין סײַם, אַז די רעגירונג איז קעגן אַנפּאַלן, אָבער דער עקאָנאָמישער קאַמף (מיט יידן) איז „אָושעם“ (אדרבא). ביז דעמאָלט האָט עס געהײסן, אַז דער ווירטשאַפּטלעכער קאַמף מיט די יידן ווערט ספּאַנטאַן געפירט דורך דער פּוילישער געזעלשאַפּט אַלײן, אַן דעם אַנטייל פון דער רעגירונג. די רעגירונג האָט פּלומרשט נישט גענומען קיין אַפיציעלן אַנטייל אין דעם ווירטשאַפּטלעכן קאַמף מיט די יידן און פּלעגט אײנפירן די עקאָנאָמישע באַגרענעצונגען אונטערן שלייער פון געזעצן און פּאַראַדענענגען, וואָס האָבן אויסערלעך געטראָגן אַן אַלגעמײנעם כאַראַקטער, אָבער פּאַקטיש איז זײער כּוונה געווען אונטערצוגראַבן די עקאָנאָמישע באַזע פון די יידן. די „אָושעם“־דעקלאַראַציע איז געוואָרן דער לאַזונג פון טאַג, אַן אַנזאַג פון אַ נאָך מער פּאַרשאַרפטן קורס קעגן די יידן. אין 1937 האָט פּולקאָוויק אַדאַם קאַץ, דער דעמאָלטיקער פירער און טעאַרעטיקער פון רעזשים, אַרײַנגענומען אין זײַן דעקלאַראַציע וועגן די צילן פון רעזשים די אויפגאַבע אין גאַנצן צו באַזײטיקן יידן פון דער פּוילישער ווירטשאַפּט (זע ווייטער).

יידישע פירמעס האָבן זעלטן־ווען באַקומען באַשטעלונגען פון דער רעגירונג. זי פּלעגט באַדיי איבערצאָלן און אַקצעפטירן ערגערע באַדינגונגען פון פּוילישע ליפּעראַנטן, אײדער געבן אַ יידן צו פּאַרדינען. נאָך „אָושעם“ האָט די מאַכט בכלל מער נישט געהאַנדלט מיט יידן. יידישע סוחרים און פּאַבריקאַנטן פּלעגן דעמאָלט מאַכן פּיקטיווע שותפות מיט אײנפלוסרייכע מענטשן פון רעזשים, וואָס האָבן אויפן פּאַפּיר פיגורירט ווי די באַלעבאַטים, און זיי פּלעגן באַקומען באַשטעלונגען פון מיליטער, פּאַליצײ, באַנען, פון דער ציווילער אַדמיניסטראַציע. זיי פּלעגן קיין האַנט אין קאַלטן וואָסער נישט אַרײַנטאַן, גענומען גראַבצ

האגארארן און די גאנצע ארבעט האבן געטאן די יידן.
די פאטאלע רעזולטאטן פון דעם אויסראטונגס-קאמף האבן גישט געלאזט
אויף זיך לאנג ווארטן. אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938 האט ד״ר פיליפ
פרידמאן (1901—1960) פארעפנטלעכט א גרעסערע ארבעט „די נייעסטע געשיכטע
פון יידן אין פוילן“, אין וועלכער ער שרייבט וועגן דעם קאטאסטראפאלן
ווירטשאפטלעכן מצב, צו וועלכן די יידן זיינען אראפגעשטופט געווארן אין
פוילן. מיר ציטירן דא בלויז עטלעכע ציפערן צו אילוסטרירן די פויפעריזאציע
פון דער יידישער באפעלקערונג: אין יאר 1921 זיינען אין פוילן געווען 27,000
יידישע געשעפטן, אבער אין 1933 — בלויז 16,000. פאר דער זעלבער צייט
זיינען צוגעקומען 4,000 פוילישע אונטערנעמונגען (ז' 134). אין יאר 1935 זיינען
שוין 150,000 יידישע בעלי-מלאכות געווען אן ארבעט. בלויז דריי יאר שפעטער,
אין 1938, האט מען געשאצט אויף 300,000 די צאל ארבעטסלאזע און פרנסהלאזע
יידן אין פוילן. צוזאמען מיט זייערע פאמיליעס האט די צאל יידן אן פרנסה
באטראפן איבער א מיליאן נפשות (ז' 135). דאס בילד פון דעם יידישן ווירט-
שאפטלעכן חורבן אין פוילן ווערט נאך שווארצער אויב מ'וועט נעמען אין אַכט,
אז מיט אַכט יאר פריער, אין 1930, האט „א דורכשניטלעכע יידישע קליינ-
שטעטלדיקע משפחה... אויסגעגעבן אויף חיונה אַרום 10 זל. א וואך [קוים
גענוג צו קויפן ברויט און א ביסל קארטאפל] און אין די לעצטע יארן איז אפילו
אט דער באשיידענער בודזשעט נאך מער רעדוצירט געווארן“ (דאָרט). אין
דורכשניט האבן איבער 25 פראצענט יידן אין פוילן (אין לאַדזש 30 פראצענט,
אין לעמבערג 55.4 פראצענט) וועגעטירט און געלעבט פון צדקה.
„היינט“ האט אפגעגעבן א סך ארט פאר ווירטשאפטלעכע און פינאנציעליע
פראגן. דער ערשטער האט אין 1918 סיסטעמאטיש אנגעהויבן שרייבן וועגן
מסחר הענעך איש (1890—?). איין מאל א וואך האט „היינט“ געווידמעט א
גאנצע זייט פאר ידיעות און באריכטן וועגן האנדל און מלאכה, וועגן פרייוו,
סעזאן-אויסזיכטן און וו. איש האט געארבעט אין „היינט“ ביז 1921, ווען ער
האט פארלאזט די צייטונג און געעפנט אן אייגן געשעפט פון קאלאשן און רעגן-
מאנטלען אויף גאלעווקעס. איש איז אומגעקומען אין ווארשעווער געטא.
סענאטאר פישל ראטענשטרייך (1882—1931) האט רעגולער געשריבן וועגן
שטייערן, ווירטשאפטלעכע געזעצן און נייע עקאנאמישע פראיעקטן. ווי א מיט-
גליד פון דער פינאנץ-קאמיסיע פון סענאט זיינען אים געווען באקאנט די
ווירטשאפטלעכע פלענער פון דער רעגירונג און אין זיינע ארטיקלען האט ער
באצייטנס געקענט ווארענען וועגן די נייע גזירות, וואס גייען אויף יידן.
משה מאַרק (1909—), (היינט אין ישראל ווו ער האט געטוישט דעם נאמען
אויף משה פראגער) האט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע ווירטשאפטלעכע ארטיקלען,
וועלכע ער פלעגט אונטערשרייבן מיט דעם פולן נאמען, אדער מיט די אותיות
„מ.מ.“ דער „דזשאַינט“ אין ווארשע האט פון די ארטיקלען אפט געשעפט

מאטעריאל פאר די פלענער פון קאנסטרוקטיווער הילף פאר די יידן אין פוילן. אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938 האט משה מארק געדרוקט א גרעסערע ארבעט וועגן עקאנאמישן אנטיסעמיטיזם א. נ. „דער ווירטשאפטלעכער קריג קעגן יידן אין פוילן“ (ז"ו 140—147). ער איז געקומען צום טרויעריקן אויספיר, א פוילישע יידן וועלן מוזן זוכן נייע פרנסות און בכלל ראדיקאל איבערבויען די יידישע עקאנאמיק. אין ישראל האט משה פראגער זיך געווינדעט דער פארשונג פון חורבן פון פוילישן יידנטום, בפרט פון די רעליגיעזע יידן. ער האט געגרינדעט און איז דער פארויצער פון ארכיוו פון קידוש השם — „גנוך קידוש השם“ אין בני-ברק.

ווירטשאפטלעכע ארטיקלען אין „היינט“ האט אויך געדרוקט גדליה ווייסבארד (1890—1943). ער האט זיך מייסטנס קאנצענטרירט אויף ענינים, וואס האבן געהאט אן אינטערעס פאר די קליינהענדלערס און בעל-מלאכות. ער איז אומגע-קומען בעת דער צווייטער אויסזידלונג-אקציע אין ווארשע. וועגן די איניציאטיוון פון „היינט“ אויפן געביט פון דער ווירטשאפטלעכער הילף פאר יידן, וואס זיינען אויסגעווארצלט געווארן פון עקאנאמישן לעבן אין פוילן, רעדט זיך אין קאפיטל 17 („דער יידישער רעטונג-קאמיטעט“) און אין קאפיטל 19, לעצטער פאראגראף.

ג. נגישות קעגן דער יידישער אינטעליגענץ

ווען פוילן איז אויפגעשטאנען תחית-המתים זיינען ארויסגעווארפן געווארן כמעט אלע יידישע ריכטערס, באן-אנגעשטעלטע, פינאנץ-באאמטע און אנדערע מלוכה-אנגעשטעלטע אין גאליציע, ווו זיי האבן פארנומען מלוכה-שטעלעס בעת דער עסטרייך-אונגארישער הערשאפט (אין קאנגרעס-פוילן און אין פויונער קאנט זיינען בדרך-כלל קיין יידישע רעגירונג-באאמטע נישט געווען). א ייד זאל זיין א מלוכה-באאמטער אין פרייען פוילן איז געווען א גאר זעלטענע דערשיי-נונג. אן אויסנאם זיינען געווען עטלעכע געציילטע יחידים אין בילדונג-מיניס-טעריום, אין מיניסטעריום פאר האנדל און אינדוסטריע און אין א פאר אמתן, ווו מען האט זיך אן א ייד נישט געקענט באגיין, ווי למשל אין דער צענזור און פאליציי. פוילישע פאבריקאנטן האבן נישט אנגעשטעלט יידישע אינזשענירן און נישט געגעבן קיין ארבעט יידישע באאמטע און ארבעטערס. א קליינע צאל יידישע דאקטוירים האט געארבעט אין שפיטעלער, די געריכטן האבן געמאכט שוועריקייטן די יונגע יידישע יוריסטן דורכצומאכן דעם נייטיקן סטאזש (אפלי-קאטור) צו באקומען דאס רעכט צו פראקטיצירן ווי אן אדוואקאט נאכן ענדיקן דעם אוניווערסיטעט. עס איז כמעט נישט געווען קיין פאל, און א יידישער אדוואקאט זאל אנגאזשירט ווערן ווי א יורדישער בעל-יועץ אין אן אפיציעלן אמת, אדער אין א קריסטלעכער אונטערנועמונג, אדער, און א יידישער אינזשעניר זאל באקומען א פאסטן ביי דער רעגירונג אדער אין א שטאט-פארוואלטונג.

אין זיין דערמאנטער אַרבעט אין דעם „היינט“-יובל-בוך דערציילט ד״ר פרידמאן, אַז אויף די כמעט 1,700 פּראָפּעסאָרן אין פּוילן זיינען אין אַקאַדעמישן יאָר 1935—1936 געווען בלויז 77 יידן לויט דער אַפּשטאַמונג. אַ העלפּט זיינען געווען משומדים, די אַנדערע — צום גרעסטן טייל אַסימילירט קולטורעל און נאַציאָנאַל פּרעמד דעם יידישן לעבן, נישט פּאַראַינטערעסירט אין יידישע פּראָ-בלעמען.

ביטער איז געווען דער גורל פון דער יידישער שטודירנדיקער יוגנט. לויט די ציפּערן, וואָס ד״ר פרידמאן ברענגט אין זיין אַרבעט אין יובל-בוך, זיינען אין דעם אַקאַדעמישן שול-יאָר 1921—1922 געווען אין אַלע פּוילישע הויכשולן 35,000 סטודענטן, דערונטער 8,228 יידן, ד״ה נישט קיין גאַנצע 24 פּראָצענט. 15 יאָר שפּעטער, אין דעם אַקאַדעמישן שול-יאָר 1936—1937, זיינען אין פּוילן געווען 48,200 סטודענטן, אָבער נישט מער ווי 5,700 יידן, ד״ה 11 פּראָצענט (ו' 138).

אייגנטלעך איז נישט געווען קיין געזעץ וועגן באַגרענעצן דעם צוטריט צו די הויכשולן פאַר יידן. די באַגרענעצונגען פּלעגן די איינצלנע הויכשולן איינפירן אויף דער אייגענער האַנט און פון יאָר צו יאָר באַשליסן לויט זייער איינזען, וויפּל יידן אַנצונעמען אין געגעבענעם שול-יאָר. ווי אַ פּלל איז די צאָל אומעטום און שטענדיק געווען קליין און דער נישט אַפיציעלער „גומערוס קלאָוזוס“ איז פון יאָר צו יאָר געוואָרן קלענער און סיסטעמאַטיש זיך דערנענטערט צו „גומערוס גוללוס“.

זייער ווייניק יידן האָבן געקענט אַנקומען אויף די „פּראַקטישע“ פּאַקולטעטן, ווי מעדיצין, דענטיסטיק, אַדוואָקאַטור, אינזשעניעריע. אַ ביסל לייכטער איז געווען פאַר יידן צו שטודירן הומאַניסטישע וויסנשאַפּטן, וואָס האָט אָבער אין פּוילן, מיט איר גרויסן עוּדף פון דער דיפּלאָמירטער אינטעליגענץ, בפרט אין גאַליציע, געגעבן גאַנץ באַגרענעצטע אויסזיכטן צו קריגן אַרבעט נאָכן ענדיקן דעם אוניווערסיטעט.

די קלענסטע צאָל יידן פּלעגן אַנגענומען ווערן אויפן מעדיצינישן פּאַקולטעט. יעקב לעשטשינסקי האָט אין זיין אַרטיקל „די פּאַראַרימונג פון די יידישע מאַסן“, וואָס ער האָט געדרוקט אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 אַרויסגע-בראַכט (ו' 150), אַז אין אַקאַדעמישן יאָר 1923—1924 האָבן יידן אויסגעמאַכט 30.2 פּראָצענט פון אַלע סטודענטן אויף די מעדיצינישע פּאַקולטעטן אין פּוילן, אַזוי ווי עס איז מער ווייניקער געווען דער דורכשניטלעכער פּראָצענט פון דער שטאַטישער יידישער באַפּעלקערונג. אָבער אין אַקאַדעמישן יאָר 1937—1938 איז נישט געווען מער ווי 8.7 פּראָצענט יידישע סטודענטן-מעדיקערס. אין דעם שול-יאָר 1921—1922 האָבן 352 יידישע סטודענטן שטודירט דענטיסטיק, אָבער אין 1937—1938 זיינען אין אַלע דענטיסטישע שולן נישט געווען מער ווי 82 יידן. די יידיש-סגולה, וואָס זיינען אַנגענומען געוואָרן אויף מעדיצין, האָבן קיין

לייכט לעבן נישט געהאט. בלויז איין ביישפיל:

עדוואַרד לאַט (1884—1944), דער פראַפעסאָר פון אַנאַטאָמיע אויפן וואַרשע-ווער אוניווערסיטעט, איז אין 1929 אַרויס מיט דער פאָדערונג, אַז יידישע סטודענטן זאָלן זיך שאַפן אייגענע מתים צו פאַלמעסן. יידישע סטודענטן האָט מען נישט אַריינגעלאָזט אין פראַסעקטאָריום און זיי האָבן זיך נישט געקענט צוגרייטן צו די עקזאַמענס.

אַ דעלעגאַציע פון פאַראיין פון יידישע סטודענטן-מעדיקערס איז אַוועק צום פראַפעסאָר לאַט. קיין פריינדלעכע אויפנאַמע האָבן זיי נישט געהאַט. דער פראַפעסאָר האָט געטענהט, אַז לויט דעם יידישן דין טאַר מען נישט מבזה זיין קיין מת, ובכן וועלן די יידישע סטודענטן מער נישט באַקומען קיין קריסטלעכע מתים צו פאַלמעסן. אויב זיי ווילן ווייטער שטודירן זאָלן זיי זיך אַליין באַזאָרגן מיט מתים. משה קליינבוים, דער דעמאָלטדיקער פאַרויצער פון פאַראיין פון יידישע סטודענטן-מעדיקערס, האָט געענטפערט דעם פראַפעסאָר, אַז דער אוניווערסיטעט האָט די פליכט צו באַזאָרגן די סטודענטן מיט וויסנשאַפטלעכע כלים און מאַטעריאַלן, וואָס זיינען גייטיק פאַר זייער שטודיע. סטודענטן ווערן נישט געפאָדערט צו ברענגען אייגענע כעמישע שטאַפן, אָדער מיקראַסקאָפן און מ'קען נישט פאָדערן, אַז יידן זאָלן צושטעלן אייגענע מתים. קליינבוים האָט אויסגעפירט: „איר, ה' פראַפעסאָר, זייט דער דעקאַן פון מעדיצינישן פאַקולטעט און טראַגט די אחריות, אַז אייערע יידישע סטודענטן זאָלן שטודירן אויף די זעלבע יסודות ווי אַלע אַנדערע סטודענטן“.

פראַפעסאָר לאַט האָט מער נישט דיסקוטירט מיט דער דעלעגאַציע, אָבער אין צוויי טעג אַרום איז די גזירה געוואָרן אַנאָלירט.

יידן זיינען געצוונגען געוואָרן צו שטודירן אין אַן אַטמאָספער פון האַס און טעראָר. פוילישע סטודענטן האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין די אַנפאַלן אין די גאַסן און האָבן געטאַן דאָס זעלבע אין די הויכשולן לגבי די יידישע אַקאַדעמיקערס. אַן איבערוועגנדיקער טייל פראַפעסאָרן האָבן מיט זיי סימפּאַטיוזירט און געקוקט דורך די פינגער אויף זייערע מעשים.

אין די יאָרן ווען די פוילישע רעגירונג איז געוואָרן ראַסיסטיש, זיינען די רעאַקציאָנערע פוילישע סטודענטן אַרויס מיט אַ פאָדערונג, אַז יידן זאָלן אויף די לעקציעס זיצן באַזונדער אויף דער לינקער זייט. יידן האָבן די פאָדע-רונג אָפּגעוואָרפן. ווי ווייניק זיי זיינען נישט געווען נומעריש צווישן די טויזנטער פוילישע סטודענטן, האָבן זיי זיך דאָך אַקעגנגעשטעלט. עס איז געקומען צו שווערע צוזאַמענשטויסן, עס זיינען געפאַלן קרבנות. די יידן האָבן זיך אָבער נישט אונטערגעוואָרפן און זיינען בעת די לעקציעס געשטאַנען, אָדער זיך געזעצט לענגאָיס די ווענט אויף דער פאַדלאַגע. למען האַמת דאָרף מען זאָגן, אַז עס האָבן זיך געפונען פראַפעסאָרן, וואָס זיינען געווען קעגן דער „באַק-געטאַ“, ווי מען האָט אַ נאַמען געגעבן די „לינקע“ בענק. עטלעכע צענדליק האָבן זיך

אונטערגעשריבן אויף א פראטעסט-דעקלאראציע, וואס איז ארויס אין דרוק אין א בראשורפארם. אויף דעם ווארשעווער אוניווערסיטעט האבן אייניקע פראפעסארן זיך סאלידאריזירט מיט די יידישע סטודענטן און געהאלטן די לעקציעס שטייענ-דיקערהייט.

עס איז געווארן א „מנהג“ אין די הויכשולן, אז די פוילישע סטודענטן פלעגן אין אנהויב פון אקאדעמישן יאר, אין הארבסט, מאכן אנפאלן אויף יידישע סטודענטן. געשלעגערע זיינען פלעגן אויסברעכן אין די אוניווערסיטעטן און פאלי-טעכניקעס אין ווארשע, ווילנע, קראקע, לעמבערג. פון די הויכשולן פלעגן די אומרוען זיך אריבערטראגן אין גאס ארויס. בלוט איז פארגאסן געווארן אויף ביידע זייטן, פענצטער זיינען אויסגעהאקט געווארן, יידישע געוועלבער און הייזער זיינען צעראבירט געווארן. די אומרוען האבן זיך איבערגעחזרט אלע יאר אין דער זעלבער צייט, די רעגירונג האט וועגן דעם געוואוסט, די פראפעסארן האבן געוואוסט, די אקאדעמיקערס אליין האבן זיך גישט אויסבאהאלטן מיט זייערע הכנות, אבער די מאכט האט גישט געהאלטן פאר גייטיק צו באשיצן די יידישע אקאדעמישע יוגנט. וואס שייך די אוניווערסיטעטן אליין, האבן זיי גישט געפאדערט, אז די פאליציי זאל קומען מאכן ארדענונג מיט דעם תירוץ, אז דערמיט וואלט מען עובר געווען אויף דער אויטאנאמיע פון די הויכשולן.

ד. די העצע קעגן דער פשרער שחיטה

שוין אין די ערשטע יארן פון דער באגייטער פוילישער מלוכה האבן זיך די אנטיסעמיטן פארלייגט אפצושאפן די פשרע שחיטה. אזוי ווי דאס איז געווען דער פאל מיט דעם געזעץ וועגן צוואנג-זונטיק-רו, איז די פוונה געווען גישט נאר צו געבן די יידן א שווערן עקאנאמישן קלאפ, נאר אויך אנגרייפן די געפילן פון רוב-מנין-ורוב-בנין פון פוילישן יידנטום, וואס האבן געפירט א פשרע קיך צוליב רעליגיעזע טעמים, אדער צוליב טראדיציע, אדער ווייל זיי האבן געהאלטן, אז פשר פלייש איז בעסער און געזונטער.

דער ערשטער פארמעלער פארשלאג אפצושאפן די פשרע שחיטה איז אריין-געטראגן געווארן אין סיים אין מאי 1923. די פארשלאג-געבערס זיינען געווען צוויי „כאדעקעס“, מיטגלידער פון דער שארף-אנטיסעמיטישער נאציאנאל-קריסט-לעכער פארטיי, די דעפוטאטן גלח אדאם ווירעמבאווסקי און ד"ר טאדעווש דימאוסקי. דער לעצטער איז געווען טרויעריק באקאנט פון זיין אנטיסעמיטישער טעטיקייט פון די צייטן ווען ער איז געווען ראטמאן פון ווארשעווער שטאט-ראט. ער האט זיין העצערישע קאמפאניע קעגן די יידן אנגעהויבן בעת דער דייטשישער אקופאציע, ווען ער האט באגייט און שנעל פארשטארקט די אנט-יידישע באיקאט-פראפאגאנדע, וואס האט זיך צעפלאקערט נאך די יאגעלא-וואלן, אבער איז א ביסל אפגעטעמפט געווארן, ווען די ערשטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראכן אין 1914 (זע קאפיטל 2). דימאוסקי איז געווען איינער פון

די גרינדערס און דער הויפט-דירעקטאר פון דער ארגאניזאציע „ראוווי“ אין ווארשע, וואס איר איינציקע טעטיקייט איז באשטאנען אין טרייבן א ווילדע באיקאט-און פאגראם-העצע צווישן די פוילישע מאסן אין שטאט און דארף. די פאליאקן, וואס האבן זיך נישט געלאזט באאיינפלוסן און פלעגן קויפן ביי יידן, זיינען פארשריגן געווארן ווי פאררעטערס פון פוילישע פאלק.

„ראוווי“ האט אויפגעשטעלט א גרויסע פראפאגאנדע-מאשין מיט צייטונגען, זשורנאלן, פאמפלעטן, אויפרופן און פלאקאטן. אזוי ווי דימאוסקי אליין און זיינע מענטשן האבן דאס געפרעדיקט אויף מאסן-מיטינגען, האבן אויך די דרוקזאכן גערופן צום קאמף קעגן דעם „ידישן יאך“, קעגן דער „ידישער פארפלייצונג“, קעגן די יידישע „בלוטזויגערס“ און „עקספלאזאטאטארס“. די דרוקזאכן זיינען צום גרעסטן טייל געווען אילוסטרירט מיט יידישע קאריקאטורן — אזוי ווי מ'האט דאס שפעטער געזען ביי די נאציס. נישט איין יידיש געשעפט איז רויגירט געווארן און נישט איין יידישער קרבן איז געפאלן ווי א רעוולטאט פון דער „ראוווי“-העצע.

דימאוסקי און זיינע אנהענגערס האבן זיך א ביסל צוגעאיילט. אין 1923 איז נאך די פוילישע מאכט נישט געווען גרייט איינצופירן די שחיטה-גזירה. דאס לאנד האט זיך עקאנאמיש קוים געהאלטן. מען האט געמוזט זוכן קרעדיט אין אויסלאנד, ווו די עפנטלעכע מיינונג איז נישט געווען פריינדלעך צו פוילן פאר איר אלגעמיינער פאליטיק און בפרט פאר דער באציונג צו די נאציאנאלע מינדערהייטן און די פאגראמען און רציחות לגבי יידן. דער פארשלאג אפצושאפן די שחיטה איז אפגעווארפן געווארן, אבער די אגיטאציע האט נישט אויפגעהערט. לכתחילה האט מען נאך געשלאגן אויף דעם ארגומענט פון צער-בעל-חיים, און די שחיטה איז באר באריש, אבער אין דער שפעטערדיקער פאזע האט מען דעם הומאניטארן תירוץ פארווארפן און ציניש גערעדט וועגן ארויסרייסן די פלייש-בראנזשע פון יידישע הענט.

דער הויפט-אגיטאטאר איז געווארן איינער א גלח סטאניסלאוו טזשעטשאק (1873—?), היינט איז דער נאמען פארגעסן געווארן, אבער א סך יארן האט ער אין פוילן אנגעווארפן א שרעק אויף די יידן. מ'האט אויף אים געזאגט, און ער זאל האבן אליין געשטאמט פון יידן, אבער מיט שנאה צו יידן און יידישקייט האבן זיך ווייניק שונאיי-ישראל געקענט פארגלייכן מיט אים. ער האט געהאלטן יידנפרעסערישע דרשות אין קאשטשאן און אויף מאסן-מיטינגען, אגטירט אבער-גלויבערישע הויזוועכטערס, אומויסנדיקע דינסטן, אלערליי פינצטערע עלעמענטן אין שטאט און פויערים און פאראבקעס אין דארף. זיי האבן געשלונגען דעם גלחס רייד און נאך זיינע דרשות אויסגעלאזט די אויפגעהעצטע געמיטער צו די יידן. ווו ער האט זיך נאך באוויזן, זיינען אויסגעבראכן אומרוען קעגן יידן, און ארומגעפארן איז ער אפט און אומעטום, אין דער לענג און אין דער ברייט פון לאנד.

טזשעטשאַק האָט זיך פאַרגעשטעלט ווי אַ מבין אויף תלמוד, אין דער אמתן איז ער געווען אַן עס-הארץ. זיין „וויסן“ האָט דער צורר-היהודים געשעפט פון די יידנפרעסערישע בראַשורן, מיט וועלכע היטלער-דייטשלאַנד האָט פאַרפלייצט פוילן. ער האָט איבערגעזעצט אויף פויליש די „פראַטאָקאלן פון זקני-ציון“ און האָט זיך באַרימט, אַז ער איז זייער מחבר. פאַר די צאַרישע צייטן איז טזשעטשאַק געווען אַ פראַפעסאָר אין דער קאַטוילישער אַקאַדעמיע אין פעטערבורג צוזאַמען מיט דעם יידנפרעסערישן גלח יוסטין פראַנטייטס, דעם זעלבן, וואָס איז אויפן בייליס-פראַצעס געווען דער „עקספערט“ פון פראַקאָראַר צו באַווייזן, אַז יידן נוצן בלוט אויף מצות. „היינט“ האָט געשריבן וועגן דער יידנפרעסערישער אַגיטאַציע פון גלח טזשעטשאַק און ער איז באַפאַלן די צייטונג, צעדרייט און געפעלט, וואָס די צייטונג האָט געשריבן און געמערט, אַז „היינט“ איז אַ שונא פון פוילישן פאַלק.

ד"ר טאַדעווש זאַדערעצקי פון לעמבערג, אַ באַוווסטער פוילישער אויטאָר און ערנסטער פאַרשער פון תלמוד, האָט אָפן געשטעמפלט טזשעטשאַקן ווי אַ שאַרלאַטאַן און עס-הארץ, אַ פעלשער פון יידישע רעליגיעזע טעקסטן. אין אַ געשפרעך מיטן „היינט“ קאַרעספּאָנדענט ב. צעגראַווסקי אין לעמבערג, וואָס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ דעם 16טן פעברואַר 1937, האָט ד"ר זאַדערעצקי געזאָגט, אַז טזשעטשאַק איז אַ פלאַגיאַטאָר, אַז ער חורט איבער דאָס, וואָס אַנדערע אַנטיסעמיטן האָבן געזאָגט פאַר אים און ער חורט איבער זייערע רייד מיט די זעלבע עס-הארצישע גרייזן, וואָס זיי האָבן געמאַכט, ווייל נישט זיי און נישט ער קענען נישט לייענען די אַריגינעלע טעקסטן. ד"ר זאַדערעצקי האָט באַשולדיקט טזשעטשאַקן, אַז ער איז אַ נאַצישער אַגענט, אַ מיטאַרבעטער פון דער היטלעריסטישער אַגענטור „וועלטדינסט“. אויסערלעך פאַרגעמט זיך די אַגענטור מיט פאַרשפרייטן גיפטיקע ליטעראַטור קעגן די יידן אויף צוואַנציק שפראַכן, אויך אויף פויליש, פאַקטיש אָבער, האָט ד"ר זאַדערעצקי אַנגעוויזן, איז די העצע קעגן יידן אַ דעקמאַנטל צו פירן שפּיאַנאַזש לטובת נאַצי-דייטשלאַנד. גלח טזשעטשאַק האָט זיך ווייניק וואָס געמאַכט פון ד"ר זאַדערעצקיס רעווע-לאַציעס, איז אַנגעגאַנגען מיט זיין העצע און גערופן די רעגירונג אַפצושאַפן די כשרע שחיטה. אים צו הילף איז געקומען די פרוי יאַנינאַ פריסטאַר (1881—1975). איר מאַן, פולקאוויק אַלעקסאַנדער פריסטאַר (1874—1941), אַ נאַענטער מיטאַרבעטער פון מאַרשאַל פילסודסקי, איז געווען פרעמיער און שפּעטער פרע-זידענט פון סענאַט. זיין פרוי איז געווען אַ דעפוטאַטין אין סיים. זי האָט אַליין אַגיטירט פאַר אַפשאַפן די כשרע שחיטה און ציטירט טזשעטשאַקס בראַשור: „די כשרע שחיטה אין ליכט פון דער ביבל און תלמוד“, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין 1935. ד"ר הלל זיידמאַן (1915—), היינט אין ניו-יאָרק, דער סעקרעטאַר פון דעם „פאַראייניקטן קאָמיטעט צו פאַרטיידיקן די שחיטה“, האָט אין אַן ערנסטער אַרבעט „די שחיטה אין ליכט פון תנ"ך און תלמוד“, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן

אין וואַרשע אויף פּויליש אין 1936, באַצייכנט טזשעטשאַקס בראַשור ווי אַ זאַמלונג פון צביעות און שקר און שורה נאָך שורה אַנגעוויזן וואָס פאַר אַ גרויסער עם-האַרץ דער גלח איז. די איבערצייגנדיקע אַרגומענטן האָבן געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק אויך אין דער פּוילישער וויסנשאַפּטלעכער וועלט, אָבער דאָס האָט נישט געשטערט דעם יידנפרעסערישן פּאַרל ווייטער צו טרייבן זייער פאַרביי-סענע העצע קעגן דער שחיטה. אַט די ביידע שותפים, דעם עם-האַרץ און יידן-פרעסערישן שאַרלאַטאַן, פּלאַגיאַטאַר און פעלשער אין גלחישע קליידער, וואָס איז עפנטלעך דעמאָסטירט געוואָרן ווי היטלערס אַן אַגענט אין פּוילן, און דער פרוי פון פּילסודסקיס אַ מקורב, איז געלונגען דורכצופירן דאָס, וואָס אַנדערע האָבן נישט באַוויזן צו טאָן. דאָס שעכטן פלייש אויף כשר איז רעדוצירט געוואָרן, ווי דער ערשטער שריט צו אַ פולן שחיטה-פאַרבאַט. די באַגרענעצונג איז אַריין אין קראַפט דעם 1טן יאַנואַר 1937. מיר לייענען אין „היינט“ פון יענער דאַטע, אַז פון דעם טאָג אַן ווערן איינגעפירט קאַנטינגענטן אויף כשר פלייש, וויפּל מ'קען שעכטן אויף כשר, ווער עס קען זיין אַ שוחט, וווּ מ'קען פאַרקויפּן כשר פלייש. נאָר דאָרט וווּ יידן האָבן געווינט אין אַ גרעסערער צאָל, האָט מען געקענט שעכטן אַ ביסל פלייש אויף כשר, דאָרט וווּ דאָס איז געוואָרן פאַרבאַטן, האָט מען געדאַרפט צופירן כשר פלייש פון אַנדערע ערטער. אין וואַרשע איז באַשטימט געוואָרן אַ קאַנטינגענט פון אַן ערך 2 קילאָ כשר פלייש אַ חודש פאַר אַ פּערזאָן.

אין דעם נומער פון 25סטן מאַי, 1937 האָט „היינט“ געמאַלדן, אַז די סטאַטיסטיק פון אַגראַר-מיניסטעריום ווייזט, אַז די קאַנסומציע פון פלייש אין משך פון די ערשטע פיר חדשים נאָך דעם ווי עס איז באַגרענעצט געוואָרן די כשרע שחיטה, איז געפאַלן מיט 25 פּראָצענט און מ'האַט זיך געריכט, אַז אין מאַי וועט דער פאַרברויך פון פלייש פאַלן ביז 40 פּראָצענט, ווייל עס איז נישטאַ גענוג כשר פלייש און נישט קיין כשר פלייש ווילן די יידן נישט קויפּן. אָבער די רעגירונג האָט זיך דערמיט נישט גערעכנט און דריי טעג שפּעטער, דעם 28סטן מאַי, האָט „היינט“ געמאַלדן, אַז דער קאַנטינגענט פון כשר פלייש וועט ווידער רעדוצירט ווערן מיט 70,000 קילאָ אין וואַרשע אַליין.

דאָס האָט נאָך אַלץ נישט באַפרידיקט די אַנטיסעמיטן. אַלעקסאַנדער האַפּטקאַ (1894—1964), דער רעפּערענט פאַר יידישע ענינים אין אינערן-מיניסטעריום, האָט בסוד-סודות געוואָרנט דעם דעפּוטאַט ד"ר עמיל זאַמערשטיין אין פּרילינג 1937, אַז די רעגירונג האָט באַשלאָסן צו פאַרבאַטן אין גאַנצן די כשרע שחיטה. אַ געזעץ-פּראַיעקט וועט אַריינגעטראָגן ווערן אין סיים און עס איז נישטאַ דער מינדסטער צווייפּל, אַז די שחיטה וועט ווערן אַפּגעשאַפּט.

די בשורה וועגן דער אַנקומענדיקער גזירה האָט זיך פאַרשפּרייט און „היינט“ האָט אַלאַרמירט וועגן דער סכּנה, וואָס האָט געדראָט צענדליקער טויזנטער משפּחות צו פאַרלירן די פרנסה. דער האַנדל מיט בהמות, מיט פעל, לעדער

און לעדער-ארטיקלען, מיט פלייש און פלייש-פראדוקטן פאר דעם איבערלעבן געברויך און פאר עקספארט קיין אויסלאנד, איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע עקאנאמישע פאזיציעס פון די פוילישע יידן, א מקור פון פרנסה פאר א גאר גרויסן טייל פון דער יידישער באפעלקערונג. עס האט גישט געקענט זיין קיין ספק, אז יידן וועלן עלימינירט ווערן פון דער פלייש-בראנזשע ווי סוחרים און פאבריקאנטן, ווען די שחיטה-גזירה וועט אריין אין קראפט, און אז די יידישע ארבעטערס אין שעכטהייזער, גארבערייען און פאבריקן פון לעדער-אויסארבעטונגען וועלן בלייבן אן ארבעט אזוי ווי דאס איז געשען אין די מאנא-פאליזירטע צווייגן פון דער ווירטשאפט.

ווינטער 1938 איז אין ווארשע פארגעקומען אן אסיפה פון רבנים. זיי זיינען געווען אומבאהאלפן, דערשלאגן, האבן פשוט גישט געוואוסט וואס מיטוט. איידער זיי זיינען זיך פונאנדערגעפארן, האבן די רבנים באשלאסן צו פראקלאמירן א פראטעסט-באיקאט אויף פלייש. דעם פארשלאג האבן בשותפות אריינגעטראגן ד"ר אברהם ווייס (1895—1970), דער פארזיצער פון „מזרחי" אין פוילן און רעקטאר פון יודאָיסטישן אינסטיטוט אין ווארשע, און דער קרינקער רב, הרב חזקיהו־יוסף מישקאווסקי (1884—1947). דער באיקאט איז באשטימט געווארן פון 14טן ביז דעם 31סטן מערץ, מיט איין תענית-טאג.

דאס פוילישע יידנטום האט זיך סאלידאריש באטייליקט אין באיקאט. א סך יידן, וואס פלעגן געוויינלעך גישט אפהיטן פשרות, האבן אין די טעג פון באיקאט גישט געקויפט קיין פלייש, יידישע יאטקעס און וורשט-פאבריקן זיינען געווען פארמאכט, און אין די יידישע רעסטאראנען האט מען גישט סערווירט קיין פלייש.

צו העלפן יידישע באלעבאסטעס קאכן פליישלאזע מיטאגן האט די שולע פאר יידישע דינסטמיידלעך אין ווארשע גענומען אויף זיך צוצוגרייטן רשימות פון פליישלאזע שפייזן (אגב איז די שולע גופא געווען א צייכן פון דער צייט און דעם שווערן עקאנאמישן קריזיס ביי יידן: איר צוועק איז געווען אויסצובילדן פאכמעניש ווי קעכינס און דינסטמיידלעך יידישע ארבעטסלאזע פרויען). די שולע האט צוגעגרייט שפייזעטלעך מיט דעם סכום קאלאריעס, וואס א מענטש דארף פארברויכן און וועלכע שפייז-ארטיקלען, חוץ פלייש, פארמאגן די גייטיקע צאל קאלאריעס און לויט די דאזיקע צעטלעך זיינען פלאנירט געווארן די פליישלאזע מיטאגן אויף אלע טעג און שבת. דאס האבן געטאן ד"ר סאניא סירקין—בערנשטיין, וואס האט אנגעפירט מיט דער שולע, און פרוי פערל ווייס, די פרוי פון ד"ר אברהם ווייס. זיי האבן אכטונג געגעבן, אז די מאכלים זאלן זיין פשר און נארהאפטיק און פארשידנארטיק דיעטעטיש. די מעניוס זיינען פונאנדערגעשיקט געווארן צו דער יידישער פרעסע. „היינט" האט זיי געדרוקט אונטערן טיטל: „וואס עסן היינט יידן אויף מיטאג?"

דער „פאראייניקטער קאמיטעט פאר דער שחיטה“, צו וועלכן עס האבן געהערט רבנים, פאליטישע פארטייען און די צענטראלע געזעלשאפטלעכע ארגאניזאציעס, האט זיך אויך פארנומען מיט ארגאניזירן דעם פראטעסט-באיקאט. צוויי טעג איידער דער פלייש-באיקאט האט זיך אנגעהויבן, דעם 12טן מערץ, איז גערופן געווארן א זיצונג צו באהאנדלען די לאגע. אין „היינט“ פון 13טן מערץ ווערט געמאלדן, אז אין דער זיצונג האבן זיך באטייליקט אלע רבנים פון ווארשעווער ראבינאט און אלע פארטייען און ארגאניזאציעס האבן געשיקט זייערע פארשטייערס. צו דער זיצונג זיינען אויך איינגעלאדן געווארן פארשטייערס פון די פיש-סוחרים. עס איז געווען פאראויסצוזען, אז צוליב דעם פלייש-באיקאט וועט שטייגן די קאנסומציע פון פיש און אויף דער זיצונג האט מען אפעלירט צו די סוחרים, זיי זאלן נישט העכערן די פרייזן. זיי זיינען אויך אויפגעפאדערט געווארן „אין קיין פאל“ נישט אימפארטירן קיין פיש פון דייטשלאנד און האנדלען בלויז מיט פיש פון פוילן.

די רעגירונג האט זיך נישט גערעכנט מיט דעם יידישן פראטעסט. דער שאדן, וואס די לאנדווירטשאפט האט געליטן האט קיינעם נישט געארט. פארקערט, עס איז געווארן באוואוסט אז די באאמטע זיינען ווייטער פארנומען מיט צוגרייטן דאס געזעץ וועגן א פולן שחיטה-פארבאט און עס איז נאך א פראגע פון צייט, ווען דער געהעריקער פראיעקט וועט ווערן פארטיק.

פארמעל האט דעם געזעץ-פראיעקט אריינגעטראגן אין סיים איינער יוליוש דודזינסקי, א דעפוטאט פון רעגירונג-לאגער. ער האט געפאדערט, אז די שחיטה זאל תיכף פארבאטן ווערן אין גאנץ פוילן. דער פארשלאג איז אנגענומען געווארן דעם 25סטן מערץ 1939 מיט דער אויסבעסערונג, אז די גזירה זאל איינגעפירט ווערן בהדרגה אין משך פון 3 יאר צייט, ביז דעצעמבער 1942. דער מאטיוו איז געווען, אז אויב מ'זאל דעם שחיטה-פארבאט איינפירן תיכף, וואלט דאס אויפגעטרייסלט דאס ווירטשאפטלעכע לעבן. אין דעם באריכט, וואס „היינט“ האט צו מארגנס געדרוקט וועגן דער סיים-זיצונג, ווערט אונטערגעשראכן, אז נאך די אוקראינער און א קליין הייפל פוילישע דעפוטאטן האבן געשטימט קעגן דעם שחיטה-פארבאט. אין גאמען פון די עטלעכע יידן, וואס זיינען אין יענער צייט געווען סיים-דעפוטאטן, האט דעפוטאט זאמערשטיין געלייענט א פראטעסט-דעקלאראציע און צוזאמען מיט די אנדערע יידן פארלאזט די זיצונג. זיי האבן זיך אין דער אפשטימונג נישט באטייליקט.

די רעגירונג האט נישט באוויזן איינצופירן די גזירה. די פוילישע הערשערס האבן זומער 1939 געהאט אנדערע דאגות. די גזירה האבן פאר זיי איינגעפירט די נאציס אין אקטאבער 1939, קורץ נאך דעם ווי פוילן האט פארשפילט די מלחמה און די דייטשן האבן אקופירט דאס לאנד.

ה. דער נישט-אויסגעפירטער פלאן צו פארשאפן
די יידישע פרעסע

אין 1935 איז אנטשטאנען אן ערנסטע געפאר, אז די גאנצע יידישע פרעסע זאל אריינפאלן אין די הענט פון רעזשים און געצווונגען ווערן צו שרייבן אזוי ווי די רעגירונג וועט דיקטירן, אדער פארלירן די מעגלעכקייט אנצוקומען צו די לייענערס. גאר אומדערווארט האט דער רעגירונג-קאמיסאריאט אין ווארשע ארויסגעשטעלט א פאדערונג צו די יידישע צייטונג-פארלעגערס, אז זיי זאלן איבערגעבן דעם קאלפארטאזש צו דער פירמע „רוך“, וואס האט געהאט דעם מאנאפאל צו פארקויפן די פוילישע פרעסע אין ווארשע און אויף די באג-וואקזאלן אין פוילן.

„רוך“, וואס איז געשאפן געווארן דורך פריוואטע אונטערנעמערס, איז דערנאך פארשאפט געווארן דורך אייניקע סאנאציע-פירערס פון צווישן די א. ג. „פולקאוויקעס“. בראש זיינען געשטאנען באגוסלאוו מיעדזשינסקי (1891—1972), דער שעה-רעדאקטאר פון „גאזעטא פאלסקא“, הויפט-אראגאן פון דער סאנאציע, עדמונד זיפריד, א געוועזענער אפיציר פון דער צווייטער אפטיילונג פון גענעראל-שטאב (שפיאנאזש) און נאך אייניקע אזעלכע אנשי-שלומנו, וואס האבן געהערט צו דער אלטער גווארדיע פון מארשאל פילסודסקי. „רוך“ איז געווען מער ווי א גאלדגרוב פאר זיי פערזענלעך. די אונטערנעמונג איז געשאפן געווארן ווי א קאמערציעלע פירמע צו פארקויפן צייטונגען, פאפולערע ליטעראטור, פאפ-ראסן, זיסווארג און נאך אזעלכע זאכן; פאקטיש אבער איז דאס געווען א באהאל-טענער און זייער ווירקזאמער אינסטרומענט צו האלטן די פרעסע אויפן צימבל און העלפן די „פולקאוויקעס“ צו באקעמפן די קעגנערס אין זייער אייגענער סביבה און אין די אפאזיציע-פארטייען. לויט דעם אפמאך, וואס די פארלעגערס האבן געמוזט אונטערשרייבן, האט „רוך“ זיך אויסגענומען דאס רעכט אויפצוהערן צו פארשפרייטן א צייטונג אן שום תירוץ און עס איז דעריבער אויסגעקומען, אז די אויסגאבע, וואס „רוך“ האט נישט געוואלט פארקויפן, האט נישט געקענט אנקומען צום לייענער. משמעות, אז איצט האט דער רעזשים אויפן זעלבן אופן געוואלט צוימען די יידישע פרעסע. דעם 8טן דעצעמבער 1935 האט דער רעגירונג-קאמיסאר אין ווארשע, וולאדיסלאוו („וואלאדיא“) יאראשעוויטש (1888—1947), געמאלדן אז שוין פון 1טן יאנואר 1936 אן מוזן די יידישע פארלעגערס אפגעבן דעם פארקויף פון זייערע צייטונגען אויסשליסלעך דער געזעלשאפט „רוך“.

די אנפירערשאפט פון דער יידישער פרעסע האט באשלאסן זיך קעגנצושטעלן. עס איז גערופן געווארן א באראטונג פון אלע צייטונגען און אדוואקאטן האבן אינטערווענירט אין דעם רעגירונג-קאמיסאריאט. איז א מעמאראנדום, וואס זיי האבן אריינגעטראגן, איז, נישט אריינגלאזנדיק זיך אין פאליטישע אדער פרינ-ציפעלע חקירות, ריין זאכלעך אנגעוויזן געווארן, אז צוליב דעם הויכן פרייז, וואס „רוך“ הייסט זיך באצאלן, וועלן די יידישע צייטונגען בלייבן אן הכנסה.

טאמער איז דאס נאך ווייניק, האט „רוך“ געפאדערט, אז איר פארמיטלער מיט דער יידישער פרעסע זאל זיין דער צייטונג-אגענט הערשל זיסקינד, א מענטש, וואס איז באקאנט געווען ווי א שלעכטער צאלער, צו וועלכן די פארלעגערס האבן קיין גרויסן צוטרוי נישט געהאט. אין מעמארנאדום איז אויך אונטערגע-שטראכן געווארן, אז טאמער נעמט „רוך“ איבער דעם פארקויף פון דער יידישער פרעסע, וועלן אין ווארשע אליין פארלירן פרנסה 70 משפחות פון די יידישע צייטונג-אגענטן.

פון זייער זייט האבן די יידישע צייטונג-פארלעגערס פארגעלייגט צו שאפן א קאאפעראטיוו פון די יידישע צייטונג-אגענטן, וואס וועט צאלן „רוך“ א געוויסן פראצענט פאר די פארקויפטע יידישע צייטונגען. דערפאר זאל „רוך“ אפגעבן דעם קאאפעראטיוו דעם פארקויף פון דער פוילישער פרעסע אין די יידישע געגנטן פון שטאט. דער מעמאריאל איז אפגעווארפן געווארן. א באאמטער פון רעגירונג-קאמיסאריאט האט דערקלערט דעם אדוואקאט הענריק ערליך (1882—1941), וואס איז געווען דער פארטרעטער פון פאראיין פון די יידישע צייטונג-פארקויפערס, אז דער קאאפעראטיוו וועט נישט ווערן באשטעטיקט, ווייל נאר „רוך“ אליין האט דאס רעכט צו פארקויפן צייטונגען.

צום גליק איז פון דעם פלאן גארנישט געווארן. מען האט בשעתו נישט געוויסט פאר וואס; די סיבה איז אויפגעקלערט געווארן ערשט מיט 30 יאר שפעטער. די פוילישע וויסנשאפטלעכע אקאדעמיע אין ווארשע גיט ארויס א סעריע פארשונגען געווידמעט דער געשיכטע פון דער פוילישער פרעסע. אין 5טן באנד פון דער סעריע, וואס איז דערשינען אין 1966, האט עוגעניוש רודניצקי אפגעדרוקט א גרעסערע שטודיע ווו ער האט אנטדעקט נישט באקאנטע פרטים וועגן דעם נישט געלונגענעם פרווו פון „רוך“ צו פארקאפן די יידישע פרעסע (ז"ו 234—236, 238—243). דער אויטאר האט געפונען געהיימע באריכטן אין צענטראלן ארכיוו פון אינערן-מיניסטעריום מיט פרטים ווי אזוי פארשיידענע קליקעס אין סאנאציע-לאגער האבן זיך ארומגעריסן צווישן זיך און געוואלט פארקאפן די מאכט נאכן טויט פון יוזעף פילסודסקי (1867—1935). מארשאל שמילגלי-רידז (1886—1941) און זיינע מענטשן, וואס האבן דעמאלט פארגומען דעם אויבנאן, האבן געוואלט אוועקנעמען פון די „פולקאוויקעס“ די פאזיציעס, וואס זיי האבן פארקאפט פאר זיך, ווען פילסודסקי האט געלעבט. זיי האבן אינטריגירט קעגן די „פולקאוויקעס“, געלייגט שטיינער אויף שריט און טריט. עס איז דעריבער נישט געלעגן אין זייערע אינטערעסן, אז די „פולקאוויקעס“ זאלן באקומען די שליטה איבער דער יידישער פרעסע און ווערן נאך רייכער און זייערע פריינד אין רעגירונג-קאמיסאריאט האבן נישט געדריקט אויף די יידישע צייטונגען איבערצוגעבן זיי דעם קאלפארטאזש צו „רוך“. עס איז אריבער דער אגנעזאגטער טערמין פון 1טן יאנואר 1936, די יידישע אגענטן האבן ווייטער פארקויפט די צייטונגען ווי פריער און דער ענין איז פארגעסן געווארן.

ו. פוילן ווערט ראמיסטיש

סוף פעברואר 1937 האט פולקאוויק אדאם קאץ (1891—1969) מיט גרויס פאמפע אגאנסירט דורכן ראדיא דעם פאליטישן פראגראם פון דער רעגירנדיקער פארטיי „אבוו זיעדנאטשעניא נאראדאוועגא“ (לאגער פון נאציאנאלער פאראייניקונג) באקאנט ווי „אזאן“, די ראשי-תיבות פון דעם פוילישן נאמען. דער רעזשים האט זיך אפן אריינגעווארפן אין היטלערס ארעמס און „אזאן“ האט זיך דעקלארירט ווי א טאטאליטאריע און ראסיסטישע פארטיי מיט עקסטרעמע אנטיידישע צילן. אין די פונקטן, ווו עס איז באהאנדלט געווארן די יידן-פראגע אין פוילן, האט קאץ באשולדיקט די יידן, אז זיי האבן פלומרשט „נישט ארויסגעוויזן קיין שום בירגערלעכע געפילן און אפפערווייליקייט לגבי דער מלוכה, אז עס פעלט זיי דער ווילן צו ברענגען קרבנות און פארבינדן זייער לעבן און פארמעגן מיט דער מלוכה.“ קאץ האט באשטעטיקט די „אושעם“-טעאריע און צוגעגעבן אן אייגענעם פירוש, אז עס איז א נאטירלעכע זאך, אז די פאליאקן ווילן זיך עקאנאמיש באפרייען פון די יידן.

די מאכט האט אנגעזאגט דער פרעסע נישט צו אטאקירן די דעקלאראציע און נישט צו קריטיקירן די פאליטיק פון דער רעגירונג. דער יידישער פרעסע האט מען געדראט מיט שווערע רעפרעסיעס קעגן די דרוקערייען און מיט פער-זענלעכע שטראפן פאר די שרייבערס פון ידיעות און ארטיקלען וועגן די רדיפות אויף יידן. אבער נישט געקוקט אויף דעם טעראר, האט „היינט“ פון דעסטוועגן נישט אויפגעהערט צו אינפארמירן די וועלט וועגן דער לאגע פון די יידן אין פוילן און נישט שטענדיק האט די צענוור געקענט באשטראפן דערפאר די צייטונג „אזאן“, למשל, האט „היינט“ צום ערשטן יארצייט פון ש. י. יאצקאן אין 1937 איבערגעדרוקט זיינעם אן ארטיקל „א פאלק פון צדיקים“, וואס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ דעם 21סטן נאוועמבער 1918, אין דער צייט פון די פאגראמען און רויבערייען, וואס זיינען פארגעקומען נאך דער אנטשטיינג פון דער פוילישער מלוכה. כמעט צוואנציק יאר זיינען אריבער זינט דער ארטיקל איז געווען געדרוקט און ער איז נאך אלץ געווען אקטועל. דער לייענער וועט געפינען דעם ארטיקל אין צווייטן טייל.

נאך דער קאץ-דעקלאראציע האט די רעגירונג אין א שנעלן טעמפא אנגעהויבן אפיציעל פארפאלגן די יידן לויט די באקאנטע היטלעריסטישע מעטאדן. טעראר, פארשטארקטער באיקאט און גאר שווערע עקאנאמישע אונטערדריקונג זיינען געווען די מיטלען, מיט וועלכע די רעגירונג האט זיך באמיט חרוב צו מאכן די יידן. דער קאמף מיט די יידן האט געפירט דאס לאנד צו אנארכיע, צו א מאראלישער ירידה און עקאנאמישער קאטאסטראפע, אבער די אויסראטונג-אקציע האט נישט אויפגעהערט. די פאגראמען און רויבערייען פון די יארן דירעקט פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה, וועגן וועלכע מיר האבן געשריבן אויבן, זיינען דירעקט אויסגעוואקסן אויפן באדן פון קאצס דעקלאראציע. „יידן ארויס“

האָט אויפגעהערט צו זיין אַ דעמאָגאָגישע פּראָזע. דער אַפּאַראַט פּון דער מלוכה, די רעגירונג, די באַאַמטע, די פּרעסע, די גאַנצע געזעלשאַפּט, מיט גאַנץ קליינע אויסנאַמען, זענען אַרומגעכאַפּט געוואָרן פּון דעם אַנטיסעמיטישן שגעון. פּסודר זיינען אויפגעשוומען נייע משונהדיקע איינפאַלן, ווי אַזוי „צו ראַטעווען“ דאָס פּאַטערלאַנד פּון די „זשידעס“. די דעמאָקראַטישע פּראַקציע („סטראַנגליצטוואַ דעמאָקראַטישנע“), אַ קליינע גרופּע ליבעראַלע אינטעלעקטואַלן און פּראַפע-סיאַנאַלן, אונטער דער פּירונג פּון פּראַפעסאָר מיטשיסלאָוו מיכאַלאָוויטש (1876—1965), האָט געקעמפּט מיטן פּאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם אין איר צייטשריפט „טשאַרנע נאָ ביאַלעם“ („שוואַרץ אויף ווייס“), אָבער האָט קיין ממשותדיקן איינפלוס אויף די געשעענישן אין לאַנד נישט געהאַט. דאָס ביסל יידן, וואָס האָבן נאָך ביו דעמאָלט באַוווּן צו דערהאַלטן זיך אויף זייערע רעגירונגס-פּאַסטנס, זיינען אַפּגעזאָגט געוואָרן, און דאָס איז צעפּויקט געוואָרן אין דער פּרעסע ווי עפעס אַ גאַר גרויסער אויפטו — אַ באַשיימפּערלעכער באַוווּן, אַז די רעגירונג ראַטעוועט די מלוכה פּון דער „יידישער פּאַרפלייצונג“. באַאַמטע האָבן באַקומען אַ פּאַראַרדענונג צו געבן אינפּאַרמאַציע צו זיי האָבן געענדערט זייער רעליגיע און אויב יא, וואָס איז געווען זייער ערשטע רעליגיע. געווען אַ סך דינערס פּון רעזשים פּון יידישער אַפּשטאַמונג, וואָס האָבן נאָך מיט יאָרן צוריק זיך אַפּגעשמדט אויף קאַטאָליקן, אָדער פּראַטעסטאַנטן. זיי האָבן זיך איצט אויף שנעל געשמדט צום צווייטן מאַל און רויק געקענט אַפּגעבן די נייטיקע דעקלאַראַציע, אַז זיי זענען פּריער אויך געווען קריסטן. אַ סך זיינען דעמאָלט געוואָרן פּראַוואַסלאָווע, די פּאַפעס האָבן געמאַכט גוטע געשעפטן.

די מאַגיסטראַטן און מוניציפּאַלע אַנשטאַלטן זיינען נאָכגעגאַנגען דעם מוסטער פּון דער רעגירונג און אַפּגעזאָגט די געציילטע יידישע באַאַמטע וואָס זיי האָבן נאָך באַשעפּטיקט. די גאַנצע אַדמיניסטראַציע אין פּוילן איז געוואָרן „יודענריין“ אַזוי ווי ביי היטלערן. די אַרגאַניזאַציעס פּון דאַקטוירים, אַדוואַקאַטן, אינזשענירן און פּון אַנדערע פּראַפעסיעס זיינען נישט געבליבן הינטערשטעליק. זיי האָבן איינגעפירט ביי זיך דעם „אַריער-פּאַראַגראַף“ און אַרויסגעוואָרפּן די יידישע מיטגלידער. אַלע טאַג האָבן זיך פּאַרשפּרייט קלאַנגען וועגן נייע גזירות, איינע פּינצטערער ווי די אַנדערע. מ'האַט דערציילט, אַז די רעגירונג מאַכט פּלענער איינצואַרדענען „ספעציעלע אַפּגעזונדערטע וווינערטער“ פאַר יידן, פּשוט גערעדט, קאַנצענטראַציע-לאַגערן, וווּ מ'וועט יידן „לערנען אַרבעטן פּראַדוקטיוו“. די פּלענער זאָלן האָבן געווען אַוואַנסירט אַזוי ווייט, אַז מען האָט שוין אַוועקגעזעצט באַאַמטע אויסצורעכענען וויפּל עס וועט דאַרפּן קאַסטן אַ טאַג אויסצוהאַלטן אַ יידן אין לאַגער. אַנדערע האָבן דערציילט, אַז די „ספעציעלע וווינערטער“ וועלן איינגעאַרדנט ווערן אין דער פּאַרם פּון געטאַס אין אייניקע שטעט.

דעפּוטאַטן און סענאַטאָרן אין סיים און סענאַט פּלעגן ביי יעדער געלעגנהייט פּאַרבינדן זייערע רעדעס מיט דער יידן-פּראַגע און פּשוט געדראַגט די יידן, אַז

זיי זאלן זיך אין זייערע אייגענע אינטערעסן מיט גוטן אפטרעגן פון פוילן.
גענעראל סטאניסלאוו סקווארטינסקי (1881—), דעמאלט דער לידער פון „אזאן“, האט אריינגעטראגן אין סיים א פארשלאג, אז די רעגירונג זאל דורכפירן א מאסן-עמיגראציע (פשוט גערעדט — א גירוש) פון די יידן און צוויי הונדערט דעפוטאטן האבן דעם גירוש-פארשלאג אונטערגעשריבן. אז אלע לענדער זיינען פארמאכט פאר עמיגראנטן, אז די פוילישע קוואטע קיין אמעריקע איז באגרע- נעצט צו עטלעכע טויזנט וויזעס א יאר, אז אויף א וויזע דארף מען ווארטן יארן, אז די ענגלישע רעגירונג האט פאקטיש אפגעשטעלט די עליה קיין ארץ-ישראל — דאס האט קיינעם נישט געארט.

די העצע צו צווינגען די יידן צו לויפן פון פוילן איז אריבערגעטראגן געווארן אויפן אינטערנאציאנאלן פארום אין יאנואר 1938, אויף דער זיצונג פון דער „פעדעראציע פון פריינד פון פעלקערבונד“ אין זשענעווע. די פאליאקן האבן געפאדערט, אז די פעדעראציע זאל אונעמען א באשלוס, אז „דער פעלקערבונד זאל תיכף רופן אן אינטערנאציאנאלע קאנפערענץ צו געפינען א לעזונג פאר דער יידן-פראגע אין אייראפע“. די פוילישע „פריינד פון פעלקערבונד“ האבן צוגעשטעלט א מעמאראנדום וועגן יידן אין פוילן, וואס איז א מוסטער פון צביעות, פאלשקייט, בייזוויליקייט, צעדרייטע היסטארישע פאקטן און געפעלשטע סטאטיסטיק.

איינע פון די טעזעס פון מעמאראנדום, וואס האט פלומרשט געדארפט פאר- ענטפערן דעם פוילישן אגטיסעמיטיזם, איז געווען די טענה, אז יידן האבן אנגע- ווארפן אויף פוילן דעם „שענדלעכן“ טראקטאט פון די נאציאנאלע מינדערהייטן, וואס פאליאקן באטראכטן ווי „א נאציאנאלע דערנידערונג פאר א פאלק, וואס האט געגעבן יידן א מקום-מיקל אין מיטלעלטער, ווען אין די לענדער פון מערב- אייראפע זיינען פארגעקומען שחיתות און גירושים אויף יידן“. פאר דעם טעראר פון די סטודענטן איז געגעבן געווארן דער אויסרייד, אז די פוילישע יוגנט קען נישט פארטראגן, אז אין ווארשע, קראקע און לעמבערג איז פראפאציאנעל דא מער אדוואקאטן ווי אין תל-אביב. דער מעמאראנדום האט אויסגעפירט, אז דאס פוילישע פאלק וועט קיין מאל נישט טאלערירן, אז א פרעמדער עלעמענט (געמיינט די יידן) זאל אויסמאכן איבער 27 פראצענט פון דער באפעלקערונג אין די פוילישע שטעט (31 פראצענט אין ווארשע), אדער, אז 60 פראצענט פון האנדל זאל ליגן אין יידישע הענט און 40 פראצענט פון בעלי-מלאכות זאלן זיין יידן. טויזנט יאר האט פוילן געטראגן דעם יאך און געגעבן א דאך איבערן קאפ דעם „פרעמדן עלעמענט“, די יידן, זי איז אבער נישט וויליק מער דאס צו טאן; אנדערע לענדער מיט א קליינער צאל יידן דארפן איצט ארייננעמען צו זיך דעם עוודף פון די יידן אין פוילן.

דער יידישער צד, וואס האט זיך באטייליקט אין דער פעדעראציע ווי „פאלעס- טיגישע פריינד פון פעלקערבונד“, האט אין יוני 1938 געענטפערט מיט א מעמא-

ראנדום ווו עס איז אפגעווארפן געווארן די פארקריפטע אויסטייטשונג פון די טויזנט יאר יידישע געשיכטע אין פוילן. די היסטארישע באגרינדונג האט געשריבן פראפעסאר שמעון דובנאו (1860—1941). אויספירלעך דערציילט וועגן דעם פראפעסאר נתן פיינבערג (1895—) אין זיין „האגודות היהודיות למען חברי-הלאומים“ (ז' 158—205).

ז. מאדאגאסקאר געפלאנט ווי אן ארט פאר דער יידישער

צוואנג-עמיגרציע פון פוילן

אין דער היץ פון דער צעבלאזענער גירוש-פראפאגאנדע האט מען זיך דערמאנט וועגן אן אלטן פראיעקט פון פאר 10 יאר צוריק. דעמאלט האט די רעגירונג געוואלט „באגליקן“ ארעמע פויערים; איצט איז דער פראיעקט פאר-וואנדלט געווארן אין א יידישן ענין. עס איז פדאי צו ווידמען אויך דעם „עפיזאד“ א ביסל אויפמערקזאמקייט.

די פוילישע רעגירונגען האבן אין זייער מעגאלאמאניע געטענהט, אז פוילן איז א גרויסמאכט און געטרוימט וועגן א מלוכה „פון ים צום ים“ (מיינענדיק פון באלטישן ים אין צפון-מערב ביזן שווארצן ים אין דרום-מזרח). ווי א גרויס-מאכט, האבן די פאליצקן געטענהט, קומט פוילן קאלאניעס מעבר-לים. וועגן ביידע טענות האט מען אין פוילן א סך גערעדט און געשריבן, אבער ווי אזוי צו רעאליזירן זיי איז עפעס געווען נישט קלאר. אין דער וועלט האט מען די פוילישע טענות ערנסט נישט גענומען. עס האט קיינעם נישט געארט, אז פוילן האט זיך באטראכט ווי א גרויסמאכט, אבער וואס שייך קאלאניעס, האט עס אויסגעזען, אז פוילן איז געקומען צו שפעט אויפן יריד.

אין 1926 האט פוילן געווארפן אן אויג אויפן אינדזל מאדאגאסקאר, ווייט אויפן אינדישן אקעאן. דער אינדזל האט געהערט צו פראנקרייך און דער פוילישער אמבאסאדאר אין פאריז גראף אלפרעד קלאפאוסקי (1874—1939) האט באקומען דעם אויפטראג אונטערצוהאנדלען מיט דער פראנצויזישער רעגירונג וועגן עפענען מאדאגאסקאר פאר די פוילישע פויערים. די ארעמקייט אין די דערפער איז געווען גרויס, פויערים האבן געפאדערט לאנד. אבער אנטשטאט דורכ-צופירן אן אגראר-רעפארם און פארטיילן די לאטיפונדיעס פון די פריצים צווישן די הונגעריקע פויערים האט מען פאר זיי געזוכט טעריטאריעס אין דער ווייטער וועלט. דער חשבון איז געווען, אז אויב די אונטערהאנדלונגען אין פאריז וועלן זיין גינסטיק וועט מען פטור ווערן פון א טייל פון דעם אומרויקן דארפישן פראלעטאריאט און צוגלייך וועט מען אריינשטעלן א פוס אין א טעריטאריע, צו וועלכער פוילן וועט קענען האבן קאלאניאלע פרעטענסיעס, ווען דארט וועט מיט דער צייט אנטשטיין א פוילישער ישוב. אבער די ידיעה, אז די רעגירונג וויל פירן פויערים אויף מאדאגאסקאר און באזעצן זיי הינטער די הריי-חושך, צווישן האלב-ווילדע געגערט, האט ארויסגערופן א שטורעם. פון דעם פראיעקט

איז גארנישט ארויסגעקומען שוין דערפאר אליין, ווייל די פראנצויזישע רעגירונג האט צוליב פארשטענדלעכע טעמים נישט געהאט בדעה צו דערלאזן, און פוילישע עמיגראנטן זאלן מאסנווייז קומען קיין מאדאגאסקאר.

ווען די פוילישע רעגירונג האט זיך געטראגן מיט פלענער פון א גירוש פון יידן, האט מען זיך דערמאנט אין דעם אינדול מאדאגאסקאר, ווי אן ארט ווו מען וועט קענען פארטרייבן די יידן. און איצט האבן שוין די פוילישע פאליטיקער גארנישט געהאט קעגן דעם מאדאגאסקאר-פלאן.

יוליוש לוקאשעוויטש (1892—1951), דער פוילישער אמבאסאדאר אין פאריז, האט באקומען די מיסיע צו פארהאנדלען מיט דער רעגירונג פון לעאן בלום (1872—1950), אבער ער האט קיין דערפאלג נישט געהאט. זשאַרש מאַנדעל (1885—1944), דער קאלאניעס-מיניסטער, האט אים אפן געפרעגט, ווי קען פוילן פארלאנגען, אז ער, א יידישער מיניסטער, זאל גורם זיין צו א פאליטישן סקאנדאל אין פראנקרייך, ווען די רעגירונג וועט צולייגן א האנט צום גירוש פון די יידן פון פוילן. דער אויסערן-מיניסטער יוזעף בעק (1894—1944) אליין האט געפרווט צו פירן אונטערהאנדלונגען מיט דער פראנצויזישער רעגירונג, אבער האט נישט געהאט מער מזל ווי זיין אמבאסאדאר.

די יידישע געזעלשאפט האט זיך נאטירלעך מיט דער גרעסטער ענערגיע אנטקעגנגעשטעלט דעם געפלאנטן גירוש. מען איז געווען אויפגעבראכט אויף דער רעגירונג און מלא-כעס אויף די עטלעכע יידן, וואס האבן צוליב פארשי-דענע טעמים זיך געלאזט אריינציען אין דער אפערע.

פון דעסטוועגן האט די פוילישע רעגירונג אין 1937 געשיקט אויף מאדאגאסקאר א ספעציעלע דעלעגאציע צו פארשן די לאגע אויפן ארט. זי איז באשטאנען פון צוויי יידן און איין פאליאק: מאיאָר מיעטשיסלאָו לעפעצקי, א רייזדער און אויטאר פון רייזע-ביכער (1897—1969), לעאן אלטער, דירעקטאר פון „האיאס“ אין פוילן (1880—1963) און אינזשעניר סאלאמאן דיק, באַאַמטער פון פאראייניקטן קאמיטעט פאר דער יידישער עמיגראציע („עמיגדירעקט“). זיי זענען צוריקגעקומען מיט א באריכט, אז מיטן אויסנאם פון קליינע שטחים איז דער קלימאט אויף מאדאגאסקאר נישט צוגעפאסט פאר אייראפעער (ווי באוואוסט, האט מאדאגאסקאר א געוויסע צייט פיגורירט אין היטלערס פלענער ווי אן ארט צו דעפארטירן יידן).

דער פוילישער היסטאריקער וולאדיסלאָו פאָבוג-מאלינאווסקי שרייבט וועגן די גירוש-פלענער אין צווייטן באַנד פון זיין נייסטער געשיכטע פון פוילן (ז"ו! 817—818). ער דערציילט אויך, אז א באַנדע ספעקולאנטן און הענדלערס מיט געווער האבן געזען אין דעם פוילישן גירוש-פלאן א געלעגנהייט רייך צו ווערן אויפן חשבון פון די גערודפטע יידן. די געשיכטע איז דעמאלט פארשוויגן געוואָרן, היינט קלינגט דאָס פשוט אומגלייבלעך.

א קאנסאָרציום פון אינטערנאציאָנאַלע „פינאנסיסטן“ האט געשיקט א „וויסנ-“

שאפטלעכע" קאמיסיע, "פארשן" די לאגע אין ניקאראגוא, צי דאס לאנד וועט קענען אויפנעמען א יידישע מאסן-אימיגראציע פון פוילן. פארשטייט זיך, אז די "וויסנשאפטלער" זיינען צוריקגעקומען מיט א גינסטיקן באריכט, אזוי ווי זייערע באלעבאטן האבן געדארפט. דער פארשלאג וועגן א יידישער עמיגראציע אין ניקאראגוא צוזאמען מיט דעם באריכט זיינען פארגעשטעלט געווארן דער רעגירונג אין ווארשע. עס איז אבער געווען א קליינע באווארעניש: דער פלאן איז געווען פארבונדן מיט דעם... עקספארט פון ניקאראגוער מוילאייזלען אין די פאראייניקטע שטאטן אריין און די ספעקולאנטן האבן געוואלט, אז די פוילישע רעגירונג זאל מאכן א דיפלאמאטישן דרוק אין וואשינגטאן לטובת זייער יידן-מוילאייזלען-טראנזאקציע. אבער אזוי ווייט איז די רעגירונג נישט געווען גרייט צו גיין.

ח. די זבאנשין-טראגעדיע

איינער פון די לעצטע קאפיטלעך פון די לייזן פון די יידן אין דער פוילישער מלוכה האט זיך אפגעשפילט אין די ווינטער-חדשים 1938—1939. די קרבנות זיינען געווען פארטריבענע פוילישע יידן פון דייטשלאנד און זייערע יסורים זיינען געווען סימפאטאטיש פאר דעם גרויזאמען אופן ווי אזוי די פוילישע מאכט האט באהאנדלט די יידן. די איבערלעבענישן פון די פארטריבענע יידן זיינען באקאנט געווארן אין דער וועלט ווי די זבאנשין-טראגעדיע, לויט דעם נאמען פון א קליין שטעטל אויף דער פויליש-דייטשער גרענעץ.

גירוש-זבאנשין איז אויך געווען מערקווירדיק מיט זיינע מאמענטן פון ביטערער איראגיע. אזוי שפעט ווי אין אקטאבער 1938 — אמת, עס איז נאך געווען פאר דער "קריסטאלנאכט" — האבן צענדליקער טויזנטער יידן, אויס-לענדישע בירגער, דערונטער פוילישע יידן, נאך אלץ געלעבט אין דייטשלאנד און לגמרי זיך נישט געאייילט צוריקצופארן אין די לענדער פון זייער בירגער-שאפט. ווי אויסלענדישע בירגער האט זיי די היטלער-רעגירונג נישט געקענט רודפן אזוי ווי די אייגענע דייטשישע יידן. מיר וועלן זען, אז אפילו נאך דעם ברוטאלן גירוש האבן טויזנטער פארטריבענע יידן אין זבאנשין נישט געוואלט בלייבן אין פוילן און ליבערשט אויסגעקליבן צו פארן צוריק קיין דייטשלאנד, גלויבנדיק, אז אונטער דער נאצישער ממשלה וועט זיי דארט נישט זיין ערגער ווי עס האבן געלעבט די יידן אין פוילן.

דאס פוילישע אינערן-מיניסטעריום האט געשיקט א צירקולאר צו די קאנסול-לאטן דעם 6טן אקטאבער 1938, אז זיי זאלן נאך דעם 30סטן אקטאבער מער נישט פארלענגערן די אויסלענדישע פעסער פון די בירגער, וואס וווינען לענגער ווי 5 יאר אין אויסלאנד מיט דעם תירוץ, אז וווינענדיק לאנג אין אויסלאנד האבן זיי פלומרשט פארלוירן די פארבינדונג מיטן פוילישן פאטערלאנד. די פוונה איז געווען צו בארויבן די יידן פון דער בירגערשאפט, ווייל אן גילטיקע

פעסער וואלטן זיי געווארן שטאטלאז און מער נישט געקענט אומקערן זיך קיין פוילן.

די היטלער-רעגירונג האט אין דער פארארדענונג געזען אן אויסרייך צו מאכן א גירוש פון פוילישע יידן, וואס האבן יארנלאנג געווינט אין דייטשלאנד און פלעגן, לויט די פארשריפטן, רעגולער אלע צוויי יאר באנייען זייערע אויסלענדישע פעסער אין די פוילישע קאנסולאטן. צוויי טעג איידער דער צירקולאר איז אריין אין קראפט, דעם 28טן אקטאבער, 11 א זייגער ביי נאכט, האבן זיך אנגעהויבן אבלאועס אויף פוילישע יידן אין גאנץ דייטשלאנד. אן ארמיי פון 3,800 געסטאפא-אגענטן, 2,500 פאליציי-לייט, 6,000 שווארצע גוואר-דיסטן און באטאליאנען פון „שטורם-טרופן“ און זעלנער האבן אין משך פון 24 שעה מיט געוואלד ארויסגעשלעפט פון זייערע היימען אן ערך 14,000 יידן. אונטער א שטארקער וואך האט מען זיי אפגעפירט צו די נאענטסטע באך-סטאציעס און אפגעשיקט צו דער פוילישער גרענעץ. משפחות זיינען דערביי צעשיידט געווארן און פרויען און קינדער, וואס זיינען געווען צוגעשריבן צו די פעסער פון זייערע מענער און פאטערס, זיינען צוגעשטעלט געווארן צו דער פוילישער גרענעץ אן שום דאקומענטן. די פוילישע פאליציי האט פעסטגעשטעלט, אז 2,186 מענער זיינען געווען אן זייערע פרויען און קינדער. כמעט א העלפט פון די פארטריבענע יידן האבן נישט געהאט קיין דאקומענטן. דער גרעסטער טייל פארטריבענע איז געווען קאנצענטרירט ארום דעם דייטשישן גרענעץ-פונקט, וואס איז געלעגן אקעגן דעם פוילישן גרענעץ-פונקט זבאנשין. די נאציס האבן זיי געטריבן איבער דער גרענעץ, אבער די פוילישע וואך האט די טויזנט-קעפיקע מחנה יידן נישט געוואלט אריינגלאזן. ווען די יידן האבן זיך סוף-פלאסוף אריבער-געקריגן אויף דער פוילישער זייט, האבן די פארצווייפלע מענטשן, וואס האבן איבערנאכט פארלוירן אלץ וואס זיי האבן געהאט, מענער, פרויען, קינדער און זקנים זיך געוואלגערט אין שניי און בלאטע, צום גרעסטן טייל אונטערן פרייען הימל. עס האט געדויערט לאנג ביז מען האט זיי ווי עס איז איינגעארדנט אין ממש אוממענטשלעכע באדינגונגען, אין לידיקע שטאלן, אלטע פאבריקן, פאר-לאזטע קאזארמעס און שולן.

דאס קליינע שטעטל זבאנשין, דריי מייל פון דער גרענעץ-ליניע, 45 מייל פון דער שטאט פויון, אן איין יידישן איינוווינער, מיט א באפעלקערונג פון ווייניקער ווי פיר טויזנט מענטשן, איז נישט געווען אימשיטאנד צו באזארגן אפילו מיט דעם סאמע מינימום די אומגליקלעכע קרבנות פון נאציזם און די אכזריות פון דער פוילישער מאכט, בפרט נאך, אז די צאל פארטריבענע יידן אין זבאנשין איז געווען מער ווי דאפלט ווי די צאל שטענדיקע איינוווינער פון שטעטל. די יידישע געזעלשאפט אין פוילן און דער „דזשאינט“ האבן מאביליזירט א שנעלע הילף-אקציע און געשיקט טראנספארטן שפייז, ווארעמע וועש און קליידער, בעטגעוואנט, מעדיקאמענטן און מזומן געלט פאר די פארטריבענע

יידן. „היינט“ האט געדרוקט לאנגע רשימות פון די איינצלענע מנדבים, אבער די נויט אין זבאנשין איז אלץ געווען אין-לשער. די פוילישע מאכט האט די יידן — אלע פוילישע בירגער — איבערגעלאזט אויף הפקר אין די ערגסטע סאניטארישע באדינגונגען און געהאלטן אונטער א שטרענגער וואך. עס זיינען אויסגעבראכן עפידעמישע קראנקייטן, באזונדער צווישן קינדער. לויט א באריכט פון דער פוילישער פאליציי האבן אין די שכנותדיקע ערטער, ווהין מען האט עוואקוירט 2000 יידן פון זבאנשין, 23 זיך גענומען דאס לעבן אין משך פון די 10 באריכט-טעג און אנדערע צען יידן זיינען געשטארבן אין שפיטעלער.

די צענזור האט נישט דערלויבט אויספירלעך צו שרייבן וועגן דער ביטערער לאגע פון די יידן אין זבאנשין. פון א באריכט פון אמעריקאנער יידישן קאנגרעס, וואס איז געווען געדרוקט אין „קאנגרעס-בולעטין“, האט מען זיך דערוואוסט, אז צוויי חדשים נאך דעם גירוש, זיינען נאך אלץ אין זבאנשין געבליבן 5000 פארטריבענע יידן. די אנדערע האבן באקומען די מעגלעכקייט צו פארן צו קרובים און, ווי געזאגט, זיינען געווען טויזנטער אזעלכע, וואס האבן נישט געוואלט בלייבן אין אַנטיסעמיטישן פוילן און געפונען וועגן אומצוקערן זיך קיין דייטש-לאנד.

אין זבאנשין זיינען געבליבן נאך די, וואס האבן נישט געהאט ווהין צו גיין און די מאכט האט זיי געהאלטן אונטער א שטארקער וואך פון באוואפנטע פאליצייאנטן. ווער עס האט פראבירט צו אנטלויפן איז איינגעזעצט געווארן אין ארעסט. לויט ווי „ילקוט מורשת“ האט געשריבן אין דעם ניסן-נומער פון 1964, זיינען די לעצטע יידן באפרייט געווארן ערשט אין אויגוסט, עטלעכע געצייילטע טעג פאר דער מלחמה.

מיר וועלן אפשליסן דעם בקיצורדיקן איבערזיכט פון יידישן לעבן אין פוילן אין דער קורצער תקופה פון די 20 יאר פון פוילגס אומאפהענגיקייט מיט עטלעכע באמערקונגען וועגן דעם יידישן גורל אין דעם נאך-מלחמהדיקן קאמוניסטישן פוילן. די תקופה האט איינגטלעך נישט קיין שייכות צו אונדזער טעמע. מען קען אבער בשום אופן נישט לייקענען, אז דאס, וואס עס האט געטראפן די יידן אין פוילן אונטער דער קאמוניסטישער הערשאפט נאך דער מלחמה, איז ארויסגעדערונגען פון דעם טיף איינגעווארצלטן יידנהאס וואס האט פארסמט דאס יידישע לעבן אין פאשיסטישן פוילן פאר דער מלחמה. עס וועט נישט זיין קיין גוזמא צו זאגן, אז אפשר דאס איינציקע, וואס האט פארבונדן דאס פוילישע מלוכה-לעבן פון פאר דער מלחמה מיט דעם קאמוניסטישן רעזשים נאך דער מלחמה, איז געווען די טראדיציע פון שנאה צו יידן. אין דער הינזיכט זיינען ביידע תקופות היסטאריש ענלעך איינע צו דער אנדערער.

האס צו יידן האט אין קאמוניסטישן פוילן דערגרייכט זיין הויכפונקט. ווען

די „ענדעקעס“ האבן אין 1912 צעפלאקערט די אַנטיסעמיטישע העצע (זע קאָפּיטל 2) האבן זיי זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז די גיפטיקע זוימען, וואָס זיי האבן פאַרזויט, וועלן אין פרייען פּוילן געבן אַזאַ רייכן שניט און וועלן דערהויבן ווערן צו דער אַפּיציעלער פּאָליטיק פון דער רעגירונג. היטלער האָט געהאַט אַ צוגעגרייטן באַדן אין פּוילן. די מאַסן פון פּאָלק, מיט גאַר קליינע אויסנאַמען, זיינען געווען גלייכגילטיק צום יידישן חורבן און עס האבן ווייט נישט געפּעלט אַזעלכע, וואָס זיינען געווען צופּרידן, אַז דער נאַציסער שונא האָט פאַר זיי געטאַן די מלאכה, וואָס אַליין וואַלטן זיי אפשר נישט געווען מסוגל צו טאָן. ווען אין פּוילן זיינען נאָך דער מלחמה אויסגעבראַכן פּאַגראַמען אויף דעם ביסל שאַרית-הפּליטה, איז אין וואַרשע דערשינען אַ זאַמלונג פון זיבן אַרטיקלען וועגן אַנטיסעמיטיזם אין פּוילן אונטער דעם אַלגעמיינעם טיטל: „מאַרט-וואַ פּאַלאַ. זיבן אַרטיקלען אַ אַנטיסעמיטיזם“ (אַ טויטע כּוואַליע. זאַמלונג פון אַרטיקלען וועגן אַנטיסעמיטיזם). דאָס איז אַ ליידיגשאַפטלעכער וויגעשריי פון זיבן פּוילישע שרייבערס, וואָס זיינען אויפגעצייטערט געוואָרן צוליב דעם באַנייטן יידנהאַס און „אַז אפילו דאָס בלוט פון די דריי מיליאָן יידן קען נישט אַפּוואַשן די שנאה צו די אומגעקומענע בירגער“. אַן אַנדער שרייבער, סטאַניסלאָו רישאַרד דאַבראַוואַלסקי, האָט אין דעם פאַרוואָרט צו דער זאַמלונג אויסגעפירט צו. אַנד.: „...דער מאַדערנער פּוילישער אַנטיסעמיטיזם פון נאָך דער טרעב-לינקע-און מאַיאַדאַנקע-תּקופה... האָט נישט איין מאָל אין די לעצטע יאָרן באַ-ווסטזייניק און אַנגרייפּעריש געפרווט צו אַנאַרכיזירן דאָס לעבן פון אונדזער געזעלשאַפט... זאָל דעריבער קיינער נישט טענהען, אַז דאָס זיינען שוין היינט אויסגעדראַשענע פּראַבלעמען אַז מען דאַרף אויפהערן כּסדר צו רעדן וועגן דעם, ווייל דאָס זיינען פאַרעלטערטע ענינים און זיינען היינט מער נישט אַקטועל. טויט זיינען זיי ווי אַ יידיש פּראַבלעם אין פּוילן, אָבער נישט פאַרעלטערט... זיי האַלטן זיך נאָך אַלץ אויף דער כּוואַליע וואָס איז שוין טויט, אָבער איז נאָך אַלץ אַקטועל ווי אַ פּויליש פּראַבלעם... מאַראַליש זיינען דערפאַר שולדיק נישט נאָר די מערדערס, נאָר אויך די עדות וואָס שווייגן, שוין נישט רעדנדיק וועגן די, וואָס זיינען דערמיט מספּים. אַלע גיסן זיי צו בויםל צו דעם העלישן פּייער... דער נבלהדיקער סם-המוות פון היטלעריזם, וואָס איז איינגעשפּריצט געוואָרן אין אונדזער נאַציאָנאַלן אַרגאַניזם, איז נאָך נישט עלימינירט געוואָרן. ער ווירקט נאָך אַלץ“. דריי און צוואַנציק יאָר נאָך דעם ווי די ווערטער זיינען געשריבן געוואָרן, געפּינען מיר דאַבראַוואַלסקין אין די פּאַדערשטע רייען פון די „בויםל-גיסערס“: — אין סאַמע ברען פון דער ווילדער קאַמפּאַניע קעגן ישראל און יידן בכלל, וואָס איז אויסגעבראַכן אין פּוילן נאָך דער זעקס-טאַגיקער מלחמה, האָט ער אַפּגעדרוקט אַ גיפטיקן יידנפּרעסערישן ראַמאַן „גלופּיאַ ספּראַוואַ“ — „אַ נאַרישער ענין“.

דעם טיפּסטן אַנאַליז פון אַנטיסעמיטישן פּסיכאָז אין פּוילן האָט אין דער

זאמלונג געגעבן דער באווסטער שרייבער יעזשי אנדזשעווסקי (1909—). אין שלוסטייל פון זיין גרינדלעך דורכגעטראכטער ארבעט זאגט ער אז „...נישט געקוקט אויף דעם אלעמען, וואס עס איז געשען בעת דער מלחמה, עקזיסטירט נאך אלץ דאס פראבלעם פון אַנטיסעמיטיזם אין פוילן. דער פוילישער אַנטיסע-מיטיזם איז נישט פאַרברענט געוואָרן אויף די חורבות פון די פאַרברענטע געטאַס... עס איז שווער וועגן דעם צו רעדן, אָבער אַזוי איז דאָס. דער פאַקט, אַז עס זיינען אומזיסט אומגעקומען אַזוי פיל קרבנות... דער ריזיקער פאַרנעם פון דער פאַרניכטונג און די לייזן פון יידישן פאַלק אין אונדזער לאַנד דאַרף פאַר פוילן ווערן אייגע פון די ביטערע לעקציעס צו לערנען פון דער מלחמה. מוואַלט געקענט ריזיקער טראַכטן וועגן די מיליאָנען אויסגעהרגטע קרבנות אין די לאַגערן, תפיסות, גאַזקאַמערן, אין די גאַסן, וועגן די אַלע, וואָס זיינען אומגעקומען מיט געווער אין האַנט, ווען דאָס וואַלט אויפגעציטערט מאַראַליש די, וואָס זיינען געבליבן לעבן... דריי יאָר זיינען אַריבער נאָך דעם אויפשטאַנד אין וואָר-שעווער געטאַ... דער יאַרטאַג... קען מער נישט זיין קיין אויסדרוק בלויז פון אונדזער דרך-אָרץ אַליין... נאָך אַ סך יאָרן פון טראַכטן וועגן דעם פראַבלעם, וואָס איז ווי אַ ווונד פול מיט אייטער אויפן לייב פון אונדזער פאַלק, קוקנדיק אויף דעם אלעמען, וואָס עס איז געשען אין פוילן פאַר דער מלחמה, בעת דער מלחמה און וואָס עס קומט פאַר איצט, הערנדיק וואָס עס רעדן מענטשן פון אַלערליי קרייזן און פון פאַרשיידענע שיכטן... קען איך נישט קומען צו אַן אַנדערן אויספיר, ווי נאָר, אַז דאָס פוילישע פאַלק... — אויפן העכסטן שטאַפל און אויפן נידעריקסטן — איז געווען און איז געבליבן אַנטיסעמיטיש... איך וואַלט נישט וועלן וואָרפן קיין רכילות אויף מיין פאַלק. יעדעס ביטער וואָרט, וואָס פאַלט דאָ אויפן אַדרעס פון פאַליאַקן, שלאַגט מיך אַליין... איך פאַרלאַנג בלויז איין זאַך: מיינע לאַנדסלייט זאָלן זיך פאַרטראַכטן וועגן דעם פראַבלעם, וואָס ווי אַ שטראַל אין אַ קליין גלעזל, שפּיגלט ער ריכטיק אַפּ אונדזערע חסרונות. מוואַלט געקאַנט טראַכטן, אַז ווען פון די דריי מיליאָן פוילישע יידן זיינען קוים הונדערט טויזנט געבליבן לעבן, דאַרף זיך אַ צוואַנציק-מיליאָניק פוילן מער נישט שפּייזן מיט מעשהלעך וועגן דער „יידישער געפאַר“. עס ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז פאַליאַקן לאַזן זיך נישט איבערצייגן מיט ציפּערן...“ דער אַרטיקל טראַגט דעם טיטל: „דאָס פראַבלעם פון פוילישן אַנטיסעמיטיזם“. די ציטירטע פראַגמענטן זיינען גענומען פונעם נאָוועמבער-נומער פון 1971 פון דעם חודש-זשורנאַל פון די פוילישע עמיגראַנטן אין פאַריז „קולטוראַ“, ז' 139—146.

דער רוף פון די פוילישע שרייבערס איז געווען אַ קול-קורא במדבר. זיי האָבן נישט איבערצייגט נישט די מאַסן און נישט די פירערס. מיר האָבן געזען, ווי די רויטע מושלים פון פוילן האָבן גערודפּט זייערע יידישע מיטבירגערס, ווייל זיי האָבן זיך אין 1967 געפרייט מיט דעם נצחון פון ישראל. דער אַמאַליקער „ענדעקישער“ אַנטיסעמיטיזם און די יידנפרעסערישע העצע פון די עקסטרעמע

רעאקציאנערע אַרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן זיך געמערט ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן אין די שפּעטע דרייסיקער יאָרן אין פּוילן, זיינען אויפגעשטאַנען תּחית־המתים און דער גירוש פון יידן, וועגן וועלכן די „ענדעקעס“ האָבן אַמאַל געטרוימט און די ראַסיסטישע רעגירונג פון פּילסודסקי יורשים האָט געפּלאַנט, איז ברוטאַל דורכגעפירט געוואָרן אין דער פּאַלקס־רעפּובליק. די רויטע חברים האָבן זיך אויסגעצייכנט ווי גוטע תּלמידים פון דמאָוסקי און היטלער.

קאפיטל פינף

**„היינט“ און די תוכיקע וויכוחים אין דער יידישער
וועלט צווישן ביידע וועלט-מלחמות**

אין די יארן צווישן ביידע וועלט-מלחמות איז די ציוניסטישע ארגאניזאציע אויסגעוואקסן צו דעם אַמיינסטן איינפלוסרייכן געזעלשאַפטלעכן און פּאָליטישן פּאַקטאַר אין יידישן לעבן אין אייראָפּע.

די היסטאָרישע מעגלעכקייט, וואָס די באַלפֿור-דעקלעראַציע און די סאַן-רעמאָ-קאָנפֿערענץ האָבן געגעבן די יידן צו בויען די יידישע היים אין אַרץ-ישראל, האָט געשטאַרקט דעם אָנזען און איינפלוס פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג, אָבער האָט אַרױפֿגעלייגט אויף דער אַרגאַניזאַציע און אירע פֿירערס אומגעווענע שווערע פֿליכטן און אַחריות. וואָס גרעסער עס איז געוואָרן דער היטלעריסטישער איינפלוס, און באַזונדער, ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד און די ראַסיסטישע לאַזונגען האָבן שנעל זיך גענומען פֿאַרשפּרייטן, אַלץ מער האָבן ציוניסטישע דילעמעס באַאיינפלוסט דאָס לעבן פֿון דעם באַדראַטן יידנטום אין אייראָפּע. ציוניזם און אַרץ-ישראל האָט אויפֿ-געהערט צו זײַן אַן ענין פֿון ציוניסטן אַליין. די הייסע וויכוחים אין דער ציוניס-טישער מחנה זײַנען שוין מער נישט געווען קיין טעאָרעטישע פֿאַרטיי-פֿלוגות. מיט גאַר קליינע אויסנאַמען (ליטע, רומעניע), איז אין ערגעץ דער איינ-פלוס פֿון ציוניזם און פֿון די ציוניסטישע פֿירערס נישט געווען אַזוי אָנזעוודיק ווי אין פּוילן. די איבערוועגנדיקע מערהייט פֿון דעם איבער דריי-מיליאָניקן יידישן קיבוץ איז געווען ציוניסטיש געשטימט און געזוכט אַ רעטונג אין דער עליה קיין אַרץ-ישראל. נישט אַפֿטרעטנדיק פֿון דעם האַרטנעקיקן קאַמף קעגן דעם אַנטיסעמיטישן קורס אין פּוילן, האָבן ס׳רוב פּוילישע יידן, און באַזונדערס די יוגנט, געוואוסט, אַז נאָר אין אַרץ-ישראל וועלן זײ געפֿינען די ישועה. יעדע דילעמע, יעטוועדע שוועריקייט און מגיעה אויפֿן וועג צו פֿאַרווירקלעכן דעם ציוניסטישן אידעאַל איז געוואָרן אַ לעבנס-פּראַגע פֿאַר די יידישע מאַסן.

„היינט“ האָט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דעם לעבן, ליידן און פֿריידן פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג און האָט נאָטירט די געשעענישן נישט ווי אַ זייטיקער, פּאַסיווער אָבסערוואַטאָר אָדער אַ נייטראַלער פּראַפּעסיאָנעלער באַריכט-געבער, נאָר ווי אַ מיטבאַטייליקטער פּאַקטאַר. ווי אַ דעמאָקראַטישע יידישע צייטונג פֿון דעם פּראַגרעסיוון, פּאָליטיש-אַריענטירטן, נאַציאָנאַל-באַוויסטיזניקן טייל פֿון פּוילישן יידנטום איז „היינט“ אין ציוניסטישע פּראַגן און אין די ענינים פֿון אַרץ-ישראל-אויפֿבוי געגאַנגען צוזאַמען מיט דעם ליבעראַלן און

ראדיקאלן ציוניסטישן פליגל פון דער ארגאניזאציע. די תוכיקע ציוניסטישע פראבלעמען, וואס האבן אין די יארן צווישן ביידע וועלט-מלחמות ארויסגערופן היציקע דעבאטעס ביי די יידן אין פוילן זיינען געווען: די אויסברייטערונג פון דער יידישער אגענדע פאר ארץ-ישראל, דער טראנספער-אפמאך (העברה), דער מארד פון חיים ארלאזארעו און דער פאר-שלאג וועגן דער חלוקה פון ארץ-ישראל. פון די אלגעמיינ-יידישע ענינים האט א גרויסע אויפמערקזאמקייט — און אויך חלוקי-דעות — ארויסגערופן דער פראיעקט צו שאפן דעם יידישן וועלט-קאנגרעס. לאמיר אקארשט זען ווי אזוי „היינט“ האט רעאגירט אין די דעבאטעס און וואס עס איז געווען די ראל פון דער צייטונג אין פורעמען די באשלוסן.

א. די אויסברייטערונג פון דער יידישער אגענדע פאר ארץ-ישראל

אין די צוואנציקער יארן איז אין דער ציוניסטישער וועלט געפירט געווארן א קאמף ארום דעם פארשלאג פון חיים ווייצמאן (1874—1952) אויסצוברייטערן די יידישע אגענדע פאר ארץ-ישראל. ווען ווייצמאן האט אין 1923 געמאכט דעם פארשלאג, איז דער עקאנאמישער מצב אין ארץ-ישראל געווען א שווערער. ארבעטערס זיינען ארומגעאנגען אן ארבעט, לערערס האבן נישט באקומען באצאלט זייערע שכירות, חלוצים האבן געהונגערט. דאס גאנצע ווירטשאפטלעכע לעבן איז געבליבן שטיין. ווייצמאן איז געפארן קיין אמעריקע זאמלען געלט, אבער די אמעריקאנער יידן זיינען דעמאלט נישט געווען גענוג אינטערעסירט אין ציוניזם און ארץ-ישראל און זיין קאמפאניע האט געהאט א שוואכן דערפאלג. ער האט געזען, אז דער ציוניסטישער אידעאל שטייט אין קאן, אז דווקא אין דער צייט, ווען יידן האבן גאך צוויי טויזנט יאר באקומען א מעגלעכקייט צו בויען א יידישע היים אין ארץ-ישראל, קענען די ציוניסטן אליין נישט שאפן גענוג מיטלען צו פינאנסירן דעם אויפבוי פון לאנד.

ווייצמאן האט דעריבער פארגעלייגט צו פאראינטערעסירן אין דער פראקטישער ארבעט אין ארץ-ישראל די נישט-ציוניסטישע עלעמענטן פון די אנפירן-דיקע יידישע קיבוצים אין דער וועלט, קודם-כל אין די פאראייניקטע שטאטן. לויט זיין פלאן האבן פראמינענטע יידישע פירערס פון אויסער דער באוועגונג געדארפט איינגעלאדן ווערן אין דער יידישער אגענדע פאר ארץ-ישראל, וואס איז לויט די באשטימונגען פון ענגלישן מאנדאט געווארן דער פאראנטווארטלעכער ארגאן פאר דער אויפבויע-ארבעט. דער אנטויל פון די נישט-ציוניסטן און ציוניסטן אין דער אגענדע האט געדארפט באזירט ווערן אויף גלייכע יסודות און דער טערמין „פיפט-פיפט“ איז געווארן איינער פון די פונקטן, וואס זיינען באזונדערס שארף קריטיקירט געווארן.

ווי דער פרעזידענט פון דער ציוניסטישער וועלט-ארגאניזאציע האט חיים ווייצמאן זיך געבויגן אונטער דער לאסט פון דעם קריזיס אין ארץ-ישראל: ער

האָט געטראָגן די אחריות פאַר דער באַוועגונג און געזוכט מיטלען איינצושפּאַנען דאָס גאַנצע פּאַלק אין דער אַרבעט פאַרן לאַנד צו ראַטעווען דעם ישוב. די טראַגישע פּראָגנאָז, וואָס האָבן זיך ביי אים אַרויסגעריסן „ידיש פּאַלק וווּ ביסטו?“, „ידיש פּאַלק וואָס האָסטו געטאַן?“ (העלפּן בויען די יידישע היים), האָבן אויפגעציטערט די הערצער פון די פּאַלקסמאַסן, אָבער די הערצער פון די רייכע יידן זיינען געבליבן קאַלט און ווייזמאַן האָט געגלויבט, אַז ווען עס וועט געליגן גען צו פּאַראַינטערעסירן זיי פּערזענלעך אין דער אַרבעט פון דער יידישער אַגענץ ווי גלייכע שותפים מיט די ציוניסטן, וועלן זיי זיך פילן פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן אויפבויען פון ארץ-ישראל און וועלן שאַפן די נויטיקע פינאַנסן.

דער פאַרשלאַג האָט אַרויסגערוּפן אַ שטורעם אין דער באַוועגונג. באַזונדער שאַרף זיינען די מיינונגען געווען צעטיילט ביי די אַלגעמיינע ציוניסטן. די קעגנערס האָבן געוואַלט איינהאַלטן דעם פּאַלקס-כאַראַקטער פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע און האָבן מורא געהאַט פאַר די פּלוטאַקראַטן, וואָס האָבן זיך געהאַלטן ווייט פון די יידישע מאַסן, אָפּט געפירט געשפּרעכען מיט רעגירונגען אויף דער אייגענער האַנט, נישט געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר קיינעם. פון דער אַנדערער זייט האָבן די מער פּראַקטישע עלעמענטן, וואָס האָבן זיך גערעכנט מיט די באַגרענעצטע מעגלעכקייטן פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, געשטיצט ווייז-מאַנס פאַרשלאַג.

פאַר דעם יידישן קיבוץ אין פּוילן איז דאָס פּראַבלעם פון אַ יידישער היים אין ארץ-ישראל געווען אַ פּראָגע פון בויען אַ מקום-מקלט. ציוניזם, ציוניסטישע אַרבעט, דער קריזיס אין ארץ-ישראל זיינען פאַר דעם פּוילישן יידן נישט געווען קיין אַבסטראַקטע באַגריפּן, נאָר בפּירוש פּראַבלעמען, אין וועלכע ער איז געווען פּערזענלעך און בלוטיק פאַראַינטערעסירט. נישט קיין ווונדער דעריבער, אַז דער קאַמף פאַר און קעגן ווייזמאַנס פאַרשלאַג האָט אַריינגעצויגן גרויסע מאַסן. דער ראש-המדברים פון דער אַפּאָזיציע איז געווען יצחק גרינבוים און די ראַדיקאַל-ציוניסטישע גרופּע „על המשמר“, די אַנהענגערס פון דעם פאַרשלאַג האָבן זיך גרופּירט אין „עת לבנות“, וואָס האָט פאַרטראָטן די מער קאַנסערוואַטיווע, די קליינבירגערלעכע עלעמענטן אין פּוילישן ציוניזם. „עת לבנות“ האָט געגלויבט, אַז פּריוואַטע אינציאַטיוו איז וויכטיק פאַרן קאַנסטרוקטיוון אויפבויען פון ארץ-ישראל, אַז דער שטאַטישער עלעמענט, דער קליינהענדלער און דער בעל-מלאכה איז אַזוי ניצלעך פאַרן לאַנד, ווי דער קאַלעקטיווער צושטייער פון חלוצים און די אַרבעטערס. „עת לבנות“ האָט זיך בכלל געפילט באַעוולט און געטענהט, אַז אויף די קאַנגרעסן ווערן פּראַפּאַרציאַנעל אַ סך גרעסערע סומעס באַשטימט פאַר די קיבוצים, אַז די אַנפירנדיקע ציוניסטישע אַרגאַנען פּריווילעגירן אַרבע-טער-עלעמענטן צום שאַדן פון מיטלקלאַס. זיי האָבן דעריבער געגלויבט, אַז אויב ווייזמאַנס פאַרשלאַג וועט אַנגענומען ווערן, וועלן די נייע שותפים — אַליין גרויסע סוחרים און פאַבריקאַנטן — האָבן מער פאַרשטענדעניש פאַר

זייערע פאדערונגען און וועלן בכך ענדערן די איינשטעלונג פון דער יידישער אגענדע אויפן כאראקטער פון דער ארבעט אין ארץ-ישראל.

ווי געוויינלעך, ווען ער האט זיך אנגאזשירט אין א פאליטישן קאמף, איז יצחק גרינבוים געווען אומדערמידלעך אויך אין דער דעבאטע וועגן אויסברייטערן די יידישע אגענדע און, ווי שטענדיק, האט ער אויך איצט נישט צוגעלאזט קיין שום קאמפראמיס. אין אומציייליקע ארטיקלען אין „היינט“ האט ער אנאליזירט דעם פארשלאג פון אלע מעגלעכע אספעקטן און אים שארף קריטיקירט. די ארגומענטן, וואס ער האט ארויסגעבראכט אין „היינט“ און אויף די עפנטלעכע מיטינגען, זיינען געווען: די יידישע גבירים, די „געלטיידן“ און די „גרויסיידן“ אין אלע לענדער, בפרט אין אמעריקע, זיינען אסימילירטע מענטשן. זייער וועלט-באנעם איז אונדז אין גאנצן פרעמד, זייער טראכטן איז נישט אונדזער ארט דענקען. זיי שטייען ווייט פון יידישן לעבן און פארשטייען נישט אונדזערע נויטן. זיי קענען נישט דעם ציוניזם, האבן נישט קיין באגריף וועגן זיין פראגראם און אידעע און וועלן נישט פארטיידיקן דעם ציוניסטישן שטאנדפונקט לגבי דער מאנדאטמאכט. גרינבוים האט מורא געהאט, אז די „גרויסיידן“ וועלן גיכער באאיינפלוסט ווערן פון דער שטעלונג פון זייערע רעגירונגען לגבי ענגלאנד, איידער האבן אין זינען די אינטערעסן פון דער יידישער היים אין ארץ-ישראל.

פון ווירטשאפטלעכן שטאנדפונקט האט גרינבוים ארויסגערוקט דעם ארגומענט, אז נישט האבנדיק קיין באזונדערע פארשטענדעניש פאר דעם נאציאנאלן רענעסאנס פון יידישן פאלק, וועלן די קומענדיקע שותפים נישט שטיין גענוג ענערגיש אויף דער וואך פון די גרונט-פרינציפן פון ציוניזם: שאפן געלט צו פארגרעסערן דעם יידישן באדן-באזיץ אין ארץ-ישראל, פארזיכערן גייע ארבעטער-פאזיציעס פאר חלוצים, בויען גייע קיבוצים, פארשפרייטן די העברעישע שפראך — דאס אלץ וועט פאר זיי זיין אן ממשות. העכסטס וועט ארץ-ישראל זיין פאר זיי נאך איין לאנד ווהין מ'דארף שיקן צדקה צו העלפן די ארעמע יידן.

גרינבוים האט געהאלטן, אז ס'איז אן אילויע צו גלויבן, אז די „פיפטי-פיפטי“-שותפים וועלן מאביליזירן דאס נויטיקע געלט פאר ארץ-ישראל. זיין מיינונג איז נישט געווען אומבאגרינדעט. אין די צוואנציקער יארן איז א גרויסער טייל פון אמעריקאנער יידנטום געווען אריינגעטאן אין פינאנסירן דעם פלאן פון דער סאוועטישער רעגירונג צו קאלאניזירן יידן אין אוקראינע און קרים. דאס איז פאקטיש געווען א פאליטישע דיווערסיע פון די באלשעוויקעס, און קודם פל פון דער „יעווסעקציע“, מיט דער כוונה אפצוציען די יידישע מאסן פון ציוניסטישן אידעאל. דער „דזשאַינט דיסטריביושן קאמיטעט“ אין ניו-יאָרק האט אסיגנירט מיליאנען דאלארן צו פינאנסירן דעם פלאן, אבער דער רעזולטאט איז געווען גאר א קליינער: נאר 15,000 יידישע משפחות האבן זיך באזעצט אויפן לאנד אין דרום-רוסלאנד. עס איז געווען קלאר, אז דער פלאן איז א דורכ-פאל. אין 1929 איז די מאסקווער רעגירונג געגאנגען א שריט ווייטער און ארויס-

געגעבן א דעקרעט וועגן שאפן א יידישע אויטאָנאָמע רעפּובליק אין ביראָ-בידזשאָן. ווידער אַ מאָל זיינען די יידן אין אַמעריקע, די רייכע און די האַרע-פּאַשע, אַריינגעצויגן געוואָרן אין געלט-זאַמלונגען צו פינאַנסירן דעם מיראַזש פון בויען אַ שפּאַגל נייעם יידישן ישוב ערגעץ אין אַ ווייטער געגנט הינטער די הריי-חושר, ווו קיין ייד האָט קיין מאָל אַ פּוס גישט געשטעלט. און ווידער אַ מאָל האָבן אַמעריקאַנער יידן געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט, אָבער פאַר אַרץ-ישראל איז פון אַמעריקע געגאַנגען גאַר קנאַפּ געלט. *

אָבער וויצמאַן איז גישט געווען איבערצייגט. ווי אַ רעאַל-פּאַליטיקער האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די באַלפּור-דעקלאַראַציע אַליין וועט קיין יידישע חיים אין אַרץ-ישראל גישט שאַפן, נאָר אַז דער דערפּאַלג פון ציוניזם הענגט אָפּ פון דער מאַס פון פּראַקטישער אויפבויע-אַרבעט אין לאַנד. גישט קיין פּאַליטישע דעק-לאַראַציעס האָט ער געזוכט, נאָר נייע, וויכטיקע יידישע ווערטן. נאָך איין קיבוץ, נאָך איין מושב, נאָך איין וואַרשטאַט אָדער פּאַבריק, מער באַדן אין די יידישע הענט — דאָס, האָט ער געהאַלטן, וועט דעציידירן שטאַרקער ווי יעטועדע נייע פּאַליטישע דערגרייכונג און מאַניפעסטאַציע, ווי וויכטיק זיי זאָלן גישט זיין און ווי שייך זיי זאָלן גישט קלינגען. ער האָט געהאַט איין ענטפער פאַר זיינע אַפּאַנענטן: „איר קענט וואַרטן, אָבער איך גלויב, אַז די לאַגע איז אַזאַ, אַז מיר קענען גישט מער וואַרטן“.

די וויכוחים, מיט אַ כּסדר שטייגנדיקער שפּאַנונג, זיינען אָנגעגאַנגען 6 יאָר. ווען דער פאַרשלאַג איז ענדלעך אָנגענומען געוואָרן אין 1929 אויפן 16טן קאַנגרעס, זיינען ביידע צדדים אין ציוניזם געבליבן אַנטוישט. דאָס לעבן האָט באַוווּזן, אַז סיי די אָנהענגערס און סיי די קעגנערס האָבן איבערגעשאַצט די גישט-ציוניסטישע שותפים: זיי זיינען אויך גישט געווען בכוח צו מאַביליזירן די גויטיקע קאַפיטאַלן.

* „היינט“ האָט אַטאַקירט דעם ביראָ-בידזשאָן-פּלאַן פון ערשטן מאַמענט אָן. די צייטונג האָט אָנגעוווּזן, אַז עס איז באַקאַנט פון דער געשיכטע, אַז קיין שום פּלאַן צו באַזעצן יידן אויפן לאַנד ערגעץ ווו אַנדערש אַחוץ אַרץ-ישראל, האָט זיך קיין מאָל גישט איינגעגעבן און ביראָ-בידזשאָן וועט גישט זיין קיין אויסנאַם. „היינט“ האָט דעמאָסטרירט ביראָ-בידזשאָן ווי אַ מאַסקווער מאַנעווער צו קאַלאָניזירן יידן אויף דער כינעזישער גרענעץ מיטן צוועק צו שאַפן אויף די ריזיקע גישט-באַוווינטע שטחים אויפן ווייטן מזרח נאָך איין באַשיצונגס-פּונקט קעגן דעם מעגלעכן אַנפּאַל פון די יאַפּאַנער, וואָס האָבן דעמאַלט, מיט אַ קנאַפּן האַלבן יאָרהונדערט צוריק, באַדראַט די כינעזישע אימפעריע אין שכנות פון די סאָוועטישע גרענעצן, אַזוי ווי היינט באַדראַט סאָוועט-רוסלאַנד די כינעזער.

„היינט“ האט אפגעגעבן א סך ארט פאר דער וויכטיקער ציוניסטישער דעבאטע. די צייטונג איז פול געווען מיט באריכטן פון די עפנטלעכע מיטינגען און די וויכוחים, וואס זיינען אנגעגאנגען אויף די געשלאסענע זיצונגען און געגעבן די באזונדערע גרופעס אין דער באוועגונג א מעגלעכקייט אויסצודריקן זייער שטעלונג, אבער אירע סימפאטיעס זיינען געווען אויף דער זייט פון „על המשמר“, דער ראדיקאלער גרופע פון יצחק גרינבוים, וואס איז, אזוי צו זאגן, געווען די ערשטע צווישן די אנדערע ציוניסטישע גרופעס, וואס „היינט“ האט גלייך באהאנדלט.

ד"ר יהושע גאטליב, איינער פון די פירערס פון „עת לבנות“, איז געווען דער איינציקער מיטארבעטער, וואס האט אין דער צייטונג פארטיידיקט דעם שטאנדפונקט פון זיין גרופע און געהאט טענות, אז „היינט“ פאוואריזירט גרינבוים און דעם „על המשמר“. שוין דעמאלט האט זיך געלאזט באמערקן דער אנהויב פון דעם קאנפליקט, וואס האט דערפירט דערצו, אז ער איז אין 1935 אוועק פון „היינט“ (זע קאפיטל 20).

ב. העברה (טראנספער) און די ארלאזאר-טראנעריע

אין 1933 איז געשען א טראגעדיע, וואס האט גורם געווען צו א טיפער שפאלטונג אין די יידישע ישובים אויף דער וועלט. דעם 16טן יוני פון יענעם יאר איז אויף דער פלאזשע אין תל-אביב דערמארדעט געווארן חיים ארלאזאר (1899—1933), דער יונגער אנפירער פון דער פאליטישער אפטיילונג פון דער יידישער אגענץ און לידער פון דער ארבעטער-באוועגונג אין ארץ-ישראל. ארלאזאר זאראו איז געווען אן אויסערגעוויינלעך פעיקער מענטש, ענערגיש און פאפולער נישט נאר אין זיין אייגענער „פועלי-ציון“-פארטיי. צו 34 יאר האט ער פאר-נומען זייער וויכטיקע פאזיציעס אין דער אנפירונג און די ציוניסטישע באוועגונג האט געלייגט אויף אים גרויסע האפענונגען.

צוויי טעג נאכן מאַרד זיינען אַרעסטירט געוואָרן דריי מיטגלידער פון דער רעוויזיאָניסטישער פּאַרטיי אין ארץ-ישראל: צבי ראָזענבלאַט, אברהם סטאַווסקי און אבא אחימאיר. די ערשטע צוויי זיינען געווען אין גאַנצן אומבאַקאַנט מחוץ די רעוויזיאָניסטישע קרייזן, אחימאיר האָט געשריבן אין דער ארץ-ישראל-פרעסע. שוין אַרלאָזאַראַווס מאַרד אליין האָט דערשיטערט די יידן אומעטום אויף דער וועלט, אָבער אַז דריי יידן זיינען אַרעסטירט געוואָרן ווי די שולדיקע, זיינען יידן אויפגעציטערט געוואָרן. די רעוויזיאָניסטן האָבן פּראָטעסטירט, פאַר-זיכערט אַז די באַשולדיקונג איז אַ בלבול, אַן עלילת-דם, אַז נישט די אַרעסטירטע, ווי יחידים, און נישט די פּאַרטיי האָבן נישט געהאַט וועלכן ס'איז נישט שייכות צום פאַרברעכן. אָבער די מיינונג איז די ברייטע שייכות פון דער יידישער געזעלשאַפט איז געווען, אַז די אַרעסטירטע זיינען די מערדער.

אין פּוילן האָט זיך די פּאַלעמיק באַזונדערס צעפּלאַקערט. אַלטע פּריינד

זיינען זיך געוואָרן שוואַים אויפן לעבן, עס האָט געדראַט מיט אַ ברודער-מלחמה אין ציוניסטישן לאַגער. מען האָט געגלויבט, אַז דער מאַרד איז געפלאַנט און אויסגעפירט געוואָרן דורך אומפאַראַנטוואָרטלעכע היצקעפּ, פאַנאַטיקערס, וואָס האָבן גענומען אויף זיך די מיסיע זיך נוקם צו זיין אין חיים אַרלאַזאַוון פאַר דעם העברע (טראַנספּער)-אַפּמאַך מיט דייטשלאַנד.

ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט און עס האָבן זיך אַנגעהויבן די אַנטי-יידישע פאַרפאַלגונגען אין דייטשלאַנד איז געשטאַנען אַ פּראַבלעם ווי אַזוי מעגלעך צו מאַכן די עמיגראַציע פון די דייטשישע יידן. די נאַצישע רעגירונג האָט פון איין זייט געטריבן די יידן צו פאַרלאַזן דייטשלאַנד און פון דער צווייטער זייט נישט דערלויבט זיי צו טראַנספּערירן זייער פאַרמעגן קיין אויס-לאַנד, ווען זיי האָבן געוואַלט עמיגרירן. דער העברע-פלאַן איז אויסן געווען אַז די יידן, וואָס וועלן עולה זיין קיין ארץ-ישראל, זאלן קענען ראַטעווען כאַטש אַ טייל פון פאַרמעגן, אָבער נישט אין מזומן נאָר אין מאַשינען און אַנדערע סחורות. די עליה קיין ארץ-ישראל איז געווען שטרענג באַגרענעצט פאַר חלוצים, אָבער מענטשן, וואָס האָבן געהאַט טויזנט פּונט, זיינען פאַררעכנט געוואָרן ווי קאַפיטאַליסטן און האָבן געקענט קומען אַן שוועריקייטן.

די ליידנשאַפטלעכע דיסקוסיע אַרום דעם פּראַיעקט און די אונטערהאַנדלונגען מיט נאַצי-דייטשלאַנד האָבן אויפגעברויזט די יידישע מאַסן. די קעגנערס האָבן געהאַלטן, אַז מען טאָר נישט מאַכן קיין געשעפטן מיט נאַצי-דייטשלאַנד אונטער קיין שום אומשטאַנדן.

די שאַרפּסטע אַפּאָנענטן זיינען געווען די רעוויזיאָניסטן. די צערייצטע, אַנגעגליטע אַטמאָספּער פון די ליידנשאַפטלעכע וויפּוחים האָט זיך אַריבערגע-טראָגן אין דער יידישער פרעסע, וווּ די אַרטיקלען זיינען אַפט געווען נישט ווייניקער גיפטיק ווי די פאַרביסענע פּאַלעמיק צווישן די אַנהענגערס און קעג-נערס פון דעם טראַנספּער אין דער ציוניסטישער באַוועגונג.

„היינט“, וואָס האָט פּראַקלאַמירט אין פּוילן דעם אַנטי-ייטשישן באַיקאַט און האָט אים געשטיצט אין אַרטיקלען, איז אָבער געווען פאַר דער העברע. די צייטונג האָט מאַטיווירט איר שטעלונג מיט ריין פּראַקטישע טעמים, אַנווייזונדיק, אַז ווי אַפּשטויסנדיק עס איז נישט דער געדאַנק פון מאַכן געשעפטן מיט נאַצי-דייטשלאַנד, דאַרף אָבער קודם-פּל דעצידירן דער מעגלעכער נוצן, וואָס די דייטשישע יידן קענען האָבן פון דעם טראַנספּער. איין זאַך איז מאַכן נאַרמאַלע געשעפטן און העלפן דער דייטשישער ווירטשאַפט און גאַר אַן אַנדער זאַך איז צו העלפן ראַטעווען דייטשישע יידן. די דייטשישע יידן האָבן נישט קיין ברירה. אָדער די נאַציס וועלן צורויבן זייער גאַנץ פאַרמעגן און זיי וועלן אין בעסטן פאַל גיין אין גירוש ווי בעטלערס אַן אַ פּרוטה, אָדער זיי וועלן קענען אַפּראַטעווען אַ טייל פון זייער פאַרמעגן מיט דער הילף פון דעם טראַנספּער. זיי וועלן עולה זיין קיין ארץ-ישראל און אַנהייבן אַ ניי לעבן, דאָס לאַנד וועט באַקומען אַ גייעם

וויכטיקן, קאנסטרוקטיוון עלמענט, וואס וועט שטארקן דעם ישוב אין אלע הינזיכטן, נישט נאר ריין ווירטשאפטלעך.

ארלאזארטן איז דערמאָרדערט געוואָרן תיכף ווי ער איז צוריקגעקומען קיין תל-אביב נאָכן פאַרענדיקן די אונטערהאַנדלונגען און דער חשד איז דעריבער געווען, אַז די מערדערס האָבן אויסגעפירט דעם אַטענטאַט אויף דעם אַנפירער פון דער פּאָליטישער אַפטיילונג פון דער יידישער אַגענץ, וואָס איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די אונטערהאַנדלונגען, צו דעמאָנסטרירן זייער קעגנער-שאַפט צו דעם העברע-אַפמאָך.

די יידישע געזעלשאַפט און די יידישע פרעסע אין פּוילן האָט צום גרעסטן טייל געהאַלטן, אַז דאָס זיינען געווען די מאַטיוון פון אַרלאַזאַראַווס מאַרד. „היינט“ האָט אויך אַזוי געהאַלטן און האָט די מיינונג אַרויסגעזאָגט אין אַרטיקלען. ווען עס איז פאַרגעקומען דער פּראָצעס פון די דריי אַרעסטירטע, זיינען צוויי פון זיי באַפרייט געוואָרן אין דער ערשטער אינסטאַנץ, דער דריטער, אברהם סטאַווסקי, איז אַרויס פריי אין דער אַפּעלאַציע. דער סוד פון אַרלאַזאַראַווס מאַרד איז פּאַקטיש נישט געוואָרן אויפגעקלערט. וואָס שייך דעם העברע-אַפמאָך, איז די דעבאַטע נאָך אַנגעגאַנגען ווייטער עטלעכע יאָר ביז ער איז באַשטעטיקט געוואָרן אויפן 20סטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין לוצערן, אין 1937.

ג. דער פאַרשלאַג וועגן דער חלוקה פון ארץ-ישראל

איידער עס האָבן זיך רעכט איינגעשטילט די געמיטער נאָך דעם לאַנגן וויכוח וועגן דעם טראַנספּער-אַפמאָך, האָט די ציוניסטישע וועלט אַרומגעכאַפט אַ פרישע ליידיגשאַפטלעכע דיסקוסיע וועגן די היסטאָרישע רעכט פון יידישן פּאַלק אויף ארץ-ישראל. דער קאַמף איז נוגע געווען דעם ענגלישן פּלאַן פון טיילן ארץ-ישראל אין צוויי מדינות: אַן אַראַבישע און אַ יידישע. אַרויסגע-שטעלט דעם פּראַיעקט האָט אַ קעניגלעכע קאַמיסיע, וואָס איז געשיקט געוואָרן פון לאַנדאָן אויספאַרשן די לאַגע אין ארץ ישראל נאָכן בלוטיקן אַראַבישן טעראָר אין 1936. די קאַמיסיע איז געקומען צום אויספיר, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדער ברירה, ווי אַז דאָס לאַנד זאָל צעטיילט ווערן צווישן די אַראַבער און יידן. דער פאַרשלאַג איז באַקאַנט געוואָרן אין 1937 און ווידער אַ מאָל זיינען אויס-געבראַכן פייערדיקע דיסקוסיעס, אימפּולסיווע, פאַרביסענע, פאַרביטערטע.

די קעגנערס פון דער חלוקה האָבן קריטיקירט דעם פּלאַן פון פּאָליטישן און ווירטשאַפטלעכן שטאַנדפּונקט, אַבער קודם-כל מיט אידעישע אַרגומענטן און רעליגיעזע מאַטיוון, וואָס האָבן אַפּעלירט צו די מאַסן. זיי האָבן געשלאַגן אויף די עמאַציאָנעלע געפילן, וואָס אַ יידישער מענטש האָט פון קינדווייז אַן איינ-געזאַפט אין חדר און טראַגט טיף אין דער נשמה דאָס גאַנצע לעבן, אַלץ איינס צי ער איז פּרום, אַדער נישט. זיי האָבן געמאַנט די רעכט צום לאַנד, וואָס איז די יידן צוגעזאַגט געוואָרן אין דער תורה, און קאַטעגאָריש אַפּגעוואָרפּן דעם

געדאנק וועגן חלוקה. די אפאזיציע האט געהאט א גוטן ארגומענט, ווייל לויט דעם ווי דער פלאן איז פארגעלייגט געווארן וואלט אויסגעקומען, אז נישט מער ווי צען פראצענט פון דער היסטארישער טעריטאריע פון ארץ-ישראל וואלט געגעבן געווארן פאר דער יידישער מדינה. כמעט אלע הייליקע פאר יידן מקומות וואלטן געווען אויף דער אראבישער זייט. ירושלים איז אויך נישט געפלאנט געווארן פאר דעם יידישן טייל.

„היינט“ האט פון אנהייב אן זיך געשטעלט אויף דער זייט פון די אנהענגערס פון דער חלוקה. אזוי ווי ביי א סך אנדערע געלעגנהייטן, למשל אין פאל פון דער העברע-דעבאטע, האט „היינט“ געהאלטן מיט די פראגמאטישע ציוניסטישע מנהיגים, וואס האבן זיך ארויסגעזאגט פאר דעם פארשלאג, נישט ווייל ער איז אזוי געפעלן געווארן, נאר ווייל די צייטונג האט געזען אין דער חלוקה א לייזונג פאר די ברענענדיקע גויטן פון די יידישע מאסן. שטיצנדיק דעם פלאן, האט „היינט“ נישט פארלייקנט זיינע גרויסע חסרונות און אז ער איז גאנץ ווייט פון די דורות-לאנגע חלומות פון יידישן פאלק און די ציוניסטישע אידעאלן. די צייטונג האט אבער געהאלטן, אז די אביעקטיווע לאגע פון די יידן אין דער היטלער-תקופה דיקטירט, אז דער חלוקה-פלאן זאל אנגענומען ווערן מיט אלע זיינע חסרונות און אנגענומען ווערן וואס שנעלער.

די צייט איז געווען אנגעלאדן מיט יידישע צרות, אבער די וועלט איז געווען גלייכגילטיק. די ענגלישע רעגירונג האט באגרענעצט די עליה קיין ארץ-ישראל ביזן מינימום און די רעגירונגען פון אנדערע לענדער האבן פארהאקט פאר די יידן טיר און טויער. די אנהענגערס פון דער חלוקה, און דער „היינט“ בתוכם, האבן ארגומענטירט, אז אפילו א קליינע יידישע מדינה וועט ווערן א חיים פאר די פליטים, וואס האבן נישט ווהיין צו לויפן פון היטלערן. אין די פילע ארטיקלען, וואס „היינט“ האט געדרוקט, האבן די שרייבערס אנערקענט די עמאציאנעלע און רעליגיעזע באווארענישן, אבער האבן אנגעוויזן, אז מען טאר נישט איינ-שטעלן דעם גורל פון דער חלוקה לשם טראדיציע, געפילן און חלומות.

שטייענדיק אליין אין דער מחנה פון די אנהענגערס, האט „היינט“ געגעבן א מעגלעכקייט די קעגנערס אויפצוקלערן דעם עולם פאר וואס זיי זיינען קעגן דעם פלאן. די דעבאטע האט אויך געפונען אן אפקלאנג אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938. יצחק גרינבוים האט געשריבן א גרויסע, אויסשעפנדיקע ארבעט, ווו ער האט פארטיידיקט דעם חלוקה-פראיעקט. די מיינונג פון די קעגנערס, איז געקומען צום אויסדרוק אין דעם טעקסט פון מעמאריאל, וואס מ. מ. אויש-קין האט דערלאנגט דער ענגלישער קאמיסיע פאר דער חלוקה פון ארץ-ישראל. ווען דאס יובל-בוך איז דערשינען, איז דער ענין שוין געווען נישט אקטועל, ווייל די ענגלישע רעגירונג האט צוריקגעצויגן דעם חלוקה-פארשלאג און קורץ דערנאך ארויסגעגעבן דאס „ווייסבוך“, וואס האט פאקטיש אפגעשטעלט די עליה אין גאנצן.

אזוי איז פארטאכלעוועט געווארן די געלעגנהייט צו פארזארגן מיט א מקום-מקלט די קרבנות פון גאציוזם אין דער צוועלפטער שעה פארן אַנקומענדיקן חורבן. ווייל וואָלט דער חלוקה-פלאַן אַנגענומען געוואָרן תּיכּף ווי דער פּאַר-שלאַג איז געמאַכט געוואָרן אַן די פּאַרשלעפטע פּאַלעמיקעס, וואָלט די געשאַ-פענע מדינה, ווי קליין זי וואָלט גישט געווען, אויפגענומען אַ גרויסן טייל פון די פּליטים, וואָס זיינען געלאָפּן פון היטלעריזם, אזוי ווי מדינת-ישראל האָט אויפ-גענומען די שארית-הפּליטה נאָך דער מלחמה.

און דער גורל האָט געוואָלט, אַז דער וויכּוח וועגן דער חלוקה זאָל זיין די לעצטע גרויסע אידעאָלאָגישע דעבאַטע וועגן ארץ-ישראל אין „היינט“ איידער די צייטונג איז אַנטשוויגן געוואָרן אויף אייביק.

ד. די חלוקה-דעות וועגן שאַפּן דעם יידישן וועלט-קאָנגרעס

ווען די גאַנצע פּראָפּאָגאַנדע קעגן יידישן פּאַלק און די אַנטי-יידישע רדיפות האָבן זיך גענומען פּאַרשפּרייטן פון דייטשלאַנד אין די אייראָפּעיִשע לענדער, איז ביי אַ גרופּע יידישע אַנפירערס אַנטשטאַנען דער געדאַנק צו שאַפּן אַ רעפּרעזענטאַטיווע קערפּערשאַפט צו קעמפּן מיט דער סכּנה. אין דער שפּיץ פון די אינציאַטאַרן זיינען געשטאַנען ראַבּיי סטיפּען ווייז (1874—1949) אין אַמעריקע און ד״ר נחום גאַלדמאַן אין אייראָפּע. זיי האָבן פּאַרגעלייגט צו שאַפּן אַ יידישן וועלט-קאָנגרעס וואָס זאָל רעפּרעזענטירן די יידישע אינטערעסן און אַרגאַניזירן דעם אַפּווערקאַמף קעגן היטלעריזם אין וועלט-מאַסשטאַב.

דער פּראָיעקט האָט געהאַט אַ געמישטן אַפּקלאַנג אין דער יידישער געזעל-שאַפּט. די אַנהענגערס האָבן געהאַפּט, אַז דעם וועלט-קאָנגרעס וועט געלייגן צו קאַנצענטרירן אַרום זיך די פּאַראַנטוואָרטלעכע יידישע פירערס און עס וועט געמאַכט ווערן אַ סוף צו די סעפּאַראַטע שריט, וואָס פּלעגן אונטערנומען ווערן דורך פּאַרשיידענע, אַפט מאַל אומבאַרופּענע, יחידים און געזעלשאַפּטן, אַן אַ פּאַרשטענדיקונג וועגן די ריכטליניעס, מעטאָדעס און צילן פון די אינטערווענצן און וואָס פּלעגט אַפט ברענגען מער שאַדן ווי נוצן. עס האָבן אָבער גישט געפּעלט אַזעלכע, וואָס זיינען געווען קעגן.

די קעגנערס פון דער כלל-ישראל פּאַליטיק, וואָס דער קאָנגרעס וואָלט געווען איר אויסדרוק, האָבן זיך פּרינציפּיעל געהאַלטן פון דער ווייטנס. אַנדערע, די אַנהענגערס פון שתדלנות, האָבן גישט געוואָלט אַפּטרעטן פון זייערע מעטאָדעס און אַריבערגיין צו מאַדערנע פּאַליטישע אַקציעס. ווידער זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן מורא געהאַט, אַז אזוי ווי די אַרגאַניזאַטאַרן זיינען פּירנדיקע פּערווענ-לעכקייטן אין ציוניזם, וועט דער קאָנגרעס ווערן אַן אינסטרומענט פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. עס האָבן אויך גישט געפּעלט קיין אַנדערע גרופּעס, וואָס האָבן אין דעם יידישן וועלט-קאָנגרעס געזען אַ קאַנקורענץ פּאַר זיך און געפּונען „פּרינציפּיעלע“ סיבות צו באַרעכטיקן זייער קעגנערשאַפּט.

ברוך צוקערמאן, איינער פון די אנפירערס פון „פועלי-ציון“ אין אמעריקע (1881—1970), איז דעלעגירט געווארן קיין פוילן צו געווינען פארן קאנגרעס דעם גרעסטן יידישן קיבוץ אין אייראפע, וואָס איז דירעקט געווען אויסגע- שטעלט אויף דעם ראַסיסטישן אַנגריף. ער האָט אַנגעטראָפֿן אויף באַדייטנדיקע שוועריקייטן. די „אגודה“, די האַלבע און גאַנצע אַסימילירטע אינטעליגענץ, די פּלוטאַקראַטיע, די גרויסע יידישע סוחרים און פּאַבריקאַנטן, אַלערליי „אומפּאַר- טייִשע“ גרופּעס און, פּאַרשטייט זיך, דער „בונד“, וואָס האָט בכלל נישט געהאַלטן פון פּלל-ישראל און שטענדיק געפירט אַן אייגענע קלאַסן-פּאַליטיק, האָבן זיך אַלע אַרויסגעזאָגט קעגן דער באַטייליקונג אין דער געפּלאַנטער גרינדונג-קאַנפּערענץ פון יידישן וועלט-קאַנגרעס.

די יידישע פרעסע האָט אין אַלגעמיין אַפּגעשפּיגלט די שטימונג פון דער געזעלשאַפט. פון אַלע צייטונגען האָט „היינט“ אַליין זיך אַרויסגעזאָגט גינסטיק פאַר שאַפֿן דעם יידישן וועלט-קאַנגרעס. די צייטונג האָט געזען אין דער געפּלאַנט- טער קערפּערשאַפט דעם ריכטיקן דעמאָקראַטישן אַראָנן צו פּאַרטיידיקן יידישע רעכט אין דער היטלער-תּקופּה. „היינט“ האָט געשריבן, אַז אַזאַ צענטראַלע פּאַליטישע קערפּערשאַפט וועט מאַניפעסטירן פאַר דער וועלט די יידישע אהדות אין אַן עת-צרה, וועט קאַאַרדינירן דעם ווידערשטאַנד קעגן היטלעריזם, ברענגען אַרדענונג און אַרגאַניזאַציאָנעלע דיסציפּלין אין דעם אַפּווערקאַמף. אין די אַרטיקלען איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן די מיינונג, אַז עס איז וויכטיק, אַז אין דער גרינדונג-קאַנפּערענץ זאָל זיך באַטייליקן אַ צאָלרייכע דעלעגאַציע פון פּוילישן יידנטום.

די סיסטעמאַטישע אויפקלערונג-קאַמפּאַניע פון „היינט“ האָט געהאַט אַ פּאַזיטיווע ווירקונג און אין אַ גרויסער מאָס גורם געווען צום דערפּאַלג פון צוקערמאַנס מיסיע. אין דער גרינדונג-קאַנפּערענץ פון דעם יידישן וועלט-קאַנגרעס, וואָס איז פּאַרגעקומען אין זשענעווע אין 1936, איז דאָס וואָרט פון פּוילישן יידנטום געקומען צום פּולן אויסדרוק. די דעלעגאַציע פון פוילן איז געווען איינע פון די אַקטיווסטע. „היינט“ האָט אַפּגעגעבן אַ סך אַרט פאַר די פּראָגראַם- רעדעס און דעבאַטעס און געדרוקט קאַרעספּאָנדענציעס און טעלעגראַמעס וועגן די פּאַרהאַנדלונגען אין די קאַמיסיעס. נאָך דער קאַנפּערענץ האָט „היינט“ ביי יעדער געלעגנהייט אינפּאַרמירט די לייענערס וועגן די אַקציעס, וואָס די געוויילטע עקזעקוטיווע פּלעגט אונטערנעמען אין פעלקערבונד און ביי די באַזונדערע רעגירונגען.

קאפיטל זעקס

דער געראנגל פון „היינט“ מיט די פוילישע רעגירונגען

די צוואנציק יאר פון פוילנס אומאפהענגיקייט זיינען פארן „היינט“, אזוי ווי פאר די פוילישע יידן, געווען יארן פון קאמף פאר עקזיסטענץ. די צייטונג האט זיך געראנגלט מיט דער מאַכט, וואָס האָט נישט געוואָלט, אַז דער אמת וועגן דער יידישער לאַגע זאָל באַקאָנט ווערן אין דער וועלט. אָבער „היינט“ האָט נישט אויפגעהערט צו דרוקן באַריכטן און אַרטיקלען וועגן די פאַרפאַלגונגען און איז דערפאַר שווער באַשטראַפט געוואָרן. די צייטונג האָט מען אָפט קאַנפּיס־קירט, זי איז עטלעכע מאל פאַרמאַכט געוואָרן און אויב די פּאָליציי האָט בשעת מעשה נישט פאַרחתמעט די דרוקעריי, פלעגט „היינט“ דערשיינען אונטער פאַרשיי־דענע אַנדערע נעמען. דאָס ערשטע מאל איז „היינט“ געוואָרן פאַרמאַכט דעם 22סטן אַקטאָבער 1919. צו מאַרגנס איז די צייטונג דערשינען אונטערן נאָמען „דער טאָג“. ווען „דער טאָג“ איז אויך פאַרמאַכט געוואָרן, האָט מען דעם 29סטן דעצעמבער 1919 דעם נאָמען משנה־שם געווען אויף „נייעס פון היינט“ און אונטער דעם נאָמען באַוויזן צו דרוקן 135 נומערן. „נייעס פון היינט“ איז פאַר־מאַכט געוואָרן דעם 11טן יוני 1920 און ביז דעם 1טן אַקטאָבער 1920 איז די צייטונג ווידער דערשינען אונטערן נאָמען „דער טאָג“. נאָך דעם 90סטן נומער איז „דער טאָג“ אויף סיני פאַרמאַכט געוואָרן. דאָס מאל איז די שטראַף געקומען צוליב אַ גאַר נישט דערוואַרטענעם אויסרייד און געווען זייער האַרב (זע אונטן). אַנדערע צייטונגען זיינען נישט געווען גרייט אויף אַזעלכע קרבנות. מ'האַט אפילו געפרוווט ווירקן, אַז „היינט“, וואָס איז דעמאָלט דערשינען ווי „דער טאָג“, זאָל זיך אויך נישט אויסשטעלן אויף די אַטאַקעס פון דער רעגירונג. וועגן דעם דערציילט אהרן גאָווע אין „היינט“־יוביליי־בוך 1908—1928 (ז' 6): „...נאָך די בלוטיקע עקסצעסן אין לעמבערג האָבן די יידישע דעפוטאַטן אַריינגעטראָגן אַן אינטערפעלאַציע אין סיים. לויטן געזעץ איז אויף אינטערפע־לאַציעס חל די „אימוניטעט“ (אומבאַרירלעכקייט) ווי אויף אַלע באַריכטן פון די סיים־פאַרהאַנדלונגען. דאָס מאל האָט מען אונדז אָבער פון דער צענזור אַלס עצה־טובה „געראָטן“ נישט צו דרוקן די אינטערפעלאַציע. אָבער קיינעם פון אונדז, סיי די אינהאַבערס פון „היינט“, סיי דעם גאַנצן רעדאַקציע־קאַלעגיום, איז נישט איינגעפאַלן צו פאַלגן די עצה־טובה און פאַרשווייגן די מעשה־לעמבערג. נאָר פּלוצלינג רופט מען מיך צום טעלעפּאָן (דעם „טאָג“ האָב איך אונטער־געשריבן אַלס פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר); עס האָט מיך גערופן איינער פון די „מאַמענט“־אינהאַבערס.

— ס'טייטש, הער איך פון טעלעפאָן טענהן, צו וואָס דאַרף מען דאָס דרוקן די אינטערפעלאַציע? אַ רחמנות אויף ווייב און קינדער, מ'וועט דאָך אייך געוויס מאַרגן אַרעסטירן און איר וועט זיך לאַנג וואַלגערן אין תפיסה. די צייטונג וועט מען פאַרמאָכן און קיין פרנסה וועט נישט זיין.

...איך האָב אַוועקגעלייגט דעם טעלעפאָן. פון „מאַמענט“ האָט מען נישט אויפגעהערט צו טעלעפאָנירן: ס'טייטש, איך בין דאָך אַ רוקער מענטש, וואָס טויג מיר איינצורייסן, עס וועט דאָך שאַדן דער צייטונג. און איין ענטפער האָב איך געגעבן — די אינטערפעלאַציע וועט געדרוקט ווערן און איר קענט טאָן וואָס איר ווילט... אויף מאַרגן אין דער פרי האָט מען מיך ווירקלעך אַרעסטירט און „דער טאַג“ איז פאַרמאָכט געוואָרן. מען האָט מיך געהאַלטן אין קאַמיסאַריאַט (פּאַליציי־רעוויז) נישט לאַנג, אַ שעה, אָדער צוויי און באַפרייט...“

נישט איין מאָל זיינען אויסגעבראַכן ביטערע פּאַלעמיקעס צווישן ביידע צייטונגען, ווען „היינט“ האָט קריטיקירט דעם „מאַמענט“ פאַר זיין אַפּאַרטוניזם. אין איינעם אַזאָ פּעריאָדישן אויסברוך איז „דער מאַמענט“ באַשולדיקט געוואָרן אין סערוויליזם און אַז נח פּרילוצקי, דער זון פון רעדאַקטאָר צבי פּרילוצקי נוצט אויס דעם דעפּוטאַטן־מאַנדאַט פאַר שתדלנות לטובת זיינע פּריוואַטע קליענטן, וואָס קומען צו אים ווי צו אַן אַדוואַקאַט. „דער מאַמענט“ האָט געענטפערט מיט „אַ פּראַטעסט פון רעדאַקציע־קאַלעגים“, אין וועלכן עס איז געזאַגט געוואָרן, אַז „היינט“, מאַכט אוממעגלעך יעדע אַרבעט פון איינעם פון די ענערגישע יידישע כלל־טויער.“ דאָס האָט דעם „היינט“ געגעבן אַ מעגלעכקייט אין אַלגעמיין אַוועקצושטעלן פאַר דעם משפּט פון דער געזעלשאַפּטלעכער מיינונג די שטעלונג פון „מאַמענט“ צו דעם יידישן אַפּווערקאַמף. דעם 14טן אַקטאָבער 1920 האָט די צייטונג (זי האָט דעמאָלט געהייסן „גייער היינט“) אין אַ לענגערן אַרטיקל געפּרעגט:

„ווער האָט עס באַפּולמעכטיקט דעם קאַלעגיום פון „מאַמענט“ אַרויסצוטערען אין יידישע געזעלשאַפּטלעכע פּראָגן און דווקא מיט פּראַטעסטן און דווקא קעגן „היינט“? וווּ איז געווען דאָס קאַלעגיום פון „מאַמענט“ ווען די רעדאַקציע פון „מאַמענט“ האָט זיך אַפּגעזאָגט צו דרוקן דעם פּאַרשלאַג פון די יידישע דעפּוטאַטן וועגן צוואַנג־זונטיק־רו? און וווּ איז געווען דאָס קאַלעגיום פון „מאַמענט“, ווען די רעדאַקציע פון „מאַמענט“ האָט זיך אַפּגעזאָגט צו דרוקן די דעקלאַראַציע פון די יידישע דעפּוטאַטן וועגן די „פּרעמדע“ [יידן פון מזרח־געגנטן פון דער פּוילישער מלוכה וועמען די רעגירונג האָט נישט געוואַלט אַנערקענען ווי בירגער. ה. פ. —] און וועגן עובר זיין אויפן טראַקטאַט פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן? דאָס קאַלעגיום פון „מאַמענט“ האָט אין די דאָזיקע פּראָגן נישט פּראַטעסטירט, עס האָט געשוויגן, הגם עס האָט זיך דאָן ווירקלעך געהאַנדלט וועגן פּאַרטיידיקן די יידישע אינטערעסן און אַפּוואַרפן די שעדלעכע בלבלים פון די אַנטיסעמיטן. צי מיינט דאָס קאַלעגיום פון „מאַמענט“, אַז מיר דאַרפן פאַרשווייגן און פאַר־

דעקן די נישט גאנץ שיינע זאכן אין אונדזער יידישן וועלטל, כדי די נישט-יידן זאלן זיך נישט דערוויסן און אויף אזא אופן העלפן ווייטער צו דעמאָראַליזירן אונדזער געזעלשאַפטלעכע מיינונג? ...

מיט אַ קנאַפע וואָך שפּעטער, דעם 20סטן אַקטאָבער, האָט די צייטונג ווידער קריטיקירט די האַלטונג פון „מאַמענט“ אין אַן אַרטיקל, וואָס האָט געהייסן: „עס איז אונדזער פליכט צו דעמאָסקירן“. און יצחק גרינבוים האָט געדרוקט אַ ציקל זייער שאַרפע אַרטיקלען אונטער דעם פּילזאַגנדיקן נאַמען: „וועגן שתדלנות, פּאָליטיק, קרעמל און ליגנס“. די אַרטיקלען זיינען געדרוקט געוואָרן אין די נומערן פון 18טן, 19טן און 29סטן אַקטאָבער 1920.

דעם 29סטן סעפטעמבער 1920 האָבן די דעפּוטאַטן פון פּאַרלאַמענטאַרישן קלוב ביים צייטווייליקן יידישן נאַציאָנאַל-ראַט אַריינגעטראָגן אין סיים אַ דרינג-גענדיקן פּאַרשלאָג וועגן דער געפּערלעכער לאַגע פון די יידן אין פּוילן. די אַנגעווייטיקטע פּראַבלעמען פון די פּוילישע יידן, די פּאַרפּאַלגונגען, די עקאָנאָמישע אויסראַטונג-פּאָליטיק און בכלל די באַציונג פון דער מאַכט צו די יידן איז אין דעם פּאַרשלאָג פּרינציפּיעל אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין דער גאַנצער ברייט. די דעפּוטאַטן האָבן געפּאָדערט, אַז די רעגירונג זאל אַ סוף מאַכן צום בלוטיקן טעראָר און פּאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג.

„היינט“ (אייגנטלעך „דער טאָג“) האָט דעם פּאַרשלאָג אַפּגעדרוקט, אָבער די אַנדערע יידישע צייטונגען האָבן אים פּאַרשוויגן. „דער מאַמענט“ — ווייל די באַלעבאָטים האָבן זיך געשראַקן פּאַר דער מעגלעכער שטראַף און „דער יוד“ (אַרגאַן פון „אַגודת ישראל“) — צוליב דער תּחנונדיקער שטעלונג פון דער „אַגודה“ אין אַלגעמיין. וואָס שייך דעם „בונד“, האָט זיך די פּאַרטיי אין איר פּרעסע ווי געוויינלעך אַפּגעטרייסלט פון פּלל-ישראל-אַקציעס און אַדער פּאַרשוויגן די אַרבעט פון די נאַציאָנאַלע יידישע פּלל-טוערס, אַדער גערעדט און געשריבן מיט חוּק און שפּילקעס. דער פּאַקט, אַז אַ פּאַרשפּרייטע בירגערלעכע צייטונג און אַן אַפיציעלער אַרטאָדאָקסישער אַרגאַן, האָט נישט געדרוקט דעם וויכטיקן פּאַרשלאָג, איז אין די מאַסגעבנדיקע פּאָליטישע קרייזן פּאַרשטאַנען געוואָרן ווי אַ באַווייז, אַז יידן האָבן נישט קיין געאייניקטע פּאָליטישע ליניע לגבי דער רעגירונג און דאָס האָט אונטערגעגראָבן די חשיבות פון דעם דרינגענ-דיקן פּאַרשלאָג פון 29סטן סעפטעמבער 1920.

ביידע צייטונגען האָבן זיך נוהג געווען צו „צענוורירן“ די סיים-רעדעס פון די יידישע דעפּוטאַטן און פּלעגן נישט שרייבן אַביעקטיוו וועגן זייערע אינטער-ווענצן ביי דער רעגירונג, אַדער געשריבן נישט ריכטיק. דאָס פּאַרשוויגן דעם וויכטיקן פּאַרשלאָג פון 29סטן סעפטעמבער האָט איבערגעריסן דאָס שטריקל און דער פּאַרלאַמענטאַרישער קלוב ביים צייטווייליקן יידישן נאַציאָנאַל-ראַט האָט באַשלאָסן נישט צו געבן מער דעם „מאַמענט“ און דעם „יוד“ קיין ידיעות וועגן זיין טעטיקייט. „דער טאָג“ האָט געמאַלדן דעם באַשלוס אין אַ קליינער כּראַניק-

נאטיץ. דער עפעקט פון דער נאטיץ איז געווען אַ לגמרי אומדערוואַרטער. די צייטונג איז פאַרמאכט געוואָרן „פאַר אונטערהעצן איין טייל פון דער באַפעל-קערונג קעגן דער צווייטער“, ווי עס איז אַנגעגעבן געוואָרן אין דער אַפיציעלער מעלדונג. קיינער האָט אַבער נישט געצווייפלט, און די צענזור אַליין האָט דערפון קיין סוד נישט געמאַכט, אַז די שטראַף איז אַרויפגעלייגט געוואָרן פאַר דרוקן דעם דרינגענדיקן פאַרשלאַג פון די יידישע דעפוטאַטן וועגן דער לאַגע פון די יידן. לויט די פרעסע-פאַרשריפטן האָט די מאַכט נישט געקאַנט קאַנפּיס-קירן אַ צייטונג פאַר דרוקן דעם טעקסט פון אַ פאַרשלאַג, אַדער אינטערפע-לאַציע, וואָס איז אַריינגעטראָגן געוואָרן אין פאַרלאַמענט, אַדער פאַר אַ רעדע פון אַ דעפוטאַט אין סיים, אַדער אַ סענאַטאָר אין סענאַט. אויפן גלייכן וועג איז דעריבער נישט מעגלעך געווען צו באַשטראַפן דעם „טאַג“ פאַר דרוקן דעם דרינגענדיקן פאַרשלאַג פון 29סטן סעפטעמבער, איז די צייטונג באַשטראַפט געוואָרן פאַר דער מעלדונג, אַז די יידישע דעפוטאַטן האָבן איבערגעריסן די באַצונגען מיט דעם „מאַמענט“ און דעם „יוד“. דאָס האָט געהייסן, אַז „דער טאַג“ העצט איין טייל פון דער באַפעלקערונג קעגן דער צווייטער!

דאָס פאַרמאַכן דעם „טאַג“ האָט געמאַכט אַ שווערן איינדרוק אין דער יידישער געזעלשאַפט. עס איז קלאַר געווען, אַז די מאַכט פּאַוואַריזירט די יידישע קרייזן, וואָס זיינען פּאַסיוו, פּראַטעסטירן נישט, שטעלן נישט אַרויס קיין פּאַדע-רונגען. די דעפוטאַטן פון פאַרלאַמענטאַרישן קלוב ביים צייטווייליקן יידישן נאַציאָנאַל-ראַט האָבן דעם 8טן אַקטאָבער אַריינגעטראָגן אין סיים אַן אינטער-פעלאַציע צו דער רעגירונג, אין וועלכער זיי האָבן אַנגעוויזן, „אַז די מאַכט האָט נישט געהאַט קיין גרונט אַריינצומישן זיך אין דער פּאַלעמיק פון די יידישע צייטונגען אזוי ווי זי מיסט זיך נישט אַריין אין דער פּאַלעמיק פון דער פּוילישער פרעסע“. זיי האָבן געפּאָדערט צוריק צו עפענען דעם „טאַג“.

די אינטערפעלאַציע האָט קיין פּראַקטישע רעזולטאַטן נישט געהאַט, „דער טאַג“ איז געבליבן פאַרמאַכט און די גזירה איז נישט צוריקגעצויגן געוואָרן. פּאַרקערט, דאָס מאַל איז די מאַכט געווען שטרענגער ווי פּריער, ווען „היינט“ איז עטלעכע מאַל פאַרמאַכט געוואָרן: מ'האַט נישט געקאַנט באַקומען קיין דערלויבעניש אויף אַ נייע צייטונג אונטער וועלכן נישט איז נאַמען. באַיך-ברירה איז מען געווען געצוונגען אַנצוקומען צו אַ לעגאַל שפּיצל. לויטן געזעץ האָט מען נישט געדאַרפט צו האָבן קיין קאַנצעסיע אַרויסצוגעבן אַן איינמאַליקע צייטונג. איז „היינט“, בלויז אין דער איינער וואָך צווישן 6טן און 11טן אַקטאָבער 1920, אַלע טאַג דערשינען אונטער אַן אַנדערן נאַמען: „דער נייער היינט“ — מיטוואַך, דעם 6טן אַקטאָבער; „וואַרשעווער היינט“ — דאַנערשטיק, דעם 7טן אַקטאָבער; „עקסטראַ היינט“ — פּרייטיק, דעם 8טן אַקטאָבער; „נעכטן און היינט“ — זונטיק, דעם 10טן אַקטאָבער; „היינטיקער טאַג“ — מאַנטיק, דעם 11טן אַקטאָבער. ערשט דעם 12טן אַקטאָבער איז געלונגען צו באַקומען די

דערלויבעניש אויף א שטענדיקע טעגלעכע צייטונג אונטערן נאָמען „גייער היינט“ און אונטער אַט דעם נאָמען איז „היינט“ דערשינען פֿינף יאָר צייט, ביז דעם 31סטן דעצעמבער 1925. די צייטונג איז פֿסדר געוואָרן קאָנפּיסקירט, אָבער פֿאַרמאָכט האָט מען זי נישט. דעם 1טן יאָנואַר 1926 איז דער חרם אַראָפּגענומען געוואָרן און „היינט“ האָט ווידער גענומען דערשיינען אונטער זיין אייגענעם נאָמען.

די ליינערס, און גאַטירלעך די מאַכט, האָבן גוט געוואוסט, אַז די פֿאַרשיי-דענע נעמען זיינען בלויז אַן אַנשטעל, ווייל ווי די צייטונג האָט נישט געהייסן, איז דאָס שטענדיק געווען דער זעלבער „היינט“. דער אינהאַלט איז געווען דער זעלבער, די שרייבערס די זעלבע, די ידיעות זיינען באַהאַנדלט געוואָרן אויפֿן זעלבן אופֿן, די פֿאַרפֿאַלגונגען פֿון די יידן זיינען, אַזוי ווי שטענדיק, אויספֿירלעך געמאַלדן געוואָרן און שאַרף קריטיקירט געוואָרן אין די אַרטיקלען. טיפֿאַגראַפֿיש איז די צייטונג אויך נישט געענדערט געוואָרן. דער קאַפּ איז געווען דער זעלבער, בלויז מיט דעם צוגאַב „גייער“, „נעכטן“ אַזוי צו דעם שטענדיקן נאָמען „היינט“. ווען די צייטונג פֿלעגט דערשיינען ווי „דער טאַג“ איז דער קאַפּ געצייכנט געוואָרן אַזוי ווי דער קאַפּ פֿון „היינט“.

אין אַנהויב האָט מען פרובירט צו מאַכן דעם אַנשטעל, אַז די נייע צייטונג איז פֿלומרשט אַ נייע אויסגאַבע, נישט „היינט“. אַזוי ליינען מיר די פֿאַלגנדיקע „מעלדונג פֿון דער אַדמיניסטראַציע“ אין „דער טאַג“ נומער 1, וואָס איז דערשינען דעם 23סטן אַקטאָבער 1919: „לויט אַן אַפֿמאַך מיט דער אַדמיניסטראַציע פֿון „היינט“, וואָס איז נעכטן לויט אַ פֿאַראַרדענונג פֿון געריכט געשלאָסן געוואָרן, באַקומען ליינערס פֿון „היינט“ אונזער צייטונג „דער טאַג“, וואָס האָט היינט אַנגעהויבן דערשיינען, און אין וועלכער עס באַטייליקן זיך אַלע מיטאַרבעטערס פֿון פֿאַרמאַכטן „היינט“. און אַ טאַג שפּעטער, אין נומער 2 פֿון „טאַג“ פֿון 24סטן אַקטאָבער 1919, ליינען מיר אַזאַ מעלדונג: „פֿון דער רעדאַקציע. לויט אַן אַפֿמאַך מיט דער רעדאַקציע פֿון „היינט“ גייט איבער דער גאַנצער ליטעראַרישער מאַטעריאַל, ווי אויך די פֿאַרטזעצונגען פֿון די זאַכן, וואָס האָבן זיך אַנגעהויבן דרוקן אין דער דאָזיקער פֿון דער רעגירונג אַפּגעשטעלטער צייטונג, צו דער רעדאַקציע פֿון אונזער צייטונג „דער טאַג“, וווּ זיי וועלן געדרוקט ווערן“.

ווען „היינט“ איז פֿאַרמאַכט געוואָרן צום ערשטן מאַל, איז דאָס געקומען ווי אַ שאַק פֿאַר דער רעדאַקציע, פֿאַר די ליינערס און בכלל פֿאַר דער יידישער געזעלשאַפֿט. אין אַ לייט-אַרטיקל „פֿאַרוואָס?“ האָט ש. י. יאַצקאָן געשריבן, אַז די רעדאַקציע ווייסט נישט די סיבה פֿאַר וואָס „היינט“ איז געוואָרן פֿאַר-מאַכט. שפּעטער אָבער האָט מען מער קיין באַזונדערע מעלדונגען און אַרטיקלען נישט געדרוקט און מער נישט געפרעגט קיין קשיות. מען איז פשוט אַריבער צו דער טאַג-אַרדענונג און ווייטער געדרוקט „היינט“ אונטער אַ נייעם נאָמען, ווי קיין מאַל גאַרנישט.

די אדמיניסטראטיווע פראצעדור פון פסדר משנה-שם זיין די צייטונג איז נישט געווען קיין פשוטע זאך. יעדעס מאל האט מען געדארפט אריינטראגן א ביטע צו דער מאכט, דער נייער פאראנטווארטלעכער רעדאקטאר האט זיך געדארפט רעגיסטרירן, און ער טראגט די אחריות פאר דעם געדרוקטן אינהאלט, אויף דער באן האט מען געדארפט מאכן א מעלדונג וועגן דער עקספעדיציע פון דער „נייער“ צייטונג צו די ליינערס אין דער פראווינץ, די באַנק־קאָנטעס האט מען געדארפט טוישן און נאך און נאך אנדערע מינים טעכנישע פארמאליטעטן האט מען געדארפט דערליידיקן יעדעס מאל ווען מ'האט געדארפט ענדערן דעם נאמען פון דער צייטונג.

וואס מער די רעגירונג איז געווען אַנטיסעמיטיש, וואס מער עס איז אין אלגעמיין אונטערדריקט געווארן די פרייהייט פון ווארט אין לאַנד, האבן זיך די רעפרעסיעס קעגן „היינט“ פארשטארקט מיט א מער פארשונעלערטן טעמפא דערפאר ווייל די צייטונג האט געשריבן דעם אמת וועגן יידישן לעבן אין פוילן. די פארוואלטונג פון „אלט־ניי“ האט געהאט אין זאפאס עטלעכע רעגיסטרירטע נעמען פון צייטונגען אין פאל טאמער ווערט „היינט“ פארמאכט.

„היינט“ האט זיך געפרוווט שיצן קעגן די רעפרעסיעס און אפט מאל געשריבן פארשטעלטערהייט. פאגראמען זיינען געווארן „עקסצעסן“, אדער „גע־שעענישן“, „באוואפנטע“ איז געווען א רמו אויף סאלדאטן וואס זיינען באפאלן און ראבירט יידן * און „מונדירטע“ פאר פאליציאנטן, וואס האבן אליין אַנטי־ל־גענומען אין די אַנפאלן אדער האבן זיך רויק צוגעקוקט ווי יידן ווערן געשלאַגן און ראבירט. אבער עס האט גארנישט געהאלפן. די קאנפסיקאציעס האבן זיך ווייטער געשאטן אויף דער צייטונג. אליין פון דער גאַנצער יידישער בירגער־לעכער פרעסע האט „היינט“ נישט געוואלט פאלגן די „גוטע עצות“ פון דער צענזור וואס יא צו דרוקן און וואס נישט. די צייטונג האט געקעמפט פאר דעם רעכט צו דרוקן דעם אמת וועגן דער יידישער לאַגע און האט דערפאר געצאלט א טייערן פרייז.

אין אפריל 1919 האט „היינט“ געהאט א פראצעס פאר דרוקן די פרטים וועגן דער בלוטיקער שחיטה, וואס דאס פוילישע מיליטער האט געמאכט אין דער שטאט פינסק. 37 יידן זיינען דעמאלט דערשאסן געווארן. די אומשטאַנדן פון דער רציחה, וואס האט אויפגעטרייסלט די גאַנצע יידישע וועלט, זיינען געווען אַזעלכע: די יוגנט־אַרגאַניזאַציע „צעירי ציון“ אין דער שטאט פינסק האט גערופן א פארזאַמלונג אויסצוארבעטן א פלאן ווי אַזוי צו פארטיילן דאס געלט, וואס

* פוילישע זעלנערס זיינען, בפרט אין די ערשטע יאָרן, געווען ווייניק דיסציפלינירט. עס איז אפילו אַרומגעגאַנגען אַ ווערטל: „פאַלסקיע וואַיסקאַ סאַמע ראַבושניקי“ (פויליש מיליטער — לויטער רויבערס).

לאַנדסלייט אין אמעריקע האָבן געשיקט אויף פסח פאר די אַרעמע יידן אין זייער היימשטאָט. די פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען שבת הגדול תרע"ט, דעם 5טן אפריל 1919, אין אונט. פלוצלינג איז אַנגעקומען אַן אַפטיילונג זעלנערס אונטער דער אַנפירונג פון אַן אַפיציר. זיי האָבן אַרויסגעטריבן די יונגע ציוניסטן אויף דער גאַס, אויסגעשטעלט זיי ביי אַ וואַנט און אַלע זיינען דערשאַסן געוואָרן אַן אַן אויספאַרשונג, אַן אַ געריכט, אַן אַן אורטייל. שפעטער האָט מען זיך פאַרענט-פערט, אַז די פאַרזאַמלונג איז נישט געווען וועגן חלוקה פון דער שטיצע פון אמעריקע נאָר פלומרשט אַ באַראַטונג פון אַ קאַמוניסטיש קעמערל וועגן סאַבאַ-טירן די פוילישע מאַכט אין פּינסק.

„היינט“ איז קאָנפּיסקירט געוואָרן פאַר דרוקן אַן אויספירלעכן באַריכט וועגן דעם מאַרד פון די אומשולדיקע ציוניסטישע יונגעלייט און די צייטונג איז אַנגעקלאַגט געוואָרן פאַר פאַרעפנטלעכן פאַלשע ידיעות צום שאַדן פון דער פוילישער מלוכה. אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938 האָט ש. שווערדשאַרף דערציילט וועגן דעם דאָזיקן פּראָצעס און די אַנדערע פּראָצעסן, וואָס „היינט“ האָט געהאַט אין פאַרשידענע צייטן און אונטער פאַרשידענע ממשלות. עס רוקט זיך אַן די פויליש-באַלשעוויסטישע מלחמה. די יאָרן 1919—1920 ווערן מיט בלוט און טרערן פאַרשריבן אין דער געשיכטע פון די פוילישע יידן. ווידער זיינען הונדערטער יידן געהרגעט געוואָרן, טויזנטער געוואָרן פאַרווונדעט ווען פאַגראַמען און „עקסצעסן“ האָבן פאַרפלייצט דאָס לאַנד. יידישע היימען זיינען חרוב געוואָרן, פוילישע זעלנערס בפרט די „פאַזנאַנטשיקעס“ און „האַלער-טשיקעס“ (זע קאַפ' 4) און זייערע פאַרבינדעטע היידאַמאַקעס פון אַטאַמאַן סעמיאַן פעטליוראַ און גענעראַל סטאַניסלאַוו בולאַק-באַלאַכאוויטש שטייגן איבער איינער די אַנדערע אין מערדערייען, רציחות און רויבערייען. „היינט“ ברענגט פאַר דער וועלט די פרטים פון דער אומאויפהערלעכער בלוטבאַד און ווערט כמעט אַלע טאַג קאָנפּיסקירט. אזוי איז אַוועק אַ יאָר נאָך אַ יאָר, די מלחמה מיט די באַלשע-וויקעס האָט זיך שוין לאַנג געענדיקט, אַבער צום טעראָר קעגן יידן האָט קיין סוף נישט גענומען און די רעפּרעסיעס קעגן „היינט“ האָבן נישט אויפגעהערט. פוילישע באַאַמטע זיינען געווען מייסטערס ווען זיי האָבן געוואַלט רודפן דעם „היינט“ און געהאַט פאַרשידענע מעטאָדן פאַר די שטראַפן. מיר וועלן ווייטער פרווון צו געבן די לייענערס אַ באַגריף ווי ווייט ראַפּינירט זיי זיינען געווען.

די פרעסע אין וואַרשע האָט געהאַט אַן אַנזאַג, אַז ווי נאָר די מאַשין הויבט אַן צו דרוקן, דאַרף מען די ערשטע צען עקזעמפלאַרן פון דער צייטונג ברענגען אין דער צענזור. איז ווען דער צענזור האָט געפונען עפעס אַ „טריפה“ זאָך, און די מאַכט איז גראַד יענעם טאַג נישט געווען אויסן אַנצוטאָן אַ גרויסן מאַטעריעלן שאַדן, האָט ער טעלעפּאָנירט אין רעדאַקציע און אַנגעזאַגט, אַז די צייטונג ווערט קאָנפּיסקירט פאַר דעם אַדער יענעם חטא. קיין סך עקזעמפלאַרן זיינען דערוויל

נאך נישט געדרוקט געווארן, בפרט, אן, אויב די צייט האט דערלויבט, האט מען געווארט אויף דער רעאקציע פון צענזאר. מען האט שנעל צוגעגרייט אן אנדער אויפלאגע און געלאזט די מאשין אין גאנג, דער היזק איז געווען צו דערליידן. אַ מאַל פלעגט אפילו טרעפן, אַז דער נומער איז קאָנפּיסקירט געוואָרן ערשט צו מאַרגנס, ווען די צייטונג איז שוין לאַנג פאַרקויפט געוואָרן. ערגער איז געווען, ווען דער צענזאר האט געווארט ביז די גאַנצע ערשטע (פּראָווינצער) אויפלאַגע איז געוואָרן אָפּגעדרוקט, פאַרפאַקט און אָפּגעשיקט צו דער באַן. דאָרט האָט שוין געוואָרט פּאַליציי און צוגענומען די צייטונגען. וויפל מ'האָט דעם צענזאר נישט געבעטן צו לייענען די צייטונג אַזוי שנעל ווי זי ווערט צוגעשטעלט, האָט נישט געהאַלפּן. דער ענטפּער איז געווען, אַז אין פּוילן איז נישטאָ קיין פּרעווענטיווע צענזור און מען דאַרף אַליין פאַרשטיין וואָס נישט צו דרוקן.

עס איז געווען אַ פאַרם פון צענזור, וואָס איז געווען גאַר פּיינלעך און איז גוט דערגאַנגען די יאָרן. זי איז אויך געווען זייער טייער. דאָס איז געשען, ווען דער צענזאר האָט קאָנפּיסקירט די צייטונג און נישט באַוויליקט צו זאָגן פאַר וואָס. מ'האָט אין רעדאַקציע געמוזט אַליין טרעפן וואָס איינגטלעך האָט נישט נישט-א-הן געווען אין די אויגן פון דער מאַכט. טאַמער האָט מען שלעכט געטראָפּן, איז די נייע אויפלאַגע ווידער אַמאַל קאָנפּיסקירט געוואָרן. די שפּיל איז אַנגע-גאַנגען אַזוי לאַנג, ביז עס געלונגען צו באַזייטיקן די שורות, וואָס זיינען נישט געפּעלן דעם צענזאר.

די שווערסטע און טייערסטע פאַרם פון מאַטעריעלע רעפּרעסיעס זיינען געווען די קאָנפּיסקאַציעס פּרייטיק און ערב יום-טובּ. „היינט“ פלעגט אין די טעג דערשיינען אין 12 זייטן און דער טיראַזש האָט באַטראָפּן צווישן 50 און 60 טויזנט עקזעמפּלאַרן. אין בודזשעט פון דער צייטונג האָבן די דאָזיקע נומערן אויסגעמאַכט מער ווי אַ דריטל פון דער הכנסה און אַזאָ קאָנפּיסקאַציע האָט באַמט גורם געווען אַ גרויסן היזק, בפרט אין די פּאַלן, ווען די מאַכט האָט געוואָרט ביז די צייטונג איז געוואָרן אָפּגעדרוקט, אַדער נישט געוואַלט זאָגן פאַרוואָס די צייטונג איז קאָנפּיסקירט געוואָרן.

לאַנגע יאָרן איז גענוג געווען צו באַזייטיקן פון דער צייטונג די קאָנפּיסקירטע שורות אַדער דעם גאַנצן אַרטיקל און איבערלאָזן ווייסע פלעקן אין דער פּריש-אָפּגעדרוקטער אויפלאַגע. שפּעטער איז געקומען אַ פאַראַרדענונג, אַז ווייסע פלעקן זיינען מער נישט דערלויבט און מען האָט געדאַרפּט אויספילן די בלויון מיט נייעם מאַטעריאַל. די פּוונה איז אַ פנים געווען, די וועלט זאָל נישט וויסן, אַז די צייטונג איז צענזורירט געוואָרן.

ווי ראַפּינירט עס איז געווען די צענזור און ווי טייער עס האָבן געקאָסט די קאָנפּיסקאַציעס, איז דאָס נאָך ווייט נישט געווען דאָס איינציקע מיטל, וואָס די פּוילישע רעגירונג האָט אַנגעווענדט צו באַשטראָפּן דעם „היינט“. איינס

פון די אנדערע מיטלען אַנצווואַרפֿן אַ שרעק אויף דער צייטונג איז געווען די דערפֿינדונג פֿון „שאַקלדיקע סופֿיטן“, אין 1928, בעת די ערשטע וואָלן צום פֿוילישן פֿאַרלאַמענט נאָך דער מאַיאַ-איבערקערעניש פֿון מאַרשאַל יוזעף פֿיל-סודסקי. זיין פֿאַרטיי האָט אַרויסגעשטעלט אַן אייגענע קאַנדידאַטן-ליסטע, אויף וועלכער עס האָבן פֿיגורירט צוויי אַדער דריי יידן. די פֿוונה איז געווען אַפֿצוצייען שטימען פֿון די קאַנדידאַטן פֿון די יידישע פֿאַרטייען. „היינט“ האָט באַקעמפט די יידישע רעגירונג-קאַנדידאַטן און געשטיצט די קאַנדידאַטן פֿון די לעגטימע יידישע פֿאַרטייען. די צייטונג האָט אַנגעוויזן, אַז דאָס אַרויסשטעלן די עטלעכע יידן אויף דער רעגירונג-ליסטע איז נישט מער ווי אַ דיווערסיע אונטערצו-גראַבן דעם איינפֿלוס פֿון די אַנערקענטע יידישע פֿירערס און רעדוצירן ביזן מינימום די יידישע פֿאַרלאַמענטאַרישע פֿאַרשטייערשאַפט. די רעאַקציע פֿון דער רעגירונג איז געקומען שטעל.

איין טאַג, אַז אַ פֿריערדיקן אַנזאַג, איז מיט אַ מאַל געקומען אין „היינט“ אַריין אַ מחנה באַאַמטע, אַ מאַן 25. געקומען זיינען זיי מיט אַ טומל, מיט אַ געפֿילדער און געזאַגט, אַז זיי זיינען אַ ספּעציעלע קאַמיסיע אין שליחות פֿון דער בוי-קאַמיסיע פֿון דער שטאַט וואַרשע צו קאַנטראַלירן צי די דרוקעריי איז טעכניש אין אַרדענונג לויט די אַפיציעלע פֿללים. זייער אויפגאַבע איז צו אונ-טערווכן די סופֿיטן און די פֿאַדלאַגעס, זען צי זיי שאַקלען זיך נישט, צי די שטיגן זיינען גענוג שטאַרק און זיכער אין פֿאַל פֿון אַ שרפּה. זיי ווילן קאַנטראַלירן צי די דרוקעריי האָט גענוג פּענצטער, צי די קאַנאַליזאַציע-רערן אַרבעטן גוט, צי די גאַז און עלעקטרישע אינסטאַלאַציעס זיינען לויט די תקנות און צי זיינען די היגייענישע באַדינונגען אין אַרדענונג, אַזוי ווי דאָס געזעץ פֿאַדערט.

עס איז קלאַר געווען, אַז די מאַכט האָט באַשלאָסן אַפֿצורעכענען זיך מיטן „היינט“ פֿאַר זיין שטעלונג צו די וואָלן און די באַאַמטע זיינען געשיקט געוואָרן ווי אַ וואַרענונג וואָס די צייטונג קאַן דערוואַרטן אויב זי וועט נישט ווערן גוט און פֿרום.

די אַרבעט אין דער דרוקעריי און רעדאַקציע איז אַפּגעשטעלט געוואָרן. אַלע האָבן אין שפּאַנונג געקוקט וואָס די אַנגעשיקטע באַאַמטע טוען. און זיי האָבן זיך לגמרי נישט געאיילט. פּאַמעלעך, רויק האָבן זיי זיך געשושקעט, פֿיל-דייטיק געשאַקלט מיט די קעפּ, געשריבן אין נאַטיץ-ביכלעך. אייניקע האָבן געמאַסטן די סופֿיטן, אַנדערע האָבן געמאַסטן די פֿאַדלאַגעס, די פּענצטער און די טירן, קאַנטראַלירט די רערן.

אַזוי איז אַוועק אַ גאַנצער טאַג. ווען זיי זיינען אַוועק, האָבן זיי אַלעמען איבערגעלאָזט אין דער אומזיכערקייט וועגן גורל וואָס דערוואַרט די צייטונג. אַבער עס איז קיין זאַך נישט געשען. מער האָט מען פֿון דער „ספּעציעלער קאַמיסיע“ נישט געהערט. מיהאַט אַבער געלאָזט וויסן, אַז „היינט“ זאַל זיך בעסער היטן, ווייל אויב נישט...

נאך דעם דאזיקן מאסן-באזוך פון דער קאמיסיע פלעגן שפעטער פון צייט צו צייט קומען קלענערע קאמיסיעס אדער איינצלנע באאמטע, וואס פלעגן פאר-ארדענען פארשיידענע טייערע רעמאנטן. עס האט אפילו פאסירט, אז איינע אזא קאמיסיע האט אויסגעפונען, אז דער גרויסער אריינפארטויער אויף קלאדבע 8, ווו „היינט“ האט זיך געפונען, איז פלומרשט שמאל, כאטש ער האט געהאט צוויי האלבן טירן, וואס האבן זיך געעפנט אין דער גאנצער ברייט פון טויער. דעם 1טן אפריל 1934 איז די דרוקעריי פון „היינט“ געווארן פארהתמעט אן א פריערדיקער ווארעניש. אלע טירן פון די אפיציעלע אמטן זיינען געווען פארמאכט פאר דעם „היינט“-פארשטייער. עס איז פשוט נישט געווען צו וועמען צו רעדן. איין באאמטער האט אפגעשיקט צום צווייטן, אלע האבן געמאכט דעם אנשטעל, אז זיי וויסן נישט פון וואס צו זאגן. אזוי איז אוועק א טאג נאך א טאג. עס איז אריבער א וואך און די דרוקעריי איז נאך אלץ געווען פארמאכט. קיין איין דרוקעריי אין ווארשע האט נישט געוואלט דרוקן נישט „היינט“ און נישט די אנדערע אויסגאבעס. עס איז געווען קלאר, אז מ'האט זיי געגעבן א „וונק“ פון אויבן.

געראטעוועט דעם „היינט“ האט דער יידישער דעפוטאט וואצלאוו ווישליצקי (1882—1935), וואס האט געהערט צום סאנאציע-לאגער. „היינט“ האט ווישליצקי קריטיקירט פאר זיין מיטארבעטן מיט דער סאנאציע און נישט באטראכט אים ווי א לעגיטימען יידישן פארשטייער. אבער ווען חיים פינקעלשטיין איז אוועק צו אים און געבעטן העלפן דער צייטונג אין איר עת-צרה, האט ער צוגעזאגט צו טאן וואס ער וועט קענען. אויף צו מארגנס האט ער טאקע געלאזט וויסן, אז די רעגירונג איז פשוט געווארן מיד צו קעמפן מיטן „היינט“ און האט דעריבער באשלאסן איין מאל פאר אלע מאל מאכן א סוף צו דער צייטונג. אויב דער פארלאג וויל ווייטער עקזיסטירן, מוזן זיינע פאראנטווארטלעכע פארוואלטערס אונטערשרייבן א דעקלאראציע, אז די רעגירונג וועט מער נישט קריטיקירט ווערן אין אירע פובליקאציעס. אבער אזא דעקלאראציע האט „היינט“ נישט געוואלט געבן. סוף-פל-סוף האט דעפוטאט ווישליצקי געפועלט ביי דער מאכט אראפצונעמען די גזירה. די דרוקעריי איז געעפנט געווארן דעם 9טן אפריל אן דער געפאדערטער לאיאליטעט-דעקלאראציע.

א גייע סדרה רדיפות האט זיך אנגעהויבן נאך דעם, ווי די רעגירונג האט אין יאנואר 1934 געשלאסן דעם פריינדשאפט-אפמאך מיט היטלערן. א חודש שפעטער, אין פעברואר, איז אונטערגעשריבן געווארן א פרעסע-פארשטענד-קונג, לויט וועלכער די פוילישע רעגירונג האט זיך מתחייב געווען אפצוהיטן, אז היטלער און זיינע מיטהעלפערס זאלן נישט באליידיקט ווערן אין דער פרעסע. די רעגירונג האט אויך געדארפט אכטונג געבן, אז די פרעסע זאל אפילו נישט קריטיקירן די אינערלעכע פארהעלטענישן אין גאנצ-דייטשלאנד. די פוילישע רעגירונג האט געטריי אפגעהיט די התחייבות און קאנפסקירט

דעם „היינט“ נישט נאָר ווען די צייטונג האָט קריטיקירט די פריינדשאַפֿט מיט נאַצי־דייטשלאַנד, נאָר אויך פאַר דרוקן באַריכטן און אַרטיקלען וועגן די פאַר־פאַלגונגען פון די יידן אונטער דער נאַצי־הערשאַפֿט. דאָס האָט געהייסן אַריינמישן זיך אין די איבערלעכע ענינים פון אַ פריינדלעכער מלוכה. עס זיינען אויך קאַנפּיסקירט געוואָרן די נומערן פון „היינט“ מיט אַרטיקלען קעגן דער פאַליטיק פון אויסערן־מיניסטער יוזעף בעק, וואָס איז געווען דער אייגנטלעכער איניציאַט־טאָר פון דער דערנענטערונג מיט היטלערן. און ווען פריער געבעלס אין 1934 און דערנאָך גערינג אין 1935 און 1938 זיינען געקומען קיין פּוילן אויף אַפּיציעלע מלוכה־ווויזטן, איז „היינט“ קאַנפּיסקירט געוואָרן סיי פאַר פּראָטעסטירן קעגן איינלאָזן די נאַצישע מושלים און סיי פאַר קריטיקירן די פאַראַדן און ברייטע אויפנאַמעס, וואָס מ'האַט פאַר זיי געמאַכט.

„היינט“ איז דער ערשטער אין פּוילן אַרויס אין דער עפנטלעכקייט מיט דער איניציאַטיוו פון אַ ווירטשאַפֿטלעכן באַיקאַט קעגן דייטשלאַנד און איז דערנאָך קאַנפּיסקירט געוואָרן פאַר דרוקן אַרטיקלען און אויפּרופּן, וואָס האָבן גערופן נישט צו קויפּן קיין נאַצישע סחורות. די צייטונג האָט זיך אָבער נישט געלאָזט טעראָריזירן און ווייטער קריטיקירט די רעגירונג פאַר איר פריינדשאַפֿט מיט היטלערן. ווען די מאַכט אין דער פריישטאַט דאַנציק איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די היטלעריסטן, האָט דער שעף פון דאַנציקער פאַליצי־פרעזידיום פאַרבאַטן אַריינצופירן דעם „היינט“ אויפּן שטח פון דער פריישטאַט. אין אַן אַפּיציעלן בריוו צום „היינט“ האָט ער געשריבן, אַז דאָס איז אַ שטראַף פאַר אַ קאַריקאַטור וועגן היטלערן פון י. ש. גאַלדשטיין.

נאָך פּילסודסקי טויט אין 1935, ווען זיינע פאַליטישע יורשים האָבן געמאַכט יד־אחת מיט היטלערן, זיינען עטלעכע מאָל געמאַכט געוואָרן פיזישע אַנפּאַלן אויפּן „היינט“ און ווען די צייטונג האָט זיך סאַלידאַריזירט מיטן דעמאָקראַטישן לאַגער און גערופן די יידן צו באַיקאַטירן די וואָלן צום סיים און סענאַט, וואָס דער רעזשים האָט צוגעגרייט לויטן נאַצישן מוסטער, פלעגן אונטערגעשיקטע כוליאַגעס אויסהאַקן די שויבן און צעברעכן די מאַשינען. די פאַליצי־האַט קיין מאָל „נישט געקענט“ געפינען די אַנפּאַלערס. די מיטאַרבעטערס זיינען טעראָריזירט געוואָרן אזוי ווייט, אַז אַ גרופּע ציוניסטישע יונגעלייט האָט איינ־געשטעלט אַ שמירה ביי טאַג און ביי נאַכט אויף כלאַדנע 8. זיי פלעגן אויך באַגלייטן די מיטאַרבעטערס צו דער אַרבעט און פון רעדאַקציע צוריק אַהיים. דער טעראָר קעגן „היינט“ איז דעמאָלט געווען דירעקט פאַרבונדן מיט דער אַפּאָזיציע פון דער צייטונג קעגן די וואָלן, וואָס זייער פּוונה איז געווען צו סאַנקציאָנירן דעם נייעם רעזשים. נאָך פאַר פּילסודסקי טויט איז איינגעפירט געוואָרן אַ נייע קאַנסטיטוציע, וואָס האָט באַרױבט דעם דעמאָקראַטישן לאַגער אין פּוילן פון יעטוועדן איינפלוס און מיט דער הילף פון אויסגעפרוּוטע פּאַשיס־טישע שפּיצלעך געצילט איינצוגרונטעווען אין דעם נאָך־פּילסודסקי פּוילן די

ממשלה פון רעזשים לעולם-ועד. ווי א פראטעסט האט די גאנצע פוילישע דעמא-קראטיע באשלאסן צו באיקאטירן די וואלן. „היינט“ און זיין פויליש וואכנבלאט „אפיניא“ זיינען אויף דער יידישער גאס געווען די איינציקע בירגערלעכע ארגא-נען, וואס האבן גערופן די בירגערס נישט צו גיין צו די וואלן. דערפאר איז דער פארלאג אזוי פארפאלגט געווארן, דערפאר האט ער געליטן שטארקע מאטעריעלע היזקות, דערפאר זיינען זיינע מיטארבעטערס געווארן טעראריזירט, דערפאר האט מען אנגעשיקט כוליאגעס צו צעברעכן די מאשינען, דערפאר איז די צייטונג אן אויפהער געווארן קאנפסקירט און אויסגעשטאנען אנדערע שווערע שטראפן, דערפאר איז ד״ר קליינבוים מאביליזירט געווארן אין דער ארמיי (זע קאפיטל 9), אבער אט די און אנדערע נגישות האבן נישט געהאט קיין ווירקונג אויף דער שטעלונג פון „היינט“.

די נארמאלע פונקציאנירונג איז פאר דער צייטונג פסדר געווארן שווערער. איין ביישפיל: „היינט“ האט געהאט א גרויסע צאל מיטארבעטערס און קארעס-פאנדענטן אין אייראפע און אין ארץ-ישראל (זע קאפיטלעך 10 און 12). אין פוילן איז דער וואלוטע-פארקער געווען קאנטראלירט און זייער באגרענעצט און די רעגירונג האט דעם „היינט“ נישט דערלויבט צו שיקן די שכירות פאר די מיטארבעטערס אין אויסלאנד. די פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ פלעגט שרייבן בריוו, אינטערווענירן ביי די פינאנס-ארגאנען און האט אפילו אנגעשטעלט אן אדוואקאט מיט פארבינדונגען אין די הויכע רעגירונג-קרייזן, אבער אלץ איז געווען אומיסט. די גזירה איז געווען א פאליטישע שטראף און אלע בקשות וועגן אויסלענדישע דעוויון זיינען אפגעווארפן געווארן אן א מאטיוו, אדער געבליבן אן ענטפער. דער קאאפעראטיוו האט א דאנק דעם גרויסן טיראזש פון זיינע אויסגאבעס אין אויסלאנד אריינגעבראכט טויזנטער דאלארן א חודמי אין וואלוטע-הונגערדיקן פוילן פון אבאנענטן פאר זיינע צייטונגען און זשורנאלן און פאר רעקלאמעס פון אויסלענדישע פירמעס, אבער וואס פאר א באדייטונג האט דאס געהאט אין די אויגן פון דער רעגירונג, וואס האט געוויכט מיטלען ווי אזוי שווער צו מאכן דאס לעבן פון „היינט“?

נישט איין מאל האט געטראפן, אז מען האט די מיטארבעטערס געגעבן קלאר אנצוהערן, אז זיי וועלן פארשיקט ווערן אין דעם שרעקלעכן שטראפלאגער בערעזא-קארטוסקא, ווו די רעגירונג האט געהאלטן איזאלירט אירע קעגנערס אין אוממענטשלעכע באדינגונגען, אן אויספארשונג, אן א געריכט, אן דער מעגלעכקייט צו פארשטענדיקן זיך מיט דער משפחה, אדער אן אדוואקאט. דער נאמען „בערעזא“ האט אנגעווארפן א שרעק אין פוילן; מענטשן זענען פון דארט ארויסגעקומען קראנק פויזש און צעבראכן פסיכיש.

איין מאל, ווען דער מחבר האט געארבעט אלס נאכט-רעדאקטאר, האט דער צענזאר דניאל שטיינבאק טעלעפאנירט פאר טאג פלומרשט וועגן א קליינעם ענין, אבער איז באלד אריבער אויף פאליטיק און אין א פריינדלעכן טאן זיך

געקלאגט, אז ער האט גרויסע צרות פון „היינט“. אין פארלויף פון שמועס האט ער אזוי מיר-נישט, דיר-נישט אריינגעווארפן: „איר מיינט, אז מיר וועט זיין ליב, אז איר וועט פארשיקט ווערן קיין בערעזא?“ זיין גוטע עצה איז געווען, אז די מיטארבעטערס פון „היינט“ זאלן זיך בעסער היטן די ביינער...

שטיינבאק אליין איז געווען א פריינדלעכער מענטש, א קליינער באאמטער אן איינפלוס און אן אייגענער איניציאטיוו, וואס האט לאיאל געדינט זיינע מאכט-האבערס. ער האט אנגעהויבן ווי א צענזאר פון דער יידישער פרעסע נאך אין די צייטן פון דער דייטשישער אקופאציע בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה און שפעטער געטריי געארבעט פאר דער פוילישער רעגירונג, מורא געהאט אפצור-ווייכן אויף א האר פון זיינע אינסטרומענטעס. צוויי-דריי יאר פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה איז שטיינבאק אוועק אויף עמעריטור און אויף זיין ארט איז געקומען איינער שמואל שימקעוויטש, א יונגערמאן פריש פון ווארשעווער אונג-ווערסיטעט, ווו ער האט באקומען א דאקטאר-טיטל פון פילאסאפיע. שימקעוויטש זאל האבן געשטאנען נאענט צו די רעוויזיאניסטן, מען האט געשמועסט, אז טאקע דערפאר האט ער באקומען דעם פאסטן. זיין פאזיציע ווי א נייער מענטש אין צענזוראמט איז געווען שוואך, ער האט נישט געהאט קיין אנווען און זיך געשראקן, אז ער איז נישט גענוג געטריי זיינע שעפן. די יידישע פרעסע האט פון אים קיין נחת נישט געהאט. שטיינבאק און שימקעוויטש האבן געהאט א געהילף. ער האט געהייסן מייראנץ (זיין ערשטער נאמען איז געווען אומבאקאנט) און איז געווען א געהיים-אגענט פון דער פאליטישער פאליציי. מען האט אויף אים געוואגט, אז ער איז א משומד. דער דאזיקער מייראנץ פלעגט זיך פירן, אז פאר גייער פלעגט ער קומען אין „היינט“ (מסתמא פלעגט ער אזעלכע „וויזטן“ אפשטאטן אויך די אנדערע יידישע צייטונגען) נאך א „מתנה“ — פראסט פשוט גענומען כאבאר. ער פלעגט זיין „וויזט“ אנוואגן טעלעפאניש, פלעגט שטילערהייט אריינשאַרן זיך אין קאבינעט, פריער פון נחמיה פינקעלשטיין און שפעטער פון חיים פינקעלשטיין, קריגן זיין „מתנה“ און תיכף בעלם ווערן. דער „וויזט“ האט נישט געדויערט קיין מינוט, אבער אין צימער פלעגט לאנג בלייבן דער ריח פון בראַנפן: מייראנץ האט נישט פיינט געהאט דעם ביטערן טראַפן. אט דאס זיינען געווען די מענטשן, וואס האבן אין נאמען פון הערשנדיקן רעזשים אנגעטאן געברענטע צרות דעם „היינט“.

אין די ביטערע יארן 1936—1939 (זע קאפיטל 4 און 21) איז „היינט“ געווען פול מיט באשרייבונגען וועגן אנגרייפערישע אַנטי-יידישע באַקאַט-אַקציעס, אומ-רוען, פאַגראַמען און רויבערייען. די צענזור האט דעמאלט געהאט פולע הענט מיט אַרבעט. ביי טאג און ביי נאַכט פלעגן אין רעדאַקציע אַנקומען טעלעפאנישע אינסטרומענטעס וואס צו שרייבן וועגן די בלוטיקע אומרוען און ווי אזוי אויפ-גערעגט, דערנערווירט, הייסט דער צענזאר ווארטן אויף דעם אפיציעלן קאמו-ניקאט, נישט שרייבן קיין איבעריק ווארט. אבער די קאמוניקאטן זאגן נישט

געוויינלעך דעם אמת, זענען פאלש און טענדענציעז, אפט ווערט די שולד געווארפן אויף די יידישע קרבנות, אז זיי, די יידן אליין, האבן פלומרשט פראוואצירט די בלוטיקע געשעענישן. טאמער גיט „היינט“ צו אן אייגענעם פרט וועגן די געשעענישן, וואס די צייטונג האט באקומען פון קארעספאנדענטן אויף די ערטער, ווערט ער קאנפסקירט.

עס ווערט אלץ שווערער צו אינפארמירן וועגן דעם גיהנום, וואס יידן ליידן אין פוילן. אבער ווען מען מישט די קאמפלעטן פון „היינט“ געפינען מיר, אז, נישט געקוקט אויף אלע ווארענישן און קאנפסקאציעס, האט די צייטונג געפונען וועגן ווי אזוי צו געבן דער וועלט א באגריף וועגן דער אטמאספער, אין וועלכער עס האבן אין די יארן פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה געלעבט די דריי מיליאן יידן אין פוילן. און צוזאמען מיט די ידיעות וועגן די בלוטיקע אנפאלן געפינען מיר באריכטן וועגן די גראנדיעזע מאסן-דעמאנסטראציעס, וואס יידן האבן דעמאלט איינגעארדנט צו פראטעסטירן קעגן די רדיפות. „היינט“ האט גערופן די יידישע באפעלקערונג מאסנווייז צו באטייליקן זיך אין די דעמאנ-סטראציעס און געדרוקט די באריכטן וועגן זייער פארלוף אויף דער ערשטער זייט. דעם 19טן אקטאבער 1938 ווערט די צייטונג ווידער פארמאכט — צום צווייטן מאל אין משך פון 4 און א האלב יאר. ווידער קומט אן די צייטונג צו דעם אלטן, זייער אפט אין דער פארגאנגענהייט באנוצטן, נאמען, „דער טאג“. אבער עס איז נישט לייכט. „דער טאג“ ווערט געפלאגט אזוי ווי „היינט“. אין נומער פון 1טן יאנואר 1939 ליענען מיר אויף דער ערשטער זייט א דערקלערונג, אין וועלכער די רעדאקציע איז פארזיכטיק מרמו אויף די שווערע באדינגונגען, מיט וועלכע די צייטונג ראנגלט זיך. אט איז דער אינהאלט פון דער קורצער, אבער פיל-זאגנדיקער דערקלערונג:

„מיר טרעטן אריבער די שוועל פון נייעם יאר 1939 אין א מאמענט ווען דאס יידישע פאלק האט אויסצושטיין גרויזאמע רדיפות און שווערע בסינות, ווען אלע פינצטערע כוחות פון דער וועלט האבן זיך פארנומען עוקר-מן-השורש צו זיין כמעט אלע יידישע קיבוצים אין אייראפע; ווען אויף אונדזער אלט-ניי היימלאנד דויערט שוין א בערך דריי-יאריקער באוואפנטער אנגריף און אויף דער איינציקער, לעצטער האפענונג פון שווער געפרוויטן יידישן פאלק לוייערן ערנסטע געפארן. אין אזא צייט איז די נאציאנאלע פאראנטווארטלעכקייט פון א יידישער צייטונג גרעסער און שווערער ווי ווען עס איז. די יידישע צייטונג האט אין אזא מאמענט מער ווי תמיד צו דערפילן א דערהויבענע שליחות אויס-צודריקן טריי און ערלעך דעם נישט געפעלשטן ווילן פון פאלק, און אויך צו וועקן דאס פאלק, צו פירן עס אויפן וועג פון קאמף און ווידערשטאנד, צו זעלבסט-באפרייונג און אויפלעבונג.

„דער טאג“ האט מיט זיין העכער 30-יאריקן נאציאנאלן דינסט באוויזן, אז ער פארשטייט די שליחות פון א יידישער צייטונג און אז ער איז צו איר

דערוואקסן. דער „טאג“ האט זיך דערווארבן דעם ערנטיטל פון הויפט־ארגאן פון פוילישן יידנטום. דער „טאג“ וועט אונטער אלע באדינגונגען בלייבן דער ארגאן פון מוטיקן, אנטשלאסענעם, קאמפראמיסלאזן קאמף פאר די יידישע רעכט אין פוילן“.

איבער דריי חדשים האט דאס מאָל געדויערט, ביז די גזירה איז בטל געוואָרן און די צייטונג האט דעם 23סטן יאנואר 1939 באַקומען דאָס רעכט צו דערשיינען אונטער איר נאָמען. פון 24סטן יאנואר אָן הייסט די צייטונג ווידער „היינט“.

קיים ניין חדשים שפעטער הערט אויף די צייטונג צו עקזיסטירן אויף אייביק. אונטער איר אייגענעם נאָמען „היינט“ איז זי צוזאַמען מיט אירע לייענערס געפאלן אַ קרבן פון דעם צורר־יהודים, שטייענדיק ביז דער לעצטער מינוט אויף דער וואַך פון די אינטערעסן פון יידישן פּאָלק כמעט אַ דריטל פון היינטיקן יאַרהונדערט.

קאפיטל זיבן

„היינט“, יצחק גרינבוים און די יידישע פאליטיק אין פוילן

ש. י. יאצקאן האט דעם „היינט“ געשאפן און געמאכט פאר דער צום מיינסטן פארשפרייטער יידישער צייטונג אין אייראפע, אברהם גאלדבערג האט פארטיפט דעם אידעישן און געזעלשאפטלעכן כאראקטער פון „היינט“ און געזארגט דערפאר, אז ער זאל שטיין אויפן ניווא פון א מאדערנער צייטונג, אבער דער מענטש וואס האט דעם „היינט“ ארויפגעבראכט צו זיין העכסטן שטאפל איז געווען יצחק גרינבוים. דאס האט ער געגעבן דעם „היינט“ דעם שוונג און דעם ווילן צו קעמפן מיט די אויסערלעכע שונאים, וואס האבן אפגעזאגט די יידן די רעכט אויף עקזיסטענץ אין פוילן, און מיט די קעגנערס אויף דער יידישער גאס, די וואס זיינען געווען קעגן די מאדערנע נאציאנאלע יידישע שטרעבונגען און די, וואס זיינען געווען קעגן דעם יידישן רענעסאנס אין יידישן לאנד. אזוי ווי ער האט געפורעמט דאס פאליטישע פראגראם פון פוילישן יידנטום, אזוי האט ער משפיע געווען אויף די ריכטונג פון „היינט“ און האט אינספירירט די מיטארבעטערס, אזוי האט ער אויך באגייסטערט די יידישע מאסן. אונטער זיין פאליטישער אפפירונג איז די צייטונג געשטאנען אין די פאדערשטע רייען צוזאמען מיט די פירערס, וואס האבן געפירט דעם קאמף פאר די עלעמענטארע מענטשלעכע רעכט פון די יידן אין פוילן און פאר א יידישער חיים אין ארץ-ישראל.

„היינט“ האט געהאלפן פארשפרייטן גרינבוים געדאנקען און פאפולאריזירט זיין פראגראם, וואס ער האט באזירט אויף דער פרינציפיעלער הנחה, אז דאס יידישע דאברע-מזל אין פוילן וועט נישט ווערן בעסער מיט דער הילף פון שתדלנות, אדער הנחות — און וואס פארא הנחות האבן דען די יידן געהאט צו געבן? גרינבוים האט טיף געגלויבט, אז אין פאליטישן לעבן שענקט מען גאר-נישט און אז נאר אין קאמף וועלן יידן קענען געווינען פאר זיך די רעכט ווי גלייכע בירגערס. אין זיינע אינטימע געשפרעכן מיט די מיטארבעטערס האט ער נישט געהאט קיין אילוועס, אז דער קאמף וועט זיין לייכט און געווארנט, אז דער פרייז וועט זיין טייער, אבער אז דער יידישער קיבוץ אין פוילן מוז דעם קאמף פירן נישט געקוקט אויף די קרבנות, וואס דער יחיד קען דערפאר צאלן. אין דער ציוניסטישער באוועגונג איז גרינבוים געווען א ראדיקאל. ער איז געשטאנען אויף דער וואך פון די דעמאקראטישע פרינציפן פון דער ארגאניזאציע און געקעמפט קעגן די פרווון צו פירן דעם ציוניזם אויף קאנסערוואטיווע

דרכים, געווען א קעגנער פון קאמפראמיסן מיטן רעכטן פליגל אין דער באווע-
גונג; אין פראגן פון אויפבויע פון ארץ-ישראל האט ער געשטיצט די חלוצישע
אידעאלאגיע.

גרינבוים איז געווען אן איבערצייגטער אנהענגער פון דעם „העלסינגפארסער
פראגראם“, וואס איז אנגענומען געווארן אויף דעם צוזאמענפאר פון די רוסישע
ציוניסטן אין העלסינגפארס (היינט העלסינקי, די הויפטשטאט פון פינלאנד) אין
נאוועמבער 1906. דעמאלט איז פראקלאמירט געווארן דער געדאנק, אז די ארבעט
פאר ארץ-ישראל און דער קאמף פאר די רעכט פון די יידן אין גלות זיינען
פארבונדן איינס מיטן אנדערן, אז דער ציוניזם וועט נישט קענען פארוויקן-
לעכט ווערן, אויב די יידן וועלן נישט באקומען גלייכבארעכטיקונג אין די לענדער
ווי זיי ווינען אין גלות. ווי א יונגעראמאן פון 27 יאר האט זיך גרינבוים באטייליקט
אין דער העלסינגפארסער קאנפערענץ אין דער דעלעגאציע פון די ציוניסטן פון
קאנגרעס-פוילן. ער איז געווען דער רעפערענט פון דער „קעגנווארט-ארבעט“ —
די פאליטישע טעטיקייט, וואס די ציוניסטן דארפן פירן אין די באזונדערע לענדער
און דאס „העלסינגפארסער פראגראם“ איז געווארן דער ווינקלשטיין פון זיין
פאליטישער ארבעט אין פוילן, דער יסוד פון זיין פאליטישן אני-מאמין.

גרינבוים פאליטישער פראגראם אין פרייען פוילן האט אין א גרויסער
מאס אפגעשפיגלט די געדאנקען, וואס „היינט“ האט פארטיידיקט בעת די „דומע“-
וואלן אין 1912 און זיינע קאמף-מעטאדן זיינען געווען א ווייטערדיקע, מער
קאנקרעטע און מער גרינטלעך פארמולירטע אנטוויקלונג פון די מעטאדן, וואס
די שרייבערס פון „היינט“ האבן פארשפרייט. גרינבוים האט זיי אנגעטאן א
פאליטישן לבוש: גענוי אנגעצייכנט דאס פראגראם און באשטימט די אקציעס,
וואס זיינען געווען נייטיק דאס פראגראם צו רעאליזירן. און ער האט זיך געשטעלט
בראש פון דעם פאליטישן קאמף — א זאך, וואס די צייטונג איז נאטירלעך
נישט געווען מסוגל צו טאן. איצט, אונטער גרינבוים פירונג, האט עס אויסגעזען,
אז די שיטה פון „היינט“ וועט מצליח זיין. דער יידישער עולם האט געזוכט
מיטלען ווי אזוי צו באשיצן זיך קעגן דעם אנגריף אויף זיין עקסיסטענץ און
איז געווען להוט נאך א פירער, וואס זאל אים ווייזן דעם וועג און פירן צום
קאמף. אין דער פערזאן פון יצחק גרינבוים האבן די פוילישע יידן געפונען
ביידע. „היינט“, וואס האט באגלייט גרינבוים אין דעם שווערן קאמף, האט
זיך ווי א גלייכער שותף באטייליקט אין זיינע טריומפן. גרינבוים און „היינט“
האבן געשאפן א סימבאז. גרינבוים איז געווען דער באליבטער פירער און
„היינט“ איז געווען די באליבטע צייטונג.

דאס וואס „היינט“ האט אזוי פרי אין זיין געשיכטע פארשטאנען בלויז מיט
זיין יידיש-נאציאנאלן אינסטינקט האט דער פאליטיקער יצחק גרינבוים פאר-
מולירט און אנגעצייכנט אין פעסטע פאסטולאטן. ער האט געהאט דעם כוח-
הדמיון, געווען דער פאלקס-טריבון און „היינט“ איז געווארן די טריבונע פון

פאלק און פון זיין טריבון. קיינער פאר אים האט נישט געווען אזוי פיל צוטרוי ביי די פוילישע יידן און קיינער נאך אים האט נישט געהאט אזא פאנ-טאסטישע השפעה ווי גרינבוים. דאס פאלק האט אים ממש פארגעטערט. בעת די וואל-קאמפאניעס, אדער ווען ער פלעגט אפגעבן באריכטן וועגן דער פאליטישער לאגע אין לאנד, אדער אויפטרעטן מיט רעדעס וועגן ציוניסטישע פראבלעמען און ארבעט אין ווארשע, אדער ווהין ער פלעגט נאך קומען אין דער פראווינץ, האבן אים אפגעווארט מחנות יידן, געגעבן שלום, אנגעריירט אזוי ווי זיי וואלטן זיך געוואלט פיזיש באהעפטן מיט דעם מענטשן גרינבוים, דעם פירער, וואס האט זיי געגעבן א שטראל פון האפענונג, געגעבן מוט, כוח, זין אין זייער געראנגל פאר דעם בידעם לעבן. מיט שפאנונג האט מען זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער און שפעטער נאכגעזאגט זיינע רייד אזוי ווי געטרייע חסידים זאגן נאך תורה פון זייער רבין. גרינבוים ארטיקלען אין „היינט“ האט מען געלערנט אויף אויסנווייניק און גענוצט זיינע געדאנקען פאר ארגומענטן אין דיסקוסיעס.

גרינבוים האט געשריבן שווער, האמעטענע, זיינע רעדעס זיינען געווען לאנג, גערעדט האט ער פאמעלעך, שפאצירנדיק מיט געמאסטענע טריט פון איין עק עסטראדע צום צווייטן, מיט לאנגע פויזעס צווישן די זאצן, אזוי ווי ער וואלט בשעת-מעשה געטראכט וואס ער גייט זאגן און געזוכט די פאסיקע ווערטער.

אבער זיין פישוף אויף די מאסן איז געווען אן אבסאלוטער, ער האט היפ-נאטיזירט די צוהערערס. ס'האט געשלאגן פון אים אן איבערלעכער כוח, א טיפע איבערלעכע איבערצייגונג אין דער גערעכטיקייט פון דער יידישער זאך, אין דער ריכטיקייט פון זיין פאליטיק. מענטשן האבן אויפגעקראמט אויסגעהערט זיינע שעהען-לאנגע רעדעס אויף די מיטינגען, אזוי ווי די ליינערס האבן געשלוגן-גען יעדעס ווארט וואס ער האט געשריבן אין „היינט“. וועמען האט געארט פארם, סטיל? פוילישע יידן האבן זיך געראנגלט און גרינבוים האט זיי צוגע-טראגן דעם ענטפער ווי אזוי זיך צו ראטעווען. די טיפע לאגיק, דער איבערציי-גנדיקער כוח פון זיינע ארגומענטן, די באזונדערע פעיקייט אין ווארט און שריפט צו אנאליזירן א קאמפליצירטן ענין, אויסשיילן דעם עיקר און פארמולירן די גייטיקע פאליטישע אקציע זיינען געווען וויכטיק. דער עולם איז נישט מיד געווארן ליינענען זיינע ארטיקלען און הערן אים אויף די מאסן-מיטינגען. דער אנוואג, אז ער וועט ריידן איז געווען גענוג אנצופילן דעם גרעסטן זאל. זיינע ארטיקלען האבן געלייענט אנהענגערס און קעגנערס צוגלייך. די אנהענגערס האבן אין אים געזען דעם מדריך, די קעגנערס האבן קריטיקירט און קריטיקירט גאר שארף. גלייכגילטיק צו גרינבוים האט מען נישט געקענט זיין. ער האט געשריבן פאר אלעמען און גערעדט צו אלעמען. קיינער האט נישט געטראכט ווי אזוי ער רעדט אדער שרייבט, נאר וואס ער זאגט. די מאסן האבן נישט געזוכט קיין פייערדיקע רעדעס און נישט קיין שיינע ארטיקלען, נאר תכלית און דאס האבן זיי געפונען אין גרינבוים פאליטישן פראגראם.

מיט צער און צארן האט ער געמאנט פון דער סיים-טריבונע רעכט פאר זיינע פוילישע יידן. ער האט זיך גרינטלעך צוגעגרייט, פארזיכטיק געזאמלט און קאנט-ראלירט דעם זאכלעכן מאטעריאל, נאכגעפארשט די ציפערן. אזוי באוואפנט האט ער דעמאסקירט די אַנטי-יידישע מעשים און פלענער פון דער רעגירונג. גערעדט האט ער אפן, נישט געזוכט קיין ביליקע עפעקטן, נישט געוואלט נושא-חן זיין. אז מ'בלעטערט די קאמפלעטן פון „היינט“ פאר די יארן פון גרינבוים טעטיקייט אין פוילן, זעט מען ווי אומדערמידלעך ער איז געווען אין דעם פארלאמענט-טארישן קאמף צו פארבעסערן די לאגע פון די יידן אין פוילן און ווי גרויס עס איז געווען די שנאה צו אים אין סיים. די „ענדעקעס“ האבן געמאכט וויסטע אוואנטורעס, געליארעמט, מיט די פויסטן געקלאפט אין די טישן, אבער, נישט-דערשראקן, האט ער געזונערט זיין גרויסן באשולדיקונגס-אקט קעגן דער רעגירונג. מ'האט געדארפט האבן א סך פערזענלעכן מוט, אייזערנע נערוון און געזונט, און קודם כל טיפן גלויבן אין דער גערעכטיקייט פון דער זאך, אויסצושטיין די ברוטאלע סצענעס און ווייטער אַנגיין מיט דער אַרבעט. מיט אַ פאַרכאַפּטן אַטעם פלעגט דער עולם ליינען אין „היינט“ וועגן די געשעענישן אין סיים, וואס פלעגן זיך אַפּשפּילן ווען ער האט גערעדט.

גרינבוים אַרטיקלען פלעגן מייסטנס געדרוקט ווערן אין די פרייטיקדיקע נומערן און ערב יום-טוב. ער איז געווען אַקטועל, שנעל און האט גרינטלעך רעאגירט אויף די פראבלעמען פון טאג. עס האט נישט איין מאל געטראָפן, אז ער האט דאָנערשטיק פאַר נאַכט געהאַלטן אַ רעדע אין סיים באַגלייט מיט די געוויינלעכע ליארמען און אַבסטרוקציעס פון די „ענדעקעס“ און אַנדערע אַנטי-סעמיטן. גלייך נאָך דער רעדע פלעגט ער גיין אין דער סיים-ביבליאָטעק שרייבן אַן אַרטיקל פאַרן „היינט“, געוויינלעך אויף דער זעלבער טעמע, וואָס ער האט נאַר-וואָס באַהאַנדלט פון דער סיים-טריבונע. זייער אַפט פלעגט גראַד דער נומער פון „היינט“ מיט גרינבוים אַרטיקל ווערן קאַנפּיסקירט, פּלומרשט נישט פאַר זיין אַרטיקל, נאָר פאַר עפעס אַן אַנדער חטא. גרינבוים אַרטיקל האט מען נישט געקאָנט קאַנפּיסקירן ווייל ווי אַ דעפּוטאַט איז ער געווען „אימון“. אַבער „היינט“ איז נישט געווען אומבאַרירלעך און די צענזור האט שטענדיק געפונען אַן אַנדער תירוץ פאַר וואָס צו קאַנפּיסקירן די צייטונג.

גרינבוים געזעלשאַפטלעכע קאַריערע האט זיך אַנגעהויבן גאַנץ פרי. נאָך אין גימנאַזיע אין פּלאָצק, ווי אַ שילער פון פּערטן קלאַס, האט ער געטאַן ציוניסטישע אַרבעט. אין 1902 האט ער געגרינדעט אין פּלאָצק אַ ביבליאָטעק, די ערשטע יידישע ביבליאָטעק אין קאַנגרעס-פוילן. איין יאָר שפּעטער, צוזאַמען מיט יעקב לעשטשינסקי, האט ער געשאַפן דעם „אַרבעטער ציוניסטישן קרייז“ אין וואַרשע. אין יאָר 1904, צו 25 יאָר, האט ער געענדיקט דעם יורידישן פאַקולטעט פון דעם וואַרשעווער אוניווערסיטעט און איז אין 1905 געוואָרן סעקרעטאַר פון נחום סאַקאַלאָוו. אין 1911 האט אים די צאַרישע מאַכט אויס-

געשטראכן פון דער אדוואקאטן-ליסטע פאר זיין ציוניסטישער ארבעט, וואס איז נישט געווען דערלויבט אין צארישן רוסלאנד. פינף מאל איז ער געזעסן אין טורמע פאר ציוניזם.

גרינבוים האט אנגעהויבן זיין שרייבערישע קאריערע אין 1907 און זיך באטייליקט אין צענדליקער, אויב נישט הונדערטער, פעריאדישע אויסגאבעס, אין טעגלעכע צייטונגען אויף יידיש, העברעיִש, רוסיש, פויליש. די פרעסע פון אלע יידישע ישובים אויף דער וועלט האט געדרוקט זיינע ארטיקלען. ער האט געשריבן אונטער זיין אייגענעם נאָמען און גענוצט פארשידענע פסעוודאָנימען. א. קנאי איז געווען דער פענאָמען, וואָס ער האָט באַנוצט מער ווי אַלע אַנדערע און ער האָט אים אַמבעסטן כאַראַקטעריזירט. גרינבוים איז געווען אַ גרויסער עקשן אין עפנטלעכן לעבן און איז נישט אַפּגעטראַטן פון זיינע פּאָליטישע איבער-צייגונגען.

בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האט גרינבוים געלעבט אין פעטראָגראַד (היינט לענינגראַד), ווו ער האָט אַנגעפירט מיט דער ציוניסטישער אַרבעט אין די שווערע באַדינגונגען, וואָס האָבן בעת דער מלחמה געהערשט אין דער רוסישער הויפטשטאָט. קיין פוילן האָט ער זיך אומגעקערט סוף סעפטעמבער 1918 (זע קאָפיטל 10). ער האָט איבערגענומען די אַנפירונג פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע און די פּאָליטישע רעדאַקציע פון די צוויי וואַכנבלעטער: „הצפירה“ און „דאָס יודישע פּאָלק“, וואָס די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע האָט אַרויסגעגעבן. ווען פוילן איז געוואָרן פריי, זיינען ביידע זשורנאַלן געוואָרן טעגלעכע צייטונגען. „דאָס יודישע פּאָלק“ האָט אַנגעהויבן דערשיינען ווי אַ טאַגצייטונג דעם 15טן יאַנואַר 1919. די קאָנקורענץ פון דעם אַפיציעלן ציוניסטישן אַרגאַן איז געווען צו גרויס פאַר דעם „היינט“. די צייטונג, וואָס האָט געליטן אַ פּאָליטישן קלאַפּ אין צוזאַמענהאַנג מיט די וואַלן צום ערשטן שטאַטראַט אין וואַרשע אין 1916 (זע קאָפיטל 3), האָט נישט געקענט צוריקגעווינען די אַנטוישטע לייענערס וואָס זיינען דעמאָלט אַוועק. שלעכטע צייטן זיינען געקומען פאַר די מיטאַר-בעטערס. שכירות האָט מען געצאָלט קליינע און נישט רעגולער. די מיטאַרבעטערס האָבן געשטרייקט עטלעכע טעג, אָבער דאָס האָט קיין גרויסע פּעולה נישט געהאַט, שכירות האָט מען ווייטער נישט געצאָלט פּינקטלעך, עס האָט ווייטער געפּעלט געלט פאַר די וויכטיקסטע הצטרעות, אַפילו אויף פאַפּיר צו דרוקן די צייטונג. די שטימונג אין רעדאַקציע איז געווען אַ געדריקטע, מ'האַט מורא געהאַט, אַז די צייטונג וועט דעם קריזיס נישט אויסהאַלטן. די לאַגע איז געוואָרן נאָך ערגער, ווען די ציוניסטישע לייענערס פון „היינט“ זיינען אַוועק צו „דאָס יודישע פּאָלק“.

פינאָציעל איז „דאָס יודישע פּאָלק“ אויך נישט געשטאַנען אַ סך בעסער. ווי אַלע פּאַרטיי-אַרגאַנען, האָט די צייטונג געהאַט אירע פּאַרטיי-לייענערס, אָבער די הכנסות זיינען געווען קליין, ווייט נישט גענוג אויסצוהאַלטן זי און

די ציוניסטישע ארגאניזאציע האט זיך אוודאי נישט געקענט דערלויבן אויפן לוקסוס כסדר זי צו סובסדירן. אבער די ציוניסטישע פירערס האבן זיך נישט געוואלט אפזאגן פון זייער טעגלעכן ארגאן און האבן געזוכט מיטלען ווי אזוי צו לייזן די הארבע אויפגאבע פון פארזיכערן די עקזיסטענץ פון זייער פארטיי- צייטונג,

אזוי איז געבוירן געווארן דער געדאנק צו פאראייניקן ביידע צייטונגען. דער חשבון איז געווען, אז „היינט“ וועט ירשענען טויזנטער לייזערס פון „דאס יודישע פאלק“ און די ציוניסטישע ארגאניזאציע וועט באקומען אין איר רשות א וויכטיקע צייטונג. דער שדכן איז געווען ר' אברהם פאדלישעווסקי (1862—1930), איינער פון די שענסטע פיגורן אין יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן אין יענער תקופה אין פוילישן יידנטום. א זיידענער מענטש, א ווארעמער ייד און געטרייער ציוניסט, א ליבהאבער פון דער יידישער קולטור און ליטעראטור, האט ער געהאט א שטארקע מעלה: געווען א גוטער פריינד פון ש. י. יאצקאן און די ברידער פינקעלשטיין. א פארמעגלעכער מאנאפאקטור-סוחר אויף גענשע גאס, האט מען אים גוט געקענט אין שטאט ווי אן ערנסטן און ערלעכן מאן און געהאט פאר אים גרויס דרך-ארץ.

ביידע צדדים איז דער שידוך געפעלן, אבער עס איז געווען איין גרויסע מניעה: גרינבוים האט געפאדערט, אז יאצקאן זאל נישט זיין דער שעף-רעדאקטאר פון „היינט“, ווען ביידע צייטונגען וועלן ווערן פאראייניקט.

מיר האבן שוין געהאט דערמאנט, אז גרינבוים האט נישט געהאט קיין סימפאטיע מיט יאצקאנס אופן פון רעדאגירן דעם „היינט“ (זע קאפיטל 1). עס זיינען אים געווען דערווידער אי דער „קוויטש“ פון זיין סטיל, אי די ביליקע ראמאנען, וואס יאצקאן האט איינגעפירט. ווען יאצקאן האט גאך אין 1909 א מאל אים געטראפן אין גאס און גענומען פראווען קאמפלימענטן פאר די ארטיקל- לען, וואס ער האט דעמאלט געדרוקט אין „פריינד“, און אויפן ארט געמאכט א פארשלאג ער זאל אריינטרעטן אין „היינט“, האט אים גרינבוים אפגעזאגט. ער האט בכלל נישט געהאט קיין געהויבענע מיינונג וועגן יאצקאנען. ווען איינער פון די גרינדערס פון „מאמענט“, מאגנוס קרינסקי, האט אין מערץ 1912 פארפירט א פראצעס קעגן יאצקאנען פאר באליידיקונג אין א סעריע ארטיקלען אין „היינט“, האט יאצקאן אנגאזשירט גרינבוים אלס אדוואקאט צו פארטיידיקן אים אין געריכט. גרינבוים האט די פארטיידיקונג געבויט אויף דער טעזע, אז יאצקאן איז א פראדוקט פון א סביבה, ווו מ'רעכנט זיך נישט מיט קיין ווערטער און דעריבער דארף מען זיך נישט באליידיקן אויף די שארפע אויסדרוקן אין זיינע ארטיקלען, וואס ביי קולטורעלע מענטשן וואלט מען זיי פאררעכנט צו דער קאטעגאריע פון זלזולים.

נישט געקוקט אויף זיין באציונג צו אים, האט יאצקאן זייער געהאלטן פון גרינבויםען, אזוי האט ער אין אן ארטיקל פון דער סעריע „פון שבת צו שבת“

געשריבן אין „היינט“ דעם 18טן יאנואר 1918, אז אויב גרינבוים וואלט געבליבן אין פוילן בשעת דער דייטשישער אַקופאַציע, וואלט אונדזער פּאָליטישע טעטיקייט אַ גאַנץ אַנדערן פנים געהאַט. אין דעם אַרטיקל האָט יאַצקאָן כאַראַקטעריזירט גרינבויםען ווי דעם „יונגן פּאָליטיקער אונדזערן מיט אַ פיינעם כאַראַקטער, אייזערנער פעסטקייט, שטאַרקער לאַגיק, אויפריכטיקייט און איבערגעגעבנקייט צו דעם אידעאַל, אין וועלכן ער גלויבט“.

צו יאַצקאָנס שבח דאַרף מען זאָגן, אַז ער האָט זיך נישט איינגעשפּאַרט, אַז ער מוז דווקא בלייבן שעה־רעדאַקטאָר. „היינט“ איז אים געווען טייערער ווי זיין אייגענע אַמביציע צו בלייבן ביים רודער פון דער צייטונג און אפשר האָט ער אַליין טיף אין האַרצן פאַרשטאַנען, אַז ער איז נישט דער ריכטיקער מענטש צו זיין רעדאַקטאָר פון אַ ציוניסטישן אַרגאַן אין פרייען פוילן. ווי עס זאָל נישט זיין, די אונטערהאַנדלונגען זיינען גינסטיק פאַרענדיקט געוואָרן און ביידע צייטונגען האָבן זיך פאַראייניקט אונטער גרינבוים פּאָליטישער רעדאַקציע. צוזאַמען מיט גרינבויםען זיינען פון „דאָס יודישע פּאַלק“ אַריבער אין „היינט“: ד״ר יהושע גאַטליב, יחזקאל־משה ניימאַן, חיים פינקעלשטיין, מנחם פּלאַקסער, נתן שוואַלבע און אברהם קליינמאַן. דער ערשטער נומער פון „היינט“ נאָך דער פאַראייניקונג איז דערשינען דעם 1טן יאנואר 1920, אונטער דעם נאָמען „נייעס פון היינט“, ווי די צייטונג האָט צוליב צענוור־טעמים דעמאָלט געהייסן (זע אין קאַפיטל זעקס). אַ ניי בלאַט איז געעפנט געוואָרן אין דער געשיכטע פון דער צייטונג און פון דער יידישער פרעסע.

אין די ערשטע יאָרן פון פוילנס אומאַפהענגיקייט האָבן צוויי פּראָבלעמען אויפן געביט פון „קעגנוואַרט־אַרבעט“ באַאיינפלוסט דאָס לעבן פון די יידישע בירגערס, דאָס איז געווען די וואַל־קאַמפּאַניע צום פוילישן פאַרלאַמענט אין 1922 און די ליידנשאַפטלעכע וויפוחים אַרום די אונטערהאַנדלונגען פון אייניקע יידישע דעפּו־טאַטן מיט דער רעגירונג אין 1925 און 1926 וועגן דער „אוגאַדע“ (פאַרשטענ־דיקונג, אויסגלייך). יצחק גרינבוים האָט געשפּילט אַ דעצידירנדיקע ראָלע אין די ביידע ענינים און האָט אַזוי אַרום מיט דער הילף פון „היינט“ געווירקט אויף דער שטעלונג פון דער יידישער געזעלשאַפט און געלייגט אַ חותם אויף דער גאַנצער יידישער פּאָליטיק אין פוילן. די ראָלע פון „היינט“ איז געווען באַזונדערס וויכטיק בעת דער וואַל־קאַמפּאַניע אין 1922.

א. די וואַל־קאַמפּאַניע פון בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן

דער ערשטער קאָנסטיטוירנדער פוילישער סיים האָט אָנגענומען די קאָנס־טיטוציע פון דער פוילישער רעפּובליק אין יאָר 1921. דאָס איז געווען אַ מוסטער פון אַ דעמאָקראַטישער געזעצגעבונג. אַלע בירגערס איז צוגעזאַגט געוואָרן

פרייהייט און גלייכהייט, אלע האבן געהאט רעכט אויף ארבעט, רעכט צו וויילן זייערע פארשטייערס אין פארלאמענט אאז״וו. טעארעטיש זיינען אלזאָ די יידן געווען גלייכבארעכטיקטע בירגערס מיט אלע גלייך. אבער דאָס איז אַזוי געווען נישט מער ווי אויפן פּאַפּיר, בפרט, אַז די וואַל-אַרדינאַציע (דאָס געזעץ וועגן די פּאַרלאַמענטאַרישע וואַלן) איז אַזוי קונציק צוגעשניטן געוואָרן, אַז די מינ-דערהייטן, און קודם פּל די יידן, האָבן געקענט דורכפירן נאָר אַ גאַנץ באַגרע-נעצטע צאָל דעפּוטאַטן און סענאַטאָרן, אַ ברוכטייל וואָס איז זיי געקומען לויט דער צאָל איינוווינערס. אין דער קאָנסטיטוציע-קאָמיסיע פון סיים האָט יצחק גרינבוים געקעמפט קעגן דעם אַטענאַט אויף די וואַלרעכט פון די יידן, אַבער ער האָט גאַרנישט געקענט אויפּטאָן. דער ראַש-המדברים פון די רעאַקציאָנערע דעפּוטאַטן אין סיים, דער גלח קאַזשימיעזש לואטאַסלאַוסקי (1880—1924), אַ שוואַ-ישראל, האָט זיך געלייגט אין דער לענג און אין דער ברייט, אַז די יידן זאָלן האָבן וואָס ווייניקער פּאַרטערטערס אין פּוילישן פּאַרלאַמענט. דאָס האָט ביי אים געהייסן פּאַרויכערן דעם פּויליש-קאַטוילישן כאַראַקטער פון דער מלוכה קעגן דער „יידישער פּאַרפּלייצונג“.

די פּאַרשטייערס פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן האָבן באַשלאָסן אויפּצו-נעמען דעם קאַמף, וואָס איז אַנגעוואָרפן געוואָרן דורך די פּוילישע שאַוויניסטן, און מיט בשותפותדיקע כוחות מאַכן אַ פּרוווי אַפּצושלאָגן דעם אַטענאַט אויף זייערע בירגערלעכע רעכט. באַלד אין אָנהויב פון דער וואַל-קאַמפּאַניע אין 1922 צום ערשטן סיים און סענאַט, וואָס האָבן געדאַרפט געוויילט ווערן אויפן סמך פון דער נייער וואַל-אַרדינאַציע, האָט יצחק גרינבוים אַרויסגערוקט דעם פּלאַן אַז די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין פּוילן זאָלן זיך פּאַראַייניקן אין איין וואַל-בלאַק. פּראַקטיש האָט ער פּאַרגעשלאָגן, אַז אין יעדן וואַלקרייז וווּ עס וווינען נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין קאַמפּאַקטע מאַסן, זאָל אַרויסגעשטעלט ווערן נאָר איין ליסטע מיט קאַנדידאַטן פון די מינדערהייטן און אויפן ערשטן אָרט זאָל פּיגורירן דער קאַנדידאַט פון דער מינדערהייט מיט דער גרעסטער צאָל וויילערס אין דעם געגעבענעם קרייז. נאָך אַ רייע באַראַטונגען און אונטערהאַנדלונגען האָבן אלע מינדערהייטן, די דייטשן, די אוקראַינער, וואָס האָבן זיך דעמאָנסט-ראַטיוו נישט באַטייליקט אין ערשטן סיים, און די ווייסרוסן, די ליטווינער און אַוודאי די יידן, אויפגעכאַפט דעם געדאַנק פון דער בשותפותדיקער וואַל-קאַמפּאַניע און דער רעזולטאַט האָט איבערגעשטיגן אלע דערוואַרטונגען, איבער-הויפט האָבן די יידן געהאַט אַ נצחון. דער בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן האָט דורכגעפירט 100 מאַנדאַטן, פון וועלכע 46 זיינען געווען יידן; 34 דעפּוטאַטן און 12 סענאַטאָרן.

„הינט“ האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער וואַל-קאַמפּאַניע מיט דעם זעלבן ענטוויאַזם ווי מיט 10 יאָר פּריער בעת די וואַלן צו דער 4טער „דומע“ (זע קאַפיטל 2). די צייטונג האָט מסביר געווען די ליינערס וועגן דער באַדייטונג

פון דעם בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן ווי אַ דעמאָנסטראַציע פון דעם ווילן, אַז די מינדערהייטן אין פּוילן, יידן בתּוכם, וועלן זיך נישט לאָזן באַרויבן פון זייערע רעכט ווי גלייכע בירגערס פון לאַנד. טאַג-טעגלעך, אין אַרטיקלען, רעפּאָרטאַזשן און כּראַניק איז „היינט“ נישט מיד געוואָרן אויפצוקלערן די לייענערס, אַז יידן מוזן פּאַדערן און קעמפּן פאַר די רעכט, וואָס זיינען זיי גאַראַנטירט געוואָרן אין דער קאַנסטיטוציע און אַז דער אַנגריף פון דער רעאַקציע מוז אַפּגעשטעלט ווערן. די צייטונג האָט פּסדר אונטערגעשטראַכן ווי וויכטיק עס איז, אַז יידן זאָלן זיך באַטייליקן אין דעם וואַלבלאַק ווי אַ דעמאָנסטראַציע פון יידישן אַחדות צו ווייזן די פּוילישע שאַוויניסטן, אַז ווען נייטיק, קענען די יידן זיך פאַראייניקן און בשותפות קעמפּן אין געשלאָסענע רייען פאַר זייערע רעכט. די מיטאַרבעטערס האָבן געאַרבעט בלב-ונפש, נישט לויט זייערע באַשטימטע אַרבעט-נאַרמען, נאָר וויפּל עס איז געווען נייטיק, אַן אַפרו. דאָס איז געווען די תקופּה, ווען „היינט“ האָט דערגרייכט די העכסטע מדּרגה פון אידעאָליסטישן התלהבות פאַר אַן אידעע — דעם ווילן פון דעם פּלל פון פּוילישן יידנטום. די צייט פון דער אויסערגעוויינלעכער מסירת-נפשדיקער אַנשטרענגונג איז בעת דער וואַל-קאַמפּאַניע פון יאָר 1922 באמת געווען „די שיינענדיקע שעה“ אין דער געשיכטע פון דער צייטונג. אַלץ וואָס די צייטונג האָט געטאַן שפּעטער, איר אומדערמידלעכער, דרייסטער קאַמף קעגן די שווערע עוולות, וואָס די פּוילישע רעגירונג האָט אַנגעטאַן אירע יידישע בירגערס, האָט געצויגן די וואַרצלען פון אַט יענעם היסטאָרישן וואַלקאַמף. די מיטאַרבעטערס פון דער צייטונג און אירע פאַרלעגערס האָבן גענומען אויף זיך די שווערע לאַסט אין דעם טיפּן גלויבן, אַז זיי אַליין און זייער צייטונג זיינען גלייכע שותפים אין דעם קאַמף פאַר דער גלייכבאַרעכטיקונג פון די פּוילישע יידן און נישט קיין „אַביעקטיווע“ אַבסערוואַטאָרן, וואָס שטייען אין אַ זייט און באַשרייבן בלויז די קאַמפּן, וואָס ווערן געפירט אַרום זיי. זיי האָבן די שותפות געהאַלטן פאַר אַ נאַטירלעכע עוואַלוציע אין זייער דינסט פאַר דער יידישער געזעלשאַפט און געפונען סאַטיס-פאַקציע אין דער אַנערקענונג, וואָס איז זיי צוגעטיילט געוואָרן און אין דעם פּרעסטיזש, וואָס זייער צייטונג האָט געווינען פאַר זיך. די גאַנצע צייט פון דער וואַל-קאַמפּאַניע האָט „היינט“ געאַרבעט אונטער דעם פּסדרדיקן דרוק פון פיזישע דראָונגען קעגן געזונט און לעבן פון די מיטאַרבעטערס און פינאַנסיעלע רעפּרעסיעס קעגן פאַרלאַג. יידן זיינען מיט רעכט באַטראַכט געוואָרן דורך דער רעגירונג ווי דער שטאַרקסטער, דער בעסער אַרגאַניזירטער און אַריענטירטער קאַמפּאַנענט פון דעם בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן. דער ייד גרינבוים איז געווען זיין איניציאַטאָר און יידן זיינען געווען די אַרגאַניזאַטאָרן און צום גרעסטן טייל האָבן זיי פינאַנסירט די וואַל-קאַמפּאַניע. יצחק גרינבוים איז געווען באַקאַנט ווי דער הויפּט-אַרכיטעקט, וואָס האָט אויסגעאַרבעט די סטראַטעגיע פון דער קאַמפּאַניע און „היינט“, וווּ גרינבוים אַנטייל און השפּעה איז געווען

אן אלגעמיין באקאנטע זאך, האט געשטיצט דעם בלאק ווי קיין שום אנדער צייטונג. איז דעריבער „היינט“ געווען דער שיער-לעזאזל. די פוילישע רעגירונג האט נישט געקענט שענקען דעם „היינט“ זיין ראלע אין דער וואל-קאמפאניע און אים באטראכט ווי דעם הויפט-שולדיקן אין דער מפלה. קאנפליסקאציעס האבן דעמאלט קיין שיעור נישט געהאט.

דער וואל-נצחון האט געגעבן די יידן בטחון און פארשאפט שטאלץ. די דעפוטאטן און סענאטארן, וואס א סך פון זיי האבן אפילו נישט געהלומט געוויילט צו ווערן, האבן געהאלטן פאר א חוב צו קומען אין רעדאקציע דאנקען דעם „היינט“. צווישן זיי איז אויך געווען דער באקאנטער היסטאריקער ד"ר מאיר באלאבאן (1877—1942). זיין קאנדידאטור איז געווארן ארויסגעשטעלט אין טשענסטאכאוו, אבער ער האט געהאט ווייניק שאנסן, ווייל קיינער האט זיך נישט געריכט, אז דער וואלקרייז וועט האבן גענוג שטימען צו באקומען א יידישן מאנדאט, בפרט, אז די ארטיקע אומאפהענגיקע פארטיי (ס.ס.) האט ארויס-געשטעלט אן אייגענע ליסטע מיט ד"ר יוסף קרוק (1885—1973) ווי דער ערשטער קאנדידאט. זיי האבן געמיינט, אז דער פאקט, וואס ער איז א טשענסט-טאכאווער און פאפולער אין שטאט וועט זיין גענוג צו פארזיכערן זיין נצחון, אבער זיי האבן זיך ביטער אנטוישט. מער ווי קאליע מאכן די אויסזיכטן פון דעם צווייטן יידישן קאנדידאט, ד"ר באלאבאן, האבן זיי נישט דערגרייכט און ביידע קאנדידאטן זיינען דורכגעפאלן, ד"ר קרוק אייגענע חברים האבן פאר אים נישט געשטימט. רפאל פעדערמאן (1892—1972) דערציילט אין זיינע זכרונות „פון מיין לעבן“ (ז' 391), אז נאך די וואלן האט דער פירער פון פ.פ.ס. זיגמונט זשולאווסקי (1880—1949), אויף א מיטינג אין טשענסטאכאוו זיך געוויצלט, אז ווען בלויז זיינע געליבטע וואלטן אויף אים געשטימט, וואלט ד"ר קרוק אנגעצויגן מער שטימען, ווי זיין פארטיי האט פארמאגט מיטגלידער אין טשענסטאכאוו.

אין דעם ערשטן אנגעלאף פון די גוטע בשורות, וואס זיינען אנגעקומען פון אזוי פיל שטעט ווו יידן האבן זיך לגמרי נישט געריכט דורכצופירן א מאנדאט, איז אויך אנגעקומען א ידיעה, אז ד"ר באלאבאן איז יא געוויילט געווארן אין טשענסטאכאוו. אין א מונטערער שטימונג איז ער געקומען אין רעדאקציע און ווארעם געדאנקט פאר דער שטיצע, וואס די צייטונג האט אים געגעבן בעת דער וואל-קאמפאניע. דערביי האט ער אנטוויקלט פאר די מיט-ארבעטערס א ברייטן פאליטישן פראגראם, וואס ער האט בדעה צו רעאליזירן אין סיים. אין רעדאקציע איז ער געקומען אויפן וועג צו דער ערשטער זיצונג, ווו די ניי-געוויילטע דעפוטאטן האבן געדארפט אפגעבן די שבועה און קריגן זייערע לעגיטימאציעס. געזעגענענדיק זיך האט ער געזאגט: „נו, איצט וועלן מיר גיין רעגירן“. אבער ווען ער איז געקומען אין סיים, האט ער זיך דערווסט אין דער קאנצעלאריע, אז ער האט דעם מאנדאט אין טשענסטאכאוו נישט באקומען.

דער נצחון פון בלאק פון די נאציאנאלע מינדערהייטן און די גרויסע צאל יידישע דעפוטאטן און סענאטארן האט אין די פוילישע פאליטישע קרייזן געמאכט א שטארקן רושם. די „ענדעקעס“ זיינען געווען מלא-רציחה. אזוי ווי גענוי מיט צען יאר פריער, נאך זייער מפלה בעת די וואלן צו דער פערטער „דומע“, האבן זיי ווידער א מאל געזען, אז יידן שטייען זיי אין וועג צו פארשאפט און פארוואנדלען פוילן אין א מלוכה, ווו יידן וועלן העכסטנס ווערן טאלערירט ווי צווייט-ראנגיקע בירגערס און די אנדערע נאציאנאלע מינדערהייטן וועלן באהאגן-דלט ווערן נישט א סך בעסער. די ערשטע אויפגאבע פון נייעם פארלאמענט איז געווען ווילן א פרעזידענט און די אולטרא נאציאנאליסטישע עלעמענטן האבן זיך פארמאסטן נישט צו דערלאזן פאר יעדן פרייז, אז יידן זאלן האבן אן איינפלוס ווער עס זאל פירן די מלוכה.

א דאנק די שטימען פון די יידן און די אנדערע מינדערהייטן איז דער קאנדידאט פון די לינקע און מעסיקע עלעמענטן, גאבריעל נארוטאוויטש (1865—1922), א געלערנטער מיט א גרויסן נאמען אין דער וויסנשאפטלעכער וועלט, א פראפעסאר אין שוויצארישע אוניווערסיטעטן, געוויילט געווארן ווי דער ערשטער פרעזידענט פון פרייען פוילן. אבער די „ענדעקעס“ האבן זיך נישט געוואלט אונטערגעבן. זיי האבן צעפלאקערט א וויסטע קאמפאניע קעגן די „זשידעס“, קעגן די „פרעמדע נאציאנאליטעטן“ און קעגן דעם פרעזידענט אליין. זיי האבן געדראט, אז „אמתע פאליאקן“ וועלן די באליידיקונג רויק נישט איבערטראגן, אז די מלוכה וועט זיך נישט לאזן „שאנטאזשירן“ דורך די יידן, דייטשן און אוקראינער. פראפעסאר גאבריעל נארוטאוויטש האט אפגעגעבן די שבועה מאנטיק, דעם 11טן דעצעמבער 1922 און שבת, דעם 16טן דעצעמבער, איז ער געפאלן א קרבן, דערשאסן דורך עליגיוש ניעוויאדאמסקי, א מאלער און א קונסט-היסטא-ריקער. ער האט געשריבן פאליטישע ארטיקלען אין דער „ענדעקישער“ פרעסע און זיך אויסגעצייכנט מיט די רעאקציאנערע און יידן-פרעסערישע מיינונגען. ניעוויאדאמסקי איז פארמשפט געווארן צום טויט דורך שיסן. ער איז אבער ווייט נישט געווען אליין. נאך דער עקזעקוציע האט מען לכבוד אים אפגעריכט תפילות אין קאשטשאלן מיט פייערדיקע רעדעס פון גלחים און „ענדעקישע“ פירערס וועגן דעם „העלדישן“ טאט. די רעאקציאנערן האבן געמאכט א מארטירער פון מערדער פון ערשטן פרעזידענט פון דער פרייער פוילישער מלוכה. אויף ניעוויא-דאמסקיס קבר האט מען געלייגט פרישע בלומען און עס איז געווארן א מנהג צו קומען אויף דעם קבר אין יארטאג פון זיין עקזעקוציע.

ב. דער בלבול-המוחות וועגן דער „אונגאדע“

אין 1925 און ביז דער ערשטער העלפט פון 1926 איז די יידישע געזעלשאפט אין פוילן, און „היינט“ בתוכם, אריינגעצויגן געווארן אין דער דעבאטע וועגן א פלאן פון א פויליש-יידישער פארשטענדיקונג, א מין אויסגלייך, וואס איז

באקאנט געווארן מיט זיין פוילישן נאמען „אוגאדע“. די איניציאטיוו איז געקומען פון דער רעגירונג און די כוונה איז פלומרשט געווען צו געפינען א פשרה פאר דער יידן-פראגע אין פוילן. דער אופן ווי אזוי די יידן ווערן באהאנדלט איז געווען א שם-דבר אין דער וועלט און די פוילישע רעגירונג-קרייזן האבן איינגעזען, אז דער שלעכטער נאמען, וואס פוילן האט, שטערט דער מלוכה צו באקומען די נויטיקע קרעדיטן אין אויסלאנד, און וועלכע דאס לאנד האט נישט געקאנט אויסקומען.

די אונטערהאנדלונגען זיינען געפירט געווארן בסוד-סודות, מהאט זיך געשוש-קעט אויפן אויער, אז דעפוטאט ד"ר יהושע טהאן האט א מאל פארבעטן דעם בילדונגס-מיניסטער סטאניסלאוו גראבסקי (1871—1949) (א ברודער פון פרעמיער און פינאנץ-מיניסטער וולאדיסלאוו גראבסקי) פרייטיק צו נאכט אויף פיש. ביים טיש איז דער שמועס אריבער אויף יידישע ענינים און אזוי האבן זיך אנגע-הויבן די געשפרעכן, צו וועלכע דער מיניסטער גראבסקי זאל האבן צוגעצויגן אנדערע מיניסטארן און ד"ר טהאן האט דעם ענין פארטרויט דעם דעפוטאט ד"ר לעאן רייך (1879—1929), וועמען די זאך איז געפעלן געווארן. גענוי האט קיינער גארנישט געוויסט, אבער באלד האט זיך פארשפרייט די ידיעה, אז ווי א באדינג פאר דער „אוגאדע“ האט די רעגירונג ארויסגערוקט די פאדערונג, אז יידן זאלן ארויסגעבן א ספעציעלע דעקלאראציע, אז זיי זיינען געטרייע בירגערס פון דער מלוכה אין אירע באשטימטע גרענעצן.

די פוילישע מלוכה-גרענעצן זיינען באשטעטיקט געווארן דורך די גרויס-מאכטן אין מערץ 1923 און די אוקראינער אין מזרח-גאליציע האבן נישט געוואלט שלום מאכן מיט דעם פאקט, אז אויף זיי איז אויפגעצווינגען געווארן די פוילישע הערשאפט. זיי האבן זיך געבונטעוועט, געווארפן באמבעס, סאבאטא-זשירט און געפירט א סיסטעמאטישע טעראר-אקציע קעגן דער פוילישער מלוכה. אבער אנשטאט צו זוכן א קאמפראמיס האט די רעגירונג גענומען שטארק פאר-פאלגן די אוקראינישע באפעלקערונג מיט גאר דראסטישע מיטלען („פאציפי-קאציע“ האט דאס געהייסן), וואס האט בלויז צוגעגאסן בויםל צום פייער (מיר שרייבן וועגן דעם אין די קאפיטלעך 4 און 16).

פאר אלע, וואס האבן ניכטער געקוקט אויף דער זאך, איז געווען קלאר, אז די אמתע כוונה פון דער „אוגאדע“ איז געווען צו מאכן א פאליטישע דיווערסיע און פארשטעלן פאר דער אויסערלעכער וועלט, אז די אנטיידישע אויסראטונג-פאליטיק ווערט געענדערט אויף א מער פריינדלעכן קורס און די יידישע דעק-לאראציע האט געדארפט זיין א באווייז פאר אויסלאנד, אז די אוקראינער זיינען אינאלירט אין זייער אנטיי-פוילישער קאמפאניע. ד"ר טהאן און ד"ר רייך האבן געוואלט גלויבן, אז די רעגירונג האט גוטע כוונות. זיי האבן געהאלטן, אז דער פאקט אליין, אז די רעגירונג האט אנגעהויבן צו רעדן מיט יידישע פארשטייערס איז א באווייז, אז דאס איז האט זיך א ריר געטאן.

ווי אזוי די רעגירונג האט בדעה צו פארבעסערן די לאגע פון די יידן איז נישט געווען קלאר. מ'האט יאקאש נישט געקענט ארויסבאקומען פון די מיניס-טארן וואס פארא פלענער זיי האבן אפצושטעלן די נגישות. זיי האבן בלויז געגעבן נעפלדיקע הבטחות, אז די רעגירונג וועט נעמען אין אכט, אדער, ווי עס האט געהייסן, „האבן אויפן אויג“, די אינטערעסן פון די יידן. אבער גענוי וואס דאס מיינט פאקטיש, איז בעת די אונטערהאנדלונגען נישט געווארן אויפ-געקלערט.

א טיפע חילוקי-דעות איז אנטשטאנען אין דער יידישער געזעלשאפט אין פוילן. די מיינונגען זיינען געווען שארף צעטיילט. די דעפוטאטן פון די געגנטן, וואס האבן א מאל געהערט צו דער רוסישער אימפעריע, זיינען אנטשיידן געווען קעגן. רוסישע יידן, דערצויגן אין דער אטמאספער פון פאליטישע קאמפן מיט די צארישע אונטערדריקערס, האבן נישט געקענט גלויבן אין מוטושטידיקע הבטחות, וואס זיינען נאך דערצו געגעבן געווארן בשתיקה, ביי פארמאכטע טירן. דאקעגן די גאליציאנער סיים-דעפוטאטן, וואס זיינען דערצויגן געווארן אין דער געמיטלעכער אטמאספער פון „מלך חסיד“, דעם עסטרייך-אונגארישן קייזער פראנץ-יאזעף (קיסר ירום הודו — קיר"ה), האבן בשלמות געגלויבט, אז מיט א גוט ווארט, א פשרה, אדער א מאל מיט שתדלנות און פראטעקציע, אדער מיט פלינק אויסטייטשן אדוואקאטיש א שלעכט געזעץ, קען מען מער געווינען ווי ווען מען קעמפט אן קאפראמיסן פאר פאליטישע פרינציפן.

אבער די אפאזיציע האט זיך נישט געלאזט איבערצייגן. יצחק גרינבוים און די אנדערע קעגנערס פון דער „אוגאדע“ האבן נישט געזען קיין סיבה פאר וואס מען דארף זיך פארלאזן, אז דער פוילישער צד איז באמת גרייט צו ענדערן די באציונג צו די יידן. זיי האבן געפאדערט קאנקרעטע פארפליכטונגען, און נישט גלאט ווערטער. און זיי זיינען אויך געווען קעגן דעם, אז דווקא די יידן זאלן די איינציקע פון אלע נאציאנאלע מינדערהייטן אין פוילן, מאניפעסטירן זייער טריישאפט צו דער פוילישער מלוכה און געבן וועגן דעם ספעציעלע דעקלאראציעס.

די „אוגאדע“ איז דעבאטירט געווארן אויף עפענטלעכע מאסן-מיטינגען אין גאנצן לאנד. צענדליקער טויזנטער מענטשן זיינען געקומען הערן וואס די אנהענגערס און די קעגנערס האבן צו זאגן. די הויפט-רעדנערס זיינען געווען ד"ר רייך און ד"ר טהאן פון איין זייט און יצחק גרינבוים פון דער אנדערער זייט. די דיסקוסיע איז אנגעגאנגען חדשים לאנג. דאס האט אזוי געדויערט ביז יוזעף פילסודסקי האט פארקאפט די מאכט אין מאי 1926 און דעם 9טן יולי האט דער פרעמיער קאזשימיעזש בארטעל (1882—1941) דערקלערט, אז די רעגירונג וועט נישט מאכן קיין שום אפמאכן מיט די יידן. אזוי האט זיך אויסגעלאזט די יידיש-פוילישע פארשטענדיקונג. זי איז באגראבן געווארן איידער זי האט געזען די ליכטיקע שיין.

„היינט“ איז געווען קאטעגאריש קעגן דער „אוגאדע“. די צייטונג האט געדרוקט ד״ר טהאנס ארטיקלען, אבער דער שטאנדפונקט פון דער צייטונג איז געווען, אז דער פוילישער צד איז נישט ערנסט, אז יידן שטייט גארנישט צו געווינען, אז די רעגירונג איז אויסן אירע אייגענע אינטערעסן און האט נישט בדעה צו פארבעסערן די לאגע פון די יידן. „היינט“ איז נישט מספּים געווען מיט דער מיינונג פון די אנהענגערס פון דער „אוגאדע“, וואס האבן געטענהט, אז די כסדרדיקע יידישע אפאזיציע צו די רעגירונגען האט זיך ארויסגעוויזן נישט קיין גוטע טאקטיק און מען דארף זוכן נייע וועגן ווי אזוי צו פארבעסערן די יידישע לאגע. די צייטונג האט געהאלטן, אז פלוצלינג ענדערן די יידישע פאליטיק און א פארבעסערונג פון דער יידישער לאגע בפועל-ממש, בלויז פאר עפעס נישט קיין קלארע צוואגן, מיט דער האפענונג, אז דאס וועט אפשר ברענגען פרוכטן אין דער צוקונפט, איז נישט קיין פראקטישע און נישט קיין ריכטיקע פאליטיק. די שרייבערס פון „היינט“ האבן באדויערט, אז די דיסקוסיע וועגן דער „אוגאדע“ האט אריינגעבראכט א בלבול-המוחות ביי יידן, וואס האט אפגעשוואכט דעם פאליטישן קאמף פאר גלייכבארעכטיקונג און געפרעגט, צי איז דאס א מאל נישט געווען די אייגנטלעכע פוונה פון דער רעגירונג.

אז „היינט“ און די קעגנערס פון דער „אוגאדע“ זיינען געווען גערעכט האט באוויזן דער פאקט, אז פון די אונטערהאנדלונגען איז טאקע גארנישט געווארן. דער טיפער ריס אין דער יידישער געזעלשאפט איז אבער נישט פאר-היילט געווארן. די גאליציאנער מיטגלידער פון דעם יידישן פארלאמענטארישן קלוב, צוזאמען מיט די מיטגלידער פון דער „אגודה“ און די גרויסע סוחרים, האבן אלץ אפטרעטן ארויסגעוויזן ווייניק חשק צו פירן א פאליטישן קאמף, אבער זייער אפארטוניסטישע טעטיקייט האט די לאגע פון די יידן נישט געענדערט. נאך דער מאי-איבערקערעניש האט גרינבוים פארשטאנען, אז עס איז געקומען א סוף צו דעם פארלאמענטארישן מלוכה-סיסטעם אין פוילן, אז אונטער דעם נייעם רעזשים וועט נישט זיין מעגלעך צו פירן א פארלאמענטארישן קאמף, אין וועלכן ער האט געגלויבט ווי אין דער איינציקער מעגלעכקייט צו געווינען רעכט פאר יידן. ער האט געוויסט, אז אין דעם נייעם מצב וועט ער נישט קענען ארבעטן לטובת דער יידישער זאך און האט זיך אפגעזאגט פון דעם אמת פון פרעזידענט פון יידישן פארלאמענטארישן קלוב. דערנאך האט ער רעזיגנירט פון זיין דעפוטאטן-מאנדאט און איז אוועק פון פוילן.

אין 1933 איז ער אויפן 18טן קאנגרעס אין פראג געוויילט געווארן אין דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע און איז מיט דער משפחה עולה געווען קיין ארץ-ישראל. ער האט אבער זיין קאנטאקט מיטן „היינט“ נישט איבערגעריסן. די צייטונג האט רעגולער געקראגן פון אים ארטיקלען וועגן דעם לעבן פון ישוב און די פראבלעמען פון דער ציוניסטישער באוועגונג. גאנץ זעלטן פלעגט ער רעאגירן אויף די געשעענישן אין פוילן, אבער נאר ווי אן אבסערוואטאר פון דער ווייטנס.

קאפיטל אַכט

„די גרויסע דריי“ אין דער „היינט“-משפּחה

„היינט“ האָט פאַרמאָגט אויסגעצייכנטע פּובליציסטן און ערשטקלאַסיקע זשורנאַליסטישע פּוּחות און באַרימטע שרייבערס האָבן געדרוקט זייערע ווערק (זע קאָפיטלעך 9—13). פיר פון זיי האָבן דער „היינט“-משפּחה געגעבן אַ באַזונדערן גלאַנץ און השיבות. דאָס זענען געווען: יצחק גרינבוים, ב. יאָשוואַן (1889—1942), ד״ר יהושע טאַהן (1870—1936) און נחום סאַקאַלאָוו (1860—1936). וועגן גרינבויםען ווערט אויספירלעך גערעדט אין קאָפיטל 7. דאָ וועלן מיר דערציילן וועגן דעם צושטייער פון די אַנדערע דריי.

משה יוסטמאַן — ב. יאָשוואַן

משה יוסטמאַן איז פאַר די ליינערס געווען אַן אַטראַקציע פון אַ גאַר באַזונדערן סאַרט. ער איז געווען אין אַ קלאַס פאַר זיך. קיין אַנדערער יידישער צייטונג-שרייבער האָט זיך נישט געקענט פאַרגלייכן מיט אים אין פאַפּולערקייט. ציוניזם און ארץ-ישראל האָבן פאַרנומען דעם אויבאַן אין זיין טראַכטן און אין זיין אַרבעט ווי אַ פּובליציסט. דאָס הייסט נישט, אַז ער איז געווען גלייכ-גילטיק צו אַנדערע דערשיינונגען אין יידישן געזעלשאַפטלעכן אַדער פּאָליטישן לעבן. ווייט דערפון. ער האָט אויף אַלץ רעאַגירט מיט זיין אומפאַרגלייכלעכער פּעדער, מיט וועלכער ער האָט געטראָפּן זיינע קעגנערס שטאַרקער ווי מיט אַ שווערד. משה יוסטמאַן האָט באַנוצט פאַרשיידענע פּעננעמען, צום מיינסטנס פאַפּולער זיינען געווען „איטשעלע“ און ב. יאָשוואַן. אַנדערע אַרטיקלען, קליינע פעליעטאַנען, נאַטיצן פּלעגט ער אונטערשרייבן מיט דעם פּסעוודאָנים „לאַרנעטע“. ב. יאָשוואַן האָט געאַרבעט אין „מאַמענט“ אַ סך יאָרן. דאָס איז געווען אַ צייטונג פון יידישע קליינבירגערס אַן קריסטאַליזירטע געזעלשאַפטלעכע אַדער פּאָליטישע איבערצייגונגען. זיי האָבן געלעבט מיטן טאַג און „דער מאַמענט“ האָט זיך צוגעפאַסט צו די ליינערס. „דער מאַמענט“ איז זיך נוהג געווען צו גיין אין דער ריכטונג פון קלענסטן ווידערשטאַנד. קיינעם נישט טשעפּן, גאַרנישט פאַדערן, נישט אויפהויבן די שטים צו הויך — דאָס איז געווען די שיטה פון „מאַמענט“. דאָס האָט געהייסן זיין נייטראַל, וואַרטן, ביז די צוקונפּט וועט ווייזן! ווי צבי פּרילוצקי, דער רעדאַקטאָר, איז זיך נוהג געווען צו ענדיקן זיינע אַרטיקלען אין פּרייטיקדיקן נומער פון „מאַמענט“. פאַר וואָס ער פּלעגט דעם אַרטיקל ענדיקן מיט אַן אויסרוף-צייכן האָט קיינער נישט געוואוסט. ער האָט געגעבן אינסטרוקציעס זיינע מיטאַרבעטערס זיי זאָלן זיך נישט נעמען צו פיל

פרייהייט לגבי דער רעגירונג און בכלל קיינעם נישט קריטיקירן צו שטארק און זיין אפגעהיט, נישט עובר צו זיין אויף זיינע אַנווייזונגען. די געשעפטן זיינען געגאנגען גוט. „דער מאַמענט“ איז זעלטן ווען קאָנפּיסקירט געוואָרן און פּלעגט גוט פאַרשפּרייט ווערן ספּעציעל אין די טעג ווען „היינט“ איז געוואָרן קאָנפּיסקירט.

עס איז געווען באַקאַנט אין דער יידישער שרייבער-וועלט, אַז ב. יאָשואַן שטיקט זיך אין „מאַמענט“ און טראַגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו פאַרלאָזן אים. אָבער דער באַשלוס איז אים נישט אָנגעקומען לייכט. ווען ער איז אין 1925 אוועק פון „מאַמענט“ און איז אַריבער אין „היינט“, איז דאָס געווען אַ גרויס געשעעניש. זיין זון, העשל יוסטמאַן (היינט אַ מיטאַרבעטער אין „מעריב“ אין ישראל), האָט אין צווייטן באַנד פון „גאַענטן עבר“ (1928—279) אַפּגעדרוקט זכרונות ווי אַזוי עס איז צו דעם געקומען. מיר ברענגען דאָ עטלעכע אויסצוגן: „...ביים היינטיקן טאָג איז קוים מעגלעך זיך פאַרצושטעלן די סענסאַציע וואָס מיין פאַטערס אַריבערגיין אין „היינט“ האָט אַרויסגערופּן נישט נאָר אין זשורנאַליסטישע קרייזן, נאָר אויך ביי ברייטע מאַסן פון יידישע ליינער... דעם פאַטערס אַוועקגיין פון „מאַמענט“ איז פאַר אַ סך... אויסגעקומען אומפאַר-שטענדלעך. „דער מאַמענט“ איז אין יענע יאָרן געווען די פאַרשפּרייטסטע און רייכסטע יידישע צייטונג אין פּוילן... פאַר מיין פאַטער האָט „דער מאַמענט“ געהאַט איין גרויסן חסרון: די צייטונג האָט נישט געהאַט קיין קלאַרע פּאַליטישע ליינע... די דירעקטע סיבה פון מיין פאַטערס אַוועקגיין פונעם „מאַמענט“ איז... געווען זיינער אַ שאַרפּער אַרטיקל קעגן דער פּאַלקספּאַרטיי, וואָס די רעדאַקציע האָט נישט געוואָלט דרוקן... מיין פאַטער האָט דעם אַרטיקל צוגעשיקט צום „היינט“, וואָס האָט אים באַלד אַפּגעדרוקט... אויף מאַרגן, נאָך דעם ווי עס איז דערשינען דער אַרטיקל אין „היינט“, זיינען צו מיין פאַטער געקומען צוויי דעלעגאַציעס: פונעם „היינט“ מִפּוֹח אַריבערגיין צו זיי און פונעם „מאַמענט“ — פּדי פּרווון פאַרגלעטן דעם אינצידענט מיט פאַרשיידענע הבטחות. מיין פאַטער האָט אָבער שוין געהאַט אָנגענומען אַ פעסטן באַשלוס. איך דערמאַן זיך גענוי. דאָס איז געווען אַ שבת-צו-נאַכטס. דער פאַטער איז צוגעגאַנגען צום טעלעפּאָן און אַריינגערעדט די פאַר ווערטער: „זאַגט זיי, אַז פון מאַרגן אָן בין איך אויס מיטאַרבעטער פונעם „מאַמענט“. שפּעטער, ביים טיש, האָט ער אונדז דערציילט, אַז ער האָט גערעדט מיטן אַלטן ישראל-חיים זאַגאַראַדסקי (1864—1931) און אַז זאַגאַראַדסקי, האָט זיך צעוויינט און קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסזאָגן“... אייגנטלעך איז „היינט“ געווען זיין אַלטע היים, וווּ ער האָט נאָך אין 1909, פּמעט אין אַנהויב פון זיין שרייבערישער קאַריערע, געשריבן פעליעטאַנען אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „וואַרשעווער לעבנסבילדלעך“. אין „היינט“ איז ער געקומען פון דעם זשורנאַל „יודישעס וואַכענבלאַט“, וואָס יאַצקאָן האָט אין 1907 אַרויסגעגעבן אין וואַרשע. ווען „דער מאַמענט“ איז געגרינדעט געוואָרן אין

1910, איז ב. יאושואן אריבער אהין און איז געווארן איינער פון די הויפט-שרייבערס.

אין „היינט“ איז יאושואן צוריק אויפגענומען געווארן מיט אפענע ארעמס. ער האט דא געקאנט שרייבן אן שטערונגען. אנטשאט דעם כאראקטערלאזן שרייבן אין „מאמענט“, וואס ער האט נישט געקענט פארטראגן, האט ב. יאושואן געהאט אין „היינט“ א פרייע מעגלעכקייט צו רעדן קלארע דיבורים און די ווארעמע קאלעגיאלע אטמאספער און די בשותפותדיקע אידעאלן האבן אים דערמוטיקט.

באזונדערס פאפולער זיינען געווען זיינע וועכנטלעכע ארטיקלען אין פרייטיק-דיקן נומער אונטער דעם אלגעמיינעם נאמען „פאליטישע בריף“ (דעם פרייטיק ווען אין „היינט“ האט זיך באוויזן דער ערשטער „פאליטישער בריף“ איז די צייטונג געשטיגן מיט 5,000 עקזעמפלארן). געשריבן אין א פשוטער פאלקס-שפראך, ווי זיין שטייגער איז געווען, אין דער פארם פון ידידי-בריוועלעך, וואס ער פלעגט היימיש אונטערשרייבן „איטשעלע“, פלעגט ער קאמענטירן די געשעענישן אין דער אונטערנאציאנאלער פאליטיק. זיין סטיל איז געווען ווארעם, קלאר, אן קונצן, אוממיטלבאר און אינטים. די „בריוו“ האבן זיך אזוי ווי אליין געלייענט, יעדעס ווארט, יעדער געדאנק האט זיך געלייגט אויפן שכל. עס האט אויסגעזען, ווי „איטשעלע“ קריגט דיפלאמאטישע סודות גלייך פון די קאנצעלאריעס פון די גרויסע מלוכה-לייט און פארטרויט זיי דעם לייענער, טאקע יעדן איינעם באזונדער. „פאליטישע בריף“ איז געווען דאס ערשטע, וואס דער עולם האט געוויינלעך געזוכט אין דער פרייטיקדיקער צייטונג. אנגעפיקעוועט מיט מאמרי-חז"ל פון ש"ס און מדרשים, חסידישע תורה-ווערטלעך און רמזים, האבן די ארטיקלען געהאט א ספעציעלן רייך ביי א גרויסן טייל לייענערס.

ב. יאושואן האט איינגעפירט א וועכנטלעכע סעריע „פון אונדזער אלטן אוצר“ ווו ער האט אויף אן אריגינעלן אופן אויסגעטייטשט די סדרה פון דער וואך. דאס איז געווארן א קוואל פאר רבנים און מגידים, וואס האבן ביי יאושואנען גענאשט מאטעריאל פאר זייערע דרשות. אט די נייע רובריק, וואס „היינט“ האט דער ערשטער איינגעפירט, ווערט עד היום נאכגעמאכט אין דער יידישער פרעסע. ב. יאושואן האט נישט געהאט קיין איינזען פאר שונאי-ציון פון רעכטס און לינקס. אין זיינע פאלעמישע ארטיקלען האט ער פון זיי געמאכט עפר-ואפר. ער האט זיך געהאלטן אומאפהענגיק פון די פראקציעס אין דער ציוניס-טישער באוועגונג און ווי טייער עס איז אים נישט געווען דער ציוניזם, האט ער קריטיקירט געוויסע דערשיינונגען אין דער באוועגונג, מיט וועלכע ער איז נישט געווען מסכים. ווי געוויינלעך אין פאלעמיק האט ער אין זיינע קריטישע ארטיקלען וועגן ציוניסטישע ענינים געקענט זיין פארביסן.

אין 1936 האט ב. יאושואן געפירט א קאמפאניע קעגן דער הכשרה אין די חלוצישע קיבוצים אין פוילן. דאס איז געווען די צייט ווען די רעגירונג האט

געיאגט און געפלאגט די יידן, די יוגנט האט זיך געריסן קיין ארץ-ישראל, אבער קיין סערטיפיקאטן זיינען כמעט נישט געווען און די טויערן פון לאַנד זיינען פארמאכט געווארן דורך דער בריטישער מאנדאטן-מאכט. אין די הכשרה-קיבוצים האבן געלעבט הונדערטער חלוצים. זייער לעבן דארט איז נישט געווען לייכט, אפט איז נישט געווען גענוג צו עסן, די היגיענישע באדינגונגען זיינען געווען שלעכט, די ארבעט שווער און נאך געציילטע יחידים האבן געקענט האפן אויף א שנעלער עליה.

ב. יאושואן האט באשולדיקט די חלוצישע אגפירונג פאר האלטן די יוגע מענטשן אין אזעלכע שווערע באדינגונגען. ער האט געהאט א טענה, אז די חלוצישע הכשרה שאפט ביי די יוגעלייט אן אילוזיע פאר שנעלער עליה. ער איז אין זיין טראכטן נישט געווען אליין. א סך אין דער באוועגונג, אויך א גרויסער טייל פון ישוב אין ארץ-ישראל, באוונדער די מער קאנסערוואטיווע באלעבאטישע עלעמענטן, האבן געהאלטן אזוי ווי ער. אויך אין „היינט“ זיינען די מיינונגען וועגן די מעטאדן פון דער חלוצישער הכשרה נישט געווען אייניק, אבער צום גרעסטן טייל האבן די מיטארבעטערס געהאלטן, אז ב. יאושואן האט נישט גענומען אין אכט דעם אידעאלאגישן כאראקטער פון דער הכשרה, אז ער איז געווען צו אנגרייפערש און איז אוועק צו ווייט אין זיין קריטיק. צוזאמען מיט זיינע ארטיקלען האט „היינט“ געדרוקט ארטיקלען ווו די הכשרה, ווי בכלל די קיבוץ-אידעאלאגיע, איז פארטידיקט געווארן ווי איינע פון די וויכטיקסטע צושטייערס צום אויפבוי פון ארץ-ישראל.

דער פאעט יצחק קאצענעלסאן (1886—1944), וואס פלעגט אפט דרוקן זיינע ווערק אין „היינט“, איז געווען א פריינד פון חלוצים און האט אפט פארבראכט אין די הכשרה-קיבוצים. אין אן אפענעם בריוו צו ב. יאושואן האט ער, ענטפערנדיק אויף די פארווורפן, ארויסגעבראכט די פאזיטיווע זייטן פון דער הכשרה. ער האט אנגעוויזן, אז אויף הכשרה גייען יוגע מענטשן, וואס האבן איין-איינציקע פונגה — עליה. דער קיבוץ איז פאר זיי אן ארט פון קאלעקטיוון חברישן אויסלעבן זיך, וואס זיי וועלן שפעטער פארזעצן אין ארץ-ישראל. זיי גייען אויף דער הכשרה פון זייער אייגענעם, נישט אויפגעצווונגענעם ווילן און זאגן זיך נישט צו קיין גליקן. דאס לעבן אין די קיבוצים איז ארעם און שווער. מען הונגערט, אבער דערפאר לעבן זיך דארט אויס די חלוצים געזעלשאפטלעך און אידעאלאגיש. זיי האבן צו קיינעם קיין טענות נישט, זיי קלאגן זיך נישט און ווארטן מיט גלויבן אויף דער עליה. יצחק קאצענעלסאן האט אויסגעפירט, אז ב. יאושואן האט די חלוצים נישט באאיינפלוסט און נישט געבראכטן זייער ווילן, הגם זיינע ארטיקלען האבן געהאט א געוויסע ווירקונג אין דער ציוניסטישער וועלט. קאצענעלסאן „אפענער בריף“ אין „היינט“ איז אפגעדרוקט אין א העב-רעישער איבערזעצונג אין דעם באנד „סיפורו של קיבוץ-הכשרה, הקיבוץ ע"ש ב. בורוכוב בלודו...“ וואס איז דערשינען אין ישראל אין 1970 (ז"ו 259—262).

ווי שארף ב. יאושזאן איז געווען אין זיין שרייבן, אזוי פריינדלעך איז ער געווען אין דער פערזענלעכער באַנעמונג. פון דער נאַטור אַ באַשיידענער און שטילער מענטש, האָט ער גערעדט געלאַסן, נישט אויפגעהויבן די שטימע, געווען אַ מיושבדיקער טיפּ פון אַ פּוילישן יידן און דערפאַר האָט ער אזוי געטראָפּן צום האַרצן פון זיינע לייענערס. ער האָט פאַרשטאַנען זייער אַרט טראַכטן, געווען איינער פון זיי.

ב. יאושזאן האָט געווינט אויף טוואַרדע גאָס 16, אין האַרצן פון יידיש-באַלעבאַטישן וואַרשע. די שטוב איז געווען אָפּן. ווער עס האָט געהאַט עפעס צו דערציילן, האָט געקענט אַריינקומען. זיינען טאַקע מענטשן פון דער פּראָווינץ און וואַרשע, יחידים און דעלעגאַציעס, געקומען דערציילן וועגן יידישן לעבן אין זייערע שטעט און שטעטלעך און בעטן שרייבן וועגן זייערע פּראַבלעמען.

אין „היינט“ האָט זיך ב. יאושזאן אָנגעטראָפּן אויף אַ פענאַמען, וואָס איז ביי אים געווען אַ גרויסער חידוש. דאָס איז געווען דער אופּן ווי אזוי די לייענערס פון „היינט“ האָבן רעאַגירט דערויף וואָס די צייטונג האָט געדרוקט. דער מאַטעריאַל אין „היינט“ האָט געפונען אַ ברייטן אָפּקלאַנג ביי די לייענערס. זיי פלעגן פאַרפלייצן די צייטונג מיט אַפּשאַצונגען פון די אַרטיקלען און נישט-צוויידייטיק רעאַגירט אויב זיי האָבן געהאַט אַן אַנדער מיינונג. טאַמער איז נאָך אַריינגעפאַלן אַ גרייז אין אַ ציטאַטע, אין אַ דאַטע, אָדער אין אַ מאַמר חזו"ל, האָט מען זיך קיין עצה נישט געקענט געבן מיט דעם מבוּל בריוו און פאַסטקאַרטלעך, וווּ די לייענערס האָבן אויפּמערקזאַם געמאַכט אויף דעם טעות. ב. יאושזאן איז געווען אזוי פאַסצינירט פון דער צוגעבונדנקייט פון די לייענערס, זייער נאַענטן קאַנטאַקט מיט דער צייטונג, דעם אופּן ווי זיי פלעגן זיך שנעל און מיט בקיאות אַפרופן, אַז אין דעם „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928 האָט ער געווידמעט אַן אַרטיקל די לייענערס פון דער צייטונג.

ב. יאושזאן איז מיט לייב און נפש געווען באַהאַפּטן מיט אַרץ-ישראל און געמאַכט פלענער עולה צו זיין. אין מערץ 1937 האָט ער אָנגעהויבן מאַכן ערנסטע הכנות. מיט דער הסכמה פון דער פאַרוואַלטונג פון „אַלט-גי" האָט ער גענומען אַ לענגערן אורלויב און געפאַרן זען, צי ער וועט קענען זיך איינגאַרדענען אין אַרץ-ישראל אויף שטענדיק. דער תנאי איז אָבער געווען, אַז ער וועט אַלע וואָך שיקן עטלעכע אַרטיקלען פאַר דער צייטונג. נאָך 6 חדשים איז ער צוריקגעקומען מיט דער כּוונה צו ליקווידירן זיין היים אין וואַרשע און פאַרן מיט דער משפּחה להשתקע. די צווייטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראַכן איידער ב. יאושזאן האָט באַוווּזן צו פאַרווירקלעכן דעם חלום פון זיין לעבן.

בעת דער מלחמה איז משה יוסטמאַן פאַרוואַגלט געוואָרן קיין ווילנע. נאָך לאַנגע באַמיונגען האָט ער באַקומען אַ מעגלעכקייט עולה צו זיין קיין אַרץ-ישראל. אין אַרץ-ישראל האָט יוסטמאַן געליטן יסורים פון בענקשאַפט און אומרוינקייט וועגן גורל פון זיין פאַמיליע, וואָס איז געבליבן אין וואַרשע. זיין

הארץ האט לאנג נישט אויסגעהאלטן און ער איז געשטארבן פון א הארץ-
אטאק. זיין פרוי און צוויי טעכטער זיינען אומגעקומען אין ווארשעווער געטא.
נאך ב. יאשואנס טויט האט דער באקאנטער פובליציסט ברוך שעפנער
(1893—1977) אפגעדרוקט אין ניו-יארקער „פארווערטס“ אן ארטיקל וועגן נפטר
און זיין ראל אין דער יידישער פרעסע אין פאר-מלחמהדיקן פוילן. ווי דער מיט-
רעדאקטאר פון דער „פאלקסצייטונג“, דעם אפיציעלן ארגאן פון „בונד“ אין
פוילן, האט ער נישט איין מאל געפירט פאלעמיקעס מיט ב. יאשואנען. עס וועט
דעריבער אינטערעסאנט זיין צו דרוקן דא וואס ברוך שעפנער האט געשריבן
נאכן טויט פון זיין אפאנענט. דער ארטיקל איז געדרוקט געווען אין „פאר-
ווערטס“ פון 14טן מערץ 1942 אונטער דעם טיטל: „ב. יאשואן איז געווען
דער פאפולערסטער שרייבער אין דער יידישער פרעסע אין פוילן“. אט וואס
ברוך שעפנער האט צו. אנד. געשריבן:

„...פאר הונדערטער טויזנטער פוילישע יידן פון פאר-מלחמהדיקן פוילן,
און אויך ווייט איבער פוילנס גרענעצן, איז ב. יאשואן געווען דער נאמען פון
זייער באליבטן צייטונג-שרייבער, וואס האט... זיי אנטציקט מיט זיין בליצנדיקן
הומאר און מיט זיינע לומדישע איינפאלן... וועלכע האבן צוגעגעבן א ספעציעלן
יידישן חן זיין שרייבן. מען פלעגט אין די באנען, אין די גערטנער און אפילו
אין די בתי-מדרשים הערן, ווי פוילישע יידן רעדן שעהען-לאנג וועגן זייער
„איטשעלע“... „איטשעלעס“ גלייכווערטלעך וועגן ענגלאנד אדער וועגן א היימישן
פאליטישן קעגנער פלעגן ארומגיין אין יידישע מיילער פון איין עק פוילן ביזן
צווייטן. ב. יאשואן איז געווען דער שארפסטער און טעמפעראמענטפולסטער
ציניסטישער זשורנאליסט אין פוילן. ער פלעגט פירן מלחמה מיט די קעגנערס,
ער פלעגט זיך טאג-טעגלעך אפרופן אויף וויכטיקע געשעענישן אינעם יידישן
לעבן אין פוילן. און ווי איז געווען צו דעם, וואס איז ארונטערגעפאלן אונטער
יאשואנס שארפער פען...“

צום סוף פון ארטיקל ציטירט שעפנער אויסצוגן פון דעם לעצטן בריוו,
וואס ער האט באקומען פון ב. יאשואנען פון ארץ-ישראל: „אנטשולדיק מיר פאר
מיין לאנגן שווייגן. ערשטנס איז א לופטפאסט-בריוו פאר מיר זייער א טייערער
ביסן, א הוצאה (צווישן אונדו זאל דאס בלייבן) פון דריי מיטאגן... צווייטנס —
און דאס איז דער עיקר — בין איך לעצטנס אזוי דערשלאגן פון די דאגות
און גרוילעכע צייטונג-ידיעות וועגן דער אלטער היים, פון וועלכער איך האב
שוין מאנאטן לאנג די מינדסטע ידיעה נישט, אז אין אן אויפריכטיקן בריוו צו
א פריינד און אח-לצרה, וואלט איך געדארפט אגשטאט א ידידי-בריוול זאגן
קינות, יאמערן און קלאגן אויף אונדזער מוראדיקן חורבן, וועלכן מיר אליין,
מיט אונדזערע אפגעטעמפטע חושים האבן שוין, דאכט זיך, אויפגעהערט תופס
צו זיין... וואס האבן מיר נאך יידן אין בעסטן פאל צו דערווארטן נאך דער
דאזיקער טיילוואנישער מאסן-פארניכטונג פון דער יידישער באפעלקערונג? וואס

פאַראַ טרייסט קען זיין פאַר אונדז דער גלויבן און האַפּענונג, די זיכערקייט און הונדערט־פּראָצענטיקע איבערצייגונג אין די ישועות פון „באחרית הימים“, אויב נאָר אַ קליינער שריד־ופּליט, די גליקלעכע, וועלכע האָבן באַוווּזן באַצייטנס זיך צו ראַטעווען, וועלן זוכה זיין צו זען די נחמה? להיפּוד! לעצטנס ווער איך כסדר געפּייניקט פון דעם געדאַנק, אַז דעם גרעסטן פאַרברעכן, וואָס איך האָב אָפּגעטאַן אין מיין זינדיקן לעבן, איז וואָס איך האָב זיך באַמיט צו זיין איינער פון די דאָזיקע גליקלעכע יחידים און אַבי זיך, דאָס אייגענע גפּשל געראַטעוועט“...

אַזוי ווי ער וואָלט געהאַט אַ פאַרגעפּיל וועגן נאַענטן טויט, האָט יאושואַן זיין בריוו פאַרענדיקט: „און גאָט זאָל געבן, מיר זאָלן נאָך זוכה זיין צו זען זיך אין פּריידן. ווי מיינסטו, מיר וועלן נאָך זוכה זיין?“
ברוך שעפּנער האָט באַקומען דעם בריוו אין ניו־יאָרק צוזאַמען מיט דער ידיעה וועגן פּלוצלינגדיקן טויט פון ב. יאושואַן אין ירושלים.

ד"ר יהושע טהאַן

אַ פּראָמינענטער שרייבער אין דער „היינט“־משפּחה פון גאָר אַן אַנדער טיפּ איז געווען ד"ר יהושע טהאַן. אַן אויסערגעוויינלעכער אַראַטאַר, האָט ער צוגלייך פאַרמאַגט אַ פּיינע ליטעראַרישע פעדער. זיינע אַרטיקלען אין „היינט“ האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט דעם אַריגינעלן אינהאַלט און עלעגאַנטער פאַרם, סענטימענט פאַר אונדזער גייסטיקער ירושה, טיפּן גלויבן אין ציוניזם. ער איז געווען אַן אַפּטימיסט פון דער נאַטור און אין זיינע אַרטיקלען געלערנט דעם יידישן עולם צו זיין שטאַלץ אויף זיין פּאַלק און קוקן מיט בטחון אויף דער צוקונפּט. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז פאַר דעם „היינט“־יוביליי־בוך 1908—1928 האָט ער אויסגעקליבן צו שרייבן אַן אַרטיקל „באַמערקונגען איבער נאַציאָנאַלן שטאַלץ“.

ד"ר טהאַן איז געווען אַ זעלטענער ערודיט, אַ תּלמיד־חכם, אַ פּיקח. עס איז געווען אַ גייסטיק פאַרגעניגן צו פאַרברענגען מיט אים. אַ שמועס מיט אים האָט סטימולירט. זיינע אַרטיקלען זיינען געווען אַ קוואַל פון וויסן און האָבן זיך גוט געלייענט, אפילו ווען ער האָט באַהאַנדלט פאַרוויקלטע פּראָבלעמען. דער ליינער האָט געהאַט וואָס נאַכצוטראַכטן. ער איז געווען איינער פון די גייסטרייכסטע פּובליציסטן ביי יידן, וואָס האָט דעם פּיינעם אייראָפּעיִשן שרייבן אַריינגעפירט אין דער יידישער פרעסע. אַ פּיינער סטיליסט אין העברעיִש פּויליש און דייטש, איז זיין יידיש געווען ריין מאַמע־לשון.

ד"ר טהאַן האָט פאַרן „היינט“ געהאַט אַ ספּעציפּישע מעלה. די מיטאַרבע־טערס פון „היינט“ זיינען געווען ליטווישע אַדער קאַנגרעס־פּוילישע יידן. ווען פּוילן איז געוואָרן זעלבשטענדיק און מ'האַט געדאַרפּט טראַכטן וועגן פאַר־שפּרייטן די צייטונג אין די גאַליציאַנער געביטן, וואָס זיינען אַריין אין דער נייער מלוכה, וווּ די צייטונג איז נישט געווען באַקאַנט, האָט מען נאַטירלעך

געמוזט זארגן וועגן צוציען נייע שרייבערס, וואס זאלן זיין גאענט צום גאלי-
ציאנער ייד, פארשטיין זיינע נויטן, שרייבן זיין שפראך (זע קאפיטל 15). דעפוטאט
ד"ר יהושע טהאן, דער ציוניסטישער שרייבער און אראטאר, דער ראבינער און
מטיף פון דעם טעמפל אין קראקע זינט 1897, דער אויסגעפרוויטער פאלי-
טיקער און יידישער פירער אין גאליציע, איז געווען אן אויסגעצייכנטער אויסקלייב.
ער איז באַלד געוואָרן איינער פון די איינפלוסרייכסטע שרייבערס פון „היינט“
מיט גאר אַ סך פאַרערערס אויך אין קאַנגרעס-פּוילן. ד"ר טהאן האָט אַריינגע-
בראַכט „נוסח גאליציע“ אין „היינט“ אין בעסטן זין פון ווארט.

אין קאפיטל 7 האבן מיר דערמאנט דעם וויכוח וואס איז אַנגעגאַנגען צווישן
די פוילישע יידן אַרום דער „אוגאדע“ און די ראַלע, וואס ד"ר טהאן האָט געשפילט
אין די אונטערהאַנדלונגען מיט דער פוילישער רעגירונג. „היינט“ האָט געדרוקט
זיינע אַרטיקלען זייט ביי זייט מיט די אַרטיקלען פון יצחק גרינבוים, וואס האָט
אַזוי שאַרף באַקעמפט דעם פלאַן ווי ד"ר טהאן האָט אים פאַרטידיקט. קיין
גרויסע פריינדשאַפט איז צווישן די ביידע קיין מאַל נישט געווען, די באַציונגען
זיינען געווען צוריקגעהאַלטן און די מחלוקה וועגן „אוגאדע“ האָט די באַציונגען
נישט פאַרבעסערט. ד"ר טהאן האָט געקענט זיין בייסיק און סאַרקאַסטיש לגבי
אַ קעגנער. ד"ר טהאַנס טאַכטער, בעלאַ האַלענדער, שרייבט אין אירע זכרונות
(דערשינען אין מאַנטעווידעאָ, ז' 53), אַז איין מאַל, ווען ער איז געווען קראַנק
און פריינד זיינען אים געקומען מבקר-חולה זיין, האָבן זיי דערציילט, אַז גרינבוים
האַט געהאַלטן אַ רעדע וואָס האָט געדויערט גאַנצע פיר שעה. זיין רעאַקציע
איז געווען: „איך וואָלט אויך געקענט רעדן אַזוי לאַנג, אָבער וווּ נעמט מען
זיינע פיס“?

אַן אַנדערש מאַל, ווען עמעצער האָט אין זיין אַנוועזנהייט געוואָגט, אַז
גרינבוים איז אַ מענטש מיט אַ ווייטן קוק, אַז ער איז אַן אמתער רואה-את-הנולד
האַט ער איראַניש געענטפערט, אַז ער איז גאַרנישט אַזאַ חכם, ער איז פשוט
אַ ייד אַן עקשן. אין מיטן העלן טאַג, ווען די זון שיינט, קען אים איינפאַלן, אַז
ס'איז נאַכט און ער רעדט, און רעדט, און רעדט, אַז עס איז נאַכט — ביז די
נאַכט פאַלט צו און דעמאַלט טרומפירט ער: „איר זעט, איך בין געווען גערעכט,
עס איז נאַכט און די לבנה שיינט“.

נישט געקוקט דערויף, וואס „היינט“ האָט נישט געשטיצט זיין ציוניסטישע
פאליטיק (ער איז געווען אַן אַנהענגער פון דער אויסגעברייטערטער יידישער
אַגענץ) און נישט זיינע באַמזונגען בנוגע דער „אוגאדע“ (זע קאפיטלעך 5 און
7), האָט זיך ד"ר טהאן געפילט ווי אַן אייגענער מענטש אין דער צייטונג, אַ
חבר, אַ מיטגליד פון דער משפחה.

ד"ר טהאן איז געווען קליינגעוויקסיק, מאַגער, געהאַט אַן אַסקעטיש געל-
בלאַס פנים אין אַ רעם פון אַ שוואַרץ קורץ-געשוירן בערדל, וואָס איז מיט די
יאָרן געוואָרן מער גרוי ווי שוואַרץ. ער האָט געטראָגן ברילן אין אַ גאַלדענעם

רעמל, די פעך-שוואַרצע אויגן האָבן געפינקלט פון אונטער דעם הויכן רבנישן שטערן. ווען ער האָט גערעדט פון זיין טעמפל-בימה, אָדער פון דער טריבונע אין סיים, פלעגט זיין פיגור אַזוי ווי אויסוואַקסן, זיין שטים האָט געקלונגען. ער האָט גערעדט מיט פאַטאַס, די געדאַנקען האָבן זיך געשאַטן ווי פערל און האָבן באַצויבערט די צוהערערס. ד"ר טהאַן איז געווען אַ ציוניסט נאָך פון הערצלס צייטן און צוגלייך אַ פּוילישער פאַטריאַט. פאַדערנדיק רעכט פאַר יידן, פלעגט ער אונטערשטרייכן זיין ליבע צו דער פּוילישער ערד, טראַדיציע, קולטור. אין דעם גייסט פלעגט ער אויך שרייבן זיינע אַרטיקלען.

גרינבוים מעטאָדן פון פּאָליטישן קאַמף אָן קאַמפּראַמיסן זיינען אים געווען פרעמד. יצחק גרינבוים איז געווען אַ קנאי, ד"ר טהאַן איז געווען אַ בעל-פשרה. גרינבוים איז געווען אַ מענטש פון פעסטע פּרינציפן, ד"ר טהאַן איז געווען אַ פּראַקטישער פּאָליטיקער. דאָרט וווּ גרינבוים האָט נישט געפונען מעגלעך אַפּצו-טרעטן פון זיינע פאַדערונגען אויף אַ האַר, האָט ד"ר טהאַן געזוכט פּאָליאַטיוון. גרינבוים האָט געשטרעמט, פּראַטעסטירט, מיטגעשריגן מיט די פּוילישע יידן. ד"ר טהאַן האָט אין זיינע רעדעס אין סיים אויך געפאַדערט רעכט פאַר יידן, אַבער אַרויסגעקומען איז דאָס ביי אים עפעס ווייכער, מילדער. ביידע זיינען געווען געטרייע דינערס פון זייער פּאַלק, אַבער זייערע מעטאָדן זיינען געווען אַנדערש — און ביידע האָבן זיי נישט געקענט פאַרבעסערן דעם גורל פון די פּוילישע יידן.

ד"ר יהושע טהאַן איז געשטאַרבן אין קראַקע אין 1936. מער ווי 30,000 מענטשן זיינען געקומען צו דער לוויה. זיין פטירה האָט אַרויסגערופן אַן אויפ־ריכטיקן טיפּן טרויער ביי אַלע פּוילישע יידן. אין אַנערקענונג פון זיינע פאַר-דינסטן, זיינען צוויי גאַסן אין ישראל, אין תל-אביב און חולון, אַנגערופן געוואָרן „רחוב ד"ר יהושע טהון" און אַ מושב איז געשאַפן געוואָרן אויף זיין נאָמען.

נחום סאַקאַלאָוו

אין דער תקופה צווישן ביידע מלחמות האָט „היינט" אַפט געדרוקט נחום סאַקאַלאָוו אַרטיקלען. אַ מאָל זיינען דאָס געווען זאַכן, וואָס ער האָט געשריבן אויף יידיש און אַ מאָל איבערזעצונגען פון העברעיש אָדער אַנדערע שפּראַכן און אַ מאָל זיינען די אַרטיקלען צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן פון אויסצוגן פון זיינע רעדעס. די צייטונג האָט געפילט אַ מין קרובישאַפט מיט סאַקאַלאָוו, וואָס האָט זיך געצויגן פון די צייטן, ווען ש. י. יאַצקאָן און אברהם גאַלדבערג האָבן אַנגעהויבן זייער זשורנאַליסטישע קאַריערע אונטער זיין רעדאַקציע אין „הצפירה". ווען סאַקאַלאָוו איז פון אַ פּובליציסט אין וואַרשע געוואָרן אַ יידישער דיפּלאַמאַט און פּאָליטיקער אין וועלט-מאַסשטאַב, פלעגט „היינט" אַפּגעבן פיל אַרט פאַר זיינע פּאָליטישע אַקציעס און זיינע אַמאַליקע קלוגע ווערטלעך און אַנעקדאָטן האָט מען נאָכגעזאָגט אין רעדאַקציע, ווען דער נאָמען נחום סאַקאַלאָוו איז דערמאַנט געוואָרן.

נהום סאקאלאוו האט בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה געווינט אין אויסלאנד און ערשט אן ערך אין 1923 אדער 1924 האט ער געהאט א געלעגנהייט צו קומען מיט א באזוך צום ערשטן מאל אין פרייען פוילן. ווען די דאטע פון זיין קומען איז באקאנט געווארן, האט יאצקאן באשלאסן, אז עס פאסט, אז „היינט“ זאל מאכן פאר אים עפעס א גאר ספעציעלע אויפנאמע. ער האט אריינגערופן דעם שרייבער פון די שורות, דעמאלט נאך א גאר יונגן געזעלשאפטלעכן רעפארטער, און אים בסוד-סודות אנפארטרויט די מיסיע מקבל-פנים זיין דעם גאסט אין נאמען פון „היינט“. יאצקאן איז שוין דעמאלט נישט געווען רעדאקטאר, אבער ווי איינער פון די פארלעגערס פלעגט ער א מאל געבן אינציאטיוון פאר פארשידענע אויפטוען. זיין געדאנק איז געווען, אז חיים פינקעלשטיין זאל ארויספארן קיין ליוויטש, א קליין שטעטל, א שעה צוויי פון ווארשע, דארט איינשטייגן אין דעם צוג, מיט וועלכן סאקאלאוו וועט קומען, האבן מיט אים אן אינטערוויו און אפדרוקן א ספעציעלע אויסגאבע באלד ווי סאקאלאוו וועט אנקומען קיין ווארשע. פאר יענע צייטן אין פוילן איז דאס געווען אן אומגעוויינלעכער זשורנאליסטישער אויפטו און ווי עס האט זיך ארויסגעוויזן, גארנישט אזא פשוטער.

עס איז אויסגעארבעט געווארן א פאדראבנער סטראטעגישער פלאן: מען האט געדארפט ארויספארן אין אוונט און ווארטן אין ליוויטש אויף דעם עקספרעס פון בערלין, וואס האט זיך דארט פאר טאג אפגעשטעלט בלויז אויף איין מינוט. דאס איבעריקע איז געווען גאר איינפאך: איינשטייגן אין צוג, מקבל-פנים זיין סאקאלאוו, האבן מיט אים א שמועס און טאקע באלד אגשרייבן דעם באריכט. חיים פינקעלשטיין איז באצייטנס אנגעקומען קיין ליוויטש. ער האט געטראפן די באנסטאציע ליידיק, קיין לעבעדיקן נפש האט מען נישט געזען. די קאסע איז געווען פארמאכט. עס איז געווען שטאקפינצטער, קאלט, די שעהן האבן זיך געצויגן. די קאסע האט מען געעפנט עטלעכע מינוט איידער דער עקספרעס איז אנגעלאפן, אבער דער שלאפוואגאן, ווו סאקאלאוו איז געפארן איז געווען פארשלאסן. צייט צו טראכטן איז נישט געווען, ווייל דער צוג האט באלד גערירט. דער רעפארטער האט זיך ארויפגעכאפט אויפן שטיגל פון ערשטן בעסטן וואגאן ווען דער צוג איז שוין געווען אין גאנג, אבער דער שלאפוואגאן איז געווען פארשלאסן אויך פון איגעווייניק, נישט צו שטערן די פאסאזשירן ביי נאכט.

עס האבן נישט געהאלפן קיין שום ביטעס און דערקלערונגען. אפילו די פרעסע-קארטע, וואס האט אין פוילן געהאט א מאגישן כוח צו עפענען אלע טירן, האט אויך נישט געהאלפן. דער קאנדוקטאר האט דעם שלאפוואגאן נישט געוואלט עפענען פאר דער באשטימטער צייט, נישט פריער ווי אן ערך א שעה פארן אנקומען קיין ווארשע. עס איז נישט שווער פארצושטעלן זיך די פאר-צווייפונג פון דעם יונגן זשורנאליסט. אבער ווייזט אויס, אז דער גאט פון די צייטונג-שרייבערס און דער גוטער מלאך פון דעם „היינט“-רעפארטער האבן זיך מרחם געווען און דער קאנדוקטאר האט געעפנט דעם וואגאן א ביסל פריער.

עס איז נאך געווען גאנץ באגינען און סאקאלאזן איז נאך געווען אין בעט, אבער ער האט זיך נישט אפגעזאגט איפצונעמען דעם שליח פון „היינט“, וואס האט מיט יראת-הכבוד און גאר פייערלעך באגריסט דעם גאסט אין נאמען פון „היינט“ און פון פוילישן יידנטום. סאקאלאזן האט געדאנקט, א כאראקטעריסטיש-גוטמוטיקער שמייכל האט באלויכטן זיין פנים. אין הארצן האט ער זיכער געלאכט פון דער קאמישער סצענע, ווי דאס יונגע בחורל האט מיט אַזא ערנסטקייט גענומען זיין ראַלע פון באגריסן אים אין נאמען פון „גאנצן פוילישן יידנטום“, נישט אַנדערש.

געענדיקט מיט דעם צערעמאניאלן טייל פון זיין מיסיע, האט חיים פינקעלשטיין פארלאזט דעם קופע. ווען סאקאלאזן איז ארויסגעקומען, איז ער געווען גלאַט ראַזירט, פארקעמט, אַנגעטאַן אין אַ פרישן אַנצוג, גרייט פאַר דעם אינטערוויו. אַנגעשפּאַרט אין פענצטער, האט ער באַמערקט די פאַרביילויפּנדיקע שטעטלעך סאַכאַטשעוו, בלוינע, פרושקאָוו און זיך דערמאַנט אין די מענטשן, וואָס ער האט דאַרט געקענט פאַר דער מלחמה. ער האט זיך נאָכגעפרעגט ווי עס לעבט זיך איצט די יידן אין פוילן, צי די לאַגע ווערט בעסער, צי עס איז דאָ פרנסה. אַנשטאַט אַליין אינטערוויוירן, איז דער רעפּאָרטער אויסגעפרעגט געוואָרן.

די גאַנצע „היינט“-משפּחה האט געוואָרט אויף סאַקאַלאָון אויפן וואַקאַזאַל. יאַצקאַן האט אַלעמען פאַרבעטן אויף פרישטיק אין דער זשורנאַליסטישער קיבעצאַרניע, יאַצקאַווסקי קאַפע אויף מאַרשאַלאַקאָוסקאַ גאַס, וווּ סאַקאַלאָון פלעגט זיין אַן אַפּטער גאַסט פאַרן קריג. דער רעפּאָרטער האט אַבער געמוזט גיין שרייבן זיין באַריכט און ווען דער עולם איז אַרויס פון קאַפע, האט מען שוין אין די גאַסן פאַרקויפט די עקסטראַ-אויסגאַבע פון „היינט“ מיט די נייעס, אַז סאַקאַלאָון איז אַנגעקומען קיין וואַרשע (אין צווייטן טייל שרייבט יוסף שמעון גאַלדשטיין זיינע זכרונות וועגן סאַקאַלאָון באַזוך).

סוף 1925 האט נחום סאקאלאזן מסכים געווען צו שרייבן אַלע וואָך אַן אַרטיקל פאַרן פרייטיקדיקן נומער פון „היינט“. דער ערשטער פון אַ סעריע אַרטיקלען אונטער דעם נאָמען „פון מיין ליטעראַרישן נאַטיץ-בוך“ איז געווען געדרוקט דעם 1טן יאַנואַר 1926, אין דעם ערשטן נומער פון דער צייטונג, וואָס איז נאָך אַ הפסקה פון איבער פיר יאָר ווידער דערשינען אונטערן נאָמען „היינט“ (זע קאַפיטל 6). דעם 4טן אַפּריל 1926 האט סאַקאַלאָון אַנגעהויבן אַ נייע סעריע אַרטיקלען אונטערן נאָמען „בריוו צו דער יידישער פרוי“, אַ דריטע סעריע האט געהייסן „פערזענלעכקייטן“, פען-פאַרטרעטן פון די מענטשן, מיט וועלכע ער האט זיך געטראָפן במשך פון זיין לאַנגער קאַריערע ווי אַ שרייבער און ציוניסט-טישער פירער. אַנדערע זיינע אַרטיקלען זיינען געווען אויף טעמעס פון לויפּנדע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע פּראַבלעמען.

סאַקאַלאָון האט גענומען שרייבן רעגולער פאַרן „היינט“ ווען ער איז שוין געווען אין די הויכע זעכציקער, אַבער זיינע אַרטיקלען זיינען געווען אַנציענדיק

און פריש אזוי ווי פמעט מיט א האלבן יארהונדערט פריער, ווען ער האט אריינגעטראגן אין דער יידישער פובליציסטיק דעם מאדערנעם סטיל. דער ברייטער פארגעם פון זיין טעמאטיק, זיין למדנות און בקיאות אין דער אלגעמיינער ליטעראטור, געשיכטע און פילאסאפיע, די קאנטאקטן מיט די פאליטיקערס, דיפלאמאטן און קולטור-טרעגעס פון דער צייט, יידן און נישט-יידן, וואס מיט א סך פון זיי איז ער געווען פערזענלעך פארבונדן, זיין פארשטענדעניש פאר די געפילן און גויטן פון פוילישע יידן, פון זייער מענטשליכעט, דער געמיטלעכער שמועס-ארטיקער אופן פון שרייבן האבן ארויסגעשטראלט פון יעדן ארטיקל. דאס איז באמת געווען ווי א מתנה, וואס „היינט“ האט צוגעטראגן זיינע לייענערס. סאקאלאווס עסייען פלעגן אפט פארגעמען א גאנצע זייט. יעדער עסיי זיינער איז א צושטייער צו אונדזער ליטערארישן אוצר.

פאר דעם „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 האט נחום סאקאלאוו צוגעשיקט אן עסיי „אלט-ווארשא לאנדסלייט“. דאס איז א לויבגעזאנג לכבוד די יידן פון דער פוילישער הויפטשטאט. די שפראך איז מלא-חן, רייצנדיק, פון יעדער שורה קלינגט ארויס דאס זינגענדיקע ווארשעווער יידיש-לשון. ווי אויף א ברייטן וואנטגעוועב האט סאקאלאוו אויסגעוועבט א רייכע גאלעריע פון אמאליקע ווארשעווער יידן, זייער לעבן, טראדיציעס, די היסטאריע און לעגענדעס, די פריידן און ליידן. נאר א תושב, וואס איז אליין אינטים באהאוונט מיט יעדן ווינקעלע פון דער שטאט, און נאר א מייסטער האט זיך געקענט פארגעמען אזוי צו שרייבן וועגן די ווארשעווער יידן און זייער שטייגער-לעבן און נאר אזא בקי ווי ער האט געקענט באארבעטן און אזוי פאעטיש איבערדיכטן דעם רייכן מאטעריאל, וואס ער האט געזאמלט פאר דעם עסיי. דאס איז א סך מער ווי א געשאנק פארן „היינט“-יוביליי-בוך און זיינע לייענערס. יעדער איינער וואס האט אינטערעס פאר דעם רייכן, פילפארביקן יידישן לעבן און שאפן אין פוילן נישט בלויז פון שטאנדפונקט פון דער פארמאליסטישער געשיכטע פון פאקטן און דאטעס, נאר וואס וויל וויסן וועגן דעם איבערלעבן לעבן פון די ווארשעווער יידן, דארף זיך באקענען מיט דעם עסיי. א טייל פון דעם עסיי איז איבערגעדרוקט אין דער זאמלונג „פלאצק. בלעטלעך געשיכטע פון יידישן לעבן אין דער אלטער היים“, וואס איז דערשינען אין בוענאס-איירעס אין 1945.

קאפיטל ניין

די „היינט“-משפחה

1

די ערשטע יארן האט די צייטונג געהאט איין-איינציקן פובליציסט, דאס איז געווען ש. י. יאצקאן. אבער גאנץ שנעל — און גלייכצייטיק מיט די באמזונגען צוצוציען יידישע ליטעראטור (זע קאפיטל 13), ווי נאך דאס איז עקאנאמיש געווארן מעגלעך, איז געמאכט געווארן אן אנשטרענגונג צו פארזיכערן פארן „היינט“ פובליציסטישע ארטיקלען און פעליעטאנען פון אנדערע שרייבערס. דוד פרישמאן, ה. ד. נאמבערג, הלל צייטלין זיינען איינגעלאדן געווארן ווי רעגולערע מיט-ארבעטערס. אלע דריי זיינען געווען גוט באקאנטע שריפטשטעלערס, אבער אין „היינט“ האבן זיי באהאנדלט די פראבלעמען פון טאג. געשריבן האבן זיי מיט א ברייטן פארנעם, אפגעשפיגלט די איבערלעכע באציונגען אין דער יידישער געזעלשאפט און די דעבאטעס, וואס זיינען אנגעגאנגען אין יידישן לעבן אין אנהויב פון היינטיקן יארהונדערט. א סך פון די ארטיקלען ליינענען זיך מיט אינטערעס אפילו היינט.

דוד פרישמאן (1860—1922). האט דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע אוועקגעשטעלט אין „היינט“ דעם פאליטישן און געזעלשאפטלעכן פעליעטאן אויף אן אייראפעישער מדרגה. אין 1911 און 1912, ווען „היינט“ האט ארגאניזירט עקסקורסיעס פאר די ליינערס קיין ארץ-ישראל, איז ער מיטגעפארן און געדרוקט זיינע איינדרוקן אין א סעריע ארטיקלען. בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האט דוד פרישמאן געלעבט אין רוסלאנד, קיין פוילן איז ער צוריקגעקומען אין 1920 און ווייטער מיטגעארבעט אין „היינט“. דעם זעלבן יאר האט ער זיך באזעצט אין בערלין, פון וואנען ער האט רעגולער צוגעשיקט פעליעטאנען און ארטיקלען.

דוד פרישמאנס ראַלע אין „היינט“ איז געווען טאפלט וויכטיק: זיין שרייבן האט צוגעגעבן גלאנץ און אַנזען דער צייטונג און ווי א מענטש איז ער געווען א ליבער פריינד און חבר פון די מיטארבעטערס. אין די ווערטער פון נחמיה פינקעלשטיין:

„...די ברייטע לעזער-קרייזן איז פרישמאן באקאנט געווען דורך זיינע גלענ-צנדע פעליעטאנען, וועלכע פלעגן יעדן פרייטיק און ערב יו"ט זיך באווייזן אין „היינט“, און וועלכע זיינען ביזן היינטיקן טאג פארבליבן א קלאסישער מוסטער פאר אנדערע פעליעטאניסטן... פרישמאנס אַלזייטיק וויסן און באַבאַכטונג-

פעיקייט האט געגעבן די מעגלעכקייט צו פארווענדן זיין גרויסן ליטערארישן טאלאנט... אויף אלע געביטן פון פאליטיק, ליטעראטור, קונסט, פילאזאפיע, וויסנשאפט אאז"וו. די שווערסטע טעמעס האט ער דערלאנגט דעם לייענער אין א פארשטענדלעכער פארם און עס איז דעריבער קיין ווונדער נישט, וואס ער איז געווען אזוי פאפולער און באליבט... די „היינט“ מיטארבעטערס האבן געהאט א געלעגנהייט צו דערקענען אויך פרישמאנען דעם מענטש... טאג-טעגלעך פלעגט ער קומען צו אונז אין דער רעדאקציע, פארפירן שמועסן מיט יעדן באזונדער. אין זיינע „דברים-בטלים“, צו וועלכע מען האט זיך צוגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאמקייט, האט ער נישט זעלטן ארויסגעזאגט אזעלכע טרעפלעכע געדאנקען און באמערקונגען, וואס האבן אין א געוויסער מאס משפיע געווען אלע מיטארבעטערס און אויף דער געשטאלטונג פון „היינט“ („היינט“ יובל-בוך 1908—1938, ז"ו 9—10).

די מיטארבעטערס האבן געווארט אויף זיין קומען. שטענדיק קאנסערוואטיוו געקליידט מיט אן איינגעבוירענער עלעגאנץ, האט ער געטראגן קיילעכדיקע ברילן אין א דין-גאלדן רעמל און צום מיינסטן געהאט א פארלאשענעם דיקן ציגאר אין מויל. מיט זיין באווייזן זיך אליין פלעגט ער אריינברענגען אין רעדאקציע א גוטע שטימונג. א גלענצנדיקער קענער פון דייטש, איז ווען ער פלעגט אנהויבן דעם שמועס מיט א ברייטן דייטשמערישן „זעהען זי...“ האבן אלע ארום אים אנגעשטעלט די אויערן.

הערש-דוד נאמבערג האט געשריבן פובליציסטישע ארטיקלען און פעליע-טאנען. ער פלעגט חתמענען א מאל ה. ד. נאמבערג, א מאל ה. ד. און א מאל ה.ד.ג. די ארטיקלען זיינען אפט געדרוקט געווארן אין דער רובריק „פון טאג צו טאג“. די פעליעטאנען האט ער א מאל באצייכנט ווי „נאציצן“ און א מאל „פון ווארשעווער לעבן“.

ה. ד. נאמבערג האט געמאכט עטלעכע ריזעס פארן „היינט“. זיינע איינדרוקן פון אמעריקע זיינען געלייענט געווארן מיט א גאר גרויסן אינטערעס. דאס איז געווען דער ערשטער אויטענטישער גרוס פון דעם „גאלדענעם לאנד“, וואס א יידישער לייענער האט געקענט געפינען אין זיין צייטונג „היינט“ האט אים דערנאך דעלעגירט אין פארשיידענע אייראפעישע לענדער און ער האט זיך אויך באטייליקט אין די „היינט“-עקסקורסיעס קיין ארץ-ישראל. זיינע ריזע-בריוו זיינען געווען אריגינעל און אנציענדיק.

ווען די דייטשן האבן באזעצט ווארשע אין 1915 און ארויסגעגעבן א צייטונג אויף יידיש (זע קאפיטל 3), איז נאמבערג געווארן איינער פון אירע רעדאקטארן און ווען די דייטשן האבן די צייטונג פארמאכט, איז נאמבערג אריבער אין „מאמענט“.

הלל צייטלין (1872—1942) האט אנגעהויבן ארבעטן נאך אין 1908. באלד נוי די צייטונג איז געשאפן געווארן. ער האט אומגעהייער אויסגענומען מיט זיין

סעריע „בריוועלעך צו דער יידישער יוגנט“ און עסייען אויף פילאזאָפֿיש-רעליגיעזע און סאָציאלע פראַבלעמען. מען האָט ממש געשלאָנגען זיינע גייסט-רייכע אַרטיקלען.

אין 1910 האָט זיך הלל צייטלין פאַרבונדן מיטן „מאַמענט“ און איז קורץ דערנאָך געוואָרן דער אַביעקט פון אַ ביטערן קאַנפּליקט צווישן ביידע צייטונגען. מ'קען נישט זאָגן, אַז ביידע צייטונגען האָבן אַרויסגעוויזן אַ גרויסע סימפּאַטיע איינער פאַר דער אַנדערער (זע קאַפיטל 6). ווייט דערפון. אין דעם פאַל פון הלל צייטלין האָט דער סכסוך אַנגענומען סקאַנדאַליעזע פאַרמען.

אַנגעהויבן האָט זיך עס מיט אַ קאַרעספּאַנדענץ פון פינסק אין „היינט“. דער קאַרעספּאַנדענט האָט געשריבן, אַז ער האָט אַליין געזען, ווי הלל צייטלין האָט אין פינסק, אין בופעט אויפן וואַקזאַל, געגעסן טרפות. מער האָט מען נישט באַדאַרפט.

אַרום דער קאַרעספּאַנדענץ איז אויסגעבראַכן אַ ביטערע מחלוקה. זייטיקע מענטשן האָבן זיך אַריינגעמישט, אַ בוררים-געריכט איז געשאַפן געוואָרן פון אַנגעזעענע פּלל-טוערס: באַריס סטאַווסקי, יצחק גרינבוים, העשל פאַרבשטיין און לוי לעווין-עפּשטיין צו מאַכן אַ סוף צו דער „מלחמה“ צווישן ביידע צייטונגען. דאָס בוררים-געריכט האָט גאַרנישט געקענט אויפּטאַן און די „פאַלעמיק“ איז ווייטער אַנגעגאַנגען, ביז דער ענין איז איינגעשטילט געוואָרן פון זיך אַליין.

ביי דער געלעגנהייט פון צייטלינס 65-יאַריקן געבורטסטאָג און דעם 40-יאַריקן יובל זינט עס איז דערשינען הלל צייטלינס ערשט ווערק „הטוב והרע“ אין „השלח“, איז אין דער אַפּטיילונג „שרייבער און ביכער“, אין נומער 101 פון פרייטיק, דעם 30סטן אַפּריל 1937, אין „היינט“ אַפּגעדרוקט געוואָרן אַן אַפּהאַנדלונג פון הלל צייטלינס ליטעראַרישער טעטיקייט מיט אַ גרויס בילד. דער רעדאַקציע-קאַמיטעט און די פאַרוואַלטונג פון קאַאָפּעראַטיוו „אַלט-ניי“ האָבן איינגעלאָדן צייטלינען צו באַטייליקן זיך אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938. ער האָט צוגעשיקט פינף קאַפיטלעך פון אַ גרעסערער אַרבעט וועגן די וואַנדער-ברידער רבי אלימלך און רבי זישא (ז"ו 280 — 286). אויך זיין זון אהרן צייטלין (1898—1973), העברעיִשער און יידישער פּאַעט און פּובליציסט, האָט זיך באַטייליקט אין דעם יובל-בוך מיט אַ סקיצע אַ „מעשה מיט אַ יינגל, וואָס איז געגאַנגען קיין וואַלאַזשין“ (ז"ו 92—93).

איינער פון די פּאָפּולערע שרייבערס אין „היינט“ אין דער ערשטער תקופה פון דער צייטונג איז געווען יצחק-אליעזר לייזעראַוויטש (1883—1927). זיינע וועכנטלעכע פעליעטאַנען א. נ. „וואַך-געדאַנקען“, וואָס ער פלעגט אונטערשרייבן מיטן פעננאַמען „איזידאַר לאַזאַר“, זיינען גוט געלייענט געוואָרן. אַ טאַלאַנט-טירטער שרייבער, האָט ער אין מיטן פון זיין דערפאַלגרייכער פּובליציסטישער קאַריערע באַשלאָסן שטודירן אויף דאַקטאָר אויפן לייפּציקער אוניווערסיטעט. דאָס האָט אים אָבער נישט געשטערט ווייטער שרייבן פאַרן „היינט“. בעתן

בייליס-פראצעס אין קיעוו האט ער געשריבן איינדרוקן און באריכטן פון געריכטזאל.

אליעזר-דוד פינקעל (1862—1918) איז געווען איינער פון די ערשטע מיט-ארבעטערס פון „היינט“. ער האט געקענט לאטיין, גריכיש, א ביסל יאפאניש און אראביש און געהאט קענטענישן אין א סך צווייגן פון דער יידישער און אלגעמיינער וויסנשאפט. זיין הויפט-אויפגאבע איז געווען איבערצוזעצן נייעס פון דער אויסלענדישער פרעסע. ער האט זיך באזונדער אויסגעצייכנט אין צוקלייבן קורצע אומגעוויינלעכע מעשהלעך פאר דער טעגלעכער רובריק „פון ארבע פנות העולם“, פאר וועלכער ער האט גענישטערט אין די צייטונגען. די „ארבע פנותלעך“, ווי מ'האט זיי גערופן אין רעדאקציע, זיינען געווען פאפולער ביי די לייענערס, לאנגע יארן נאך זיין טויט האט „היינט“ נאך אלץ געדורקט די רובריק „פון ארבע פנות העולם“.

שאוול-יצחק סטופניצקי (1876—1942) האט געארבעט אין „היינט“ פון 1908 ביז 1916. אין זיין שפעטערדיקער פובליציסטישער קאריערע, פריער אין לובלין און דערנאך אין ווארשע, האט ער געשריבן אין גייסט פון דער פאלקספארטיי און געשטיצט אירע פאליטישע אקציעס קעגן די ציוניסטן.

אין דער גאלעריע „היינט“-מיטארבעטערס פון דער ערשטער תקופה איז יצחק שאפירא (1863—1935) געווען א גאר אריגינעלער טיפ. נישט געווען א צווייטער אזא אין דעם שרייבערישן וועלטל אין ווארשע. זיין חשק צו ארבעטן האט נישט געהאט קיין שיעור. ער איז געווען בכוח צו מאכן די גאנצע צייטונג איינער אליין און ווען מ'לאזט אים, וואלט ער דאס געטאן, געשריבן ארטיקלען, פעליעטאנען, ראמאנען, כראניק, טעלעגראמעס, אלץ טויב ווי די וואנט, אפגעלאזן, פלעגט ער נישט אויסטאן דעם אלטן, פארשמאלצענעם קאפעליוש פון קאפ, זומער און ווינטער געטראגן די זעלבע אלטע מלבושים. ער האט געלעבט איזא-לירט אין זיין אייגענער טויבער וועלט, נישט געהאט קיין פערזענלעכע באדער-פענישן, האט זיך באנוגנט מיט אבי וואס.

אומצאליקע, שווארצע, געדיכטע גלעזער טיי מיט א שטיקל צוקער צובייסן, א פולער טייטער טינט, א פעדער און א פאק פאפיר איז געווען אלץ, וואס יצחק שאפירא האט געדארפט. א מתמיד, א מענטש מיט ענציקלאפעדישן וויסן, האט מען וועגן „טויבן שאפירא“, ווי שרייבערס פלעגן אים רופן, דערציילט חידושים. אין 1905 האט יצחק שאפירא געארבעט אין א קליין בלעטל אין ווארשע. עס רעדט זיך נאך אזוי — געארבעט. פאקטיש איז ער געווען דער איינציקער שרייבער, דער רעדאקטאר און דער פארלעגער און פארשפרייטער פון דער צייטונג. גרעסערע און וויכטיקערע יידישע צייטונגען האבן דעמאלט נישט געהאט קיין אינפארמאציעס און פון שאפיראס בלעטל איז דאך אפגערעדט. א טאג נאך דעם ווי עס איז פראקלאמירט געווארן דער צארישער מאניפעסט פון 17טן אקטאבער 1905, וואס האט צוגעזאגט בירגערלעכע פרייהייט, אמנעסטיע און

וואלן צו דער „דומע“, איז נאטירלעך די פרעסע פול געווען מיט די נייעס, אבער נישט שאפיראס בלעטל. שאפיראס האט וועגן דעם נישט געהערט, קיין דעפעשן האט ער נישט אבאגירט און ווי אלע טאג אויסגעפילט די צייטונג מיט דעם מאטעריאל, וואס ער אליין האט געשריבן פון דער ערשטער ביז דער לעצטער שורה. האט ער צו מארגנס אפגעדרוקט אן ארטיקל מיט טענות: — סטייטש, קיינעם פון די ליינערס איז נישט איינגעפאלן דער געדאנק אנוואגן דעם רעדאקטאר די בשורה וועגן מאניפעסט...

זלמן זילבערצווייג האט דערציילט דעם מחבר:

יצחק שאפיראס האט בוכשטעבלעך געלעבט אין רעדאקציע. ער האט נישט געוואוסט פון קיין ארבעט־שעהען, פון אין דער פרי ביז שפעט אין אוונט געזעסן ביי זיין טישל און געטאן די ארבעט פון א סך מיטארבעטערס. איין מאל האט דער זשורנאליסטן־פאראיין אין ווארשע ארויסגעשטעלט א פאדערונג פון באשטימטע שעהען פון ארבעט און היות ווי די באלעבאטים האבן די פאדערונג נישט נאכגעגעבן, האט מען נישט געהאט קיין אנדערע ברירה ווי צו דערקלערן א שטרייק. ווען דער עולם האט גענומען פארלאזן די רעדאקציע, האט מען געזען, אז דער „טויבער שאפיראס“ זיצט און ארבעט ווייטער ווי קיין מאל גאר נישט. איז מען צו אים צוגעגאנגען און אריינגעשריען אין אויער אריין, אז עס איז א שטרייק און ער דארף אפשטעלן די ארבעט און פארלאזן די רעדאקציע צוזאמען מיט די אנדערע קאלעגן. אבער שאפיראס רירט זיך נישט פון ארט, האט מען געמיינט, אז ער האט נישט געהערט וואס מען האט אים געזאגט, האט מען עס נאך א מאל, נאך העכער, איבערגעחזרט. ערשט שאפיראס רופט זיך אז:

— איך האב געהערט וואס איר האט געזאגט, און איך גיי מיט אייך, אבער איידער איך גיי אוועק, איז, היות ווי דער שטרייק קאן זיך א מאל פארצייען אויף עטלעכע טעג, וויל איך פריער צוגרייטן עטלעכע פארזעצונגען פון דעם ראמאן, פארענדיקן אן ארטיקל, אנשרייבן עטלעכע דערציילונגען און איבערקוקן זאכן פון אנדערע שרייבערס, וועלכע מען האט מיר געגעבן צו רעדאגירן. ווי נאך איך וועל פארטיק ווערן וועל איך אראפ צו באטייליקן זיך מיט אייך אין שטרייק. און בנוגע די ארבעט־שעהען, וואס מען וויל באשטימען מהיום והלאה, איז אזוי: איך בין מסכים, אז עס זאל זיין פון 9 אין דער פרי ביז 2 בייטאג און פון 2 בייטאג ביז 9 אוונט...

בשעת דער דייטשישער אקופאציע, איז יצחק שאפיראס אוועק פון „היינט“ און געארבעט אין די ארטאדאקסישע צייטונגען. די חסידים האבן נישט געהאט קיין פראפעסיאנעלע זשורנאליסטן און שאפיראס איז זיי שטארק צונוגן געקומען. ענדלעך האט ער געקענט שרייבן וויפל זיין הארץ האט געגלוסט און זיינע באלעבאטים האבן נישט געדארפט זארגן וועגן שכירות. געשריבן האט ער אונטער די פסעוודאנימען ד"ר א. פארשער, בעל־חשבון א. אנד.

משה פראגער דערציילט: „איין מאל... איז אויסגעבראכן... א שטרייק אין „יוד“ (די ארטאדאקסישע צייטונג אין ווארשע) צוליב נישט אויסצאלן די געהאלטן. אין ערשטן טאג פון פראקלאמירטן שטרייק האט זיך יצחק שאפירא באוויזן אין דער רעדאקציע און גענומען בעטן רחמים ביי די שטרייקנדע חברים: „לאזט מיר אגשריבן דאס מיניקע, זאל מען עס נישט דרוקן, נאר שרייבן לאזט מיר“ („פון נאענטן עבר“, באנד 2, ז' 452—453).

לויט א באריכט אין „קורות“ פון 22סטן מאי 1966 (ז' 44) האט אייזיק רעמבא דערציילט אויף אן אוונט אין תל-אביב געווידמעט דער יידישער פרעסע אין ווארשע וואס איז פארגעקומען דעם 28סטן פעברואר 1966: „...איך האב געארבעט אין „היום“ צוזאמען מיט... דעם אלטן יצחק שאפירא... ער האט אויך געארבעט פאר דער אגודישער צייטונג, שבת נאך מיטאג איז ער געקומען ארבעטן פארן „היום“ און שבת-צו-נאכטס האט ער געשריבן מאמרים... קעגן די ציוניסטן, וואס זיינען מחלל שבת אין זייערע צייטונגען“...

מיר האבן דערמאנט אין קאפיטל 1, אן ווען „היינט“ איז אין די ערשטע חדשים נישט געגאנגען אזוי גוט, האט ש. י. יאצקאן אנגעהויבן דרוקן א לייכטן ראמאן, דעם ערשטן פון א סך אנדערע, וואס האבן געהאט א קאלאסאלן דער-פאלג. דער שרייבער פון די ראמאנען איז געווען אברהם-לייב יאקובאוויטש, דעמאלט נאך א יונגער שריפטשטעלער. מען קען זאגן, אז יאקובאוויטש האט איינער אליין, מער ווי ווער עס איז אין יענער תקופה גורם געווען צו די גרויסע מאטעריעלע רווחים פון דער צייטונג און דאס האט דעם „היינט“ געגעבן די מעגלעכקייט צו אנגאזשירן די גרעסטע שרייבערס.

דעם מאטעריאל פאר די ראמאנען האט יאקובאוויטש געשעפט פון די סענסאציאנעלע דערציילונגען אין פארשידענע אייראפעישע פובליקאציעס. היינט, אין די צייטן פון ראדיא און טעלעוויזיע, ווערן אזעלכע „מעשיות צום וויינען“ פארגעשטעלט פאר איינוואנער מענטשן, דער עיקר פרויען, אין די שעהען ביי טאג, ווען די בעל-הביתעס זיינען אליין אין שטוב, רוימען, אדער גרייטן צו מיטאג. זיי זיצן צוגעשמידט צו די אפארטן היינט, אזוי ווי זייערע מאמעס און באבעס האבן א מאל געשלונגען די טעגלעכע פארזעצונגען אין די צייטונגען. אלע טאג ווארטן מענטשן אנגעשטרענגט ביי די ראדיאס און טעלעוויזיעס צו הערן און זען וואס עס איז געשען מיט זייערע היינטיקע העלדן, אזוי ווי מען פלעגט א מאל כאפן די צייטונגען אין דער פרי צו ליינען די פארזעצונגען פון די ראמאנען.

יאצקאן איז געווען דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע צו פארשטיין דעם אויפטון און אין יאקובאוויטשן האט ער געפונען דעם ריכטיקן מענטשן צו באארבעטן די ראמאנען פארן יידישן ליינער. יאקובאוויטש האט געוואסט ווי אזוי אריבערצוטראגן די אקציע אין א יידישער סביבה, געבן די העלדן יידישע נעמען, אריינלייגן זיי אין מויל יידישע געדאנקען און יידישע רייד און ער

האט אויך געכאפט דעם שניט ווי אזוי צו שרייבן די טעגלעכע פארזעצונגען אזוי, אז זיי זאלן זיך איבעררייסן פונקט אין דעם מערסטנס אינטערעסאנטן ארט, מאכן דעם לייענער ווארטן מיט שפאנונג אויף דער ווייטערדיקער פארזעצונג. דער ערשטער ראמאן פון דעם זשאנער האט זיך אין „היינט“ אנגעהויבן דרוקן אין 1909. געהייסן האט ער „די געץ פון זינד“. דער ראמאן האט באלד „אנגע-ריסן“ אזוי שטארק, אז עס האבן זיך באוויזן פאלסיפיקאטן און „היינט“ האט געדרוקט ווארענונגען צו די פעלשערס זיי זאלן אפשטעלן די פאלסיפיקאציעס, אויב נישט וועט מען זיי אַנקלאַגן פאַר פלאַגיאַט.

די אנדערע ראמאנען האבן אויך געהאט פיקאנטע נעמען. אין דער אמתן זיינען זיי געווען ווייט פון זנות. זיי זיינען צוגעפאלן צום געשמאק פון די מאסן לייענערס, ווייל זיי האבן באשריבן א פרעמדע, פאנטאטישע וועלט, וואס איז פאר זיי געווען פארבארגן. היינט וואלט מען אזעלכע שטייגער דערציילונגען קלאסיפירט ווי „עסקיפ“-ליטעראטור, וואס איר צוועק איז אוועקרייסן דעם לייענער פון די טאג-טעגלעכע דאגות און די צרות פון זיין ארומיקער ווינק-לעכקייט. אין דעם ערשטן יארצענדליק פון היינטיקן יארהונדערט, ווען יאצקאן האט אמוזירט די לייענערס פון „היינט“ מיט די ליבע-ראמאנען, איז דאס געווען א רעוואלוציע, אז ווענדפונקט אין דער יידישער פרעסע. אין דער פוריטאנישער אטמאספער, וואס האט דעמאלט געהערשט אויף דער יידישער גאס, האבן א סך געקוקט אויף דעם קרום.

ווען יאקובאוויטש האט אנגעהויבן באארבעטן די ראמאנען איז ער נאך געווען א גאנץ יונגער מענטש פון א יאר 28 (ער איז געבוירן געווארן אין 1880). ער איז דעמאלט שוין באקאנט געווען ווי אן ערנסטער שרייבער, ליטע-ראטור-קריטיקער און איבערזעצער אויף יידיש פון וויכטיקע ליטערארישע ווערק און וויסנשאפטלעכע ביכער וועגן דארווינס טעאריע, כעמיע, געאלאגיע, אסטרא-נאמיע. זיין באליבטע טעמע איז געווען קאלענדאריסטיק, אלץ וואס איז פאר-בונדן מיט דאטעס, כראנאלאגיע, לוחות.

טראץ דעם פענאמענאלן דערפאלג האט יאקובאוויטש קיין הנאה פון שרייבן די ראמאנען נישט געהאט. אפילו דער פאקט, אז דער ערשטער ראמאן איז באארבעט געווארן פארן פוילישן פילם*, האט אים גאר ווייניק געטרייסט. ער האט די ראמאנען באטראכט ווי א מלאכה בזויה, אונטער זיין פבוד. די ערשטע ראמאנען האבן זיך בכלל געדרוקט אן דעם אויטאָרס נאָמען, די שפּעטערדיקע

---

* הענריק (חיים) פינקעלשטיין, א קוזין פון נח און נחמיה פינקעלשטיין, א פיאנער פון דער פילם-אינדוסטריע אין פוילן, איז געווען אייגנטימער פון דעם פילם-אָטעליע „ספינקס“ אין ווארשע און האט געקויפט ביי יאקובאוויטשן די פילמרעכט פון דעם ראמאן „די געץ פון זינד“.

האָט ער אונטערגעשריבן מיט דעם פסעוודאָנים ל. שרייבער. אין דעם צווייטן באַנד „פון נאַענטן עבר“ (ז' 53–66) דערציילט יאַקובאַוויטש זייער אויס-פירלעך ווי אזוי ער איז געוואָרן דער שרייבער פון די ראַמאַנען. דאָס איז אַן אומגעוויינלעכער מענטשלעכער דאַקומענט, אַ ווידוי. עס איז קענטיק, אַז אַ סענסיטיווער מענטש האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ געפיל פון שולד און תרעומות און אַ לעבן-לאַנג געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט זיך צו באַפרייען פון דער משא. איבער 40 יאָר זענען אַריבער פון יענער צייט, פון דעסטוועגן האָט ער נאָך אַלץ געפילט, אַז ער דאַרף זיך מאַראַליש ריינוואַשן. ער האָט דאָס געטאָן אין דער פאַרם פון אַ לאַנגן בריוו צו משה גראַסמאַן (1904–1961), אַן אַדמי-ניסטראַציע-מיטאַרבֿעטער פון „היינט“.

אַן ערך אין 1921 האָט „היינט“ אַפּגעשטעלט די לייכטע ראַמאַנען. די צייטן זיינען געווען אַנדערע, דאָס לעבן אין פּוילן איז געווען אַנדערש, דער געשמאַק פון די „היינט“-לייענערס איז געוואָרן מער ראַפּיגירט און איבערקלייבעריש. דאָס אַרט פון די ביליקע ליבע-ראַמאַנען האָבן פאַרנומען ליטעראַרישע ווערק (זע קאַפיטל 13).

יאַקובאַוויטש איז געוואָרן רעדאַקטאָר פון דער וואַרשעווער כראַניק. צו דער זעלבער צייט האָט ער געשריבן דעם וועכנטלעכן איבערבליק „ליטעראַרישע געשפּרעכען“. ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין דעם ליטעראַרישן זשורנאַל „דער חודש“, וואָס דער „היינט“ האָט אַרויסגעגעבן אונטער דער רעדאַקציע פון שמואל ראַזענפעלד (1869–1943).

א. ל. יאַקובאַוויטש איז געווען אַ טייערער חבר און קאַלעגע, אַ קרישטאַל-ריינער מענטש, גראַדליניק, אַרנטלעך ביז גאַר, אַן אַלטרויסט, גרייט צו טאָן אַ טובה יעדן ווער עס האָט נאָר געדאַרפט. גאַנצע טעג פלעגט ער אַרבעטן אין זיין באַהעלטעניש, אַ מאַנסאַרדע, וואָס ער האָט זיך איינגעאַרדנט אונטערן דאָך פון דעם הויז, ווו ער האָט געווינט אויף נאַוואַליפּיע גאַס, אין סאַמע טיפעניש פון יידישן וואַרשע. אַזאַ מין בוידעם-שטיבל האָט אין וואַרשע געהייסן „פאַציאַטע“. אַריינבאַקומען זיך אַהין האָט ער געדאַרפט קלעטערן הויכע משופּעדיקע טרעפּ, אויף וועלכע מ'האַט לייכט געקענט ברעכן האַלדו-און-נאַקן. אַחוץ אַן אַרבעט-טיש מיט אַ שטול איז נישט געווען קיין מעבל, דערפאַר איז דאָס אַרט פול געווען מיט ביכער און זשורנאַלן. עס איז געווען קאַלט ווינטער און הייס זומער. אין אַזעלכע אַסקעטישע באַדינגונגען האָט ער געאַרבעט, געלייענט, געשריבן אַרטיקלען, געמאַכט איבערזעצונגען פון היינע, ראַמען ראַלאַן, דזשעק לאַנדאַן. יאַקובאַוויטש איז אַ לאַנגע צייט געווען קאַסיר פון פאַראיין פון ליטעראַטן און זשורנאַליסטן און געפירט אַ גמילות-חסדים-קאַסע פאַר שרייבערס. אַפּגעצאַלט די חובות האָט מען אין קליינע וועכנטלעכע ראַטעס און די בעלי-חובות פלעגן אים דאָס געלט טראָגן אין דער „פאַציאַטע“.

ער האָט געקענט שעהענווייז זיצן ביי זיין אַרבעט אין רעדאַקציע און נישט

אפרופן זיך מיט קיין ווארט. אבער טאמער האט אים פאראינטערעסירט אן ענין, פלעגט ער זיך אריינשווארן אין דער דיסקוסיע מיט היץ און ברען, ווי די וועלט וואלט געהאלטן ביים אונטערגיין. די צעפלאמטע אויגן, רויט פון אויפגעגונג, האבן געשפריצט מיט פייער, ער האט נישט געהערט וואס אנדערע זאגן, אליין גערעדט און געשריגן אן אפשטעל, ביז ער פלעגט פארלירן די שטימע. טאמער האט מען אים געפרווט זאגן, אז ער היצט זיך אומזיסט, אז די פאקטן זיינען גאר אנדערש, פלעגט ער הייזעריקערהייט צוריקשרייען אויפן העכסטן קול דעם פילאזאף העגעלס באקאנטע פראזע: „דעסטא ערגער פאר די פאקטן“.

אין 1935 איז יאקובאוויטש עולה געווען קיין ארץ-ישראל מיט זיין פרוי, דער אקטריסע פאנינא צידקוס-ציפיס און דעם בן-יחיד אוריאל, היינט א פסיכאלאג אין תל-אביב. ער איז ווייטער געווען זייער פראדוקטיוו ליטעראריש.

2

דעם 31סטן דעצעמבער 1919 האבן די ארויסגעבערס פון „היינט“ אפגע-דרוקט אויף דער ערשטער זייט פון דער צייטונג (זי האט דעמאלט געטראגן דעם נאמען „נייעס פון היינט“) א מעלדונג, אז „לויט אן אפמאך מיט דעם צענטראל-קאמיטעט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין פוילן שטעלט זיך אונדזער צייטונג אין רשות פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע און וועט פון 1טן יאנואר 1920 דערשיינען ווי דער צענטראל-ארגאן פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין פוילן אונטער דער רעדאקציע פון יצחק גרינבוים“.

פון דעם טאג אן איז „היינט“ אריין אין א נייער תקופה. די פאליטישע און געזעלשאפטלעכע און אויך די עקאנאמישע באזע פון דער צייטונג איז פאר-ברייטערט און פארשטארקט געווארן. די מיטארבעטערס האבן באקומען א פרישן אימפעט, דערפילט, אז הינטער זיי שטייען די מאסן פון פוילישן יידנטום. נייע מיטארבעטערס זיינען צוגעקומען אויפן ארט אין רעדאקציע, אין לאנד און אין אויסלאנד און עס זיינען צוגעצויגן געווארן נייע ליטערארישע פוחות. דער איג-פארמאציע-מאטעריאל איז געווארן רייכער און די צייטונג איז אין אלע הינזיכטן געווארן בעסער.

דער פראצעס פון צוזאמענשמעלצן דעם שרייבער-פערסאנאל פון „היינט“ מיט די מיטארבעטערס פון „דאס יודישע פאלק“, וואס זיינען אריבער אין „היינט“ אריין (פרטים וועגן דער פאראייניקונג פון ביידע צייטונגען וועט דער ליינער געפינען אין קאפיטל 7), איז דורכגעגאנגען אן באזונדערע שוועריקייטן. אלע האבן געשטרעבט ארויפצוברענגען די צייטונג אויף דער העכסטער מדרגה און א סך האט דערצו מיטגעהאלפן דער פאקט, אז אידעיש איז קיין חילוק צווישן די מיטארבעטערס פון די ביידע צייטונגען נישט געווען. זייער פערזענלעכער הינטערגרונט איז אויך געווען ענלעך. זיי האבן אלע געהאט א סאלידן באגאזש

פון יידישן וויסן און אלגעמיינער בילדונג, וואס זיי האבן ארויסגעטראגן פון חדרים און ישיבות און פון אלגעמיינע לעראנשטאלטן אין רוסלאנד, פוילן און מערב-איראפע. זיי זענען געווען גוטע יידן, הייסע נאציאנאליסטן, איבערצייגטע ציוניסטן. געניטע אבסערוואטארן פון עפנטלעכן לעבן און פון די פאליטישע שטימונגען אין לאַנד, האבן זיי געקענט די יידישע נויטן. אין א קורצער צייט זיינען זיי געווארן ווי אן איינגעשפילטער אַרקעסטער. יעדער איינער איז אינס-טינקטיוו פעיק געווען אפצורופן זיך אויף די טאג-פראגן אין הסכם מיט די אינטערעסן פון פוילישן יידנטום און מיט דער פאליטישער ליניע פון דער צייטונג. באזונדער איז דאס געקומען צום אויסדרוק ווען עס האט זיך געהאנדלט וועגן ענינים פון דער לאַנד-פאליטיק, אָדער דער ציוניסטישער טעטיקייט אין די גלות-לענדער, אָדער די מעטאָדן פון אויפבויע פון ארץ-ישראל — די דריי קארדינאלע פראבלעמען, וואס זיינען געשטאנען אין צענטער פון יידישן לעבן אין פוילן. עס פלעגן דיסקוטירט ווערן די מעטאָדן, אָבער די צילן זיינען קלאַר געווען פאַר אלעמען אין רעדאקציע. במשך פון די יאָרן האָבן צוויי מיטאַר-בעטערס גישט געוואָלט זיך אונטערוואַרפן דער פאליטישער ליניע פון „היינט“ און האָבן געמוזט פאַרלאָזן די צייטונג. זאב זשאַבאַטינסקי און ד״ר יהושע גאַטליב האָבן זיך פאַרנומען אַראָפּצופירן דעם „היינט“ פון זיין אַלגעמיינ-ציוניסטישער פלאַטפאָרמע און פון זיין ראַדיקאַלער שטעלונג אין דער לאַנד-פאליטיק, אָבער דאָס איז זיי גישט געלונגען. דאָס מיטאַרבעטער-קאַלעגיום האָט זיך אַנטשידן אָפּגעזאָגט צו ענדערן דעם כאַראַקטער פון דער צייטונג. מיר רעדן אויספירלעך וועגן דעם אין קאַפיטל 20.

עס איז גישט געווען לייכט צו שאַפן אַ דינאַמישע יידישע צייטונג מיט אַ שאַרף אָנגעצייכנטער יידיש-נאַציאָנאַלער פאליטישער ליניע טאָג נאָך טאָג, וואָך נאָך וואָך, יאָר-איינ, יאָר-אויס אין די באַדינגונגען פון דער אויסראַטונג-פאליטיק און פראַקטיק, וואָס איז געטריבן געוואָרן קעגן די יידן אין פוילן. די מיטאַרבעטערס פון „היינט“ האָבן דערפילט די ראַלע פון שליחי-ציבור, פאַר-טיידיקערס פון יידישן פּבּוד, מאַנערס פון רעכט פאַר יידן צו לעבן און אַרבעטן מיט אַלע בירגערס גלייך. אַלע צוזאַמען ווי איין משפּחה, האָבן זיי געלייגט זייער חותם אויף דער צייטונג. דער פּובליציסט, ווי דער רעפּאָרטער און דער אָנאַנטימער קאַרעקטאָר, האָבן צושטייער געטראָגן צום „היינט“ כּוח און אויסדויער און דער-מוטיקונג קעגנצושטעלן זיך דעם אָנגריף אויפן יידישן לעבן און ווילזיין און צוזאַמען האָבן זיי געטראָגן די אחריות פאַרן פאליטישן פּרצוף און פאַרן אינ-האַלט פון דער צייטונג. די יאָרן צווישן ביידע וועלט-מלחמות זיינען פאַרן „היינט“ געווען יאָרן פון אויפשווונג.

אין די קאַפיטלעך 1, 7 און 8 האָבן מיר דערציילט וועגן די גרינדערס פון „היינט“ און אייניקע אָנפירנדיקע מיטאַרבעטערס. אין דעם קאַפיטל און אין די קאַפיטלעך 10 און 11 רעדט זיך וועגן די אַנדערע שטענדיקע שרייבערס, די

פובליציסטן, פעליעטאניסטן, הומאריסטן, די פאליטישע און אנדערע רעפאר-טערן און די קארעספאנדענטן. קאפיטל 12 איז געווידמעט דער קאטעגאריע ארטיקל-שרייבערס, וואס האבן נישט געהערט צו דער רעדאקציע-קאלעגאיע, די אזוי גערופענע „נישט שטענדיקע מיטארבעטערס“. קאפיטל 13 רעדט וועגן דעם חשובן ארט, וואס „היינט“ האט אפגעגעבן שרייבערס און ביכער, בעלעט-ריסטן און פאעטן. קאפיטל 14 כאראקטעריזירט די קארעקטארן פון דער צייטונג. אלע האבן זיי באלאנגט צו דער „היינט“-משפחה, אלע האבן געלייגט זייער חותם אויף דער צייטונג.

די שטעלונג פון דער צייטונג צו די פראבלעמען פון טאג איז ארומגערעדט און באשלאסן געווארן דורך דער רעדאקציע-קאלעגאיע, צו וועלכער עס האבן געהערט אלע שטענדיקע מיטארבעטערס. נאך אברהם גאלדבערגס טויט (זע קאפיטל 1) האט די קאלעגאיע געוויילט רעדאקציע-קאמיטעטן פון דריי מיט-ארבעטערס, וואס פלעגן בשותפות רעדאגירן די צייטונג. ווען דער קאאפע-ראטיוו „אלט-ניי“ איז געווארן דער בעל-הבית פון „היינט“, פלעגט די רעדאקציע-קאלעגאיע באשטימען איר פארשטייער אין דער פארוואלטונג און דריי פארשטייערס אין אויפזיכט-ראט פון קאאפעראטיוו.

פינף מאל א וואך פלעגט זיך אין „היינט“ דרוקן א קורצער לייט-ארטיקל אויף א טעמע, וואס האט געפאדערט די באלידיקע אויפמערקזאמקייט פון לייענער, שטענדיק אויפן זעלבן ארט, אויף דער דריטער זייט, אין דעם ערשטן שפאלט רעכטס, אונטער דעם אלגעמיינעם נאמען „פון טאג צו טאג“, וואס ש. י. יאצקאן האט איינגעפירט באלד ווי „היינט“ האט גענומען דערשיינען אין 1908. די ארטיקלען האבן געהאלפן דעם לייענער צו פארשטיין די וויכטיקע געשעע-נישן פון דער שעה און געדארפט זיין עקזאקט, נישט מער ווי עטלעכע צענדליק שורות, אז דער לייענער זאל זיך קענען אין א פאר מינוט שאפן א באגריף וועגן דעם ענין און דער שטעלונג פון דער צייטונג, איידער ער וועט געפינען מער צייט צו לייענען די צייטונג באריכות.

אהרן איינהארן איז געווען דער הויפט-שרייבער פון די „פון טאג צו טאג“-ארטיקלען. ער האט נישט איבערגעכאפט די מאס, געוויסט ווען צו ענדיקן און צוגעשטעלט די ארטיקלען צו דער צייט — מעלות וואס זיינען נישט געגעבן געווארן יעטועדן צייטונגס-שרייבער. די לייענערס האבן נישט געקענט וויסן, אז אט די פיינע ארטיקלען, וואס האבן זיך אזוי גוט געלייענט, זיינען דעם אויטאר לייכט נישט אנגעקומען. ער האט געשריבן פאמעלעך, לאנג געטראכט, שפאצירט איבער זיין ארבעט-צימער, געטרונקען טיי, אונטערגעברומט מעלאדיעס פון אפערעס. שרייבן דעם ארטיקל האט אים גענומען א גאנצן טאג, דערפאר אבער איז ער ארויסגעקומען געטאקט און געמאסטן. איינהארנס סטיל איז געווען זויבער, די ארגומענטן גוט צוגעקליבן, די אויספירונגען קלאר, לאגיש. א גוטער מוסטער פון אהרן איינהארנס ארט שרייבן איז זיין פאלעמיק מיטן „בונד“,

וואס מיר ציטירן אין קאפיטל 2 און דער איבערבליק „נאך 30 יאר“ אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938.

איינהאָרן איז געווען דער רעצענזענט פון יידישן טעאָטער אין „היינט“. ער האָט געקענט דאָס טעאָטער, איבערגעזעצט פֿאַר דער יידישער בינע מאָליערס „דער קאַרגער“ און אַנדערע טעאָטער-שטיק פון דער פּראָנצויזישער ליטעראַטור. די אַרטיסטן און דאָס פּובליקום האָבן זיך גערעכנט מיט זיין מיינונג. אַ לאַנגע צייט האָט איינהאָרן אויך געשריבן פּאַלעמישע קאָמענטאַרן אויף אַרטיקלען אין דער יידישער פּראָווינץ-פּרעסע. ווען „אַלט-ניי“ האָט איבערגענומען דעם „היינט“, האָט די פּאַרוואַלטונג געגעבן איינהאָרנען אַ מעגלעכקייט צו שרייבן פֿאַר דעם פּרייטיקדיקן נומער פון דער צייטונג, אַ זאך וואָס ער האָט פּרילער נישט געקענט דערגרייכן. די אַרטיקלען פּלעגט ער אונטערשרייבן א. איינהאָרן, פֿאַר דער טעאָטער-קריטיק האָט ער גענוצט דעם פּסעוודאָנים „איינער“, אַנדערע אַרטיקלען פּלעגט ער חתמענען „ראַדיאָן“, אַדער א. א.

איינהאָרן האָט ביז 17 יאָר געלערנט אין ליטווישע ישיבות, דערנאָך האָט ער באַלייגט דעם עקסטרעם-עקזאָמען פון אַ גימנאַזיע און געפֿאַרן שטודירן אין דער סאַרבאַן אין פּאַריז. אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „היינט“ איז ער געוואָרן אין 1912. אַ ציוניסט פון זיינע גאָר יונגע יאָרן, פּלעגט ער תמיד אונטערשרייבן די ציוניסטישע אַספּעקטן פון די פּראַבלעמען, וועגן וועלכע ער האָט געשריבן.

אין רעדאַקציע האָט מען אהרן איינהאָרנען געשעצט פֿאַר זיין מיושבדיקייט און גוטע מאַנירן. ער האָט נישט ליב געהאַט צו קיבעצן, נישט גערעדט קיין איבעריקע רייד. אַזוי ווי אין זיינע אַרטיקלען, האָט ער געוויגן און געמאַסטן יעדעס וואָרט אין די דיסקוסיעס מיט קאַלעגן. יאַצקאָן האָט פֿאַר אים געהאַט אַ וואָרעם אַרט אין זיין נישט שטענדיק פּריינדלעך האַרץ. ער פּלעגט אים פּאַמיליאַר רופן „אַרקע“ (אַ פּאַרקירצונג פון אהרן) און „דער געלבער“, אַ רמז אויף זיינע העל-בלאַנדע האַר.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראַכן, האָט די פּוילישע רעגירונג שוין אויפן פּינפטן טאָג, דעם 5טן סעפטעמבער, געמוזט עוואַקוירן די הויפטשטאָט. פֿאַר זשורנאַליסטן, וואָס האָבן זיך ספּעציעל אויסגעצייכנט מיט זייערע אַנטי-נאַצישע אַרטיקלען, האָט די רעגירונג באַשטימט אַ געוויסע צאָל ערטער אין איינעם פון די עוואַקואַציע-צוגן. פֿאַר יידן האָט מען צוגעטיילט בלויז 15 ערטער און איבער-געלאָזט דער יידישער סעקציע פון דעם וואַרשעווער זשורנאַליסטן-סינדיקאַט אַליין צו באַשטימען ווער עס זאָל ווערן עוואַקוירט. די אויפגאַבע צו באַשטימען ווער עס זאָל פֿאַרן איז געפֿאַלן אויף דער פּאַרוואַלטונג פון דער סעקציע, וואָס האָט נאַטירלעך זיך נישט געפּילט גליקלעך מיט דער אומגעריכטער ראַלע. עס איז שוין דעמאָלט קלאַר געווען, אַז די מלחמה איז פּאַרשפּילט און מען האָט גערעכנט, אַז ווער עס וועט עוואַקוירט ווערן וועט זיך ראַטעווען פון די נאַציס.

די אויפגאבע פון דער פארוואלטונג האט אנגענומען דעם כאראקטער פון באשליסן וועגן גורל פון אַ חבר. אַלע יידישע זשורנאליסטן זיינען געשטאנען אין סכנה און קיינער פון דער פארוואלטונג האט נישט געוואלט נעמען אויף זיך די אחריות. די גאר קליינע צאל ערטער, וואָס די רעגירונג האט באוואליקט צו געבן די יידן, וואָס זיינען געשטאנען אין דער גרעסטער ספנה, האט נאטירלעך נאך שווערער געמאכט די אויפגאבע. אייגנטלעך איז דאָס געווען די ערשטע „סעלעקציע“, ווען יידן, אין דעם פאל יידישע שרייבערס, האבן אליין געמוזט באשליסן וועמען צו ראטעווען און ווער עס זאל בלייבן אין רשות פון די נאצישע תלינים. אַט דער אויסקלייב פון די 15 „גליקלעכע“ האט פאקטיש אנגעהויבן דאָס טראַגישע קאפיטל פון דער חורבן-תקופה ווען די נאציס האבן געצווונגען די יידן אליין צו מאַכן די „סעלעקציעס“ פון די קרבנות.

צוויי מיטארבעטערס פון „היינט“ אהרן איינהארן און משה אינדעלמאן, זיינען געווען צווישן די „גליקלעכע“. ביידע האבן זיך אָפגעזאָגט אויסצוגיין די פרווילעגיע.

אהרן איינהארן איז אין געטאָ געווען פעסימיסטיש וועגן גורל פון די יידן אונטער דער נאצישער פויסט. ער האט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין געזעל-שאַפטלעכן לעבן און איז געווען טעטיק אין דעם רינגעלבלום-אַרכיוו. ער האט געליטן בויט, זיין געזונט האט זיך איינגעבראַכן. ער איז קראַנק געוואָרן אויף שווינדזוכט און אַוועק קיין אַטוואַצק, אַ קוראַרט ביי וואַרשע פאַר לונגען-קראַנקע. ער איז דאַרט אומגעקומען אין 1942, אין עלטער פון 58 יאָר. עמנואל רינגעלבלום דערציילט: „...מ'האַט שוין געוואוסט וועגן דעם, אַז די אויסזידלונג וועט פאַר-קומען... איינהארן האט זיך נישט געוואלט רירן פון אַרט. ער האט דערקלערט, אַז ער וועט זיך נישט רירן פון זיין צימער, ער וועט זיך נישט באַהאַלטן — זאַל פאַסירן וואָס עס וויל. כַּך-הוּוה. מען האט אים דערשאַסן אין זיין צימער אין אַטוואַצק.“ („נאַטיצן פון וואַרשעווער געטאָ“, ז' 299; „כתבים פון געטאָ“, באַנד 2, ז' 59). זיין פרוי רבקה, איז אַוועקגעפירט געוואָרן פון וואַרשע אין אַ טויט-לאַגער. צוויי טעכטער, חוה און שרה, זיינען אומגעקומען אין מיידאַנעק. דער בן-יחיד, דוד, איז אומגעקומען ביי שווערער מעליאַראַציע-צוואַנג-אַרבעט הינטער וואַרשע.

משה אינדעלמאן (1895—) האט אנגעהויבן אַרבעטן אין „היינט“ אין יאָר 1925, ווען ער איז צוריקגעקומען פון דייטשלאַנד ווו ער האט שטודירט פילאָ-סאָפיע אויפן בערלינער אוניווערסיטעט. ער איז אנגעקומען ווי דער געהילף פון אברהם גאַלדבערג און נאָך זיין טויט איז אינדעלמאן געוואָרן סעקרעטאַר פון רעדאַקציע.

אינדעלמאן איז געווען איינער פון די שרייבערס פון די לייט-אַרטיקלען „פון טאָג צו טאָג“. געשריבן האט ער מיט טעמפעראַמענט, מיט האַרץ, מיט התפעלות. אַזוי היציק, מיט דעם זעלבן ענטוואַזום ווי ער האט געשריבן, האט

ער געפירט דיסקוסיעס מיט די קאלעגן אין רעדאקציע. אפט איז ער געווען אין דער מינדערהייט, אבער נישט אפגעטרעטן פון זיין מיינונג. א גרויסער אנהענגער פון יצחק גרינבוים, איז ער געווען איינער פון די מיטגרינדערס פון זיין ראדיקאלער גרופע „על המשמר“.

ווי שוין דערמאנט אויבן האט אינדעלמאן זיך אפגעזאגט עוואקוירט צו ווערן פון ווארשע אין דעם וואגאן, וואס די פוילישע רעגירונג האט רעזערווירט פאר זשורנאליסטן. די דייטשן האבן אים ארעסטירט דעם 17טן אקטאבער 1939. עטלעכע טעג פריער האט אים געסטאפא גערופן אויף א פארהער וועגן כאראקטער פון „היינט“, זיין אייגענער פאזיציע אין דער צייטונג, די יידיש-פוילישע באציונגען פאר דער מלחמה, דער שטעלונג פון „היינט“ צו דעם דייטש-פוילישן פאקט פון נישט-אגרעסיע, דעם אנט-דייטשישן באיקאט אאז״וו.

אינדעלמאן איז איינגעזעצט געווארן אין צענטראלן פאליציי-ארעסט אין ווארשע. ער איז געצוונגען געווארן צו טאן שווערע, שמוציקע ארבעט ביז מ'האט אים דעם 24סטן אקטאבער 1939 אוועקגעשיקט אין רשות פון געסטאפא אין א קליין שטעטל אויף דער פויליש-דייטשישער גרענעץ. אין א צייט ארום האט מען אים איבערגעפירט אין לאגער, וואס די דייטשן האבן איינגעארדנט אויפן שטח פון דער געוועזענער פוילישער אעראפלאן-פאבריק „אלבאטראס“, ווו 5000 אסירים האבן זיך געפייניקט אין די באדינגונגען פון געסטאפא-רעזשים פון פסדרדיקן הונגער, קלעפ, זידלערייען, אלערליי מאראלישע דערני-דערונגען. דער לאגער איז ליקווידירט געווארן סוף 1939. א טייל אסירים זיינען געווארן באפרייט, אנדערע האט מען אפגעשיקט אין אנדערע לאגערן. אינדעלמאן און נאך 18 מענטשן זיינען געבליבן ביז סוף יאנואר 1940.

א שטיקל צייט נאך דער באפרייונג האט אים די יידישע אגענץ פאר ארץ-ישראל אין ירושלים פארזארגט מיט א סערטיפיקאט און ער איז עולה געווען מיט זיין פרוי, פאני, און דער טאכטער מרים. אין ארץ-ישראל האט משה אינדעלמאן געטוישט זיין נאמען אויף משה ינון. א גלענצנדיקער קענער פון העברעיש, איז ער געווארן רעדאקטאר פון מוסד ביאליק אין ירושלים. אין יאר 1953 איז משה ינון געקומען קיין אמעריקע און איז געווארן רעדאקטאר און הויפט-פובליציסט פון דעם העברעיִשן וואכנבלאט „הדואר“.

יחזקאל-משה ניימאן (1893—1956) איז געווען א געבוירענער שיינגייסט. באשאנקען מיט א נאטירלעכער נטיה פון א קינסטלער, א מבין אויף ליטעראטור און קונסט, אליין א באדייטנדיקער פאעט און עסייִסט, האט ער דורך דעם „היינט“ פארשפרייט ליבע און פארשטענדעניש פאר קונסט בכלל און פאר יידישער קונסט בפרט.

י. מ. ניימאן האט געהאט א ווארעמע באציונג צו יונגע יידישע קינסטלערס, האט זיי מקרב געווען, געהאלפן, געגעבן מוט, זיך געטיילט מיט דעם אייגענעם וויסן און דערפארונג. א יונגער טאלאנט האט געקאנט רעכענען אויף זיין סימ-

פאָטיע און פֿריינדלעכער קריטיק. אַ ניי ליד, אַ נייע נאוועלע פֿון אַ יונגן שרייבער איז געווען זיין פֿערזענלעכע פֿרייד. ניימאָן האָט זיך באַמיט, אַז אַ יונגער יידישער קינסטלער זאָל האָבן אַ מעגלעכקייט זיך צו באַווייזן פֿאַר דער וועלט, אַז דער שרייבער זאָל קענען דרוקן אַ ליד אָדער דערציילונג, דער מאַלער זאָל האָבן וווּ אויסצושטעלן, דער אַקטיאָר זאָל קריגן אַ געלעגנהייט צו שפּילן טעאַטער. נישט איין קינסטלער און שרייבער האָט געהאַט צו פֿאַרדאַנקען ניימאָנען זיין קאַריערע.

אַריינגעטאַן אין ליטעראַטור און קונסט, פֿלעגט ניימאָן אַפט אַרומגיין פֿאַר-טראַכט אין די הויכע עולמות. פֿון דער נאַטור אַ סענסיטיווער, ליבער און פֿריינד-לעכער מענטש, אומבאַהאַלפֿן אין פֿראַקטישן, טאַג-טעגלעכע לעבן, האָט ער געלעבט פֿאַר דער קונסט און געקוקט און אַפּגעשאַצט דעם אַרום דורך דער פֿריומע פֿון קינסטלערישע ווערטן.

ניימאָן האָט גערעדט ווייניק און שטיל, קוים צו דערהערן. מיט זיינע בליש-טשענדיקע, אַריינדריינגענדיקע אויגן פֿלעגט ער קוקן אויף זיין מיטשמעסער מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל. ער האָט אַרויסגערופֿן צוטרוי צו זיך. עס איז געווען קענטיק, אַז דער מענטש האָט נישט קיין באַהאַלטענע פֿניות, אַז ער זאָגט וואָס ער מיינט, וועט טאַן מער, ווי ער זאָגט צו.

ניימאָן איז שטאַלץ געווען מיט זיין אַפּשטאַם פֿון שפּאַנישע יידן פֿון דער מוטערס צד. די פֿעך-שוואַרצע האַר, די שוואַרצע אויגן, דער טונקעלער פֿנים, די פֿיין-געפורעמטע הענט מיט לאַנגע, איידעלע פינגער האָבן דערויף עדות געזאָגט און האָבן דעם יונגן, שיינעם יחזקאל-משה ניימאָן מיט די פֿיינע, ווייכע מאַנירן, געשטעלט אַפֿאַרט פֿון אַנדערע שרייבערס. ער האָט דערציילט, אַז זיין ליבע צו קונסט האָט ער געירשנט פֿון די ספרדישע אבות, מצבֿה-קריצערס און גאַלדשמידן. אין פּוילן האָבן זיי געבויט שולן, געמאַכט תּשמישי-קדושה און געשניצט אין האַלץ.

געשריבן האָט ניימאָן נערווען, שנעל געפּינטלטע דריבנע, געציקטע אותיותלעך, אַ שורה נאָך אַ שורה, זעלטן פֿאַרריכט אַ וואָרט. דער מאַטעריאַל איז געווען גרינטלעך צוגעקליבן, דער סטיל ציכטיק, האָט גיכער געפּאַסט פֿאַר אַ קינסט-לערישן אָדער ליטעראַרישן אַלמאַנאַך, ווי פֿאַר אַ טאַגצייטונג. נישט קיין ווונדער, אַז די ליינערס האָבן אים הויך געשאַצט, יעדער איינער האָט געפונען ביי אים מאַטעריאַל צו באַרייכערן זיין אייגענעם קולטורשאַץ.

ניימאָן פֿלעגט אַפט פֿאַרן קיין מערבֿ-אייראָפּע. ער האָט אויך באַזוכט אַרץ-ישראל, גריכנלאַנד, טערקיי, עגיפּטן און אומעטום געזוכט שפּורן פֿון דער אַלטער יידישער קונסט. אויף אַ רייזע קיין אַמעריקע האָט אים אַ לאַנדסמאַנשאַפט פֿון אַ קליין שטעטל אין פּוילן פֿאַרבעטן צו דערציילן ווי אַזוי עס לעבט זיך די יידן אין פּוילן. ניימאָן איז געווען אַ קנאַפּער רעדנער. ווי שוין דערמאַנט, האָט ער גערעדט זייער שטיל, געמורמלט, ווי ער וואָלט גערעדט צו זיך אַליין. דערצו

איז זיין שפראך געווען גאנץ ווייט פון דעם ניו-יארקער „איסט-סייד“-יידיש פון זיינע צוהערערס. זיי האבן אויפגעכאפט בלויז איינצלנע ווערטער, פון וועלכע זיי האבן פארשטאנען, אז יידן אין פוילן לעבן אין שרעק, מען שלאגט, גישטאץ קיין פרנסה, מען מוז קעמפן פארן שטיקל ברויט. דער עולם איז געווארן גערירט, מען האט שווער געזיפט, פרויען האבן געלאזט א טרער. זיי האבן פארמישט דאס ווארט „קאמף“ מיט „מלחמה“ און ווען גיימאן האט געענדיקט, איז איינער אויפגעשטאנען און געהאלטן א „ספיטש“ בזה הלשון: מיסטער פרעזידענט, מיסטער ווייס-פרעזידענט, טשערליידי (פארזיצערין פון דער פרויען-דיוויזיע), שוועסטער און ברידער, מעמבערס (מיטגלידער), פריינדע! איר האט געהערט וואס דער חשובער גאסט פון פוילן האט אונדז דערציילט ווי אזוי אונדזערע ברידער פירן מלחמה מיט די אנטיסעמיטן. מיר מוזן שטיצן אונדזערע ברידער און איד לייג פאר אז מיר זאלן פאר זיי „מאכן א קאלעקשן“ (קלייבן געלט) זיי זאלן האבן פאר וואס צו פירן די מלחמה. געזאמלט האט מען עטלעכע צענדליק דאלאר און עס איז באשלאסן געווארן אפצושיקן עס אין זייער שטעטל קיין פוילן. אין די ערשטע יארן, נאך דעם ווי ער איז מיט דער גרופע שרייבערס פון „דאס יידישע פאלק“ אריבער אין „היינט“, פלעגט גיימאן ארבעטן ווי גאכט-רעדאקטאר. ער האט אויסגעפירט אויך אנדערע טעכנישע פונקציעס ביז ער האט זיך מיט דער צייט קאנצענטרירט אויף ארטיקלען וועגן ליטעראטור און שרייבערס, קונסט און קינסטלערס, ארטיסטן און טעאטער. ער האט אויך געשריבן רעצענזיעס פון דער פוילישער בינע. גיימאן האט געהאט אינטערעס פאר דעם געזעל-שאפטלעכן און פאליטישן לעבן און אפט געשריבן איינדרוקן פון פוילישן פאר-לאמענט, ציוניסטישע קאנגרעסן, פון דעם שטייגער-פראצעס (זע קאפיטל 16), ארויסווייזנדיק א פעיקייט פאר שארפער אבסערוואציע, פיינעם הומאר און גוט-מוטיקן קיבעץ. אן איבערצייגטער ציוניסט, פלעגט ער אפט שרייבן וועגן ציוניסטישע פראבלעמען און דער אויפבויה-ארבעט אין ארץ-ישראל. ארטיקלען פלעגט ער געוויינלעך אונטערשרייבן י. מ. גיימאן, קליינע אפשאצונגען פלעגט ער מייסטנס חתמענען לועג לרש, פאר טעאטער-רעצענזיעס און אפשאצונגען פון קונסט-אויסשטעלונגען פלעגט ער נוצן די פענעמען א. פ. און א פויגל. גיימאן האט זיך א מאל פארטרויט פאר קאלעגן אין רעדאקציע ווי אזוי ער איז געקומען צו דעם דאזיקן פסעוודאנים. זיינע עלטערן האבן געהאט א שענק אין לאדזש (ווי ער האט אנגעהויבן זיין שרייבערישע קאריערע אין „לאדזשער טאגעבלאט“), און האבן געוואלט, אז זייער קינד זאל דערצויגן ווערן אין א גוטער יידישער סביבה. האבן זיי אים געשיקט לערנען קיין אַזאַרקאָוו, ווו זיין פעטער איז געווען א מלמד אין א ישיבה. דאס חנעוודיקע יינגעלע, וואס איז אליין געוואקסן אין דעם פרעמדן שטעטל, ווייט פון טאטע-מאמע, איז געווען דאס ליבלינג פון די אַזאַרקאָווער יידן, וואס האבן דאס שטילע איינזאמע קינד א גאמען געגעבן „דאס לאדזשער פייגעלע“. ער האט מיט יארן שפעטער דעם

צונאמען פארקירצט און אדאפטירט ווי זיין פסעוודאנים.

די אינטענסיווע ארבעט אין „היינט“ האט ניימאנען נישט געשטערט צו שרייבן פאר פארשיידענע פעריאדישע פובליקאציעס, דערונטער דעם וויכטיקן יידיש-ענגלישן זשורנאל „מענאר“, (מנורה), וואס איז דערשינען אין ניו-יארק ביז די פערציקער יארן. ער האט גוט געקענט די פוילישע ליטעראטור און איבערגעזעצט די ווערק פון סטאניסלאוו וויספיאנסקי און ציפריאן נארוויד און פון אנדערע פוילישע פאעטן. צוזאמען מיט זיינע נאענטע פריינד, דעם מאלער יצחק ברוינער (1889—1944) און דעם מוזיקער הענעך קאן (1890—1974), האט ער געשאפן אין ווארשע דעם ערשטן יידישן מיניאטור-טעאטער „חד גדיא“ און שפעטער דעם קליינקונסט-טעאטער „עזאול“. פאר ביידע טעאטערס האט ער געשריבן מאנאלאגן, סצענקעס און לידער.

ער האט איבערגעלאזט א סך מאנוסקריפטן, דערונטער לידער, איבערזעצונגען און קריטישע אפהאנדלונגען וועגן די שאפונגען פון דער מאדערנער פוילישער ליטעראטור.

שמחה-בונעם פיעטרושקא (1893—1950) איז געווען א יחיד-במינו אין דער משפחה פון „היינט“. זיין פארשיידנארטיקע ליטערארישע טעטיקייט, די קאריערע פון א שרייבער, פארשער און איבערזעצער פון רעליגיעזע ספרים אויף יידיש און זיין פארביקע זשורנאליסטישע ארבעט פארדינען מיר זאלן אים אפגעבן מער ארט אין אונדזער נאראטיוו.

א צייט לאנג איז פיעטרושקא געווען קארעספאנדענט אין ארץ-ישראל, עטלעכע יאר איז ער געווען רעדאקטאר און הויפטשרייבער פון דער אונט-צייטונג „היינטיגע נייעס“. ער איז אויך געווען א שותף צו די אייניקע אויס-גאבעס, וואס ער האט פערזענלעך געפלאנט און רעדאגירט. וואס ער זאל נישט האבן געטאן, אין וועלכער ראלע ער האט נישט געארבעט, איז ער געווען אייגנארטיק און שעפערש, הגם אפט שטארק קאנטראווערסאל. די רעדאקציע איז נישט מסכים געווען מיט זיינע מעטאדן, אבער מ'האט אים געמוזט אקצעפ-טירן אזוי ווי ער איז געווען. ענדערן אים, מאכן ער זאל נישט עובר זיין אויפן געזעלשאפטלעכן גיווא פון „היינט“, האט מען נישט געקענט. ער האט געטאן זיינס. פיעטרושקאס פאטער איז געווען א ווארקער חסיד און, ווי דער מנהג איז געווען ביי די ווארקער, האט ער אים געגעבן דעם נאמען שמחה-בונעם, אזוי ווי דער רבי האט געהייסן. פיעטרושקא אליין האט זיך גערופן שמחה, דעם צווייטן נאמען האט ער נישט באנוצט. ער האט דערציילט, אז ער האט א מאל געפרעגט א קשיא דעם טאטן, אן ארעמאן אין זיבן פאלעס, ווי קומט עס, אז ווארקער חסידים זיינען ארעמעלייט אביונים. דער טאטע האט אים אויפגעקלערט, אז חסידים גלויבן, אז דער רבי וויל נישט, אז דער אויבערשטער זאל זיי מאכן רייך, ווייל, אז זיי וועלן האבן געלט, וועלן זיי מער נישט פארן צו אים. פיעטרושקא האט פון קינדווייז אן געשמט ווי דער „פראגער עילוי“. ער

איז געווען א למדן מופלג, חריף ובקי. אז מען האט אריינגעשטעלט א נאָדל אין א בלאַט גמרא, האָט ער אַקוראַט געוואָסן די סוגיה אויף דעם דף וווּ די נאָדל איז געבליבן שטיין. אויך אין לימודי-חול איז ער געווען אַ גייענדיקע ענציקלאָ-פעדיע. ער איז געווען אַן אויטאָדידאַקט און געשלונגען ביכער אין עטלעכע שפראַכן וועגן מאַטאָמאַטיק און געאָגראַפיע, געשיכטע, אַסטראָנאָמיע, פּילאָסאָפיע. אין געציילטע עטלעכע יאָר האָט ער אַנגעזאַמלט אַ קאָלאַסאַלן באַגאַזש פון עקזאַקטע און המאָניסטישע לימודים, זיך אויסגעלערנט פּויליש, רוסיש, דייטש און ענגליש און געקענט פון די שפראַכן איבערזעצן אויף יידיש. גאַנצע טעג פלעגט ער אַפּוּזירן אין דער ביבליאָטעק פון דער גרויסער סינאַגאָגע אויף טלאָמאַצקע גאַס אין וואַרשע און געלייענט איין וויסנשאַפטלעך ווערק נאָכן צווייטן. ער האָט געהאַט אַ פּאַטאַגראַפישן זכרון, וואָס ער האָט איין מאָל געלייענט איז נישט פאַרווישט געוואָרן פון זיין מוח.

ד"ר שמואל פּאַזנאַנסקי (1864—1921), דער גרויסער געלערנטער און פרע-דיקער פון דער טלאָמאַצקער סינאַגאָגע, האָט געוואָרפן אַן אויג אויף דעם חסידישן בחורל, וואָס פלעגט מיט אַזאַ התמדה שטודירן די שווערע, גראַבע ספרים. ער האָט נישט איין מאָל געצווייפלט, צי דער יונגערמאַן אין דעם חסידישן קאַשקעטל און לאַנגער קאַפּאַטע פאַרשטייט ריכטיק וואָס עס איז געשריבן אין די ביכער. ער האָט מיט אים אַ פאַר מאָל געשמעסט און זיך איבערצייגט, אַז פיעטרושקאַ האָט גוט באַנומען וואָס ער האָט געלייענט, אָבער אַז דאָס אַנגעקליבענע וויסן איז כאַאָטיש, נישט פּולקום, אָדער שטאַמט פון נישט ריכטיקע, אָדער פאַר-עלטערטע מקורים. ד"ר פּאַזנאַנסקי און דער ביבליאָטעקאַר היים-יחיאל באַרענ-שטיין (1846—1927) האָבן געווירקט אויף דעם יונגן פיעטרושקאַ, אַז ער זאָל שטודירן גרינטלעכער, מיט מער סדר, און ער האָט אַנגעהויבן לערנען אונטער זייער השגחה. עס האָט געהאַלטן דערביי, אַז ער זאָל שטודירן אויף ראַבינער, אָבער ער איז געוואָרן אַ צייטונגסמענטש און ווי אַ צייטונגסמענטש איז שמחה פיעטרושקאַ געוואָרן אַ שם-דבר.

צו 19 יאָר האָט ער אַנגעהויבן אַרבעטן פאַר די וואַרשעווער אַסימילאַטאָרן און אַרויסגעהאַלפן זיי אין זייער קאַמף מיטן ציוניזם און מיט דעם יידישן נאַציאָנאַלן געדאַנק. בשעת די וואָלן צו דער פּערטער דומע אין 1912 (זע קאַפיטל 2) האָבן די אַסימילאַטאָרן אין וואַרשע אַנגעהויבן צו דרוקן אַ „זשאַרגאָן“ צייטונג אין וואַרשע, די „גייעס“, צו קעמפן מיטן „היינט“, וואָס האָט געשטיצט די קאַנדידאַטור פון עוגעניש יאַגעלאַ. פיעטרושקאַ אויפגאַבע אין דער צייטונג איז געווען צו שרייבן אַרטיקלען קעגן יאַגעלאַ און פאַרטיידיקן די קאַנדידאַטור פון יאַן קוכאַזשעווסקי, וועמען די יידן האָבן באַקעמפט פאַר זיין אַנטיסעמיטיזם. דאָס איז געווען פיעטרושקאַס ערשטער אַרויספאַר אין דער פרעסע. עטלעכע יאָר שפּעטער, ווען די דייטשן האָבן אַקופירט וואַרשע בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט ער געאַרבעט פריער אין „דאָס יודישע וואַרט“ און דערנאָך אין

„דער יוד“, די צוויי אַרטאָדאָקסישע צייטונגען, וואָס די דייטשן האָבן געשאַפן אין וואַרשע, נאָך דעם ווי זיי האָבן אויפגעהערט צו סובסידירן דעם פּאָליטישן „וואַרשעווער טאָגבאַט“ (זע קאָפיטל 3).

שמחה פיעטרושקאָ איז נישט געווען קיין גרויסער איבערקלייבער. ער איז געווען אַן אַפּאַרטוניסט און נישט געלייגט קיין אַכט וועמען ער האָט געדינט און ווער עס האָט אים געצאָלט. ער האָט ווייניק געהאַלטן פון געזעלשאַפטלעכער דיסציפּלין, נישט גערעכנט זיך מיט קיינעם און מיט גאַרנישט און געשריבן אַזוי ווי דער פּרנסה-געבער האָט פון אים פּאַרלאַנגט. פּערזענלעך האָט ער זיך געהאַלטן פאַר אַ ציוניסט, אַ יידישן נאַציאָנאַליסט, אָבער דאָס האָט אים לגמרי נישט געשטערט צו שרייבן פאַר די אולטראַ-אַסימילאַטאַרישע „נייעס“ און שפּעטער פאַר די אולטראַ-חסידישע „דאָס יודישע וואַרט“ און „דער יוד“, וואָס מ'האַט אין די יידישע נאַציאָנאַלע קרייזן מיט ביטול גערופן „דער יוד הקדוש“. אויפן ווונטש פון זיינע באַלעבאַטים האָט ער דעמאָלט געשריבן פּאַשקווילן קעגן ציוניזם, קעגן ארץ-ישראל, און בפרט קעגן יערה-הרצל און דעם קרן קימת לישראל. אַז מ'האַט אים אַ מאַל געפּרעגט: „פיעטרושקאָ, ווי אַזוי קענסטו שרייבן אַזעלכע שקרים און רכילות, דו ווייסט דאָך אַליין, אַז וואָס דו שרייבסט איז שקר וכזב?“ האָט ער אָפּגעהאַרציק געענטפּערט אין זיין כאַראַקטעריסטישער פאַר-צויגענער פּויליש-יידישער אויסשפּראַך: „יאָך ווייס גאַרנישט. יאָך בין ווי אַ בוכהאַלטער, מאַן באַלעבוס קען אַליין נישט שרייבן, שראַב איך פאַר אים וואָס ער הייסט מיר.“*

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט פיעטרושקאָ אַרויסגעוויזן אַן אומגעוויינ-לעכן חוש פאַר דעם וואָס עס קען אינטערעסירן אַ יידישן מאַסנמענטש. ער האָט די נייעס אַנגעטאַן אַ יידישן לבוש. נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ער

---

* אַן עלעכער פּאַל פון „בוכהאַלטערישן“ צוגאַנג צו דער זשורנאַליסטישער פּראָפּעסיע האָט פּאַסירט אין אַמעריקע. רויבען מאַרי, דער הויפּט-אַרטיקל-שרייבער פון דער מאַסן-צייטונג „דעילי ניוס“ אין ניו-יאָרק, האָט אין די דרייסיקער און פּערציקער יאָרן געשריבען אַרטיקלען, אין וועלכע ער האָט אַן רחמנות קריטיקירט דעם פּרעזידענט פּראַנקלין רוזוועלט. גלייכצייטיק האָט ער וועגן רוזוועלטן געשריבן פּריינדלעכע אַרטיקלען אין דעם ליבעראַלן וואַכנבאַט „קאַליערס“. אין „דעילי ניוס“ זיינען די אַרטיקלען דערשינען אַנאַנים, אָבער אין „קאַליערס“ האָט ער זיך אונטערגעשריבן מיט דעם פולן נאָמען. ווען די זאַך איז אַרויס אין דער עפּענטלעכקייט, האָט מאַרי זיך פּאַרענטפּערט, אַז אין די אַרטיקלען האָט ער נישט אויסגעדריקט זיין אייגענע מיינונג, נאָר האָט אין ביידע צייטשריפטן געשריבן לויט זייערע איינשטעלונגען. ווען די קריטיק האָט נישט אויפגעהערט, האָט ער דערקלערט, אַז ער וועט אַנקלאַגן אין געריכט פאַר רכילות אויב מ'וועט אים ווייטער אַטאַקירן, אַז ער האָט פּאַרקויפט זיין פּעדער.

בשותפות מיטן „היינט“ ארויסגעגעבן אזעלכע אקטועלע און פראקטישע פובליקאציעס ווי „דער עמיגראנט“, ווו ער האט אינפארמירט די יידן, וואס האבן זיך געריסן ארויס פון פוילן, וועגן די מעגלעכקייטן צו באקומען וויעס מעבר-לים, און די „האנדעלס-צייטונג“, וואס איז געווען געווידמעט שטייער-פראגן, האנדלס-פארשריפטן און נאך אזעלכע ענינים, וואס האבן געהאט אן אינטערעס פאר דעם קרעמער און בעל-מלאכה. „דער עמיגראנט“ איז פול געווען מיט אנאנסן פון שייף-געזעלשאפטן און די „האנדעלס-צייטונג“ האט געהאט רעקלאמעס פון אונטערנעמונגען, וואס האבן געזוכט קליענטן צווישן די יידישע קליינהענד-לערס און ביידע האבן אריינגעבראכט גרויסע רווחים פאר פיעטרושקא און פארן „היינט“-פארלאג.

אין 1924 האבן זיך די דאזיקע קאניונקטור-געשעפטן געענדיקט. פיעטרושקא האט זיך איינגעפאקט און אוועק קיין ארץ-ישראל. ער איז געווארן קארעספאנדענט פון „היינט“ און אזוי ווי אלץ וואס איז ארויס פון זיין זשורנאליסטישער פעדער, זיינען אויך די בריוו פון ארץ-ישראל געווען סענסאציאנעל ביו גאר. דער אופן ווי אזוי ער האט געשריבן וועגן דער לאגע אין ארץ-ישראל, די אויבערפלעכלעכע אפשטאנונג, די אלארמירנדע און סקעפטישע אויספירונגען האבן פראוואצירט שטורמישע פראטעסטן אין לאנד. עס זיינען קעגן אים ארגאניזירט געווארן גאסן-דעמאנסטראציעס און „היינט“ האט אפגעשטעלט זיינע קארעס-פאנדענציעס. פיעטרושקא האט געמוזט פארלאזן ארץ-ישראל אין 1927. ער איז געפארן קיין אמעריקע צו פארווירקלעכן זיינעם אן אלטן פלאן ארויסצוגעבן אין ניו-יארק אן אמעריקאנער אויסגאבע פון „היינט“, אבער פון דער המצאה איז גארנישט געווארן און ער איז צוריקגעקומען קיין ווארשע (אין צווייטן טייל שרייבט וועגן דעם זלמן זילבערצווייג אין זיינע זכרונות וועגן „היינט“).

אין 1929, בעת די אומרוען אין ארץ-ישראל, האט „היינט“ באשלאסן ארויס-צוגעבן א נאכמיטאג-צייטונג. יידן האבן געגארט נאך יעדעס שטיקל נייעס פון לאנד, ליינענערס האבן גישט געקענט ווארטן פון איין טאג אויפן צווייטן, ביו „היינט“ וועט ברענגען די לעצטע טעלעגראמעס. א סך האבן געשריבן אין רעדאקציע און געבעטן, אז „היינט“ זאל ארויסגעבן א מיטאגבלאט. לכתחילה האט די צייטונג געהייסן „לעצטע נייעס“. שפעטער, ווען זי האט זיך איינגע-בירגערט, איז באשלאסן געווארן אויסצוברייטערן דעם אינהאלט, פארגרעסערן די צאל מיטארבעטערס און מאכן דערפון א ריכטיקע אונט-צייטונג. דער נאמען איז געביטן געווארן אויף „היינטיגע נייעס“ און שמחה פיעטרושקא איז געווארן רעדאקטאר. ער האט צוגעזאגט צו שרייבן ארטיקלען אין גייסט פון די אלגעמיינע ריכטליניעס פון „היינט“ און האט זיין צוואג דאס מאל מער-ווייניק געהאלטן. זיין טאלאנט צו פארשטיין די פסיכאלאגיע פון דעם יידישן מאסנמענטש האט זיך ווידער באשטעטיקט. ער האט אויסגעצייכנט געקענט די געפילן, די האפע-נונגען, די נויטן, דעם ארט טראכטן פון זיינע ליינענערס. די געדאנקען פון דעם

יידישן מענטשן אין גאס זיינען פאר אים געווען אן אפן בוך און ער האט געשפילט אויף זיין נשמה ווי אזוי ער האט געוואלט. ווי מיט א זעקסטן חוש האט ער פארשטאנען וואס דער ייד טראכט. זיין פעיקייט בליץ-שנעל אפצושאצן די פאליטישע לאגע האט געמאכט די „היינטיגע נייעס“ אן אטראקציע פאר טויזנטער מענטשן, וואס האבן זיך אן דער צייטונג נישט געקענט באגיין. פיעטרושקאס קורצע ארטיקעלעך, וואס ער פלעגט דרוקן אלע טאג אויף דער ערשטער זייט און די „נאטיצן פון דער וואך“, די וועכנטלעכע איבערוזיכטן פון די נייעס פרייטיק, זיינען געווען א מאגנעט פאר די לייענערס. אין א קורצער צייט האט פיעטרושקא ארויפגעארבעט די צייטונג ביו 75,000 עקזעמפלארן.

די קעפלעך פון די נייעס זיינען געווען שרייענדיקע, אלארמירנדיקע, אומרויקע, געליארעמט און גערופן, ממש געכאפט די לייענערס פאר די פאלעס און געצוונגען קויפן די צייטונג פאר צען גראשן. זיינע לייענערס האבן אים נישט גענומען ערנסט, נישט אומזיסט האט מען אים גערופן „הפקר-פיעטרושקע“, דאך האט מען געשלונגען זיינע „קאטשקעס“ — און דאס איז ביי אים געווען דער עיקר. געזארגט האט ער בלויז וועגן דער ערשטער זייט פון דער צייטונג. עס איז א ספק צי ער האט גאר געוויסט וואס פארא מאטעריאל עס ווערט געדרוקט אויף די אנדערע זייטן מיטן אויסנאם פון דעם פרייטיקדיקן נומער, ווו ער האט אויף דער צווייטער זייט געדרוקט די איבערוזיכט פאר דער וואך. דער אייגנט-לעכער רעדאקטאר פון דער צייטונג איז געווען הלל מיימאן, א געוועזענער נאכט-רעדאקטאר פון „היינט“ (זע קאפיטל 19).

ווען ער פלעגט זיך זעצן שרייבן, פלעגט ער פארלייגן איין פוס אונטער זיך און אזוי ארבעטן ביו ער איז פארטיק געווארן. ער האט צוגעבאמקעט א ניגונדל, וואס ער האט געדענקט נאך פון די ישיבה-יאָרן און אפט פלעגט זיך אויף זיין פנים צעגיסן א שמייכל, ווי ער וואלט אליין געלאכט פון דעם וואס ער שרייבט. געשריבן האט ער זייער שנעל, נישט געטראכט וואס און ווי אזוי ער וועט שרייבן אין דעם ארטיקל, ווען ער האט זיך געזעצט שרייבן. עס האט אים נישט געארט, אז ער שרייבט כאאטיש, צעשווומען, אז דער אנהויב קלעפט זיך נישט מיטן סוף. ער האט געוויסט, אז די לייענערס וועלן האבן הנאה, אז זיינע המצאות און די ווילדע שפראך-באָרבאָריזמען אַמוזירן זיי, און עס גייט זיי ווייניק אן צי אלץ, וואס ער שרייבט, איז טאקע אמת אויף הונדערט פראצענט. פיעטרושקא איז א מאָל געקומען צו יאָצאָנען בעטן אַ הוספה, אָבער יאָצאָן האט זיך נישט געקוואַפּעט צו געבן. האט ער אים געסטראַשעט, און טאַמער קריגט ער נישט די הוספה וועט ער שרייבן בלויז דעם אמת, אזוי ווי די ידיעות קומען אן אפיציעל און דעמאָלט וועט דער עולם אויפהערן צו קויפן די „נודע“ צייטונג. ער איז געווען א נישט-אַרגאַניזירטער מענטש, צעשמאַיעט, שטענדיק אין איילעניש. אין תוך איז ער אלע יאָרן געבליבן אַ ישיבה-בחור, ווי ער וואלט גאַר-וואָס אַרויס פון בית-מדרש. ער האט נישט געוויסט פון קיין

אפרו, פלעגט כמעט נישט ארויסגיין אין גאס, אחוץ צו דער ארבעט אין רעדאקציע. מ'האט אים גאר זעלטן געזען אין טעאטער, ער פלעגט נישט קומען אויף פארוואמלונגען פון רעדאקציע-קאלעגים. און פריינד פלעגן קומען א שבת צו נאכט אויף א גלעזל טיי, פלעגט ער זיך און צערעמאניעס געזעגענען מיט זיי ארום 8, שפעטסטנס 9 א זיגער אין אוונט און גיין שלאפן, זאגנדיק, און ער דארף גאנץ באגינען גיין אין רעדאקציע צוגרייטן די „היינטיגע נייעס“ צום דרוק. שמחה פיעטרושקאס מוח האט קיין מאל נישט גערוט. דער געדאנק איז געגאנגען גען ווי אויף רעדלעך. אזוי ווי יאצקאן, פלעגט ער שטענדיק זוכן נייע פאר-לעגערישע אויפטוען. א סך איינפאלן זיינען געווען נישט פראקטיש, נאיוו, ווי דער פלאן וועגן דער אמעריקאנער אויסגאבע פון „היינט“. אנדערע, ווי דער „עמיגראנט“ און די „האנדעלס-צייטונג“, זיינען געווען א קוואל פון גאר גרויסע פארדינסטן. פאר די צייטן פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ איז פיעטרושקא און גדליה ווייסבארד, מיט וועלכן ער האט געוויינלעך בשותפות געפירט זיינע פארלעגערישע אונטערנעמונגען, געקומען צו דער פארוואלטונג און פארגעלייגט א שפאגל-נייע אונטערנעמונג, וואס זיי האבן געוואלט מאכן מיט דעם קאאפעראטיוו טיוו ווי שותפים. דער פלאן איז געווען ארויסצוגעבן אן אילוסטרירט וואכנבלאט מיט לייען-מאטעריאל וועגן פאפולערער וויסנשאפט, מעדיצין, נייע טעכנאלאגישע דערפינדונגען און א סך מאטעריאל פאר פריווען: ראמאנען אין פארזע-ציונגען, מאדעס, קאסמעטישע עצות, קינדער-דערציאונג און נאך אזעלכע מיני זאכן. דער „וועלט-שפיגעל“, ווי דער זשורנאל האט געהייסן, האט באלד פון ערשטן נומער געהאט א גוואלדיקן דערפאלג און דער טיראזש האט געהאלטן אין איין וואקסן. ערב דער מלחמה איז דער „וועלט-שפיגעל“ געדרוקט געווארן אין 50,000 עקזעמפלארן. אזא טיראזש האט קיין שום זשורנאל אין פוילן נישט געהאט. זומער 1939 איז שמחה פיעטרושקא איין טאג ארויס מיט א סענסאציע אונטער א גרויסן שווארצן קאפ אין דער גאנצער זעקס-שפאלטיקער ברייט פון דער צייטונג: „די מלחמה וועט זיין נאך די זשניוועס“ (שניט אויף פויליש). דער קאטעגארישער טאן פון דעם קאפ, די קורצע שלאגווערטער, וואס ער האט צוגעקליבן צו שרייבן דעם ביזן אנזאג, האבן געמאכט א קאלאסאלן איינדרוק. עס איז זיך שווער פארצושטעלן די פאניק, וואס איז אויסגעבראכן, ווען די צייטונג האט זיך באוויזן אין גאס. דער פאליטישער האריוואנט אין אייראפע איז דעמאלט געווען פארדעקט מיט שווארצע וואלקנס. די אטמאספער איז געווען גאר געשפאנט און פיעטרושקאס סענסאציע האט געטראפן דעם עולם ווי א דונער. מענטשן האבן אפגעריסן די טעלעפאנען פון רעדאקציע, אקציעס זיינען געפאלן אויף דער בערזע, דער האנדל האט זיך אפגעשטעלט, מ'האט נישט אויפגעהערט צו רעדן וועגן דער ביזער בשורה. פיעטרושקא האט שפעטער דערציילט אין רעדאקציע, און ער האט אין א פארזען צייטונג געפונען א נאטיק, אן היטלער וועט אנפאלן אויף פוילן סוף זומער און האט די נייעס איבערגע-

חורט און די „היינטיגע נייעס“. אבער ווי געוויינלעך, האט ער „קאלאריזירט“ און צוגעגעבן א ביסל אייגענע פאנטאזיע. געשריבן אויף זיין סענסאציאנעלן אופן אונטער א גרויסן קאפ, האט די ידיעה פשוט „צוגעשמעליעט“, ווי מהאט געזאגט אין ווארשע, דעם ליינער און ארויסגערופן א פאגיק אין שטאט.

דער אמת איז, אז פיעטרושקא איז פערזענלעך געווען טיף איבערצייגט, אז פוילן, אויב גישט די גאנצע וועלט, שטייט ערב א מלחמה מיט היטלער-דייטשלאנד. די ידיעה אין דער פראנצויזישער צייטונג האט אים באפעסטיקט אין זיין גלויבן און ער האט באשלאסן צו אנטלויפן. איינס-צוויי, אזוי ווי אלץ וואס ער האט געטאן, איז ער אוועק קיין אמעריקע און זיך באזעצט מיט דער משפחה אין ניו-יארק. אין 1940 איז ער אריבער קיין מאנטרעאל, ווו ער איז עטלעכע יאר געווען סעקרעטאר פון „מזרחי“.

עס וואלט אבער געווען א גרויסע עוולה צו משפטן פיעטרושקאן בלויז לויט זיין זשורנאליסטישער ארבעט. עס איז נעמלעך נאך געווען א גאר אן אנדערער שמחה פיעטרושקא, דער גרויסער תלמיד-חכם, דער אלזייטיקער, טיפער ערודיט און פאפולאריזאטאר פון חכמת-ישראל אין א גרויסן פארנעם. אין פארגלייך מיט זיינע וויסנשאפטלעכע ווערק און שאפונגען, איז צייטונג-ארבעט אייגנטלעך געווען ביי פיעטרושקאן גאר א זייטיקע מלאכה. זיין אמתער אינטערעס איז גאר געלעגן אין פארשפרייטן אויף יידיש חכמת-ישראל צווישן די ברייטע מאסן, פשוטע מענטשן, וואס זיינען להוט נאך יידיש וויסן, אבער האבן גישט די געהעריקע צוגרייטונג צו שטודירן די מקורים אין אריגינאל. איינער אליין האט ער געשריבן און ארויסגעגעבן צוויי מאנומענטאלע ווערק: א יידישע ענציקלאפעדיע אין צוויי בענד און א יידישע איבערזעצונג פון גאנץ משניות מיט פירוש און זיינע אייגענע דערקלערונגען. דאס משניות האלט 6 בענד. וואס עס איז אויך צו באוונדערן איז, אז די ספרים האט פיעטרושקא געפונען צייט צו שרייבן אין די יארן, ווען ער האט אלע טאג געדארפט ארבעטן פאר די „היינטיגע נייעס“ און דעם „וועלט-שפיגעל“.

זיינע וויסנשאפטלעכע ווערק האט פיעטרושקא געשריבן אין א גאר אנדערן סטיל, ווי די ידיעות און ארטיקלען אין די צייטונגען. די שפראך איז פאלקסטימלעך, אבער ריין, אפגעהיט. די ענציקלאפעדיע און דער משניות האבן געהאט א גרויסן דערפאלג און האבן אריינגעבראכט פיעטרושקאן א פייערע הכנסה.

די וויסנשאפטלעכע ארבעט האט פיעטרושקאן געבראכט אנערקענונג און מאראלישע באפרידיקונג. אין 1945 האט דער יידישער טעאלאגישער סעמינאר אין ניו-יארק באשאנקען אים מיט דעם טיטל ערנדאקטאר.

ד"ר עזריאל קארלעבאך איז געווען א זשורנאליסט און פובליציסט פון א הויכער מדרגה. א שארפזיניקער, גייסטרייכער מענטש, א בן-תורה, באשאנקען מיט גרויסע ליטערארישע פעיקייטן, האט ער געוויסט ווי אזוי צו האלטן דעם

לייענער צוגעשמידט צו זיינעם אן ארטיקל. ער איז געווען איינער פון די יידישע זשורנאליסטן, וואס האט מיט זיין פעדער נישט נאר בארייכערט די יידישע פרעסע און געהאלפן זי אוועקשטעלן אויף איין שטאפל מיט די בעסטע צייטונגען אין אייראפע, נאר האט געוואסט ווי אזוי אריינצופירן זיינע לייענערס אין די סאמע געדיכטעניש פון די פאליטישע נייעס. א ליבער, ווארעמער מענטש, איז ער געווען א גוטער פריינד, א צוגעלאזענער, א געמיטלעכער. זיין געזונט איז נישט געווען גוט, ער פלעגט אפט ליידין פון פארשיידענע חולאתן, אבער ער האט די פיזישע שוואכקייטן נישט דערלויבט משפיע זיין אויף זיין ארבעט. ער איז געפארן א סך איבער דער וועלט און געשריבן א סך, אריגינעל און אנציענדיק, געווען דער ליבלינג פון די „היינט“-לייענערס, א געשעצטער און געוונטשענער מיטגליד פון דער „היינט“-משפחה.

עזריאל קארלעבאך איז געבוירן געווארן אין 1908. זיין פאטער, הרב אפרים קארלעבאך, איז געווען רב אין לייפציק. די קארלעבאכס זיינען געווען א גרויסע רבנישע משפחה, צעשפרייט איבער דייטשלאנד, עסטרייך, אונגארן, ענגלאנד און אמעריקע. פון קינדווייז אן האט עזריאל געשמט ווי אן עילוי און — ווי אומ-גלויבלעך דאס זאל נישט קלינגען — איז דאס א פאקט, אז שוין צו 14 יאר האט ער געדורקט ארטיקלען פאר דייטש-יידישע פובליקאציעס. די רעדאקטארן האבן נישט געוואסט, אז דאס האט געשריבן א קינד א יאר נאך בר-מצווה.

ווען ער האט געענדיקט גימנאזיע, האט אים דער טאטע געשיקט לערנען אין ליטווישע ישיבות, אין מיר, סלאבאדקע, טעלז. שפעטער האט ער געלערנט ביי הרב קוק אין ירושלים. ער האט ליב געהאט צו דערציילן אין רעדאקציע אנעקדאטן פון יענע צייטן. דערנאך האט ער שטודירט אין די אוניווערסיטעטן אין האמבורג און בערלין און באקומען דעם דאקטאר-טיטל אין בערלינער אוניווערסיטעט. צו דער זעלבער צייט האט ער געשריבן ארטיקלען און קארעס-פאנדענציעס פאר דער דייטש-יידישער פרעסע. שוין דעמאלט האט אלץ, וואס איז ארויס פון אונטער זיין פעדער, געבליצט מיט אריגינעלע געדאנקען, טיפע אפשאצונגען, למדנות און אלגעמיינעם וויסן. דער שרייבער איז אפילו קיין צוואנציק יאר נאך נישט אלט געווען.

עזריאל קארלעבאך האט געשריבן און גערעדט עטלעכע שפראכן. דייטש איז געווען זיין מוטערשפראך. ער האט באקומען א ליטערארישן פרייז פאר א בוך אין דער דייטשישער שפראך וועגן לעבן פון ירושלימער אלטשטאט (דאס איז געווען די לעצטע פרעמיע, וואס א ייד האט באקומען אין דייטשלאנד, איידער היטלער האט איבערגענומען די מאכט). זיין העברעיזש איז געווען מוסטערהאפט, ער האט גרינטלעך באהערשט ענגליש און פראנצויזיש און געקענט גענוג אראביש צו קענען פריי זיך פארשטענדיקן. אבער וואס עס איז צום מיינסטן געווען צו באוונדערן ביי קארלעבאכן איז געווען זיין יידיש. ער איז זיכער געווען דער איינציקער יידיש-דייטשישער שרייבער, וואס האט זיך אויסגעלערנט

רעדן און שרייבן אַ רייכן, אידיאָמאַטישן יידיש, דאָס קערנדיקע יידיש פון די ליטווישע ישיבות.

קאַרלעבאַך האָט גענומען אַריינשיקן קאַרעספּאָנדענציעס אין „היינט“ ערגעץ אין יאָר 1926 אָדער 1927. ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט, איז ער געקומען קיין וואַרשע און איז געוואָרן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „היינט“. עזריאל קאַרלעבאַך איז געווען אַקטיוו אין פאַרשיידענע אַנטי-נאַצישע אַרגאַ-ניזאַציעס און קאַמיטעטן אין עטלעכע לענדער, אָבער האָט קיין מאָל נישט פאַרפּעלט פינקטלעך צו שיקן זיינע אַרטיקלען. די קאַנווערטן האָבן געטראָגן פאַסטשטעמפלען פון אַלערליי אייראַפּעישע שטעט, אויך פון היטלער-דייטש-לאַנד. עס האָט זיך אים געמלעך פאַרגלוסט צו זען וואָס עס קומט פאַר אין דייטשלאַנד אונטער דעם נאַצי-רעזשים און שרייבן וועגן די יידישע נגישות אין „היינט“. עס האָט שפּעטער דעם קאַפּפּעראַטיוו „אַלט-ניי“ געקאָסט אַ סך באַמזונגען און געלט אַריבערצופּעקלען קאַרלעבאַכן איבער דער „שוואַרצער“ גרענעץ צוריק קיין פּוילן. אין דעם צווייטן טייל ברענגען מיר זיין אייגענע שילדערונג פון אַט דעם עפּיזאָד און אַנדערע פרטים פון זיין קאַריערע.

אין 1936 איז קאַרלעבאַך מיט זיין פרוי און טאָכטער עולה געווען קיין אַרץ-ישראל פון וואַנען ער האָט רעגולער צוגעשיקט אַרטיקלען. קורץ נאָך דער גרינדונג פון מדינת-ישראל האָט קאַרלעבאַך געשאַפּן די אַוונט-צייטונג „מעריב“ אין תל-אביב. אונטער זיין רעדאַקציע איז די צייטונג אויסגעוואַקסן צו דעם צום מיינסטן פאַרשפּרייטן פרעסע-אַרגאַן אין דער מדינה און ער אַליין איז געוואָרן איינער פון די איינפלוסרייכסטע פּובליציסטן אין לאַנד.

קאַרלעבאַך איז געשטאַרבן פון אַ האַרץ-אַטאַק אין 1956, אין עלטער פון 48 יאָר. טויזנטער מענטשן זיינען געקומען צו דער לווייה. די גאַס וווּ עס שטייט דער בנין פון „מעריב“ אין תל-אביב איז אַנגערופן געוואָרן „רחוב קרליבך“.

ווען דער מחבר האָט געאַרבעט אויף דעם עסיי וועגן „היינט“, וואָס איז געדרוקט אין דעם צווייטן באַנד „פון נאַענטן עבר“, האָט ער געבעטן קאַרלעבאַכן צו שיקן אים פרטים וועגן זיין אַנטייל אין דער צייטונג. דער לייענער וועט זיין ענטפּער געפינען אין צווייטן טייל פון דער מאַנאָגראַפּיע.

ווען משה קליינבוים האָט אַנגעהויבן אַרבעטן אין „היינט“ איז ער נאָך געווען גאַר יונג, קוים געענדיקט דעם אוניווערסיטעט. פון דעסטוועגן האָט מען שוין דעמאָלט אין אים געזען אַן אויפגייענדיקן שטערן פון דעם יידישן געזעל-שאַפּטלעכן לעבן אין פּוילן. אַ דאַקטאָר פון באַרוף, האָט ער פאַרוואַרפּן די מעדיצינישע פּראַקטיק און זיך געווידמעט דעם אַלגעמיינעם ציוניזם. אַ געטרייער נאָכפּאַלגער פון זיין רבין, יצחק גרינבוים, האָט ער אים געשטיצט אַזוי ווייט, אַז מ'האַט אים אַנגעהויבן צו רופן „קליינגרינבוים“. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט דעם גלייכן שכל, דער פעיקייט צו אַנאַליזירן אַ פּאָליטישן פּראָבלעם און פאַרמולירן אַן ענין קלאַר און פאַרשטענדלעך. אין וואַרט אויף פאַרזאַמלונגען

און אין שריפט אין ארטיקלען אין „היינט“ האָט קליינבוים פאַרשפּרייט דעם געדאַנק, אַז יידן אין פּוילן דאַרפן נישט אַרײַנפאַלן אין יאוש, טאַרן נישט אויפגעבן דעם קאַמף פאַר זייערע בירגעררעכט. באַזונדער שאַרף פלעגט ער פאַלעמיזירן מיט די סאַציאַליסטן און קאַמוניסטן. זיין גלויבן און אַפטימיזם האָט אַנגעשטעקט דעם עולם, ער איז שנעל אויסגעוואַקסן צו אַ נאַציאָנאַלער פיגור אין פּוילישן יידנטום און, ווען יצחק גרינבוים האָט פאַרלאָזט פּוילן (זע קאַפיטל 7), איז ער געוואָרן דער ראש־המדברים אין פּוילישן ציוניזם און אין דער לאַנד־פּאַליטיק, דער אַנערקענטער פירער, — משה קליינבוים, שוין נישט מער „קליינגרינבוים“. זיינע רעדעס און ארטיקלען קעגן אַנטיסעמיטיזם פון סאַנאַציע־לאַגער האָבן אויפגערעגט די רעגירונג. ווען ער האָט אין 1935 געענדיקט דעם מעדיצינישן פאַקולטעט אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט, האָט ער געמוזט דורכ־מאַכן דעם אַבלגאַטאַרישן קורס אין דער אַפיצירן־שולע אין וואַרשע, אַבער מען האָט אים נישט געגעבן דעם אַפיצירן־דיפּלאָם ווי די אַנדערע גראַדואאַנטן, נאָר געשיקט דינען ווי אַ זעלנער אין אַ פּראַווינצער פּולק. דאָס איז געווען אַ שטראַף פאַר זיין ארטיקל „די צוויי פּנימער פון יוזעף פּילסודסקי“. ווען ער איז באַפּרייט געוואָרן אַ יאָר שפּעטער, האָט ער זיך אומגעקערט צו זיין טעטיקייט אין יידישן עפּנטלעכן לעבן און ווי אַ מיט־רעדאַקטאָר פון „היינט“.

זומער 1939 האָט זיך קליינבוים באַטייליקט אין 21סטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין זשענעווע. אין די לעצטע טעג פון אויגוסט, ווען עס איז קלאַר געוואָרן, אַז די מלחמה קען אויסברעכן אַ ליאָדע טאַג, האָט ער נאָך באַוווּזן מיט דעם לעצטן אַעראַפּלאַן צו פליען קיין וואַרשע און איז מאַביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי. נאָך פּוילנס מּפּלה האָט זיך קליינבוים און זיין משפּחה געפונען אין ווילנע און פּדי נישט צו וואַרפן זיך אין די אויגן פון די קאַמוניסטן, וואָס האָבן געהאַט מיט אים אַלטע חשבונות, האָט ער זיך פאַרלאָזט אַ לאַנגע באַרד און זיך אויסבאַהאַלטן ביי פּריינד. אין 1940 האָט ער באַקומען אַ סערטיפּיקאַט פון דער יידישער אַגענץ אין ירושלים און איז אַפּגעפאַרן קיין ארץ־ישׂראל. ווי משה סנה, האָט ער געהאַט אַ פּירנדיקע ראַלע אין ארץ ישראל, ווי דער הויפּט־פירער פון דער „הגנה“ און אַנפירער פון אַנדערע צענטראַלע אַרגאַנען און אינסטיטוציעס. ער האָט אויך אַ סך געשריבן אין דער יידישער און העברעיִשער פּרעסע.

זינט דער אַנטשטיינג פון מדינת־ישׂראל איז ער געווען דעפּוטאַט פון דער כנסת און פון 1951 געשטאַנען בראש פון „מפּלגה קומוניסטית ישׂראלית“ (מק"י). ווי אַזוי פון משה קליינבוים, דער פּובליציסט פון „היינט“, דעם פירער פון די אַלגעמיינע ציוניסטן און קעמפּער פאַר בירגעררעכט פון די יידן אין פּוילן, איז געוואָרן משה סנה, אַ קאַמוניסטישער פירער אין מדינת ישראל איז אַ באַזונדערע טעמע. עס וועט דאָ גענוג זיין צו זאָגן, אַז הגם עס האָבן פאַר אַזאַ מעטאַמאָרפּאָזע נישט געפּעלט קיין אידעאָלאָגישע סיבות, האָבן אַבער אויך נישט געפּעלט קיין

פערזענלעכע טעמים. און עס איז אַ פּאַקט, אַז אַן אויפּמערקזאַמער ליינער קען אין משה סנהס פּובליציסטישן שרייבן און אפילו אין זיינע פּרינציפּיעלע פּאַליטישע דעקלאַראַציעס ווי אַ קאַמוניסט, געפּינען שפורן פון געדאַנקען, וואָס ער האָט בשעתו אויסגעדריקט אויף די שפּאַלטן פון „היינט“. נאַטירלעך איז זיין אידעאָלאָגיע געוואָרן אַנדערש, די פּראַבלעמען אַנדערש, די אַרגומענטן אַנדערש, אָבער די קאַמענטאַרן און אפילו די מסקנות זיינען נישט שטענדיק גאַנץ אַנדערש געווען דערפון, וואָס משה קליינבוים פּלעגט דרוקן אַ מאָל אין „היינט“. און אוודאי קען מען דאָס זאַגן וועגן די אַרטיקלען און עפּנטלעכע אַרויסטרעטונגען פון משה סנה נאָך דער זעקס-טאַגיקער מלחמה (למשל זיין אַרטיקל The Soviet-Egyptian Solution to The Israeli Problem פאַרעפּנט-לעכט אין INTERNATIONAL PROBLEMS מאַי 1969). אין די טעזעס, וואָס ער האָט צוגעגרייט פאַר דעם 16טן קאַנגרעס פון דער מק"י, וואָס די פאַרטיי האָט פאַרעפּנטלעכט אין אַקטאָבער 1968, קען מען אין זיין אַנאַליז פון דעם יידישן פּראַבלעם אין דער וועלט, פון די אויפגאַבן פון ציוניזם און פון דער פּאַליטישער לאַגע פון מדינת-ישראל אויך געפּינען אַפּקלאַנגען פון זיינע אַמאַליקע אַרטיקלען אין „היינט“ און מיט אַ סך פון זיינע געדאַנקען וואָלט דער „היינט“ מסכים געווען. די קאַמוניסטישע פאַרטיי און איר ביסל אָנהענגערס האָבן נישט קיין גרויסן אַנזען אין ישראל. משה סנה איז געווען אַן אויסנאַם. זיין פּערזענלעכער חזן און פעיקייטן, זיין ציוניסטישע פאַרגאַנגענהייט, אידעאָליע און טריישאַפּט צו מדינת-ישראל זיינען געווען אַלעמען באַקאַנט. ער האָט אין דעם זעלבן גייסט פון פאַטריאַטיזם צו דער יידישער מדינה געפירט די מק"י און נאָך דער זעקס-טאַגיקער מלחמה אין 1967 האָט ער קריטיקירט די מאַסקווער רעגירונג פאַר איר שנאה צו ישראל.

משה סנה איז געשטאַרבן אין 1972 אין עלטער פון 63 יאָר. אין דער צוואה האָט ער אַנגעזאָגט, אַז ער זאָל געבראַכט ווערן צו קבר-ישראל און ווי עס פירט זיך ביי יידן, זאָל מען אים קובר זיין אויפן יידישן שטייגער און אויף זיין קבר זאָגן קדיש און אַ קאַפיטל תהילים.

אהרן-לוי ריקליס (1875—1960) איז געווען מער אינטערעסירט אין ליטע-ראַטור און קונסט ווי אין שרייבן צייטונג-אַרטיקלען. ער פּלעגט זאָגן, אַז די אַרבעט אין „היינט“, הגם זי נעמט ביי אים צו די זאַרג פאַר פּרנסה, שליינגט זי אים אָבער איין אַזוי ווייט, אַז ער האָט מער נישט קיין פּוּח און צייט פאַר ערנסטע ליטעראַרישע שאַפּונגען.

זיין קאַריערע אין „היינט“ האָט ער אַנגעהויבן מיט אַרטיקלען וועגן דער רוסישער און דייטשישער ליטעראַטור, די שרייבערס און די תקופות ווען זיי האָבן געשאפן. זיין פּסעוודאָנים א. ס. ליריק איז געוואָרן פּאַפּולער ביי די ליינערס באַלד נאָך זיינע ערשטע אַרטיקלען. ער האָט דעם פּסעוודאָנים גענוצט אַלע יאָרן און אַ סך מענטשן האָבן געמיינט, אַז דאָס איז זיין ריכטיקער נאַמען.

אין דער יוגנט איז ריקליס געווען א סאציאליסט, אבער האט זיך שנעל אנטוישט, געווארן א ציוניסט און געבליבן א ציוניסט ביזן סוף פון זיינע יארן. אין 1920 האט זיך ריקליס באזעצט אין בערלין, פון וואנען ער האט אלע וואך צוגעשיקט קארעספאנדענציעס וועגן סאציאלע און פאליטישע געשעענישן אין ווימאר-דייטשלאנד און אין מערב-איראפע. ער פלעגט אויך אפט שרייבן וועגן דער נייער דייטשישער ליטעראטור. דער הויכער אינטעלעקטועלער ניווא, דער אינטערעסאנטער אינהאלט, דער פיינער סטיל האט אים באליבט געמאכט ביי די לייענערס. ער האט געהאט א טבע צו שרייבן לאנגע פאראגראפן, נישט מער ווי צוויי אדער דריי אין אן ארטיקל פון עטלעכע הונדערט שורות. יאצקאן פלעגט זיך ביי אים בעטן: „ריקליס, האט רחמנות, טאמער וויל דער לייענער כאפן דעם אטעם, קען אים אויסגיין די נשמה. איר קענט זיך נישט פארגינגען צו מאכן א ביסל מער פאראגראפן?“.

ווען היטלער איז געקומען צו דער מאכט, האט זיך ריקליס אומגעקערט קיין ווארשע. אין געשפרעכן מיט קאלעגן אין רעדאקציע און אויך אין די ארטיקלען האט ער אויסגעדריקט די מיינונג, אז אין דייטשלאנד איז נישטא קיין ארגאניזירטער פאליטישער כוח גענוג שטארק אראפצווארפן דעם נאצי-רעזשים. דאס איז געווען א טרויעריקע נייעס, וואס האט זיך סותר געווען מיט די אנגענומענע מיינונגען פון פראפעסיאנעלע פאליטיקערס אין יענע טעג, וואס האבן געהאלטן, אז אט-באלד וועט דאס דייטשישע פאלק אראפוארפן היטלערן. א גייסטרייכער מענטש, א טאלאנטירטער שרייבער, פאפולער ביי די לייענערס, איז ריקליס נישט געווען קיין גליקלעכער מענטש אין פריוואטן לעבן. ער איז געווען א געבוירענער פעסימיסט, א שווארצענער און א ליכטיקן שטראל אין לעבן, אן איינזאמער, פארביטערטער, אנטוישטער אלטער בחור. ווען נישט אין רעדאקציע ביי זיין ארבעטטיש, פלעגט ער זיצן אין קאפען, קיין מאל קיין אייגענע היים נישט געהאט, געוויינט ביי יענעם אין א צימער אדער אין א האטעל. ער האט זיך באטראכט פאר א לא-יוצלה, וואס האט פארטאכלעוועט זיין ליטערארישן טאלאנט. ריקליס האט געהאט מעגלעכקייטן צו שאפן זיך א באדייטנדיקן ליטערארישן נאמען, אבער צי ער וואלט ריין פסיכיש געווען דערויף פעיק, איז אן אנדערע פראגע. ער האט געשריבן מיט א גרויסער אנשטרענגונג פון בערוון. יעדער ארטיקל פלעגט אים אנקומען ווי עבודת-פרך. ריקליס האט נישט געהאט קיין געדולד לאנג צו בלייבן אויף אן ארט. בערלין איז געווען אויס, איז ער אוועק קיין פאריז, דערנאך קיין לאנדאן און אריץ-ישראל און פון אומעטום געשיקט ארטיקלען. זומער 1939 האט ער זיך צוריק-געקערט קיין ווארשע, הויפטזעכלעך אפצונעמען האנאראר, וואס האט זיך אנגע-קליבן, ווייל די פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ האט אים נישט געקענט שיקן געלט קיין אויסלאנד צוליב די שיקאנעס פון דער פוילישער רעגירונג (זע קאפיטל 6).

אין דער פאניק, וואס האט ארומגעכאפט ווארשע פארן סאמע אויסברוך פון דער מלחמה, איז ריקליס אוועק קיין שוועדן און איז אין 1940 געקומען קיין ניו-יארק. דא איז ער געווארן א מיטארבעטער פון „פארווערטס“. אחוץ עטלעכע געציילטע קאלעגן פון ווארשע, וואס זיינען אזוי ווי ער פארוואגלט געווארן קיין אמעריקע, האט ער זיך כמעט מיט קיינעם נישט אפגעגעבן.

אין 1952 האט זיך ריקליס באזעצט אין ישראל.

נתן שוואלבע (1883—1941) האט אנגעהויבן זיין פובליציסטישע קאריערע אין „היינט“ אין 1914. אין די יארן פון דער דייטשישער אקופאציע האט ער א סך געשריבן קעגן די אסימילאטארן און שארף אטאקירט די א. ג. „רויטע“ אסימילאטארן, וואס זיינען געווען אקטיוו אין פאראיין פון די יידישע האנדלס-אנגעשטעלטע אין ווארשע (זע קאפיטל 2). אין פרייען פוילן האט ער געשריבן וועגן די פוילישע צווישן-פארטיישע באציאונגען און וועגן דער פוילישער איבערלעכער פאליטיק אין אלגעמיין. זיינע איינדרוקן פון די סייס-זיצונגען זיינען געווען אינפארמאטיוו, בליציק, געגעבן א באגריף וועגן די הינטער-קוליסן-רייסענישן אין פארלאמענט און רעגירונגס-קרייזן. ער איז געווען פאפולער ביי די ליינערס, מיט דער צייט האט ער זיך אנגעהויבן מער אינטערעסירן מיט אינטערנאציאנאלע פראבלעמען און האט זיך שנעל געשאפן א נאמען ווי אן עקספערט. שוואלבע האט זיך גוט געפאסט פאר די אויפגאבן פון א דיפלא-מאטישן קארעספאנדענט. ער איז געווען באהאוונט אין די אינטערנאציאנאלע פארהעלטענישן נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה, באהערשט דייטש, פראנ-צויזיש און ענגליש און געהאט צוטריט צו די דיפלאמאטישע קרייזן אין ווארשע און אין פעלקערבונד אין זשענעווע.

שוואלבע פלעגט אפט פארטרעטן דעם „היינט“ אויף אינטערנאציאנאלע קאנפערענצן. ווען עס זיינען אין ריגע, אין 1920, פארגעקומען די פויליש-סא-וועטישע שלום-אונטערהאנדלונגען, האט אים „היינט“ דעלעגירט ווי א ספעציעלן קארעספאנדענט. זיינע בריוו, וואס האבן זיך געדרוקט עטלעכע מאל א וואך און א מאל א טאג נאך א טאג, זיינען געווען אן סענסאציעס, אבער רייך אין פאקטן, וואס ער האט באקומען פון דער ערשטער קוועלע. ער איז געווען שטארק קריטיש לגבי די באלשעוויקעס, דעם „רוסישן בער, וואס האט ארויפגעצויגן אויף זיך די רויטע הויט“, ווי ער האט געשריבן. אין די קארעספאנדענציעס פון די זיצונגען פון פעלקערבונד האט ער קריטיש געשריבן וועגן דער פוילישער דיפלאמאטיע. דער פוילישער דיפלאמאטישער קארפוס איז צום גרעסטן טייל באשטאנען פון אריסטאקראטן, גרויסע ערדבאזיצערס, אדער פראפעסארן, אדווא-קאטן און זשורנאליסטן, כמעט אלע פון גאליציאנער אפשטאם, מייסטנס קרא-קעווער אדללייט פון אלטן יחוס. שוואלבע האט געשריבן, אז זיי פירן זיך ווי די אמאליקע פארריסענע דיפלאמאטן פון די פארשוונדענע מאנארכיעס, אז זייער פאליטיק איז נישט רעאל, דילעטאנטיש און דעריבער האט פוילן דורכפאלן

אויף דער אינטערנאציאנאלער ארענע. ער האט אויך נישט געהאלטן פון קאליבער און קוואליפיקאציעס פון די פוילישע קארעספאנדענטן, וואס נאך ווייניקע פון זיי האבן באהערשט אפילו איין אויסלענדישע שפראך. זיי זענען דעריבער געווען אינאלירט אויף די קאנפערענצן, נישט האבנדיק קיין מעגלעכקייט דירעקט צו פארשטענדיקן זיך מיט די דיפלאמאטן און זיך געמווט פארלאזן בלויז דערויף, וואס די פוילישע דעלעגאציע האט זיי דערציילט.

נתן שוואלבע האט געהערט צו דער „צעירי-ציון“-ארגאניזאציע און געדרוקט ארטיקלען אין דער פארטיי-פרעסע. דערנאך איז ער געווארן אן אלגעמיינער ציוניסט, אבער זיך פארמעל נישט פארבונדן מיט קיין שום פראקציע אין דער באוועגונג. אין 1919, ווען „דאס יודישע פאלק“ איז געווארן א טאגצייטונג, איז שוואלבע געווארן דארט א מיטארבעטער און צוזאמען מיט יצחק גרינבוים און ד"ר יהושע גאטליב איבערגענומען די אנפירונג פון דעם ציוניסטישן ארגאן. אין א יאר ארום ווען „דאס יודישע פאלק“ האט זיך פאראייניקט מיט „היינט“, האט ער איבערגענומען די אפטיילונג פון דער אויסלענדישער פאליטיק. זיינע ארטיקלען פלעגט ער אונטערשרייבן מיט דעם פולן נאמען, אדער מיט די פסעווי-דאנימען „סיגמא“ און ברי-נש. פון 1927 האט ער געשריבן כמעט אויסשליסלעך פאר דער יודישער טאגצייטונג אויף פויליש „נאש פשעגלאנד“ אין ווארשע.

שוואלבע איז געווען אן עלעגאנטער מאן. מעשה-דיפלאמאט, פאר וועלכן ער האט זיך שטילערהייט באטראכט, האט ער געטראגן קאנסערוואטיווע מלבושים פון טייערן שטאף און טייערע שניידערס. אפט האט מען אים געזען מיט א מאנאקל אין אויג. מאגער, הויט און ביינער, האט ער געהאט א פאר דארע, ביינערדיקע הענט מיט לאנגע, דינע פינגער. זיין כתב איז געווען ווי זיין פיגור: שמאלע, דינע אויסגעצויגענע אותיות. ער האט געשפילט די ראלע פון אן עפיקור, א גאסטראנאם און אן ארביטער עלעגאנציארום, א מבין ווי אזוי א מענטש דארף זיך נוהג זיין אין דער געזעלשאפט. אין ליטעראטור-פאראיין, ווו מ'האט פון אים דערפאר צו ביסלעך אונטערגעלאכט, אדער אין רעסאָראַן „פיקאדילי“ אויף ביעלאנסקע גאס, ווו די זשורנאליסטישע משפחה פלעגט זיך צוזאמענקומען נאך דער ארבעט, האט ער רק גערעדט וועגן דעם, ווי אזוי מ'דארף ריכטיק באנוצן טישגעשיר און אויפגעקלערט אזעלכע קולינארע רעטענישן, ווי פאר וואס מ'דארף צו האבן צוויי גאפל ווען מעסט פיש. אליין איז ער געווען א קליינער עסער, אבער געהאט גרויס הנאה צו רעדן וועגן אכילה.

שוואלבע איז געווען איינער פון די, וואס האבן באקומען אן ארט אין דעם וואגאן פאר זשורנאליסטן, וואס די רעגירונג האט עוואקוירט פון ווארשע. דעם 17טן סעפטעמבער האבן די באלשעוויקעס אים ארעסטירט צוזאמען מיט צוויי אנדערע יודיש-פוילישע זשורנאליסטן, שאול וואגמאן (1891—1941) און שמואל וואלאקאוויטש (—1893), אלע דריי זיינען זיי געווען אנפירנדיקע מיטארבעטערס פון דער פויליש-יודישער צייטונג „נאש פשעגלאנד“ אין ווארשע. די באלשע-

וויקעס האבן זיי פארשיקט קיין סומי, אין געגנט פון כארקאוו, ווו זיי האבן געארבעט אין א צוקער-פאבריק.

נאך וואלקאוויטש אליין האט זיך אפגעראטעוועט, ער לעבט איצט אין ישראל. אין א בריוו צום מחבר האט ער באשריבן זייער מארטיראלאגיע. אין די ערשטע טעג פון 1941 האט וואגמאן געפונען אין גאס א הינטל און עס געבראכט אהיים, נישט וויסנדיק, אז עס איז קראנק אויף די אויגן. ער האט זיך אנגעשטעקט מיט דער קראנקייט און געמוזט פארן אויף אן אפעראציע קיין אדעס. אין עטלעכע וואכן ארום איז אין דער פאבריק אנגעקומען א ידיעה, אז וואגמאן איז אין אדעס אריינגעפאלן אין ים אריין בעת דער עוואקואציע.

אין טאג ווען עס איז אויסגעבראכן די דייטשיש-רוסישע מלחמה איז וואלקא-וויטש פארמשפט געווארן אויף 10 יאר לאגער און שוואלבע ארויסגעשיקט צו ווערן אויף 5 יאר פון אוקראינע. מען האט זיי געווארפן פון איין לאגער אין צווייטן, אלע לאגערס זענען געווען געפאקט און מען האט זיי אין ערגעץ נישט געוואלט ארייננעמען. זיי זענען א צייט געזעסן אין דער תפיסה אין שטעטל וואלויקי, קורסקער געגנט, ביז מען האט ענדלעך געפונען פאר זיי א לאגער, אבער שוואלבע איז געבליבן אין דער תפיסה. אויפן וועג אין דעם לאגער האט זיך וואלקאוויטש אפגעוואלגערט צוויי טעג אויף דער באן-סטאציע אין וואלויקי. דערווייל האבן די דייטשן פארנומען דאס שטעטל און בשעת מען האט דעם טראנספארט ארעסטאנטן אויף דער שנעל עוואקוירט פון וואקזאל און געפירט אין דעם לאגער, וואס מען האט פאר זיי געפונען, האט וואלקאוויטש פון דער ווייטנס געזען ווי די תפיסה שטייט אין פלאמען. אזוי האט געענדיקט נתן שוואלבע.

שמעון שפיגעל (1891—) האט באארבעט די אייראפעישע פרעסע, ער איז אלע טאג געווען פארטראטן אין דער צייטונג מיט איין אדער צוויי ארטיקלען, דער עיקר וועגן נייע טעכנישע דערגרייכונגען און נייע דערפינדונגען אין מעדיצין און וויסנשאפט. ווען „היינט“ (אייגנטלעך „נייער היינט“) האט אין 1925 אנגעהויבן ארויסצוגעבן אן אילוסטרירטע וועכנטלעכע ביילאגע צו דעם פרייטיקדיקן נומער פון דער צייטונג, פריער אין 10 און שפעטער אין 8 זייטן, האט ער זי צוזאמענגעשטעלט צוזאמען מיט נחמיה פינקעלשטיין.

שפיגעל איז א ליידיגשאפטלעכער קאלעקטאר פון דער גראפישער קונסט, באזונדער פון אילוסטרירטע רעקלאמעס. אבער איבער אלעם איז אים טייער יעדע תמונת-אות און ער זאמלט מיט פיעטעט מוסטערן פון דער אנטוויקלונג פון דער גראפישער קונסט און דרוקשריפט ביי יידן. פאר דעם „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 האט שפיגעל צוגעגרייט אן אילוסטרירטע שטודיע מיט אן איבערבליק פון דער געשיכטע פון דער יידישער דרוקשריפט (175—176). דער גרונטגעדאנק פון דער ארבעט איז, אז דער עם-הספר ווייזט ארויס א קליינעם אינטערעס פאר דער עסטעטיק פון דעם געדרוקטן ווארט און דער

גראפישער פאָרם און אַז „די קינסטלערישע זייט פון דער ליטעראַרישער פראַ-
דוקציע ווערט ביי אונדז יידן באַהאַנדלט נאָר אַ מאָל אין אַ יובל“.
אין 1930 איז שפיגעל עולה געווען קיין ארץ-ישראל און מיטגענומען מיט
זיך זיין רייכע זאַמלונג, וועלכע ער האָט פון דעמאָלט שטאַרק אויסגעבויט.
זיין קאַלעקציע איז אפשר די איינציקע ביי יידן. ער האָט בדעה צו שענקען
זי איינעם פון די מוזייען אין ישראל.

קאפיטל צען

דער אַפּאַראַט פאַר איינשאַפן נייעס

דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע אין רוסלאַנד און פּוילן האָט „היינט“ אויפגעשטעלט אַן אייגענעם אַפּאַראַט מיטאַרבעטערס צו קלייבן נייעס מיט אַן אויג צו געבן די לייענערס אַן איינבליק אין די פּאַליטישע געשעענישן, עקאָנאָ-מישע פּראָבלעמען און קולטורעלע דערשיינונגען, וואָס שפּילן זיך אַפּ אין דער געזעלשאַפט אַרום זיי, אין דעם יידישן און נישט-יידישן עפענטלעכן לעבן. אין דער תקופה, ווען מען האָט בטבע אין דער יידישער פרעסע געהאַלטן פאַר ריכטיק צו פאַררוקן אין אַ זייט די נייעס פון טאַג, איז די שיטה פון „היינט“ אַפּצוגעבן די נייעס אַ חשובן אַרט אין דער צייטונג געווען אַ גאַר גרויסע נייעס פאַר זיך אליין.

דוד דרוק באַמערקט אין זיין דערמאָנטער אַרבעט (זע קאפיטל 1), „צו דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע“ (ז' 40): „ווי ווייט מען האָט אַלץ מורא געהאַט צו פאַרשוועכן דעם כבוד פון דעם לייט-אַרטיקל קען דינען דער פּאַקט, וואָס אפילו די ידיעה וועגן שלום צווישן רוסלאַנד און יאַפּאַן אין פּאַרטסמוט (וואָס האָט געענדיקט די רוסיש-יאַפּאַנישע מלחמה), ד"ה אַן ערשטקלאַסיקע ידיעה, איז פאַררוקט געוואָרן (אין „וועג“) כמעט אין אַ ווינקל... אין די ליטע-ראַרישע קרייזן האָט מען געקוקט אויף אַ צייטונג ווי אויף אַ זאַמלפּונקט פון ליטעראַטור... אַן אַרט צו אַנטוויקלען יונגע קרעפטן און געבן די עלטערע שריפט-שטעלערס אַ מעגלעכקייט צו שאַפן...“

„היינט“ האָט געמאַכט אַ סוף צו די דאָזיקע אַלטפּרענקישע באַגריפּן וועגן אַ טאַגצייטונג און אירע צילן און אויפגאַבן. פון אַ שטיפקינד איז כראַניק און נייעס בכלל דערהויבן געוואָרן אין דער צייטונג צו איינעם פון די וויכטיקסטע קאַמפּאָנענטן, אויף איין מדרגה מיט די אַרטיקלען. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט „היינט“ גערופן די לייענערס צו קומען אין רעדאַקציע דערציילן וואָס עס איז פאַרלאָפּן אין שטאַט. אין אַ ספּעציעלער מעלדונג איז געזאָגט געוואָרן: „דאָס ספּעציעלע ביוראָ אויפצונעמען נייעס, באַמערקונגען, דערקלערונגען פון וואַרשעווער לעבן איז טעגלעך אַפּן פון 10 ביז 12 פרי אין דער רעדאַקציע, „היינט“ ווי יעדער וועט געוויסנהאַפט אויסגעהערט ווערן.“ שוין אין יענע ערשטע יאָרן זיינע האָט „היינט“ געהאַט קאַרעספּאָנדענטן אין קאַנגרעס-פּוילן און אין דער גאַנצער רוסישער אימפעריע, וווּ נאָר עס זיינען געווען גרעסערע יידישע ישובים. אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט-מלחמות האָט „היינט“ געהאַט אייגענע קאַרעספּאָנדענטן כמעט אין אַלע לענדער פון מערב-איראָפּע. פון ארץ-ישראל פלעגן אַ מאָל צוויי, און אַ מאָל מער,

קארעספאנדענטן רעגולער צושיקן אַרטיקלען. חוץ דעם האָבן רייזנדע קאַרעס-פּאַנדענטן אין שליחות פון „היינט“ רעגולער באַזוכט יידישע פּונקטן אין איראַפּע. אין אַ ברייטער מאַס האָט „היינט“ אויסגענוצט די נייעס, וואָס זיינען אַנגע-קומען פון פּוילישע און אויסלענדישע אינפּאַרמאַציע-קוועלן: דריי פּוילישע טעלע-גראַפֿן-אַגענטורן, די אַמעריקאַנער טעלעגראַפֿן-אַגענטור „יוניטעד פרעס“ און עטלעכע אַרטיקע נייעס-אַגענטורן. „היינט“ איז געווען די איינציקע צייטונג אין פּוילן וואָס האָט אַבאַנירט די אַגענטור „וואַרלד קאַפּירייט קאַאַפּערייאַשאַן“ אין פאַרזי, וואָס האָט צוגעשטעלט אַרטיקלען פון מלוכה-מענער, געוועזענע דיפּלאַ-מאַטן און מיניסטאַרן, ווי ווינסטאַן טשערטשיל, אַנטאַני אידען, לעאַן בלום, און געלערנטע און שרייבערס ווי אַלבערט איינשטיין און טאַמאַס מאַן.

די גרעסטע אַנטערענונג איז געמאַכט געוואָרן צו געבן דעם לייענער וואָס מער יידישע נייעס און באַלייכטן פון יידישן שטאַנדפּונקט אַלע אַנדערע נייעס און געשעענישן. „היינט“ האָט אַבאַנירט צוויי יידישע אַגענטורן: „די יידישע טעלעגראַפֿן-אַגענטור“ (יט"א) און „פּאַלקאַר“, וואָס די יידישע אַגענץ האָט גע-שאַפֿן צו אינפּאַרמירן וועגן די געשעענישן אין ארץ-ישראל, דער אַנטוויקלונג פון לאַנד און דער פּאַליטישער און דיפּלאַמאַטישער טעטיקייט פון דער ציוניס-טישער לייטונג. ספּעציעלע מיטאַרבעטערס האָבן געהאַט די אויפגאַבע צו שרייבן פון פּוילישן פּאַרלאַמענט, אַנדערע האָבן באַאַרבעט דעם שטאַטראַט און דעם קהילה-ראַט אין וואַרשע, נאָך אַנדערע האָבן באַזאַרגט די נייעס פון די צענט-ראַלע יידישע אַרגאַניזאַציעס, פון אַרבעטער-לעבן און קולטורעלע אינסטיטוציעס. עס זיינען געווען ספּעציעלע רעפּאָרטערן פאַר פּאַליציי-כראַניק, וויכטיקע געריכט-פּראַצעסן, פאַר ספּאַרט, שאַך, קונסט-אויסשטעלונגען.

איינשטעלן דעם גרויסן אַפּאַראַט האָט גענומען צייט און מי. איבער נאַכט איז דאָס נישט געשען. עס איז נישט געווען גענוג פּראַפעסיאָנעלע יידישע זשורנאַליסטן פּעיקע צו געפינען די נייעס און שנעל שרייבן אַזוי, אַז עס זאָל זיין לייכט צו לייענען. מען האָט געדאַרפט לערנען וואָס און ווי אַזוי צו שרייבן, באַשטימען ווער עס איז צוגעפאַסט פאַר דעם געזעלשאַפּטלעכן און ווער פאַר דעם פּאַליטישן רעפּאָרטאַזש און ווער עס איז מער צוגעפאַסט צו שרייבן קרימי-נעלע כראַניק, אַדער ספּאַרט-נייעס. באַזונדער שווער איז געווען צו געפינען פּאַסיקע מענטשן איינצושטעלן און אַנהאַלטן אַ פּריינדלעכן פּערזענלעכן קאַג-טאַקט מיט די יידישע און נישט-יידישע פּאַליטיקערס און עסקנים צו וועלכע מען האָט געדאַרפט אַנקומען נאָך נייעס פאַר דער צייטונג. זיי זענען געווען אַ קוואַל פון וויכטיקע נייעס און דער פּאַרשטייער פון „היינט“ האָט געמוזט געווינען זייער צוטרוי. ביסלעכווייז, מיט גרויס געדולד, האָט מען די שוועריקייטן גובר געווען ביז עס האָט זיך געשאַפֿן אין דער „היינט“-משפּחה אַ באַדייטנדיקע גרופּע מיטאַרבעטערס וואָס איז געווען אין שטאַנד צו באַזאַרגן די צייטונג מיט אַלע אַקטועלע נייעס.

א. די פארלאמענטארישע קארעספאנדענטן

ווי דער פארלאמענטארישער קארעספאנדענט פון „היינט“ האט זיך אברהם קליינמאן ספעציאליזירט אין דער איבערלעכער פאליטיק. זיינע וועכנטלעכע איבערזיכטן „וואס מען שמועסט אין די פאליטישע ספערן“, וואס ער פלעגט אונטערשרייבן מיטן פסעוודאָנים „א פאליטיקער“, זיינען געווען פאפולער ביי די לייזערס, אבער נישט ביי דער צענזור. די צייטונג איז אפט קאנפסקירט געווארן פאר זיינע אַרטיקלען. אין די באַריכטן פון די זיצונגען פון סיים און סענאט האט ער געוויסט ווי אזוי צו קאנסאָלידירן דעם מאַטעריאַל און אויס-קלייבן וואָס עס האָט געהאַט אינטערעס פאַרן יידישן לייזער. אַפּט האָט ער באַגלייט די באַריכטן מיט אינטערעסאַנטע איינדרוקן פון די זיצונגען.

אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928 איז קליינמאָנען צוגעפאָלן די אויפגאַבע צו שרייבן וועגן דער מלוכישער אַרדענונג און די רעכט און פליכטן פון די בירגערס פון דער פוילישער רעפובליק, וואָס איז נאָך קיין צען יאָר אַלט נישט געווען. ער האָט זיין אויפגאַבע געוויסנאַפּט אויסגעפירט אין אַן אויסשעפּנ-דיקער פאַרשונג „פוילן און יידן אין פוילן“ (ז' 59—64). די אַרבעט פאַרמאַגט אַ רייכן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל און אַ שלל אַנדערע אינפאַרמאַציעס וועגן דער יונגער פוילישער מלוכה, וואָס זיינען דעם דורכשניטלעכן יידישן עולם נישט געווען באַקאַנט. זיין פאַרשונג האָט פאַרנומען אַ וויכטיק אַרט אין דעם אינפאַר-מאַטיוון טייל פון יוביליי-בוך.

אברהם קליינמאָן איז געווען אַ ציוניסט נאָך אויף דער שולבאַנק. ער האָט שטודירט יוריספרודענץ אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט, אַבער האָט נישט געענ-דיקט, אַזוי ווייט איז ער געווען אַריינגעצויגן אין דער ציוניסטישער אַרבעט. צו 26 יאָר האָט ער געדורקט אַרטיקלען אין פאַרשיידענע פובליקאַציעס אויף רוסיש און פויליש. קליינמאָן איז געווען איינער פון די גרינדערס פון דער סטודענטישער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע „ירדניה“, וואָס האָט זיך דערוואַרבן אַן אַנגעזעענע פאַזיציע אין יידישן עפנטלעכן לעבן אין קאַנגרעס-פוילן פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס איז געווען די אַרגאַניזאַציע, פון וועלכער עס זענען אַרויסגעקומען די שפּעטערדיקע ציוניסטישע עסקנים, וואָס האָבן מיט זייער וויסן, אינטעליגענץ, ענערגיע און קודם-פּל מיט זייער הייסן יידישן נאַציאָנאַליזם און טיפּן ציוניסטישן באַווסטזיין באַלעבט און באַווירקט דאָס יידישע עפנטלעכע לעבן אין די צווישן-מלחמה-יאָרן אין פרייען פוילן און ארץ-ישראל און דערנאָך אין מדינת-ישראל.

ווען דער 11טער ציוניסטישער קאָנגרעס אין ווין האָט אין 1913 באַשלאָסן אַריינצונעמען אין פּראָגראַם פון דער ציוניסטישער אַרבעט די גרינדונג פון אַ העברעישן אוניווערסיטעט אין ירושלים, האָט „ירדניה“ געגעבן די איניציאַטיוו פאַר אַן אויפרוף צו דער יידישער שטודירנדיקער יוגנט אויף דער וועלט צו

שטיצן דעם פראיעקט. דער אויפרוף איז ארויסגעגאנגען אין נאמען פון קאמיטעט פון קעגנזייטיקער הילף פון יידישע אקאדעמיקערס אין ווארשע. דער אויטאר איז געווען יעקב ראבינזאן, דעמאלט א סטודענט פון יורדישן פאקולטעט אין ווארשעווער אוניווערסיטעט. „היינט“ האט אפגעדרוקט דעם אויפרוף, וואס איז דערנאך איבערגעדרוקט געווארן אין דער יידישער פרעסע אויף דער גאנצער וועלט.

ווען די דייטשן האבן אקופירט ווארשע אין 1915, האט „ירדניה“ געגעבן די איניציאטיוו צו שאפן א „מרכז הציונים“. „מרכז“, ווי מ'האט אים פאפולער גערופן, האט זיך געפונען אין צענטער שטאט, אין א רעפרעזענטאטיוון לאקאל אויף קרולעווסקע 43, אקעגן דעם זאקסישן גארטן און דעם בנין פון דער בערזע. פאר די רוסישע צייטן האט זיך דארט געפונען דער רוסישער קלוב, „רוסקי אונגאלאק“ (דאס רוסישע ווינקעלע). דער קלוב איז עוואקוירט געווארן צוזאמען מיט דער רוסישער אדמיניסטראציע און „מרכז“ האט געירשנט דעם לאקאל מיט די פיינע קלובמעבל, א גרויסן זאל מיט א טעאטער-בינע און אנדערע איינריכטונגען. די ערשטע האט זיך אהין אריינגעצויגן די יוגנט-ארגאניזאציע „צעירי ציון“, באלד אבער איז דארט פון דער איניציאטיוו פון „ירדניה“ געשאפן געווארן דער „מרכז הציונים“ און עס האט זיך דארט קאנגצענטרירט דאס ציוניסטישע לעבן אין ווארשע. וויכטיקע פאליטישע באראטונגען, אלגעמיינע, יידישע און ציוניסטישע, זיינען אפגעהאלטן געווארן אין „מרכז“. נישט נאר איז די יוגנט אהין געקומען, נאר עלטערע עסקנים פלעגן זיך דארט גערן פארזאמלען אין דער אינטימער יידיש-פאלקסטימלעכער אטמאספער און באזוכט דעם לייענזאל און ביבליאטעק, וואס האט אין א קורצער צייט צוגעפגעזאמלט עטלעכע טויזנט ביכער אין רוסיש, פויליש, דייטש, העברעיש און יידיש. די ביבליאטעקארן זיינען געווען הערשל סאלאמאן (שפעטער א באאמטער אין דער יידישער קהילה) און חיים פינקעלשטיין א מיטגליד פון דער שילער-ארגאניזאציע „אחדות“ ביים „מרכז“. „היינט“ האט ווארעם געשטיצט דעם „מרכז“ און געהאט גרויס סימ-פאטיע פאר דעם ענטוויאזם און אידעאלים, וואס האט דארט געהערשט. אין נומער 244 פון 26סטן נאוועמבער 1915, איז אפגעדרוקט געווארן א לענגערע באשרייבונג וועגן די פילפארביקע יידיש-נאציאנאלע אקטיוויטעטן פון דער ציוניסטישער יוגנט-ארגאניזאציע. אייניקע פירערס פון „מרכז“ און „ירדניה“ האבן לאנגע יארן אנגעהאלטן א קאנטאקט מיטן „היינט“, זיי ווערן דערמאנט אין קאפיטל 12. אין 1917 האט די ציוניסטישע ארגאניזאציע אין פוילן באשלאסן ארויסצורופן יצחק גרינבוים פון רוסלאנד אנצופירן מיט דער יידישער פאליטיק און פאר-שטארקן די ציוניסטישע ארבעט און אברהם קליינמאן איז דעלעגירט געווארן צו העלפן גרינבוים און זיין פאמיליע ארויסצוקריגן זיך פון רוסלאנד, ווו עס האט נאך דער רעוואלוציע געהערשט אנארכיע און בירגערקריג. קליינמאן איז געווען א לוסטיקער, לעבעדיקער מענטש. געזונט ווי א דעמב,

האָט ער געשפרודלט מיט נישט-אויסגעשעפטער ענערגיע און ברויזדיקן טעם-פּעראַמענט. זיין געלעכטער האָט געקלונגען הויך און ווייט, גערעדט האָט ער נאָך העכער. ליידער איז זיין קאַריערע געווען קורץ. ער איז קראַנק געוואָרן אויף פאַרקיןסאַנס קראַנקייט, וואָס האָט אים געמאַכט פאַר אַ פיזישן אינוואַליד. דער מוח האָט געאַרבעט ווי פּריער, ער האָט זיך באַמיט צו טאָן פאַרשיידענע אַרבעטן אין רעדאַקציע, עס האָט אָבער מער נישט געקענט זיין קיין רייד, אַז ער זאָל קאַנען פאַרטרעטן דעם „היינט“ אין סיים. אברהם קליינמאַן איז געשטאַרבן אין וואַרשעווער געטאָ אין 1940, אין עלטער פון 52 יאָר.

ווען יצחק גרינבוים האָט געשאַפן דעם בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, (זע קאַפיטל 7) האָט ער געהאַט צו הילף אַ גרופּע יונגע ציוניסטן, וואָס האָבן זיך געווידמעט דער אַרבעט צו מאַביליזירן די יידישע וויילערס. איינער פון זיי איז געווען יוסף גראַוויצקי. דער דערפאַלג פון דער יידישער ליסטע איז אין אַ גרויסער מאָס געווען צו פאַרדאַנקען זיין ענערגיע, אַרגאַניזאַציע-פּעיקייטן און אויסדויער אין דער אַרבעט. צו 18 יאָר האָט ער גענומען שרייבן פאַר ציוניס-טישע פּובליקאַציעס, צו 21 יאָר איז ער געוואָרן מיטגליד פון צענטראַל-קאָמיטעט און גענעראַל-סעקרעטאַר פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין פּוילן און האָט זיך באַטייליקט ווי אַ דעלעגאַט אין די ציוניסטישע קאָנגרעסן. אין 1928 איז ער געוויילט געוואָרן ווי אַ פרנס אין וואַרשע.

אין „היינט“ האָט גראַוויצקי אָנגעהויבן אַרבעטן אין אָנהויב פון 1924, פּריער ווי אַ געהילף פון אברהם קליינמאַן בעת די שטורמישע „יידישע“ זיצונגען, ווען עס איז פאַר איין מענטש פיזיש נישט געווען מעגלעך צו שרייבן אויספירלעכע באַריכטן. מיט דער צייט, ווען אברהם קליינמאַן האָט צוליב זיין קראַנקייט מער נישט געקאַנט פאַרטרעטן דעם „היינט“, האָט יוסף גראַוויצקי פאַרנומען זיין פּאַסטן. ווען דער קאָאָפּעראַטיוו „אַלט-ניי“ האָט אין 1932 איבערגענומען אין אַרענדע דעם „היינט“, (זע קאַפיטל 19) האָט גראַוויצקי געקענט עולה זיין מיט דער משפּחה קיין ארץ-ישראל. ער איז געוואָרן דער קאַרעספּאַנדענט פון „היינט“, אַפט געצייכנט זיינע אַרטיקלען יוסף רגב. ער איז געשטאַרבן אין ישראל אין 1955 אין עלטער פון 50 יאָר.

חיים פינקעלשטיין איז געוואָרן פאַרלאַמענטאַרישער קאַרעספּאַנדענט נאָך גראַוויצקיס אָפּפאַר. ער האָט געשריבן אונטערן פּסעוודאָנים ח. פינק אָדער באַנוצט די אינציאַלן ח. פ. ווען זיינע אַנדערע אויפגאַבעס, ווי דאָס רעדאַגירן די אַרטיקע (וואַרשעווער) כראַניק, אָדער די פליכטן פון נאַכט-רעדאַקטאָר און דער עיקר — שפּעטער, ווען די אַנפירונג מיט די געשעפטן פון פאַרלאַג אַלס סעקרעטאַר פון קאָאָפּעראַטיוו „אַלט-ניי“ האָבן געמאַכט אוממעגלעך פאַר אים

רעגולער צו ארבעטן אין סיים איז שמואל-לייב שווערדשאַרף (1909 —) געוואָרן פאַרלאַמענטאַרישער קאַרעספּאָנדענט. ווען שווערדשאַרף איז מיט אַ שטיקל צייט פריער אָנגעקומען אין „היינט“, איז זיין אויפגאַבע געווען איבערצוזעצן פון דער אויסלענדדישער פרעסע טשיקאַווע לייען-מאַטעריאַל פאַר דעם וואַכנבלאַט „וועלט-שפיגעל“. ער האָט געקענט פרעמדע שפראַכן, געשריבן אַ פיינעם יידיש און זיך אַריענטירט וואָס עס קען אינטערעסירן אַ ליינער פון דעם וואַכנבלאַט. לאַנג אין „וועלט-שפיגעל“ האָט שווערדשאַרף גישט געאַרבעט. „היינט“ האָט מקרב געווען יונגע טאַלאַנטן און האָט געוואָרפן אַן אויג אויף דעם באַגאַבטן סטודענט (ער האָט שטודירט יוריספרודענץ אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט), וואָס האָט געהאַט גרויסע מעלות: אינטעליגענץ, חוש פאַר נייעס און וואָס די אַרבעט האָט געברענט אונטער זיינע הענט.

אַבער ביי די אַלע גישט-דורכשניטלעכע מעלות, וואָס זיינען אַזוי גייטיק פאַר אַ זשורנאַליסט, האָט ער געהאַט אַ גרויסן חסרון: עס האָט אים געפעלט אויסדויער אין דער אַרבעט, ער האָט גישט געקענט לאַנג אויספירן די זעלבע פליכטן. דערצו נאָך איז אים געווען שווער צופאַסן זיך צו דער גויטווענדיקייט צו אַרבעטן ווי אַ טייל פון אַ דיסציפלינירטן רעדאַקציע-קאַלעקטיוו, וואָס דאַס איז איינער פון די וויכטיקסטע יסודות פון אַ וויל-פונקציאָנירנדיקער צייטונג. אַבער מען האָט אים אַ סך מוחל געווען. פאַרקערט, מען האָט אים אָנפאַרטרויט וויכטיקע אַרבעטן מיט דער האַפענונג, אַז די נייע, גרעסערע פאַראַנטוואָרט-לעכקייט וועט אויף אים משפיע זיין.

בינו-לבינו האָט שווערדשאַרף געענדיקט דעם אוניווערסיטעט און געוואָרן אַדוואָקאַט. ער האָט ווייטער געאַרבעט אין „היינט“, אַ מאָל ווי נאַכט-רעדאַקטאָר, אַ מאָל געווען פאַרלאַמענטאַרישער קאַרעספּאָנדענט, אַרויסגעגעבן פאַפּולערע בראַשורן אויף יידיש וועגן פאַרשיידענע לעגאַלע ענינים, ווי אַזוי אויפמאַען חובות, וועגן שטייערן וכו'. ער האָט אויך פאַרפאַסט שאַראַדן אויף יידיש און דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע האָט ער איינגעפירט אַזאַ אַפּטילונג אין „וועלט-שפיגעל“ און געוואָרן איר רעדאַקטאָר.

זומער 1939 האָט „היינט“ דעלעגירט שווערדשאַרפן ווי איינעם פון זיינע שליחים צום 21סטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין זשענעווע. ווען די מלחמה איז אויסגעבראַכן, איז ער געבליבן אין פאַריו.

נאָך היטלערס אינוואַזיע אין פראַנקרייך אין 1940 האָט שווערדשאַרף, געטראַגן פון דעם גרויסן שטראַם היימלאַזע, וואָס זיינען געלאַפן פון די היטלעריסטישע חיילות, זיך פאַרהאַלטן אין מאַרסעל. חיים פינקעלשטיין האָט זיך געווענדט צום פרעזידענט פון י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראַיין אין ניו יאָרק, ד"ר בן-ציון האַפּמאַן (צביון, 1874—1954) און געבעטן זיך משתדל צו זיין וועגן אַן אַמערי-קאַנער וויזע פאַר שווערדשאַרפן, אַבער צביון האָט גישט באַנומען ווי דרינגלען גייטיק די זאַך איז געווען. ער איז געבליבן קאַלט און גלייכגילטיק צום גאַנצן

ענין: „וואָס דאַרפֿט איר זיך „באַדערן“? ווער וועט אים דאָ אויסהאַלטן, איר?“ — אין געווען זיין רעאַקציע. האָלב איראַפע איז שוין דעמאָלט געווען אונטער היטלערס יאָך, זיין אייגענע צייטונג, וווּ ער איז געווען איינער פון די פירנדיקע שרייבערס, האָט אַלאַרמירט די לייענערס וועגן גורל פון די יידן אין די אַקופירטע לענדער, אָבער צביון האָט זיך נישט געוואָלט „באַדערן“.

צום גליק איז די באַציונג פון אַן אַנדער פאַרוואַלטונג-מיטגליד פון דעם י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראיין, וויליאַם עדלין (1878—1947), געווען גאָר אַן אַנדערע. עדלין האָט געהאַט אַן אַפּן אויער און אַ וואַרעם האַרץ פאַר אַ יידישן שרייבער אין סכּנה. שנעל און מיט דערפאַלג האָט ער זיך משתדל געווען וועגן דער וויזע און אינטערווענירט אין „היאָס“ וועגן אַ שיפּסקאַרטע.

ווען שווערדשאַרף איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע, האָט ער געהאַט 25 סענט אין זיין פאַרמעגן. ער האָט געפונען אַרבעט אין אַ פאַבריק פון דאַמען-קליידער ביז ער האָט געקראָגן אַ פאַסטן אין דער ניו-יאָרקער ביבליאָטעק. בקרוב איז ער אַנגאַזשירט געוואָרן דורך דער טעלעגראַפֿן-אַגענטור „יוניטעד פרעס“ אין ניו-יאָרק. זיין אויפגאַבע איז געווען אויפכאַפֿן ידיעות, וואָס זיינען אַנגעגעבן געוואָרן אויף קורצע ראַדיאָ-כוואַליעס פון די אונטערערדישע אַרגאַניזאַציעס אין די אַקופירטע לענדער אין איראַפע.

אין 1943 איז ער צוגענומען געוואָרן אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און האָט געדינט אין ביוראַ פון מיליטערישע אינפֿארמאַציעס (א.ס.ס.) אין דער ראַנגע פון סערושאַנט. דערנאָך האָט ער געדינט אין גענעראַל-שטאַב אין וואַשינגטאָן און אין די אַמעריקאַנער מיליטערישע מיסיעס אין לאַנדאָן, פאַריז, רוים, קאַיר און ירושלים. בעת דעם פּראַצעס פון די נאַצישע הויפּט-מלחמה-פאַרברעכערס אין נירנבערג, האָט ער זיך באַטייליקט אין צוגרייטן די מאַטעריאַלן פאַר דעם באַשול-דיקונגס-אַקט. אין 1946 איז ער אַרויס פון דער אַרמיי אין דער ראַנגע פון לייטענאַנט.

אין דער אַרמיי האָט שמואל לייב שווערדשאַרף געענדערט דעם נאַמען אויף סאַמועל ל. שאַרפּ און האָט נאָך דער באַפריינג פון מיליטער-דינסט אַנגעהויבן אַ וויסנשאַפֿטלעכע קאַריערע. פון 1949 איז ער פּראַפעסאָר פון „אַמעריקאַנער אוניווערסיטעט“ אין וואַשינגטאָן און צו זיין 60סטן געבוירנשאַג, אין 1968, איז ער באַערט געוואָרן מיט דעם ערנטיטל „אוניווערסיטעט-פּראַפעסאָר“ — דער העכסטער אַקאַדעמישער טיטל פון אַ פּראַפעסאָר. בלויז נאָך איין פּראַפעסאָר פון „אַמעריקאַנער אוניווערסיטעט“ טראַגט דעם דאָזיקן ערנטיטל.

פּראַפעסאָר שאַרפּ האָט פאַרעפנטלעכט אַ צאָל ווערק וועגן אינטערנאַציאָנאַלע פּראַבלעמען. אין דעם בוך „פּאַלאַנד — ווהייט איגל אַן אַ רעד פילד“ (פוילן — אַ וויסער אַדלער אויף אַ רויטן פעלד) — אַ רמו אויף דער פוילישער מלוכה-פּאַן, האָט ער אין 1949 באַהאַנדלט דאָס פּראַבלעם פון די גרענעצן פון דער פוילישער רעפובליק נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה. ער האָט אַרויס-

גערקט דעם געדאנק, אז פוילן האט גארנישט פארלוירן ווען דער ווילנער קאנט און מזרח-גאליציע זיינען אנעקסירט געווארן דורך סאוועט-רוסלאנד, ווייל אנטשטאט די ווירטשאפטלעך אפגעשטאנענע, ארעמע פראווינצן, האט זי באקומען רייכע, אינדוסטריעל אנטוויקלטע טעריטאריעס, וואס האבן פריער געהערט צו דייטש-לאנד. דאס בוך האט געמאכט א גרויסן רושם. די פוילישע נאציאנאליסטן און פאליטישע עמיגראנטן, פאר וועלכע די ביידע פראווינצן, און באזונדערס די שטעט ווילנע און לעמבערג, האבן א סענטימענטאלע באדייטונג, האבן דעם אויטאר קריטיקירט.

פראפעסאר שארפ האט עטלעכע מאל באזוכט ישראל און געהאלטן לעקציעס אין תל-אביב און אין דעם ישראל-אינסטיטוט פאר אינטערנאציאנאלע ענינים. אין 1947 האט ער חתונה געהאט מיט לארע מעצקער, וואס פארנעמט אן אפיירנדיקע פאזיציע אין בירוא פאר פארשוונגען וועגן סאציאלער וויסנשאפט אין וואשינגטאן.

פאליטישע פליאטקעס זיינען א גאנגבאר ארטיקל אומעטום און אין אלע צייטן און פוילן איז נישט געווען קיין אויסנאם. קלאנגען פון „זיכערע קוועלן“ וועגן אינטריגעס און סקאנדאלן אין די „הויכע פענצטער“ פלעגן זיך שנעל פאר-שפרייטן דורך דער „פאנטאמל-פאסט“, אבער אין דער פרעסע איז וועגן דעם געווען שא-שטיל, ווייל ווער וואלט זיך דאס איינגעשטעלט צו דרוקן אין דער צייטונג וועגן קארופציע און אינטריגעס צווישן מיניסטארן און הויכע באאמטע ? בערנארד זינגער (1893—1966) איז אבער געווען א יוצא-מן-הכלל. ער האט אפן געשריבן וועגן די פליאטקעס און „קאטשקעס“, מיט וועלכע עס איז פול געווען אין די קולוארן פון סיים. ער איז געווען „פאן-בראט“ אין די פארשיידענע קרייזלעך אין די רעגירונג-ספערן, וואס האבן אים אויסגענוצט פאר זייערע אינטריגעס און פלעגן אים אונטערטראגן סודות פון חדר וועגן די אינערלעכע מחלוקות און רייסענישן. אין דעם טאטאליטארן רעזשים אין פוילן האבן נישט געפעלט קיין פאליטיקאנער, וואס האבן זיך קעגנזייטיק אונטערגעשטעלט פיסלעך און דערציילט קאמפראמיטירנדיקע מעשיות איינער וועגן צווייטן. זינגער האט זיי געהאלפן ארויסצוברענגען די סודות פאר דער עפנטלעכקייט.

מיט די שווערע ראנגלענישן פאר עקזיסטענץ, וואס די יידן האבן געמוזט פירן, האט זיך זינגער ווייניק אפגעגעבן. דער עיקר זיינען געווען סודות פון חדר. ער האט געדרוקט זיינע רעפארטאזשן, די צענזור האט זיך צו אים זעלטן געטשע-פעט — „היינט“ איז דאכט זיך קיין מאל נישט קאנפסיקירט געווארן צוליב זינגערס שרייבן — און דער עולם האט זיך אמוזירט. אחוץ וועכנטלעכע רעפארטאזשן אין „היינט“ האט זינגער געשריבן פאר פיר אדער פינף אנדערע צייטונגען אויף יידיש און פויליש אין ווארשע און אין דער פראווינץ, אויך אין ווילנער „טאג“, אונטער זלמן רייזענס רעדאקציע.

בערנארד זינגער האט געגעסן נישט פון איין פאליטישער קיך. אַנגעהויבן

האָט ער ווי אַ לינקער „פּוּעל־ציוניסט“, געוואָרן אַ פּאַלקיסט און האָט אפילו פיגורירט אויף זייער וואַל־ליסטע צום סיים. פון די פּאַלקיסטן איז ער אַריבער צו די קאַמוניסטן, דערנאָך האָט ער זיך דערקלערט „אומפּאַרטייזש“, אָבער ראַדיקאַל, אַ גאַר שטאַרקער ראַדיקאַל. אין תּוֹך גענומען איז זינגער געווען נישט מער ווי אַ „משה פּאַרקערט“ (ער פלעגט אונטערשרייבן זיינע רעפּאַרטאַזשן רעגניס — זינגער געשריבן פּאַרקערט) און אַ ציניקער, אַ געבוירענער צולהכעיסניק און קידער־ווידערניק. ער האָט אַראַפּגעריסן אַלץ, פון אַלעמען חוּק געמאַכט, געקוקט פון אויבן אַראַפּ. ער האָט פיינט געהאַט „ליטוואַקעס“, חוּק געמאַכט פון „לשון־קודש“, געלאַכט פון די ציוניסטן, מיט די קאַמוניסטן האָט ער זיך גערייצט, אַז ער איז אַ בעסערער מומחה אויף מאַרקסיזם ווי זיי, והאַראַיה — ער האָט דורכשטודירט דעם „קאַפיטאַל“ פון טאַוּל ביז טאַוּל און ווער פון זיי האָט דאָס געקענט זאַגן אויף זיך ?

בערנאַרד זינגער איז געווען איינער פון די 15 יידישע זשורנאַליסטן, וואָס זיינען אַוועק פון וואַרשע אין דעם עוואַקואַציע־צוג פון דער פּוילישער רעגירונג (זע קאַפיטל 9). די באַלשעוויקעס האָבן אים אַרעסטירט אין דעם טייל פון פּוילן, וואָס איז אַקופּירט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי, און די סאַוועטישע מאַכט האָט אים פּאַרשיקט אין אַ לאַגער. אין 1941, נאָך דעם ווי עס איז געשלאָסן געוואָרן דער פּויליש־סאַוועטישער אַפּמאַך, איז זינגער באַפּרייט געוואָרן אַ דאַנק דער אַמגעסטיע פּאַר די פּאַרשיקטע פּוילישע בירגערס. אַלטע פּריינד פון דער רעגירונג האָבן אים געשאַפּן אַ פּאַסטן אין דער פּוילישער אַמבאַסאַדע אין קויבישעוו און ער איז דערנאָך צוואַמען מיט דער אַרמיי פון גענעראַל וואַלדיסלאָוו אַנדערס (1892—1970) אַרויס פון סאַוועט־רוסלאַנד.

נאָך דער מלחמה האָט זיך בערנאַרד זינגער באַזעצט אין לאַנדאָן. אין 1959 האָט ער באַזוכט וואַרשע און דאָרט געדרוקט אויף פּויליש זכרונות פון אַמאַליקן יידישן וואַרשע „מאַיע נאַלעווקי“ (מיינע נאַלעווקעס).

דאָס ביכל איז ביי אים אַרויסגעקומען ווי אַ פּאַשקוויל אויף דער שטאַט וווּ ער איז געבוירן געוואָרן ביי פרומע עלטערן, אויסגעוואַקסן און געהאַט שיינ פרנסה. עס איז געשריבן מיטן חוּק און גיפטיקן סאַרקאַזם וועגן דעם שטייגער לעבן און די מנהגים פון די וואַרשעווער יידן. אומזיסט וועט איר ביי אים זוכן עפעס וועגן דער לאַנגער געשיכטע פון דעם גרויסן יידישן ציבור אין דער פּוילישער הויפטשטאָט, זיינע קאַמפּן, זיין שעפּעריש קולטור־לעבן, וועגן די גרויסע ווירט־שאַפּטלעכע דערגרייכונגען. אַזוי ווי אין דער כראַניק, וואָס ער האָט געשריבן פון די סיים־קולואַרן, האָט ער אין זיינע זכרונות אויך נישט געהאַט מער וואָס צו דערציילן, ווי פּליאַטקעס און געשמאַקלאַזע שטעכווערטלעך, געמאַכט אַלעמען צו שאַנד און צו שפּאַט. מיט זעלבסט־האַס, טיפּיש פאַר אַ געוויסן מין רענעגאַטן ביי יידן, מאַכט ער עפּר־ואַפּר פון זיינע מלמדים און לערערס, האָט נישט קיין גוט וואַרט נישט פאַר יוגנט־חברים און נישט פאַר קאַלעגן־זשורנאַליסטן. ווי אין אַ

קרומען שפיגל קומען זיי ארויס ביי אים ווי א המון פאנאטיקערס. פאר דעם ליינער פון יוגן דור אין פוילן, וואס ווייסט גארנישט וועגן יידן, ווערט אבער כסדר באמבארדירט מיט אנטיסעמיטישע פראפאגאנדע דורך די היינטיקע מושלים, האט זינגער געמאלן „זיינע“ נאלעווקעס ווי א נעסט פון עפעס א גראטעסקער „טשעמנא מאסא“ ווי די ענדעקעס האבן גערופן די יידן. דער אלטער משומד ארענשטיין—ארענסקי, אדער דער ראפינירטער, אבער נישט ווייניקער גיפטיקער אנטיסעמיטישער פובליציסט אדאלף נאוואטשינסקי האבן אנדערש נישט געשריבן אין דער „ענדע-ישער“ פרעסע זייערע אנטיסעמיטישע ארטיקלען.

ב. די רעפארטערן

אין קאפיטל 11 שרייבן מיר, אז יוסף שמעון גאלדשטיין און בער קוטשער האבן געארבעט ווי געזעלשאפטלעכע רעפארטערן, חוץ זייערע פונקציעס ווי הומאריסטן. דער באגאבטער נאוועליסט הערש-לייב זשיטניצקי, וואס איז געווען איינער פון די נאכט-רעדאקטארן און האט אפט פארטראגן דעם סעקרעטאר פון דער רעדאקציע, האט אויך פארטראגן דעם „היינט“ ווי א רעפארטער אויף פרעסע-קאנפערענצן און אנדערע געזעלשאפטלעכע אימפרעזעס. זיינע באריכטן זיינען געווען פרעציז, פינקטלעך, געשריבן אין א פיינער ליטערארישער שפראך. מען האט אים באוונדערט אין דער רעדאקציע פאר שרייבן גאנץ אויספירלעכע באריכטן פון אויסנווייניק, אן נאטיצן.

ה. ל. זשיטניצקי איז אנגעקומען אין „היינט“ אין יאר 1922. א מענטש א קאלטבלוטיקער, אויסערלעך אן ליידנשאפטן און עמאציעס, האט ער געמאכט דעם איינדרוק פון איינעם, וואס עס גייט אים קיין זאך נישט אן. אבער אונטער דער מאסקע פון א גלייכגילטיקן, אפאטישן מענטשן האט זיך אויסבאהאלטן א זשור-נאליסט און נאוועליסט מיט א געטאקטער שפראך און א שארף אויג. אין זיינע ליטערארישע ווערק פלעגט ער זיך פסדר אומקערן צו דער טעמע פון יידישן לעבן אין די קליינע פוילישע שטעטלעך. זיין ציקל „מיין זיידנס הייזקע“ האט געפונען א ברייטן אפקלאנג ביי די ליינערס.

ווען די דייטשן האבן פארנומען ווארשע, איז ער אוועק קיין לעמבערג, פון וואנען די דייטשן האבן אים פארשיקט אין א קאנצענטראציע-לאגער. ער איז אומגעקומען אין 1942 אין עלטער פון 51 יאר.

חיים פינקעלשטיין האט א סך יארן געארבעט ווי א געזעלשאפטלעכער רעפארטער-טער. ער האט איינגעשטעלט קאנטאקטן מיט יידישע און נישט-יידישע פערזענלעכע לעכקייטן און פארזיכערט פארן „היינט“ וויכטיקע און באגלויבטע ידיעות. די קאנטאקטן זיינען גוט צו נוצן געקומען דעם קאאפעראטיוו „אלט-ניי“, ווען די עקזיסטענץ פון קאאפעראטיוו איז געשטעלט געווארן אין סכנה (זע קאפ' 19 און דעם מחברס ארבעט אין „פון נאענטן עבר“, באנד 2, ז' 121).

עס לייגט זיך אויפן שכל, אז „היינט“ האט געהאט א רעפארטער ספעציעל

פֿאַר ציוניסטישע נייעס. דאָס איז געווען משה דאַנציגערקראַן (1904—), דער היינטיקער משה רון אין ישראל. זיין אויפגאַבע איז געווען צו שטיין אין קאַנ-טאַקט מיט די פֿאַרשידענע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס און שרייבן וועגן זייער אייגענער אַרבעט און דער טעטיקייט פֿון די ציוניסטישע פֿירערס.

משה דאַנציגערקראַן איז געווען נישט בלויז אַ רעפֿאָרטער אַ געזעלשאַפטלעכער אַדער ציוניסטישער — ער איז געווען מער, אַ סך מער. ער האָט זיך באַטראַכט ווי אַ מין אַמבאַסאַדאָר פֿון די ציוניסטישע אינטערעסן און געשטאַנען אויף דער וואַך פֿון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אויף די שפּאַלטן פֿון „היינט“. ער האָט געלעבט און געאַטעמט מיט ציונים, געווען אויסגעקאַכט מיט דער ציוניסטישער פּאַליטיק, גוט באַהאַונט מיט אינערלעכע פּאַרטייִשע פּאַסירונגען, געווען פּאַמיליער מיט די פֿירערס. משהלע, ווי מ'האַט אים גערופן, האָט געהאַט פּריינד, וואָס האָבן אים געהאַלפֿן צו שאַפֿן זיך אַ נאַמען פֿון אַ גוטן רעפֿאָרטער און פּלעגן אים גערן דערציילן אינטערעסאַנטע נייעס פֿאַר דער צייטונג. דאַנציגערקראַן האָט הויך געשעצט זיין אַרבעט אין „היינט“. די צייטונג איז געווען ביי אים ווי אַ מקום־קדוש, אויף די שרייבערס האָט ער געקוקט ווי אויף פּהנים. רירעוודיק ביז גאַר האָט ער געאַרבעט מיט חשק און ברען ביי טאַג און ביי נאַכט, זיך געוואַלט אויסצייכענען, ווייזן וואָס ער קען. עס איז פֿאַר אים נישט געווען קיין אוממעגלעכע אויפגאַבע. ער איז געווען באַשיידן, געקוקט מיט יראַת־הפּבוד אויף די עלטערע קאַלעגן. ביסלעכווייז איז ער אַנערקענט געוואָרן ווי איינער פֿון דער „היינט“־משפּחה.

ווען דער קאַאָפּעראַטיוו „אַלט־ניי“ האָט איבערגענומען דעם „היינט“, איז די פֿאַרוואַלטונג נאַכגעקומען דאַנציגערקראַנס בקשה און געגעבן אים אַ מעגלעכקייט עולה צו זיין קיין אַרץ־ישראל ווי אַ קאַרעספּאַנדענט פֿון „היינטיגע נייעס“. ער פּלעגט רעגולער שיקן אינטערעסאַנטע בריוו. אַ סך בריוו זיינען געדרוקט געוואָרן אין „היינט“.

אין די יאָרן פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה און שפּעטער אין מדינת ישראל, האָט משה רון אַנטוויקלט אַ לעבהאַפטע זשורנאַליסטישע און געזעל-שאַפטלעכע טעטיקייט אין ישראל און מחוץ לאַרץ. הויפטזעכלעך אַ דאַנק זיין איניציאַטיוו און ענערגיע איז אין תל־אביב אויפגעשטעלט געוואָרן דער „בית סוקולוב“, וווּ עס געפינט זיך די היים פֿון וועלט־פּאַרבאַנד פֿון די יידישע זשורנאַליסטן. אויף דעם אַוונט פֿון וועלט־פּאַרבאַנד געווינדעט דער יידישער פּרעסע אין פּוילן האָט משה רון דערציילט עפּיזאָדן פֿון זיין אַרבעט אין „היינט“. אויסצוגן פֿון זיינע זכרונות ברענגען מיר אין צווייטן טייל.

אברהם רינדערמאַן (1907—?) איז געווען אַ רעפֿאָרטער אין „היינט“ מיט דער ספּעציעלער אויפגאַבע צו שטיין אין קאַנטאַקט מיט די ציוניסטישע געסט פֿון אויסלאַנד, וואָס פּלעגן קומען קיין פּוילן מיט פּאַרשידענע מיסיעס. אין 1936 איז ראַבינער ד״ר סטיפּען ווייז, דער ציוניסטישער פֿירער אין אַמעריקע, געקומען

קיין פוילן מיט דער כוונה צו באקענען זיך מיט דער לאגע פון די יידן און די ציוניסטישע ארגאניזאציע האט דעלעגירט רינדערמאנען ער זאל באגלייטן דעם גאסט איבער די יידישע געגנטן אין ווארשע. ד"ר וויזו האט געבעטן צו פירן אים דווקא איבער די גאסן ווו עס איז קאנצענטרירט די יידישע ארעמקייט. ער האט געזען זייערע קראמען, די ווארשטאטן, אריינגעגאנגען אין זייערע היימען, גערעדט מיט די קרעמערס, בעל-מלאכות און גאסן-הענדלער. רינדערמאן האט שפעטער דערציילט ווי אזוי ד"ר וויזו איז געווען דערשיטערט פון דעם דלות, וואס ער האט געזען און פון דעם, וואס די יידן האבן אים דערציילט וועגן די רדיפות, טעראר און באַיקאט, וואס האט זיי געפלאגט. ער האט באוונדערט זייער אפטימיזם און דעם טיפן גלויבן, אז די צייטן וועלן ווערן בעסער.

אברהם רינדערמאן איז אומגעקומען אין ווארשעווער געטא. לייב ביי (1890—1955) האט זיך קאנצענטרירט אויף כראניק פון חסידישן לעבן. ער האט אויך געהאט פארבינדונגען אין דער אונטערוועלט און צווישן דער יידישער ארעמקייט, צוגעשטעלט א פארביקן און פארשיידנארטיקן מאטעריאל, אבער מ'האט געדארפט זיין פארזיכטיק וואס צו דרוקן: נישט שטענדיק זיינען זיינע קוועלן געווען גענוג באגלויביק און אפט האט ער ליב געהאט צוצוגעבן א ביסל אייגענע פאנטאזיע.

אליין איז ער אויך געווען אזוי קאלירפול ווי זיינע נייעס. א פיאסעטשנער חסיד, האט ער געהאט א לאנגע געדיכטע באַרד, וואס איז צוגעקומען ביז סאמע אונטער די אויגן. אין דער וואכן האט ער געטראגן א „געהאקטע * קאפאטע. פון אונטער דעם שווארצן קאפעליוש פלעגט ארויסקוקן א סאמעטענע יארמולקע. אויסגעזען האט ער ווי א באַלעבאטישער פרומער ייד פון דער פראווינץ, א דין, אדער א הענדלער, גארנישט ווי א רעפארטער, וואס יאגט זיך נאך א שטיקל נייעס. שבת פלעגט ער אפט זיצן ביים רבינס טיש אין א זשופיצע און שטריימל. אבער באלד נאך הבלדה, פלעגט ער זיך נעמען צו דער ארבעט און קומען אין רעדאקציע מיט „פרישע, צאפלידקע“ נייעס, נאך איידער ער האט אויסגעטאן די בגדי־שבת.

ביינס מעלה איז געווען, וואס ער האט געהאט וועגן ווי אזוי צוצוקומען צו די חסידישע קרייזן. אנדערע רעפארטערן, די „גאלעבראדניקעס“**, ווי די חסידים אין פוילן האבן גערופן די יידן מיט ראזירטע בערד, האבן קיין לייכטן צוטריט אהין נישט געהאט.

---

* א קורצער, עלעגאנטער פאסאן פון א טוכענער קאפאטע „געפאסט“ (איינגענומען) אין דער טאליע, מיט א שניט („שליץ“) פון הינטן.

** אן אידיאמאטישע פארקירצונג אויף יידיש פון צוויי פוילישע ווערטער: גאלא ברעדא נאקעטע גאמבע.

בעת דער מלחמה איז אים געלונגען מיט אַ גרופע אַנדערע פּליטים צו קומען קיין ארץ-ישראל איבער יאַפּאַן. ער האָט באַקומען אַרבעט אין פּראָפּאַגאַנדע-ביוראָ פּון „מזרחי“ און שפּעטער געוואָרן רעפּאָרטער פּון די „לעצטע נייעס“ אין תּל-אביב. ווען ער איז שווער קראַנק געוואָרן פּאַרן טויט האָט ער אויף קיין איין טאַג נישט פּאַרפּעלט זיין אַרבעט.

דער יונגער נאַוועליסט מרדכי גרינפּעדער (1901—?) האָט אַרויסגעהאַלפּן מיט כּראַניק אין „היינט“ און „היינטיגע נייעס“. פּון דער ישיבה איז ער אַוועק אין דער הויכשול פּאַר דער וויסנשאַפּט פּון יידנטום אין בערלין און געשריבן אַרטיקלען אין דער יידישער פּרעסע אין בערלין. נאַכן צוריקקומען קיין וואַרשע האָט ער פּאַרעפּנטלעכט אַ צאַל קורצע דערציילונגען און געשריבן קאַרעספּאַ-דענציעס פּאַר יידישע צייטונגען אין אַרגענטינע, קאַנאַדע און מעקסיקע. אין 1938 האָט גרינפּעדער באַקומען די ערשטע פּרעמיע פּאַר אַ נאַוועלע אין אַ ליטעראַרישן קאַנקורס פּון „פּאַרווערטס“ אין ניו-יאָרק. דעם זעלבן יאָר האָט ער אונטער דעם פּסעוודאָנים מ. פּעדערגרין פּאַרעפּנטלעכט אין „היינט“-יובּל-בוך אַ פּראָגמענט פּון דער דערציילונג „הכשרה“.

נייעס פּון דער אַרבעטער-וועלט האָט באַזאָרגט דער וועטעראַן פּון די „לינקע פּוּעלי-ציון“, יעקב קענער (1884—1951). אַלע וואָך האָט זיך אין „היינט“ געדרוקט זיינע אַ זייט נייעס פּון לעבן פּון די יידישע אַרבעטער. קענער האָט געשריבן וועגן קאַמף פּון דעם יידישן פּראַלעטאַריאַט פּאַר בעסערע לוינען, די באַציונגען צווישן דעם יידישן אַרבעטער און דעם אַרבעטס-געבער. די אַרטיקלען און דער אינפּאַרמאַטיווער מאַטעריאַל, וואָס ער האָט געדרוקט אויף דער זייט, זיינען געווען וויכטיק נישט נאָר פּאַר די דירעקט פּאַראַינטערעסירטע ליינענערס, נאָר אויך פּאַרן ברייטערן עולם.

בעת דער מלחמה איז קענער פּון ווילנע איבער רוסלאַנד און יאַפּאַן געקומען קיין אַמעריקע און איז אין ניו-יאָרק געווען טעטיק אין דער פּאַרטיי. אין 1947 איז ער עולה געווען קיין ישראל.

רעצענזיעס פּון די יידישע קונסט-אויסשטעלונגען האָט געשריבן בן-ציון גרינבוים. ער האָט גענומען שרייבן קריטישע נאַטיצן וועגן דעם שאַפּן פּון יידישע קינסטלערס אין די שפּעטע דרייסיקער יאָרן און זיך באַטייליקט אין „היינט“ ביזן אויסבראַך פּון דער צווייטער וועלט-מלחמה. בעת דער אַקציע אין וואַרשעווער געטאָ אין יאַנואַר 1943 איז ער אומגעקומען אין עלטער פּון 43 יאָר. אין 1913 האָט „היינט“ אַנגעהויבן צו דרוקן באַריכטן פּון געריכט-זאַל און אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט-מלחמות זיינען באַריכטן פּון פּראָצעסן סיסטעמאַטיש געדרוקט געוואָרן אַלע טאַג. דוד תּאומים איז געווען געריכט-רעפּאָרטער. די באַריכטן, וואָס ער פּלעגט אונטערשרייבן מיטן פּסעוודאָנים צווילינג, זיינען געווען זאַכלעך, אַביעקטיוו, אַן ביליקע סענסאַציעס. תּאומים האָט געשטאַמט פּון אַ חסידישער משפּחה און געלערנט אין חדרים

און ישיבות. געווען איז ער א באשיידענער מענטש, שטיל און ערנסט. צו 16 יאר האט ער דעביוטירט מיט א נאָוועלע פון חסידישן לעבן, אין די שפעטערדיקע יארן האט ער, אונטערן פסעוודאָנים „דער חסיד“, פאַרעפנטלעכט אייניקע דער-ציילונגען, אויך אין „היינט“. אין „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 איז געדרוקט א פראַגמענט פון זיין גרעסערער דערציילונג „נקמה“. תאומים גורל בשעת דער מלחמה איז נישט באַקאַנט.

יצחק רויזמאַן (1888—1958) האט געשריבן רעפארטאַזשן פון געריכט און אַנדערע נייעס. ווען ער האט זיך באַזעצט אין ארץ-ישראל, פלעגט ער אַפט שיקן קאַרעספּאָנדענציעס צום „היינט“ און „היינטיגע נייעס“.

דער שאַך-מייסטער רפאל פיינמעסער האט אין „היינט“ געדרוקט באַריכטן פון שאַך-קאַנקורסן, די לאַקאַלע און פון די טורנירן אין אויסלאַנד. ער האט געשטאַמט פון אַ חשובער חסידישער משפחה פון סוחרים, אָבער האט פאַר-נאַכלעסיקט די געשעפטן, אַזוי שטאַרק איז ער געווען פאַרטאַן אין שאַך-שפּיל. יעדן פרייטיק האט „היינט“ געדרוקט זיין דיאַגראַם פון אַ וויכטיקער פאַרמעסטונג. אין „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 האט פיינמעסער אַפגעדרוקט אַן אַרטיקל „שאַכשפּיל און יידן“ (179). אין אַ פיינעם יידיש האט ער געגעבן אַן איבערבליק פון דער געשיכטע פון שאַך, די אויפטוען פון די באַרימטע מייסטערס און דעם אינטערעס, וואָס יידן האָבן שטענדיק געהאַט פאַר שאַך. באַזונדערס אויספירלעך האט ער באַהאַנדלט דעם אַנטייל פון פוילישע יידן אין די שאַך-פאַרמעסטן. יעקב זבונסקי (זיבונסקי) איז געווען דער ערשטער, וואָס האט גענומען שרייבן וועגן ראַדיאַ אין דער יידישער פרעסע אין פוילן. ער האט געאַרבעט אין „היינט“ ווי אַ לינאַטיפֿ-זעצער אָבער זיין הויפּט-אינטערעס איז געווען מוזיק און ער האט אַנטייל גענומען אין דער טעטיקייט פון „הומיר“, דער מוזיקאַלישער געזעלשאַפט אין וואַרשע. מען דאַרף פאַרשרייבן אויף זיין חשבון, אַז באַריכטן פון מוזיקאַלישע ראַדיאַ-קאַנצערטן זיינען אין פוילן אַ לאַנגע צייט דערשינען בלויז אין „היינט“ אַליין. אין יענע צייטן איז מוזיק פאַר-שפּרייט געוואָרן אין ראַדיאַ דורך אַרקעסטערס און נישט פון גראַמאַפּאָן-דיסקן ווי דאָס ווערט פראַקטיצירט היינט און זבונסקי האט געשריבן די רעצענזיעס וועגן די קאַנצערטן. אויך אַ דאַנק אים איז „היינט“ אַ לאַנגע צייט געווען די איינציקע יידישע צייטונג, וואָס האט אַלע טאַג געדרוקט די ראַדיאַ-פראַגראַמען פון די פוילישע און אויסלענדישע ראַדיאַ-סטאַציעס. אין „וועלט-שפיגעל“ האט ער געדרוקט אַרטיקלען וועגן די חידושים און דערגרייכונגען פון ראַדיאַ ווי אַ קאַמוניקאַציע-מיטל. ער איז געשטאַרבן פון הונגערי אין וואַרשע ווער געטאָ אין עלטער פון 51 יאַר.

זלמן פלאַטניק איז געווען רעפארטער פון דער וואַרשעווער בערזע. ביי טאַג האט ער פאַר דעם פראַווינצער נומער געגעבן די פרייזן פון אַקציעס, גאַלד און וואַלוטע אויף דער אַפיציעלער בערזע. אין אַוונט, פאַרן וואַרשעווער נומער

האָט ער צוגעגעבן די פּלוקטור־רונגען אין די פּריוואַטע וואַלוטע-טראַנזאַקציעס. די דאָזיקע טראַנזאַקציעס האָט די מאַכט גערופן „שוואַרצע בערזע“. אין פּרי-וואַטע טראַנזאַקציעס איז דער קורס פּון זלאַטי באַרעכנט געוואָרן לויט די נאַטי-רונגען אויף די אויסלענדישע בערזעס און איז דעריבער געווען מער רעאַל ווי אין וואַרשע וווּ דער קורס איז דיקטירט געוואָרן דורך דער רעגירונג. דער אונטערשיד איז דערגאַנגען ביז 80 פּראָצענט און די שולד איז געוואָרן געוואָרן אויף די יידן, אַז זיי דריקן אַראָפּ דעם קורס פּון זלאַטי בפּיוון. די מאַכט פּלעגט מאַכן אַבלאַוועס אויף דער „שוואַרצער בערזע“, קאַנפּיסקירן די וואַלוטע, אַרעסטירן די וואַלוטע-הענדלערס און זיי פּלעגן פאַרמשפּט ווערן אויף לאַנגע טערמינען. די „ענדעקישע“ פּרעסע פּלעגט די אַבלאַוועס און די וואַלוטע-פּראַצעסן צעבלאַזן ווי אַ באַווייזן, ווי אַזוי יידן גראַבן פּלומרשט אונטער די פּוילישע פּינאַסן.

שלמה פּיינקינד (1891—1942) איז געווען רעפּאָרטער פאַר קרימינעלער כּראַניק. אַ זון פּון דעם יידישן היסטאָריקער און פּובליציסט משה פּיינקינד און ברודער פּון דעם פּוילישן און יידישן שריפטשטעלער נתן פּיינקינד, איז שלמה פּיינקינד געוואָרן אַ פּאָליציי-רעפּאָרטער בעת דער דייטשער אַקופּאַציע אין די יאָרן פּון דער ערשטער וועלט-מלחמה. זיין אַמביציע איז געווען נישט נאָר צו שרייבן וועגן מאַרדן, רויבערייען, גנבות און פאַרגוואַלדיקונגען, נאָר אַליין פאַרשן פאַר-ברעכנס אויף דער אייגענער האַנט און אויפדעקן סודות, וואָס זיינען אַפט נישט געווען באַקאַנט אפילו דער אויספאַרשונג-מאַכט. פּיינקינד האָט געהאַט „פּריינד“ אין דער פּאָליציי, די „פּריינדשאַפּט“ האָט אים טאַקע געקאַסט אַ שיינע מטבע, אָבער דאָס האָט אים זיך גוט אָפּגעצאַלט. ער איז שטאַלץ געווען אויף דעם נאַמען פּון „קעניג פּון די וואַרשעווער רעפּאָרטערן“ און האָט זיינע נייעס געדרוקט נישט נאָר אין „היינט“ אַליין. פּיינקינד פּלעגט זיך אַפט לאַזן פאַרפירן פּון דער רעפּאָרטערישער פּאַנטאָזיע און, אַז דער רעדאַקטאָר פּלעגט צו אים האַבן אַ טענה, פּלעגט ער זאָגן: „אמת נישט אמת, אָבער אַ שיינע מעשה איז עס?“ ביז 1942 איז שלמה פּיינקינד געווען אין וואַרשעווער געטאָ, אַ קורצע צייט האָט ער זיך באַהאַלטן ביי זיינע אַמאַליקע פּריינד פּון דער פּאָליציי אויף דער פּוילישער זייט, ביז די דייטשן האָבן אים געכאַפּט און פאַרשיקט אין סקאַרזשיסקאַ-לאַגער וווּ ער איז אומגעקומען.

ווי אַ צייטונגמענטש און רעפּאָרטער איז יואל שווייגער געווען אַ זשור-נאַליסטישע מיספּאַרשטענדעניש. ש. י. יאַצקאָן האָט אים מקרב געווען און מען האָט אים אַריינגענומען אין דער „היינט“-משפּחה נישט אַזוי פאַר זיינע זשור-נאַליסטישע פאַרדינסטן ווי פאַר זיינע סימפּאַטישע, מענטשלעכע מעלות. ער האָט זיך שטענדיק געאַיילט, אייביק געלאָפּן, נישט געקענט איינזיצן אויף אַן אַרט, עס האָט אים געטראַגן — וווּהין, צו וואָס? ער האָט אפשר אַליין גוט נישט געוואוסט, אָבער געלאָפּן איז ער — און תמיד געווען צו שפּעט, אָדער געקומען צו פּרי, מיינסטנס צו שפּעט. אין דער אַרבעט איז ער געווען נישט

ארגאניזירט, געטראגן פולע קעשענעס מיט פאפירלעך און נאטיצן, אבער די טעקע, מיט וועלכער ער האט זיך נישט געשיידט, האט ער גענוצט אויף צו באהאלטן אן אלטן צייטונגס-ארטיקל און נאך אַזעלכע זאכן.

שווייגער איז געווען אַ פריינדלעכער מענטש מיט פייער, איידעלע מאַנירן. אַ שיינער מאַן, איז ער יונגערהייט גרוי געוואָרן. די טשופרינע מיט געדיכטע זילבער-גרויע האַר, דאָס גלאַט-ראַזירטע, נערוועז אַנגעשטרענגטע פנים, די העל בלויע בלישטשענדיקע אויגן האָבן אים געגעבן אַ כאַראַקטעריסטישן אויסזען. ער איז געווען געוויסנהאַפט ביי דער אַרבעט, אַבער געהאַט אומבאַגרענעצטן צוטרוי צו מענטשן און דאָס איז נישט דווקא אַ גוטע מעלה פאַר אַ רעפּאָרטער.

שווייגער האָט וועגן דעם נישט גערעדט מיט קיינעם, אַבער ער איז אַרומ-געגאַנגען מיט אַ טיפּער ווונד אין האַרצן. זיין פרוי איז פון אים אַוועק און מיטגענומען זייערע צוויי קינדער. די סיבה פון דעם צעשטערטן פאַמיליע-לעבן איז געווען, וואָס זיין פרוי איז געווען אַסימילירט, אין גאַנצן אַפּגעפרעמדט פון יידן און יידישקייט. און ער, ווי אַ נאַציאָנאַלער ייד און ציוניסט, האָט געחלומט וועגן אַרץ-ישראל און עליה. זיין ברודער דוב (בערעלע) שווייגער, איז געווען איינער פון די ערשטע עולים און איז געשטאַרבן פון אַ ווונד, וואָס ער האָט געקראַגן פון אַן אַראַבישער קויל נאָך אין 1909. זיין גאַנץ לעבן האָט יואל שווייגער געהאַט אַ באַגער צו באַזעצן זיך אין אַרץ-ישראל און פאַרנעמען דאָס אַרט פון זיין געפּאַלענעם ברודער. אַבער דאָס איז אים נישט באַשערט געווען. ער איז געשטאַרבן נאָך אַ קורצער קראַנקייט אין 1937.

אַ רייכער מקור פון כראַניק פאר די רעפּאָרטערן זיינען געווען די אַלערליי גאַסן-הענדלערס, וואָס האָבן פאַר גראַשנס פאַרקויפט פון וועגעלעך, „געוואַלדיקע מציאות“: אויפס און טעפלעך, רעשטלעך מאַנופאַקטור און גלאַזוואַרג און וואָס נישט? דאָס אויפס איז געווען אַ ביסל „אַנגערירט“, אַבער נאָך צום עסן, מאַרגן וועט עס שוין זיין אַרויסצוואַרפן; די טעפלעך און גלאַזוואַרג — אַפּגע-קלאַפט און אויסבראַקירט, אַבער נאָך צום נוצן, דאָס שטיקל סחורה האָט געקענט צו נוצן קומען אויפצונייען אַ קליידל. פרייטיק פלעגט מען פון די וועגעלעך פאַרקויפן „סטוינקעס“, דראַבנע פישלעך, די ביליקסטע פון אַלע פיש. אַרעמע ווייבער פלעגן דאָס איינהאַקן מיט אַ סך ציבעלעס און געהאַט „געפילטע פיש“ אויף שבת. אין געטאָ איז דאָס געוואָרן אַ גאַר וויכטיקע שפייז.

די דאָזיקע הענדלערס האָט מען גערופן „חסדלעך“ — זיי האָבן „אַפּגעגעבן חסד של אמת“ די „סחורה“, וואָס מען וואַלט אַנדערש געדאַרפט אַרויסוואַרפן אויפן מיסט. „אַלץ ווערט געכשרט“, פלעגן רופן די יידן, וואָס פלעגן ערב פסח אין דער פרי טראַגן איבער די הייף ברענענדיקע אויוונס מיט קאַכעדיק וואַסער צו פשרן די פלים אויף יום-טוב, און ביי די „חסדלעך“ איז טאַקע אַלץ „געכשרט“ געוואָרן.

געווען אַנדערע אַזעלכע „סוחרים“. מ'פלעגט פאַרקויפן פאַר אַ גראַשן „לימאַ-“

נאד" פון א פארוואווערט בלעכן פעסל געטראגן אויף די פלייצעס, צו טרינקען פון א גלאז, וואס איז א גאנצן טאג געשווענקט געווארן אין דעם זעלבן ביסל וואסער אין א שיסל צוגעלייט פון פארנט צום פעסל. אנדערע האבן מיט גע-פילדער און ליארעם אנגעבאטן, אן עס און א טרינק און א כמאל פאר א צווייער" — א שטיקל ארבוז פון דעם זעלבן סארט, ווי דאס אויפס אויף די וועגעלעך. די ארעמסטע זיינען געווען די ווייבער, וואס פלעגן האנדלען מיט „הייסע" בייגל אין א קוישל, געוויינלעך פלעגן זיך דערמיט פארנעמען זקנות און פרויען פון קראנקע מענער, אדער פון מענער אן ארבעט, אדער אלמנות מיט הונגעריקע יתומים. זיי האבן זיך „אויסגעהאלטן" פון פארקויפן עטלעכע טוך בייגל. עס זיינען אויך געווען קינדער, אפט גאר קליינע, וואס האבן אויף דער אייגענער האנט געהאנדלט מיט די בייגל. זיי אלע זיינען געווען פארייער צווישן די „חסדלעך", די ארעמסטע, די צום מערסטן אומבאהאלפענע, די ערשטע קרבנות פון די פאליציאנטן, וואס פלעגן צו זיי אויסלאזן זייער רציחה, אן רחמנות, מיט האס אויסטישן די בייגל אויפן ברוק, אויסגעמישט מיט שניי אין ווינטער, מיט בלאטע אין די רינשטאקן ווען עס האט גערעגנט.

די „חסדלעך" האבן געמוזט האבן שארפע אויגן, א גוטע שמיעה און געזונטע פיס צו שפאנען א גאנצן טאג איבער די גאסן און פלינק אנטלויפן פון די פאליציאנטן. פאר די רעפארטערן זיינען זיי געווען א וויכטיקער קוואל פון שטאט-כראניק. זיי האבן געזען און געהערט וואס עס טוט זיך ארום זיי אויף דער גאס און גערן דערציילט די נייעס פאר די „גאזעטן". און דאס זיינען געווען די פארשווינען, וואס זי. ווענדראף, פנחס קאץ, ב. קוטשער האבן באשריבן אין זייערע גאסן-בילדלעך אין „היינט" און מ. קיפניס האט זיי אראפגעכאפט פאר זיינע פאטאגראפיעס (זע קאפיטל 11).

ג. „די ליבע פראוויניץ"

דאס יידישע לעבן אין דער פראוויניץ, פריער אין צארישן רוסלאנד, אבער ספעציעל אין דער פוילישער רעפובליק, איז ברייט אפגעשפיגלט געווארן אויף די שפאלטן פון „היינט". יעדע איינציקע קהילה, אפילו די גאר קליינע, איז געווען א וועלט פאר זיך, געהאט איר אייגענעם קאלאריט, איר טראדיציע, אירע ספעציעלע אינטערעסן, אן אייגן שטייגער-לעבן, א געשיכטע, וואס האט זיך געצויגן דורות און יארהונדערטער. די גרעסטע אנשטרענגונג איז געמאכט געווארן צו דערגרייכן די ווייטסטע ישובים, צו באווייזן די פראווינצער ליינערס, אן די צייטונג האט זיי נישט פארגעסן, פארקערט, האט א טיפן אינטערעס פאר זייערע באדערפענישן.

„היינט" האט איינגעשטעלט א נעץ קארעספאנדענטן איבער דער גאנצער פויליש-יידישער פראוויניץ און רעגולער געדרוקט זייערע ארטיקלען. די קא-רעספאנדענציעס, וואס זיינען געווען וויכטיק פון שטאנדפונקט פון די לאקאלע

נייעס, האבן אויך געהאלפן צו פארשטארקן דאס יידישע געזעלשאפטלעכע לעבן אויף די ערטער און ברענגען פאר דער וועלט דאס בילד פון יידישן לעבן אין פוילן. אחוץ די קארעספאנדענציעס האט „היינט“ געדרוקט איבערזיכטן פון דער פראווינצער פרעסע און בילדלעך און קוריאזן פון לעבן פון די יידן אין דער פראווינץ. עס איז אויך איינגעפירט געווארן א בריוקאסטן פאר די פראווינצער ליינערס און א גרויסע אנטרענעגונג איז געמאכט געווארן צו דרוקן זייערע בריוו אין דער ספעציעלער אפטיילונג „די טריבונע פון פאלק“.

ווי שוין דערמאנט אין קאפיטל 9 האט אהרן איינהארן געשריבן די פרעסע-איבערזיכטן וואס ער פלעגט אונטערשרייבן „ראדיאן“ און ב. יאשוואן האט געשריבן פעליעטאנען וועגן פראווינצער לעבן און קוריאזן. מנחם קיפניס האט דעם מאטעריאל פאר זיינע פארשידענע סעריעס (זע קאפיטל 11) געקליבן אויף נסיעות איבער דער פראווינץ.

אינער פון די ערשטע קארעספאנדענטן איז געווען יוסף רויטבערג (1875 — 1925) אין קיעוו. אן אלטער זשורנאליסט (ער האט אנגעהויבן שרייבן אין דער אלגעמיינער רוסישער פרעסע נאך אין 1895), א מענטש מיט א גרינט-לעכער תלמודישער דערציאונג און אלגעמיינער בילדונג, האט ער אין זיינע קארעספאנדענציעס געגעבן די ליינערס פון „היינט“ א בילד פון יידישן לעבן אין אוקראינע. זיין פאזיציע ווי א קארעספאנדענט אין קיעוו איז געווארן באזונדער וויכטיק בעת דעם בייליס-פראצעס, וואס האט צוזאמען מיט דער אויספארשונג געדויערט קנאפע 2 יאר (1911—1913).

נאך דער רעוואלוציע פון מערץ 1917, האט רויטבערג געארבעט אין „פעטרא-גראדער טאגעבלאט“, וואס איז דערשינען אין דער אמאליקער צארישער הויפט-שטאט אונטער דער רעדאקציע פון יצחק גרינבוים. אזוי ווי א מאל אין די קארעספאנדענציעס פארן „היינט“, איז די הויפטטעמע פון זיינע ארטיקלען געווען דאס לעבן פון די אוקראינישע יידן.

אין 1921 איז רויטבערג אוועק פון ראטנפארבאנד. ער האט זיך דערשלאגן קיין ווארשע און ווידער אנגעהויבן שרייבן פארן „היינט“, „הצפירה“ און אנדערע אויסגאבעס אין פוילן. א יאר שפעטער האט ער עמיגרירט קיין אמעריקע און זיך באזעצט אין פילאדעלפיע. אין אמעריקע איז רויטבערג אויך געווען טעטיק ווי א פובליציסט און איבערזעצער פון דער רוסישער ליטעראטור.

מיט דער אנטשטייג פון דער פוילישער רעפובליק איז די אחריות פון „היינט“ געווארן גאר גרויס ווי א פירנדיקער פאליטישער יידישער ארגאן אין דער הויפטשטאט פון דער נייער מלוכה. פוילן איז געווען א היפשע מלוכה אין צענטראל-איראפע מיט איבער 3 מיליאן יידן, וואס האבן געלעבט צעשפרייט איבער דער גאנצער רעפובליק. די פראגע פון א ספעציעלער אויסגאבע פון „היינט“, וואס זאל אין אונט מיט דער באן ארויסגעשיקט ווערן צו די פראווינצער ליינערס און אַנקומען צו זיי אין דער פרי, איז געווארן דרינגענדיק. אָבער

„היינט“ האט זיך אפגעגעבן א דין-וחשבון, אז דאס אליין איז נישט גענוג. קודם-כל האט מען געדארפט זארגן, אז די צייטונג זאל צוגלייך מיט די אנדערע אלגעמיינע טאג-ידיעות האבן לאקאלע אינפארמאציעס פארן לייענער אין דער פראווינץ. מיר וועלן דא דערמאנען אייניקע פון די אקטיווע קארעספאנדענטן פון די גרעסערע יידישע ישובים אין פוילן, וואס האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייערע ארטיקלען און טעלעפאנישע באריכטן.

באלד ווי „היינט“ איז ארויס, האט דער פארלאג זיך אנגעשטרענגט צו געווינען פאר דער צייטונג די לייענערס אין לאדזש. דער גרויסער דינאמישער יידישער ישוב, וואס האט מיט אזא ענערגיע געהאלפן, אז די שטאט זאל ווערן „דער פוילישער מאנטשעסטער“, איז געווען דער נאטירלעכער און נאענטסטער ציל פון „היינט“. דער ערשטער קארעספאנדענט פון „היינט“ אין לאדזש איז געווען זלמן זילבערצווייג (1894 — 1972). ער האט זיין אויפגאבע בשלמות אויסגעפירט ביז 1925, ווען ער איז אוועק קיין ארץ-ישראל ווי א קארעספאנדענט פון „היינט“. עטלעכע יאר שפעטער איז זילבערצווייג געקומען קיין אמעריקע, געארבעט אין „מארגען-זשורנאל“ און רעדאגירט דאס וואכנבלאט „דער אמערי-קאנער“. שפעטער האט ער זיך באזעצט אין לאס-אנדזשעלעס ווו ער האט מיט דערפאלג געפירט א יידישע ראדיא-שעה. זלמן זילבערצווייג האט רעדאגירט און פארשפרייט דעם לעקסיקאן פון יידישן טעאטער, פאר וועלכן ער האט געארבעט ביזן סוף פון זיין לעבן. אין צווייטן טייל זיינען געדרוקט זיינע זכרונות וועגן זיין ארבעט אין „היינט“, די ערשטע יארן פון דער צייטונג, וועגן דעם רעדאקטאר יאצקאן און די מיטארבעטערס.

אויף זילבערצווייגס רעקאמענדאציע איז קארעספאנדענט אין לאדזש געווארן אהרן אלפערין. אין 1928, ווען ער איז אוועק צום „פארווער היינט“, איז דער פארשטייער פון „היינט“ אין לאדזש געווארן דער העברעישער לערער און שרייבער שמואל ראזענשטיין. ער איז אומגעקומען אין לאדזשער געטא.

ד"ר נתן סווערדלין (1907 —) א מיטארבעטער פון דער ארטיקער ציוניסטישער צייטונג „די צייט“, איז געווען קארעספאנדענט אין ווילנע. ווען סווערדלין האט שפעטער עמיגרירט קיין אמעריקע, איז דער קארעספאנדענט פון „היינט“ אין ווילנע געווארן אהרן-שלמה צינצינאטוס. ער האט שטודירט אויף אדוואקאט אין ווילנער אוניווערסיטעט און האט אפט געשריבן וועגן דער שווערער לאגע פון דער יידישער אקאדעמישער יוגנט. אין אנדערע בריוו און טעלעפאנישע ידיעות האט ער אינפארמירט וועגן יידישן געזעלשאפטלעכן און קולטורעלן לעבן פון די ווילנער יידן און זייער קאמף פאר פרנסה. ווען די סאוועטישע מאכט האט באזעצט ווילנע, איז צינצינאטוס פארשיקט געווארן טיף אין רוסלאנד. נאך דער מלחמה איז ער געקומען קיין לאדזש. אין 1950 איז ער עולה געווען קיין ישראל, ער איז געשטארבן אין 1961 אין עלטער פון 66 יאר.

אהרן-יצחק גראדזענסקי, א פלימעניק פון ר' חיים-עוזר גראדזענסקי, האט

אויך אפט געשריבן אין „היינט“ וועגן לעבן פון די ווילנער יידן. זיינע ארטיקלען זיינען געלייענט געווארן מיט אינטערעס נישט נאר אין ווילנע אליין. אין „היינט“-יובליי-בוך 1908—1928 האט ער אפגעדרוקט אן עסיי וועגן דער געשיכטע פון ווילנער יידן, אנהויבנדיק מיטן 14-טן יארהונדערט, ווען יידן האבן זיך גענומען באזעצן אין שטאט. ער איז אומגעקומען אין פאנאר אין 1941 אין עלטער פון 50 יאר.

פנחס שטיינוואקס (1905—1977) איז געווען קארעספאנדענט פון גראדנע. ער האט אנגעהויבן שרייבן אין אנהייב פון 1930 און האט זיך שנעל אויסגעצייכנט ווי א נוצלעכער מיטארבעטער פון דער פראווינץ. א באזונדערע אויפמערקזאמקייט האט שטיינוואקס געווינדמעט דעם עקאנאמישן קאמף פון די יידן אין גראדנער געגנט, ווו אין צוזאמענהאנג מיט איינפירן דעם טאבאק-מאנאפאל, האבן יידן פארלוירן ארבעט אין דער פאפיראסן-פאבריק פון שערעשעווסקי אין גראדנע.

ער האט אפט געשריבן וועגן פאסירונגען ווו דער יידישער מאמענט איז נישט דווקא געווען דער דאמינירנדיקער פאקטאר. אזוי האט שטיינוואקס אין זיינע קארעספאנדענציעס בארירט דאס פראבלעם פון נארקאטיק און אלקאהא-ליזם — אן ענין, וואס איז מיט 40 יאר צוריק, אין דעם קליינעם יידישן ישוב אין גראדנע, געווען ווייט פון דער יידישער ווירקלעכקייט און אויסגעווען גאנץ פרעמד אויפן פאן פון פראווינצער יידישן לעבן אין יענער תקופה. שטיינוואקס האט אויסגענוצט דעם פאקט, וואס הינטער גראדנע איז אויפגעשטעלט געווארן א מלוכישע סאנאטאריע צו היילן נארקאמאנען און אלקאהאליקערס, און ארויס-געבראכט, אפשר צום ערשטן מאל פאר א יידישן צייטונג-לייענער, דאס פראבלעם, וואס איז היינט אויסגעוואקסן צו איינעם פון די סאמע אנגעווייטיקטע סאציאלע פראבלעמען ליידער אויך ביי יידן, ספעציעל אין די פאראייניקטע שטאטן.

אין 1941 איז פנחס שטיינוואקס מיט זיין פרוי מאניע געקומען קיין אמעריקע. אין משך פון די יארן האט ער געשריבן א צאל פאפולערע ביכער וועגן עסקנים, ציוניסטישע פירערס, יידישע פרויען, וואס זיינען געווען אקטיוו אין יידשן לעבן אין פוילן אין דער תקופה פון פארן חורבן. 15 יאר איז שטיינוואקס געווען רעדאקטאר פון דעם „ציון פרעסע-בולעטין“ אין ניו-יארק פון דער יידישער אגענץ פאר ישראל.

א קאלירפולע פיגור איז געווען דער ביאליסטאקער קארעספאנדענט ישראל-גדליה שטיינסאפיר (1890—1937). א געבוירענער ביאליסטאקער, האט ער געלערנט אין חדרים און ישיבות אין ביאליסטאק, סלאנים און ביי ר' יצחק ריינעס אין לידע. נאך אויף דער ישיבה-באנג אין ביאליסטאק איז ער געווען מיטערדאקטאר פון א בלעטל, וואס האט געהייסן „דער ישיבה-בחור“, וואס איז פארשפרייט געווארן אין האנט-געשריבענע קאפיעס אין ביאליסטאק און די ארומיקע שטעטלעך. שטיינסאפיר פלעגט זיך גרויסן מיט זיין אנטויל אין „ישיבה-בחור“ און האט ליב געהאט צו דערציילן ווי אזוי ער האט געגעבן דעם געדאנק

פון א צוזאמענפאר פון ישיבה-בחורים מיטן צוועק איינצופירן רעפארמען אין די ישיבות. פון פלאן איז גארנישט געווארן, די שטאטישע באלעבאטים אין לידע, ווו דער פלאן איז געבוירן געווארן ביי שטיינסאפירן, האבן זיך דערווייט וועגן דעם און ער האט געמוזט עוקר זיין אהיים קיין ביאליסטאק, אבער דארט האט ער אויך נישט געהאט קיין מנוחה. ווי אן אקטיווער „פועלי-ציון“, האט אים געדראט ארעסטירט צו ווערן און ער איז אנטלאפן קיין אויסלאנד. שטיינ-סאפיר פלעגט ביי פארשיידענע געלעגנהייטן דערציילן אין רעדאקציע מערק-ווירדיקע עפיוואדן פון די יארן וואס ער האט זיך אפגעוואלגערט פריער אין האלאנד און דערנאך אין ניו-יארק. ער האט שווער געארבעט פיוויש, אדער געפעדלט אין די גאסן פון יידישן ניו-יארק אויף „איסט-סייד“. ווען עס האט זיך געמאכט א געלעגנהייט, האט ער געדרוקט עפעס אין דער יידישער פרעסע. א קורצע צייט שפעטער איז ער צוריקגעפארן קיין אייראפע.

אין „היינט“ האט שטיינסאפיר גענומען שרייבן קארעספאנדענציעס פון ביאליסטאק אין 1919. ער פלעגט אפט קומען אין רעדאקציע, ווו מ'האט אים גערן געזען. מיט געלעכטער און וויצן פלעגט ער דערציילן וועגן די שווערע איבערלעבענישן אין אמעריקע, אדער וואס עס האט לעצטנס פאסירט אין ביאליסטאק. אין 1926 האט ער אין „היינט“ געדרוקט אין פארזעצונגען דעם „ווידוי פון געוועזענעם מיסיאנער לייבעלע טיקאצקער“. „דער טאג“ אין ניו יארק האט דעם „ווידוי“ איבערגעדרוקט. דער פאעט און זשורנאליסט מענדל גאלדמאן איז געווארן ביאליסטאקער קארעספאנדענט ווען שטיינסאפיר איז געשטארבן אין 1937. חיים זשעלאני (אומגעקומען אין 1942) איז געווען דער קארעספאנדענט פון קעלן, א שטאט ווו „היינט“ איז געווען פאפולער נאך פון די צייטן פון די וואלן צו דער פערטער „דומע“ אין 1912 (זע קאפיטל 2). לייב נאוויק איז געווען קארעספאנדענט פון אטוואצק, דעם וואלד-קורארט ביי ווארשע. מיט דער צייט האט ער גענומען ארויסהעלפן דעם רעדאקטאר פון דער ערשטער (פראווינצער) אויסגאבע פון דער צייטונג. ער האט אויפגענומען די ידיעות, וואס קארעספאנדענטן האבן טעלעפאנירט פון דער פראווינץ, אדער וואס רעפארטערן האבן טעלעפאנירט פון דער שטאט. היינט איז נאוויק א רעגירונג-באאמטער אין ישראל. ער האט געטוישט זיין נאמען אויף יעקובי.

פון די אנדערע פראווינצער מיטארבעטערס דארף מען דערמאנען דעם יוגנטלעכן קארעספאנדענט פון זאגלעמביע (בענדין, סאסנאווייעץ) מיכאל האגער, דעם זון פון ר' מנחם האגער, רב אין סאסנאווייעץ (נפטר געווארן אין תל-אביב אין 1956). מיכאל האגער האט זיך אויסגעצייכנט ווי א זייער טיכטיקער, געטרייער מיטארבעטער. היינט איז ער א דירעקטאר פון א טעקסטיל-פאבריק אין תל-אביב. די באמזונגען אפצושפיגלען אין „היינט“ דאס לעבן פון די יידן אין גאליציע ווערן באשריבן אין קאפיטל 15.

ד. די אויסלענדישע קארעספאנדענטן

געפינען פאסיקע זשורנאליסטן צו שרייבן פארן „היינט“ פון די אייראפעישע צענטערס און געווען נאך שווערער ווי צו קלייבן קארעספאנדענטן פון דער פוילישער פראווינץ. פון דעם אויסלענדישן קארעספאנדענט האבן זיך געפאדערט וויכטיקע קוואליפיקאציעס: ער האט געדארפט באהאוונט זיין אין די יידישע ענינים, האבן א גרונטלעכע דערפארונג אין די פארוויקלטע פראבלעמען פון דער אינטערנאציאנאלער פאליטיק, קענען די שפראך און די סאציאלע פארהעלטע-נישן פון לאנד ווו ער האט געארבעט און דער עיקר — פארשטיין די פסיכאלאגיע פון די פוילישע יידן, וועלכע ער האט געדארפט באדינען. די קארעספאנדענטן אין לאנד זיינען געשטאנען אין דירעקטן קאנטאקט מיט דער רעדאקציע, פלעגן אפט קומען קיין ווארשע און מען האט זיי געקענט לייכט געבן אינסטרעקציעס. דאקעגן זיינען די קארעספאנדענטן אין אויסלאנד געווען אויסגעשטעלט אויף זייער אייגענער אריענטאציע אין דער אפשצונג פון די פריאריטעטן ביים אפקלייב פון אינפארמאציע-מאטעריאל, וואס זיי האבן צוגעשיקט צום „היינט“ פון זייערע ווייטע אבסערוואציע-פונקטן.

ווידער א מאל האט „היינט“ געטאן א פיגנערישע ארבעט. אויסלענדישע קארעספאנדענטן זיינען אין דער יידישער פרעסע נישט געווען בנימצא פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה. אנטשטאט איינשטעלן אייגענע מיטארבעטערס אין אויס-לאנד, וואס עס האט נאטירלעך געקאסט א פייערע אפתיקו פלעגט מען זיך פירן, אז מען פלעגט אדער איבערדרוקן גאנצע ארטיקלען פון אויסלענדישע צייטונגען, אדער צוזאמענשטעלן „בריוו פון ספעציעלע שליחים“ פון שטיקלעך נייעס, וואס מען פלעגט אויסשניידן פון דער רוסישער פרעסע, מיינסטנס פון „ריעטש“ און „רוסקאיע סלאווא“, אדער פון דייטשישע צייטונגען, ווי; די „פראנק-פורטער אלגעמיינע צייטונג“, „פאסישע צייטונג“, אדער „בערלינער טאגעבלאט“. א בריה דערויף איז געווען אברהם-יצחק טריוואקס (1893—1952). ווי א מיט-ארבעטער פון „דאס אידישע פאלק“, פלעגט ער שרייבן „אריגינעלע“ בריוו פון טערקיי אונטער דעם אלגעמיינעם טיטל „יידן אונטער דער האלבער לבנה“. ווען ער האט זיך באזעצט אין ארץ-ישראל אין 1926, האט ער א צייט געשריבן קארעספאנדענציעס אין „היינט“, אבער דאס מאל זיינען דאס שוין נישט געווען קיין „געמאכטע“ בריוו.

„היינט“ האט געמאכט א סוף מיט דרוקן היימיש פרעפארירטע „קארעספאנד-דענציעס“. א נעץ פון אייגענע קארעספאנדענטן איז איינגעשטעלט געווארן אין ארץ-ישראל און אין אייראפע און מען מוז מודה זיין, אז די צייטונג האט מצליח געווען מיט אירע אויסלענדישע מיטארבעטערס. זיי זענען געווען אויסגעצייכנטע שרייבערס, ערשטקלאסיקע זשורנאליסטן און געהאט גוטע קאנטאקטן מיט די ארטיקע יידישע ישובים און זייערע פירערס. מיט דער צייט זיינען די אויס-

לענדישע קארעספאנדענציעס אין „היינט“ געווארן א וויכטיקער פארבינדונג-אינסטרומענט צווישן דעם אייראפעישן יידנטום און די פוילישע יידן. לויט נחמיה פינקעלשטיינען (זע „היינט“ יובל-בוך 1908—1938, ז' 12) קומט אויס, אן דער ערשטער שטענדיקער קארעספאנדענט אין ארץ-ישראל איז געווען אלטער שירמאן. ער האט אנגעהויבן ארבעטן אין „היינט“ ווי א קארעקטאר און ווי די אנדערע קארעקטארן אין „היינט“ איז ער אויך געווען א שרייבער (זע קאפיטל 14). שירמאן האט געשיקט קארעספאנדענציעס ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען זיין פארבינדונג מיטן „היינט“ איז געווארן איבערגעריסן. אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928 האט ער געדרוקט אן ארטיקל „ירושלים פאר 18 יאר און היינט“.

וולאדימיר גראסמאן (1884—1976) איז געווען קארעספאנדענט פון די סקאנדינאווישע לענדער. ער האט געוויינט אין קאפענהאגן, אפט באזוכט בערלין און געשריבן וועגן יידישן לעבן אין מערב-אייראפע. וולאדימיר גראסמאן איז געווען דער ערשטער פארלאמענטארישער קארעספאנדענט פון „היינט“. זיינע ארטיקלען וועגן דער „דומע“ און דער פאליטיק און ווירטשאפט פון דער צארישער רעגירונג זיינען געווארן א מוסטער פון פאליטישן רעפארטאזש. קארעספאנדענט פון ווין איז געווען שלמה פיקער, וואס פלעגט צושיקן ארטיקלען נאך צו „דאס יודישע פאלק“, איידער די צייטונג האט זיך פאראייניקט מיטן „היינט“. אן ערך אין 1926 איז ווינער קארעספאנדענט געווארן משה גראס-צימערמאן (זע קאפיטל 13).

ד"ר שמריהו לעווין (1877—1935), דער גלענצנדיקער שרייבער און רעדנער, האט געשיקט ארטיקלען וועגן יידישן לעבן אין דער וועלט. ווי א ציוניסטישער פירער איז ער ארומגעפארן איבער דער וועלט, ווו עס איז נאר געווען א יידישער ישוב, און באשריבן זיינע איינדרוקן אין באצויבערנדיקע ארטיקלען. אהרן אלפערין (1901 —) איז געווען קארעספאנדענט פון פאריז, פון האג האט געשריבן מ. גאלדקרוין, פון לאנדאן האבן צוגעשיקט קארעספאנדענציעס העשל יוסטמאן (איידער ער האט זיך באזעצט אין ארץ-ישראל), יחזקאל-יעקב הדס און לעא קעניג.

פון די באלקאנישע לענדער פלעגט שיקן קארעספאנדענציעס שלמה יצחקי (שלמה לעווין). באזונדער אינטערעסאנט זיינען געווען זיינע בריוו וועגן יידישן לעבן אין דעם גריכישן פארט סאלאניקי, וואס איז פאר דעם נאצי-חורבן געווען א גרויסער יידישער צענטער מיט טויזנטער יידישע פארט-ארבעטער. ווען עס זיינען אין 1936 אין קארדאווא פארגעקומען די רמב"ם-פייערונגען, האט יצחקי זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע אנציענדיקע באשרייבונגען פון די שפורן פון אמאליקן רייכן יידישן לעבן אין שפאניע, וואס זיינען דארט געבליבן עד-היום. אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט-מלחמות האט „היינט“ געהאט א שטאב קארעספאנדענטן אין ארץ-ישראל. וועגן זלמן זילבערצווייג, שמחה פיעטרושקא,

ד"ר עזריאל קארלעבאך, אהרן-לייב ריקליס, יוסף גראוויצקי, משה דאנציגערקראן, י. רויזמאן האבן מיר געשריבן אין קאפיטל 9 און אויבן אין דעם קאפיטל. דא וועלן מיר צוגעבן די געמען פון העשל יוסטמאן (יוסטוס), אינושעניר א. גליזער, ד"ר אברהם-שמואל יוריס, רחל פייגענבערג (1885—), ד"ר ישעיה קלינאווי (1890 — 1963), וואס פלעגן פעריאדיש צושיקן ארטיקלען. יצחק גרינבוים האט פון 1935 רעגולער אלע וואך געשיקט אן ארטיקל פון ארץ-ישראל (זע קאפיטל 7). עס איז פמעט נישט געווען קיין נומער פון „היינט“ אן אן ארטיקל פון ארץ-ישראל און נישט איין מאל האט געטראפן, אז אין איין נומער זענען געדרוקט געווארן צוויי קארעספענדעציעס.

ד"ר דוד קליינלערער (1899 — 1952) איז געווען קארעספענדענט פון איטאליע, ווו ער האט שטודירט און באקומען זיין דאקטאראט. ער האט געשטאמט פון א פיינער חסידיש-סוחרישער משפחה אין ווארשע. זיין שוועסטער, ראמא, האט געשפילט אין די יידישע דראמאטישע טעאטערס אין ווארשע. איר מאן, קורט קאטש, איז געווען אן אנגעזעענער ארטיסט אויף דער דייטשישער בינע ביז ער האט געמוזט אנטלויפן פון דייטשלאנד ווען היטלער איז געקומען צו דער מאכט. אין אמעריקע האט קורט קאטש געמאכט א קאריערע אין האליווד מיט זיינע ראָלעס אין אַנטי־נאַצי־פּילמען בעת דער מלחמה.

דוד קליינלערער איז א לענגערע צייט געווען סעקרעטאר פון דעם באַוואוסטן איטאליענישן שרייבער און מלכה־מאן, דעם ליבעראלן סענאטאר און פרעמיער־מיניסטער, לואידזשי לוצאטי. א דאנק זיינע גוטע פאַרבינדונגען אין די רעגירונג־קרייזן פון דער פאַשיסטישער איטאליע, זיינען זיינע קארעספענדענציעס אין „היינט“ געווען אינטערעסאַנט און רייך אין אינפאָרמאַטיוון מאַטעריאַל.

בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה איז דוד קליינלערער געקומען קיין אַמע־ריקע און אונטער דעם נאָמען קלער האט ער 12 יאָר געאַרבעט פאַר דער אַמע־ריקאַנער רעגירונג אין וואַשינגטאָן.

ה. די רייזנדע קארעספענדענטן

אַחוץ דער גרופע רעגולערע אויסלענדישע קארעספענדענטן האט „היינט“ געהאט רייזנדע קארעספענדענטן אין אויסלאַנד. זייער אויפגאַבע איז געווען אַרומצופאַרן איבער די יידישע ישובים אין אייראָפּע ספּעציעל אין די לענדער ווו די צייטונג האט נישט געהאט קיין שטענדיקע קארעספענדענטן. דער צושטייער פון אַט די מיטאַרבעטערס איז געוואָרן באַזונדער וויכטיק ווען די פּאַליטישע לאַגע אין אייראָפּע איז געוואָרן געשפּאַנט אין די שפּעטערע דרייסיקער יאָרן ווען יידן אין פאַרשיידענע לענדער זיינען געשטעלט געוואָרן אונטער דער סכּנה פון דער נאַצישער פאַרפּאָלגונג.

חיים אב. הורוויץ (1893 — 1952) האט דער ערשטער פון אַט דער גרופע אנגעהויבן אַרבעטן אין „היינט“ אין 1924. אַ בן־הרב, האט ער געלערנט אין

רײַנעסעס ישיבה אין לידע און איז אין 1914, נאָך פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, געפֿאַרן קיין ארץ־ישׂראל. בעת דער מלחמה, אין 1915, איז אים געלונגען צו פֿאַרן קיין בולגאַריע און ער האָט אָנגעהויבן זיין זשורנאַליסטישע קאַריערע מיט אַרטיקלען אין אַרטיקן „המשפט“. צוויי יאָר שפּעטער, אין 1917, האָט אים דאָס מזל ווידער צוגעשפּילט און עס איז אים געלונגען צו באַקומען אַ וויצע קיין גייטראַלן שוועדן. ער האָט זיך באַזעצט אין שטאַקהאַלם, שטודירט אויפֿן אוניווערסיטעט און באַקומען די שוועדישע בירגערשאַפט. דאָס איז אים שפּעטער שטאַרק צו נוצן געקומען ווען ער האָט געאַרבעט פֿאַרן „היינט“. ווי פֿאַר אַ שוועדישן בירגער זיינען אַלע לענדער געשטאַנען פֿאַר אים אָפֿן. עס איז זעלטן געווען אַ גרעסערע שטאַט אין אייראָפּע וווּ עס האָבן געווינט יידן, אַז הורוויץ זאָל גישט האָבן באַזוכט אין שליחות פֿון „היינט“ במשך פֿון די 15 יאָר פֿון זיין אַרבעט אין דער צייטונג.

הורוויץ (ער האָט געשריבן אונטער דעם פּסעוודאָנים חיים וויטאַל) איז שטענדיק געווען עלעגאַנט געקליידט, געהאַט אַן איינגעבוירענע נטיה צו געווינען צוטרוי ביי מענטשן. דאָס האָט אים אין אַ גרויסער מאָס געהאַלפֿן צו קלייבן אינפֿאַרמאַציעס אפּילו אין ערטער וווּהין ער פּלעגט אין שליחות פֿון „היינט“ קומען צום ערשטן מאַל.

אין „היינט“־יובל־בוך 1908—1938 האָט הורוויץ אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל: „מיטן „היינט“ איבער די לענדער פֿון אייראָפּע“, וווּ ער האָט דערציילט וועגן זיינע דערפֿאַרונגען ווי אַ ספּעציעלער שליח פֿון דער צייטונג. מיר ברענגען דעם אַרטיקל אין צווייטן טייל.

זיין שוועדישער פֿאַס האָט הורוויץ געגעבן אַ מעגלעכקייט צו קומען קיין אַמעריקע בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה. ער האָט געווינט אין גוי־אַרק און געשריבן פֿאַר דער יידישער און העברעיִשער פּרעסע. אליהו־שמעון מאַדאַנעס האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין „היינט“ אין 1935, קורץ נאָך דעם ווי ער האָט געענדיקט דעם וואַרשעווער אוניווערסיטעט. געבוירן 1907, איז ער געווען איינער פֿון דעם יוגן דור מיטאַרבעטערס. משה קליינבוים האָט אים געקענט פֿון זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט צווישן דער אַקאַדעמישער יוגנט און רעקאַמענדירט ווי אַ רייזנדן אייראָפּעיִשן קאַרעספּאַנדענט פֿאַר דער צייטונג.

די צייטן זיינען געווען אומרוקע. יידן אין צענטראַל־אייראָפּע און אין דרום־מזרחדיקע אייראָפּעיִשע לענדער האָבן זיך שוין געפונען אָדער אונטער דער דירעקטער ממשלה פֿון היטלער־דייטשלאַנד, אָדער געליטן אונטער דעם שווערן דרוק פֿון דער ראַסיסטישער נאַצי־פּראָפּאַגאַנדע און טעראָר, וואָס בערלין האָט פֿאַרשפּרייט. מאַדאַנעסעס אויפּגאַבע איז געווען צו פֿאַרן אין די באַדראַטע יידישע ערטער ווי אַ ספּעציעלער שליח פֿון „היינט“. ער האָט אויפּגעדעקט סענסאַציאָנעלע זאַכן, וואָס זיינען דעם עולם גישט געווען באַקאַנט, אַנטדעקט געהיימע

נאצישע שולן, ווו עס זיינען צוגעגרייט געווארן קאָדערעס פון די א. ג. „פינפטע קאלומנעס“ פון שפּיאַנען און אַגענטן, וואָס האָבן דעמאָראַליזירט די אַרטיקע באַפעלקערונג און געהאַלפן די נאַציס פאַרכאַפן די מאַכט. ער האָט פרי באַקומען ידעוּת, אַז ענגלאַנד און פראַנקרייך גרייטן זיך דורכצוקומען מיט היטלערן אויפן חשבון פון טשעכאָסלאַוואַקיי, איז געווען אין פראַג ווען די נאַצישע היילות האָבן אַריינמאַרשירט אין דער טשעכישער הויפטשטאָט און האָט בילדלעך באַשריבן ווי אַזוי דאָס איז געשען. אין יוני 1939 איז מאַדאַנעס געפאַרן קיין דאַנציג און פון דאָרט קיין בערלין. פון ביידע שטעט האָט ער געשיקט קאַרעספּאָנדענציעס. פון בערלין איז ער אַוועק קוים עטלעכע שעה פאַר דער מלחמה.

בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט מאַדאַנעס געשריבן פאַר פאַרשיי-דענע אייראַפעישע צייטונגען. ער איז געווען איינער פון די ערשטע מלחמה-קאַראַספּאָנדענטן אין בערגן-בלעזן און דאַכאַו, בערלין און וואַרשע. אַ צאַל יאָרן נאָך דער מלחמה איז מאַדאַנעס געווען דער אייראַפעישער קאַרעספּאָנדענט פון „האַרץ“ און שעה פון אייראַפעישן ביוראָ פון „דזשוואַיש קראַניקל“ אין לאַנדאָן. אין 1951 איז ער געוואָרן ירושלימער רעדאַקטאָר פון „האַרץ“. גלייכצייטיק האָט ער צוגעגרייט פאַר „קול ישראל“ צוויי ענגלישע פראַגראַמען אַ וואָך.

זינט 1956 האָט מאַדאַנעס געווינט אין לאַנדאָן און איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון דער בריטישער בראַדקאַסטינג קאַמפאַני „בי-בי-סי“. ער איז געווען אַקטיוו אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, געווען וויצע-פרעזידענט פון „פועלי ציון“ אין ענגלאַנד און עקזעקוטיוו-מיטגליד פון יידישן וועלט-קאַנגרעס. אין אַנערקענונג פאַר זיין זשורנאַליסטישער אַרבעט אין משך פון איבער 35 יאָר איז מאַדאַנעס דערווילט געוואָרן אין דעם קעניגלעכן אינסטיטוט פאַר אינטערנאַציאָנאַלע פראַבלעמען אין לאַנדאָן, „די ראַיאַל אינסטיטוט אָוו אינטער-נאַשאַנאַל אַפערס“. ער איז געשטאַרבן אין ישראל אין 1975.

שמואל-לייב שניידערמאַן (1907—) האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע פיל-צאַליקע קאַרעספּאָנדענציעס פון שפּאַנישן בירגערקריג (1936—1939). ער האָט געשריבן לעבעדיק, מיט אימאַגינאַציע, געווען גוט אינפאַרמירט און זיינע אַרטיקלען פון די פראַנטן האָבן אין אַ גרויסער מאַס געהאַלפן די לייענערס פון „היינט“ צו פאַרשטיין די אַנטוויקלונג פון די מיליטערישע אַפעראַציעס, די סטראַטעגיע פון די קעמפּענדיקע צדדים — פון די לאַיאַליסטן און די פאַשיסטישע „פאַלאַנגיסטן“ — און די פאַליטישע מאַכינואַציעס, וואָס זיינען אַנגעגאַנגען הינטער די קוליסן פון דעם בלוטיקן געראַנגל.

די וועלט-מלחמה האָט שניידערמאַנען געטראַפן אין פראַנקרייך. אין 1940 איז ער געקומען קיין ניו-יאָרק צוזאַמען מיט זיין פרוי האַלינאַ און דעם שוואַגער דוד שימין, דעם פרעסע-פאַטאַגראַף, באַקאַנט אין אייראַפע אונטערן פּסעוודאָנים שים. שניידערמאַן דרוקט אַרטיקלען אין דער יידישער און ענגלישער פרעסע אין אַמעריקע.

ש. ל. שניידערמאנס שווער, בנימין שימין (1880—1942), איז געווען איינער פון די פיאנערן פון די יידישע בוך-פארלעגערס אין פוילן. „שימינס גרויסע וועלט-ביבליאטעק“ און דער „צענטראל-פארלאג“ אין ווארשע, ווו שימין איז געווען א שותף, האבן ארויסגעגעבן די ווערק פון די גרעסטע יידישע און אייראפישע שרייבערס, וואס זיינען פארשפרייט געווארן אין צענדליקער טויזנטער עקזעמפלארן. דער וואנט-קאלענדאר פון „צענטראל“ איז געווען פאפולער אין דער גאנצער יידישער וועלט. בנימין שימין איז אומגעקומען אין ווארשעווער געטא אין עלטער פון 62 יאר.

דוד שימין האט אין אמעריקע געארבעט פראפעסיאנעל אונטערן נאמען דייוויד סימאר. בעת דער סיני-קאמפאניע אין 1956, פיר טעג נאכן שליסן דעם וואפן-שטילשטאנד, איז ער צוזאמען מיט דעם פאטאגראף פון דעם פאריזער אילוסטרירטן זשורנאל „מאטש“ געפארן אין א מיליטערישן „דזשיפ“ פאטאגראפירן פאר דער פרעסע דעם אויסטויש פון פארווונדעטע. דער וועג האט געפירט לענג-אויס דעם סועץ קאנאל. זיי זיינען באשאסן געווארן דורך אן אראבישן פאסטן און ביידע פאטאגראפן זיינען געווארן פארווונדעט. דער „דזשיפ“ איז אריינגעפאלן אין קאנאל און זיי זענען אומגעקומען.

חיים שאשקעס (1891 — 1964) האט געשריבן איינדרוקן פון רייזעס אין די גאר ווייניק באקאנטע מקומות. די באשרייבונגען פון פארגעסענע, אפט אפגע-פרעמדטע יידישע קיבוצים, באזונדער אויפן אפריקאנישן און אזיאטישן קאנטינענט, זיינען אפשר געווען די ערשטע גרוסן, וואס א יידישע צייטונג האט געדרוקט וועגן זייער לעבן. די לענדער זיינען געווען ווייט פון די קאנווענציאנעלע ערטער, וואס א ייד פון מזרח-איראפע פלעגט נארמאל באזוכן; שאשקעס האט זיי געזען ווי א טוריסט — אויבערפלעכלעך, אויף דער שנעל, נישט ווי א פארשער, ער פלעגט זיך צום מיינסטן אינטערעסירן מיט די אנעקדאטישע זייטן פון דעם לעבן פון „די שווארצע יידעלעך“. אין זיינע ארטיקלען האט ער דערציילט קוריאזן, געמאלן דעם שטייגער לעבן, וואס האט אויסגעזען גאנץ אויסטערליש פאר דעם אייראפעישן יידן. פאר דעם צייטונג-לייענער איז דאס געווען ריינע עקזאטיק, ווי ארויסגענומען פון א מעשה-ביכל, א קאלירפולער און אפט קאלאריזירטער גרוס פון יידישע ישובים הינטער די הרי-חושה.

שאשקעס האט זיך מיט זיין פרוי נאדיא און צוויי זין געראטעוועט פון ווארשעווער געטא גלייך אין די ערשטע חדשים נאך דעם ווי די דייטשן האבן אקופירט די פוילישע הויפטשטאט און עס איז זיי געלונגען צו קומען קיין אמעריקע. נאך דער מלחמה האט ער באגייט זיינע רייזעס און געדרוקט ארטיקלען אין דער יידישער פרעסע.

קאפיטל עלף

הומאָר און סאַטירע

גאַר פרי אין זיין געשיכטע האָט „היינט“ אָפגעשאַצט די וויכטיקייט פון הומאָר אין אַ טעגלעכער צייטונג און האָט געדרוקט אַריגינעלע וויצן און הומאָ-ריסטישע אַרטיקלען אויף פּאָליטישע און סאָציאַלע טעמעס פון טאָג. דאָס איז געווען אַ וויכטיקע רעפּאָרם אין דער יידישער פרעסע. פאַר דעם פּלעגט מען אַ מאָל טרייבן קאַטאַוועס פון שוויגערס, קעסט-איידעמס, שטרויענע אַלמנס, אַדער פון דער פּרויען-מאָדע. מען פּלעגט אויך דרוקן וויצן וועגן חזנים אַדער שטאַט-גבאים. „היינט“ האָט נישט געדרוקט קיין סקאַרבאָוע „קאַלענדער-וויצן“ (אַזוי האָט מען גערופן די צום מיינסטן טייל אויסגעדראַשענע וויצן, וואָס פּלעגן געוויינלעך געדרוקט ווערן אויף דער צווייטער זייט בלעטלעך פון די וואַנט-קאַלענדאַרן), נאָר געזוכט פּרישן און אַריגינעלען הומאָריסטישן מאַטעריאַל. ליפּע קעסטין (1888 — 1939) דערמאָנט אין זיינע זכרונות אין „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 (ז' 14), אַז דער אָנהויב איז געווען גאַנץ באַשיידן. עס איז איינגעפירט געוואָרן אַ רובריק „טעגלעכע גלייכווערטלעך“ און צו געבן חשק די לייענערס צו שיקן וויצן האָט די רעדאַקציע געמאַלדן, אַז אַלע וואָך וועט דער מחבר פון בעסטן וויץ באַקומען אַ פרעמיע פון 3 רובל, אַ גאַנץ פּיינער מקח פאַר יענער צייט.

יאַצקאַן האָט פאַרשטאַנען דעם ענין פון „העפי ענד“, אַז עס איז גוט, אַז אַן אַרטיקל זאָל זיך ענדיקן מיט אַ נאַטע פון אַפטימיזם, אַדער אַ וויץ. ווען ליפּע קעסטין, לויט וועלכן מיר ציטירן, האָט געפרעגט וווּ קען אַ שרייבער נעמען אַזוי פיל וויצן אַלע טאָג, האָט יאַצקאַן געענטפּערט: „נישקשה, אַז אַ ייד דאַרף פּרנסה מוז ער קענען זאָגן וויצן“.

עס האָט נישט גענומען לאַנג און הומאָר איז געוואָרן אַ באַשטאַנדטייל פון „היינט“ אין דער פּאַרם פון פעליעטאַנען און וויצן אויף אַקטועלע געשעענישן. דעם גרעסטן דערפּאָלג האָבן געהאַט די וועכנטלעכע הומאָריסטישע אַרטיקלען פון זלמן ווענדראָף (1879 — 1972), וואָס איז פון 1909 אָן געווען אַ שטענ-דיקער מיטאַרבעטער. אין זיינע דערציילונגען אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „פּראַוואַזשיטעלסטוואַ“ (ווירעכט), האָט ער מיט אַ סך הומאָר געשילדערט די צרות, וואָס יידן האָבן געהאַט אויסצושטיין פון די צאַרישע זשאַנדאַרמען צוליבן פאַרבאַט צו וווינען אויסער דעם תּחום-המושב. אַלע וואָך, פּרייטיק, האָט „היינט“ געדרוקט אַ פּרישן עפּיאָד מיט קאַמישע סיטואַציעס, וואָס האָבן די לייענערס געמאַכט לאַכן, נישט געקוקט אויף די לגמרי נישט פּריילעכע פּאַסירונגען פון די

פארפאלגטע יידן, וואָס ווענדראָף האָט מיט הומאַר דערציילט. „פראַוואַזשי-טעלסטוואַ“ האָט אַזוי שטאַרק אויסגענומען, אַז אין 1912 האָט דער פאַרלאַג „יהודיה“ אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון זיינע פעליעטאַנען אין בוכפאַרם ווי אַ פרעמיע פאַר די ליינערס. דאָס בוך איז צעכאַפט געוואָרן און צוויי ווייטערדיקע בענד פון דער „פראַוואַזשיטעלסטוואַ“-סעריע: „דער ברייטער שמייכל“ און „געלעכטער דורך טרערן“ האָבן געהאַט דעם זעלבן דערפאַלג.

ווענדראָף האָט געדרוקט אין „היינט“ פעליעטאַנען און גאַסן-סצענקעס פון וואַרשעווער לעבן און בילדלעך פון יידישן לעבן אין דער פראַווינץ אונטער דעם טיטל „פון יידישע שטעט און שטעטלעך“. בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ער אַ סך געשריבן וועגן היימלאַזע און פאַרווונדעטע זעלנערס. גרעסערע אַרטיקלען פון דויערנדיקן ליטעראַרישן ווערט פלעגט ער אונטערשרייבן ז. ווענדראָף, פאַר קליינע פעליעטאַנען און בילדלעך האָט ער באַנוצט אַ שלל פענ-נעמען, אַלע אַ קאַמבינאַציע פון זיין נאַמען וו. נ. דראָף, וו. נ. ד-ף א. אַנד. אין 1915, ווען די רוסן האָבן עוואַקוירט וואַרשע, איז ווענדראָף אַוועק קיין מאַסקווע. אין די יאָרן פון סטאַלינס פאַרניכטונג-אַקציע קעגן די יידישע שרייבערס, איז ער פאַרשיקט געוואָרן אין אַ לאַגער צוזאַמען מיט אַנדערע יידישע שרייבערס, ער איז געווען איינער פון די געציילטע, וואָס זיינען נישט דערשאַסן געוואָרן.

י. ש. גאַלדשטיין (דער לוסטיגער פעסימיסט), וועגן וועלכן מיר שרייבן מער ווייטער אין דעם קאַפיטל, האָט דערציילט דעם מחבר, אַז אין די מלחמה-יאָרן פלעגט ער זיך טרעפן מיט ווענדראָפן אין מאַסקווע. ער איז געווען גאַנץ פֿיין אַנגעטאַן, גאַרנישט ווי מענטשן פלעגן זיין אין שטאַנד צו קליידן זיך אין רוסלאַנד. ווענדראָף האָט זיך פאַרטרויט פאַר גאַלדשטיינען, אַז די פיינע מלבושים האָט ער געקויפט פאַר די האַנאַראַרן, וואָס ער האָט באַקומען פון „פאַרווערטס“ אין ניו-יאָרק פאַר זיינע אַרטיקלען. אַנדערש וואַלט ער געאַנגען אין שמאַטעס.

משה-גרשון פֿעלדשטיין (1878 — 1933) האָט רעגולער געדרוקט הומאַריס-טישע פעליעטאַנען אין „היינט“. פֿעלדשטיין איז געווען אַ ייד אַ משכיל, גערעדט האָט ער געלאָסן, פאַמעלעך, אַריינגעוואַרפן אַ מאַמר חז"ל, אַ גלייכווערטל, אַ וויץ. געשריבן האָט ער אַזוי ווי ער איז אַליין געווען, מיט אַן איידעלן, אַפט גאַוון, הומאַר, מער צו שמייכלען ווי צו לאַכן, נישט אויסן געווען חוזק צו מאַכן פון קיינעם. זיין פסעוודאַנים איז געווען ר' משה און די פעליעטאַנען פלעגן געדרוקט ווערן אונטער אַלגעמיינע טיטלען, אַ מאַל ווי „בריוו פון די נאַלעווקעס“ (דער צענטער פון יידישן האַנדל אין וואַרשע) און אַ מאַל ווי „סוחרישע שמועסן“. ער האָט באַזונדער אויסגענומען ביי די באַלעבאַטישע און סוחרישע עלעמענטן, האָט גערעדט זייער שפראַך, גוט געקענט זייער לעבן, זיטן און נויטן. ער פלעגט אויך אַפט שרייבן וועגן זייערע „סוביעקטן“, די פלעצליי

שלעכט באצאלטע, עקספּלאַטירטע משרתים, די „מענטשן ביי יענעם“ ווי מ'האַט זיי גערופּן.

פעלדשטיין איז געווען פאַרוואַלטער פון דער גימנאַזיע „חינוך“ און די אַרבעט האָט אים מיט דער צייט אַזוי פאַרשלונגען, אַז ער האָט נישט געהאַט קיין צייט צו שרייבן. ביסלעכווייז איז ער פאַרשוונדן פון די שפּאַלטן פון „היינט“. אין 1911 האָט דוד-בער קוטשער (1893—1978) אָנגעהויבן צו דרוקן וויצן און הומאַריסטישע פּערזן אין „היינט“. אין 1916 איז ער געוואָרן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער און אויסגעפירט פאַרשיידענע אויפגאַבעס אין רעדאַקציע, אַבער שטענדיק געזוכט אַזאַ אַרבעט, וואָס זאָל אים דערלויבן אויסצונוצן זיין טאַלאַנט ווי אַ הומאַריסט. קוטשער האָט געשאַפּן זיין אייגענעם אַריגינעלן זשאַנער פון מינאַטור-רעפּאָרטאַזשן פון יידישן לעבן אין וואַרשע אין דער פאַרם פון דיאַלאָג. זיינע העלדן זיינען געווען פּראַסטע פּאַלקס-מענטשן פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס דאָס לעבן, די אַרומיקע האַרטע וועלט, האָט זיי געקרוינדעט, געטאַן עוולות. געשריבן האָט ער ווי זיי האָבן גערעדט — דאָס מאַמע-לשון פון וואַרשעווער עמך. מאַטעריאַל פאַר זיינע מינאַטורן האָט ער געפונען אין ראַבינאַט צווישן דעם עולם, וואָס איז געקומען אויף די-תּורות, אַדער אין דער „גמיע“ (קהילה), צווישן די אַרעמעלייט אין דער צדקה-אַפּטיילונג און אויף דער גאַס, אַדער אין די האַלעס ביי די „פּשעקופּקעס“ (הענדלערקעס) און די ברייטע „מאַדאַמען“, וואָס האָבן געזוכט ביי זיי מציאות דווקא פרייטיק ערב ליכט-צינדן, ווען די הענדלערקעס האָבן זיך געאייילט אַהיים אויף שבת. אין עטלעכע געציילטע שורות האָט קוטשער געקענט אַרויסברענגען די אייגנאַרטיקע וועלט פון דער יידישער אַרעמקייט אין וואַרשע. די רעפּאָרטאַזשן האָט ער געשריבן מיט הומאַר געמישט מיט דעם אומעט און טרויער פון זיינע העלדן. די אומשטאַנדן זיינען געווען אַן אַ האַפּענונג, די טיפּן — קליינע מענטשן, אַרעמע, אומבאַהאַלפּענע, פאַרלוירן אין דעם הוהא פון דער גרויסער שטאַט.

קוטשער איז געווען דער אויטאָר פון דער ביאָגראַפיע פון דעם פּאַפּולערן יידישן העלד, זישע ברייטבאַרט (1887 — 1925), וועלכער האָט געריסן קייטן אין וואַרשעווער צירק, געביסן אייזערנע שטאַבעס און באַוויזן נאָך אַזעלכע ווונדער. קוטשער האָט נישט איין אייגענעם וויץ אַריינגעלייגט אין ברייטבאַרטס מויל, יידן האָבן אָנגעקוואַלן און געלאַפּן אין צירק אַריין צו באַווונדערן זייער העלד, „דעם שטאַרקסטן מענטש אויף דער וועלט“, ווי ער איז רעקלאַמירט געוואָרן.

אין פאַרלויף פון די צוואַנציק יאָר צווישן ביידע וועלט-מלחמות האָט קוטשער אַרויסגעגעבן עטלעכע הומאַריסטישע בלעטער, אין די לעצטע אַכט חדשים פאַר דער צווייטער מלחמה האָט ער אַרויסגעגעבן דאָס סאַטירישע וואַכנבלאַט „דער פּאַיאָץ“. עס האָבן דאָרט מיטגעאַרבעט מנחם קיפּניס, יוסף טונקעל און אברהם שולמאַן.

בעת דער מלחמה איז קוטשער פֿארשיקט געוואָרן אין אַ לאַגער קיין סיביר. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך באַזעצט אין פֿאַרין, זיין בוך „געווען אַ מאָל וואַרשע“ איז אין 1956 פרעמירט געוואָרן דורכן ייִדישן וועלטקאָנגרעס אין פֿראַנקרייך. אין 1971 האָט ער באַקומען אַ פרעמיע פֿאַר דעם בוך נאָוועלן „די קאַרוועלע“.

עטלעכע יאָר האָט צבי פֿהן געשריבן קליינע פעליעטאַנען אין „היינט“. אין 1920, נאָך דעם ווי „היינט“ האָט זיך פֿאַראייניקט מיט „דאָס יודישע פֿאַלק“ האָט פֿהן עמיגרירט קיין אַמעריקע און געשריבן פֿאַרן „פֿאַרווערטס“. מנחם קיפּניס איז געווען איינער פֿון די קאָלירפּולסטע פיגורן אין דער ייִדישער שרייבערישער משפּחה אין פּוילן. זיינע אַרטיקלען אין „היינט“ וועגן מוזיק, די אומפֿאַרגלייכלעכע הומאַריסטישע פעליעטאַנען און די הונדערטער קאַנצערטן פֿון פֿאַלקסלידער במשך פֿון עטלעכע צענדליק יאָר האָבן אים געמאַכט פֿאַפּולער און באַליבט. נישט געווען אַזאַ ייִדישע שטוב, וווּ דער נאָמען קיפּניס איז נישט אַרויסגערעדט געוואָרן מיט אַ פֿריינדלעכן שמייכל. יונג און אַלט האָבן געלייענט זיינע פעליעטאַנען אין „היינט“ און זיך געהאַלטן ביי די זייטן פֿון די איינפֿאַלן און הומאַריסטישע סיטואַציעס. ער איז געווען אַ מייסטער פֿון דעם פּינעם, ריינעם ייִדישן סיטואַציע-הומאַר. נישט סאַטירע, נישט שאַרזש, נאָר געלעכטער אָן וויי צו טאָן איז געווען זיין סטיל. די טעמעס פֿאַר זיינע הומאַרעסקעס האָבן זיך ביי אים קיין מאָל נישט אויסגעשעפּט. געשריבן האָט ער אין סעריעס און שפעטער זיי געדרוקט אין בוכפֿאַרם. ער האָט געהאַט סעריעס וועגן חזנים, משוררים, וועגן ייִדישן טעאַטער און אַרטיסטן, וועגן דער וואַרשעווער אַפּערע, וועגן שולן און בתי-מדרשים. ער האָט געהאַט מעשיות וועגן „יעקע נאָר“, ווי דאָס פֿאַלק האָט גערופן די דייטשן בשעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, דערציילט אַנעקדאָטן וועגן „כעלעמער נאַראַנים“, געשריבן „שמועסן“ מיט יידן אין קראַשינסקיס גאַרטן אין וואַרשע. ווען די „האַלערטשיקעס“ האָבן געריסן בערד ביי יידן (זע קאַפיטל 4), האָט ער געשריבן אַ סעריע קאַמישע פעליעטאַנען „בערד“.

איינ סעריע פעליעטאַנען אין „היינט“ האָט אים באַזונדער פֿאַפּולער געמאַכט. קיפּניס האָט געשאַפּן אַ טיפּ פֿון אַ פֿאַרברענטן פּוילישן אַנטיסעמיט, אַבער אַ נאָר מיט אַ גראַבן קאַפּ. ער האָט געוואוסט נאָר איין זאַך: יידן זיינען שונאים פֿון פּוילן און מען דאַרף מיט זיי מאַכן „פֿאַזשאַנדעק“ (אַרדענונג). ער האָט נישט געהאַט קיין נאָמען, נאָר בלוז אַ טיטול — „פֿאַן מעצענאַס“ (ה' אַדוואַקאַט) און יענער האָט קיפּניסן גערופן „פּשיאַטשעלו קאַכאַני“ (טייערער פֿריינד), אַ רמו דערויף, אַז יעדער אַנטיסעמיט האָט זיין אייגענעם „גוטן“ יידן.

„פֿאַן מעצענאַס“ האָט מיט שוים אויף די ליפּן גערעדט וועגן יידן. ער פֿלעגט זיך פֿאַרטרויען פֿאַר זיין „טייערן פֿריינד“, אַז ער האָט זיך דערוואוסט שרעקלעכע סודות וועגן די ייִדישע אינטריגעס אומצוברענגען די פּוילישע מלוכה און געזוכט

ביי אים יושר און גערעכטיקייט קעגן דער „יידישער פארפלייצונג“. דאס אַרט פון זייערע „באגעגענישן“ איז געווען דאס באקאנטע קאפעהויז „סעמאדעני“ אויפן טעאטער-פלאץ אין ווארשע, אין בנין פון דער אַפערע. ביי אַ האַלבער שוואַרצער“ (אַ האַלב גלאַז שוואַרצע קאווע) האָט „פאַן מעצענאַס“ געשאַטן פּעך און שוועבל אויף יידן און זיין „פּשיאַטשעל“ פּלעגט פון אים מאַכן אויסצודרייען און באַווייזן וואָס פאַראַ נאַר ער איז, אַז ער גלייבט אין די מעשיות פון דער „ענדעקישער“ פרעסע. יידן האָבן געלאַכט און געוואַרט פון פּרייטיק ביז פּרייטיק אויף די „שמועסן“, וואָס האָבן קיין סוף נישט געהאַט.

עטלעכע יאָר פאַרן קריג האָט קיפּניס איינגעפירט אַ נייעס אין „היינט“: קורצע פּען-פאַרטערעטן פון מענטשן פון אַלע שיכטן, אילוסטרירט מיט זייערע פאַטאַגראַפיעס, וואָס ער האָט אַליין פאַר דעם צוועק אויפגעכאַפּט. אַ מאַל איז דאָס געווען אַ וויכטיקע יידישע פּערווענלעכקייט און אַ מאַל אַן אַרעמאַן, אַ בעטלער, פאַפּולער אויף די גאַסן פון וואַרשע. אַ מאַל האָט ער אויפגעכאַפּט דאָס בילד פון אַ חדר-יינגל און אַ מאַל פון אַ באַרימטן יידישן גאַסט פון אויסלאַנד. געדרוקט אויף דער לעצטער זייט, אויבן, איז דער ערשטער שפּאַלט, האָבן קיפּניסעס „פאַרטערעלעך“, ווי ער האָט זיי גערופן, צוגעגעבן הן דער צייטונג.

קיפּניס האָט געהאַט אַ טבע קומען אין רעדאַקציע און, גלאַט אַזוי זיך, דערציילן עפּעס אַ מעשה, וואָס איז זיך נאַר וואָס פאַרלאַפּן אין גאַס. קאַלעגן האָבן געוואוסט, אַז דאָס איז ביי אים געווען אַ מין רעפּעטיציע פון דער טעמע פאַר זיין נאַענטסטן עפּיאָד מיט דעם „פאַן מעצענאַס“, אַדער פאַר אַן אַנדער הומאַרעסקע.

קיפּניס האָט גענוצט אַ שלל מיט פּעננעמען. די אַרטיקלען אין פּרייטיקדיקן אַדער ערב יום-טובדיקן נומער פּלעגט ער אונטערשרייבן מיט זיין פּולן נאַמען, די קלענערע פעליעטאַנען און די מוזיקאַלישע רעצענזיעס פּלעגט ער אונטער-שרייבן: מעטראַנאַם, מעפיסטאַפּעל, איציקל ספּירט, ספּינקס, נאַכט-וואַנדערער, אַדער ווי עס איז אים אויף דער מינוט איינגעפאַלן.

קיפּניס האָט געשפּרודלט מיט טעמפּעראַמענט, הומאַר, אַפּטימיזם. אין רע-דאַקציע איז ער נישט איינגעוועסן אויף אַן אַרט, שפּאַצירט פון איינעם צום צווייטן, פאַר יעדן געהאַט אַ פּריינדלעך וואַרט, אַ מעשה צו דערציילן. געווען איז ער אַ קליינער, אַ מאַגערער, מיט אַ געשטופּלט פנים און אַ בעלמע אויף איין אויג, געפאַרבט די האַר אויף שוואַרץ. יאַצקאַן האָט אים געקיעצט, אַז עס זיינען דאָ מענטשן, וואָס געדענקען נאָך ווען ער איז געווען גרוי — אַ סימן, אַז ער איז נישט אַזאַ יונגערמאַנטיק ווי ער מאַכט זיך.

קיפּניס איז געווען אַ קאַלעקטאָר פון פּלערליי אַנטיקן: ער האָט געהאַט אַלטע, אויסטערלישע זייגעלעך, שרייבפּעדערס, שטעקנס און פאַטאַגראַפישע אַפּאַראַטן, ספּינקעס, טאַבאַק-פּושקעס, חפּצים, וואָס אַזעלכע האָט מען נישט

געפונען אין ערגעץ, סיידן אפשר אין מוזיען. די זייגעלעך האבן געליכט ביי נאכט, אנדערע האבן אויסגעשלאגן אדער אויסגעשפילט פערטל, האלבע און גאנצע שעהען, געהאט מאדנע ציפערבלאטן, געוויון דעם טאג, חודש און יאר, נאך אנדערע זיינען געווען דין און קליין, אדער גרויס און גראב, געהאט משונה-דיקע פארמען. קיין שום זייגערל איז נישט געגאנגען פינקטלעך, אבער דאס האט קיפניסן נישט געארט.

זיינע פעדערס זיינען אויך געווען אויסטערליש: קליין ווי א ציגארעט, אדער לאנג ווי א ציגאר; דין ווי א שטרוק, אדער דיק ווי א רער און געוויון א פונט. די הענטלעך — געוויינלעכע, אדער געשמידט אין זילבער און גאלד, אמתע יקר-המציאותן. קיפניסעס פעדערס האבן געהאט איין טבע: זיי האבן געשריבן זייער גראבע אותיות און קיינער אחוץ אים וואלט זיי נישט געקענט נוצן. קיפניס האט מיט קיין אנדער פעדער נישט געקענט שרייבן. ער האט געשריבן זייער גרויסע, קיילעכדיקע, געפלאכטענע אותיות, געשריבן און געמעקט, געשריבן און פארריכט און ווידער געמעקט. ער האט גענוצט ברייטע, לאנגע בויגנס פאפיר, א האלבן מעטער די לענג און מער ווי פיר אדער פינף ווערטער אין א שורה האט ער נישט געקענט שרייבן אין דער ברייט און אכט-צען שורות אין דער לענג. קיפניסעס א פעליעטאן האט פארגומען א 30—35 אועלכע בויגנס, מ'האט זיי אין רעדאקציע, אויף שפאס געמאסטן לויט דער וואג. דעריבער, האט ער געגעבן צו פארשטיין, דארף ער האבן צו דער ארבעט די לאנגע דיקע פעדערס, ווייל זיי נעמען אריין גענוג טינט פאר אים אנושויריבן אן ארטיקל. קיפניס פלעגט שטאלץ זיין מיט זיינע אנטיקן און פלעגט זיך ליב האבן צו בארימען אין דער רעדאקציע מיט די נייע חפצים וואס ער האט איינגעהאנדלט. די פאטאגראפישע אפאראטן פלעגט קיפניס זאמלען נישט נאר ווי א קאלעקטאר, נאר פאר ריין פראקטישע טעמים. ער איז געווען אן אויסגעצייכנטער פאטאגראף און זיינע בילדער פון יידישע טיפן און לעבנס-שטייגער זיינען גע-דרוקט געווארן אין „היינט“, אין „פארווערטס“ (ניו-יארק), „אידישע בילדער“ (ריגע) און צייטונגען.

קיפניס איז געווען א זעלטענער בעל-מגן. פון קינדווייז אן האט ער געשמט ווי א משורר אין בתי-מדרשים און אויף שמחות. חזנים פלעגן אים נעמען צו העלפן ימים-נוראים אין זייערע כארן. ווען ער איז אנגעקומען קיין ווארשע, איז ער אריין אין קאנסערוואטאריע און גענומען לעקציעס פון זינגען ביי פריוואטע לערערס. אין 1902, נאך א קאנקורס-עקזאמען, איז ער אנגעקומען אין דער ווארשעווער רעגירונגס-אפערע ווי דער ערשטער טענאר פון כאר. ער איז געווען דער איינציקער ייד און געזונגען דארט 16 יאר.

אין די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האט זיך קיפניס געמאכט א גרויסן נאמען מיט זיינע קאנצערטן פון יידישע פאלקסלידער. צוזאמען מיט זיין פרוי זמרה זעליגפעלד איז ער ארומגעפארן אין דער לענג און דער ברייט פון

די אַקופירטע געביטן. אויך גאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה זײנען די קיפּניס-זעליגפּעלד-קאַנצערטן געווען פּאַפּולער אין לאַנד און אין מערב-אײראָפּע. זײן צושטייער צו דער פּאַפּולאַריזאַציע פּון ייִדישע פּאַלקסלידער איז נישט אַפּצושאַצן. ער האָט אַפּגעזוכט הונדערטער פּאַרגעסענע ניגונים און אַרויסגעגעבן צוויי זאַם-לונגען מיט נאָטן, וואָס זײנען זיך צעגאַנגען אין אַ סך טויזנטער עקזעמפּלאַרן איבער די ייִדישע ישובים אויף דער גאַנצער וועלט.

מנחם קיפּניס איז געווען דער ערשטער פּראַפעסיאָנעלער מוזיקאַלישער רע-צענזענט בײַ ייִדן. זײנע אַרטיקלען און רעצענזיעס אין „הײנט“ האָבן אים פּאַרשאַפט דעם פּאַרדייטן גאַמען פּון אַן ערנסטן מוזיק-קריטיקער און געהאַלפּן צו פּאַרשפּרייטן דעם אינטערעס פּאַר מוזיק בכלל און בפרט פּאַר ייִדישער נגינה. קיפּניס האָט זײנע פּליכטן ווי אַ מוזיק-רעצענזענט גענומען זײער ערנסט. ווי אַן אַלטער משורר מיט אַ טראַדיציע פּון די שול-כאָרן אין וואַלין, וווּ ער איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן, פּלעגט ער ראש-השנה און יום-כיפור, און זײער אַפט אין אַ פּראַסטן שבת, גײן פּון אײן שול אין דער אַנדערער אין וואַרשע הערן חזנים און שפּעטער שרייבן רעצענזיעס וועגן זײער זינגען. חזנים האָבן געציטערט פּאַר אים און ווען ער פּלעגט קומען אין אַ שול אַרײן, האָבן די מתפללים געהאַט אַן אמתן עונג, ווייל די חזנים האָבן זיך געסטאַרעט צו באַפּריידיקן קיפּניס, אַז ער זאָל שרייבן וועגן זיי אַ גוטע רעצענזיע. זיי האָבן געוואוסט, אַז פּון זײנעם אַן אַרטיקל איז אַפהענגיק זײער קאַריערע: די גבאים פּלעגן אויפ-מערקזאַם לײענען וואָס קיפּניס האָט געשריבן.

מנחם קיפּניס איז אין 1942 געשטאַרבן אין וואַרשעווער געטאָ פּון אַ בלוט-שטורץ אין קאַפּ. ער איז אַלט געווען 64 יאָר. עמנואל רינגעלבלום האָט פּאַר-גאַטירט אין זײנע „נאַטיצן פּון וואַרשעווער געטאָ“ (ז' 342), אַז קיפּניס האָט געזאַמלט אין געטאָ אַ סך מאַטעריאַלן פּאַר אַ טאַגבוך. גאָך זײן טויט האָט מען געמאַכט באַמײַנגען אַרײַנצונעמען די מאַטעריאַלן אין די אַרכיוון פּון „עונג שבת“, אָבער די אלמנה איז דערויף נישט מספּים געווען. זי אַליין איז אַוועק-גענומען געוואָרן אויפן אומשלאַג-פּלאַץ און פּון דעם מאַטעריאַל איז נישט געבליבן קײן זכר. דאָס גאַנצע לעבן האָט קיפּניס געזאַמלט ייִדישן מוזיקאַלישן מאַטעריאַל, פּאַלקס-מוזיק און חזנישע ניגונים. ער האָט אַנגעקליבן אַ זעלטענע קאַלעקציע, אַליץ איז פּאַרברענט געוואָרן אין געטאָ.

אין די שווערע יאָרן פּון דער דײַטשישער אַקופּאַציע בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט „הײנט“ געדרוקט אַלע וואָך פּרייטיק און ערב יום-טוב, חוץ יום-כיפור, אַ גאַנצע זײט וויצן און הומאַריסטישע פּערזן אויף אַקטועלע פּראַב-לעמען פּון טאַג. די הומאַריסטישע זײט האָט געטראַגן דעם נאַמען „דער לעדיג-געהער“ און איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן דורך פּנחס קאַץ (1891 — 1942?). צום ערשטן מאַל איז דער „לעדיג-געהער“ דערשינען דעם 15טן אַקטאָבער 1915, אין נומער 208.

פנחס קאץ איז געווען א באגאבטער הומאריסט, געשריבן וויצן אין פראזע און פערזן, לייכטע פעליעטאגען, גאסן-בילדלעך און רעפארטאזשן. צוליב א סכסוך מיט דער רעדאקציע איז קאץ אין 1923 אוועק פון „היינט“. עס האבן אים פארטראטן בער קוטשער און משה לייזעראוויטש, אבער דאס איז געווען צייטווייליק, ביז עס וועט געלינגען צו געפינען א שטענדיקן רעדאקטאר פון דער הומאריסטישער זייט. אזא געלעגנהייט האט זיך געמאכט זומער 1925, ווען ב. יאשוואן איז אריבער פון „מאמענט“ אין „היינט“ (זע קאפיטל 8).

צוזאמען מיט יאשוואנען איז אוועק פון „מאמענט“ דער הומאריסטישער שרייבער יוסף טונקעל (דער טונקעלער, 1881 — 1949). ער האט אין „היינט“ געדארפט טאן די זעלבע ארבעט ווי אין „מאמענט“ — רעדאגירן די וועכנטלעכע הומאריסטישע אפטיילונג אונטער דעם נאמען „דער קרומער שפיגעל“, אזוי ווי זיין אפטיילונג האט געהייסן אין „מאמענט“. ער האט זיך געזעצט ארבעטן און צוגעשטעלט מאטעריאל פאר דעם פרייטיק-נומער.

דער פאקט, אז צוויי וויכטיקע מיטארבעטערס זיינען אין איין וואך אוועק אין „היינט“, איז פארן „מאמענט“ געווען א קלאפ. ס'האט דארט געהערשט א שטארקע צערודערונג, ווייל עס איז נישט געווען קיינער, וואס זאל קענען פאר-טרעטן יאשוואנען און עס איז נישט לייכט געווען צו געפינען א טאלאנטירטן הומאריסט, וואס זאל קענען אלע וואך צושטעלן א גאנצע זייט הומאר. דער „מאמענט“-לייטונג איז געלונגען צו געפינען א ממלא-מקום פאר טונקעלן אין דער פערזאן פון דעם הומאריסט יוסף-שמעון גאלדשטיין (1894—1978) אין לאדזש, ווו ער האט געארבעט אין די לאקאלע יידישע צייטונגען, און מ'האט אים אויף דער שנעל אראפגעבראכט קיין ווארשע אויף טונקעלס ארט. דערווייל אבער האט טונקעל חרטה געהאט און באשלאסן צו בלייבן אין „מאמענט“. יענעם פרייטאג איז „דער קרומער שפיגעל“ דערשינען סיי אין „היינט“ און סיי אין „מאמענט“ און מענטשן האבן געלאכט נישט אזוי פון די וויצן, ווי פון דעם שרייבער.

„היינט“ האט אנגאזשירט גאלדשטיינען און ביידע צדדים האבן קיין מאל נישט חרטה געהאט. דעם נאמען פון דער הומאריסטישער זייט האט מען משנה-שם געווען אויף „דער פל-בוניק“, דער נייער רעדאקטאר האט זיך אונטערגעשריבן „לוסטיגער פעסימיסט“. זיין הומאר איז געווען פריש, שפרודליק, די סיטואציעס וויציק, מיט איין ווארט — די אפטיילונג האט געקראגן אן אנדער פנים. גאלד-שטיין האט געשריבן שניידיק, בליציק, געהאט א חוש פאר פאליטישע פראב-לעמען און געזעלשאפטלעכן לעבן. דער פל-בוניק איז אלע וואך פון געווען מיט שארזשן, לידער, טרפלעכע וויצן און קאריקאטורן אויף פאליטישע פיגורן, געזעלשאפטלעכע עסקנים, אדער אינסטיטוציעס. אלץ איז געווען אריגינעל, האט געצווונגען צו לאכן און די אפגעלאכטע פלעגן אויך מיטלאכן, ווייל גאלדשטיין איז נישט געווען נישט גאליק און נישט בייזווייליק.

נאך דעם ווי דער קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ האט איבערגענומען דעם „היינט“,

האָט יוסף-שמעון גאַלדשטיין אָנגעהויבן רעגולער שרייבן צוויי מאל אַ וואָך הומאַ-
ריסטישע פעליעטאָנען אין גראַמען. ער האָט אַנטפלעקט אַ זעלטענע פעיקייט
פאַר קונציקן וואַרטשפּיל, צו גראַמען ווערטער, וואָס לויט אַלע כללים פון
גראַמאַטיק און דעם גייסט פון יידיש וואָלטן זיי קיינעם נישט איינגעפאַלן.
באַשאַנקען מיט אַן אויסגעצייכנטן געפיל פאַר די ניוואַנסן פון דער שפּראַך,
באַהאַונט מיט אַלע קנייטשן פון מאַמע-לשון און די דיאַלעקטן און פּראָווינציאַ-
נאַליזמען פון יידיש-רעדן אין פּוילן, פּלעגט ער פאַרחידושן די לייצענערס, ווען
ער פּלעגט איבערפּלעכטן יידישע פּאַלקסווערטלעך און גמרא-ווערטלעך מיט
פּוילישע ווערטער. די שורות האָבן זיך פּלינק געגראַמט איינע מיט דער צווייטער
און דער שפּרודלדיקער הומאַר איז לייכט געפּלאַסן פון אונטער דער געראַטענער
פּעדער פון „לוסטניגן פעסימיסט“. אין די געגראַמטע פעליעטאָנען ווי אין זיין
אַנדער שאַפּן איז דער הומאַר געווען אַ מין געמיש פון אַלט-פּרענקישן בדחנות
און מאַדערנער סאַטירע פון אַ גאַר הויכער ליטעראַרישער מדרגה.

יוסף-שמעון גאַלדשטיין איז געבוירן געוואָרן אין לאַדזשער באַלוט (אַן אַרע-
מע אַרבעטער-געגנט אין לאַדזש), ביי אַ טאַטן אַ ווורקער חסיד. ווי ער פּלעגט
דערציילן, איז אין שטוב געווען ווייניק פּרנסה און אַ סך קינדער. ער האָט
געלערנט אין חדרים, בתי-מדרשים, ביי פּרוואַטע לערערס און אויף בילדונג-
קורסן. ווען ער איז „קאַליע“ געוואָרן און איז אַרויס פון בית-מדרש, איז ער
געוואָרן אַ „שטיקל בוכהאַלטער“ אין אַ הורטאָון פּאַפּיר-געשעפּט. דער באַלעבאַס,
ר' אברהם-יצחק עקביא, אַ ראַדאַמסקער חסיד, האָט געהאַט אַ חזקה צו באַשעפּ-
טיקן יונגע מענטשן, וואָס זיינען שפּעטער געוואָרן שרייבערס. איינער פון זיי
איז געווען זלמן זילבערצווייג, דער שפּעטערדיקער קאַרעספּאַנדענט פון „היינט“,
פריער אין לאַדזש און דערנאַך אין ישראל (זע קאַפיטל 10 און זיין אַרטיקל
אין צווייטן טייל). משה עלבוים (1902), וואָס האָט אין וואַרשע געאַרבעט אין
דעם „וואַרשעווער עקספּרעס“ און איז נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה געווען
אַ מיטאַרבעטער פון „פּאַרווערטס“ אין ניו-יאָרק ביז זיין פּריציפּטיקן טויט אין
1969, איז אויך געווען אַ „מענטש“ ביי ר' אברהם-יצחק עקביא אין לאַדזש.

ווי דאָס איז אָנגעוויזן אין קאַפיטל 10, איז גאַלדשטיין געווען איינער פון די
געזעלשאַפּטלעכע רעפּאָרטערן פון „היינט“. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט
זיינע בילדלעכע באַריכטן פון עפּענטלעכע מיטינגען און גאַנץ באַזונדער מיט
די אינטערוויען, וואָס ער פּלעגט האָבן מיט אויסלענדישע פּערזענלעכקייטן, וואָס
פּלעגן קומען אויף באַזוכן קיין פּוילן.

נישט געקוקט אויף די פּאַרשידענע פּליכטן אין „היינט“, האָט גאַלדשטיין
געפונען צייט צו אַרבעטן פאַר דער בינע. ער האָט געשריבן קאַמישע מאַנאַלאָגן
און סצענקעס פאַר די קליינקונסט-טעאַטערס „אַראַראַט“, „די יידישע באַנדע“,
„סמבטיון“, „עזאזל“ און ספּעציעל פאַר דעם אַרטיסטישן פּאַרל שמעון דושיגאַן
און ישראל שומאַכער. אַ סך פון זיין מאַטעריאַל פון יענער תקופה האָבן ביידע

ארטיסטן צוזאמען — און נאך שומאכערס טויט דושיגאן אליין — גענוצט אויף זייערע ווארטקאנצערטן אין ישראל און אמעריקע. גאלדשטיינס שם ווי אַ הומאַ-ריסט איז געווען באַקאַנט אין דער פּוילישער ליטעראַרישער וועלט. ער האָט געשריבן פאַר דעם פּוילישן וואַכנבלאַט „צירוליק וואַרשאַווסקי“, וווּ עס האָבן געאַרבעט באַרימטע פּוילישע שרײַבערס. דער זשורנאַל האָט זיך אויסגעצײכנט מיט זײַן גאַר הויכן ליטעראַרישן ניוואַ און ראַפּינירטן הומאַר. גאַלדשטיין האָט דאַרט געהאַט אַן אייגענע אַפּטיילונג.

בשעת דער צווייטער מלחמה איז ער פאַרוואַגלט געוואָרן אין רוסלאַנד, ערגעץ אין די ווייטע אַזיאַטישע פּראָווינצן, קײן נײַ-יאַרק איז ער געקומען פון ישראל אין 1950 און געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס“. צווישן אַנדערע אַרטיקלען, שרײַבט ער ווייטער זײנע פעליעטאַנען אין גראַמען, וואָס האָבן דעם זעלבן דערפאַלג אין אמעריקע ווי עס האָבן אַ מאָל געהאַט זײנע פעליעטאַנען „אויף דער לינקער זײט“ אין „הײנט“. ער האָט געטוישט זײַן פּסעווד-דאַנים אויף „יאַסל דער גרינער“ און אַנשטאַט דעם פּוילישן, באַנוצט ער איצט דעם ענגלישן סלענג אין זײנע פּערזן.

גאַלדשטיינס הומאַריסטישער טאַלאַנט, און באַזונדערס זײנע פעליעטאַנען אין גראַמען, האָבן געצויגן די אויפּמערקזאַמקײט פון די די אמעריקאַנער יידישע ליטעראַטור-קריטיקערס. דער פּאַעט און פּובליציסט יעקב גלאַטשטיין (1896 — 1971) האָט אים געווידמעט אַן אַרטיקל אין דעם „אידישן קעמפּער“ (נומער פון 22סטן נאַוועמבער 1961, ז' 10). גלאַטשטיין איז אַנטציקט געווען מיט גאַלדשטיינס אַריגינעלן טאַלאַנט צו רעאַגירן קאַמיש אויף טאַג-טעגלעכע געשעענישן. ספּעציעל האָט ער געלויבט די פעליעטאַנען פון „יאַסל דעם גרינעם“, וואָס זײנען „באַמת מײסטעריש און פּליגק-שפּראַכיק... עס איז פּלל גישטאַ [אין די פעליעטאַנען] די ווילגאַריטעט און שוועריקײט פון געצווונגענעם און געקוועטשטן הומאַר“.

„הײנט“ פּלעגט אין דער וואַכן, פּמעט אַלע טאַג, דרוקן קלײנע פעליעטאַנען פון ד״ר יהושע גאַטליב, ב. יאושזאָן, י. מ. נײמאַן, אַדער א. אײנהאַרן (זע קאַפּיט-לעך 8, 9 און 20). געשריבן האָבן זײ מיט אַ סך הומאַר, אַפט מיט בײסיקער סאַטירע. אַזוי איז לײכטער הומאַר ביסלעכווייז געוואַקסן איבער די באַשיידענע „טעגלעכע גלײכווערטלעך“ און צוזאַמען מיט די פעליעטאַנען און קאַמישע דערצײלונגען פאַרנומען אַ וויכטיק אַרט אין „הײנט“. די צײטונג און די שרײַבערס האָבן געהאַלפּן לײכטער צו מאַכן די געמײטער פון די לײענערס. אין אַ צײט פון פאַרפאַלגונגען און אַלערליי פּורענויות האָבן זײ געגעבן דעם לוקסוס קאַטש אויף אַ וויילע צו פאַרגעסן די צרות און פאַרשאַפט דאָס פאַרגעניגן חוזה צו מאַכן פון די פאַרפאַלגערס און אַפט — ווי דאָס איז דער שטייגער בײ אונדז יידן — צו לאַכן פון זיך אליין. מיט דער צײט זײנען צוגעקומען יונגע זשורנאַליסטן, וואָס האָבן זיך אויסגעצײכנט מיט זייערע פעליעטאַנען. אײנער איז געווען מאיר בערענהאַלץ (1902 — ?). ער האָט אַנגעהויבן מיט טעכנישער אַרבעט, אָבער

האט זיך שנעל דערוואַרבן אַ נאָמען ווי אַ פיינער פעליעטאַניסט. ביסלעכווייז אין ער באַפרייט געוואָרן פון אַנדערע אויפגאַבעס און געשריבן פעליעטאַנען און הומאַרעסקעס אונטערן פּסעוודאָנים מ. סעלים. ער איז אומגעקומען אין וואַר-שעווער געטאָ.

אהרן צפנת (פענונאָמען פון דעם יידיש-העברעיִשן שרייבער אהרן פרידענ-שטיין) איינער פון די נאַכט-רעדאַקטאָרן פון „היינט“, האָט אָפּט געשריבן קליינע פעליעטאַנען, וואָס ער האָט אונטערגעשריבן בעל-הטורים. די מלחמה-יאָרן האָט ער דורכגעמאַכט אין סאָוועט-רוסלאַנד. אין 1949 איז ער געקומען קיין ישראל און געוואָרן מיט-רעדאַקטאָר פון דער יידישער שעה אין „קול ציון לגולה“ אין ירושלימער ראַדיאָ. ער איז געשטאַרבן אין 1965 אין עלטער פון 65 יאָר. בערענהאַלץ און צפנת האָבן געאַרבעט אין פאַרשידענע העברעיִשע אויסגאַבעס איידער זיי זענען אָנגעקומען אין „היינט“.

צוזאַמען מיט דעם הומאַריסטישן מאַטעריאַל האָט „היינט“ געדרוקט קאַרי-קאַטורן. די ערשטע קאַריקאַטור איז געדרוקט געוואָרן אין נומער 177, דינסטיק דעם 31סטן יולי 1912. אין די צווישן-מלחמה-יאָרן זיינען קאַריקאַטורן געדרוקט געוואָרן אויף דער „בל-בוניק“-זייט. די קאַריקאַטורן האָט געצייכנט יהושע (ש.) פייגנבוים אויף טעמעס, וואָס י. ש. גאַלדשטיין האָט אים אַלע וואָך געגעבן. טעכניש האָט די קלישעס צוגעגרייט צום דרוק דער פּאַעט און גראַפיקער חיים גאַלדבערג (חגי) אין זיין צינקאַגראַפיע „גראַפיקאַן“. ש. פייגנבוים איז אומ-געקומען אין וואַרשעווער געטאָ. חיים גאַלדבערג האָט בעת דער סאָוועטישער אַקופאַציע געאַרבעט אין אַ צינקאַגראַפיע אין ביאַליסטאָק. אין עלטער פון 53 יאָר איז ער דאַרט אין 1943 אומגעקומען אין געטאָ צוזאַמען מיט זיין פרוי און קינד.

קאפיטל צוועלף

די נישט-שטענדיקע מיטאַרבעטערס

„היינט“ האָט געדרוקט אַרטיקלען פֿון אַ סך שרייבערס פֿון אויסער דער רעדאַקציע. אייניקע האָבן געשריבן סטאַביל, ביי אַנדערע האָט מען באַשטעלט אַרטיקלען ביי ספּעציעלע געלעגנהייטן, ווען אין קאַז זיינען געשטאַנען ייִדישע אינטערעסן, ווען די ציוניסטישע מחנה איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעבאַטעס וועגן די ריכטליניעס פֿון אַרץ-ישׂראַל-אויפֿבוי, עליה-פּאַליטיק, אַדער דער טאַק-טק לגבי דער מאַנדאַטמאַכט. מ'האַט זיי אין רעדאַקציע גערופן „די נישט-שטענדיקע מיטאַרבעטערס“, אַלץ איינס, צי זייערע אַרטיקלען פֿלעגן דערשיינען רעגולער, אַדער בלויז טייל מאַל.

די נישט-שטענדיקע מיטאַרבעטערס זיינען געווען גוט באַקאַנטע פּערוואַנען, אַקטיוו אין עפּנטלעכן לעבן, מענער און פּרויען, פּירערס פֿון פּאַרטייען, אַדער צענטראַלע ייִדישע אינסטיטוציעס, דעפּוטאַטן, סענאַטאָרן, ראַטמענערס, מיטגליד-דערס פֿון קהילה-ראַטן. אַנדערע זיינען געווען פּראָמינענטע עקאָנאָמיסטן, יוריסטן, דאַקטוירים. היסטאָריקערס האָבן געדרוקט פּראָגמענטן פֿון זייערע שטודיעס (אין קאָפיטל 13 רעדט זיך וועגן דעם ליטעראַרישן צושטייער פֿון פּאַעטן און בעלעט-ריסטן). אַלע האָבן זיי זיך פּאַררעכנט צו דער „היינט“-משפּחה.

אברהם איבולער (1893 — 1939), דער יינגסטער ייִדישער דעפּוטאַט, האָט געשריבן אין „היינט“ וועגן אינערן-פּאַליטיק אין שייכות מיט דער ייִדן-פּראָגע אין פּוילן. ער איז געווען פּאַפּולער אין גאַליציע. אַ געבוירענער אין סטרי, איז ער געווען גוט באַהאַוונט מיט די נויטן פֿון גאַליציאַנער ייִדן און געשריבן וועגן זייערע ספּעציפּישע ענינים.

בן-גוריון האָט רעגולער געשריבן אַלע וואָך אין „היינט“. זיינע לאַנגע אַרטיקלען האָבן געטראָגן דעם כאַראַקטער פֿון דאָגמאַטישע ענג-פּאַרטייִשע דערקלערונגען, אויסגערעכנט מער ווי אַ וועגווייזער פּאַר זיינע חברים פֿון „פּועלי ציון“ און „הסתדרות“, ווי פּאַרן ברייטן קרייז לייענערס פֿון אַ טאַגצייטונג. „היינט“ האָט נישט אין גאַנצן און נישט שטענדיק מספּים געווען מיט אים, אָבער האָט די אַרטיקלען געדרוקט צו באַפּרידיקן זיינע אָנהענגערס, וואָס האָבן ביי אים געזוכט פּירושים אויף דער פּאַליטיק פֿון זיין פּאַרטיי. מלך ניישטאַט (נוי, 1896—1959) האָט פּאַרנומען זיין אַרט, ווען בן-גוריון האָט אַריבערגעטראָגן זיינע אַרטיקלען אין „דאָס וואָרט“, דעם אַפיציעלן פּאַרטיי-אַרגאַן פֿון „פּועלי-ציון“ אין פּוילן, האָט אָבער ווייטער אָנגעהאַלטן פּריינדלעכע באַצונגען מיטן „היינט“. נאָך דעם ווי מאַלקאַלם מאַקדאַנאַלד האָט אין מאַי 1939 אַרויסגעגעבן

דאס „ווייסבוך“ און אפגעשטעלט די עליה קיין ארץ-ישראל, האט בן-גוריון שארף אטאקירט די ענגלישע רעגירונג אין א בראשור „דאס בוך פון פארראט“. „היינט“ האט די בראשור פארטיילט אומזיסט ווי א ביילאגע צום נומער פון פרייטיק, דעם 21סטן יוני 1939.

ד"ר יעקב וויגאדזקי (1856 — 1941), דער באליבטער דאקטער און עסקן אין ווילנע, האט געשריבן אין „היינט“ זינט 1922, ווען ער איז געוויילט געווארן אלס סיים-דעפוטאט. אין „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 האט ער געדרוקט א שטודיע וועגן דער ראלע פון די „ליטוואקעס“ אין דער פוילישער ווירטשאפט. דאס איז א פינאנערישער פרוו פון אן ערנסטער פארשונג וועגן דעם ווי אזוי רוסישע יידן, וואס האבן זיך באזעצט אין פוילן נאך די פאגראמען אין רוסלאנד אין די אכציקער יארן פון 19טן יארהונדערט, האבן געעפנט פארן פוילישן האנדל די רוסישע מערק און באזונדער אין ווייטן מזרח פון דער רוסישע אימפעריע. מאקסימיליאן אפאלינארי הארטגלאס איז געווען אפשר דער איינציקער פון די נישט-שטענדיקע מיטארבעטערס, וואס האט פון 1920 ביז צום אויסבראך פון דער מלחמה אין 1939 סיסטעמאטיש זיך באטייליקט אין „היינט“. ארטיקלען פלעגט ער אונטערשרייבן א. הארטגלאס, פאר לייכטע פעליעטאנען האט ער באנוצט דעם פסעוודאנים בן-לוי.

געבוירן ביי אסימילירטע עלטערן אין ביאלא פאדלאסקא, איז הארטגלאס אויסגעוואקסן אין א היים, ווו די עלטערן, און באזונדער די מוטער, האבן גישט געוואלט האבן קיין שייכות מיט יידן און יידישקייט און די קינדער זיינען דערצויגן געווארן אויף דער פוילישער טראדיציע און פוילישן פאטריאטיזם. און ווי עס טרעפט אפט מיט אפגעפרעמדטע קינדער פון אסימילירטע היימען, האט זיך ביי הארטגלאסן, ווען ער האט אנהויבן טראכטן זעלבשטעדיק, דערוועקט „דאס פינטעלע ייד“. ער איז צוריקגעגאנגען צו זיין פאלק, געווארן א נאציאנאלער ייד און א ציוניסט. ער האט אבער נישט פארלייקנט זיין ליבע צו דער פוילישער ערד און פאר דער פוילישער קולטור. אין די זכרונות, וואס ער האט געשריבן אין ישראל אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן דערמאנט הארטגלאס אט דעם אמביוואלענטן שטריך זיינעם.*

פון דער פריסטער יוגנט אן האט זיך הארטגלאס געשטעלט הויכע מאראלישע אידעאלן אין לעבן. ער פלעגט זאגן, אז ער שטרעבט צו פארדינען גענוג פון אדוואקאטור, ער זאל קענען ארבעטן אומזיסט ווי אן עסקן. אבער אויך אין דער פראפעסיאנעלער ארבעט האט ער געפירט אומזיסט פראצעסן פון געזעל-שאפטלעכן כאראקטער, אויב די קליענטן זיינען גישט געווען אין שטאנד צו צאלן האנאראר, אדער ווען דער יידישער כבוד איז געווען אין סכנה.

* דער כתב-יד (אין פויליש) פון א. הארטגלאסעס זכרונות געפינט זיך ביי זיין טאכטער, פרוי חנה אפשטיין אין תל-אביב. א קאפיע געפינט זיך ביים מחבר.

איינער פון אזעלכע פּראָצעסן איז איינגעקריצט געוואָרן אין זכרון פון די יידן נישט נאָר אין פּוילן אַליין. דאָס איז געווען דער פּראָצעס פון הרב חיים שאַפּיראַ אין פּלאָצק, וואָס איז בעת דער באַלשעוויסטישער אינוואַזיע אין 1920 פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט דורך שיסן פּלומרשט פאַר געבן צייכנס דער באַלשעוויסטישער אַרמיי פון באַלאַקאָן פון זיין דירה. דער אורטייל איז תיכף אויסגעפירט געוואָרן. „היינט“ האָט דעם פּראָצעס אָפּגעגעבן זייער פּיל אַרט במשך פון די 6 יאָר, וואָס די רעהאַביליטאַציע-פאַרהאַנדלונגען זיינען געפירט געוואָרן אין מיליטערישן געריכט אין פּלאָצק און אין וואַרשע. נאָך דער מאַסיבן איבערקערעניש אין 1926 האָט פּילסודסקיס רעזשים דעם פּראָצעס „ראַדיקאַל“ ליקווידירט. די אַקטן זיינען „פאַרלוירן“ געגאַנגען, מ'האַט די צענדליקער בענדן דאַקומענטן, וואָס האָבן זיך אָנגעקליבן אין צווישן צייט, „נישט געקענט“ געפּינען. אין זיינע זכרונות שרייבט האַרטגלאַס אַז ער האָט באַקומען געוויסע אינפֿאָרמאַציעס וועגן דעם הינטערגרונט פון פּראָצעס, אָבער ווי אַז אַדוואָקאַט קען ער דאָס נישט מגלה זיין. ער האָט דעם סוד מיטגענומען אין קבר אַריין.* „היינט“ האָט געדרוקט מ. א. האַרטגלאַסעס אַרטיקלען כמעט אַלע וואָך. האַרטגלאַס האָט געהאַלטן פאַר זיין חוב צו לערנען יידיש און האָט באַהערשט די שפּראַך אַזוי ווייט, אַז מען האָט געקענט דרוקן זיינעם אַ כתב-יד מיט גאַר קליינע ענדערונגען. מיט רעדן יידיש איז געווען ערגער. עס האָבן אים געפּעלט ווערטער, די אויסשפּראַך און דער זאַצבוי זיינען געווען טיפּיש פּוילישע.

אין „היינט“-יוביליי-בוך 1908 — 1928 האָט האַרטגלאַס אָפּגעדרוקט אַ גרעסערע אַרבעט „די רעכטלעכע לאַגע פון יידן אין פּוילן“ (ז"ו 75—77). אין דעם יובל-בוך 1908 — 1938 האָט ער באַהאַנדלט דעם פּראָבלעם „דעמאָקראַטיע און גאַציאָנאַלע מינדערהייטן“ (ז"ו 215—218).

מ. א. האַרטגלאַס האָט מיטגעמאַכט די ערשטע חדשים פון דער נאַצי-אַקופּאַציע אין וואַרשע. ער האָט זיך באַטייליקט אין ערשטן ייִדנראַט, די געסטאַפּאַ האָט אים גערופן און געפּאָדערט אינפֿאַרמאַציעס וועגן ייִדישע פּירערס און אַרגאַניזאַציעס. ער האָט געגעבן אויסמיידנדיקע תּשובות און געפּילט דעם שטריק אויפן האַלדז. אין דעצעמבער 1939 איז אים מיט זיין פּרוי עוואַ געלונגען אַרויס-

* פּרטים וועגן מאָרד פון הרב חיים שאַפּיראַ און דער ראַלע פון אַדוואָקאַט האַרטגלאַס אין דעם רעהאַביליטאַציע-פּראָצעס קען מען געפּינען ביי: שלמה גרינשפּאַן. יידן אין פּלאָצק. נדפס בדפוס א. ה. ניו-יאָרק, 1960. ז"ו 127—134; פּלוצק. תולדות קהילה עתיקת יומין בפולין. רעד. אליהו אייזנבערג. הוצאת „המגורה“ תל-אביב, 1967; יקיר וורשביסקי, הקרבן. איבערזעצונג פון אַן אַרטיקל אין „היינט“ געדרוקט אין 1930 צום 10טן יאַרצייט פון דער עקזעקוציע פון הרב חיים שאַפּיראַ. ז"ו 260—261 און מ. א. הרטגלס. המאבק לטיהור שמו של הרב שפירא ז"ל. ז"ו 261—263.

צוגיין פון ווארשע צוזאמען מיט א גרופע עסקנים. צו מאַרגנס איז די געסטאָפּאָ געקומען אים אַרעסטירן, אָבער געטראָפּן די וווינונג ליידיק. דורך טריעסט איז ער געקומען קיין ארץ-ישראל און זיך באַזעצט אין ירושלים.

בעת דער מלחמה האָט האַרטגלאַס זיך באַטייליקט אין די באַמיונגען פון ועד הצלה לטובת די פּוילישע יידן. ער האָט זיך נישט געקענט שענקען פאַר וואָס ער האָט פאַרלאָזט די יידן אין פּוילן אין דער גורלדיקער שעה פון ספּנה. ווען עס איז באַקאַנט געוואָרן וועגן חורבן פון פּוילישן יידנטום, איז ער אַרייַנגעפאַלן אין אַ טיפּער דעפּרעסיע און פּורים 1945, אין אַ מאַמענט פון פאַרצווייפּ-לונג, האָט ער איינגענומען סם. מ'האַט אים קוים אָפּגעראַטעוועט. פון דעמאָלט אָן איז זיין געזונט געווען שוואַך. ער האָט באַקומען אַ האַרצעפעלער און געשטאַרבן אין 1953 אין עלטער פון 70 יאָר. אַ גאַס אין תל-אביב, אין רמת-אביב, וווּ עס וווינען אַ סך עולים פון פּוילן, איז אָנגערופן געוואָרן „רחוב מ. א. הרטגלאַס“. דער פירער פון די טעריטאָריאַליסטן יוסף טשערניכאָו (1882 — 1941) האָט צו. אַנד. געדרוקט אין „היינט“ אַ גרעסערע סעריע אַרטיקלען וועגן די פּאָליטישע פּראָצעסן אין די יאָרן 1919—1921 אין רוסלאַנד, וואָס ער האָט געפירט ווי אַ פּאַרטיידיקער אין רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל אין כאַרקאָוו. צום ערשטן מאל האָט די ברייטע יידישע עפנטלעכקייט באַקומען אַן אויטענטיש בילד פון דער באַלשעוויסטישער גערעכטיקייט. די סעריע האָט געהאַט אַן אומגע-הויערן דערפאַלג און טשערניכאָו האָט זי אַרויסגעגעבן אין בוכפאַרם א. נ. „רעוואָלוציאָנאַל“.

טשערניכאָו האָט זיך באַטייליקט אין ביידע יובל-ביכער פון „היינט“. אין דעם ערשטן האָט ער געדרוקט זכרונות פון ערב-רעוואָלוציאָנערן פעטערבורג, (ז"ז 186—187). אין צווייטן יובל-בוך האָט זיך טשערניכאָו באַטייליקט מיט צוויי אַרבעטן. איינע (ז"ז 190—199) איז אַן ערנסטע שטודיע וועגן דער געזעל-שאַפטלעכער באַוועגונג ביי די מזרח-אייראָפּעישע יידן אין פאַרבינדונג מיט דער געשיכטע פון יידן אין פּוילן פאַר די לעצטע 150 יאָר. ער האָט די שטודיע געחתמעט מיט דעם פּולן נאָמען יוסף טשערניכאָו. די צווייטע אַרבעט (ז"ז 213—215) איז געחתמעט מיט זיין פּסעוודאָנים י. דניאלי. דאָס זיינען באַטראַכט-טונגען וועגן ציוניזם און „פּריילאַנד“, וועלכע ער האָט געדרוקט ווי אַ דיסקוסיע-אַרטיקל וועגן די פּראַקטישע אויסזיכטן פון ציוניזם און טעריטאָריאַליזם. ער באַצייכנט די ציוניסטן ווי נאַציאָנאַלע ראַמאַנטיקער אין קעגנזאַץ צו דעם נאַציאָנאַלן ראַציאָנאַליזם פון די טעריטאָריאַליסטן און פירט אויס מיט דעם ווונטש, אַז „די „טרוימער פון ציון“ זאַלן טאַן וואָס זיי קענען און די „טרוימער פון פּריילאַנד“ זאַלן ממלא זיין דאָס, אַז וואָס עס איז אַביעקטיוו נישט מעגלעך צו טראַכטן וועגן אַ גרויסער נאַציאָנאַלער יידישער צוקונפּט“.

טשערניכאָו האָט געווינט אין ווילנע, וווּ ער איז געווען טעטיק ווי אַן אַדוואַקאַט. ער האָט געפירט אַ סך פּראָצעסן פון קאָמוניסטן און זיי פּאַרטיידיקט

מיט דערפאלג אין געריכט. נאך דעם ווי די סאוועטן האבן באזעצט ווילנע אין 1939, איז טשערניכאוו ארעסטירט געווארן. מ'האט אים אריינגעזעצט אין דער אלט-ווילעיקער תפיסה. ווען נאצי-דייטשלאנד איז באפאלן סאוועט-רוסלאנד אין 1941, איז טשערניכאוו עוואקוירט געווארן קיין רוסלאנד, אבער אויפן וועג, נישט ווייט פון דער שטאט באריסאוו, איז ער דערשאסן געווארן דורך דער וואך. ד"ר רפאל לעמקין (1901 — 1959) האט געדרוקט ארטיקלען וועגן אפוער-קאמף קעגן די אנטיידישע געזעצן. ער האט געשאפן דעם יודידישן טערמין „גענאסיד“ — א ניי ווארט, א געמיש פון צוויי גריכישע ווערטער: פאלק און מארד, וואס איז היינט סאנקציאנירט צו באצייכענען די אויסראטונג פון א פאלק. אין א רעפערענץ פאר דער פעלקער-ליגע אין 1933 אין זשענעווע האט ער געהאלטן וועגן דעם א רעדע. אין די „היינט“ ארטיקלען האט ער אפט געשריבן וועגן גענאסיד ווי א מיטל פון א הערשנדיקער רעגירונג אויסצוהרגענען א מינדערהייט. ד"ר לעמקין איז עטלעכע יאר געווען א וויצע-פראקוראר אין ווארשעווער קרייז-געריכט. דערנאך האט ער פראקטיצירט ווי אן אדוואקאט.

אין „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928, האט ד"ר לעמקין צוויי אינפארמאציע טיווע יודידישע ארטיקלען. אין איינעם (ז"ו 140—142) פארטייטשט ער די וויכטיקערע געזעצן, וואס זיינען איינגעפירט געווארן זינט די פוילישע מלוכה איז אנטשטאנען. דעם ערשטן ארטיקל האט ער אונטערגעשריבן מיט זיין פולן נאמען, דער צווייטער איז געצייכנט מיט איניציאלן. בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה איז ד"ר לעמקין געווען פראפעסאר פון אינטערנאציאנאלן רעכט אין אייניקע אמעריקאנער אוניווערסיטעטן. ווען עס איז געשאפן געווארן די „ארגאניזאציע פון די פאראייניקטע נאציעס“, האט ד"ר לעמקין באקומען אן אפיס אין בנין פון די „יוניטעד ניישנס“ אין ניו יארק און האט ווייטער געפירט די אויפקלערונג-ארבעט קעגן גענאסיד. אין 1948 איז ד"ר לעמקיןס לאנגע מי און ארבעט געקרוינט געווארן מיט דערפאלג, ווען די „אונ"א" האט אנגענומען אן אפיציעלע דעקלאראציע, אן גענאסיד איז א פארברעך.

יעקב לעשטשינסקי האט געדרוקט עקאנאמישע און סטאטיסטישע ארטיקלען וועגן דער יידישער לאגע אין מזרח-אייראפע און באזונדער אין פוילן. עטלעכע יאר האט ער געווינט אין ווארשע און פלעגט זיך אין יענער תקופה קאנצענטרירן אויפן אנאליז פון דער ווירטשאפטלעכער ירידה פון פוילישן יידנטום. אין „היינט“ יוביל-בוך 1908—1938 האט ער געדרוקט אן ארבעט וועגן דער פאר-ארעמונג פון דער יידישער באפעלקערונג (ז"ו 147—150).

ישראל מערעמינסקי (מרום, 1891—1976), איינער פון די גרינדערס און פירערס פון „צעירי-ציון“, האט אין זיינע ארטיקלען געשריבן וועגן סאציאליסטישן ציוניזם און דעם פראגראם פון זיין גרופע אין איר טעטיקייט אין ארץ-ישראל.

מאיר עבנער (1872—1955), דער פארדינסטפולער ציוניסטישער מנהיג אין

טשערנאָוויץ, האָט געשריבן וועגן יידן אין בוקאווינע און רומעניע; דעפוטאַט משה פּראָסטוי (1887—1928), רעדאַקטאָר פון דער טעגלעכער צייטונג „דער מאַרגען“ אין לעמבערג, האָט צוגעשיקט אַרטיקלען פון ספּעציעלן אינטערעס פאַר די יידן אין מזרח-גאַליציע.

דער אויסגעצייכנטער פעליעטאַניסט און עסייסיט ד״ר אברהם קאַראַלניק (1883—1937) האָט גענומען רעגולער שרייבן אין „היינט“ קורץ פאַר זיין טויט און האָט אין דער קורצער צייט באַוווּן אַפּצודרוקן עטלעכע צענדליק אַרטיקלען, יעדער איינער אַ מייסטערשטיק. אַן אַלזייטיק-געבילדעטער מענטש מיט אַ קענ-טעניש פון אַ צענדליק שפּראַכן האָט ער געשריבן מיט ערודיציע וועגן ליטע-ראַטור, קונסט, פּילאָזאָפּיע, אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק. אַן אַלטער ציוניסט, האָט ער מיט טעמפּעראַמענט רעאַגירט אויף געשעענישן אין דער באַוועגונג און ישׁוב. ד״ר קאַראַלניק איז בלי ספּק געווען איינער פון די גייסטרייכסטע יידישע צייטונג-שרייבערס. ער האָט געהאַט אַ ועלטענע פעיקייט צו אַנאַליזירן אַ פּראָב-לעם און אין אַ לייכטער שפּרודלדיקער פאַרם שרייבן אַנציענדיק וועגן די סאַמע פאַרוויקלטסטע ענינים.

אַן ערך צוויי יאָר פאַר דער מלחמה איז צו דער „היינט“-משפּחה צוגעקומען ד״ר יוסף קרוק (1884—1972). אַ פּראָמינענטע פיגור אין דער אַרבעטער-וועלט אין פּוילן און מערב-אייראָפּע, איז ער געווען באַקאַנט ווי אַ פּאַציפּיסט, אַ קעמפּער פאַר סאַציאַלער גערעכטיקייט און האָט געהאַט ברייטע באַצונגען צווישן די פּראָגרעסיווע עלעמענטן. אין דער יידישער וועלט איז ער געווען באַקאַנט ווי אַ טעריטאָריאַליסט און איז צוזאַמען מיט ישראל זאַנגוויל (1864—1926) געווען גרינדער און טעאַרעטיקער פון דער טעריטאָריאַליסטישער באַווע-גונג. ער איז אויך געווען דער גרינדער און פירער פון דער ציוניסטיש-סאַציאַ-ליסטישער באַוועגונג (ס. ס.) און די „אומאַפהענגיקע“.

פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ד״ר קרוק געשריבן אין „היינט“ ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן. אַזוי האָט ער אין 1912, בעת דער וואַל-קאַמ-פּאַניע צו דער 4-טער „דומע“ (זע קאַפיטל 2), געדרוקט אין „היינט“ פון 10-טן און 11-טן אַקטאָבער צוויי גרעסערע אַרטיקלען „די דמאָוסקיס און די קוכאַ-זשעווסקיס“, אין וועלכע ער האָט זיך אַנטשיידן אַרויסגעוואַגט דערפאַר, אַז יידן דאַרפן אַרויסשטעלן אַן אייגענעם קאַנדידאַט אין וואַרשע. אין מערץ 1913 איז אין דער שווייץ פאַרגעקומען דער ערשטער צוזאַמענפאַר פון יידישע סטודענטן. ד״ר קרוק האָט זיך באַטייליקט אין צוזאַמענפאַר ווי דער ספּעציעלער קאַרעס-פּאַנדענט פון „היינט“; זיינע אויספירלעכע קאַרעספּאַנדענציעס זיינען געווען געדרוקט אין פיר נומערן פון דער צייטונג.

עס האָט גענומען אַ פּערטל יאַרהונדערט ביז ד״ר קרוק איז געוואָרן אַ רעגולערער שרייבער אין „היינט“. אין צווישן האָט ער דורכגעמאַכט אַ קאַריערע פון אַ סאַציאַליסט און אַרבעטער-פירער.

אין 1937 האט די פוילישע רעגירונג פארשיקט ד"ר קרוקן אין קאנצענט-ראציע-לאגער פאר די קעגנערס פון רעזשים אין בערעזא קארטוסקא: נאך דער באפריינג האט ד"ר קרוק אָנגעהויבן שרייבן פארן „היינט“. אַ וואַרעמער מענטש מיט אייראָפּעיִשע סאַלאַן-מאַנירן, אַ פּיינער דערציילער, האָט ער געהאַט אַ סך פּריינד צווישן אייראָפּעיִשע שטאַטסלייט און אינטעלעקטואַלן און פּלעגט אָפט וועגן זיי שרייבן אין „היינט“. אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 האָט ער אָפּגעדרוקט אַ פּיאָנערישע פּאַרשאַרבעט וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער וואַנדער-פּאַליטיק פון זינט די אַכציקער יאָרן פון גיינצנטן יאָרהונדערט (ז"ו 296—299). אין צווייטן טייל דרוקן מיר די זכרונות פון דעם וועטעראַן פון דער אַרבעטער-באַוועגונג וועגן זיין פּאַרשיקונג, באַפּריינג און די אומשטאַנדן ווי אַזוי ער איז געוואָרן אַ שרייבער אין „היינט“. ער האָט די אַרבעט געשריבן אויף דער אינציאַטיוו פון מחבר.

ליטמאַן ראָזענטאַל פון ביאַליסטאָק, איינער פון די ערשטע פּיאָנערן פון ציוניזם, אַ פּאַרשטייער פון דער ציוניסטישער וועלט-אַרגאַניזאַציע אין רוסלאַנד און אַ נאַענטער מיטאַרבעטער פון טעאַדאָר הערצל, פּלעגט ספּאַראַדיש צושיקן אַרטיקלען אויף ציוניסטישע טעמעס. אין „היינט“-יובליי-בוך 1908—1928 האָט ער געדרוקט זכרונות וועגן דעם שווערן קריזיס אין ציוניזם נאָכן 6טן קאַנגרעס אין 1903, נאָך דעם ווי טעאַדאָר הערצל האָט זיך אַרויסגעוואָגט פאַר דעם פּאַרשלאַג פון דער ענגלישער רעגירונג צו שאַפן אין אַוואַנדאָ, צענטראַל-אַפריקע, אַ צענטער פאַר דער יידישער עמיגראַציע אונטער דער ענגלישער אַדמי-ניסטראַציע („קאַמאַנוועלט“). הערצל האָט אין דעם פּראַיעקט געווען אַ צייט-ווייליקע לעזונג „אַ נאַכטאַזיל“, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, ביז עס וועט זיך שאַפן אַ גינסטיקע פּאַליטישע קאַנינקטור פאַר דער יידישער קאַלאָניאַציע אין אַרץ-ישׂראַל. ער האָט געגלויבט, אַז דער צייטווייליקער מקום-מקלט וועט זיין אַ הילף פאַר די אונטערדריקטע יידן אין צאַרישן רוסלאַנד, אָבער די שאַרפּסטע אַפּאָזיציע איז געקומען דווקא מצד די רוסישע ציוניסטן. אויף אַ קאַנפּערענץ אין כאַרקאָוו איז אַפילו באַשלאָסן געוואָרן אַנצוהויבן אַ קאַמף קעגן דעם אַוואַנדאָ-פּראַיעקט און קעגן הערצלען אַליין.

ראָזענטאַל דערציילט:

„די טרייע הערצליאַנער בכלל און די פּאַליטישע ציוניסטן בפרט האָבן דעמאַלט געשאַפן אַן אַרגאַניזאַציע מיטן נאַמען „אַגודת מגיני ההסתדרות“. די פירערס פון דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציע זיינען געווען: אַדוואַקאַט ישׂראַל יאַשינאַווסקי (1842—1917), אַלטר-יהודה חזן (1876—1906), נח פינקעלשטיין און ש. י. יאַצקאָו. די אַרגאַניזאַציע איז געווען פּאַרצווייגט אין דער גאַנצער ציוניסטישער וועלט און איר הויפּטשטאָב איז געווען אין וואַרשע, אויף כלאַדנע נומער 8. כלאַדנע נומער 8 און די „אַגודת מגיני ההסתדרות“ איז שוין דעמאַלט געווען אַ שם-דבר אין דער ציוניסטישער וועלט אַזוי ווייט, אַז ווען איך האָב אין פאַרזי

געטראפן מאַקס נאַרדוי (1849—1923), האָט ער מיך די ערשטע זאָך געפרעגט „וואָס מאַכן אונדזערע ליבע טרייע הערצל-פריינד פון דער שטראַסע כלאַדנע 8“. מיר פלעגט אויסקומען כמעט יעדן טאָג נאָך מיטאַג צו פאַרן קיין וואַרשע אויף די באַראַטונגען פון די מגיני ההסתדרות. אין די דאָזיקע קאַנפערענצן פלעגט אויך נחום סאַקאַלאָוו זיך באַטייליקן.

ראַזענטאַלס זכרונות זיינען נוגע אַ ווייניק באַקאַנטן עפיואַד פון דעם באַגינען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג, ווי אַזוי מאַקס נאַרדוי האָט אין אַ רעפּעראַט אין פאַריו פאַרטידיקט הערצלס שטאַנדפונקט. נאַרדוי האָט דורכגעפירט אַן אַנאַלאָגיע צווישן די יידישע אַספּיראַציעס אויף ארץ-ישראל און דעם אַוגאַנדאַ-קריזיס מיט דעם ביטערן וויפּוה, וואָס איז אַנגעגאַנגען ביי די איטאַליענישע פאַטריאַטן אין די פּופּציקער יאַרן פון 19טן יאַרהונדערט. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן דעם צי איטאַליע (אייגנטלעך די קליינע סאַרדיניע) דאַרף זיך באַטייליקן צוזאַמען מיט ענגלאַנד און פראַנקרייך אין דער קרימער מלחמה קעגן רוסלאַנד, וואָס האָט שוין דעמאָלט געוואָלט באַהערשן דעם מיטלענדישן ים און איינגעמען קאַנסטאַנטינאָפּאָל (היינט איסטאַמבול). די איטאַליענישע פאַטריאַטן מיט גאַ-ריבאַלדין בראש, וואָס האָבן געטרוימט וועגן אַ גרויסער פאַראייניקטער איטאַליע-נישער מלוכה, האָבן געהאַלטן, אַז איטאַליענער דאַרפן זיך פאַרבינדן מיט דער אַנטי-רוסישער קאַאליציע, פּדי אַזוי אַרום צו באַקומען אַ מעגלעכקייט צו באַטייליקן זיך אין דער שלום-קאַנפערענץ נאָך דער מלחמה און אַרויסשטעלן זייערע מלוכה-פאַדערונגען. אָבער אַנדערע איטאַליענישע פירערס זיינען געווען קעגן אַריינציען די איטאַליענער אין דער בלוטיקער מלחמה און האָבן שאַרף באַקעמפט דעם פלאַן. נאַרדוי האָט אויסגעפירט, אַז הערצל איז איבערצייגט, אַז די וועלט שטייט פאַר אַ קריג און איז געווען זיכער, אַז דער אַוגאַנדאַ-פאַרשלאַג, וואָס איז אַדרעסירט געווען צו דער ציוניסטישער אַנפירונג, האָט געשאַפן אַ פרעצעדענט פאַרן יידישן פאַלק אַרויסצוטערעטן אויף דער שלום-קאַנפערענץ נאָך דער וועלט-מלחמה מיט דער פאַדערונג פון אַ יידישטאַט אין ארץ-ישראל (ז"ו 188—189).

דער אַרטיקל איז נישט נאָר אַן אינטערעסאַנטער צושטייער צו דער געשיכטע פון איינעם פון די סאַמע שטורמישסטע עפיואַדן אין די ערשטע יאַרן פון ציוניזם. ראַזענטאַל האָט אין זיינע זכרונות געגעבן אַ לעבעדיק בילד פון נאַרדוי דעם אַראַטאַר, זיין איבערצייגונגס-קראַפט און ממש מאַגישע ווירקונג אויף די צוהערערס. אין דער רשימה פון די נישט-שטענדיקע מיטאַרבעטערס דאַרף מען אויך פאַרצייכענען די גרופּע פירערס פון „ירדניה“ און „מרפּו הציונים“ וואָס האָבן אַנגעהאַלטן אַן אַקטיוון קאַנטאַקט מיטן „היינט“ (זע קאַפיטל 10). מיר וועלן דאָ דערמאַנען אייניקע:

דער שריפטשטעלער אברהם לעווינסאָן האָט אַזוי ווי ישראל מערעמינסקי (זע אויבן) געשריבן אַרטיקלען אין גייסט פון „צעיריהציון“. אין 1935 האָט ער זיך באַזעצט אין ארץ-ישראל און צוגעשיקט אַרטיקלען וועגן די פראַבלעמען

פון ישוב.

זעליג רוסעצקי, דער פיאנער פון ספארט ביי יידן און איינער פון די גרינדערס פון „מכבי“ אין פוילן, איז שפעטער געווען אקטיוו אין דער ספארט-באוועגונג אין ארץ-ישראל און אין מדינת-ישראל און געווען איינער פון די ארגאניזאטארן פון די „מכביאדעס“. אין „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 האט ער אפגעדרוקט אן ארטיקל „דער יידישער ספארט אין פוילן“ (ז' 135). ער האט באווייגן צו שרייבן וועגן ספארט. דוד דונקעלמאן, א מיטארבעטער פון דער אדמי-ניסטראציע האט באשריבן די אויפטוען פון די באקסערס און פוטבאליסטן פון ווארשעווער „מכבי“, ווינער „הפח“ און אנדערע ספארט-קלובן.

אברהם-יצחק פראוואלסקי (1895 — ?) דער פיאנער פון דער קאאפערא-טיווער באוועגונג אין פוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות, האט שטודירט עקא-נאמיע אין די אוניווערסיטעטן אין ווארשע און פאריז און געשריבן ווירטשאפט-לעכע ארטיקלען אין „היינט“ נאך פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה. ער איז געווען איינער פון די גרינדערס פון „צעירי-ציון“, טעטיק צווישן דער אקאדע-מישער יוגנט. אין „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 האט פראוואלסקי אן ארטיקל „די אידישע האנטווערקער אין פוילן און די קאאפעראציע“ (ז"ו 91—92).

שמעון (שימעק) קראנגאלד איז געווען אן אפטער גאסט אין רעדאקציע און מוזיקאליש באגאבטער מענטש (זע קאפיטל 17), מיט פארצווייגטע באקאנטשאפטן צווישן דער יידישער פראפעסיאנעלער אינטעליגענץ, האט ער ביסלעכווייז גענו-מען שרייבן פאר דער צייטונג כראניק וועגן דער יידישער געזעלשאפטלעכער און קולטורעלער טעטיקייט ביי יידן און זיך באטייליקט אין „היינט“ ביזן אויסבראך פון דער מלחמה. אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה איז ער אנטלאפן אויף מזרח. די באלשעוויקעס האבן אים פארשיקט קיין אוזבעקיסטאן. קראנגאלד איז געשטארבן נישט ווייט פון דער שטאט טאשקענט, קורץ נאך דעם ווי מען האט אים ארויסגעלאזט פון לאגער.

היסטאריקערס

עזריאל-נתן פרענק (1863—1924) האט דער ערשטער געשריבן אין „היינט“ אויף היסטארישע טעמעס. ער האט געהאט אן אייגענעם ארכיוו פון ווייניק באקאנטע מאטעריאלן וועגן דער געשיכטע פון יידן אין פוילן, ספעציעל אין ווארשע, און א סך געשריבן וועגן אמאליקן אינעווייניקסטן לעבן פון די פוילישע יידן. די פראגמענטן פון זיין גרעסערער ארבעט וועגן ווארשעווער יידן און די „יידישע“ גאסן אין דער פוילישער הויפטשטאט און זיין סעריע וועגן משומדים, וואס זיינען געדרוקט געווארן אין פארזעצונגען, האבן שטארק אויסגענומען. א סינטעטישע געשיכטע פון די יידן אין פוילן איז דערשינען אין בוכפארם ווי א פרעמיע פאר די לייענערס פון „היינט“. ווען די „ענדעקעס“ האבן אין 1912 אנגעהויבן די באיקאט-אגיטאציע (זע קאפיטל 2), האט ע. נ. פרענק דורכגע-

פירט אן אנקעטע צווישן די פירנדיקע פוילישע פראגרעסיווע אינטעלעקטואלן און דעם מאטעראל אויסגענוצט פאר א צאל ארטיקלען אין „היינט“.

ע. נ. פרענק האט געהאט הומאר און פערזענלעכן חן. ער האט געשריבן אין דער היים, אבער ליב געהאט פארברענגען אין רעדאקציע, דערציילן וועגן די חידושים, וואס ער האט אויסגעגראבן אין אלטע פאפירן וועגן אמאליקע יידישע זיטן און ארט לעבן.

ד"ר יצחק שיפער (1884—1943) האט אנגעהויבן שרייבן אין „היינט“ נאך דעם ווי ער האט זיך באזעצט אין ווארשע, ווען ער איז אין 1922 געוויילט געווארן ווי א דעפוטאט אין סיים.

ד"ר שיפער איז געווען א רענעסאנס-געשטאלט. א מענטש מיט אלזייטיקע גייסטיקע פאראינטערעסירונגען, איז ער געווען א מומחה אין סאציאלאגיע, א היסטאריקער, א קולטור-פארשער, א פארשער פון יידיש, פון חסידות, פון פאלק-לאך, פון טעאטער, אן ערוויט פון פראבלעמען פון דער יידישער פארגאנגענהייט, איבערהויפט פון דער יידישער געשיכטע אין פוילן. ער האט געהאט א ברייטע וויזיע, ברייטע האריוואנטן, אויפגעשטעלט אייגענע פיאנערישע היסטארישע און סאציאלע טעאריעס. ד"ר שיפער איז געווען א פרוכטבארער שרייבער און אויטאר פון צאלליכע ביכער, עסייען, פארשארבעטן און ארטיקלען. א סך פון די ארבעטן האט ער געדרוקט אין „היינט“. ער איז געווען א פריינדלעכער, צוגע-לאזענער מענטש מיט א גרויסן געפיל פאר הומאר, א גוטער לערער און האט אויפגעשטעלט א דור יונגע היסטאריקערס (עמנואל רינגעלבלום איז געווען איינער פון זיי). ער האט יונגע היסטאריקערס אפגעגעבן פיל צייט, זיך געטיילט מיט זיי מיט די רעזולטאטן פון זיינע אייגענע פארשונגען, געהאלפן אין זייערע שטודיעס און זיך געפרייט מיט זייערע דערגרייכונגען.

ד"ר שיפער האט געהערט צו די „פועלי-ציון“, געווען אקטיוו אין פארשיידענע אלגעמיינע אינסטיטוציעס, געשריבן און געהאלטן רעדעס וועגן ציוניזם. אין דער פארלאמענטארישער ארבעט איז ער נאכגעגאנגען די שיטה פון יצחק גרינבוים. ער האט געווינט אין איין דירה מיט גרינבוים און מען האט זיך אין ווארשע געוויצלט, אן שיפער איז גישט גלאט א סובלאקאטאר, נאר איז אויך גרינבוים פאליטישער סובלאקאטאר.

פאר דעם „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928, האט ד"ר שיפער געשריבן וועגן „די פראבלעמען פון פראדוקטיוויזירן די יידישע מאסן אין פוילן“ (ז"ז 68—74,71). דאס איז א גרונטלעכע פארשונג וועגן דער סאציאל עקאנאמישער סטרוקטור פון די פוילישע יידן. ד"ר שיפער האט פאר דער ארבעט צוזאמענגע-געשטעלט 7 אריגינעלע טאבעלעס און א שלל סטאטיסטישן מאטעריאל.

צען יאר שפעטער האט ער פאר דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 אויס-געקליבן גאר אן אנדערע טעמע — אן אריגינעלע פארשונג וועגן בעש"ט (ז"ז 205—212).

ד"ר יצחק שיפער וואס איז אין 1943 פארשיקט געווארן אין דעם טויטן-לאגער מאידאנעק, איז געווען איינער פון די צען אסירים וואס האבן פון דארט ארויסגעשיקט א בריוו צו ד"ר דוד וואווינסקי (זע קאפיטל 14). די גענויע דאטע ווען יצחק שיפער איז אומגעקומען איז נישט באקאנט.

פראפעסאר מאיר באלאבאן האט פון צייט צו צייט, הויפטזעכלעך אין דער ערשטער העלפט פון די צווישן מלחמה-יארן, געדרוקט ארטיקלען וועגן דער געשיכטע פון די יידן אין פוילן. אין 1929 האט „היינט“ געדרוקט זיין ארבעט וועגן דער יידישער קהילה אין לובלין, א פראגמענט פון א גרינטלעכער פאר-שונג וועגן דער געשיכטע פון יידישע קהילות אין פוילן.

ד"ר באלאבאן איז געווען באקאנט ווי אן אומדערמידלעכער זאמלער פון פאקטן פון דער יידישער פאראנגענהייט אין פוילן. ער האט גענישטערט אין אלטע ארכיוואלע מאטעריאלן, יעדעס שטיקל שיימע איז פאר אים געווען וויכטיק, אין יעטוועדן אלטן פאפירל און ספר האט ער געפונען עפעס גייעס. אויפן יובל-באנקעט לכבוד זיין 60-יעריקן געבורטטאג האט אים ד"ר שיפער באצייכנט ווי א ראמאנטיקער פון דער יידישער פאראנגענהייט.

א קורצע צייט האט פראפעסאר באלאבאן זיך אקטיוו באטייליקט אין דער פאליטישער ארבעט. אין 1922 האט ער פיגורירט ווי א קאנדידאט צום סיים, אבער איז דורכגעפאלן. אין קאפיטל 7 דערציילן מיר וועגן אט דעם קורצן עפיזאד אין לעבן פון דעם פארדינסטפולן געלערנטן. חוץ א באדייטדיקער פארשער און אויטאר פון היסטארישע ווערק פון גרויסער וויסנשאפטלעכער באדייטונג, איז פראפעסאר באלאבאן געווען אן איבערגעגעבענער פעדאגאג. אויף זיין איניציאטיוו איז אין ווארשע אנטשטאנען דער „מורח" ראבינער-סעמינאר „תחמוג" פון 1926 איז ער געווען פארבונדן מיט דעם ווארשעווער אוניווער-סיטעט ווי דער ראש פון דער אפטיילונג פאר יידישער געשיכטע. יידישע סטודענטן האבן אים ליב געהאט און גערן געקומען צו זיינע לעקציעס. אין 1934 איז באלאבאן נאמינירט געווארן ווי א פראפעסאר פון ווארשעווער אוני-ווערסיטעט. דאס איז געווען נישט קיין קליינע אויסצייכענונג פאר א יידישן געלערנטן אין פוילן, ווו זייער ווייניק יידן, אפילו מיט אנערקענטע פארדינסטן אין דער וויסנשאפט, זיינען באשטימט געווארן ווי פראפעסארן, אדער אפילו דאצענטן.

אין דעם „היינט"-יוביליי-בוך 1908—1928 האט זיך פראפעסאר באלאבאן באטייליקט מיט א גרעסערער שטודיע „ווארשע — די גרעסטע יידישע קהילה אין אייראפע" (ז"ז 117—180).

ד"ר נתן מיכל געלבער (1891—1966) האט געשריבן פארן „היינט" קלענערע און גרעסערע היסטארישע אפהאנדלונגען, וואס ער האט ספעציעל באארבעט פאר דער צייטונג. פאר דעם „היינט"-יובל-בוך 1908—1938 האט ער צוגעגרייט אן אריגינעלע פארשארבעט „דאס פראבלעם פון א יידישער מלוכה אויף דעם בער-

ליגער קאנגרעס פון יאר 1878“ (ז״ז 293—295).

בן-ציון כ״ץ (1875 — 1958) האט אחוץ ארטיקלען וועגן צייטפראגן געדרוקט אין „היינט“ ערנסטע היסטארישע ארבעטן. א גרויסן אינטערעס האט ארויסגערופן די סעריע וועגן יידישע פירערס אין רוסלאנד אין די פאר-רעווא-לוציע-צייטן. א צווייטע סעריע, וואס איז געלייענט געווארן מיט שפאנונג, איז געווען געווידמעט דעם לעבנס-שטייגער פון די יידישע מאסן אין אמאליקן רוסלאנד. ער האט זי באזירט אין זיינע פארשונגען אויף די געהיימע דאקומענטן פון די צארישע צייטן וואס ער האט אנטדעקט אין ארכיוון. א טעמפעראמענט-פולער פובליציסט, האט ער אפט אין זיינע ארטיקלען פארדאמט די באלשעווי-קעס פאר דער אונטערדריקונג פון יידישן קולטור-לעבן אין ראטנפארבאנד. דער היסטאריקער, פילאלאג און יידיש-פארשער ד״ר מתתיהו מיזיש האט אין די שפעטע דרייסיקער יארן געדרוקט אין „היינט“ וועגן פארגעסענע עפיזאדן פון יידיש-פוילישן צוזאמענלעבן. זיין סעריע וועגן משומדים, אין וועלכער ער האט געשריבן וועגן געשמדטע יידן אין די העכסטע קרייזן פון דער פוילישער אריסטאקראטיע, ליטעראטור און וויסנשאפט, האט געהאט גרויס דערפאלג און געפונען אן אפאלאנג אין דער פוילישער פרעסע. פאר דעם, „היינט“-יובל-בוך 1938—1908 האט ד״ר מיזיש צוגעגרייט א שטודיע, די סיבה פון דער אנטשטייג פון יידיש“ (ז״ז 277—279).

ד״ר פיליפ פרידמאן (1901 — 1960) האט איינגעשטעלט א קאנטאקט מיטן „היינט“ אין 1938. פאר דעם פראיעקטירטן בוך צום דרייסיק-יעריקן יובל פון „היינט“ איז נויטיק געווען א געשיכטלעכער איבערבליק פון יידישן לעבן אין פוילן במשך פון די 30 יאר זינט די צייטונג איז אנטשטאנען. דאס פראבלעם איז געווען ווי אזוי צו שרייבן וועגן דער אויסראטונג-פאליטיק, אז דאס יובל-בוך זאל נישט ווערן קאנפליקטירט.

ד״ר פרידמאן האט די דעליקאטע אויפגאבע גוט אויסגעפירט. ער האט געגעבן א קווערשניט פון דער אנטוויקלונג פון די פויליש-יידישע באציונגען פון אנהייב 20סטן יארהונדערט, געשילדערט די ענדערונגען צום ערגערן, וואס זיינען פאר דער צייט פארגעקומען אין דער עקאנאמישער סטרוקטור פון די פוילישע יידן, נישט פארשוויגן דעם טעראר און דאס שווערע לעבן פון די יידישע מאסן, ארויסגעבראכט די פאליטישע און עקאנאמישע אונטערדריקונגען, געגעבן א פול בילד פון דער יידישער ווירקלעכקייט אין דער פוילישער מלוכה, אבער אין פארם און טאן איז ער געווען מילד. דאס יובל-בוך איז דערשינען אן שוועריקייטן.

דאקטוירים

„היינט“ האט גאנץ פרי אנגעהויבן דרוקן מעדיצינישע ארטיקלען. יידן האבן טראדיציאנעל אן אינטערעס פאר פראגן פון געזונט, האבן ליב צו לייענען וועגן מעדיצין, ווייסן ווי וויכטיק עס איז אפצוהיטן דאס געזונט און „היינט“ האט

זיך באַמיט צו פאַרזאָרגן די ליינערס מיט פּאַפּולערן מאַטעריאַל וועגן אַזעלכע „יידישע“ מיחושן, ווי אַרטרעטיזם, שטאַפּוועקסל, מאַגן-חולאַתן, שווינדזוכט, נע-ר-וועישקייט. דער פּאַרלאַג „יהודיה“ ביים „היינט“ האָט אַרויסגעגעבן אַ פּאַפּולער מעדיציניש וואַכנבלאַט דער „הויז-דאַקטאָר“.

ד"ר זלמן (זיגמונט) ביכאווסקי (1865—1934) האָט לאַנגע יאָרן געשריבן וועגן מעדיצין אין „היינט“. אַ דאַקטער מיט אַ גרויסער פּראַקטיק, אַ פּאַרשער און ספּעציאַליסט פּון אינערלעכע און נערוון-קראַנקייטן, איז ער געווען אַ מענטש מיט אַ וואַרעם יידיש האַרץ און פּאַרשטענדעניש פאַר דעם האַרעפּאַשניק און זיינע נויטן. ד"ר ביכאווסקי איז געווען אַ דאַקטער אין דער בעסטער טראַדיציע פּון אַ יידישן רופּא, ער האָט געהערט צו די דאַקטוירים, וואָס טראַכטן זיך אַריין אין דער קראַנקייט און באַטראַכטן אַ שווערן חולה נישט טעאַרעטיש, בלויז ווי אַן „אינטערעסאַנטן“ פּאַל פּון מעדיצינישן שטאַנדפּונקט, נאָר האַבן קודם-פּל אין זינען ווי אַזוי צו העלפּן אים תּיכּף און פּראַקטיש. מיט יידישע פּאַציענטן האָט ער גערעדט מאַמע-לשון, אַרעמע האָט ער געהיילט אומזיסט, געקלעטערט צו זיי אויף הויכע טרעפּ, אַדער געגאַנגען אין די קעלער-שטיבלעך.

אין דער מעדיצינישער וועלט האָט מען ד"ר ביכאווסקי געשעצט ווי אַ דאַקטער מיט פּיאַנערישע אויפטוען. ער איז געווען דער אויטאָר פּון צענדליקער ווערק, ביכער און שטודיעס אין מעדיצינישע פּובליקאַציעס אויף פּויליש, דייטש און פּראַנצויזיש. אַ גרויסע צאַל פּון זיינע אַרבעטן זיינען געווינדמעט דער פּאַרשונג פּון נערוועזיטעט ביי יידן. אַבער ווען ער האָט געשריבן פּאַרן „היינט“, האָט ד"ר ביכאווסקי געקענט זיך אַראַפּלאַזן צום ניוואַ פּון דעם לאַיקער. אויף אַ צוטריטלעכן אופן, נישט נוצנדיק קיין מעדיצינישע טערמינאָלאָגיע, האָט ער אין אַ זאַפּטיקן יידיש געשריבן וועגן פּאַרוויקלטע פּראַבלעמען פּון דער מעדיצין.

פאַר דעם יוביליי-בוך פּון „היינט“ 1908—1928 האָט ד"ר ביכאווסקי אַנגע-שריבן אַן אַריגינעלן עסיי „לעבן און טויט — אַ חלום?“ (ז"ז 165—166), אין וועלכן ער האָט — דער ערשטער אין דער יידישער פרעסע — וויסנשאַפּטלעך באַהאַנדלט דאָס פּראַבלעם פּון פּאַרלענגערן דאָס לעבן פּון מענטשן און די אימפּלי-קאַציעס דערפּון. ער האָט אַנגעוויזן, אַז דער פּראַגרעס פּון מעדיצין און היגייענע, די נייע מיטלען פּון היילן סאַציאַלע קראַנקייטן און עפּידעמיעס גייען האַנט-ביי-האַנט מיט דעם פּראַגרעס פּון דער אינדוסטריעלער טעכניק און דער כּסדרדיקער פּאַרבעסערונג פּון די סאַציאַלע באַדינגונגען אין אַלגעמיין, אַזוי, אַז וואָס ווייטער פּאַרטרעטן מאַשינען מער און מער דעם מענטשן. ער האָט פּאַרויסגעזען, אַז דאָס וועט גורם זיין, אַז מיט דער צייט וועט דאָס לעבן פּון מענטשן ווערן לענגער און די צאַל מענטשן, וואָס וועלן שטאַרבן פּון זיקנה און נישט פּון קראַנקייט, וועט ווערן גרעסער, און ער האָט געשטעלט די פּראַגע „צי איז נישט מעגלעך, אַז עס וועט אַ מאַל קומען אַ צייט ווען יעדער איינער וועט זיך קענען אויסלעבן זיינע יאָרן און דער טויט וועט אויפהערן צו זיין אַ שרעקלעכע פּלוצעמדיקע

קאטאסטראפע? איז דאס א חלום? א פאנטאזיע? זיין תשובה איז געווען קאטעגאריש: „ניין! א בילד פון דער שיינער צוקונפט, וואס וועט מוזן קומען... איך בין זיכער אז מיר וועלן דאס דערלעבן.“

די אוטאפיע, וואס זעט אויס ווייניקער פאנטאסטיש היינט ווי ווען ער האט פילאזאפירט וועגן איר כמעט מיט א האלבן יארהונדערט צוריק, האט ד"ר ביכאווסקי אויף א פיינעם אופן פארבונדן מיט דעם יובל פון „היינט“. שרייבנדיק וועגן דער ראָלע פון „היינט“ אין פארשפרייטן קולטור צווישן די יידישע מאַסן און וועגן זיין קאָמף פאַר פאַרבעסערן די לאַגע פון די יידן אין פּוילן, האָט ער אויסגעפירט:

„...היינט“, וווּ איך האָב אויך געהאַט דעם פּבור צו זיין אַ סך מאל געדרוקט... פּייערט איצט אַ יובילעום. אויף דער אויפפאַדערונג פון דער רעדאַקציע אַנטייל-צונעמען אין דעם יוביליי-נומער, האָב איך אָנגעשריבן מיין חלום, וואָס איך גלויב הייליק, אַז ער וועט מקוים ווערן. דאָס לעבן איז שייַן און רייך און דאָך זייער שווער, בפרט דאָס יידישע לעבן... אפשר וועט מיין חלום אַ ביסל באַרויקן דעם געערטן לייענער... צווישן די אַלע גרויסע מיטלען, וואָס קענען דאָס לעבן מאַכן שענער, פּריילעכער און לענגער, שפּילט אויך די טעגלעכע פּרעסע אַ גרויסע ראָלע... „היינט“ פאַרשטייט און פּילט זיינע גרויסע אויפגאַבעס. פון גאַנצן האַרצן ווינטש איך דער רעדאַקציע און גאָך מער די לייענער, אַז די אויפגאַבן זאָלן דערפּילט ווערן“...

ד"ר גרשון לעווין (1868 — 1939) איז געווען אינטיים פאַרבונדן מיטן „היינט“, די פאַרלעגערס און די מיטאַרבעטערס. מיט נחמיה פינקעלשטיין האָט ער געהערט צו דעם קרייז פון י. ל. פּרצעס גאַענטע פּריינד און צוזאַמען מיט אים געווען טעטיק אין פאַרשיידענע קולטור-אינסטיטוציעס און געשפּילט קאָמע-ראָלע מוזיק (זע קאָפיטל 17). די מיטאַרבעטערס האָט ער געהילט אומזיסט. במשך פון די יאָרן האָט ער געדרוקט אין „היינט“ הונדערטער מאל. געשריבן האָט ער זכּרונות וועגן י. ל. פּרץ, זכּרונות פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, אין וועלכער ער האָט זיך באַטייליקט ווי אַ מיליטערישער דאָקטער, און זכּרונות וועגן זיין געבורטשטאָט לובלין. אָבער די גרעסטע צאָל אַרטיקלען זיינען געווען וועגן מעדיצין. עס זיינען געווען צייטן, ווען זיינע אַרטיקלען פּלעגן געדרוקט ווערן וואָך נאָך וואָך. ער האָט געשריבן מיט הומאָר, געהאַט די פּעיקייט צו אַבסערווירן מענטשן און געשעענישן און זיינע זאָכן זיינען שטענדיק געווען אינטערעסאַנט צו לייענער.

ד"ר לעווין האָט איז זיינע אַרטיקלען באַהאַנדלט די סאַציאַלע אַספּעקטן פון מעדיצין און היגענע, אונטערשרייכנדיק דעם יידישן מאַמענט, ווי אַזוי יידן רעאַגירן אויף געוויסן קראַנקייטן, וואָס פאַר אַ מיחושן עס טרעפן זיך ביי יידן מער ווי ביי אַנדערע פּעלקער, ווי אַזוי יידן רעאַגירן אויף געוויסע מעדי-צינען. ער האָט ליב געהאַט צו ציטירן מאַמרי-חז"ל, אָדער געבן ביישפּילן פון

דער יידישער ליטעראטור. ווען ער האָט געשריבן וועגן די היגענישע באַדינ-
גונגען אין יידישע אַרעמע היימען, וועגן אַבערגלויבענישן, וואָס טרעפן זיך
אַפט ביי יידן אויפן געביט פון היילן, וועגן קימפעטן און יידישע קימפעטאַרינס,
האַט ער געגעבן ביישפּילן פון יידישן לעבן-שטייגער אין די קליינע שטעטלעך.
ד"ר לעווין האָט גאַנץ קנאַפּ געהאַלטן פון „יאַכעלעך“, דער אוניווערסאַלער
יידישער רפואה אויף אַלע שלאַפּקייטן: „וואָס מישטיינס געזאַגט קען שוין אַ
מענטש האָבן פון אַ ביסל וואָסער אויפגעקאַכט אויף אַ שטיקל עוף?“

ד"ר לעווין האָט געגלייבט אין פרישע לופט און זון ווי אַ היילמיטל. ער
פלעגט לערנען זיינע פּאַציענטן און שרייבן אַזוי אין די אַרטיקלען אין „היינט“,
אַז איין טאַג, אפילו עטלעכע שעה, אויסער דער שטאַט זיינען וויכטיק פאַרן
אַרגאַניזם און ווען נאָר דאָס איז מעגלעך, דאַרף זיך דער מענטש אַרויסכאַפּן
פון דער שטאַט, אַדער ווייניקסטנס גיין זיך אַפרוען אין אַ פאַרק. ער האָט
געהאַלטן, אַז עס איז לגמרי נישט געדרונגען, אַז אויף וואַקאַציע מוז מען דווקא
פאַרן אין טייערע קורערטער און פּייניקן זיך מיט מינעראַל-וואַסערן, נעמען
בעדער. דער עיקר, האָט ער געשריבן, איז צו ענדערן די רוטיין פון אַ גאַנץ יאַר.
וויכטיק איז, אַז מען פאַרברענגט אויף דער פרישער לופט, מען גייט נישט אַלע
טאַג צו דער אַרבעט, אַז עטלעכע וואַכן טוט מען עפעס אַנדערש, אויף וואָס
עס קלעקט נישט קיין צייט אַ גאַנץ יאַר.

אין „היינט“ יוביליי־בוך 1908—1928 האָט ד"ר לעווין אַפּגעדרוקט אַן אַרבעט
וועגן שווינדזוכט ביי יידן (ז"ו 167—168). אויפן סמך פון סטאַטיסטיק האָט ער
אַנגעווויזן, אַז כאָטש יידן אין פּוילן זיינען פיזיש שוואַך אַנטוויקלט, איז להיפּוך
צו דער אַנגענומענער מיינונג די שטערבלעכקייט פון שווינדזוכט ביי יידן פּמעט
50 פּראָצענט קלענער ווי ביי נישט-יידן און אויפן סמך פון זיין אייגענער
פאַרשונג האָט ער פּעסטגעשטעלט, אַז די צאָל בלאַנדע שווינדזוכט-קראַנקע איז
מיט 15 פּראָצענט גרעסער ווי ביי קראַנקע מיט טונקעלע האַר.

אין „היינט“ יוביל-בוך 1908—1938 האָט ד"ר לעווין געדרוקט אַן ערנסטע
שטודיע „די אַנטוויקלונג פון סאַציאַלער מעדיצין ביי יידן אין 20סטן יאַרהונדערט“
(ז"ו 154—162). ער האָט אַנאַליזירט די דערציִונג-מעטאָדן פון קליינע קינדער
ביי יידן, די סאַניטאַר-היגענישע באַדינגונגען פון יידישן לעבן פאַר די לעצטע
הונדערט יאַר און דעם וויכטיקן צושטייער פון די יידישע געזונט-אַרגאַניזאַציעס
צו דעם פאַרבעסערן פון געזונט פון די יידישע מאַסן.

ד"ר מאיר פּעקער (1887 —) האָט זינט 1921 געדרוקט אין „היינט“ פּאַפּולערע
מעדיצינישע אַנווייזונגען פאַר דעם טאַג-טעגלעכן געברויך פון געזונטע און
קראַנקע. אַ ספּעציאַליסט פון שטאַפּוועקסל-קראַנקייטן, האָט ער באַהאַנדלט די
שלאַפּקייט אין זיינע אַרטיקלען. חוץ די מעדיצינישע אַרטיקלען האָט ד"ר פּעקער
געדרוקט אין „היינט“ זכרונות פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין 1940 איז
אים געלונגען עולה צו זיין קיין ארץ-ישראל.

פרויען

אן אנגעזען אַרט צווישן די נישט-שטענדיקע מיטאַרבטערס האָבן פאַר-
נומען פרויען. אייניקע שריפטשטעלערנס, וואָס „היינט“ האָט געדרוקט זייערע
ווערק, ווערן דערמאָנט אין קאָפּיטל 13. דאָ וועלן מיר כאַראַקטעריזירן דריי
קעמפּערנס פאַר די רעכט פון פרויען, וואָס פּלעגן דרוקן אַרטיקלען אין „היינט“.
אויפן ערשטן אַרט דאַרף דערמאָנט ווערן פּוּע האַקאוּסקי (1865—1955),
די קעמפּנדיקע פּעמיניסטין, די פּיאָנערין פון דער באַוועגונג צו אַרגאַניזירן
יידישע פרויען אין קאָמף פאַר גלייכע רעכט מיט מענער. זי האָט איר גאַנץ
לעבן געווידמעט דער אידעע פון דער עמאַנציפּאַציע פון דער פרוי אין די
פּראַפּעסיעס, אין פּאָליטיק, ביי דער אַרבעט. אין אירע אַרטיקלען אין „היינט“
האַט זי געפּאָדערט, אַז די פרוי זאָל באַפּרייט ווערן פון דער אומדאַנקבאַרער
האַרעוואַניע אין דער הויזווירטשאַפּט און פאַרנעמען אַ גלייך אַרט מיט די מענער
אין עפּנטלעכן לעבן.

אין „היינט“-יובליי-בוך 1908—1928 האָט פּוּע האַקאוּסקי אַפּגעדרוקט אַ
גרעסערע אַרבעט „די מאַדערנע פרויען-באַוועגונג“ (ז"ו 169—171). דאָס איז
אַ געשיכטלעכער איבערזיכט וועגן דער „אונטערדריקונג“ פון דער פרוי דורך
די מענער פון ששת-ימי-בראשית. אין אַ גוט-צוזאַמענגעשטעלטער גרונטלעכער
שטודיע וועגן דעם קאָמף, וואָס פרויען פירן פאַר דער באַפּרייטונג פון דער
„מענער-פאַרשקלאַפּונג“, האָט זי לאַנד נאָך לאַנד אַנאַליזירט די לאַגע פון
די פרויען פון זינט דער פּראַנציווישער רעוואַלוציע און די נאַפּאַלעאַנישע
מלחמות. וואָס שייך ספּעציעל יידישע פרויען האָט זי אנגעוויזן, אַז „אין אַ
געוויסער מאָס“ האָט דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס אין 1897 געגעבן
גלייכע רעכט די פרויען אין דער באַוועגונג. אין 1935 איז פּוּע האַקאוּסקי
עולה געווען קיין ארץ-ישראל, וווּ זי איז געשטאַרבן.

ד"ר אסתר מאַנגעל (1895—1942) האָט געשריבן אין „היינט“ זינט 1923,
ווען זי האָט געענדיקט די אוניווערסיטעט-שטודיעס אין וואַרשע, קראַקע, בערלין
און לאַנדאָן. זי איז געווען איינע פון די ערשטע פרויען, וואָס האָבן זיך געווידמעט
דער ציוניסטישער אַרבעט אין פּוילן און איינע פון די ערשטע, וואָס זיינען
אויסגעוויילט געוואָרן אין די ציוניסטישע אינסטאַנצן. זי איז געווען וויצע-
פּרעזידענטין פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין פּוילן און רעקטאָרין פון
דעם ציוניסטישן פּאַלקס-אויניווערסיטעט אין וואַרשע. אַן ענערגישע, קלוגע פרוי
מיט געזעלשאַפּטלעכן דראַנג און איניציאַטיוו, פּלעגט זי אַפּט אויפטרעטן אויף
עפּנטלעכע מיטינגען. די ציוניסטישע פרויען-אַרגאַניזאַציע „וויצאַ“ האָט זי דער-
וויילט ווי אַ וויצע-פּרעזידענטין.

אין „היינט“ האָט אסתר מאַנגעל זיך אַפּגערופן אויף אַקטועלע פּראַבלעמען
פון יידישן און אַלגעמיינעם לעבן. געשריבן האָט זי אַן מליצה, לאַגיש, איבער-

צייגנדיק, זי איז אומגעקומען בעת דעם אויפשטאנד פון ווארשעווער געטא אין עלטער פון 48 יאר.

רחל שטיין איז געווען ראטמאן פון ווארשעווער שטאטראט און האט געזארגט, אז די שטאט-פארוואלטונג זאל העלפן די יידישע סאציאלע אינסטיטוציעס. זי איז געווען אינטערעסירט אין קינדערשוץ און אקטיוו אין דער געזעלשאפט „צענ-טאס“, וואס האט געזארגט פאר ארעמע און פארלאזטע יידישע קינדער. רחל שטיין איז געווען אן אקטיווע פעמיניסטקע, זי האט געשאפן און איז געווען זייער טעטיק אין „יידישן פרויען-פאראיין“ אין ווארשע און צוזאמען מיט פועה ראקאווסקי האט זי רעדאגירט דעם חודש-זשורנאל „פרויען-שטימ“. רחל שטיין איז געווען אקטיוו אין דער ציוניסטישער באוועגונג, איר מאן, לעאן שטיין, איז געווען דער הויפט-בוכהאלטער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין פוילן. אין „היינט“ פלעגט רחל שטיין דרוקן ארטיקלען וועגן סאציאלער פאר-זארגונג, קינדערשוץ און שוץ פאר מוטערס און ארבעטנדיקע פרויען. זי איז באגאנגען זעלבסטמארד אין ווארשעווער געטא בשעת דער מאסן-אויסזידלונג אין 1942.

קאפיטל דרייצן

שיינע ליטעראַטור: שרייבערס און ביכער

צווישן די אויפגאבעס, וואָס „היינט“ האָט זיך אָנגעצייכנט אויפן געביט פון פאַרשפּרייטן קולטור האָט דאָס וועקן דעם אינטערעס פון די יידישע מאַסן פאַרן יידישן בוך פון תּחילת פאַרנומען דעם אויבנאָן. די צייטונג האָט געשטרעבט צו פאַרבינדן די יידישע מאַסן מיט דער יידישער ליטעראַטור און אירע שעפּערס און האָט זיי אָפּגעגעבן אַ סך אַרט. אַזוי שנעל ווי דאָס איז געוואָרן פינאַנציעל מעגלעך, זיינען באַרימטע מחברים איינגעלאָדן געוואָרן צו שרייבן פאַרן „היינט“, שלום-עליכם האָט געדרוקט ראַמאָנען און קורצע דערציילונגען און י. ל. פּרץ האָט געשריבן פּובליציסטישע אַרטיקלען, נאָוועלן, סקיצן און פּאָעמעס. דוד פּרישמאַן, ה. ד. נאָמבערג, ז. ווענדראַף האָבן אין „היינט“ פאַרעפּנטלעכט פעליע-טאַנען, אַרטיקלען און רייזע-איינדרוקן. עס האָט געטראָפּן, אַז אין איין נומער זיינען זייט ביי זייט געדרוקט געוואָרן זאַכן פון אייניקע ערנסטע שרייבערס. צו דער באַדייטנדיקער גרופּע שרייבערס, וואָס האָבן געדרוקט אין „היינט“ זייערע ווערק נאָך פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, געהערן אויך מנחם באַריישאַ, ז. סעגאַלאַוויטש, אלכסנדר פאַרבאַ, ש. פּרוג (1860—1916) און אברהם (1878—1953) און שרה (1885—1974) רייזען.

שלום-עליכם (1859—1916) האָט זיך פאַרבוּדן מיטן „היינט“ אין 1911. ער האָט אין דער צייטונג פאַרעפּנטלעכט דעם ראַמאָן „דער בלוטיקער שפּאַס“, „בריוועלעך פון מנחם-מענדל צו שיינע-שיינדל זיין ווייב“, „פּונם יאַריד“ און אַ צאָל דערציילונגען און הומאַרעסקעס. פאַר די ערב יום-טוב-נומערן האָט ער די דערציילונג געשריבן אויף פּאָסיקע טעמעס.

י. ד. בערקאַוויטש (1885 — 1967) איז אין יאַרן אַרום אַרויס מיט אַ באַשולדיקונג, אַז ש. י. יאַצקאָן, דער גרינדער און רעדאַקטאָר פון „היינט“, זאַל האָבן געגעבן דעם נאָמען „דער בלוטיקער שפּאַס“ דעם ראַמאָן, וואָס שלום-עליכם האָט אַליין אָנגערופּן „דער גרויסער שפּאַס“, ווייל ער האָט געהאַלטן זיין נאָמען פאַר מער סענסאַציאָנעל.

נחמיה פינקעלשטיין לייקנט קאַטעגאָריש בערקאַוויטשעס באַשולדיקונג. אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 שרייבט ער (ז' 10): „... קיינער און אויך נישט יאַצקאָן וואָלט זיך קיין מאָל נישט דערלויבט צו ענדערן ביי שלום-עליכמען נישט נאָר אַ וואָרט, נאָר אפילו נישט קיין איינצעלנעם אות. אין דער הינזיכט איז שלום-עליכם געווען זייער פעדאַנטיש, ער פלעגט נישט זיין פּויל נאָכצושיקן אַ האַלבן טויז קאַרטלעך און אַפּט מאָל אַ טעלעגראַם, ווען ער האָט זיך שפּעטער

ארומגעזען, און א ווארט אדער א געוויסער אויסדרוק אין דעם שוין ארויסגע- שיקטן מאָנסקריפט איז עפעס נישט אין אַרדענונג. די געשיכטע מיט דעם נאָמען „דער בלוטיקער שפּאַס“ געדענק איך גאַנץ גענוי. גראַד דורך מיין האַנט פלעגט דורכגיין די גאַנצע פּאַסט און איך האָב דער ערשטער דורכגעלעזן דאָס בריוול פון שלום-עליכמען צו יאַצקאָנען, אין וועלכן ער האָט אים פאַרגע- לייגט אייניקע נעמען פאַרן נייעם ראַמאַן און דערביי האָט שלום-עליכע צוגע- געבן, און אזוי ווי ער האָלט יאַצקאָנען פאַר אַ מייסטער אויף צו געבן נעמען, בעט ער אים, און ער זאָל אפשר צוטראַכטן אַ בעסערן נאָמען און זאָל אים גלייך מודיע זיין, פּדי ער זאָל דאָס קענען באַשטעטיקן. בשעת איך האָב איבער- געגעבן יאַצקאָנען דאָס דאָזיקע בריוול, האָט זיך גראַד אין מיין אַרבעטס-צימער געפונען איינער פון אונדזערע מיטאַרבעטער און יאַצקאָנען האָט אים געפרעגט וואָס פאַר אַ נאָמען מען וואָלט געדאַרפט געבן אַ ראַמאַן, וווּ עס האַנדלט זיך וועגן „עלילת-דם“ און יענער (אויב איך בין מיך נישט טועה, איז עס געווען אונדזער חשובער א. ל. יאַקובאוויטש) האָט עס פאַרגעלייגט זיין נאָמען. יאַצקאָנען איז דער נאָמען געפעלן און שלום-עליכע האָט זיין הסכמה מיטגעטיילט טעלע- גראַפיש“.

אזוי ווייט נחמיה פינקעלשטיין. אָבער דערמיט האָט זיך דער ענין נישט געענדיקט. אין 1954 האָט א. ל. יאַקובאוויטש אין אַ בריוו צו משה גראַסמאַנען געלייקנט, און ער זאָל האָבן פאַרגעלייגט דעם טיטל „דער בלוטיקער שפּאַס“. אין צווייטן באַנד „פון גאַענטן עבר“ שרייבט ער (ז' 66): „...איך גלויב נישט, און שלום-עליכע זאָל האָבן געווען מסוגל צו נעמען...עצות פון יאַצקאָנען... שלום-עליכע וואָלט אפילו גרייט געווען מבטל צו מאַכן זיין אַפּמאַך, ווען יאַצקאָנען וואָלט אים וועלן גאַר עטוואָס פאַרריכטן. דאָס זעלבע ווען ער וויל געבן אַן אַנדער נאָמען זיינס אַ שאַפּונג“. אַלע פיר: שלום-עליכע, נחמיה פינקעלשטיין, י. ד. בערקאוויטש און א. ל. יאַקובאוויטש זיינען שוין לאַנג אויפן עולם- האמת. עס איז אַ גרויסער ספק צי די שקלאַ-וטריא ווער עס האָט געגעבן דעם נאָמען „דער בלוטיקער שפּאַס“ פאַר איינעם פון די גרעסטע ווערק אין דער יידישער ליטעראַטור וועט ווען עס איז גענוי אויפגעקלערט ווערן.

דער אַריינטריט פון י. ל. פּרץ (1852—1915) אין „היינט“ אין 1912 איז געוואָרן אַ געשעעניש אין די יידישע ליטעראַרישע קרייזן, „ממש געטראַפּן ווי אַ דונער אַלע פרצעס פריינד און פאַרערער“, האָט ד״ר מוקדוני (1878 — 1958) געשריבן אין זיין „יצחק לייבוש פּרץ און דאָס יידישע טעאַטער“ (ז' 21). פּרץ האָט פיינט געהאַט יאַצקאָנס שרייבן און אים פאַרגעוואַרפן און ער פירט אַריין ביי יידן די „געלע פרעסע“. יאַצקאָנען ווידער האָט געהאַלטן, און פרצעס סטיל איז נישט צוגעפאַסט פאַר דעם מאַסן-לייענער (זע ש. ניגער. „י. ל. פּרץ“ (ז' 506, הערה). אויך אין דער תקופה ווען ער האָט געדרוקט אין „היינט“ האָט זיך פּרץ נישט אַפּגעהאַלטן פון קריטיקירן יאַצקאָנען. ער האָט דאָס עפנטלעך

דערקלערט אויף א פארוואל-פארוואמלונג בעת די וואלן צו דער פערטער „דומע“ און יאצקאן האט דאס לגמרי נישט פארשוויגן פאר די ליינערס. אזוי ליינען מיר אין „היינט“ נומער 224 פון 1טן אקטאבער 1912 אונטערן טיטל: „י. ל. פרצעס רעדע אויף דער יידישער פארוואל-פארוואמלונג“, אז פרץ האט די רעדע אנגעהויבן אזוי: „איך למשל בין קיין אסימילאטאר נישט, האב „מיין ווינקעלע“ אין „היינט“ און בין קעגן יאצקאנען“. י. ל. פרץ פלעגט די ארטיקלען אין „מיין ווינקעלע“ פארזען מיט אינדוידועלע אונטער-טיטלען, עס פלען אבער נישט אזעלכע, וואס ער האט געדרוקט אן זייער אייגענעם אונטער-טיטל. די ארטיקלען אין „מיין ווינקעלע“ זיינען נומערירט מיט רוימישע ציפערן. נאכן נומער 39 האט פרץ אפגעשאפט דעם טיטל „מיין ווינקעלע“ און מער די ארטיקלען נישט נומערירט.

דער פאקט, וואס פרץ האט זיך באנוצט מיט דעם אלגעמיינעם קאפ „מיין ווינקעלע“ איז אפט אויסגעטייטשט געווארן ווי א באווייז, אז ער האט דערמיט געוואלט אונטערשרייכן, אז ער האט קיין שייכות נישט צו דעם אנדערן מאטע-ריאל געדרוקט אין „היינט“. עס איז אבער שווער די מיינונג צו אקצעפטירן אן באווארענישן. ווי עס איז אנגעוויזן אויבן, האט פרץ אליין נישט אלע ארטיקלען געדרוקט אונטער דעם טיטל „מיין ווינקעלע“. והשנית, זיינען די ארטיקלען און די ליטערארישע ווערק זיינע לגמרי נישט געווען אויף וועלכן נישט איז אנזעענדיקן אופן טיפאגראפיש אפגעזונדערט פון אנדערן מאטעריאל אין דער צייטונג. פארקערט, פאר זיין שרייבן איז אפגעגעבן געווארן א גאר אנגעזען ארט אויף איינער פון די „שפיגל-זייטן“, אויף דער דריטער אדער פינפטער זייט, ווו זיי זיינען געווען אויסגעשטעלט צוזאמען מיט די ארטיקלען פון אנדערע מיטארבעטערס. אויב י. ל. פרץ האט אויף דער פארוואל-פארוואמלונג זיך אויס-געדריקט, אז ער האט אין „היינט“ אן אייגן „ווינקעלע“, איז דאס גיכער געווען א רעטארישע באמערקונג, ווי א פעסטשטעלונג פון א פאקט.

פרץ האט געשריבן גרויסע, אויספירלעכע ארטיקלען, זעלטן ווייניקער ווי 160 שורות, אפט האט ער פארנומען א האלבע זייט. אין דער טעמאטיק איז געווען ווייניק אונטערשיד צווישן פרצעס שרייבן און די ארטיקלען פון די אנדערע „היינט“-שרייבערס. ער איז געווען אקטועל, פאלעמיש, קעמפערש, פול מיט טעמפעראמענט. אזוי ווי זיי, האט ער רעאגירט אויף קולטור-פראבלעמען, די יידיש-פוילישע באציונגען, געקעמפט מיט די אסימילאטארן, געשריבן וועגן די וואלן צו דער פערטער „דומע“, און שפעטער וועגן אנטיידישן באיקאט, שטענדיק געבליבן געטריי די הויכע פילאזאפישע, מאראלישע און עטישע מאק-סימען פון זיין ריין ליטערארישן שאפן. א גרויסער מייסטער האט געשריבן די ארטיקלען, זיי שפרודלען מיט תורה, משלים, חסידישע פשטלעך, רמזים, פירושים. אפט האט ער געשריבן מיט הומאר, געברויכט פאלקס-אנעקדאטן, צייטנווייז אבער איז ער געווען בייסיק-איראניש אין דער קריטיק פון מענטשן און געשעענישן.

י. ל. פרץ האָט זיין שרייבן אין „היינט“ נישט באַגרענעצט בלויז צו פּוּב-ליציסטיק אַליין. ער האָט אויך פאַרעפּנטלעכט אַ צאָל דערציילונגען, הומאַ-רעסקעס, סקיצעס.

חווה"מ פּסח 1913, אין נומער 87, האָט „היינט“ געדרוקט די איבערזעצונג פון „חד גדיא“ פאַרזען מיט דער צושריפט: „פאַראַידישט פון י. ל. פרץ“. און ערב שבועות פון דעם זעלבן יאָר, אין נומער 123, האָט דער „היינט“ געדרוקט „אקדמות“ מיט דער עטוואָס געענדערטער צושריפט: „פריי פאַר-אידישט פון י. ל. פרץ“. עס איז ווערט צוצוגעבן, אַז דער טעקסט פון „חד-גדיא“ אין „היינט“ איז די איינציקע פאַרבליבענע ווערסיע פון דעם ווערק (זע „י. ל. פרץ. אַלע ווערק“. ב' 10, ז' 23).

פרץ האָט געדרוקט אין „היינט“ צום ערשטן מאל די פּאָלגנדיקע ווערק: פּאָלקסטימלעכע און חסידישע הומאַרעסקעס. 1. שמחה בשמחה, אין נומער 246 פון 8טן נאָוועמבער 1912.

אַ חנוכה לעמפל, אין נומער 272 פון 9טן דעצעמבער 1912;
דאָס פאַרטוך (אַ פּאָלקסטימלעכע הומאַרעסקע), געדרוקט אין צוויי פאַר-זעצונגען אין די נומערן 46 און 47 פון 7טן און 9טן מערץ 1913;
אויך אַ סדר-נאַכט (אַ וואַרשעווער הומאַרעסקע), געדרוקט ערב פּסח 1913, אין נומער 84.

צווישן געדאַנק און דיכטונג. 1, אין נומער 102 פון 16טן מאי 1913 (נישט דערמאָנט אין זוכצעטל פון די 18 בענד פון די ווערק פון י. ל. פרץ, וואָס זיינען דערשינען אין קלעצקין-פאַרלאַג אין ווילנע).

דאָס ערשטע און דאָס לעצטע פון די אויסגערעכנטע ווערק זיינען קענטיק געפלאַנט געווען ווי סעריעס. ביידע טראַגן דעם נומער 1, אָבער קיין אַנדערע נומערן פון די סעריעס זיינען אין „היינט“ נישט געווען געדרוקט.

אין 1912, אין נומער 138 פון 28סטן יוני, האָט „היינט“ געמאַלדן, אַז עס ווערט איינגעפירט אַ נייע אַפטיילונג „פון ביכערטיש“ אונטער דער רעדאַקציע פון י. ל. פרץ. אין אַ הערה צו דער מעלדונג ליינענען מיר: „אין דיזער רובריק... וועלן פאַרצייכנט און רעצענזירט ווערן אַלע נייע יידישע ביכער און די אויטאָרן ווערן געבעטן צו שיקן זייערע ווערק“. דער סטיל זאָנט עדות, אַז געשריבן די מעלדונג האָט ש. י. יאַצקאָן. די אַפטיילונג איז געדרוקט געוואָרן נישט רעגולער און איז דערשינען בלויז אין פיר נומערן: דעם 28סטן יוני, דעם 30סטן יולי, דעם 8טן נאָוועמבער 1912 און דעם 10טן יאַנואַר 1913.

די רעצענזיעס זיינען זאָכלעך, לאַקאַניש, נישט מער ווי צו עטלעכע שורות, אָבער גיבן אַ באַגריף, וואָס פרץ האָט געטראַכט וועגן רעצענזירטן ווערק, בפרט פון די שרייבערס פון זינגערן דור. מיר וועלן דאָ ציטירן בלויז דריי. וועגן אַנ-סקיס „יידישע לעגענדעס“: „אַנ-סקי דערציילט זיינע מעשיות אינטעליגענט, איידל און גוטפאַרציק. ער האָט אַלץ און אַלע ליב. די בילדער, ווי כמעט אַלץ אין

דער יידישער ליטעראטור, זיינען גענומען פון ערשט נישט לאנג פארגאנגענעם לעבן. וועגן מלך ראויטשעס „אויף דער שוועל“: „א נייער, פמעט אומבא- קאנטער נאמען... דער מאטיוו זיינער — די יידישע בענקשאפט. ער האט א הארציקן טאן, א מאל געלונגענע נייע אויסדרוקן און ווערטער-קלאנגען, ער האט אבער נאך נישט דעם אינערלעכן אייגענעם ריטמוס, וואס איז די הויפט- זאך ביי אן אריגינעלן דיכטער. ראויטש איז נאך יונג, שווער צו זאגן, וואס פון אים וועט ארויסקומען. זאל ער דערווייל וואקסן“. וועגן דער פאעמע „אין קאזשימיעזש“ פון ז. סעגאלאויטש: „דער דיכטער איז יונג, דער הויך פון יוגנט שוועבט איבערן גאנצן ביכל... דער מאי זיינער איז פריש, זאפטק... דער מאי-געזאנג מאכט אים מיד און נאך א נישט-געשלאפענער מאי-נאכט ווילט זיך שלאפן. ס'טאגט שוין. דער טאג, ווי באקאנט, איז נישט פאר יונגע דיכטער.“

דעם 1טן יאנואר 1915 האט י. ל. פּרץ פארעפנטלעכט אין „היינט“ א לעב- גערן אויפרוף וועגן זאמלען מאטעריאלן פאר דער געשיכטע פון די יידן אין דער מלחמה. אנדערע צייטונגען זיינען געבעטן געווארן איבערדרוקן דעם אויפרוף. מיר לייענען דאָרט צוויי-אַנד:

„...מיר ווענדן זיך צו אונדזער פאלק... מאן און פרוי, יונג און אלט, וואס לעבט און ליידט און זעט און הערט — מיט דעם אויפרוף: ווערט אליין היס- טאָריקער! פארלאזט אייך נישט אויף פרעמדע הענט! פארשרייבט, פארצייכנט און זאמלט! זעט, עס זאל גארנישט פארלוירן, פארפאלן און פארגעסן ווערן פון דעם אלעם, וואס אין אונדזער לעבן געשעט דורך און צוליב דעם קריג. מיר האָפן, אז אונדזער אויפרוף וועט נישט זיין א שטימע אין דער וויסטעניש, נאָר געפינען א געטרייען אַפּקלאַנג אין יעדן יידישן האַרץ און וועט אַרויסרופן די טעטיקייט, אויף וועלכער עס איז נאָר צו האָפן.“

הויז י. ל. פּרץ האָבן דעם אויפרוף אונטערגעשריבן יעקב דינעזאָן (1856—1919) און ש. אַני-סקי. (1863—1920).

עס איז פדאי צו באַמערקן, אז סיי דער פאַקט, אז י. ל. פּרץ איז געווען רעדאַקטאָר פון דער אַפטיילונג „פון ביכערטיש“ אין „היינט“ און סיי דער אויפרוף צו זאמלען מאטעריאלן פאר דער יידישער מלחמה-געשיכטע זיינען ווייניק באַקאנט און ווערן נישט פארצייכנט דורך די ליטעראַטור-היסטאָריקערס און ביבליאָגראַפן. אין 1952 האט דינה אַבראַמאָוויטש דערויף אויפגעקוואַם געמאַכט אין די „יוואָ-בלעטער“ באַנד 36 (ז"ו 344—351), ווו די אויבן דער- מאַנטע רעצענזיעס און דער אויפרוף ווערן ווערטלעך רעפּראָדוצירט.

עס זיינען נישט געווען קיין סך יידישע פּראָזאַיקערס אַדער פּאָעטן, וואָס זייערע ווערק זיינען נישט דערשינען אויף די שפּאַלטן פון „היינט“. אין די מאַטעריאַלן, וואָס דער מחבר האַט געזאַמלט פאַר דער מאַנאָגראַפיע, זיינען אויסגערעכנט קנאַפע 60 נעמען פון חשובע שרייבערס, וואָס האָבן רעגולער, אַדער ספּאַראַדיש געשריבן פאַרן „היינט“, אַדער וואָס זייערע ווערק זיינען

געדרוקט געוואָרן אין אייגענעם פּאַרלאַג „יהודיה“ און פּאַרשפּרייט געוואָרן ווי פּרעמיעס. אַ סך פּון די שרייבערס האָבן אין „היינט“ געדרוקט זייערע ערשטע שאַפּונגען, אַ סך זיינען געוואָרן באַרימט ווי ראַמאַניסטן און פּאַעטן.

וואָס פּאַראַ חשוב אַרט די יידישע ליטעראַטור האָט פּאַרנומען אין דער צייטונג קען מען זען פּון דעם איינעם פּאַקט אַליין, אַז אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 פּאַרנעמט שיינע ליטעראַטור מער ווי אַ דריטל אַרט. און זאָל דאָ דערמאָנט ווערן צום שבת פּון די „היינט“-לייענערס, אַז זיי האָבן מיט ליבשאַפט אויפגענומען דאָס מאַדערנע יידישע ליטעראַרישע שאַפּן, וואָס זייער צייטונג האָט צוטריטלעך געמאַכט מיט אַזאַ ברייטער האַנט.

די ביכער-פּרעמיעס פּון „היינט“ זיינען געווען גאָר אַ וויכטיקער צושטייער צו דער פּאַרשפּרייטונג פּון יידישן געדרוקטן וואָרט. דער פּאַרלאַג „יהודיה“, האָט געדרוקט ווערק פּון יידישע שרייבערס און פּון דער וועלט-ליטעראַטור איבערזעצט אויף יידיש, רעליגיעזע ספרים און פּאַפּולערע וויסנשאַפטלעכע ביכער. אַלע זיינען פּאַרקויפט געוואָרן צו ביליקע פּרייזן, ווי פּרעמיעס, און זיינען זיך צעגאַנגען אין טויזנטער עקזעמפּלאַרן וווּ עס איז נאָר געווען אַ יידישער קיבוץ. די צוגעבונדנקייט צום יידישן בוך, וואָס „היינט“ האָט קולטיווירט צווישן זיינע לייענערס, האָט געהאַט אויך אַ פּראַקטישע פעולה. מחברים און פּאַרלעגערס האָבן געוואוסט, אַז דער לייענער פּון „היינט“ נישט נאָר וואָס ער לייענט אַ בוך, נאָר ער לאָזט זיך קאַסטן אויף אַ גוט בוך פאַר זיין הויז-ביבליאָטעק. אַן אַנאַנס אין דער צייטונג, ספּעציעל ערב-פּסח אָדער ערב-סופּות, האָט געהאַלפּן פּאַר-שפּרייטן אַ ניי ווערק.

אין 1924 האָט „היינט“, דער ערשטער פּון דער יידישער פּרעסע, איינגע-פּירט אַן אַפּטיילונג געווידמעט ליטעראַטור, וואָס איז געדרוקט געוואָרן אַלע פּרייטיק. די אַפּטיילונג האָט געהייסן „פּון דער ביכער-וועלט“ — אַ גאַנצע זייט מיט אַריגינעלע אַרטיקלען, כּראַניק, ביבליאָגראַפּישע נאָטיצן, און אַנד. מאַטער-יאַלן וועגן דער יידישער ליטעראַטור, יידישע ביכער, יידישע מחברים. רעדאַקטאָר פּון דער אַפּטיילונג איז געווען דער ליטעראַטור-היסטאָריקער און קריטיקער נחמן מייזל (1887 — 1966). דער פּרייטיק ווען „פּון דער ביכער-וועלט“ איז צום ערשטן מאַל דערשינען אין „היינט“ איז געוואָרן אַ וויכטיקע דאַטע אין יידישן קולטור-לעבן אין פּוילן, אַ גרויסע דערגרייכונג פאַר יידישע קולטור-מענטשן, פאַר וועלכע דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט און די מאַדערנע שטרעמונגען אין דעם יידישן ליטעראַרישן שאַפּן זיינען נישט געווען קיין פּוסטע ווערטער, נאָר אַ טייל פּון זייער גייסטיק לעבן. מיט אַ מאַל איז דאָס יידישע בוך און יידישע פענעמענטשן, זייערע פּראַבלעמען און אויפגאַבעס אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויבן-אָן. דער „היינט“-לייענער און די יידישע עפּנטלעכע מיינונג האָבן זיך וואָרעם אַפּגערופּן אויף דעם נייעם אויפטו און אין אַ צייט אַרום האָבן אַנדערע יידישע צייטונגען אין וואַרשע נאַכגעטאַן די אינציאַטיוו פּון „היינט“ און אויך איינ-

געפירט ליטערארישע אפטיילונגען. שלום אש (1880 — 1957) האט אנגעהויבן שרייבן אין „היינט“ אין 1914. ער איז שוין געווען א דערפאלגרייכער שרייבער מיט א נאמען אין דער ברייטער וועלט, זיינע ווערק זיינען איבערזעצט געווארן אויף פרעמדע שפראכן און זיינע פיעסעס אויפגעפירט געווארן אויף אייראפעישע בינעס. דעם טאג ווען „היינט“ האט צום ערשטן מאל געדרוקט שלום אש א זאך, דעם 17טן (30טן) יאנואר 1914, איז אויף דער ערשטער זייט פון דער צייטונג געווען אפגעדרוקט א מעלדונג צו די לייצערס: „פון היינטיקן נומער אן הויבט אן מיטארבעטן אין „היינט“ דער בארימטער בעלעטריסט און דראמאטורג שלום אש. דער נאמען אש איז גענוג באקאנט נישט נאר אין דער יידישער וועלט אלאס איינער פון די בעסטע קינסטלער.“

מיט עטלעכע יאר פריער, אין 1908, האט זיך אש געלאזט פארפלאנטערן אין א געשיכטע מיט דער קבורה פון א נישט געמלט קינד אויפן ווארשעווער בית-עולם. דער ראבינאט האט נישט געלאזט דאס קינד קובר זיין, אויב עס וועט פריער נישט ווערן געמלט, אבער דער טאטע האט דאס נישט געוואלט טאן. עס איז אויסגעבראכן א גרויסער סקאנדאל. די דיסקוסיע איז געווען ביטער און ליידישאפטלעך. די לינקע צוזאמען מיט די פריידענקערס האבן געגעבן רעכט דעם טאטן. שלום אש האט זיך אויך סאלידאריזירט מיטן טאטן און עפנטלעך פראטעסטירט קעגן די „פרומאקעס“. מיר געפינען אין „היינט“ פון יענער תקופה ארטיקלען און כראניק-נאטיצן מיט שארפער קריטיק קעגן די ראדיקאלן. דער וויכוח איז אויפגעכאפט געווארן דורך דער אנטיסעמיטישער פרעסע, וואס האט פאראורטיילט די „בארבארישע“ יידן פאר זייערע „ווילדע מנהגים“. זעקס יאר האט געדויערט איידער „היינט“ און שלום אש האבן זיך איבערגעבעטן א רמו אויף דער מחלוקה, וואס האט פארשאפט גענוג בייז בלוט, געפינען מיר אין דער צווייטער העלפט פון דער מעלדונג וועגן אש אריינטריט אין „היינט“: „ס'איז געווען א מאל א מאמענט ווען אש האט מיט א געוויסן ארויסטריט זיינעם ארויסגערופן ביי אונדז פארדראס, דאס מוז אבער גערעכנט ווערן ווי אן איינצלנער עפיואד. פון דעמאלט אן זיינען שוין פיל יאר אריבער, אין וועלכע אש האט גענוג ווערק געשריבן, וועלכע האבן געשאפן נישט ווייניק כבוד און אכטונג פאר דעם יידישן נאמען.“

אש האט דעביטירט מיט דער נאוועלע „די אקאדעמיע. א מאנאלאג פון א פאטער“ וועגן א ייד א גביר, וואס זיינע דריי זין האבן געענדיקט אוניווערסיטעטן. אין מאי 1914 איז אש געפארן צום ערשטן מאל קיין ארץ-ישראל און פון דארט געשיקט אין „היינט“ זיינע איינדרוקן. נאכן ניינטן ארטיקל איז די סעריע איינדרוקן געווארן איבערגעריסן צוליב דער מלחמה. נאך דער מלחמה האט שלום אש באנייט זיין שרייבן פארן „היינט“. דאס איז אנגעזאגט געווארן די לייצערס אין א גרויסער מעלדונג אויף דער ערשטער

זייט אין נומער 123 פון 29סטן מאי 1919. פון דעמאלט אן האט ער רעגולער געדרוקט אין דער צייטונג, איידער זיינע ווערק זיינען דערשינען אין בוכפארם. געוויינלעך פלעגט ער זיי איינטיילן אין 20 אדער 24 וועכנטלעכע המשכים, וואס זיינען געדרוקט געווארן פרייטיק און אפט אויך זונטיק. ווען א ראמאן פלעגט זיך ענדיקן, פלעגט ער א מאל צושיקן א קלענערע דערציילונג.

אין 1938 איז געקומען צו א שווערן קאנפליקט מיט אשן: „היינט“ האט זיך אפגעזאגט צו דרוקן דעם ראמאן „דער מאן פון בצרת“, דער ערשטער פון דער יעזוס-טרילאָגיע, וואס ער האט געשריבן אין יענער אזוי קריטישער גאציר-תקופה פארן יידישן פאלק. דערצו נאך האט ער באנומען די טעמע אין הסכם מיט דעם ריין קאטוילישן טעאלאגישן נוסח, פון וועלכן עס האלט אפילו נישט א באדייטנדיקער טייל פון דער קריסטלעכער וועלט. אש האט פראטעסטירט, געשריבן בריוו, געדראט אוועקצוגיין, אבער „דער מאן פון בצרת“ איז אין „היינט“ נישט געווען געדרוקט. בלויז געציילטע בלעטלעך פון דעם לאנגן כתב-יד זיינען געווארן אויסגענוצט אין דעם „היינט“-יובל-בוך 1908—1938 אונטער דעם גארנישט-זאגנדיק טיטל „קאפיטלעך פון א נייעם ראמאן“.

ישראל-יהושע זינגער (1893 — 1944) האט רעגולער געדרוקט אין „היינט“ זינט זומער 1932. „יאשע קאלב“ איז געווען דער ערשטער ראמאן, וואס די צייטונג האט געדרוקט נאכן לאנגן שטרייך (זע קאפיטל 19) און דער אויסוואל האט נישט געקענט זיין בעסער. פון ערשטן קאפיטל אן זיינען די ליינערס פארכאפט געווארן פון דער אומגעוויינלעכער טעמע, די קינסטלערישע שילדע-רונגען און פון דער דראמאטישער אנטוויקלונג פון י. זינגערס ראמאן. פרומע יידן האבן איינגעלייגט וועלטן און אנגעווענדט טעראר-מיטלען קעגן „היינט“ צו צווינגען, אז די צייטונג זאל אפשטעלן דעם ראמאן, אבער „היינט“ האט זיך נישט אונטערגעגעבן דעם דרוק.

אין 1933 האט זינגער און זיין משפחה איבערגעלעבט א טראגעדיע. זייער בכור, יעקב, איז פלוצלינג געשטארבן פון א לונגען-אנצינדונג. די פארצווייפלטע עלטערן האבן דאן באשלאסן צו עמיגרירן קיין אמעריקע, ווו י. זינגערס ברודער, דער שריפטשטעלער יצחק באשעוויס-זינגער (1904 —), האט זיך שפעטער אויך באזעצט. י. זינגער האט זיין פארבינדונג מיטן „היינט“ נישט איבערגעריסן. פון ניו-יארק האט ער צוגעשיקט זיינע דריי מאנומענטאלע ראמאן-נען: „די ברידער אשפנוז“, „חבר נחמן“, „משפחה קארנאווסקי“ און אנדערע ווערק.

איציק מאנגער (1901 — 1969) האט אין „היינט“ געדרוקט פאעמעס און זיין בארימטע סעריע חומש-לידער. ווי דאס איז געווען דער פאל מיט „יאשע קאלב“ האבן פרומע יידן נישט געקענט תופס זיין די פאעזיע פון איציק מאנגער. די צייטונג איז ווידער פארפלייצט געווארן מיט פראטעסט-בריוו קעגן „חילול השם“ און סטראשונקעס און פאדערונגען מער די לידער נישט צו דרוקן. דווקא

ב. יאושזאן, דער טיף רעליגיעזער מענטש וואס ער איז געווען, וועמען די פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ און דער רעדאקציע-קאמיטעט האבן געפרעגט אן עצה, האט געזאגט, אז מ'זאל נישט לייגן קיין אכט אויף די פרא-טעסטן. די לידער זיינען ווייטער געדרוקט געווארן.

אין די גאוועלן, וואס אפרים קאגאנאווסקי (1893—1958) האט געדרוקט אין „היינט“, האט ער דערציילט וועגן „פראסטע“ מענטשן: טרעגערס, קיילער-יונגען, „פוה-גייערס“, גנבים. אויב נישט וועגן דער אונטערוועלט, האט ער גע-שריבן וועגן ארעמעלייט, אועלכע, וואס ראנגלען זיך מיט נויט דאס גאנצע לעבן, מאמעס מיט א סך קינדערלעך אן א טאטן, עלנטע באבעס, אומבאהאלפענע יידן אן פרנסה און אן האפענונג ווען עס איז צו פארבעסערן זייער מזל — מענטשן אן א היינט און אן א מארגן.

ביי די לייענערס האט שטארק אויסגענומען זיין סעריע „סטאוקע געסל“. דאס איז געווען אן ענג, אפגעלאזן הינטער-געסל אין הארץ פון דער ווארשעווער יידישער נויט. דארט זיינען געווען די גנבישע „מאלינעס“, די באהעלטענישן פון גנבים און פאסערס, דארט זיינען אָנגעגאָנגען די פינצטערע געשעפטן צווישן דער אונטערוועלט און די „בלאטע“ פאליצי-לייט. קאגאנאווסקי האט דאס „געסל“ געקענט דורך און דורך. אין אנדערע גאוועלן פלעגט ער שרייבן וועגן פארצווייפלטע מאמעס, וואס האבן נישט געזען קיין תכלית פאר זייערע פאר-זעסענע טעכטער, די שטילע, אומעטיקע אויסגעלאשענע, וואס האבן שוין אפילו מער נישט געטרוימט וועגן חתונה האבן. אדער ער האט געשריבן וועגן די ביליק אויסגעפוצטע „פאנעס“ און זייערע כוואטסקע „פאצעטן“ מיט פאר-דעכטיקע פרנסות. קאגאנאווסקי האט קיין לענגערע דערציילונגען נישט גע-שריבן. מ'האט אים נישט געקענט צורעדן צו שרייבן א ראמאן. ער איז געווען דער געבוירענער מייסטער פון קליינע גאוועלן, סקיצן, בילדלעך.

די דערציילונגען וועגן דער יידישער ארעמקייט און דער אונטערוועלט פלעגט קאגאנאווסקי אפט דורכפלעכטן מיט זכרונות וועגן י. ל. פרצן. ער האט וועגן פרצן געשריבן ווי א תלמיד וועגן א טייערן רבין. שטענדיק האט ער געהאט צו דערציילן עפעס, וואס איז נישט געווען באקאנט אויסער דעם ענגן קרייז פון פרצעס מקורבים.

אפרים קאגאנאווסקי פלעגט קומען אין „היינט“ איין מאל א וואך, גע-וויינלעך מיטוואך פרי, ווען ער האט געבראכט דעם כתב-יד פאר דעם פרייטיק-נומער. שטענדיק מיט א שמייכל און א פאפיראס אין מויל, פלעגט ער, מיט זיין לייכטן טראט אזוי ווי זיך אריינגליטשן אין רעדאקציע. ער האט ליב געהאט פיין זיך צו קליידן און געווסט ווי זיך אנצוטאן מיט געשמאק. אבער ליבער ווי אלץ האט ער געהאט די זעלנערישע מלבושים, אין וועלכע ער האט זיך צום ערשטן מאל באוויזן אין רעדאקציע, ווען ער איז צוריקגעקומען פון רוסלאנד קיין ווארשע נאכן ערשטן וועלטקריג. ער האט די מלבושים געטראגן

יארן שפעטער. אויסגעפוצט אין א לעדערנער קורטקע און „גאליפע“ הויז, אין גלאנצנדיקע שטיוועלעך, וואס האבן ארויסגעשיינט פון אונטער דער לאנגער בעקעשע מיט א קאשקעטל אויפן קאפ, האט ער אליין אויסגעזען ווי א „זאט“ פון סטאוקע געסל.

משה גראס-צימערמאן (1892—1974) האט איינגוטלעך געארבעט בבחינת קארעספאנדענט פון ווין. ער האט זיך אבער אין זיין שרייבן ווייט נישט באגרע- נעצט צו די רעשטלעך פון קיר"הס (אדער קיר"השער, ראשי-תיבות פון „קיסר ירום הודו“) מדינה אליין, ווי יידן פלעגן רופן גאליציע אין דער עפאכע פון גוטגיניקן קייזער פראנץ-יאזעף דעם ערשטן, נאר געשריבן ארטיקלען און עסייען אויף אלגעמיינע טעמעס וועגן ליטעראטור און געזעלשאפטלעכע דער- שיינונגען אין מערב-אייראפע.

געבוירן אין א חסידישער משפחה אין באריסלאוו, האט משה גראס געלערנט אין חדרים און אין קלויז אין דראהאביטש. צו 17 יאר איז ער אוועק קיין ווין שטודירן. דאס יידיש-לשון, וואס משה גראס האט געבראכט מיט זיך קיין ווין, האט דארט, ביי דעם אייראפעישן שיינגייסט גראס-צימערמאן, נישט פארלוירן די היימישע ווארעמקייט. דער סטיל איז געווען עלעגאנט, געשליפן, דער אינהאלט טשיקאווע. ער האט געשפרודלט מיט בליציקע באמערקונגען פון אן אבסערוואטאר מיט א שארף אויג פאר מיטצייטיקע פאסירונגען. זיין טיף למדנות און דער פיינער גאליציאנער יידישער פאלקס-הומאר, שטיל און גוטמוטיק, האבן צוגעגעבן א באזונדערן רייך זיין שרייבן. אויף דעם אנדענק-אונט פאר דער יידישער פרעסע אין תל-אביב, דעם 28טן פעברואר 1966, האט גראס-צימערמאן מיט הומאר דערציילט וועגן זיין ארבעט אין „היינט“.

שמואל-יעקב אימבער האט געגעבן דעם „היינט“-לייענער די ערשטע געלע- גנהייט צו באקענען זיך מיט איינעם פון די אריגינעלסטע לירישע שרייבערס אין מזרח-גאליציע. א חוץ פאעזיע און אפהאנדלונגען וועגן ליטעראטור האט אימבער געדרוקט ארטיקלען קעגן אַנטיסעמיטן און אַנטיסעמיטיזם. אויף די זעלבע טעמעס האט ער פארעפנטלעכט א גרויסע צאל ארטיקלען אויף פויליש. שמואל-יעקב אימבער זאל האבן אומגעקומען אין 1942, אין עלטער פון 52 יאר. די גענויע דאטע און די אומשטאנדן זיינען נישט אויפגעקלערט געווארן. א צווייטער פאעט פון מזרח-גאליציע, וואס האט שטארק אויסגענומען ביי די ליענערס פון „היינט“ איז געווען בער האראוויץ. א זון פון א דארפסייד, האט ער אריינגעפירט די ליענערס אין א גאר נייע פאר זיי וועלט פון די גאליציאנער בארגיידן. האראוויץ פלעגט אין רעדאקציע א סך דערציילן וועגן די הארעפאשנע קארפאטן-יידן, זייערע טראדיציעס, מנהגים. דאס איז ביי אים ארויסגעקומען ווי א מין פאעזיע בעל-פה, וואס ער האט דערנאך איבערגע- טראגן בכתב אין די לידער. האראוויץ איז געווען א טאלאנטירטער צייכענער און א צאל זיינע צייכענונגען און קאריקאטורן זיינען געווען געדרוקט אין

„היינט“. ער זאל האבן אומגעקומען אין 1942 אין עלטער פון 47 יאר. די אומשטאנדן זיינען גענוי נישט פעסטגעשטעלט.

זוסמאן סעגאלאָוויטש (1885 — 1949) האָט, ווי געזאָגט, אָנגעהויבן דרוקן אין „היינט“ פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין מאי און אין יולי 1914 האָט ער פאַרעפנטלעכט צוויי נאָוועלן: „מען האָקט האַלץ“ און „דערטרונ-קענער“. ווען ער איז נאָך דער מלחמה צוריקגעקומען קיין וואַרשע, האָט ער זיך ווידער פאַרבונדן מיטן „היינט“ און יאַרנלאַנג געשריבן פאַר דער צייטונג.

ז. סעגאלאָוויטש איז געווען איינער פון די פאַפולערסטע בעלעטריסטן אין פּוילן. ער האָט געשילדערט אַ וועלט פון עמאַציעס, פון ליבע, תּאוּוה און אייפער-זוכט, דאָס לעבן פון דער „גאַלדענער יוגנט“. זיינע העלדן זיינען שטאַטישע מענטשן, די אַקציע לויפט שנעל, מיינסטנס שפּילט זי זיך אָפּ אין די וואַר-שעווער קאַפּעען, אָדער אין די סאַלאַנען פון דער יידישער פּלוטאַקראַטיע אין לאַדזש, דער שטאַט וווּ סעגאלאָוויטש האָט אָנגעהויבן שרייבן ווי אַ פּאַעט און נאָוועליסט, אָדער אין ביאַליסטאָק — זיין געבוירן-שטאַט. פּרויען דאַמינירן, עלע-גאַנטע, רייצנדיקע, שיינע, דער סושעט דרייט זיך אַרום זייערע ליבעס, אינט-ריגעס, פּליאַטקעלעך, געיעג נאָך מענער.

ווען ער האָט נישט געהאַט גרייט אַ ראַמאַן, האָט סעגאלאָוויטש געדרוקט קורצע סקיצן און נאָוועלן און זכּרונות וועגן די ראַמאַנטישע צייטן פון אָנהויב יאַרהונדערט, ווען די יידישע יוגנט האָט געגלויבט, אַז די באַפּריינג-באָוועגונג אין רוסלאַנד וועט ברענגען אַ ישועה פאַר יידן. אַ סך פון די קורצע דערציילונגען זיינען געווען געווידמעט זכּרונות פון אָדעס, קרים און קאַוקאַז, וווּ ער האָט געוווינט בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, און זיינע איבערלעבונגען אין דער צאַרישער אַרמיי, וווּ ער האָט געדינט אַ קורצע צייט. אין אַנדערע נאָוועלן האָט ער געשריבן וועגן די יידן פון שטעטל קאַזשימיעזש ביי דער ווייסל, וועגן די טאַטראַ-בערג און זאַקאַפּאַגע, אָדער וועגן פּייגל, באַזונדער טויבן. ער האָט מיט ביטול געשריבן וועגן די „שמענדריקעס“, ווי ער האָט גערופן די יונגע יידן, וואָס האָבן זיך באַמיט זיך צו אַסימילירן, גערעדט פּויליש, פאַרבאַרגן זייער ינדישקייט. זיין דערפאַלג ביים לייענער-פּובליקום, איבערהויפט ביים שוואַכן געשלעכט, איז געווען גרויס. מען קאַן דרייסט זאָגן, אַז סעגאלאָוויטש האָט צוגעצויגן צום יידישן בוך טויזנטער יונגע און נישט אַזוי יונגע פּרויען און מענער, וואָס וואַלטן אַנדערש נישט אַריינגעקוקט אין אַ יידיש בוך.

סעגאלאָוויטשעס ווערק אין בוכפאַרם זיינען אַרויס אין מערערע אויפלאַגעס. אין די ליי-ביבליאָטעקן זיינען זיינע ביכער אויסגעבאַרגט געוואָרן מער ווי די ביכער פון אַנדערע מחברים. פון דעסטוועגן האָט ער זיך נישט געפּילט גליקלעך. זיין פּרוי, די דראַמאַטישע אַקטריסע קלאַראַ סעגאלאָוויטש (1896—1942), איז אַוועק פון אים. ער איז געבליבן איינער אַליין. אַ הויכער, אַ דאַרער, איז ער פון דער נאַטור געווען אַ מיואַנטראַפּ. אין אַ געזעלשאַפט האָט ער געקענט

אפויצן שעהנווייז, נישט ארויסגעלאזט פון מויל די ליולקע און זיך נישט אפ-
גערופן מיט א ווארט.

סעגאלאויטש האט זיך תמיד געקלאגט, אז ער האט נישט קיין מזל, אז
די וועלט פארשטייט אים נישט, אז שרייבערס זיינען אים מקנא זיין דערפאלג
ביי די ליינערס. עס האט אים וויי געטאן, וואס די קריטיק גיט אים נישט
אפ גענוג פבוד, דערשאצט נישט זיין טאלאנט, באהאנדלט אים ווי א צווייט-
ראנגיקן שרייבער.

אין 1930 האט סעגאלאויטש, אנטשטאט ליטערארישע ווערק, אנגעהויבן צו
ברענגען אין רעדאקציע פובליציסטישע ארטיקלען. אבער, „היינט“ האט זיך נישט
גענויטיקט אין זיינע ארטיקלען און געפאדערט א ראמאן, אזוי ווי דער אפמאך
איז געווען. סעגאלאויטש איז געווארן ברוגז און איז אוועק אין „מאמענט“.
ער איז דארט ביטער אנטוישט געווארן. די סביבה אין „מאמענט“ איז אים
נישט צוגעפאלן צום הארצן און ער האט זיך באמיט צוריקקומען אין „היינט“.
אבער דער רעדאקציע-קאמיטעט און די פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו „אלט-
ניי“ האבן אפגעווארפן זיין אפערטע. פון דעסטוועגן האט ער נישט אויפגעגעבן
זיינע באמאנוגען. אין „היינט“ יובל-בוך 1908—1938 איז אפגעדרוקט זיינע א
לענגערע באוועלע, א טאג און א נאכט“ (ז״ו 84—88), שפעטער האט ער
באקומען א מעגלעכקייט צו דרוקן א ראמאן. אין די דרייסיקער יארן האבן
געדרוקט ראמאנען ירחמיאל גרין (אומגעקומען ביי די דייטשן אין לעמבערג),
שמעון האראנטשיק (באגאנגען זעלבסטמארד, לויפנדיק פון ווארשע אין די ערשטע
טעג פון דער מלחמה), און ישראל ראבאן (אומגעקומען ביי די דייטשן אין
ווילנע). ווען דער ראמאן „די וועבער פון קאלאמיי“ פון ירחמיאל גרין האט זיך
געהאלטן ביים ענדיקן, האט מען ביי סעגאלאויטשן גענומען א דערציילונג, דאס
לעבן איז בילכער“, וואס איז געדרוקט געווארן ביז דער מלחמה. דאס איז געווען
די לעצטע דערציילונג אין פארזעצונגען, וואס „היינט“ האט געדרוקט.

בשעת דער צווייטער וועלט-מלחמה איז ז. סעגאלאויטש געקומען קיין
ארץ-ישראל. ער האט געוואנדערט פון קאוונע איבער סאוועט-רוסלאנד, בולגאריע,
טערקיי און סיריע. נאך דער מלחמה איז ער געקומען קיין ניו-יארק און אנגע-
שריבן א בוך „מיינע 7 יאר אין תל-אביב“.

ב. ח. רייז (1864 — 1933) האט זיך אנטפלעקט ווי א שרייבער ווען ער
איז שוין געווען באלד זעכציק יאר אלט. פאר די רוסישע צייטן, ביז דער
רעוואלוציע, איז ער געווען א רייזנדר האנדלס-אגענט (וואיאזשאַר) אין סיביר
און אנדערע ווייטע געגנטן פון דער רוסישער אימפעריע און געהאט א קנאפע
שייכות צו ליטעראטור.

איבערהויפט האבן ביי די „היינט“-ליינערס אויסגענומען זיינע באשריי-
בונגען פון סיבירער יידן. שוין דער ערשטער ראמאן „דער קופער-קעניג“ האט
געמאכט א גרויסן איינדרוק מיט די בילדלעכע באשרייבונגען פון יידישן לעבן

אין די פארווארפענע מקומות פון דער רוסישער אימפעריע, וועגן וועלכע דער יידישער ליינער אין פוילן האט געהאט א קנאפן באגריף. „זכרונות פון א נע-ונדיק“ און אנדערע סיבירער געשיכטעס האבן געהאט גרויס דערפאלג. רייז האט יארן לאנג געדרוקט אין „הצפירה“ דערציילונגען ווי אויך קריטישע און פובלי-ציסטישע ארטיקלען. ער האט פארפאסט עטלעכע טעאטער-שטיק, וואס א טייל פון זיי זיינען אויפגעפירט געווארן אין ווארשעווער יידישן טעאטער.

„היינט“ האט געהאלפן דעם געוועזענעם קרימינאליסט אורקע נאכאלניק צו ווערן א שרייבער און פארנעמען אן ארט אין דער יידישער ליטעראטור.

אין דער תפיסה פאר שווערע פארברעכערס אין ראוויטש (פויזנער קאנט) ווו אורקע נאכאלניק — זיין נאמען איז געווען יצחק פארברעאוויטש — איז אפגעזעסן אן אורטייל פון 8 יאר, ווי א פארמשפטער רעזידוויסט, א גנב און קאסעברעכער, האט אויף אים געווארפן אן אויג דער תפיסה-פסיכאלאג סטאניסלאוו קאוואלסקי. ביי עפעס א געלעגנהייט האט אורקע נאכאלניק אים געוויזן א ראמאן, וואס ער האט געשריבן אין תפיסה אויף פויליש. דער פסיכאלאג איז געווארן איבערראשט. ער האט געזען, אז ער האט פאר זיך נישט א גראפאמאן, נאר א מענטשן מיט א נישט דורכשניטלעכן שרייבערישן טאלאנט. ער האט זיך משתדל געווען, אז א ווענדונג זאל געשיקט ווערן צום פרעזידענט פון דער פוילישער מלוכה מיזאל אים באגנעדיקן. און אזוי איז טאקע געשען. דאס ערשטע ווערק זיינס, זכרונות פון זיין פארברעכעריש לעבן, איז דערשינען אין פויליש מיט דער איינלייטונג פון פראפעסאר פון פויזנער אוניווערסיטעט, סטעפאן בלאכאווסקי. דאס בוך האט געמאכט א גרויסן רושם אין דער פוילישער ליטע-רארישער וועלט און איז גינסטיק אויפגענומען געווארן דורך די קריטיקערס.

„היינט“ האט די זכרונות געדרוקט אין פארזעצונגען, זיי זענען געווען א סענסאציע ביי די ליינערס. אורקע נאכאלניקס שפעטערדיקע ראמאנען זיינען געדרוקט געווען אין די „היינטיגע נייעס“, די פאפולערע מיטאגצייטונג, וואס „היינט“ האט ארויסגעגעבן.

סך-הכל איז אורקע נאכאלניק אפגעזעסן 17 יאר אין פארשידענע תפיסות. דאס ערשטע מאל איז ער פארמשפט געווארן אין עלטער פון קנאפע 19 יאר. די שרייבערישע קאריערע האט פון אורקע נאכאלניק געמאכט א נייעם מענטשן (,אורקע“ איז אין דער אונטערוועלט אין פוילן געווען דער צונאמען פון א גנב; „נאכאלניק“ האט מען אים גערופן פאר דער חוצפה און דריסטקייט אין זיין קרימינעלער קאריערע). ער האט חתונה געהאט און זיך באזעצט אין אן אייגן הויז אין אטוואצק, ביי ווארשע. בעת דער נאצי-אקופאציע האט ער ארגאן-ניזירט א סאבאטאזש-גרופע אין די אטוואצקער וועלדער. די דייטשן האבן אים געכאפט און געפייניקט ער זאל ארויסגעבן די אנדערע מיטגלידער פון זיין גרופע. אבער ער האט קיינעם נישט פארראטן און איז אומגעקומען אין 1940, אין עלטער פון 43 יאר.

צוגלייך מיט די ווערק פון די יידישע פראַזאָזיקערס האָט „היינט“, ווי געזאָגט, אָפט געדרוקט די ווערק פון פּאַעטן. אין דעם ערשטן יובל-בוך, וואָס „היינט“ האָט אַרויסגעגעבן אין 1928 צו פייערן דעם 20סטן יוביליי פון דער צייטונג, זענען געדרוקט לידער און פּאַעמעס פון מנחם באַריישאַ, משה בראַדערזאָן, אורי-צבי גרינבערג (1894 —), אברהם זאָק (1891 —), ז. סעגאַלאַוויטש, יצחק קאַצע-נעלסאָן. אין דעם צווייטן יובל-בוך, וואָס איז דערשינען אין 1938 צום 30סטן יובל, געפינען מיר די פּאַעטישע ווערק פון מרים אוליאַנאווער (1890—1944), ש. י. אימבער, מ. באַריישאַ (מנחם), משה בראַדערזאָן, מ. גאַלדמאַן, מ. מ. הורוויץ (1880 — 1942) הערשעלע (1880 — 1941), א. סוצקעווער (1913 —), י. פּאַפּיערניקאָוו (1899 —), אלכסנדר פּאַרבאַ, (1889 — 1941), חיים-לייב פּוקס (1908 —), יצחק קאַצענעלסאָן, משה שימעל (1903 — 1942), נ. שטערנבערג. אויף דער זייט פאַר ליטעראַטור, „פון דער ביכער-וועלט“, פלעגן אָפט געדרוקט ווערן לידער פון די און אַנדערע פּאַעטן און פון יונגע אַנפאַנגערס, וואָס האָבן אין „היינט“ געשטעלט די ערשטע טריט.

קאפיטל פערצן

די קארעקטארן

די קארעקטארן פון „היינט“ זיינען נישט געווארן קארעקטארן, ווייל זיי האבן די פראפעסיע אויסגעקליבן פון זייער אייגענעם ווילן. מענטשן מיט א סך אלגעמיינעם און יידישן וויסן, האבן זיי אין דער יוגנט אנגעהויבן ווי מחברים, פאעטן און באוועליסטן, צום מיינסטן אויף העברעיש, אבער אויך אויף יידיש. זיי האבן געהלומט וועגן א ליטערארישער קאריערע, ווערן בארימט, קריגן אנערקענונג ביים עולם. די טרוימען זיינען נישט מקוים געווארן.

דאס באוויסטזיין, אז עס איז זיי באשערט דאס גאנצע לעבן בלייבן אויפן ראנד פון דער שרייבערישער פראפעסיע, טאן א ריין-טעכנישע מלאכה, האט אויף דעם געמיט און כאראקטער פון די קארעקטארן ארויפגעלייגט א חותם. דאס הארץ און מוח איז נישט געווען ביי דער ארבעט, זיי האבן באשיימפערלעך געליטן פון א מינדערווערטיקייט-קאמפלעקס און קנאה צו זייערע קאלעגן, די שרייבערס. אין דער צייט ווען זיי, די קארעקטארן, זיינען געווען פארמשפט צו בלייבן אנאנים, האבן די שרייבערס דערגרייכט פירסום. די נישט-רעאליזירטע אספיראציעס און אמביציעס האבן די קארעקטארן געמאכט פארביטערט.

דער ערשטער קארעקטאר אין „היינט“ איז געווען בנימין קרעמער (1887 — 1940). אריינגענומען האט אים זיין פעטער ש. י. יאצקאן באלד ווי די צייטונג איז געשאפן געווארן אין 1908. מיט א יאר פריער איז קרעמער געקומען קיין ווארשע פון זיין געבורט-שטעטל וואבאלניק אין ליטע, פון וואנען יאצקאן האט אויך געשטאמט. קרעמער איז דעמאלט אלט געווען א יאר צוואנציק און האט שוין געהאט געדרוקט באוועלעס אויף העברעיש. ווי א קארעקטאר אין „היינט“ האט ער אויך פון צייט צו צייט געדרוקט אין ווארשע און אין דער פראווינק.

בנימין קרעמער איז ארומגעגאנגען א בייזער, פול מיט פרעטענציעס צו דער וועלט. א גרויסער עקשן, פלעגט ער זיך לייכט אנצינדן. ער האט זיך געהאלטן פאר א קינסטלער, א מחבר, און האט נישט געקענט שלום מאכן מיטן געדאנק, אז עס איז אים באשערט צו בלייבן א קארעקטאר דאס גאנצע לעבן. עס האט אים וויי געטאן, אז ער האט געדארפט מאכן א לעבן פון פארריכטן טיפאגראף-פישע גרייון, „קלייבן ווערעמדיקע ארבעס“, ווי ער פלעגט מיט פארביטערונג זאגן.

ווען „היינט“ האט דערגרייכט דעם טיראזש פון 100,000 עקזעמפלארן און דער פארמאט פון דער צייטונג איז געווארן גרעסער, איז משה חייקין אין 1912

אָנגעקומען ווי אַ צווייטער קאַרעקטאַר. ער איז שוין דעמאָלט נישט געווען קיין יונגער מענטש (ער איז געבוירן געוואָרן אין 1868) און געהאַט הינטער זיך אַן אַקטיווע ליטעראַרישע קאַריערע, אָבער ווייניק אָנערקענונג. קיין פּרנסה האָט דאָס נישט געגעבן. אַ ביסל האָבן געהאַלפּן פּריוואַטע לעקציעס, אָבער נישט גענוג. אויף חיונה פאַר ווייב און קינדער האָט נישט געקלעקט.

עס איז שווער צו געפינען צוויי מענטשן מיט אַזעלכע פאַרשיידענע כאַראַקטערן און שטימונגען ווי בנימין קרעמער און משה חייקין. זיי האָבן געאַרבעט ביי איין טיש און דאָס איז געווען דאָס איינציקע, וואָס האָט זיי געאייניקט. קרעמער איז געווען עקספּלאַזיוו, אַפט אָנגרייפּעריש, נישט באַהערשט, אַפּאָדיקטיש, הויך אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג. חייקין איז געווען אַ שותק, שטיל, באַשיידן, מען קען זאָגן אונטערטעניק. ער האָט זיך זעלטן באַטייליקט אין די דיסקוסיעס אין רעדאַקציע, מער זיך צוגעהערט וואָס אַנדערע זאָגן און געהאַלטן פאַרבאַרגן די אייגענע געדאַנקען, געוואָלט לעבן בשלום מיט יעדן איינעם, געגעבן אַלעמען רעכט. ווען ער האָט עפעס געדאַרפט, האָט ער געבעטן, נישט דרייסט, מיט הכנעה, מיט עניוות. אָבער דאָס אַלץ איז נאָר געווען לפנים. אין דער היים איז ער געווען באַלעבאַס, געפירט די שטוב מיט אַ שטאַרקער האַנט, קאַרג צוגעטיילט יעדן גראַשן פאַר דער שטוב־הצטרעות. אויף זיין שטייגער איז אָבער חייקין געווען אַ גוטער פאַרזאָרגער פאַר דער משפּחה. די קינדער האָט ער געגעבן אַ פיינע דערציִונג און גוט חתונה געמאַכט. פאַר שכנים האָט חייקין געשפּילט די ראַלע פון אַ שרייבער, אין אַ שבת אָדער יום־טוב פּלעגט ער אַ מאַל האַלטן אַ דרשה אין דער שול, „שערי ציון“ אויף פּאָויע גאַס. אויף דער טיר פון זיין וווינונג איז געהאַנגען אַ שילדל אויף פּויליש: „מ. חייקין, ליטעראַט אי מווצאַ“ (מחבר און אַראַטאַר).

משה חייקין האָט געהאַט אַ קאַפּ פּעך־שוואַרצע האַר און אַ פאַר וואַנצעס מיט דינע שפיצן פאַרדרייט אַרויף, כמעט אַלאַ קייזער ווילהעלם דער צווייטער. געקליידט האָט זיך חייקין גאַנץ באַשיידן, אַן אַנצוג, אַ מאַנטל, אַ פאַר שיך האָט ער געטראָגן יאָרן לאַנג און אַלץ איז געווען קאַנסערוואַטיוו, געוויינלעך שוואַרץ. געקומען צו דער אַרבעט, פּלעגט ער אויסטאַן דעם מאַנטל צוזאַמען מיטן רעקל, „אַז די אַרבל זאָלן זיך נישט אויסרייבן“. פון די טישן אין רעדאַקציע פּלעגט ער אַראַפּראַמען די צייטונגען, געוואַמלט זיי אין דער היים און פאַרקויפט אויף פּאַקפאַפּיר. פאַר דעם געלט פּלעגט ער איינהאַנדלען לאַטעריע־צעטלעך — טאַמער וועט דאָס מזל צושפּילן.

אין געטאָ האָט חייקין געליטן בויט. ער איז געשטאַרבן פון הונגער אין וואַרשע אין 1940 אין עלטער פון 72 יאָר.

„היינט“ האָט געדרוקט 6, 8 און 10 זייטן אין דער וואַכן, און 12 אָדער 14 זייטן ערב שבת און יום־טוב און צוויי קאַרעקטאַרן האָבן זיך נישט געקאַנט קיין עצה געבן מיט דער אַרבעט. ווי אַ דריטער קאַרעקטאַר איז אָנגאַזשירט

געווארן משה לייזער־אויטש. א מענטש פון גאר אן אנדערן שניט ווי די אנדערע צוויי קארעקטארן, איז ער געווען א למדן, האט א צייט לאנג שטודירט אין דער שווייץ (אין בערן) פילאזאפיע און עקאנאמישע וויסנשאפט, געשריבן דאקטאָר־דיסערטאציעס פאר אנדערע, אבער אליין האט ער קיין דיפלאם נישט געהאט.

לייזער־אויטש איז געווען א געזעלשאפטלעכער מענטש, א ציוניסטישער טוער נאך פון זיינע יונגע יארן אין בריסק. צו דער צייט ווען ער איז אָנגעקומען אין „היינט“ איז ער געווען אַקטיוו אין דער רעוויזיאָניסטישער פּאַרטיי און געהערט צו דער גרופע אינטימע מיטאַרבעטערס פון וולאַדימיר זשאַבאַטינסקי. זייערע וועגן זיינען זיך שפעטער צעאָנגען, ווען זשאַבאַטינסקי האט זיך פאַרנומען אויפצורייסן די ציוניסטישע וועלט־אַרגאַניזאַציע. לייזער־אויטש איז געווען איינער פון די גרינדערס פון דער „יידנשאַט־פּאַרטיי“, וואָס האט זיך געשטעלט אין אַפּאָזיציע צו זשאַבאַטינסקי, געשריבן אַרטיקלען אין דער פּאַרטיי־פּרעסע און אַ מאַל אויך אין „היינט“. אין „היינטיגע נייעס“ האט ער פאַפּולער פּאַרטייטש די סדרה פון דער וואַך (זע קאַפּיטל 19).

לייזער־אויטש האט נישט געהאט קיין פרעטענציעס אויף קארעקטאָרישע התמדה. ער האט אפן געזאָגט, אַז ער אַרבעט ווייל ער מוז פאַרדינען אויף פּרנסה. ווען ער איז נישט געווען פּאַרטאַן אין זיינע פּאַרטיי־שע עסקים, האט ער ליב געהאַט צו פאַרברענגען, שפּילן שאַך, מאַכן אַ קערטל, דערציילן וויצן. ער איז געווען אַן אויפגעלייגטער מענטש מיט אַ גרויס געפּיל פאַר הומאַר, אַ גוטער־ברודער, ליב געהאַט טרייבן קאַטאַוועס. אין רעדאַקציע האט מען אים ליב געהאַט.

אין וואַרשעווער געטאָ איז לייזער־אויטש געווען אַקטיוו אין קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן. די גענויע דאַטע און די אומשטאַנדן פון זיין אומקומען זיינען נישט באַקאַנט. דאָס זאָל האָבן געשען אין 1943, ער איז דעמאָלט אַלט געווען 55 יאָר. ד"ר דוד וודאַווינסקי, איינער פון די פירערס פון די רעוויזיאָניסטישן ניסען אין פּוילן פאַר דער מלחמה, דערציילט אין זיינע זכרונות, וואָס ער האט אַרויסגעגעבן אויף ענגליש אין גיו־יאָרק „ענד ווי אַר נאַט סעיווד“ — „און מיר זיינען נישט געראַטעוועט“ (ז' 66, הערה), אַז ווען ער איז פאַרשיקט געוואָרן אין דעם צוואַנגלאַגער אין בודזין, האט ער דאָרט באַקומען אַ בריוו פון אַ גרופע פּריינד, וואָס זיינען פון וואַרשע דעפּאַרטירט געוואָרן אין דעם מאַיאַדאַנעק־לאַגער. משה לייזער־אויטש איז געווען איינער פון די וואָס האָבן אונטערגע־שריבן דעם בריוו. ד"ר וודאַווינסקי באַמערקט, אַז אַלע, וואָס האָבן דעם בריוו געחטמעט, זיינען אין מאַיאַדאַנעק אומגעקומען.

זומער פלעגט „היינט“ צייטווייליק באַשעפטיקן אייניקע קארעקטארן אויפן אַרט פון די וואָס זיינען געווען אויף וואַקאַציע. אַלע זיינען געווען שרייבערס, פּאָעטן אָדער נאָוועליסטן, מיט ווייניק פּרנסה. איינער פון זיי איז געווען דער פּאָעט הערש דאַניעלעוויטש, באַקאַנט אונטער זיין פּעננאַמען הערשעלע.

הערשעלע איז געווען אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס, אַן אַרעמאַן אַן אַביון. געלעבט האָט ער פון די פּאַרדינסטן ווי אַ פּאַרטערטער פון די צייטונגס-קאַרעקטאָרן אויף וואַקאַציע. ער האָט זיך באַמיט, אַז דער ליטעראַטור-פּאַראַיין, וואָס האָט פּאַרזאָרגט זיינע אַרבעטסלאָזע מיטגלידער מיט אַט דעם מין פּרנסה, זאַל אים שיקן אויף פּאַרטערטונגען דווקא אין „היינט“ אַריין, וווּ מ'האַט געצאָלט בעסערע שכירות ווי אין די אַנדערע צייטונגען. אַ קאַרעקטאָר איז הערשעלע געווען נישט קיין געהויבענער, נישט ווייל ער האָט נישט געהאַלטן פון דעם פּאַך, אָדער נישט געווען גענוג פּליסיק, נאָר ווייל, פּראַסט פּשוט, ער האָט דערצו נישט געטויגט. מ'האַט אים אָבער טאַלערירט, ווייל מ'האַט געוואוסט, אַז וואָס ער וועט פּאַרדינען זומער, מוז אים קלעקן אויף אַ גאַנץ יאָר לעבן.

הערשעלע איז געווען אַ טראַגישע פיגור, אַ מין טשאַרלי טשאַפּלין-טיפּ אין דעם יידישן ליטעראַרישן וועלטל אין וואַרשע אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט-מלחמות. מען קען זאָגן, אַז ער איז געווען דער ריכטיקער פּראַ-טאַטיפּ פון טשאַרלי טשאַפּלינס העלד, דעם אייביק פּאַרלירענעם פּאַרשוין, דעם נישט איבערגעשפּיצטן גוטמוטיקן מענטשעלע, וואָס קען קיין אַרט נישט געפינען פּאַר זיך אין דעם קאַמפּליצירטן ווירואַר פון היינטיגייטן לעבן, וווּ טעכנאָלאָגיע קען דערדריקן איינעם, וואָס איז נישט פּלינק גענוג זיך קעגנצושטעלן דעם שטראַם פון מאַדערנעם גרויסשטאַטישן לעבן. אָבער הערשעלע האָט נישט געשפּילט טעאַטער, ער איז אויף דער וואַר געווען שלימזלדיק, נאַיוו, אומבאַהאַלפּן, פּאַרלירן. אַפּילו אויסערלעך האָט ער אויסגעזען אַזוי קינדיש דערשראַקן ווי טשאַרלי טשאַפּלין האָט געשפּילט זיין העלד. אַלץ וואָס איז געווען זיינס איז געווען קליין, ענג. ער איז געווען קליין געוויקסיק, דראַבנע, אויסגעדאַרט, מיט קליינע הענט און פּיס ווי ביי אַ קינד. ער האָט געטראַגן קליינע קורץ געשוירענע טשאַפּלינישע וואַנצעלעך, די העל-בלויע אויגן האָבן געקוקט מיט צוטרוי, תּמי-מותדיק, אָבער מבולבל און דערשראַקן. ער האָט געטראַגן אַלטע מלבושים, וואָס קאַלעגן-שרייבערס פּלעגן אים שענקען; זומער און ווינטער האָט מען אים געזען אין דעם זעלבן אויסגעוואַקסענעם גרויען „טויד“-רעקל, די זעלבע פּאַר אויסגעריבענע הויזן, די זעלבע שייך מיט אויסגעדרייטע אַפּאַסן. אַלץ איז געווען צו גרויס, נישט אויף זיין מאָס.

הערשעלע האָט געטראַגן אַ שווער האַרץ אויף דער שרייבערישער משפּחה, הלמאי מ'קוקט זיך נישט אום אויף אים, מ'לאַזט אים זיך וואַלגען גע-ונד, אַן אַ היים, אַן אַ מאַלצייט, אַן אַ רעכטן בגד. עס האָט אים וויי געטאַן, וואָס קיינעם פּאַלט נישט איין צו פּרעגן צי האָט ער איבערגעביסן, צי ער האָט וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן, צי האָט ער די פּאַר גילדן צו באַצאָלן פּאַר זיין ביזנעס געלעגער. ער האָט אַ מאַל דערציילט אין רעדאַקציע, מער אין שפּאַס ווי מיט צער, ווי אַזוי ער האָט אויסגעגאַסן זיין שווער, ביטער געמיט פּאַר דעם שרייבער סעגאַלאַוויטש. אין זיין כאַראַקטעריסטישן, געבראַכענעם, דינעם שטימעלע האָט ער

דערציילט, ווי ער האט אים געשילדערט זיין לעבן אין דחקות מיט א פרוי און צוויי קינדער אין אן ארעמער הייזקע ערגעץ אין הענריקאו, הינטער ווארשע. חתונה געמאכט האט מען אים אויף טלאמאצקע 13, אין ליטעראטן-פאראיין. עולם שרייבערס האט צוזאמענגעקליבן עטלעכע צענדליק גילדן נדון, פאר וועלכע זיין פרוי האט איינגעהאנדלט סחורה און געעפנט א געוועבל, טאקע אין הענ-ריקאו. די „סחורה“ איז באשטאנען פון עטלעכע פלעשער לימאנאד, א זעקל באניקערן, א ביסל גראשעדיקע צוקערלעך אין א פאר גלעזערנע סלאיעס. עס האט לאנג נישט גענומען, און דער „אינוועסטיציע-קאפיטאל“ האט זיך אויסגע-לאזט. איז הערשעלע געקומען אין ליטעראטן-פאראיין „בארגן“ פרישן „קאפיטאל“ צו פירן דאס „געשעפט“, אבער מען האט אים מער קיין געלט נישט געגעבן. דער אייגנטימער פון דער הייזקע האט דאס „געשעפט“ ארויסגעווארפן אויף דער גאס און הערשעלע איז צוריקגעקומען קיין ווארשע.

האט הערשעלע דערציילט, אזוי גוטמוטיק, מיט א שטיל האלב-געלעכטערל, ווי עס וואלט זיך גארנישט געהאנדלט וועגן זיין אייגענער צרה, ווי אזוי סעגא-לאוויטש, וואס איז אגב געווען דער הויפט-שדכן און גלאוונער מחותן אויף זיין חתונה, האט אים געטראפן אין גאס ווי ער האט געשטופט אן אלט, האלב צעב-ראכן קינדער-וועגעלע, אין וועלכן ער האט געפירט זיין פארמעגן: א פאר ביכלעך לידער, א ביסל שרייבפאפיר, כתב-ידן, אלטע העמדער, פארצירעוועטע שקארפעטקעס און א פארקאפטשעטן גאפטלאמפ, פון דעם אלטן מין לאמפן מיט א שמאל, לאנג גלעזערן העלדזל נאך פון מלך סאביעסקיס צייטן. הערשעלע האט ביטער באשולדיקט סעגאלאוויטשן און דעם ליטעראטן-פאראיין אין רישעות, אין קמצנות. ער האט געטענהט, אז וואלט מען אים „געבארגט“ עטלעכע גילדן, וואלט זיין געשעפט ווייטער געגאנגען. „אזוי האט איר געוואלט, אזוי האט איר“, האט ער אויסגעפירט. אין זיין באוויטעט האט ער געגלויבט, אז דער פאראיין איז מחוייב צו זארגן פאר זיין משפחה, ווייל ווי דען אנדערש? ... ער האט זיך אבער ביטער אנטוישט. דאס איינציקע וואס מ'האט פאר אים געטאן איז געווען צו פארזארגן אים זומער מיט פארטרעטונגען פון די קארעקטארן אויף וואקאציע. הערשעלע איז געשטארבן פון הונגער אין ווארשעווער געטא.

צווישן די קארעקטארן פון „היינט“ איז מנחם-מענדל הורוויץ געווען אפשר דער איינציקער, וואס האט די קארעקטארישע ארבעט גענומען ערנסט, ווי א פראפעסיע. לאנגע יארן איז ער געווען קארעקטאר פון שטיבעלס פארלאג; בינתיים האט ער געשריבן העברעישע שירים.

מנחם-מענדל הורוויץ האט געהאט פראפעסיאנעלע אמביציע און איז געווען געטריי דער ארבעט, נישט געמאכט דאס לעבן לייכט נישט פאר זיך און נישט פאר די זעצערס. ער האט געהאט א שארף אויג, זעלטן דורכגעלאזט א גרייז. טאמער האט זיך געמאכט, אז ער האט נישט באמערקט א גרייז, איז דאס ביי אלעמען געווען א חידוש און ער אליין האט דערפון געליטן און זיך נישט

געקענט שענקען. צו דער ארבעט האט ער באנוצט א גראבע פעדער און מיט זיין קאנטיקן, פיינעם כתב פון א סופר פארריכט די גרייזן. זיינע א קארעקטור איז געווען שווארץ פון די פארצייכנטע גרייזן, אויסגעזען ווי א מאפע, וואס ווייזט די קלענסטע דערפלעך. די זעצערס האבן אויף אים פאראיבל געהאט, ווייל עס איז נישט איין מאל אויסגעקומען, אז מען האט געדארפט נאך א מאל איבער-זעצן א גאנצן ארטיקל, אזוי פיל טיפאגראפישע גרייזן האט מנחם-מענדל געפונען. אנגעהויבן ארבעטן אין „היינט“ האט מ. מ. הורוויץ ווי א צייטווייליקער קארעקטאר און אזוי איז ער געבליבן ביזן סוף בבחינת „צייטווייליקער“ מיט-ארבעטער. אפילו ווען ער פלעגט שוין ארבעטן פסדר אלע טאג, איז ער נאך אלץ געבליבן אין דער ראנגע פון א מין שטענדיקן מיטארבעטער „צייטווייליק“, אויב מ'קען זיך אזוי אויסדריקן. אין רעדאקציע האט מען זיך צו אים באצויגן מיט דרך-ארץ און גערעדט צו אים בלשון ר' מנחם-מענדל.

הורוויץ איז געווען א נידעריקער, א ברייטביינערדיקער. ער האט אין גאנצן נישט געהאט קיין שטימע, געווען הייזעריק ווי א חזן נאך בעילה. ער האט נישט גערעדט נאך געכריפעט, אבער דאס מויל האט זיך ביי אים נישט צוגע-מאכט. זופנדיק איין גלאז נאך דער צווייטער געדיכטע, כמעט שווארצע טיי מיט א סך צוקער, שטענדיק מיט א פאפיראס אין מויל, האט ער אן א סוף דערציילט מעשיות, וואס זיינען זיך פארלאפן מיט יארן צוריק אין פעטערבורג, אנעקדאטן וועגן שרייבערס און רעדאקטארן, מחלוקות מיט צארישע צענזארן. ער איז געווען אן אלטער בחור, די רעדאקציע איז געווען זיין היים ווו ער האט געהאט מיט וועמען א ווארט צו רעדן, האט ער טאקע גערעדט און גערעדט.

מנחם-מענדל הורוויץ איז אומגעקומען אין ווארשעווער געטא בעת דער גרויסער דעפארטאציע זומער 1942.

דער פאעט און דראמאטורג אלעקסאנדער פארבא (עטקעס) האט געארבעט ווי א קארעקטאר אין „היינטיגע גייעס“, אבער געהאלטן, אז עס קומט אים, אז מען זאל אים געבן א מעגלעכקייט צו ארבעטן. זומער עטלעכע וואכן ווי א פארטרעטער אין „היינט“. פארבא האט געדרוקט אין „היינט“ זיינע ווערק נאך בשעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין נומער 246 פון 29סטן נאוועמבער 1915 איז געדרוקט געווארן זיין גרויסע סקיצע „שמע ישראל“. אויך שפעטער פלעגט ער פון צייט צו צייט דרוקן אין „היינט“ דערציילונגען, ראמאנען, לידער. זיינע פיעסן, מיינסטנס אויף סאציאלע טעמעס, זיינען אויפגעפירט געווארן אויף דער בינע אין ווארשע און פראווינץ. אין דער פיעסע „די וועלט גייט אונטער“ האט ער באהאנדלט דאס פראבלעם פון דער פרויען-עמאנציפאציע, דער עיקר די שטרעבונגען פון די פרויען צו באפרייען זיך פון די פליכטן פון ווייב און מוטער, ווערן אקטיוו און זעלבשטענדיק. פארבא האט די טעמע באהאנדלט מיט איבער 40 יאר צוריק, איידער אימעצער האט נאך ערנסט געטראכט וועגן „פרויען-באפרייונג“, וואס איז געווארן היינט א קאמף-לאזונג.

פארבא איז געווען א שטילער מענטש, פארטראכט אין זיינע אייגענע געדאנקען. א שווארץ שיטער בערדל האט ארומגענומען זיין פנים מיט די איינגעפאלענע בלאסע באקן. צווישן דעם עולם שרייבערס אין דער צייטונג האט ער זיך געהאלטן א ביסל אין א זייט, ווי א משולח געווען פארזונקען אין סודות פון עפעס אן אנדער וועלט. עטלעכע יאר פאר דער מלחמה איז אלעקסאנדער פארבא געווארן פרום, נישט אויסגעטאן דעם קאפעליוש, געשריבן אויף רעליגיעזע און מיס־טישע טעמעס. ער איז געשטארבן אין ווארשעווער געטא.

קאפיטל פופצן

„היינט“ אין גאליציע

ווי אזוי צו געווינען דעם ליענער אין גאליציע איז געווען איינע פון די שווערסטע און פארוויקלטסטע אויפגאבעס, פאר וועלכע „היינט“ איז געשטעלט געווארן אזוי שנעל ווי עס איז אנטשטאנען די פוילישע מלוכה.

אויף דער פוילישער טעריטאריע האבן זיך געפונען יידן, וואס האבן פריער געלעבט אונטער דער רוסישער הערשאפט, און די יידן פון גאליציע, וואס האבן געהערט צו דער עסטרייך-אונגארישער אימפעריע. עס איז אויפגעקומען אין גרויסער קאמפאקטער יידישער ציבור, וואס איז אויסגעוואקסן צו איבער 10 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג. צוליב דער איזאלאציע פון רוסי-לענדישן יידנטום איז דאס פוילישע יידנטום געווארן דער וויכטיקסטער נאציאנאל-שעפערישער עלעמענט פון וועלט-יידנטום, דער צווייטער לויט דער צאל ישוב נאך דעם אמעריקאנער יידנטום, אבער אן ספק דער ערשטער אין זין פון דעם אנטשלאסענעם ווילן ווייטער צו שמידן די גאלדענע קייט פון דער יידישער טראדיציע און קולטור. אויף דער דריי-מיליאניקער מאסע יידן האט געווארט די אויפגאבע קאנסאלידירט צו ווערן אין א צילבאווסטע, ארגאניזירטע, נאציאנאל-נאלע קערפערשאפט. דאס איז לגמרי נישט געווען לייכט דורכצופירן.

דער גאליציאנער ייד האט געלעבט אין א גאר אנדערן פאליטישן קלימאט, אין אן אייגענער קולטורעלער סביבה און ספעציפישע ווירטשאפטלעכע באדינגונגען, ווי זיין ברודער פון יענער זייט גרענעץ אין קאנגרעס-פוילן. דאס זיינען געווען צוויי וועלטן. להיפוך צו די רוסישע יידן, וואס האבן געשמארצט אונטער דעם רעאקציאנערן צארישן רעזשים, האבן די יידן אין גאליציע געלעבט אונטער דעם גוטגינציקן קיר"ה, דעם „מלך חסיד“ קייזער פראנץ יאזעף (זע קאפ. 7).

אין איבערלעך-יידישן לעבן האבן די חסידישע היף, מיט די דינאסטיעס, די אייניקלעך און די אלערליי אנדערע מקורבים געהאלטן זייער האנט אויף א באדייטנדיקן טייל פון גאליציאנער יידן. דער איבערוועגנדיקער טייל פון די יידן דארט איז אבער געווען נאציאנאל-באווסטזיניק און ציוניסטיש געשטימט. די מאסן זיינען באאיינפלוסט געווארן דורך דעם רייכן, אריגינעלן צושטייער פון די ארטיקע קולטור-שעפערס. קיין שום אנדערער יידישער ישוב האט נישט געהאט אזא גרויסע צאל דיפלאמירטע אינטעליגענץ, ווי אין גאליציע. אפילו די אינטעלעקטואלן און די פראפעסיאנעלע אינטעליגענץ, וואס זיינען דערצויגן געווארן אויף דער פוילישער קולטור, זיינען געווען אסימילירט מער שפראכ-לעך, ווי נאציאנאל, על-פי רוב זיינען דאס געווען גוטע יידן און ציוניסטן,

פארבונדן מיט די פאלקסמאסן און זייערע אידעאלן און האפענונגען. גאליציע, איבערהויפט מזרח-גאליציע, האט זיך גערעכנט פאר איינע פון די צום מיינסטן צוריקגעשטאנענע פראווינצן אין דער עסטרייך-אונגארישער אימפעריע. די באפעלקערונג איז דארט געווען ארעם, די ווירטשאפטלעכע לאגע פון די יידן נישט גינסטיק. יידן האבן געהאט פרנסה קוים בצמצום, די ארבעטס-לאזיקייט איז געווען גרויס, מיט גאר שוואכע אויסזיכטן, אז די לאגע וועט ווערן בעסער. גאליציע איז בכלל געווען הינטערשטעליק אין א סך הינזיכטן. די צענטראלע רעגירונג אין ווין פלעגט גאליציע באטראכטן ווי א ווייטע, פאר-ווארפענע, אפגעשטאנענע פראווינץ. די באאמטע זיינען דארט געווען ווייניק קוואליפיצירטע, טעמפע, נישט-אינטעליגענטע ביוראקראטן, וואס האבן זיך נישט אויסגעטויגט ערגעץ אנדערש, אין די מער פראגרעסיווע מערב-טיילן פון דער אימפעריע. א נאמינאציע אויף א פאסטן קיין גאליציע איז באטראכט געווארן ווי א פארשיקונג קיין סיביר. די אויפזיכט-מאכט איז געווען ווייט, דער פשוטער בירגער האט נישט געהאט קיין אויסזיכטן אנצוקומען אהין צו קלאגן זיך, האבן די באאמטע געהערשט לויט זייער איינווען. אין דער פראווינץ האט פאקטיש געהערשט א הפקודיקער פאליציי-רעזשים. די פוילישע רעגירונג האט געירשגט דעם דאזיקן ביוראטישן אפאראט, אבער האט גארנישט געטאן צו פארבעסערן די לאגע. פארקערט, די צענטראלע רעגירונג אין ווארשע האט פארמאכט די אויגן אויף דער ווירקלעכקייט. ערשט דער שטייגער-פראצעס האט אנטפלעקט פאר דער עפנטלעכקייט ווי ווייט מאראליש קארומפירט און פארפולט די אדמי-ניסטראציע איז געווען אין מזרח-גאליציע. מיר שרייבן מער אויספירלעך וועגן דעם אין קאפיטל 16.

די יידן אין מזרח-גאליציע האבן נאך געהאט אן אנדערע שווערע מניעה, וואס האט נישט זעלטן אנגענומען געפערלעכע עקספלאזיווע פארמען. זיי האבן נעמלעך געלעבט ווי אויף א ווילקאן, צווישן האמער און קאוואדלע, אין דעם ים פון דער נאציאנאל באווסטזיניקער, קעמפערישער אוקראינישער פראוואס-לאוונער מערהייט (אויסער דער שטאט לעמבערג), אויף דעם אינדזל פון דער קאנסערוואטיווער, אויב נישט רעאקציאנערער, פויליש-קאטוילישער מינדערהייט. די אוקראינער האבן אין די יידן געזען פאלאניזאטארן, פאליאקן האבן געהאט טענות, אז יידן זיינען נישט גענוג לאיאל. אין 1918 האט אט דער נישט זיכערער מצב דערפירט צו דעם פאגראם אין לעמבערג, וועגן וועלכן מיר שרייבן אין קאפיטל 4.

נישט געקוקט אויף די ווייט נישט-גינסטיקע אומשטאנדן, האבן די יידן אין גאליציע געהאט א רייך קולטורעל און געזעלשאפטלעך לעבן. זיי זיינען טאקע געווען ארעם, זייער עקאנאמישע באזע איז געווען שוואך, פאליטיש האבן זיי זיך געפילט באדראט, פון דעסטוועגן האבן זיי ארויסגעבראכט א מחנה אויסגעצייכנטע קינסטלערס.

רוסישע יידן, און אפילו די יידן אין שכנותדיקן קאנגרעס-פוילן, האבן געהאט א שוואכן באגריף וועגן זייערע ברידער פון יענער זייט גרענעץ, וואס האבן זיך אריענטירט און געפילט באהאפטן מיט די יידן אין די אנדערע פראווינצן פון דער עסטרייך-אונגארישער מאנארכיע, אין טשעכיע, אונגארן און בוקאווינע. עס האט געדארפט נעמען צייט, עס האט געפאדערט פארשטענדעניש און גוטן ווילן פון ביידע ישובים, ביז זיי האבן געפונען דעם וועג צו א גייסטיקן, פאליטישן און סאציאלן צוזאמענלעבן אין די נייע מלוכישע באדינגונגען. אנדערש האט נישט געקאנט צושטאנדקומען זייער קאסאלידאציע, וואס האט געגעבן א מעגלעכקייט, אז די פוילישע יידן אין דער צווישן-מלחמה-תקופה זאלן אזוי פיל צושטייער געבן צו דעם קולטור-אוצר פון אונדזער פאלק.

די שרייבערס פון „היינט“ האבן געדארפט מאכן א גרויסן אנטרענג אריינ-צודרינגען אין דער „גאליציאנער מענטאליטעט“, פארשטיין „נוסח גאליציע“, איידער זיי האבן געקענט האפן צו פאראינטערעסירן די גאליציאנער יידן אין דער צייטונג. דאס האט געפאדערט גרינטלעכע פלאנירונג און א באדייטנדיקע געלט-אינוועסטיציע. דער גאנצער פארלאג, די רעדאקציע און די אדמיניסטראציע פון דער צייטונג זיינען אריינגעצויגן געווארן אין דער אקציע.

ארויסגייענדיק פון דעם שטאנדפונקט, אז „גאליציאנער“ שרייבערס וועלן בעסער פארשטיין וואס עס קען אינטערעסירן דעם „גאליציאנער“ יידן, האבן די פירערס פון דער צייטונג זיך מיישב געווען מיט אנגעזעענע לאקאלע עסקנים ווי אזוי צו מאכן דעם „היינט“ אטראקטיוו פאר דעם לייענער אין גאליציע. ארטיקע באקאנטע שרייבערס און פאליטישע פירערס זיינען פארבעטן געווארן צו שרייבן און מיט דער צייט געווארן מיטגלידער פון דער „היינט“-משפחה. וועגן דעם חשובסטן, ד"ר יהושע טהאן, האבן מיר געשריבן אין קאפיטל 8, אנדערע, די פובליציסטן, היסטאריקערס, בעלעטריסטן, פאעטן ווערן דערמאנט אין די קאפיטלעך 12 און 13.

גלייכצייטיק איז אין גאליציע איינגעשטעלט געווארן א נעץ פון אייגענע קארעספאנדענטן. דער וויכטיקסטער איז געווען בן-ציון גינסבערג (ב. צעגראווסקי) אין לעמבערג. א געבוירענער אין ראווא-רוסקא (1893), איז ער דערצויגן געווארן אין א חסידישער היים און איז פון די יינגסטע יארן געווען אקטיוו אין דער ציוניסטישער באוועגונג. ער האט אנגעהויבן פרי שרייבן אין דער גאליציאנער יידישער פרעסע און געווען מיטערדאקטאר פון „לעמבערגער טאגעבלאט“. ווי א קארעספאנדענט פון „היינט“, האט ער אין זיינע ארטיקלען זיך באמיט אפצו-שפילען דאס יידישע לעבן אין גאליציע. אין דעם „היינט“-יוביליי-בוך 1908—1928 האט ער אפגעדרוקט א גרינטלעכע ארבעט, דאס גאליציאנער אידענטום אויפן שייד-וועג“ (ז"ו 103—105). ער גיט א געשיכטלעכן אנאליז פון דער סאציאלער סטרוקטור, דעם פאליטישן לעבן און די קולטור-דערגרייכונגען פון דעם גאליציאנער יידישן ישוב און שטרייכט אונטער, אז „היינט“ האט געשאפן

די פאפירענע בריק פארן דערנענטערן די יידן פון גאליציע מיט די יידן פון די אמאליקע רוסיש-פּוילישע פּראָווינצן. ער פירט אויס: „און זאל עס נישט ווערן באַטראַכט ווי אַ ביליקער קאַמפּלימענט, נאָר ווי אַ פּאַרדינטע אַנערקענונג פאַרן „היינט“ צו זיין איצטיקן יובל, וואָס, ווי אַ יידישע צייטונג פאַרן פּוילישן יידנטום, האָט זי פאַרשטאַנען אַפּצושאַצן דעם גייסטיקן ווערט פון גאליצישן יידנטום און שענקען אים די געהעריקע אויפּמערקזאַמקייט. דערפאַר האָט „היינט“ איצט די געהעריקע השפעה אויף די גאליצישע יידן, וואָס האָט באַדייטנדיק געענדערט זייער „מענטאַליטעט“.

אין דער ערשטער ריי האָט „היינט“ אויפּגעהאַלטן דעם שטראַם פון שפּראַכ־לעכער אַסימילאַציע אין גאליציען, וועלכער ווערט איצט צוריקגעשטויסן. גאלי־צישע יידן, וועלכע האָבן אפּשר בעל פּרחם זיך דערווייטערט פון יידישן וואָרט, האָבן צוריק גענומען לייענען יידיש, דער היגער ייד האָט באַקומען אַ צייטונג, וואָס אַנטשפּרעכט זיינע פּאַדערונגען, וואָס ער קאָן נישט געפינען אין אַ נישט־יידישער צייטונג. אַנדערע, ווידער, האָבן זיך אויסגעלערנט יידיש אויפּן „היינט“. דערין ליגט אַ גרויסער נאַציאָנאַלער און דערציערישער פּאַרדינסט מצד דער צייטונג ווי אַ באַקעמפּערין פון אַסימילאַציע.

„היינט“ האָט באַקאַנט געמאַכט דעם גאליצישן ייד מיט די שטרעבונגען אין פּוילישן יידנטום און ביי אים אַרויסגערופן אַן אינטערעס פאַרן גאַנצן יידישן פּלל אין פּוילן, אַן חילוק פון פּראָווינצן. די גרויסע פּאַפּולאַריטעט פון „היינט“ אין גאליציען באַווייזט זיין אומגעווענערע השפעה.

בן־ציון גינסבערג איז אומגעקומען בעת דער נאַצישער אַקופאַציע. סענאַטאָר ד״ר מיכאַל רינגעל (1880 — ?), באַגריסנדיק דעם „היינט“ צו זיין 30־יאַריקן יוביליי, האָט צוֹ אַנד. אויך אונטערגעשטראַכן די וויכטיקע ראַלע, וואָס די צייטונג האָט געהאַט אין באַקעמפּן די שפּראַכלעכע אַסימילאַציע פון די פּוילישע יידן און אין שטאַרקן דאָס יידיש־נאַציאָנאַלע באַווסטזיין. אויסצונן פון ד״ר רינגעלס אַרטיקל וועט דער לייענער געפינען אין צווייטן טייל.

דער הויכער ניוואַ פון „היינט“ איז געווען נאָענט צו די גאליציאַנער יידן. די צייטונג האָט זיי דערמאַנט די אויסגעצייכנטע ווינער דייטשישע צייטונגען „נויע פּרייע פרעסע“ און „נויעס ווענער זשורנאַל“, וואָס זיינען געווען פאַר־שפּרייט אין גאליציע פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און אויך שפּעטער, אין פּרייען פּוילן.

גאליציע איז געוואָרן איינער פון די סאַמע וויכטיקסטע צענטערס פאַרן „היינט“. די לאַקאַלע יידישע פרעסע האָט נישט געפונען איר וועג אין דער פּוילישער מלוכה. זי איז געווען צו ווייט פון וואָרשע און פון דער טעטיקייט פון די צענטראַלע יידישע אַרגאַניזאַציעס. און די אַנדערע צייטונגען אין וואָרשע האָבן נישט פאַרשטאַנען ווי אַזוי זיך צופאַסן צו די באַגריפּן און נויטן פון די

„גאליציאנער“. מען האט זיי אין גאליציע כמעט ווי נישט אנגעזען. „היינט“ האט דאמינירט.

די אדמיניסטראציע פון „היינט“ האט געהאט איר חלק אין דעם דערפאלג פון דער צייטונג אין גאליציע. פראקטיש האט דאס געמיינט געפינען נייע אבאנענטן, א טראדיציאנעלע זארג פאר דער געשעפטלעכער אנפירונג פון יעדער צייטונג. אין צווייטן טייל ברענגען מיר זכרונות פון דעם „היינט“ אדמיניסטראטאר יוסף-לייב לעבענבוים וועגן די שוועריקייטן, וואס די צייטונג האט בכלל געהאט אין די ערשטע יארן פון איר עקזיסטענץ ווען זי האט געדארפט אנטוויקלען דעם קאלפארטאזש אין דער פראווינץ, נישט האבנדיק פאר דעם צוועק קיין צייטונג-אגענטן. לעבענבוים האט געמוזט שאפן א י-ש-מאין. אויך זלמן זילבער-צווייג דערציילט אין זיינע זכרונות ווי שווער עס איז געווען צו געפינען אגענטן פאר פארשפרייטן יידישע צייטונגען אין לאדזש פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה.

דער דערפאלג פון דער ארגאניזאציע פון דער מאסן-פארשפרייטונג פון „היינט“ אין גאליציע איז געווען דער פארדינסט פון איין מענטש, שלמה צוקער (1900 — 1942). ער האט געארבעט אין „היינט“ ווי א רייזדער אינספעקטאר פון די צייטונג-אגענטן אין דער פראווינץ און האט זיך ארויסגעוויזן פאר א העכסט-עפעקטיוון ארגאניזאטאר. ער איז געווען ענערגיש, ארומגעפארן איבערן לאנד און געזוכט פאר אנטווארטלעכע מענטשן איינצושטעלן ווי אגענטן פון „היינט“ און די אנדערע אויסגאבעס פון פארלאג. די אגענטן האבן געהאט שייך פרנסה און דער קאלפארטאזש איז געוואקסן.

שלמה צוקער איז געווען פארליבט אין „היינט“. באמונה שלמה האט ער געגלויבט, אז עס איז נישטא קיין בעסערע טאגצייטונג ביי יידן און האט געארבעט בלב-ונפש צו פארשפרייטן זי.

יעדעס מאל ווען ער פלעגט צוריקקומען פון אן אינספעקציע אין גאליציע פלעגט ער דערציילן חידושים וועגן דער חכמה, אינטעליגענץ און דעם שטייגער-לעבן פון די גאליציאנער יידן. ער פלעגט אויך אינפארמירן וועגן זייערע פראב-לעמען, וואס „היינט“ דארף צו זיי נעמען שטעלונג אויף די שפאלטן פון דער צייטונג. אין יובל-בוך 1908—1938 האט צוקער געדרוקט אן ארטיקל „ווי אזוי „היינט“ האט איינגענומען גאליציע“.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן, איז שלמה צוקער אוועק פון ווארשע אויף מזרח, אין דער ריכטונג פון ווילנע. א דאנק זיינע ריזעס פארן „היינט“ האט ער אין דער פראווינץ געהאט פריינד און געהאפט, אז עס וועט אים גע-לינגען צו געפינען ערגעץ א רויק ארט איינצוארדענען די פרוי און טאכטער, האלינקא, וואס זיינען געבליבן אין ווארשע ווארטן אויף א ווארט פון אים. צוקער איז געווען זייער אן איבערגעגעבענער מאן און פאטער. אין מיטן וועג האט ער גענומען טראכטן, אז עס קען טרעפן, אז ער וועט מער זיך נישט

זען מיט דער משפחה און חרטה געהאט אויפן גאנצן עסק. ער איז דערגאנגען
נישט ווייטער ווי ביז מאלקין און אומגעקערט זיך קיין ווארשע. אין געטא האט
ער געליטן נויט און געטאן פארשיידענע ארבעטן. א צייט האט ער געהאנדלט
מיט ברויט.

שלמה צוקער איז אומגעקומען מיט דער פרוי און טאכטער אין ווארשעווער
געטא. די געבויע דאטע און אומשטאנדן זיינען נישט באקאנט.

קאפיטל זעכצן

דער שטייגער-פּראָצעס

די יידן אין פּוילן איז באַשערט געווען אין די צוואַנציק יאָר פון פּוילנס אומאַפּהענגיקייט צו האַבן אַן אייגענע בייליסיאָדע. אמת, די באַשולדיקונג איז נישט געווען, אַז יידן ניצן בלוט צו באַקן מצות אויף פּסח, נאָר אַז זיי האַבן געפלאַנט און אויסגעפירט אַן אַטענטאַט אויף דעם פרעזידענט סטאַניסלאָוו וואַיטשעכאַווסקי (1869—1941).

דעם 15טן סעפטעמבער 1924, אויף פּלאַץ מאַריאַצקי אין לעמבערג, ווען דער פרעזידענט איז געקומען מיט אַ גרויסער סוויטע עפענען דעם „מזרח-יריד“, איז אויף אים געוואָרן געוואָרן אַ פעטאַרדע. באַלד האָט זיך געפּונען אַן עדות, איינע מאַריאַ פּאַסטערנאַק, אַ היסטערישע אַלטע מויד, אַ פּרוי מיט אַ גאַנץ טונקעלער פאַרגאַנגענהייט, וואָס האָט געשווירן, אַז זי האָט „אַליין געזען“, ווי סטאַניסלאָוו (שלמה) שטייגער, אַ סטודענט פון לעמבערגער אוניווערסיטעט, האָט געוואָרפן די „באַמבע“, ווי עס האָט אין אַפּיציעלן פּאַליציי-לשון געהייסן די אומשעדלעכע פעטאַרדע. שטייגער האָט געלייקנט, אָבער ער איז געשטעלט געוואָרן פאַר אַ מיליטערישן שנעלגעריכט, וווּ די שטראַף איז געווען טויט דורך שיסן, די ריכטערס האַבן זיך נישט געקענט אייניקן צי שטייגער איז דער ריכטיקער שולדיקער און דער פּראָצעס איז איבערגעשיקט געוואָרן אין אַ געריכט פון געשווירענע. די באַשולדיקונג קעגן דעם יידישן סטודענט און זיין פּראָצעס האָט אויפגערודערט די יידן אין פּוילן און אין דער וועלט. אין די פּאַליטישע קרייזן אין פּוילן און אין אויסלאַנד איז דער ענין נאָכגעפּאַלגט געוואָרן נישט מיט קיין קלענערן אינטערעס.

דער אַטענטאַט אויפן פרעזידענט איז נישט אויסן געווען צו באַשעדיקן אים פיזיש. די פעטאַרדע איז פאַר דעם צוועק געווען נישט שעדלעך. אָבער ווי אַ פּאַליטישע דעמאָנסטראַציע האָט זי דערגרייכט איר ציל. די וועלט איז דערמאַנט געוואָרן, אַז מזרח-גאַליציע וויל נישט אַנערקענען די פּוילישע הערשאַפט. דער מיליטערישער אויפשטאַנד אין נאַוועמבער 1918 איז אונטערדריקט געוואָרן (זע קאָפיטל 4), אָבער די אוקראַינישע קאַמפּאַניע קעגן דער פּוילישער הערשאַפט האָט נישט אויפּגעהערט. די פּוילישע רעגירונג איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַ פיינטלעכע אַקופּאַציע-מאַכט, אוקראַינער האַבן באַיקאַטירט די וואַלן צום קאַנס-טיטורנדיקן סיים (זע קאָפיטל 7), די יוגנט איז אַגיטירט געוואָרן נישט צו דינען אין דער פּוילישער אַרמיי. אין 1921 איז געשאַפן געוואָרן די געהיימע „אוקראַינישע מיליטערישע אַרגאַניזאַציע“, וואָס האָט אַנגעהויבן אַ טעראָר-

אקציע קעגן דער פוילישער מאַכט, די פוילישע פריצים און ספעציעל קעגן די פויערים-קאלאניסטן, וואָס זיינען אַראָפּגעבראַכט געוואָרן פון אַנדערע פּראָווינצן. אין דער היינטיקער טערמינאָלאָגיע וואָלט דאָס געהייסן פּאַרטיזאַנער-מלחמה.

די לאַקאַלע מאַכט, אויף אַ ווונק פון וואַרשע, האָט פּאַרפּאָלגט די אוקראַינער אויף אַלע אופנים. זייער פרעסע איז קאָנפּיסקירט געוואָרן, די שולן האָט מען פּאַלאָניזירט, אימפּאַרטירטע פוילישע באַאַמטע האָבן אַרויסגעשטופּט די אוקראַינער פון דער אַדמיניסטראַציע, געריכטן, פּאַליציי, באַנען. אַזוי ווי לגבי יידן אין דער גאַנצער מלוכה, איז לגבי די אוקראַינער אין מזרח-גאַליציע אַנגעווענדט געוואָרן דער פּרינציפּ פון דער פוילישער אַליין-הערשאַפט מיט אַלע זיינע אימפּליקאַציעס. יידן האָט מען באַקעמפּט מיט טעראָר און באַיקאַט און אַלערליי אויסראַטונג-מיטלען און די אוקראַינער האָט מען באַקעמפּט מיט אַדמיניסטראַ-טיווע און ברוטאַלע רעפרעסיווע מיטלען און בלוטיקע פּאַציפּיקאַציע-מעטאָדן.

דער טעראָראַקט קעגן פרעזידענט וואַיטשעכאַווסקי איז נישט געווען דער ערשטער באַוואַפּנטער אַרויסטריט קעגן דעם הויפט פון דער פוילישער מלוכה אין לעמבערג. מיט דריי יאָר פּריער, דעם 25טן סעפטעמבער 1921, ווען מאַרשאַל יוועף פּילסודסקי איז געקומען קיין לעמבערג אויף אַן אַפיציעלן באַזוך, האָט אַ יונגער אוקראַינישער נאַציאָנאַליסט, סטעפּאַן פעדאַק, געשאַסן אויף אים דריי מאַל. פּילסודסקי אַליין איז אַרויס גאַנץ, אַבער דער לעמבערגער וואַיעוואַדע וויטאַלד גראַבאַווסקי, וואָס איז געשטאַנען לעבן אים, איז געוואָרן פּאַרווונדעט. די אוקראַינער האָבן געמאַלדן, אַז דער אַטענטאַט איז געווען אַ פּראָטעסט קעגן דעם, וואָס דער הויפט פון דער פוילישער מלוכה איז געקומען קיין לעמבערג צו מאַנעפּעסטירן, אַז מזרח-גאַליציע איז אַ טייל פון פּוילן. זיי אַנערקענען נישט די פוילישע הערשאַפט און וועלן אויך אין דער צוקונפּט אויף דעם זעלבן אופן רעאַגירן, אויב דער פוילישער פרעזידענט וועט קומען קיין לעמבערג. און אַזוי איז געשען. ווען פרעזידענט וואַיטשעכאַווסקי איז געקומען אַפיציעל עפענען דעם „מזרח-יריד“ אין לעמבערג, איז אויף אים געוואָרפן געוואָרן די פעטאַרדע אין מיטן העלן טאַג, אויף די אויגן פון טויזנטער מענטשן.

אַבער דער צענטראַלער רעגירונג אין וואַרשע און דער לאַקאַלער מאַכט אין מזרח-גאַליציע האָט יאָקאַש נישט געפּאַסט מודה צו זיין פאַר דער וועלט די אמתע ווירקלעכקייט אין מזרח-גאַליציע. מען האָט מורא געהאַט, אַז עס וועט ליידן דער פרעסטיזש פון דער פוילישער מלוכה אין אויסלאַנד. עס איז געווען באַקוועמער צו מאַכן דעם ייד שטייגער פאַר דעם שער-לעזאָל. ווען די פּאַסטערנאַק האָט זיך אונטערגערוקט ווי אַן עד-ראַיה איז דאָס געווען גאַר אויף דער האַנט. דער אמת איז אונטערגעדריקט געוואָרן און די פּאַליציי האָט זיך אפילו די מי נישט געגעבן צו זוכן דעם ווירקלעכן פעטאַרדע-וואַרפער, וואָס איז אַן שוועריקייטן אַוועק קיין דייטשלאַנד. דאָס איז געווען טעאַפּיל אַלשאַנסקי, אַ מיטגליד פון דער „אוקראַינישער מיליטערישער אַרגאַניזאַציע“. די דייטשישע

רעגירונג האט אים געגעבן אזילרעכט ווי א פאליטישן עמיגרנט. עס האט זיך אנגעהויבן אן אַנטיסעמיטישע פראָפּאָגאַנדע, אַז שטייגער איז נישט אַליין, אַז ער איז בלויז אַ ווערקצייג, אַז הינטער אים שטייט כלל־ישׂראל, די „אַנאַנימע מלוכה“. אַ האַלב יאָרהונדערט איז אַריבער פון יענער צייט און ווער עס האַט נישט מיטגעמאַכט די העצע, דעם איז היינט גאַרנישט מעגלעך זיך פאַרצושטעלן די שווערע, אומרוקע תקופה, וואָס די יידן אין פּוילן האָבן דעמאָלט געהאַט אויסצושטיין. די יידישע געזעלשאַפט האַט זיך אָפּגעגעבן אַ דין־וחשבון, אַז שטייגערס פאַרטיידיקונג וועט נישט זיין קיין לייכטע זאַך, ווייל זי וועט האָבן קעגן זיך די גאַנצע מלוכה־מאַשין. דערצו האַט זיך אַרויסגעוויזן, אַז שטייגער האַט נישט געהאַט קיין קוואַליפיקאַציעס פאַר אַ העלד אין אַ פּאָליטישן פּראָצעס פון וועלט־פאַרנעם. אַ פּראָווינצער יונגערמאַן און גרויסע אַספּיראַציעס, איינער פון אַ סך דורכשניטלעכע באַשיידענע זיין פון קליינבירג־לעכע היימען, איז ער געווען ווי געפלעפט פון דעם פּלוצלינג „פּירסום“. אויפן פּראָצעס האַט ער זיך נישט געהאַלטן גוט, געווען נישט זיכער אין זיינע דער־קלערונגען. די פאַרטיידיקערס האָבן געהאַט פון אים ווייניק הילף. אויף אים האַט זיך באַשטעטיקט דער אַלטער פּלל, אַז דאָס לעבן פון אַ מענטשן איז אַפט מער אינטערעסאַנט, ווי דער מענטש אַליין. אַלפרעד דרייפּוס (1859 — 1935) און מענדל בייליס זיינען אין לעבן און אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק אויך נישט געווען קיין „העלדן“.

שטייגערן האָבן פאַרטיידיקט די אַנגעזעענסטע אַדוואָקאַטן אין גאַליציע: דער וועטעראַן פון דער פּוילישער אַדוואָקאַטור אין לעמבערג, ד״ר מיכאַל גרעק (1863 — 1929), האַט זיך געמאַלדן דער ערשטער. ער האַט שטייגערן געראַטעוועט פון טויטאורטייל אין מיליטערישן געריכט און געהאַלטן פאַר זיין חוב צו פאַרטיידיקן אים אויך אין ציווילן קרייזגעריכט. דער באַרימטער אַדוואָקאַט און קולטור־טוער ד״ר לייב לאַנדאַו (1866 — 1942) פון פּשעמישל האַט געזאַמלט די נייטיקע מאַטעריאַלן פאַרן פּראָצעס און אויסגעאַרבעט די אַלגעמיינע סטראַטעגיע פון דער פאַרטיידיקונג. ער האַט ספּע־ציעל שטודירט פּראָטעכניק צו באַווייזן, אַז דער מיליטערישער עקספּערט האַט געגעבן אַ פּאַלשע דערקלערונג קעגן שטייגערן. בעת דעם קרייצפּאַרהער אויף דעם פּראָצעס האַט ער פון זיין „עקספּערטיזע“ געמאַכט אַש און בלאַטע און דאָס האַט זיכער אין אַ גרויסער מאָס באַווייגן די געשווירענע ריכטערס אַרויס־צוטראַגן דעם באַפּריינג־אורטייל.

סענאַטאָר ד״ר מיכאַל רינגעל, איינער פון די ציוניסטישע פּירערס אין גאַליציע, פּרעזידענט פון דער יורידישער סענאַט־קאָמיסיע, האַט מיט זיין אַנטייל צוגעגעבן פּרעסטיזש דער פאַרטיידיקונג. זיין געהילף, אַדוואָקאַט ד״ר לעאַן ראַזענקראַנץ (1882 — 1942), האַט געהאַלפן די פאַרטיידיקערס.

דער פינפטער פאַרטיידיקער איז געווען ד״ר נאַטאַן לעווענשטיין (1859 —

1929), פירער פון דער אסימילאציע אין גאליציע. ווי א דעפוטאט אין עסטרייכ-כישן פארלאמענט, האט ער זיך תמיד געחברט מיט די פוילישע פארלאמענטאריער פון גאליציע, נישט געוואלט האבן קיין שייכות מיט די יידן. אבער אז עס איז געקומען צו שטייגערס פראצעס, האט דער זון פון לעמבערגער ראבינער ד"ר מאקסימיליאן לעווענשטיין און איידעם פון ראש הקהל שמעלקע האראוויץ (1836 — 1925) מער נישט געוואלט פארלייקענען זיין צוגעהערקייט צום פלל-ישראל. ער האט זיך געמאלדן צו פארטידיקן שטייגערן, אבער א גרויסער טייל פון דער יידישער געזעלשאפט אין גאליציע איז געווען קעגן דערלאזן, אז דער פארביסענער אסימילאטאר זאל זיך באטייליקן אין דעם פראצעס, וואס איז געווען אן אפענער אטאק אויפן יידישן קיבוץ אין פוילן. אנדערע האבן געהאלטן, אז עס איז נייטיק צו דעמאנסטרירן פאר דער וועלט די יידישע אחדות אין אן עת-צרה און זייער שטאנדפונקט האט גובר געווען.

שטייגערס פראצעס האט זיך אנגעהויבן דעם 13טן אקטאבער און געדויערט ביז דעם 19טן דעצעמבער 1925 ווען דאס געריכט פון געשווירענע האט ארויס-געטראגן א באפרייונג-אורטייל. די גאנצע פארדארבנקייט, טפשות און אומפעיקייט, דער אנטיסעמיטיזם פון דער אדמיניסטראציע און די ברוטאליטעט פון דער פאליציי האבן זיך אנטפלעקט ווי נאך קיין מאל נישט.

„היינט“ (אייגנטלעך „נייער היינט“ אזוי ווי די צייטונג האט דעמאלט געהייסן) האט דעם פראצעס געוויימעט גאנצע זייטן. טאג-טעגלעך איז די צייטונג פול געווען מיט באריכטן, ארטיקלען און בילדער פון געריכטזאל. י. מ. ניימאן און ה. ל. זשיטניצקי האבן געשריבן סצענקעס פון די געריכט-זיצונגען, געגעבן פערן-פארטרעטן פון די ריכטערס, פון פראקוראר, די פארטידיקערס און די עדות. ב. יאשוואן און מ. קיפניס זיינען געקומען קיין לעמבערג צו באקענען זיך מיט דער אטמאספער פון געריכטזאל און געשריבן איינדרוקן וועגן דער שטימונג אין שטאט צווישן די יידן, וואס האבן במשך פון פראצעס און לאנג שפעטער געלעבט און געאטעמט מיט די געשעענישן אויפן פראצעס. דער שטענדיקער „היינט“-קארעספאנדענט ב. צעגראווסקי (בן-ציון גינסבערג) האט געהאלפן אין דער ארבעט און געשריבן לאנגע אויספירנדיקע ארטיקלען. חיים פינקעלשטיין איז געווען דער ספעציעלער שליח און האט אלע טאג אין שעהען-לאנגע באריכטן אויפן טעלעפאן דיקטירט איינדרוקן פון געריכטזאל, וואס זיינען געווען געדרוקט אויף דער ערשטער זייט פון דער צייטונג און אפט פארגומען עטלעכע זייטן אינעווייניק. ער פלעגט אויך שרייבן וועכנטלעכע איבערויכטן פון גאנג פון פראצעס. אין פארלויף פון דעם לאנגן פראצעס האט „היינט“ געארבעט האנט אין האנט מיט די פארטידיקערס. דאס איז באזונדער געקומען צום אויסדרוק ווען „היינט“ האט אויף זייער בקשה נישט געדרוקט די ידיעה פאר דער צייט, אז דער פאקטישער פעטארדע-ווארפער איז געווען אלשאנסקי. ווען דער סוד איז באקאנט געווארן אין די יידישע פאליטישע קרייזן, האבן שטייגערס פאר-

טידיקערס געבעטן די פרעסע צו ווארטן ביו זיי וועלן דעם פאקט אליין ארויס-ברענגען פאר די געשווירענע ריכטערס אין דעם געהעריקן מאמענט אויפן פראצעס. „דער מאמענט“ האט אבער דעם סוד יא מגלה געווען. אין דעם צווא-מענהאנג האט „היינט“ אין נומער 252 פון 2טן נאוועמבער 1925 (ז' 3) אפגע-דרוקט פאלגנדיקע „קליינע אַנפראַגע צום „מאמענט“:

„אין בעכטיקן נומער פון „מאמענט“ איז אפגעדרוקט דער פארטרוילעכער באריכט פון „פאט“ (פוילישע טעלעגראפן-אגענטור)-פארשטייער אין בערלין צום ווארשעווער פרעסע-בירא וועגן די אפלאנגען פון שטייגער-פראצעס אין אויסלאנד. דער „היינט“, ווי אלע אנדערע יידישע צייטונגען, האט נישט געפונען פאר נייטיק צו געבן אויספירלעך דעם דאזיקן באריכט. „דער מאמענט“ אבער, וואס האט דעם באריכט יא אפגעדרוקט ווארט ביי ווארט, האט פון דעסטוועגן אויסגעלאזט די לעצטע פאר שורות, אין וועלכע עס ווערט געזאגט בוכשטעבלעך פאלגנדיקס: „זייער טעטיקייט אין דעם דאזיקן ענין (ד. ה. די טעטיקייט פון די „מאמענט“ קארעספאנדענטן אין דעם ענין אלשאנסקי) שיינט מיר צו זיין נוצלעך פון שטאנדפונקט פון דער פוילישער פראפאגאנדע“. פארוואס האט „דער מאמענט“ גראד די שורות פארבאהאלטן פון זיינע לייענערס? צי ליגט נישט אין די פאר שורות דער שליסל צו דעם גאנצן באריכט?“.

קאפיטל זיבעצן

„די אינסטיטוציע כלאָדנע 8“

דאָס הויז וווּ „היינט“ האָט זיך געפונען אויף כלאָדנע 8 איז געשטאַנען אין אַ זייט פון די ריין-יידישע גאַסן אין וואַרשע. די באַפעלקערונג אַרום איז געווען אַ געמישטע, יידן זיינען געווען אין דער מינדערהייט. „היינט“ איז געווען אַ קליינטשיק אינדזעלע פון יידישקייט אויף דער שוועל פון די ריין-פּוילישע געגנטן און דעם „רויטן“ פּראָלעטאַרישן קוואַרטאַל, גענוג ווייט פון די יידישע געגנטן פון דער שטאָט, וווּ זיינע לייענערס האָבן געווינט. צו מזרח און צו דרום זיינען געלעגן „יענע“ גאַסן, די פּרינציפּאַלע אַלעען, די עלעגאַנטע געגנטן פון דער שטאָט וווּ עס האָבן געווינט גאַנץ ווייניק יידן. צו מערב איז געווען „וואַליע“, וווּ עס האָבן געווינט אַרבעטער, די פּוילישע אַרעמקייט און די אונ-טערוועלט. יידן האָבן געדיכט באַוויינט די גאַסן אַרום פּלאַץ גושיבאַווסקי („גושיבאַוו“), די צפּון-טיילן פון דער שטאָט, די גאַסן אַרום די נאַלעווקעס, גענשע, דושיקע און די געגנט אַרום אַלטשטאָט (מקום) — אַלע אַ שטיק וועג פון כלאָדנע 8. אַקעגן דער רעדאַקציע איז געשטאַנען אַ קאַשטשאַל. הויך, ברייט, מיט צלמים און אַ סך גלעקער. זונטיק און חגא איז נישט געווען באַקוועם פאַר יידן — און אַפט נישט אַן סכּנה — דורכצוגיין די גאַס, בפרט בשעת די קאַטווי-לישע רעליגיעזע פּראָצעסיעס אָדער פּאַטריאַטישע פּאַראַדן מיט גלחים, מיט פענער, מיט צלמים, מיט הייליקע בילדער און פיגורן פון די הייליקע, וואָס מען פּלעגט אַרויסטראַגן פון קאַשטשאַל אַרויס. די גלעקער האָבן געקלונגען, טויזנטער גלייביקע האָבן אויסגעפילט דעם פּלאַץ און די גאַס אַרום, געפאַלן אויף די קני, געזונגען רעליגיעזע הימנען און נישט איין מאָל זיך געמאַכט פּריילעך אויפן חשבון פון די יידישע דורכגייערס, גלאַט אַזוי זיך, לפּי דער געהויבענער יום-טובדיקער שטימונג. נישט איין מאָל האָט געטראַפּן, אַז דער-שראַקענע יידן פּלעגן אַריינלויפן אין הויף פון „היינט“ זיך צו באַהאַלטן, אָדער פּלעגן אַריינפאַלן אין רעדאַקציע אַפּוואַשן דאָס בלוט פון די ווונדן.

אַבער דאָס לעבן אויף כלאָדנע 8 איז געגאַנגען זיין וועג, חגא צי נישט חגא, אַן אויפהער, ביי טאַג און ביי נאַכט, אַן איבעררייס. דאָס הויז איז געווען ווי אַ מוראַשניק. טאַגצייטונגען און זשורנאַלן אויף יידיש, העברעאיש און פּויליש, אייגענע און די וואָס אַנדערע פּאַרלעגערס פּלעגן אַנפאַרטרויען דעם „היינט“ צו פאַרשפּרייטן, האָבן זיך דאַרט געפרוכפּערט און געמערט. דער ביכער-פאַר-לאַג „יהודיה“ האָט זיך אויך געפונען אויף כלאָדנע 8.

„היינט“ האָט פאַרנומען פיר גרויסע ווינונגען אויף צוויי שטאַק אין ערשטן

חיים פינקעלשטיין

הויף און אַ בנין אין צווייטן הויף, ווו אויף צוויי שטאַק זיינען געווען איינגע-
אַרדנט די נאַכט-רעדאַקציע, די רעדאַקציע פון די „היינטיגע נייעס“, די צימערן
פון די קאַרעקטאָרן, די גרויסע האַלע מיט די זאַץ-מאַשינען, די ראַטאַציע-דרוק-
מאַשין מיט אַלע נייטיקע טעכנישע איינריכטונגען, דער רעפּאַראַציע-וואַרשטאַט
און דער פּאַפּיר-לאַגער. אויפן דריטן שטאַק, אונטערן אויפזיכט פון נחמיה פינקעל-
שטיין, האָט זיך געפונען דער אַרכיוו פון „היינט“, דער אַרכיוו און ביבליאָטעק
פון דער ליקוידירטער געזעלשאַפט „הומיר“ און דער דינעזאַן-אַרכיוו. דער
מיטינגזאַל פון „אַלט-ניי“ האָט זיך אויך געפונען אין דעם בנין. איידער „היינט“
האַט איבערגענומען דעם בנין האָט נחמיה פינקעלשטיין דאַרט געהאַט אַ פּאַבריק
פון וואַגן.

ביידע ברידער פינקעלשטיין און זייער פאַטער ר' יעקב-בער, צו וועמען
דאָס הויז האָט געהערט, האָבן געווינט אויף כלאַדנע 8. דאָרט האָבן אויך
געווינט אייניקע שרייבערס און מענטשן אַקטיווע אין געזעלשאַפטלעכן לעבן.
אלתר-יהודה חזן, דער באַוווּסטער פּאַלקסרעדנער און איינער פון די פירערס
פון ס. ס. האָט זיך אַריינגעצויגן אין הויז אויף כלאַדנע 8, ווו עס האָבן געווינט
זיינע בני-עיר, די פינקעלשטיינס, ווען ער איז פון בריסק געקומען קיין וואַרשע.
דאָרט האָט ער געשריבן זיינע אַרטיקלען און בראַשורן. איינע, וואָס ער האָט
געשריבן פאַרן טויט אויפן קראַנקן-בעט, האָט אַ קורצע איינלייטונג פון ש. י.
יאַצקאָן. זיין זון, יעקב-אריה חזן, איינער פון די גרינדערס פון „השומר הצעיר“
אין פּוילן, איז פון כלאַדנע 8 עולה געווען קיין אַרץ-ישראל אין יאָר 1923. ער
איז היינט אַ מיטגליד פון דער כנסת. דער פּאַעט און דראַמאַטורג אַלעקסאַנדער
פאַרבאָ, וואָס האָט געאַרבעט אין די „היינטיגע נייעס“ ווי אַ קאַרעקטאָר און
אהרן גאַווע, איינער פון די מיטגרינדערס פון „היינט“, האָבן אויך געווינט
אין דעם הויז.

אין הויף אויף כלאַדנע 8 האָט מען שטענדיק געקענט טרעפן שרייבערס פון
„היינט“ און פון אַנדערע זיינע פּובליקאַציעס. זיי פלעגן שטיין אין קרענצלעך,
אַדער שפּאַצירן לאַנגזאַם איבערן הויף, און רעדן וועגן די לויפיקע געשעענישן
אַדער וועגן די אַרטיקלען, וואָס זיי וועלן שרייבן, אַדער וואָס זיינען שוין געווען
געדרוקט. אויף כלאַדנע 8 פלעגן אַפט פאַרקומען מסיבות פאַר שרייבערס. די
גרעסערע פלעגן געוויינלעך פאַרקומען אין רעדאַקציע גופא, אַדער אין מיטינג-
זאַל, די מער אינטימע פלעגט נחמיה פינקעלשטיין איינאַרדענען ביי זיך אין
שטוב. שלום אַש, ווען ער פלעגט קומען אויף אַ באַזוך קיין פּוילן, פלעגט
אויפגענומען ווערן בכבוד גדול. אַפט מאל האָט ער פאַרגעלייענט פאַר די פאַר-
בעטענע געסט זיינע נייע, נאָך נישט געדרוקטע ווערק. בעת זיין לעצטן באַזוך
אין פּוילן, אין 1938, האָט שלום אַש, ווייזט אויס, געפילט, אַז עס איז אַ יושר
אַפצודאַנקען מיט עפעס דער „היינט“-משפּחה פאַר דעם האַרציקן קבלת פנים,
וואָס דער „אַלט-ניי“ האָט אים געמאַכט. ער האָט זיך פאַרשריבן ווי אַ מיט-

גליד פון קאאפערעאטיוו און איינגעלאדן אלע מיטגלידער אויף א באנקעט אין רעסטאראן „פיקאדילי“. מכבד געווען האט ער מיט דעם שענסטן און בעסטן, מיט געטראנקען און ציגארן, אבער דעם חשבון האט ער געהייסן אפשיקן דעם קאאפערעאטיוו צו באצאלן.

נחמיה פינקעלשטיין איז געווען איינער פון די צום מערסטן אקטיווע פיגורן אין דעם בינשטאק, וואס האט געהייסן „כלאדנע 8“. ער איז געווען נאמן־קאסירער פון פיל קולטורעלע אינסטיטוציעס און אפילו פון פריוואטע פערזאנען, וואס האבן ביי אים איינגעלייגט נדנים און ירושות. „היינט“ האט געווידמעט א סך אויפמערקזאמקייט די פראבלעמען פון דער יידישער ליטעראטור און קונסט און אויף כלאדנע 8 זיינען אפט, ביי נחמיה פינקעלשטיינען אין שטוב, פאראגע־קומען באראטונגען מיט קינסטלערס און עסקנים.

נחמיה פינקעלשטיין האט געשפילט אויף א וויאלא און האט ארגאניזירט א מוזיקאלישן אנסאמבל ביי זיך אין שטוב. אלע וואך, זונטיק, פלעגן ביי אים פארקומען קאנצערטן פון קאמערעאלער מוזיק מיטן אנטיל פון ד״ר גרשון לעווין (טשעלא), שמעון קראנגאלד (ערשטע פידל) און אנדערע מעלאמאנען פון דער פראפעסיאנעלער אינטעליגענץ, וואס האבן געשפילט אויף פארשידענע אינסטרומענטן. העלא וואלקאוויטש־גאלדשטיין, די פרוי פון י. ש. גאלדשטיין, וואס איז געווען א פראפעסיאנעלע פידלערין, האט זיך א לאנגע צייט אויך באטייליקט אין די קאנצערטן. די פינע מוזיק האט צוגעגעבן א באזונדער ווארעמען קאלאריט דער אטמאספער, וואס האט אזוי אויסגעצייכנט „כלאדנע 8“, ווי אן אינסטיטוציע אין יידישן עפנטלעכן לעבן אין ווארשע. דער באקאנטער קאמפאזיטאר און כאַר־דיריגענט משה שניאור (1885 — 1942 ?) פלעגט זיין אן אפטער גאסט אין רעדאקציע. די מאַכט האט אין 1938 פארמאכט דעם פאפּו־לערן פאלקסכאַר, וואס האט געטראָגן זיין נאָמען „שניאורס פאלקסכאַר“ מיט דעם תירוץ, אז דאָס איז פלומרשט געווען אַ קאָמוניסטיש קעמערל.

כלאדנע 8 האט געהאט אלערליי באזוכערס גישט דווקא פון דער ליטע־רארישער אָדער קינסטלערישער וועלט. יידישע יונגעלייט פון דער פראַווינץ, ווען זיי פלעגן קומען קיין ווארשע, פלעגן אפט קומען זען ווי אזוי „היינט“ ווערט „געמאַכט“. גישט דרייסט אריינצוקומען אין דער רעדאקציע, פלעגן זיי דורך די פענצטער שעמעוודיק אריינקוקן אין די פארטער־צימערן, זוכנדיק די שריי־בערס. אויספולגן פון שילערס און דערוואַקסענע, פון ווארשע און דער פראַווינץ, האבן אין זייער פראַגראַם געהאַט צו באַזוכן „כלאדנע 8“. גישט זעלטן פלעגט דער הויף פון „היינט“ דינען ווי אַ טרעפּפּונקט פאַר די „חול־המועדניקעס“, ווי מען פלעגט רופן די יונגעלייט און מיידלעך, וואס פלעגן קומען פון דער פראַווינץ חוה־מ־פּסח און חוה־מ־סופּות, און פלעגן ביי דער געלעגנהייט „האַבן אַ קוק“ — געטראָפן זיך דאָס ערשטע מאל מיט דעם קאַנדידאַט אויף אַ חתן אָדער פּלה, ווי דער פּאַל איז געווען. דער טרעפּפּונקט איז טאַקע געווען אויף כלאדנע 8.

אן אנדער קאטעגאריע מענטשן, וואס מ'האט געזען אויף כלאָדנע 8, זענען געווען די „אומזיסטע אַבאַנענטן“, וואָס פלעגן יאָרן לאַנג באַקומען דעם „היינט“ אָן געלט. ווען דער קאַאָפּעראַטיוו „אַלט־ניי“ האָט איבערגענומען דאָס געשעפט אין 1932 און די פאַרוואַלטונג האָט זיך באַמייט צו מאַכן אַרדענונג אין דער ווירטשאַפט, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עטלעכע הונדערט פּערזאָן, הוּף די מיט־אַרבעטערס, באַקומען אומזיסט די טאַג־צייטונגען און די אַנדערע אויסגאַבעס פון „היינט“ און קיינער האָט נישט געוואוסט, ווי אַזוי די מערסטע פון זיי האָבן זיך באַקומען אויף דער רשימה פון די אומזיסטע אַבאַנענטן און פאַר וועלכע מעשים־טובים.

די שכנים פון הויז אויף כלאָדנע 8 האָבן זיך געהאַלטן פאַר די אַריסטאָ־קראַטן צווישן די אומזיסטע אַבאַנענטן. זיי האָבן זיך באַטראַכט ווי מקורבים פון „היינט“. עס איז ביי זיי געווען אַ פּבּוד, אַ מין באַזונדערע אויסצייכענונג, צו באַקומען דעם „היינט“ אומזיסט. עס איז זיי אפשר אַזוי ווייט נישט געגאַנגען וועגן באַצאַלן דעם פרייז פון דער צייטונג, ווי וועגן באַרימען זיך, אַז זיי באַלאַנגען צו דער „היינט־משפּחה, והא־ראיה — זיי צאַלן נישט פאַר דער צייטונג. דאָס איז געווען אַ פּריווילעגיע, וואָס האָט צוגעגעבן אַנזען. בכלל האָבן זיי זיך געפילט גאַנץ היימיש אין רעדאַקציע. זיי פלעגן אויסניצען די רעדאַקציע־טעלעפּאָנען אויף צו פירן געשעפטלעכע געשפּרעכען, זייערע קינדער פלעגן אַריינקומען טעלעפּאָנירן, ווען זיי האָבן נישט געוואַלט, אַז די עלטערן זאָלן וויסן זייערע סודות. אַנדערע זענען געווען „שטאַמגעסט“ און געקומען אין אַ פאַר נאַכט אויף אַ גלעזל טיי מיט די מיטאַרבּעטערס, זאַגן אַ מיינונג וועגן דער צייטונג, בכלל זיך געפילט מיט אַלע גלייך אין רעדאַקציע.

אן אנדער סאַרט אַריינגייערס אויף כלאָדנע 8 זיינען געווען די אַלערליי פעדלערס פון שאַקאַלאַד, זיף, אויטאָמאָטישע פעדערס און נאָך אַזעלכע מינים אַרטיקלען. זיי פלעגן זיך באַווייזן דאַנערשטיק, ווען מ'האָט געצאַלט שכירות, אַדער ערב יום־טוב. אין יענע טעג זיינען זיי אויך געווען „אומזיסטע אַבאַנענטן“, גענומען אַהיים אַ צייטונג, אַ זשורנאַל, וואָס עס האָט זיך געלאָזט.

פון די פיל מענטשן, וואָס האָבן זיך פאַררעכנט צו דער סביבה פון כלאָדנע 8 וועלן מיר דאָ דערמאַנען צוויי. ביידע האָבן זיי פונקציאָנירט אויף דער פּערי־פּעריע פון יידישן טעאַטער. דאָס זיינען געווען אַרנאָלד גינסבורג (אומגעקומען בעת דער צווייטער אויסוואַלונג אין וואַרשע אין יאַנואַר 1943) און יאַנקעלע דאַנציגער (1890 — 1942).

אַרנאָלד (קיינער האָט אים אַנדערש נישט גערופּן כאַטש ער איז שוין געווען אַ מאַן אין די פּערציקער יאָרן) איז געווען אַ באַקאַנטער טיפּ אין דער יידישער טעאַטער־וועלט און ביי יידישע שרייבערס אין וואַרשע. פון קינדווייז האָט ער געלעבט מיט טעאַטער און זיך געדרייט אַרום יידישע אַקטיאָרן. קיין אַנדער פּרנסה האָט ער נישט געהאַט און נישט געזוכט. זיין „קאַריערע“ האָט ער אַנגע־

הויבן ביי אברהם-יצחק קאמינסקי (1867 — 1918), דעם מאן פון דער „מאמע פון יידישן טעאטער“, אסתר רחל קאמינסקי (1870—1925). זיי האבן ארנאלדן מקרב געווען און ארנאלד האט זיך דערמיט געגרויסט אלע יארן. אבער מער ווי א שיקינגל איז ער ביי זיי נישט געווען און איז א שיקינגל געבליבן זיין גאנץ לעבן. ארטיסטן האבן אים געשיקט א גאנג און ער האט זיי גערן באדינט, געקויפט זעמל, עפעס איבערכאפן בעת די רעפעטיציעס און געטון נאך אזעלכע שליחות. מיט דער צייט האט ער זיך ארויפגעארבעט צו דער מדרגה פון א מין רעקלאמע-מאכער פאר טעאטערס און אקטיארן, געווארן א מין גלאריפיקירטער שיקינגל, געטראגן אַנאַנסן און טעאטער-נאַטיצן אין די רעדאַקציעס. אליין שרייבן האט ער נישט געקענט, די נאַטיצן האבן געשריבן גוטע-ברידער, אַרבעטס-לאַזע פּאַעטן אין ליטעראַטור-פּאַראַיין אויף טלאַמאַצקע 13 און ער האט זיי געצאלט מיט אומזיסטע בילעטן אין טעאטער. מיט די נאַטיצן פלעגט ער אלע טאג קומען אין רעדאַקציע בעטן מיזאַל זיי דרוקן. שפעט נאך האלבער נאַכט פלעגט ער טעלעפּאָנירן, אַז למען-השם מיזאַל נישט פאַרגעסן זיין נאַטיץ און חלילה נישט אויסמעקן די נעמען פון די אַקטיארן.

אַרנאַלד איז געווען אַ פּל-ולך מיט שרייבערס און אַקטיארן. יעדן איינעם האט ער „געדוצט“, געפראוועט גוזמאדיקע קאמפלימענטן, פארויכערט, אָז ער איז אַ גרויסער מענטש, פאַמיליער געקלאַפט אין פלייצע. שלום אַשן פלעגט ער לויבן אין הימל אַריין פאַר זיין לעצטן ראַמאַן אין „היינט“, געזאַגט, אָז ער איז אַ געניאַלער שרייבער, אָז ער איז ווערט די נאַבעל-פרעמיע און דערביי נישט פאַרגעסן צו פרעגן ווען ער וועט האבן עפעס אַ ניי „שטיק“ פאַרן טעאטער.

אַרנאַלד איז געווען אַ „געריבענער“ חברה-מאַן. ער האט זיך געמאַכט פאַר אַ לץ, פאַר אַ צעדרייטן, אַבער ער איז שוין גאַר קיין נאַר נישט געווען. אברהם גאַלדבערג, ווען ער האט געוואלט דערגיין די שטימונג אויף דער יידישער גאַס, פלעגט ער אין אַ פרייער מינוט זיך אַריינלאַזן אין אַ שמועס מיט אים, געפרעגט וואָס ער מיינט וועגן פאַליטיק, ווי עס געפעלט אים דער „היינט“, וואָס מען דאַרף אין דער צייטונג ענדערן. אַרנאַלד איז פון אַזאַ שמועס געווען זייער צופרידן און פלעגט זיך דערנאָך באַרימען, אָז דער רעדאַקטאָר גאַלדבערג אליין האט אים געפרעגט אַן עצה ווי אַזוי פירן די צייטונג.

יאַנקעלע דאַנציגער איז געווען גאַר אַן אַנדערער מין מענטש. אַ קליינ-שטיקער, אַ רונדיקער, מיט אַ פיין בייכעלע, האט ער זיך געהאַלטן מיט ווערדע, סטאַטעטשנע, באַלעבאַטיש. ער איז אויך געווען אַ קנאַפער קענער אין די קליינע אותיות, אַבער להיפוך צו אַרנאַלד, איז ער געווען שטיל, נישט דריסט, געוואוסט זיין אַרט. דאַנציגער איז געווען אַ פאַרטיימענטש. ווי אַ מיטגליד פון די „אומ-אַפהענגיקע“ האט ער געהאַלטן אַ וועלט פון ד״ר יוסף קרוקן. אין די דרייסיקער יאַרן איז ער אַריבער צו די קאַמוניסטן.

דאַנציגער איז געווען אַ שטיקל אימפרעסאַריאַ. ער האט אַראַנזשירט די

קיפניס-זעליגפערלד-קאנצערטן פון פאלקסלידער, א ביסל געארבעט פאר דער ווילנער טרופע, ארויסגעהאלפן מיט מאכן רעקלאמעס אין דער יידישער פרעסע פאר אנדערע אימפרעסאריאס, וואס האבן איינגעארדנט אין ווארשע גאסטראלן פון אויסלענדישע אקטיארן און מוזיקערס. ווען דער באקאנטער דראמאטישער שוישפילער בן-צבי באראטאוו און דער אפערן-זינגער לעוו סיביריאקאוו (1870 — 1938) * זיינען פון דער רוסישער בינע אריבער שפילן יידיש טעאטער, איז יאנקעלע דאנציגער געווען זייער אימפרעסאריא אין ווארשע. ביידע אקטיארן זיינען געווען הויך, ברייט-ביינערדיק און ווען ער איז געקומען מיט זיי אין רעדאקציע, האט ער לעבן זיי אויסגעזען ווי א ליליפוט צווישן ריון. ער האט געהאט פולע קעשענעס מיט בילעטן אויף זיינע אונטערנעמונגען און מיט א ברייטער האנט פארטיילט אומזיסט צווישן די מיטארבעטערס.

„כלאדנע 8“ האט געהאלטן פון טראדיציע און יידישע מנהגים. לגבי דער צייטונג איז די שטעלונג געווען קאנסערוואטיוו. אין דעם אויסערלעכן אויסזען פון „היינט“ זיינען ענדערונגען געמאכט געווארן גאנץ פארוויכטיק און זעלטן, נאך א ישוב-הדעת. פאר די איבער דרייסיק יאר זינט דער ערשטער נומער פון דער צייטונג איז דערשינען איז די ארטאגראפיע און גראמאטיק פון דער יידישער שפראך באדייטנדיק רעפארמירט געווארן. די פרעסע האט די ענדערונגען אין אלגעמיין אקצעפטירט, אבער נישט „היינט“. די צייטונג און אלע אירע פובליקאציעס האבן געהאט אן אייגענעם אויסלייג און אייגענע גראמאטישע פארמען. א דעלעגאציע פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט „ייווא“, איז א מאל געקומען אין „היינט“ איבערצייגן די רעדאקציע אונצונעמען די נייע שפראך-כללים, אבער האט קיין דערפאלג נישט געהאט. „היינט“ האט ווייטער געדרוקט „איד“, „אידישער“ און נישט אפגעשאפט דעם שטומען ע. דער תירוץ איז געווען, אז דער יידישער מאסנמענטש איז קאנסערוואטיוו און וועט נישט אקצעפטירן דעם אויסלייג פון די יידישיסטן. דער עיקר האט זיך קעגנגעשטעלט ש. י. יאצקאן און דעם אמת געזאגט, זיינען די מיטארבעטערס אליין אויך נישט געווען להוט אונצונעמען די „ייווא“-תקנות. זלמן זילבערצווייג האט דערציילט, אז ער האט א מאל געזען ווי יאצקאן האט שפאצירט אין רעדאקציע פון איין צימער אין צווייטער אריין, געגלעט דאס בערדל און איינגעחזרט: וואקסנדיק, גייענדיק, נאכמאכנדיק „איר פארסטייט א חכמה“, האט ער אין זיין ליטווישער הברה געזאגט צו די מיטארבעטערס: — „דיק, דיק, דיק, איי, קלוגע קעפ! גאונים“...

* פראפעסאר ל. ט. בלאשטיק שרייבט אין זיין ארבעט „מאטריאלן צו דער געשיכטע פון מוזק אין פוילן“, אז זיין ריכטיקער נאמען איז געווען ליפע שפיוואק. אין סאוועט-רוסלאנד איז ער אויפגעטראטן וו א באס אין דער לענינגראדער און אנדערע אפערע-הייזער. אין פוילן האט ער געזונגען אויף קאנצערטן און געווען אקטיוו ווי א מוזיק-לערער.

אויף כלאַדנע 8 איז אפילו געבויט געוואָרן אַ נייער טייל פון דער גרויסער ראַטאַציע-מאַשין, וואָס עס האָט מעגלעך געמאַכט צו דרוקן מיט אַ מאָל 16 זייטן. ווען דער טיראַזש פון „היינט“ איז געוואָקסן איז די דרוקמאַשין געוואָרן צו קליין, אָבער מען האָט נישט געדאַרפט קויפן קיין נייע מאַשין אין אויסלאַנד. אַלעקסאַנדער פינקעלשטיין, אַ יינגערער ברודער פון נחן און נחמיהו, אַן אינושע-ניר און פאַכמאַן פון דרוק-מאַשינען, האָט געאַרבעט אין „היינט“ ווי אַ קאַסירער. זיצנדיק לעבן זיין אייזערנער פייער-קאַסע, צווישן איין געלט-טראַנזאַקציע און דער צווייטער, האָט ער געדולדיק געצייכנט די פלענער פאַר דעם נייעם טייל פון דער דרוקמאַשין. טעכניש האָט אים געהאַלפן שמואל קראַמאַרסקי, דער מעכאַניקער פון דער „היינט“-דרוקעריי. די אַרבעט האָט גענומען צוויי יאָר צייט ביז דער נייער טייל איז אינסטאַלירט געוואָרן.

אַט דאָס איז געווען די אַטמאָספּער, אין וועלכער עס האָבן געאַרבעט די מיטאַרבעטערס פון דער אינסטיטוציע, וואָס איז גערופן געוואָרן „כלאַדנע 8“. די פּובליקאַציעס זיינען דאָרט רעדאַגירט געוואָרן אין אַ פאַלקסטימלעכן גייסט, מיט ליבע פאַר דער יידישער טראַדיציע, אין גייסט פון ציוניזם און דעם אידעאַל פון אויפבוי פון ארץ-ישראל און דעם ווילן פון ווידערשטאַנד קעגן דער ווירטשאַפּטלעכער אויסראַטונג און פיזישן טעראָר. אויף כלאַדנע 8 זיינען די אויסגאַבעס געבוירן געוואָרן, דאָרט האָט מען זיי פלאַגירט, צום גרעסטן טייל געשריבן און געדרוקט און פון דאָרט זיינען זיי פאַרשפּרייט געוואָרן אין די ארבע פינות העולם.

„כלאַדנע 8“ איז געווען אַ שם-דבר, אַ מין „בית ועד לחכמים“ אַ סינאָגים פאַרן „היינט“. ענגוג געווען צו זאָגן: „כלאַדנע 8 האַלט“, „כלאַדנע 8 שרייבט“, „כלאַדנע 8 פּאָדערט“, אַז פריינד און קעגנערס זאָלן פאַרשטיין, אַז דאָס מיינט, אַז „היינט“ האַלט אַזוי, „היינט“ שרייבט וועגן דעם, אַזוי פּאָדערט „היינט“. אויף כלאַדנע 8 איז „די זון קיין מאָל נישט אונטערגעגאַנגען“. עס האָט דאָרט געשוויבלט און געווימלט מיט אידעען, שטענדיק האָט זיך עפעס געטאַן, נישט איין אינציאַטיוו פאַר פאַרשידענע געוועלשאַפּטלעכע פּראַיעקטן איז אַרויסגע-קומען פון כלאַדנע 8, דאָרט אַנאַנסירט געוואָרן און דאָרט געוואָרן פּראַקטיש רעאַליזירט. בלויז אייניקע וועלן דאָ פאַרנאַטירט ווערן.

ווי מיר האָבן געשריבן אין קאַפיטל 4, האָט דער פינאַנץ-מיניסטער, גראַבסקי, אין 1926, אַרויפגעלייגט גרויסע שטייערן אויף יידישע סוחרים און פאַבריקאַנטן. ווער עס האָט נישט געקענט צאָלן, האָט די רעגירונג ביי אים צוגענומען דאָס לעצטע ביסל סחורה, די מאַשינען און אפילו דאָס מעבל פון שטוב, דאָס לעצטע קישן. „גראַבסקיס עגלה“ האָט געפירט צו פאַרקויפן פאַר גראַשנס אויף ליצי-טאַציעס דאָס יידישע האַב-און-גוטס. דלות און יאוש האָבן זיך פאַרשפּרייט ביי יידן אין פּוילן. די קרבנות זיינען צום מיינסטן געווען געוועזענע פאַר-מעגלעכע געשעפּטלייט, סוחרים און בעל-מלאכות, וואָס די שטייערשרויף האָט

זיי געמאכט בדיל-הדל. א מגפה פון זעלבסטמאָרדן איז אויסגעבראָכן אין דעם יידישן מיטלקלאַס. יידן האָבן זיך מאַסנווייז גענומען דאָס לעבן. עס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר יענע צייטן פון פאַרצווייפּלונג, אַז ווי אַ מיטל פון זעלבסטמאָרד פּלעגן די אומגליקלעכע מענטשן אויסקלייבן צו שפּרינגען פון פענצטער אויפן ברוק.

אין אַט דער פינצטערער צייט פאַר די יידן אין פּוילן איז „היינט“ אַרויס מיט דער איניציאַטיוו צו שאַפן אַ קאַמיטעט פון בעלי-בתים צו העלפן די קרבנות פון „גראַבסקיס עגלות“, ראַטעווען זיי און זייערע משפּחות. די באַראַטונג וועגן שאַפן דעם קאַמיטעט איז פאַרגעקומען אין רעדאַקציע. עס זיינען אייני-געלאָדן געוואָרן חשובע בעלי-בתים און עסקנים, באַקאַנטע מיט זייער אַפּפּער-וויליקער אַרבעט פאַרן פּלל. מיטאַרבעטערס פון „היינט“ האָבן אַרומגערעדט די לאַגע און פאַרגעלייגט, אַז די פאַרזאַמלטע זאָלן באַשליסן צו שאַפן אַ געזעל-שאַפט פאַר שנעלער הילף פאַר די שטייער-קרבנות. דער פאַרשלאָג איז אַנגע-נומען געוואָרן. אויף דער זעלבער זיצונג איז אויך באַשלאָסן געוואָרן דער נאָמען פון דער נייער געזעלשאַפט — „יידישער רעטונג-קאַמיטעט“ און איר לאַזונג: „די וואָס דאַרפן נישט אַליין מוזן געבן אַנדערע“.

דער „רעטונג-קאַמיטעט“ איז באַלד געוואָרן אומגעהייער פאַפּולער ביי יידן נישט נאָר אין וואַרשע, נאָר אויך אין אַנדערע שטעט אין פּוילן, וווּ די גויט איז געווען אפשר נאָך גרעסער. דער קאַמיטעט איז וואַרשע האָט אַפּגעדרוקט קליינע אַפּצייכענונגען, וואָס האָבן געקאָסט 20 גראַשן און עס איז געוואָרן אַ פּרעסטיזשזאַך פאַר יעדער יידישער משפּחה, אַרויסהענגען אַלע וואָך כאַטש איין נייע אַפּצייכענונג אין די פענצטער פון דער ווינונג. דער באַריכט פון „רעטונג-קאַמיטעט“ פאַר דעם ערשטן האַלבן יאָר פון זיין טעטיקייט באַווייזט ווי צייטיק די איניציאַטיוו פון „היינט“ איז געווען. אין נומער פון 2טן סעפטעמבער 1926 געפינען מיר פּאָלגנדיקע ציפּערן גענומען פון דעם באַריכט: אין די ערשטע זעקס חדשים פון זיין אַרבעט האָט דער קאַמיטעט באַקומען בקשות וועגן הילף פון 14,000 משפּחות אין וואַרשע. דערפון זענען באַטראַכט געוואָרן 5,188 בקשות, פון וועלכע 4,437 זיינען באַשטעטיקט געוואָרן. דער קאַמיטעט האָט אין דער באַריכט-תּקופה אויסגעגעבן 625,672 זלאַטעס ווי הלוואות פאַר קאַנסטרוקטיווע צוועקן און 103,476 זלאַטעס פאַר דרינגענדיקער הילף.

מיט דער צייט האָט דער „רעטונג-קאַמיטעט“ אויפּגעהערט צו געבן צדקה און האָט זיך קאַנצענטרירט אויף אומפּראַצענטיקע הלוואות פאַר געפּאָלענע קליינהענדלערס און האַנטווערקערס. טויזנטער יידישע פּאַמיליעס איז אַזוי אַרום געגעבן געוואָרן אַ מעגלעכקייט זיך צו שטעלן אויף די פּיס און אַנהויבן אַ ניי לעבן.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער איז אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון „היינט“ אַנטשטאַנען אַ שול-אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו שאַפן

א נייעם טיפ שולן מיט יידיש ווי די אונטערריכט-שפראך.

דאס שולוועזן מיט דער יידישער אונטערריכט-שפראך אין פוילן איז ביז דעמאלט געשטאנען אונטער דעם איינפלוס פון דער צענטראלער יידישער שול-ארגאניזאציע „צישא“, ווו די גרעסטע השפעה האט געהאט דער „בונד“, וואס איז געווען קעגן יידישע טראדיציעס און דער עיקר קעגן ציוניזם. „היינט“ האט באקעמפט די דאזיקע טענדענציעזע דערציונג-אידעאלאגיע. די ארטיקלען, וואס די צייטונג האט געדרוקט וועגן פראבלעמען פון דערציונג פון יונגן דור, האבן קריטיקירט די יידישיסטישע מעטאדן, וואס האבן געפירט דערצו, אז די יונגט פון די „צישא“-שולן איז מערסטנס אויסגעוואקסן אפגעפרעמדט פון יידישן עבר, אפגעריסן פון יעטוועדן נאציאנאל-יידישן געדאנק.

סוף 1927 האט אונטערן איינפלוס פון „היינט“ דער ווידערשטאנד קעגן דעם פראגראם פון די „צישא“-שולן אנגענומען מער קאנקרעטע פארמען. אין די נאציאנאלע קרייזן איז רייף געווארן דער געדאנק וועגן א שול-ארגאניזאציע פון אוטראקוויטישן טיפ, מיט א גרינדלעכן פראגראם פון העברעיִשע און יידישע לימודים און מיט יידיש ווי די אונטערריכט-שפראך. אוטראקוויטישע שולן מיט יידישע לימודים זיינען נישט געווען קיין נייעס אין פוילן. אזעלכע פויליש-העברעיִשע שולן האבן עקזיסטירט אין לאדזש, וולאזלאוועק, לובלין, קראקע, ווארשע און אייניקע אנדערע שטעט. א מוסטער פאר זייער לערן-פראגראם זיינען געווען די דריי גימנאזיעס (2 פאר יינגלעך און איינע פאר מיידלעך) אין לאדזש פון ד"ר מרדכי ברוידע, א שוואגער פון מארטין בובער, ווו עס האבן געלערנט ד"ר יעקב שמחוני, דער העברעיִשער פאָעט ד"ר יעקב כהן, דער היסטאריקער פליפ פרידמאן און אנדערע ליטעראטן, געלערנטע און פעדאגאגן פון דעם קאליבער. אין אייניקע זיינען די לימודים געפירט געווארן אויף העברעיִש, אין אנדערע, ווו די אונטערריכט-שפראך איז געווען פויליש, האט מען עטלעכע שעה אין טאג געלערנט העברעיִש און תנ"ך. איצט איז אויפגעשוומען דער געדאנק פון שולן, ווו יידיש וועט טאקע זיין די אונטערריכט-שפראך, אבער אין קעגנזאץ צו די מערסטע „צישא“-שולן, וועט מען דארט לערנען אויך העברעיִש און יידישע געשיכטע און בכלל דערציען די קינדער אין יידישן נאציאנאלן גייסט.

אנגעזעענע קולטור-טוערס, שרייבערס, פעדאגאגן זיינען פאראינטערעסירט געווארן אין דעם פראיעקט. אין יולי 1928 איז פארגעקומען די גרינדונגס-פארזאמלונג פון דער נייער ארגאניזאציע, וואס איז אנגערופן געווארן „שול-און קולטור-פארבאנד“. דער פארבאנד איז באלד פאפולער געווארן אונטערן נאמען „שול-קולט“. דער ערשטער אויפרוף פון „שול-קולט“ צו דער יידישער עפנטלעכקייט וועגן זיין פראגראם איז געדרוקט געווארן אין „היינט“ אויף דער ערשטער זייט. 13 פון 23 קולטור-טוערס, וואס האבן זיך אונטערגעשריבן אונטערן אויפרוף, זיינען געווען מיטארבעטערס פון „היינט“.

באלד אין דעם ערשטן שוליאָר 1930—1931 האבן זיך אין „שול-קולט“

חיים פינקעלשטיין

אָנגעשלאָסן 25 שולן מיט 3,592 תלמידים און אַ פּערסאָנאַל פון בערך 100 לערערס. אין ווילנע האָט זיך צום „שול-קולט“ אָנגעשלאָסן אַן אַכט-קלאַסיקע שולע פאַר ייִנגלעך און מיידלעך. חוץ דעם האָבן זיך אונטער דער אָנפירונג פון „שול-קולט“ געפונען 15 קינדערהיימען מיט 708 קינדער. 82 ביבליאָטעקן מיט 10,000 לייענערס האָבן זיך אויך אָנגעשלאָסן. די פּאַרטיי פון די „רעכטע „פּועלי-ציון“ אין פּוילן האָט איבערגענומען די אפּטרופּסות איבער דער אָרגאַניזאַציע. פאַר-שטייט זיך, אַז „היינט“ האָט אין אַרטיקלען און אין די נייעס געשטיצט די טעטיקייט פון „שול-קולט“.

די נייע שול-אָרגאַניזאַציע האָט געהאַט אויסצושטיין אַ שווערן קאַמף סיי מצד די ייִדישסטן, סיי מצד די עקסטרעמע העברעיסטן. די שולעס האָבן געליטן פון כראָנישן דחקות, אָבער זיי האָבן עקזיסטירט ביזן אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה.

קאפיטל אכצן

די יובילייען : 1908 — 1928 און 1908 — 1938

צוויי מאל האט „היינט“ געפראוועט יובילייען: אין 1928, צום 20טן יארטאג, און אין 1938 — צו זיין 30-יעריקער עקזיסטענץ. לכבוד ביידע געלעגנהייטן זיינען דערשינען יובל-ביכער מיט א רייכן פאליטישן, עקאנאמישן און ליטעראריש-קינסטלערישן אינהאלט. זיי פארמאגן וויכטיקע ארטיקלען און שטודיעס, וואס האבן גרינטלעך באהאנדלט די לאגע פון די יידן אין פוילן און אין דער וועלט, די פאליטישע לאגע פון ציוניזם און די דערגרייכונגען אין ארץ-ישראל. א טייל ארטיקלען, באזונדערס די, וואס באציען זיך צו פוילן, האבן די מחברים אילוס-טרירט מיט דעטאלירטע סטאטיסטישע טאבעלעס און דאס איז א ווערטפולער צושטייער צו דער פארשונג פון יידישן מצב אין פוילן אויפן שוועל פון חורבן. די יובל-ביכער זיינען גרויסע בענד, א האלבע זייט פון צייטונג-פארמאט.

דאס ערשטע בוך הייסט „היינט“-יוביליי-בוך תרס”ח — תרפ”ח 1908 — 1928*. די הילע האט געצייכנט דער קינסטלער יצחק ברוינער (1889—1944) אין צוויי קאלירן, אין סטיל פון די הילעס פון אלטע יידישע ספרים. בעת דער נאצי-אקופאציע האט ברוינער געלעבט פון פארשידענע מלאכות אין לאדזשער געטא, אויך פון שפילן פידל. די דייטשן האבן אים געכאפט ווען ער איז געגאנגן גען אין גאס מיט דער פידל אין א לייווט זעקעלע און אזוי האט מען אים אוועקגעפירט קיין אשוויענטשים. ער איז אומגעקומען אין עלטער פון 57 יאר. דאס בוך האלט 216 זייטן און האט עטלעכע צענדליק פאטאגראפיעס. עס איז פארקויפט געווארן פאר 1.90 זל. צוזאמען מיט דעם פרייטיק-נומער פון „היינט“, אין פרייען פארקויף איז דער פרייז געווען 4 זלאטעס. ווען עס האט זיך דערנענטערט דער טערמין פון דעם 20-יאריקן יוביליי,

* לכתחילה איז דער געדאנק געווען צו דרוקן די יובל-אויסגאבע ווי א ספעציעלן נומער פון „היינט“, אבער ווען דער רייכער מאטעריאל און די גרויסע צאל אנאנסן האבן ווייט איבערגעשטיגן דעם צייטונג-פארמאט איז דער גאנצער געטוישט געווארן אויף „היינט“-יוביליי-בוך, אזוי ווי דער טיטל איז געדרוקט אויף דער הילע און אויף דער ערשטער טעקסט-זייט. דאס גאנצע בוך איז שוין דעמאלט געווען אפגעדרוקט און דעריבער האט מען די איבערשריפט אויף די אנדערע זייטן נישט געקענט טוישן. זי איז געבליבן ווי פריער — „היינט“ יוביליי-נומער.

האָט זיך געשאַפן אַ בירגערלעכער קאָמיטעט פון יידישע פּערזענלעכקייטן, וואָס האָט אַרויסגעלאָזט דעם ווייטערדיקן אויפּרוף:

„היינט“ פייערט זיין צוואַנציק-יאַריקן יוביליי. אַ שווערע און שפּערישע תקופה זיינען געווען די דאָזיקע צוואַנציק יאָר — אַ תקופה פון גרויסע אומגליקן און קאַטאַסטראַפּעס, פון מעכטיקן געראַנגל, דערוואַכן און אויפלעבן. אין דער דאָזיקער תקופה איז „היינט“ תמיד געווען דער שופּר פון די נייע אויפלעבונג-געדאַנקען, דער וואַרטפירער און פאַנטרעגער פון דער אויפלעבונג-באַוועגונג. ער האָט געפלאַנצט און געפּלעגט דאָס יידישע נאַציאָנאַלע באַוועגונג, ער האָט געוועקט צום קאַמף פאַר דער נאַציאָנאַלער באַפרייונג, ער האָט געשטיצט מיט אַלע כוחות יעדע שפּערישע טאַט אויף אַלע געביטן אינעם יידישן פּאָלקסלעבן.

די בעסטע כוחות פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן געפונען אין „היינט“ אַן אַרט פאַר זייער שאַפונג. „היינט“ האָט דורכגעבראַכן אַ וועג ביים יידישן מאַסן-לייענער, ער האָט זיך אַבער באַמיט צו הייבן אים העכער, צו דערהייבן אים, אויפצוועקן אין אים דעם נאַציאָנאַלן שטאַלץ, דאָס פאַרשטענדעניש פאַר די גרויסע און פאַראַנטוואַרטלעכע אויפגאַבעס, וואָס אונדזער תקופה לייגט אַרויף אויף יעדן געטרייען זון פון יידישן פּאָלק.

באַזונדערס אין די לעצטע צען יאָר, זינט פּוילן איז געוואָרן אומאַפּהענגיק, איז „היינט“ דער אַנפירנדיקער אַרגאַן פון דער יידישער אויפלעבונג, פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. אין אַלע גרויסע אויפטוען, אין אַלע היסטאָרישע געשעענישן, האָט ער זיין אַנפירנדיק וואַרט געזאַגט. גערופן האָט ער צום קאַמף און געשטאַרקט בעת די ליידן, מיטגעריסן האָט ער אין דער צייט פון אויפשטעלן און נישט געלאָזט פאַרגעסן זיך און איינזינקען אין יאוש אין די מאַמענטן פון ירידה.

אַזוי האָט „היינט“ געדינט דעם יידישן פּאָלק און זיין אויפלעבונג-אידעאַל די גאַנצע צוואַנציק יאָר, אַזוי דינט ער אויך היינט! קיין שום שטערונגען קענען אים נישט אַראַפּפירן פון שווערן וועג, וועלכן ער האָט געוואַלט און אויף וועלכן ער וויל פירן זיינע לייענערס.

און דעריבער איז דער יום-טוב פון „היינט“ דער יום-טוב פון ערלעכן נאַציאָנאַלן יידישן וואַרט, דער יום-טוב פון אונדזער אויפלעבונג-באַוועגונג, פון פּוילישן ציוניזם. דעם דאָזיקן יום-טוב רופן מיר אייך צו פייערן צוזאַמען מיט אונדז!

דער יובל-קאָמיטעט האָט איינגעאַרדנט אַ גרויסע אַקאַדעמיע אין וואַרשע אין קאָמינסקיס טעאַטער. דאָס טעאַטער איז געווען געפּאַקט.

דאָס צווייטע יובל-בוך טראַגט דעם טיטול „היינט-יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938“. דאָס בוך האָט 328 זייטן און איז אילוסטרירט מיט פאַטאָגראַפיעס פון די מיטאַרבעטערס. אַזוי ווי אין ערשטן יובל-בוך, זיינען די פאַטאָגראַפיעס פון די אויטאָרן געדרוקט צוזאַמען מיט די אַרטיקלען. די הילע האָט געצייכנט חיים גאַלדבערג (חגי). געזעצט האָט מען דאָס בוך אין די

זעצערײען „גראפיקא“ (אייגנטימער מ. קופערשטאק און מ. קראמאזש) און „ווקאגראף“. עס איז געדרוקט געווארן אין דריי דרוקערייען: „רענאמא“, ווספולפראצא“ (אייגנטימער אברהם קייזמאן) און „אוינווערסאלנא“ (אייגנ-טימער יעקב הענדלער). די הילע איז געדרוקט געווארן אין דער דרוקעריי „ביראווא“ (אייגנטימער יונה ראכמאן). די קלישעס האט געמאכט חיים גאלד-בערג אין זיין צינקאגראפיע „גראפיקא“. די סטערעאטיפ-ארבעט האט אויסגע-פירט ל. רינד. דער פרייז פון בוך איז געווען 5 זלאטעס אין פוילן און 7.50 זלאטעס אין אויסלאנד. ביידע יוביליי-ביכער זיינען זיך צעגאנגען אין צענדלי-קער טויזנטער עקזעמפלארן.

צו פייערן דעם 30-יאריקן יובל פון „היינט“ האט זיך אויך געשאפן א קאמיטעט פון אָנגעזעענע פּאָליטישע פירערס, געזעלשאפטלעכע און קולטור-טוערס און שרייבערס פון פוילן און פון די יידישע ישובים אין דער וועלט. די נעמען פון די מיטגלידער פון ביידע קאמיטעטן ווערן געבראכט אין דריטן טייל. אין דעם אויפרוף צו דער יידישער געזעלשאפט, וואס דער קאמיטעט האט ארויסגעלאזט, ווערט געזאגט:

„דאס יאר 1938 באדייט א יובל-דאטע אין דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע. מיט 30 יאר צוריק איז געגרינדעט געווארן יענע יידישע טריבונע, וואס האט באוויזן דורכצוברעכן א וועג פאר דעם געדרוקטן יידישן ווארט צו די ברייטסטע לייענער-שיכטן און צו מאכן די יידישע צייטונג פאר א דערפאלג-רייך ווערקצייג אין דעם קאמף פון דעם אויפלעבנדיקן יידישן פאלק. אין יאנואר 1908 האט אָנגעהויבן צו דערשיינען דער „היינט“, וועלכער האט, א דאנק זיין טיפער פארשטענדעניש פאר מאסן-פסיכאלאגיע און זיין דרייסטער באהאנד-לונג פון די יידישע לעבנס-פראבלעמען, שנעל זיך פארשאפט א ריזן-טיראזש, וואס קיין שום יידישע צייטונג פאר אים האט נישט דערגרייכט. געניסנדיק פון אן אומגעוויינלעכן צוטרוי און פאפולאריטעט אויף דער יידישער גאס, האט דער „היינט“ זיין דאזיקן פארמעג אין גאנצן געשטעלט אין דינסט פון דעם יידישן נאציאנאלן געדאנק, פאר וועלכן ער האט דערצויגן מיליאנען-מאסן נישט בלויז אין פוילן, נאר אויף דעם גאנצן שטח פון די מזרח-איראפעישע לענדער, ווו עס לעבט דער רוב מנין פונעם יידישן פאלק.

פדי צו שילדערן אין פולן אומפאנג דעם אויפטו פון „היינט“ אין משך פון זיין 30-יאריקער עקזיסטענץ וואלט מען געדארפט שילדערן דעם גאנצן לאנגן וועג פון אונדזער אויפלעבונג-באוועגונג, וואס דער „היינט“ איז געווען איר טרייער היטער און פירשפרעכער אין דער דאזיקער שטורמישער תקופה. נישטאָ כמעט קיין ווינקל אין יידישן לעבן, ווו עס זאלן נישט זיין קענטיק די שפורן פון דעם „היינט“ס ווירקונג און איינפלוס. אומפארגעסלעך וועט בלייבן פאר אונדזער דור די ראלע פון „היינט“ אינעם קאמף קעגן דער תקפים-הערשאפט אין יידישן לעבן אין פוילן. די מפלה פון דער יידישער פאלקס-

פּינדלעכער אַסימילאַציע און דער זיג פון דער יידישער פּאַלקס-דעמאָקראַטיע — אַט דער היסטאָריש-באַדייטונגספולער פּראָצעס, וואָס האָט ראַדיקאַל פּאַרענ-דערט די פּיזיאָנאַמיע פון דער יידישער געזעלשאַפּט, איז אין אַ גרויסן טייל דאָס פּאַרדינסט פון „היינט“, וועלכער האָט מיט אומפּאַרגלייכער טאַפּפּערקייט און אויסדויער, גישט אַכטנדיק אויף קיין שום דראָנג און קרבנות, געשטורעמט די פּאַזיציעס פון דער גלותדיקער שפּלות און געוועקט די פּאַלקסמאַסן צו נאַציאָנאַלער זעלבסטווירדע און צו מוטיקן קאַמף פאַר אַ בעסערן גורל.

צוגלייך מיט דער פּאַליטיש-געזעלשאַפּטלעכער דערציִונג פונעם לעזער, האָט דער „היינט“, צוציענדיק צו מיטאַרבעט די בעסטע יידישע שריפטשטעלערס און דיכטערס, געשטעלט אין רשות פון דער יידישער ליטעראַטור אַ טריבונע מיט אַ גרויסן רעזאָנאַנס, וועלכע האָט געהאַלפּן דעם יידישן קינסטלערישן וואָרט אַריינצודרינגען צווישן די יידישע מאַסן און איינגעפלאַנצט אין זיי אַ פּאַר-שטענדעניש און באַדערפעניש פאַר די ווערטן פון דער מאַדערנער יידישער קולטור.

אומשאַצבאַר איז געווען די לייסטונג פון „היינט“ אין די לעצטע צוויי יאַרצענדליק נאָך דער וועלט-מלחמה, ווען ער איז געוואָרן די צענטראַלע טריבונע פאַר דעם יידישן באַפרייונגס-דראָנג אין גלות און פאַר די אַנשטרענגונגען פון אויפבויען די יידישע נאַציאָנאַלע היים אין ארץ-ישראל. אין אַ האַרטנעקיקן קאַמף פאַר דער יידישער זאָך, דורך אַ זעלטענער קאַנסעקווענץ און מסירת-נפש-דיקער טרייהייט צו די נאַציאָנאַלע אידעאַלן, האָט דער „היינט“ זיך אויסגע-קעמפט די דאָזיקע פּאַזיציע. ווי אַ פעלדז אין שטורעמדיקן ים איז ער געשטאַנען אויף דער וואַך פון דער דעמאָקראַטישער יידישער פּאַלקס-פּאַליטיק אין גלות און חלוציש-קאַנסטרוקטיוון כאַראַקטער פון דעם ארץ-ישראל-אויפבו, ליפּערנדיק די פאַרבינסטע שלאַכטן קעגן די אַלע, וואָס האָבן געפרוּווט צו פאַרמינערן דעם פּאַרנעם פון דעם יידישן דראָנג צו מענטשלעכן אויפשטייג און נאַציאָנאַלער אויפריכטונג אַדער צו פאַרפירן די יידישע מאַסן אויף וועגן פון מיראַזשן און פּאַלשע האַפענונגען.

אויך אין די איצטיקע שווערע צייטן פאַרן יידנטום אין דער וועלט טראַגט דער „היינט“ טרייסט און אויפמונטערונג אין די פאַרחושכטע ווינקלען פון יידישן לעבן. ער דערמוטיקט יעדע טאַט פון זעלבסטהילף און שטאַרקט מאַראַליש דעם יידישן מענטש דורך פאַרטיפּן זיין באַוווסטזיין איבער די היסטאָרישע אויפגאַבן פון אונדזער דור.

דער 30-יאַריקער יובל פון „היינט“ איז דעריבער אַ יובל פון טרייען ערלעכן דינסט דעם יידישן פּאַלק, און דער יום-טוב פון „היינט“ איז דער יום-טוב פון דער גאַנצער נאַציאָנאַלער יידישער געזעלשאַפּט, וועלכע מעג שטאַלץ זיין אויפן באַזיץ פון אַזאַ ווערטפולער ערנסטער טריבונע.

מיר רופּן אַלע פּריינד פון דער יידיש-נאַציאָנאַלער פרעסע צו פייערן דעם

דאזיקן יום-טוב דורך געבן א ווירדיקן אויסדרוק דער פארדינטער אנערקענונג פאר דער 30-יאריקער טעטיקייט פון „היינט“ פארן יידישן פלל און דערמוטיקן אזוי ארום דעם „היינט“ פארצוועצן זיין דאזיקן וועג פון קאמף און אפוער פאר דער באפריינג און אויפריכטונג פון אונדזער שווער-געפרוויטן פאלק.

ווען דער אויפרוף איז פארעפנטלעכט געווארן, זיינען פון הונדערטער יידישע ארגאניזאציעס, פון הונדערטער יידישע צענטערס, גרויסע און קליינע ישובים אויף דער גאנצער וועלט, אנגעקומען מזל-ברכות צו דעם יום-טוב פון דער צייטונג, ווארעמע ווונטשן אויסצודויערן אין דעם קאמף פאר א בעסערן מארגן. נאך איידער דאס יובל-בוך איז דערשינען, חדשים פריער, האבן לייענערס ספאנטאן אנגעהויבן אריינשיקן געלט צו אבאגירן דאס בוך פארויס. צום סוף פון דעם יובל-בוך איז געדרוקט א רשימה פון די אבאגענטן, וואס האבן איינגעצאלט פארן בוך איידער עס איז געדרוקט געווארן. די רשימה האט פמעט 3.000 נעמען פון לייענערס אין 386 שטעט און שטעטלעך אין פוילן און פון יידישע ישובים אין 14 לענדער: ארץ-ישראל, אויסטראליע, אמעריקע, דרום-אפריקע, אונגארן, בעלגיע, האלאנד, טשעכאטלאוואקיי, יוגאסלאוויע, ענגלאנד, פראנקרייך, רומעניע, שווייץ און שוועדן.

קאפיטל ניינצן

די תקופה פון „אלט-ניי“

זומער 1932 איז „היינט“ פון אַ פּריוואַטער אונטערנעמונג געוואָרן אַ קאַאַ-
פּעראַטיווער פּאַרלאַג פון די מיטאַרבעטערס. דאָס איז געשען נאָך אַ לאַנגן
עקאָנאָמישן סכסוך מיט די באַלעבאַטימ, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט אַ שטרייק
פון אַלע דריי פּערסאָנאַלן: רעדאַקציע, אַדמיניסטראַציע און דרוקעריי. דער
שטרייק האָט זיך פּאַרצויגן זעקס וואָכן און, ווען „היינט“ איז ווידער אַרויס
אין יוני, איז די צייטונג שוין געווען אַן אויסגאַבע פון קאַאַפּעראַטיוון פּאַרלאַג
„אַלט-ניי“. די חבלי-לידה פון קאַאַפּעראַטיוו זענען נישט געווען לייכט. אין
צווייטן באַנד פון „נאַענטן עבר“ (ז"ז 113, 115—121) האָט דער מחבר געשריבן
וועגן די יסודות פון קאַנפּליקט און פאַר וואָס דער שטרייק האָט געדויערט
אַזוי לאַנג. אין דעם קאַפיטל וועט באַהאַנדלט ווערן די פּאַרלעגערישע טעטיקייט,
וואָס איז אַנגעגאַנגען אין „היינט“, אין דער תקופה פון „אַלט-ניי“, ביז עס
איז אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה. אָבער פּריער לאַמיר דערציילן
וועגן די מחשבות און ספקות, וואָס האָבן געעקבערט די מוחות פון די פּאַר-
אַנטוואַרטלעכע מיטאַרבעטערס איידער דער קאַאַפּעראַטיוו איז געשאַפן געוואָרן.
ווען עס איז קלאַר געוואָרן, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדער אויסוועג פון
דעם לאַנגן און פּאַרוויקלטן קאַנפּליקט, נאָר אַז די מיטאַרבעטערס זאָלן איבער-
נעמען דעם „היינט“ אין אַרענדע פון די באַלעבאַטימ, איז צוזאַמען מיט די
טעכנישע ענינים, וואָס זענען געווען פּאַרבוגן מיט שאַפן דעם קאַאַפּעראַטיוו,
אויפגעשטאַנען דאָס פּראַבלעם פון אַ פּאַסיקן נאַמען. קהלת (ז"א) האָט שוין
געזאָגט, אַז טוב שם משמן טוב און מ'האַט געזוכט נישט גלאַט אַ נאַמען פאַר
דעם קאַאַפּעראַטיוו געשעפט, נאָר אַזא, וואָס זאָל אויסדריקן דעם נאַציאָנאַלן
און ציוניסטישן כאַראַקטער פון „היינט“ און אויך אונטערשטרייכן די פּוונה
ממשיך צו זיין ווי דער קאַמף-אַרגאַן פון פּוילישן ייִדנטום. „אַלט-ניי“ איז דער
פּאַרקירצטער ייִדישער טיטל פון טעאָדאָר הערצלס וויזיאָנעריש ווערק „אַלט-
נוילאַנד“ וועגן דער צוקונפטיקער ייִדישער מלוכה אין ארץ-ישראל. אין 12טן
יאָרהונדערט (1142) איז, בשעת דער באַלאַגערונג פון דער שטאָט, פּאַרברענט
געוואָרן די עלטסטע שול אין פּראַג. אַ נייע גרויסע שול איז אויפגעשטעלט
געוואָרן ערשט אין 1270, מ'האַט זי גערופן „סטאַראַ-נאַוואַ“ אויף טשעכיש.
יידן האָבן זי גערופן „אַלט-נוישול“ און „על תנאי שול“, ווי אַ רמז אויף די
אומזיכערע באַדינגונגען. הערצל האָט דעם נאַמען אַדאַפּטירט ווי אַ טיטל פאַר
זיין „אַלט-נוילאַנד“-אוטאָפּיע. פּאַרגעלייגט דעם נאַמען „אַלט-ניי“ פאַרן קאַאַ-

פּעראַטיוו פון „היינט“ האָט אברהם גאַלדבערג. ער האָט אָנגעוווּזן, אַז דער נאַמען וועט סימבאָליזירן די ציוניסטישע פּלאַטפּאָרמע פון „היינט“ און וועט אויסדריקן די פּאַרבינדונג פון דעם עבר מיט דעם עתיד פון קאַאָפּעראַטיוו. דער נאַמען האָט אויסגענומען און איז באַשטעטיקט געוואָרן.

צווישן די שרייבערס זיינען געווען שטימען, אַז די אָנגעשטעלטע פון די טעכנישע פּערסאָנאַלן קענען אַ מאָל פּרובירן ענדערן דעם כאַראַקטער פון „היינט“. די מיטאַרבעטערס פון דער אַדמיניסטראַציע און דרוקעריי האָבן געהערט צו פּראַפעסיאָנעלע פּאַראַיינען און אַ סך זיינען געווען אַקטיוו אין סאַציאַליסטישע פּאַרטייען, וואָס פּלעגן אָפט באַקעמפן דעם ציוניזם. אין רעדאַקציע זיינען דעריי בער געווען מיינונגען, אַז אויף אַן אַלגעמיינער פּאַרזאַמלונג פון קאַאָפּעראַטיוו קען געשען, אַז עס וועט זיין גענוג שטימען צו ענדערן די ריכטונג פון דער צייטונג נישט נאָר ווי אַ ציוניסטישער אַרגאַן, נאָר אויך איר שטעלונג צו דער רעגירונג, אין דער האַפענונג, אַז דערפאַר וועט די מאַכט לאָזן דעם „היינט“ צו ר. דער מאַטעריעלער שאַדן פון די קאַנפּיסקאַציעס וועט דעמאָלט באַזייטיקט ווערן און דאָס וועט דערלויבן צו העכערן די שכירות, וואָס, ווי מען האָט זיך געריכט, וועלן אין קאַאָפּעראַטיוו, נאָך דעם לאַנגן שטריק, זיין גאַנץ באַשיידענע. צו פּאַרויכערן זיך קעגן אַזאַ עווענטואַליטעט זיינען אין אַפיציעלן סטאַטוס פון דעם קאַאָפּעראַטיוו אַריינגעשטעלט געוואָרן ספּעציעלע פּונקטן, וואָס האָבן אומ-מעגלעך געמאַכט צו ענדערן די טראַדיציאָנעלע ליניע פון „היינט“.

אברהם-יחזק פּראָוואַלסקי, אַ באַקאַנטער עסקן פון דער יידישער קאַאָפּע-ראַטיווער באַוועגונג אין פּוילן און איינער פון די בויערס פון צענטראַלן ציוניס-טישן האַנטווערקער-פּאַרבאַנד, האָט געשריבן דעם סטאַטוט און אים צוגעפּאַסט צו די ספּעציפישע באַדינגונגען אין „היינט“. ווי מיר דערמאַנען אין קאַפיטל 12, האָט פּראָוואַלסקי זינט 1914 געדרוקט אַרטיקלען אין „היינט“. ער איז געווען גוט באַהאַונט מיט די שטימונגען אין רעדאַקציע, געווען באַפּריינדעט מיט די שרייבערס און פּאַרשטאַנען זייערע חששים. ווען אַבער דער סעקרעטאַר פון קאַאָפּעראַטיוו איז אַוועק אין וואַרשעווער קרייזגעריכט צו באַשטעטיקן דעם סטאַטוט, האָט דער פּאַרויצער פון האַנדלס-געריכט, וואָס האָט געדאַרפט געבן זיין אַפיציעלע הסכמה, אויסגעמעקט מיט רויטע טינט די אַלע באַוואַרענישן. ער האָט געהאַלטן, אַז זיי האָבן נישט קיין אַרט אין סטאַטוט און געראַטן, אַז די מיטגלידער זאלן אויף אַן אַלגעמיינער פּאַרזאַמלונג אָננעמען די אויסגעשטראַ-כענע פּונקטן אין דער פּאַרם פון אַן אינערלעכן רעגולאַמין.

אין דער פּראַקטיק האָט זיך אַרויסגעוווּזן, אַז די חששים זיינען נישט געווען באַרעכטיקט. אַלע אין קאַאָפּעראַטיוו זיינען געווען אייניק, אַז „היינט“ קען עקזיסטירן נאָר ווי אַן אויסגעשפּראַכענער ציוניסטישער און נאַציאָנאַלער יידישער קאַמפּאַרגאַן. קיינעם איז נישט איינגעפּאַלן אַנדערש. פון דער זייט האָט דעם קאַאָפּעראַטיוו קיין ספּנה נישט געדראַט. די געפּאַר האָט געלויערט מצד דער

פוילישער מאַכט.

האַבנדיק אין זינען די שווערע דערפאַרונגען, דאָס אַנשיקעניש פון די קאַר-מיסיעס, דאָס פּילמאַליקע פאַרחתמענען די דרוקעריי און דאָס אַפּשטעלן דעם „היינט“ אויף פאַרשיידענע טערמינען, האָט זיך דער קאַאָפּעראַטיוו גערעכנט מיט דער מעגלעכקייט, אַז אין אַ שיינעם פּרימאַרגן וועט אַ „קאַמיסיע“ פּסקענען, אַז די סופּיטן אין „היינט“ שאַקלען זיך און מוועט פאַרחתמענען דעם „היינט“ נישט פאַר פּאַליטישע חטאים, נאָר פּלומרשט אויפן גרונט פון אַלגעמיינע בוי-פאַרשריפטן. עס איז געווען באַקאַנט, אַז בעת דער וואַל-קאַמפּאַניע צום סיים אין 1930 זיינען פאַרמאַכט געוואָרן עטלעכע דרוקערייען, וואָס האָבן געדרוקט צייטונגען און וואַל-מאַטעריאַל פון די פאַרטייען, וועלכע זיינען געווען אין אַפּאָזיציע צום סאַנאַציע-רעזשים. דער תּירוץ איז געווען, אַז דער גערויש פון די דרוק-מאַשינען לאַזט נישט די שכנים שלאָפן ביי נאַכט. ווי אַ דאַמאַקלעס-שווערד איז די ספּנה געהאַנגען איבערן קאַאָפּעראַטיוו און די ביטערע דערפאַרונג אין 1934, ווען די דרוקעריי פון „היינט“ איז געוואָרן פאַרחתמעט, און אין 1938, ווען די צייטונג איז פאַרמאַכט געוואָרן און האָט 3 חדשים ווידער אַ מאַל געמוזט דערשיינען אונטער אַן אַנדער נאַמען און עס איז אפילו נישט געווען צו וועמען צו שרייען חיוקים, האָבן עדות געזאָגט, אַז די מורא איז געווען אַ באַגרינדעטע.

ווי אַ קאַאָפּעראַטיוו איז „היינט“ געבליבן דער וואַרטזאָגער פון נאַציאָנאַלן פּוילישן יידנטום. אַזוי ווי פאַר די צייטן פון די פּריוואַטע פּאַרלעגערס, האָט די צייטונג געשטיצט דעם פּראַגראַם און די פּאַליטיק פון דער ציוניסטישער באַוועגונג, הגם די מיטאַרבעטערס אַליין האָבן גראַוויטירט צו דעם ראַדיקאַלן אַלגעמיינן-ציוניסטישן פּליגל אין דער ציוניסטישער וועלט-אַרגאַניזאַציע. אין קאַרדינאַלע פּראַגעס פון ציוניזם האָבן די מיטאַרבעטערס געקענט אַרויסזאָגן זייערע אינדי-ווידעלע מיינונגען און אַלע ריכטונגען אין דער ציוניסטישער באַוועגונג האָבן געקענט באַקאַנט מאַכן זייער שטעלונג אַזוי לאַנג ווי זייערע פּאַסטולאַטן זיינען געבליבן אין די ראַמען פון די קאַנגרעס-באַשלוסן. ווען זשאַבאַטינסקי האָט געוואַלט מאַכן דעם „היינט“ פאַר אַ ווערקצייג אין זיין קאַמפּאַניע אונטערצו-גראַבן די ציוניסטישע וועלט-אַרגאַניזאַציע, האָט זיך דער קאַאָפּעראַטיוו נישט געוואַקלט און מסכים געווען, אַז בעסער זאָל ער אויפהערן צו שרייבן, איידער מקריב צו זיין דעם אַלגעמיינן-ציוניסטישן כאַראַקטער פון דער צייטונג, ווי די אַנערקענטע טריבונע פון אַלע גרופּירונגען אין ציוניזם (זע קאַפיטל 20). אין דער תקופה פון „אַלט-ניי“ איז אויך נישט געענדערט געוואָרן די שטעלונג פון דער צייטונג לגבי דער איבערלעך-פוילישער פּאַליטיק און אוודאי נישט לגבי דער אויסראַטונג-פּאַליטיק און דערפאַר איז „היינט“ אַפּט באַשטראַפט געוואָרן מיט קאַנפּיסקאַציעס און איז צוויי מאַל פאַרמאַכט געוואָרן. די טראַדיציע פון ריינע הענט, מיט וועלכע „היינט“ האָט געשמט, איז

אפגעהיט געווארן אין קאאפעראטיוו אין דער פולער מאַס. זייטיקע פאקטארן האבן נישט געהאט קיין דריסטהרגל אויף כלאדנע 8 אין די צייטן פון „אלט-ניי“ אזוי ווי אין די צייטן פון די פרוואטע פארלעגערס, אגאנסן זיינען בודק געווארן איידער מען האט זיי אקצעפטירט צום דרוק, בעת די וואל-קאמפאניעס האט „היינט“ און „היינטיגע נייעס“ געדרוקט בלויז דעם מאטריאל פון פארטייען און ארגאניזאציעס, וואס זיינען אידעיש געשטאנען נאענט. א גרויסער טייל פון די וואל-אגאנסן איז געדרוקט געווארן אויף קרעדיט און נישט קיין קליינער סכום פון די חובות פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין קיין מאל נישט באצאלט געווארן. דאס האט זיך נאטירלעך אפגעשלאגן אויפן בודזשעט. פאר נאטיצן און באריכטן פון אלערליי ארגאניזאציעס און פילאנטראפישע געזעל-שאפטן פלעגן די צייטונגען אפגעבן א סך ארט, באזונדער אין די פרייטיקדיקע נומערן. געדרוקט האט מען דעם מאטעריאל אומזיסט און צו זייערע פארזאמ-לונגען פלעגט מען שיקן רעפארטערן.

אין קאאפעראטיוו האבן זיך אין אלגעמיין איינגעשטעלט גינסטיקע באציאונ-גען. עס איז נאך נאטירלעך, אז אין אן אונטערנעמונג פון איבער הונדערט מענטשן מיט אויסגעשפראכענע פאליטישע איבערצייגונגען, פארשידענעם קול-טורעלן ניווא און פראפעסיאנעלן און געזעלשאפטלעכן סטאזש, זיינען געווען אינדיווידואליסטן מיט זייערע אייגענע סימפאטיעס און אגימאזיעס. אין די טעכנישע פערסאנאלן פון „היינט“ זיינען געווען באשעפטיקט א סך אקטיווע לינקע פארטיי-טוערס, אייניקע האבן פארנומען פירנדיקע פאזיציעס. עס האט גענומען צייט ביז די „היינט“-משפחה, שרייבערס, דערונטער די פאליטישע פירערס און געזעל-שאפטלעכע עסקנים, איז פארוואנדלט געווארן אין דער „אלט-ניי“-משפחה, צו וועלכער עס האבן געהערט די מיטארבעטערס פון אלע דריי פערסאנאלן. א סך האט געהאלפן דער פאקט, אז די מיטגלידער האבן זיך נישט געמאכט קיין אילוועס. זיי האבן געקוקט אויפן קאאפעראטיוו מיט ניכטערע אויגן, קיינער האט זיך נישט איינגערעדט, אז ער פערזענלעך האט באמת זיין אייגענעם פרוואטן חלק אין פארלאג און קען אנווארפן זיין דעה, טאן וואס ער וויל. פארקערט, מען האט זיך אפגעגעבן א דין-וחשבון, אז דער קאאפעראטיוו איז נישט מער ווי אן אויסערלעכע ארגאניזאציעלע פארם, אז אן איבערלעכער דיסציפלין, אן היערארכיע, אן ארבעט-פארטיילונג און באשטימטע ארבעט-שעהען און דער עיקר — אן שלום-בית וועט מען ווייט נישט דערגיין. און דער עולם האט טאקע געארבעט מיט חשק. אויך די אייניקע, וואס זיינען לכתחילה פרינציפיעל געווען קעגן טוישן זייער סטאטוס פון פראלעטאריער און אנגעשטעלטע — און אזעלכע האבן נישט געפעלט אין אלע דריי פערסאנאלן — און ווערן „קאפיטאליסטן“ און „אונטערנעמערס“, מעג עס אפילו זיין אין דער פארם פון קאאפעראטיוו-מיטגלידער, זיינען באאיינפלוסט געווארן דורך דעם אלגעמיינעם גייסט און ביסלעכווייז שלום געמאכט מיט דער נייער לאגע.

די מיטגלידער פון דער פארוואלטונג האבן אויך דערפילט זייערע פראפעסיע-
נעלע פונקציעס אין רעדאקציע, אדמיניסטראציע און דרוקעריי, ווען דאס איז
נאר געווען מעגלעך אן שאדן פאר די געשעפטן פון קאאפעראטיוו. א וויכטיקער
פאקטאר פאר דער אנטוויקלונג פון געשעפט איז געווען דער סטאבילער כאראק-
טער פון דער לייטונג, וואס האט זיך כמעט נישט געביטן.

די פארוואלטונג איז נישט באשטאנען פון דערפארענע פארלעגענס און
נישט פון געניטע סוחרים. יעקב לעדערמאן איז געווען א זעצער, שלמה צוקער
האט געארבעט אין דער אדמיניסטראציע ווי א רייזדער אינספעקטאר פון די
אגענטן אין דער פראווינץ און חיים פינקעלשטיין איז געקומען פון זיין שרייבטיש
אין רעדאקציע. קיין פארזיצער האט די פארוואלטונג נישט געהאט. פינקעלשטיין
איז געוויילט געווארן ווי דער סעקרעטאר און ער האט אנגעפירט מיטן פארלאג.
נאך דעם געצווונגענעם איבעררייס פון זעקס וואכן איז אויף דער פארוואלט-
טונג געפאלן דער עול ווידער צו לאזן אין גאנג א פארלאג, וואס האט געדרוקט
צוויי גרויסע טאג-צייטונגען, ביידע מיט עטלעכע אויסגאבעס, און זשורנאלן
אין דריי שפראכן. פון דער הכנסה פון פארקויף פון די צייטונגען און זשורנאלן
האבן געדארפט לעבן 105 משפחות פון די קאאפעראטיוו-מיטגלידער אויפן ארט,
קרוב צו טויזנט צייטונג-אגענטן, וואס א סך פון זיי האבן זיך אויסגעהאלטן
בלויז פון פארשפרייטן דעם „היינט“ און זיינע אויסגאבעס, און די צענדליקער
קארעספאנדענטן און נישט-שטענדיקע מיטארבעטערס אין פוילן און אויסלאנד,
וואס האבן צום גרעסטן טייל געצויגן זייער חיונה בלויז פון „היינט“. אחוץ
דעם האט זיך דער קאאפעראטיוו מתחייב געווען צו צאלן די באלעבאטיים א
גרויסע סומע ארענדע-געלט פאר באנוצן די מאשינען, פאר זייערע אייגענע
שכירות, פאר דירה-געלט, עלעקטריע, שטייערן און די ראטעס צו אמאריטיוון
די חובות פון פארלאג פון דער צייט פון פארן שטרייק. דער מאטעריעלער
שאדן צוליב די פסדרדיקע קאנפליקטאציעס איז אין „היינט“ געווען א פערמא-
נענטע הוצאה, וואס איז געגאנגען אין צענדליקער טויזנטער זלאטעס א יאר.
באלד ביים אויסרעכענען דעם ערשטן בודזשעט האט די פארוואלטונג דאס
געמוזט נעמען אין אכט און האט אריינגעשטעלט א רעזערוו-סומע צו דעקן
כאטש א טייל פון דעם היזק. די אלע הוצאות האבן באדייטנדיק רעדוצירט די
רווחים, וואס זיינען געבליבן אין דער קאסע צו צאלן שכירות. מען האט
געמוזט זוכן נייע קוואלן פון הכנסה — און געפינען זיי שנעל. דער קאאפעראטיוו
איז געשטאנען פאר אויפגאבעס, וואס האבן געפאדערט איניציאטיוו און ענער-
גיע. עס איז נייטיק געווען צו באשטימען די פריאריטעטן.

א דערמוטיקונג איז געווען דער פאקט, אז די צייטונג האט כמעט נישט
פארלוירן קיין לייצענערס נאכן שטרייק. „היינט“ איז געבענטשט געווארן מיט א
טיפ לייצענערס, וואס איז געווען איינציק און אליין אין דער פרעסע נישט נאר
ביי די יידן אין פוילן. אלע טאג פלעגן אין רעדאקציע אנקומען בריוו אין

וועלכע די לייענערס האָבן זיך אָפּגערוּפּן אויף די אַרטיקלען און נייעס אין דער צייטונג „היינט“ איז געווען דער אַדרעס ווהיין לייענערס פלעגן שרייבן וועגן זייערע צרות, געפרעגט עצות, געבעטן צו שרייבן וועגן זייערע לאַקאַלע נויטן. הונדערטער אַזעלכע בריוו פלעגן אַלע טאַג אַנקומען פון פּוילן, פון אייראָפּע, פון ארץ-ישראל, פון אַזעלכע פּאַרוואַרפענע מקומות ווי דער אינדזל יאַוואַ „היינט“ האָט נישט באַהאַנדלט די לייענערס ווי קוּנים. די שרייבערס פון דער צייטונג און זייערע לייענערס זיינען ווי פּריינד און אידעישע חברים, ווי איין גרויסע משפּחה, געווען געבונדן מיט אַ געפיל פון קרובישאַפט און בשותפותדיקן גורל. אין צווייטן טייל איז געדרוקט דער תּמצית פון אַרטיקל, וואָס ב. יאָשואַן האָט וועגן דער דערשיינונג געשריבן אין דעם יוביליי-בוך 1908—1928 (ז"ז 7—8). אין ביידע יובל-ביכער האָט דעם ענין פון די קעגנזייטיקע באַציונגען פון די לייענערס און דעם „היינט“ באַהאַנדלט חיים פינקעלשטיין (ז' 16 און ז"ז 16—17) און די מיינונג פון די לייענערס אַליין איז בולט געקומען צום אויסדרוק אין יוסף הובערמאַנס ציטירטער ווידמונג, אין דעם יאַרגאַנג פון „היינט“, וואָס ער האָט געשאַנקען דער „שערי ציון“-ביבליאָטעק אין תּל-אביב.

אַט די איינציק-אַרטיקע צוגעבונדנקייט פון די לייענערס צו דער צייטונג און פון דער צייטונג צו די לייענערס איז באַזונדער שטאַרק מאַניפעסטירט געוואָרן בעת דעם לאַנגן שטרייק. די צייטונגען, וואָס זיי האָבן געלייענט, ווען זייער אייגענע צייטונג איז נישט געווען, האָבן די לייענערס נישט באַפּרידיקט, אַלע זיינען זיי צוריקגעקומען צום „היינט“.

אין פּראַצעס פון זוכן מיטלען ווי אַזוי אויסצוברייטערן די הכנסה-באַזע, זיינען אויפגעקומען פּראַיעקטן פון נייע צייטונגען און זשורנאַלן, פּאַפּולערע ראַמאַנען און אַנדערע מאַסן-אויסגאַבעס. אין צענטער פון די אַלע פלענער איז געשטאַנען „היינט“, וואָס מען האָט אים אָפּגעהיט ווי דאָס שוואַרצאַפּל פון אויג. די יידישע פרעסע אין פּוילן האָט שוין דעמאָלט געפילט די שפּראַכלעכע אַסימילאַציע. די יוגנט, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין די אומזיסטע שטאַטישע שולן, וווּ די לימודים זיינען געפירט געוואָרן אויף פּויליש (די אַזוי גערופענע „שאַבאַסווקעס“), איז דאָרט בפּיוון אָפּגעריסן געוואָרן פון יידישקייט און האָט אַרויסגעוויזן אַסימילאַטאָרישע טענדענצן, ווייניקסטנס אויף וויפל עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן ריידן און לייענען יידיש. ז. סעגאַלאָוויטש האָט זיי גערופּן „שמענדיקעס“ (זע קאַפּ' 13).

„היינט“ האָט זיך באַמיט, אַז די צייטונג זאָל באַפּרידיקן אַ יוגן יידן און בירגער. עס זיינען געדרוקט געוואָרן נאַוועלן און לידער פון יונגע יידישע שריי-בערס. אַ סך אַרט איז אָפּגעגעבן געוואָרן פאַר אַלגעמיינע נייעס, וואָס האָבן געקענט אינטערעסירן אַ יוגן יידן און אַ יונגע יידישע פּרוי. די צייטונג איז געווען אַקטועל, די נייעס פּריש, די אַרטיקלען האָבן שנעל רעאַגירט אויף די געשעענישן. דער לייענער האָט נישט געהאַט קיין באַדערפעניש צו זוכן נייעס

אין דער נישט-יידישער פרעסע.

גלייכצייטיק איז „היינטיגע נייעס“ רעארגאניזירט און מאדערניזירט געווארן מיט דער כוונה אויפצוהויבן די פאפולערע מאסן-צייטונג צו דער מדרגה פון אן ערנסטן מיטאגבלאט אין דער האפענונג אז מיט דער צייט וועלן די ליינערס פון „היינטיגע נייעס“ אריבערגיין צום „היינט“. מען האט אויף דעם מיטאג-בלאט געקוקט ווי אויף א מין אסעקוראציע אויף דער צוקונפט. טאמער וועט „היינט“ פארמאכט ווערן, וועט אפשר „היינטיגע נייעס“ ווייטער קענען דער-שיינען. ווי מיר האבן פארנאטירט אין קאפיטל 6, איז דער חשבון געמאכט געווארן אן באלעבאס.

ה'לל מיימאן, דער פאקטישער רעדאקטאר פון „היינטיגע נייעס“, איז געווען א מעטאדישער און פינקטלעכער זשורנאליסט. פון דער נאטור א טרוקענער מענטש מיט א הארטן כאראקטער, האט ער זיינע מיטארבעטערס געהאלטן ביד-חוקה. צוויי פון זיי, גוטע גראביע און מרדכי גרינפעדער (1901 — ?) האבן ארויסגעוויזן א שרייבערישן טאלאנט. זייער געביין איז פארפאלן געווארן באַלד אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה. אפרים שעדלעצקי, היינט א מיטארבעטער פון דער יידישער אפטיילונג פון ישראל-ראדיא, איז אויך געווען צווישן די יונגע זשורנאליסטן, וואס האבן אנגעהויבן זייער קאריערע אין „היינטיגע נייעס“. ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן, איז מיימאן אוועק אין דער ריכטונג פון די מזרח-גרענעצן. די באלשעוויקעס האבן אים ארעסטירט און פארשיקט קיין קאמ, ווו ער איז אין 1942 געשטארבן פון הונגער אין עלטער פון 57 יאר.

אחוץ שמחה פיעטרושקא (זע קאפיטל 9) האט לייט-ארטיקלען אין „היינטיגע נייעס“ געשריבן ד"ר אברהם גליקסמאן. אן אלזייטיק געבילדעטער מענטש, איז ער געווען בקי אין ליטעראטור און פילאזאפיע, עקאנאמישע פראגן און אינ-טערנאציאנאלער פאליטיק; האט אויך געשריבן וועגן ליטעראטור און טעאטער. זיין חסרון איז געווען, וואס ער האט נישט געקענט מקצר זיין, געוואלט אריינ-פאקן אין איין ארטיקל אלץ, וואס ער האט געוואוסט אויף דער טעמע. ד"ר גליקסמאן האט זיך געקלאגט, אז ער שרייבט צו טיף, צו אינטעליגענט פאר א פאפולערער פאלקסצייטונג, אז זיין ארט איז אין „היינט“. די פארוואלטונג פון קאאפערא-טיוו האט מעגלעך געמאכט, אז ער זאל א מאָל דרוקן אן ארטיקל אין „היינט“.

ער איז אומגעקומען אין טרעבלינקע אין 1943 אין עלטער פון 60 יאר. „היינטיגע נייעס“ האט גלייכצייטיק געדרוקט צוויי און א מאָל דריי ראמאן-גען פון דער יידישער פארגאנגענהייט אין פוילן אָדער אין מערב-איראפע, א לייכטע „ליבע“-נאוועלע און א דערציילונג פון די ביבלישע צייטן. איינער פון די שרייבערס פון די ראמאנען איז געווען דער נאוועליסט שלמה ראזענבערג (1896 —) דער סעקרעטאר פון שלום אש. צוליב זיין ארבעט מיט אשן האט ער זיך באַזעצט אין ניצא, ווו אש האט געהאַט א ווילע, און האט פון דארט צוגעשיקט די פאָרזעצונגען פון שלום אשס ווערק פארן „היינט“ און די פאָר-

זעצונגען פון זיינע אייגענע ראמאנען פאר „היינטיגע נייעס“. ראזענבערג האט זיך ספעציאליזירט אין ראמאנען פון ביבלישע צייטן און אין דערציילונגען וועגן יידישן עבר אין פוילן.

ב. קוטשער (זע קאפיטלעך 10 און 11) האט אין „היינטיגע נייעס“ געדרוקט עטלעכע ראמאנען, וואס האבן שטארק אויסגענומען. איין ראמאן „די ציגיינערין“, איז באארבעט געווארן פאר דער בינע און אויפגעפירט געווארן מיט דערפאלג אין ווארשע און אויף דער פראווינץ.

דער הויפטשרייבער פון די ראמאנען פאר „היינטיגע נייעס“ איז געווען יעקב-קאפל דוא (1898 — 1942). געשריבן האט ער שנעל און א סך, אויף אלע טעמעס. א מייסטער פון דיאלאגן, האט ער נישט געהאלטן פון לאנגע קינסטלערישע באשרייבונגען, נישט אריינגעלאזט זיך אין „פסיכאלאגישע“ אגא-ליזן, נישט דערציילט וועגן די „איבערלעכע שמערצן“ פון זיינע העלדן און נישט פארטרויט פאר די ליינערס זייערע „פארבארגענע“ מחשבות. ער האט א סך צוגעטראגן צום דערפאלג פון „היינטיגע נייעס“.

דוא אין געווען א טראגישע פיגור, פאראליזירט אויף ביידע פיס, פלעגט ער מיינסטנס ליגן אין בעט און שרייבן די ראמאנען האלב-זיצנדיק אָנגעשפּאַרט אויף קישנס. דעם כתב-יד פלעגט ברענגען אין רעדאקציע זיין ברודער, מאטל דוא, אן אָנגעשטעלטער אין דער אַדמיניסטראַציע. אין די זעלטענע טעג ווען דוא פלעגט אַרויס אין גאַס, פלעגט ער זיך מיט גרויס אָנשטרענגונג דערשלעפן אויף קוליעס צו דער פּאַפּולערער „רעסטאָראַציע“ פון שולץ אויף קאַרמעליצקע גאַס עק גאַוואַליפּקי. דאָס איז געווען אַ שענק וווּ עולם פלעגט אַריינפאַלן אויף אַ „שנעפּסל“ און פאַרבייטן מיט אַ שטיקל הערינג, אַדער אַ פאַרציע געהאַקטע לעבערלעך. דאָרט האָט מען געקענט אַפּעסן אַ מאַלצייט פאַר ביליק געלט. ביי אַ קופּליע ביר פלעגט דואַ פירן שעהען-לאַנג וויפּוחים מיט יונגע שרייבערס און אַרבעטער-טוערס, וואָס די שענק איז פאַר זיי געווען אַ מקום-מקלט.

אין געטאָ האָט דואַ געליטן גרויס נויט. דעם טאַג, ווען ער האָט זיך אָנגע-נומען מיט מוט און איז אַרויס אין גאַס, האָבן אים די דייטשן דערשאַסן נישט ווייט פון דעם אַרט, וווּ עס איז נאָך דער מלחמה אויפגעשטעלט געוואָרן דער מאַגומענט פאַר די העלדן פון וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד פון סקולפּטאָר נתן ראַפּאַפּאָרט.

משה לייזעראוויטש, איינער פון די קאַרעקטאָרן פון „היינט“ (זע קאפיטל 14) האט אין „היינטיגע נייעס“ פארטייטשט די סדרה פון דער וואך. ער האט פון זיין טאטן, דעם בריסקער מגיד, ר' לייזער, געלערנט א וועלט מיט חידושים, פאלקס-מעשיות און לעגענדעס, וואס ער האט אויסגענוצט פאר די פירושים. געשריבן האט ער זייער פאפולער און איז שטארק געלייענט געווארן.

„היינטיגע נייעס“ האט א סך ארט אפגעגעבן פאר מעדיצינישע פראבלעמען און היגענע. ד"ר מרדכי לענסקי (1889 — 1964), וואס האט נאך אין 1918

געשריבן פארן „היינט“, און ד״ר אליהו-הירש וויגדארטאוויטש (1881 — 1942) האבן געשריבן פאפולער-מעדיצינישע ארטיקלען און געגעבן תשובות אין דער צייטונג אויף מעדיצינישע אַנפראַגעס פון ליינערס, וואָס האָבן נישט געפונען קיין רפואה ביי זייערע דאָקטוירים. ד״ר לענסקי האָט זיך געראַטעוועט און איז נאָך דער מלחמה עולה געווען קיין ישראל. ד״ר וויגדארטאוויטש איז געוואָרן מאַביליזירט ווי אַ מיליטערישער דאָקטאָר אין דער פּוילישער אַרמיי. ער זאָל האָבן אומגעקומען אין קאַטין צוזאַמען מיט די טויזנטער פּוילישע אַפיצירן, וואָס זיינען דאָרט געווען אינטערנירט.

„היינט“ און „היינטיגע נייעס“ האָבן געהאַט צוויי אויפלאַגעס: אַ פּראָ-ווינצער און אַ וואַרשעווער. די פּראָווינצער אויפלאַגע פון „היינט“ איז געדרוקט געוואָרן אין אַוונט, אין צייט פאַר די באַנען, וואָס האָבן די צייטונג געפירט צו די ליינערס אויף דער פּראָווינץ און צו די יידישע ישובים אין אויסלאַנד. די וואַרשעווער ליינערס האָבן די צייטונג באַקומען מיט די לעצטע נייעס אין דער פּרי. נישט איין מאָל האָט געטראָפּן, אַז מען האָט אַפּגעשטעלט די דרוק-מאַשינען אַריינצושטעלן וויכטיקע נייעס, וואָס איז אַנגעקומען, ווען די צייטונג איז שוין געווען אין דרוק. „היינטיגע נייעס“ איז געווען אַ מיטאַג-צייטונג אין וואַרשע און אַ מאַרגן-צייטונג אין דער פּראָווינץ.

דאָס העברעיִשע וואַכנבלאַט „בדרך“ איז דערשינען 7 יאָר, פון 1931 ביז 1937. פאַר דער צייט האָבן נחום סאַקאלאָוו, חיים נחמן ביאַליק, יוסף קלוינער, יצחק קאַצענעלסאָן דאָרט געדרוקט אַרטיקלען, עסייען, נאָוועלן און לידער. אַ סך יונגע העברעיִשע שרייבערס האָבן געדרוקט זייערע ערשטע ווערק. א. ל. יאַקובאוויטש איז געווען רעדאַקטאָר פון „בדרך“ און, ווען ער איז עולה געווען קיין ארץ-ישראל, האָט ד״ר עזריאל קאַרלעבאַך אַ קורצע צייט רעדאַגירט דעם זשורנאַל. נאָך אים איז מאיר טשודנער (1888 — 1943) געוואָרן רעדאַקטאָר. „בדרך“ איז נישט אויסגערעכנט געוואָרן אויף רווחים און איז קיין מאָל נישט געווען קיין גוט געשעפט. נישט נאָר האָט דער זשורנאַל נישט געדעקט די הוצאות, נאָר „אַלט-ניי“ האָט צו יעדן נומער צוגעלייגט, אָבער „בדרך“ איז ווייטער אַרויסגעגעבן געוואָרן פּדי צו באַפּרידיקן די העברעיִסטן אין פּוילן, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין אַנדער טריבונע. אין 1937 איז דער דעפיציט געוואָרן מער נישט צו דערטראָגן און מען האָט געמוזט דעם זשורנאַל אַפּשטעלן. טשודנער האָט דעמאָלט אַנגעהויבן שרייבן פאַרן „וועלט-שפיגעל“. ער איז אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ בעת דער אַקציע אין 1943.

סוף 1932 איז דער געשעפטלעכער מצב פון „אַלט-ניי“ געוואָרן קאַנסאַלי-דירט און געשטאַנען אויף געזונטע פינאַנסיעלע יסודות. צום ערשטן מאָל פאַר אַ גאַר לאַנגער צייט איז דער בודזשעט געווען באַלאַנסירט און די מיטאַרבע-טערס האָבן רעגולער באַקומען שכירות. דער טיראַזש פון „היינט“ און „היינטיגע נייעס“ איז געוואַקסן, די אַנדערע פּובליקאַציעס, חוץ „בדרך“, האָבן אַריינגע-

בראכט באדייטנדיקע סומעס אזוי, אן טראץ די שווערע פארפאלגונגען פון דער מאכט זיינען די פינאנסיעלע אויסזיכטן פון קאאפעראטיוו געווען צופרידנשטעלנדיק און מען האט געקענט קאנקרעט טראכטן וועגן נייע פובליקאציעס. עס איז באשלאסן געווארן צו מאכן אן עקספערימענט מיט א פוילישער אויסגאבע. דאס איז נישט געווען דאס ערשטע מאָל, וואָס מ'האַט אין „היינט“ געמאַכט פרווון צו דערגרייכן די פויליש-רעדנדיקע יידן. שוין דעם 10-טן יאנואר 1919, אַלזאָ קוים דריי חדשים נאָך דעם ווי פוילן איז אויפגעשטאַנען תחית-המתים, איז ארויס די צייטונג „נאַש קוריער“. די רעגירונג האָט די צייטונג פאַרמאַכט דעם 31סטן יאנואר 1920. אַ צווייטע צייטונג, „נאַוויני צאָדזשיענע“ איז פאַרמאַכט געוואָרן דעם 24סטן נאוועמבער 1922, נאָכן אַפּדרוקן 44 נומערן. אין 1929 האָט זיך אין „היינט“ געדרוקט די צייטונג „נאַווי טשאַס“. זי האָט עקזיסטירט אַ קורצע צייט. די לעצטע פּראָבע אַרויסצוגעבן אַ פוילישע טאַגצייטונג ביים „היינט“ איז געמאַכט געוואָרן אין 1931. די צייטונג, וואָס האָט געהייסן „נאַווע סלאָוואַ“, איז געווען די רייכסטע אין אינהאַלט פון אַלע פּריערדיקע און האָט עקזיסטירט פון 11טן יאנואר 1931 ביז דעם 14טן אַפּריל 1932.

זיין אייגענעם עקספערימענט אַרויסצוגעבן אַ פוילישן פּרעסע-אַרגאַן האָט „אַלט-ניי“ געמאַכט גאַנץ באַשיידן. עס איז באַשלאָסן געוואָרן אַנצוהויבן מיט אַ וואַכנבלאַט, נישט אַ טאַגצייטונג. דער ערשטער נומער פון דעם וואַכנבלאַט א. נ. „אַפיניאַ“ איז אַרויס דעם 15טן פעברואַר 1933, עס איז באַלד געוואָרן פאַפּולער ווי אַן ערנסטער פּאָליטיש-ליטעראַרישער זשורנאַל. נישט נאָר נאַציאָנאַל-נאַלע יידן און ציוניסטן, נאָר אויך די אַסימילירטע יידישע אינטעליגענץ, די פּראָפּעסיאָנאַלן, די שטודירנדיקע יוגנט האָט דאָרט געזוכט אַן ענטפּער אויף די שווערע פּראָבלעמען, פאַר וועלכע דאָס פוילישע יידנטום איז געשטאַנען. „אַפיניאַ“ האָט אויף פויליש געזאָגט דאָס, וואָס „היינט“ האָט פאַרשפּרייט אויף מאַמע-לשון. אונטער דער רעדאַקציע פון ד"ר משה קליינבוים איז די פּאָליטישע ליניע פון „אַפיניאַ“, דער טאַן פון די אַרטיקלען, די אַפּשאַצונג פון דער לאַגע, די שטעלונג צו ציוניסטישע פּראָגנאָן און בכלל די גאַנצע שיטה פון זשורנאַל געווען אזוי צילבאַווסט ווי פון „היינט“. צום זשורנאַל זיינען צוגע-צויגן געוואָרן אַ סך יוגע פּובליציסטן און ליטעראַטן*, אַבער „אַפיניאַ“ האָט

---

* ראַמאַן בראַנדשטעטער (1906 –), אַן אייניקל פון דעם גאַליציאַנער העברעישן שרייבער מרדכי-דוד בראַנדשטעטער, איז געווען איינער פון זיי. ער איז געווען אַ הייסער ציוניסט און נאַציאָנאַלער ייד און אין דעם גייסט געשריבן. אין דער פוילישער פּרעסע האָט ער געדרוקט עסייען וועגן דער פוילישער ליטעראַטור. בשעת דער מלחמה האָט ער אַ צייט געלעבט אין ארץ-ישראל און פאַרעפנטלעכט אַ ציקל אַרטיקלען וועגן ציוניזם. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך געשמדט און חתונה געהאַט מיט אַ פרוי פון

נישט מאריך-ימים געווען צוליב א קלאפ וואס איז געקומען פון א גאר אומ-
געריכטער זייט.

„אפיניא“ האט געדרוקט אין פארוועצונגען ד"ר יוסף קלויזנערס היסטארישע
שטודיע וועגן יעווסן. דאס ווערק, וואס קלויזנער האט פארעפנטלעכט אין 1922,
איז איבערגעזעצט געווארן פון העברעישן אריגינאל אויף עטלעכע שפראכן און
איז גינסטיק אויפגענומען געווארן דורך די מערב-איראפעישע קריטיקערס, אבער
נישט אין פוילן. די פוילישע קלעריקאלע קרייזן האבן נישט געקענט פארנעמען
קלויזנערס אפשצונג פון יעווסן און פון דער קריסטלעכער רעליגיע און געפירט
א ביטערע הינטערקוליסן קאמפאניע קעגן „אפיניא“. קארדינאל אלעקסאנדער
קאקאוסקי אין ווארשע האט געפאדערט צו פארמאכן דעם זשורנאל און די
רעגירונג האט געטאן זיין ווילן.

„אפיניא“ איז פארמאכט געווארן אין 1935. לויט דער קאנסטיטוציע זיינען
אלע רעליגיעס געווען גלייך אין פוילן, אבער די קאטוילישע רעליגיע איז
געווען די ערשטע צווישן די „גלייכע“. דער ווונטש פון קארדינאל איז פאר
דער פוילישער מאכט געווען ווי א באפעל און אלע באמינוגען אראפצונעמען
די גזירה זיינען נישט געלונגען.

א צייט לאנג האט „אלט-ניי“ ארויסגעגעבן דאס וואכנבלאט אין דער
פוילישער שפראך „נאווא פאלעסטינא“, וואס איז געווען געווידמעט אויסשליסלעך
די פראגעס פון ציוניזם און אויפבויע פון ארץ-ישראל. דער ערשטער נומער איז
דערשינען דעם 23סטן אפריל 1935. דער זשורנאל האט נישט צוגעצויגן גענוג
לייענערס און מ'האט אים געמוזט ליקוידירן.

אין 1937 האט „אלט-ניי“ געשאפן א וואכנבלאט „האנדעלס-וועלט“ צו איג-
פארמירן די יידישע סוחרים און בעלי-מלאכות ווי אזוי זיי קענען פראקטיש
באשיצן זייערע באדראטע עקאנאמישע פאזיציעס. רעדאקטאר פון „האנדעלס-וועלט“
איז געווען משה מארק, וואס האט געשריבן עקאנאמישע ארטיקלען אין „היינט“
(זע קאפיטל 4).

אין יאנואר 1938 האט „אלט-ניי“ אנגעהויבן ארויסצוגעבן אן אילוסטרירט
וואכנבלאט אונטערן נאמען „וועלט-שפיגעל“. דער לעצטער נומער טראגט די
דאטע פון 24סטן אויגוסט 1939. דער זשורנאל האט געהאט 20 זייטן און געקאסט
20 גראשן. ערב יום-טוב איז דער פרייז געווען 30 גראשן פאר 32 זייטן. וועגן
דעם פענאמענאלן דערפאלג פון „וועלט-שפיגעל“ רעדט זיך אויספירלעך אין
קאפיטל 9.

גרעסטן פוילישן אדל, א פלימעניצע פון קארדינאל פירשט אדאם סאפעהא. אין
קאמוניסטישן פוילן איז ער געווארן א פירנדיקער קאטוילישער שרייבער און דראמאטורג.
אין 1973 האט ער באקומען א פרעמיע פון פוילישן פען-קלוב פאר דער איבערזעצונג
פון תהילים, שיר-השירים און קהלת אויף פויליש.

דער דערפאלג פון „וועלט-שפיגעל“ האט געגעבן דעם געדאנק אַרויסצוגעבן אַזא זשורנאַל אויף פּויליש. די פּאַרוואַלטונג פון „אַלט-ניי“ האט וועגן דעם צווייטן געטאָן דער פּאַרוואַלטונג פון דעם קאַאַפּעראַטיוו פון דער יידיש-פּוילישער צייטונג „נאַש פּושעגלאַנד“ אין וואַרשע און ביידע פּאַרוואַלטונגען האָבן זיך געטראָפּן אין רעדאַקציע פון „נאַש פּושעגלאַנד“ אין יוני 1939 צו דיסקוטירן דעם ענין. די פּאַרשטייערס פון „נאַש פּושעגלאַנד“ האָבן דערקלערט, אַז זיי האָבן נישט גאַרנישט קעגן דעם פּלאַן, אַז „אַלט-ניי“ זאַל אַרויסגעבן אַ זשורנאַל אין דער פּוילישער שפּראַך לויטן מוסטער פון „וועלט-שפיגעל“ און הכנות זיינען געמאַכט געוואָרן אַרויסצוגעבן דעם ערשטן נומער אין סעפטעמבער 1939, ווען די שטודירנדקע יוגנט וועט צוריקקומען פון די זומער-וואַקאַציעס.

דעם 28טן אפריל 1939 האט „אַלט-ניי“ אָנאַנסירט אַ נייע ביכער-פרעמיע אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פּייערונג פון 30סטן יובל פון „היינט“. עס איז באַשערט געווען, אַז דאָס זאַל זיין די לעצטע אונטערנעמונג פון פּאַרלאַג. די פרעמיע איז געווען אין דער פּאַרם פון אַלע ווערק פון שלום-עליכם און איז געפּלאַנט געוואָרן ווי אַ ביליקע פּאַלקס-אויסגאַבע אין העפטן. לויט דעם אָפּמאַך מיט שלום-עליכעס ירושים איז פּראַיעקטירט געוואָרן אַרויסצוגעבן זיינע ווערק אין 28 בענד, יעדער באַנד איז באַשטאַנען פון עטלעכע העפטן צו 64 זייטן פּאַר דעם קליינעם פּרייז פון 20 גראַשן אַ העפט. אָנגעהויבן האט מען מיט „טביה דער מילכיקער“, דערנאָך זיינען געקומען „פּונם יאַריד“ (2 בענד) און „דער מבול“. פון דעם לעצטן באַנד, „כתרילעווקע“, האט מען נאָך באַוווּן אַרויסצוגעבן 2 העפטן, נומערן 17 און 18. איבעריק צו זאָגן, אַז די פרעמיע האט געהאַט אַ גרויסן דערפּאלג. אין אַן אָנאַנס, וואָס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ פּרייטיק, דעם 1טן סעפטעמבער 1939, איז געמאַלדן געוואָרן, אַז די לייענערס קענען קויפּן די דערציילונגען געבונדן אין אַ בוך, צום פּרייז פון 1 זלאָטי, אַדער אין אַ פּראַכטבאַנד פּאַר 1,80 זל.

אַן אומגעוויינלעכען דערפּאלג האָבן געהאַט די ראַמאַנען און דערציילונגען אין פּאַרזעצונגען געדרוקט אין העפטן צו 24 אַדער 32 זייטן. די העפטן זיינען דערשינען איין מאַל אַדער צוויי מאַל אַ וואַך. די אונטערנעמונג איז אויסגע-רעכנט געוואָרן אויף אַ ספּעציפּישן טיפּ לייענער, וואָס איז נאָך נישט געקומען צו דער מדרגה פון קויפּן אַ צייטונג אַדער הנאה האָבן פון אַ גוט בוך. די העפטן האט מען געקענט טראָגן אין קעשענע און דאָס איז געווען אַ גרויסע פּראַקטישע מעלה. דער פּאַרצווייגטער קאַלפּאַרטאַזש-אַפּאַראַט פון „אַלט-ניי“ האט געמאַכט אַז די העפטן זיינען געווען צו באַקומען אומעטום וווּ מ'האַט פּאַרקויפּט דעם „היינט“. פון די פּאַרשיידענע אויסגאַבעס פון דעם מין וועלן מיר דאָ דערמאַנען בלויז צוויי, וואָס האָבן געהאַט פּאַנטאַסטישע אויפּלאַגעס, דער פּינאַנסיעלער דערפּאלג האט געהאַלפּן צו פּאַרלאַטען די שווערע היזקות, וואָס „היינט“ האט געליטן צוליב די קאַנפּיסקאַציעס.

באלד ווי דער קאָאָפּעראַטיוו איז געוואָרן טעטיק נאָכן שטרייק האָט מען אָנגעהויבן דרוקן אַ ראַמאַן מיטן נאָמען „סאַבינאַ“. דער אויטאָר איז געווען קאַפּל דואַ. מען האָט די העפּטן ממש געריסן פון די הענט ביי צייטונגס-פאַרקויפּערס, די דרוקמאַשין האָט געאַרבעט ביי טאַג און ביי נאַכט און עס האָט אַלץ נישט געקלעקט. דער ראַמאַן האָט דערגרייכט אַ טיראַזש פון קרוב הונדערט טויזנט עקזעמפּלאַרן אַ העפּט און איז צוויי מאַל אַ וואַך געדרוקט געוואָרן אין משך פון אַ האַלב יאָר.

אַן אַנדער מין אויסגאַבע אין המשכים איז געווען אַ סעריע דעטעקטיוו-דערציילונגען. זייער אויטאָר איז געווען שלמה בן-ישראל (1908 —), איצט אַ ראַדיאָ-קאָמענטאַטאָר אין ניו-יאָרק און קאַרעספּאָנדענט פון „פאַרווערטס“ אין די „פאַראייניקטע נאַציעס“ (אונאַ). אין די 1930-ער יאָרן האָט ער אין תל-אביב געדרוקט דעטעקטיוו-דערציילונגען אויף העברעיִש, וואָס האָבן שטאַרק אויסגענומען. דער העלד איז געווען דוד תּדהר, אַ יידישער פּאָליציי-אַפיציר אין דער צייט פון ענגלישן מאַנדאַט אין ארץ-ישראל (געשטאַרבן אין תל-אביב אין 1970 אין עלטער פון 75 יאָר).

אין 1937 איז שלמה בן-ישראל געקומען אויף אַ באַזוך קיין וואַרשע צו זיין פעטער משה לייזעראַוויטש, דעם קאַרעקטאָר אין „היינט“. ער האָט אים דערציילט זיין אויפטו מיט די דעטעקטיוו-מעשיות און געפרעגט אָן עצה ווי אַזוי ער וואַלט זיי געקאַנט פאַרשפּרייטן אויף יידיש. לייזעראַוויטש איז געווען אַ נאַענטער מיטאַרבעטער פון זאב זשאַבאַטינסקי אין דער רעוויזיאָניסטישער פאַרטיי (זע קאַפיטל 14) און ביי אַ געלעגנהייט געפרעגט זיין מיינונג וועגן בן-ישראלס המצאה.

זשאַבאַטינסקי איז געווען זיכער, אַז די דעטעקטיוו-דערציילונגען וועלן האָבן דערפאַלג ביי די יידיש-לייענערס אין פּוילן, ווי זיי האָבן געהאַט אויף העברעיִש אין ארץ-ישראל. אגב-אורחא האָט ער דערציילט לייזעראַוויטשן, אַז ער אַליין טראַכט שוין לאַנג, אַז מען וואַלט געדאַרפט אַריינפירן די דעטעקטיוו-ראַמאַנען אין דער העברעיִשער ליטעראַטור. ווען די ענגלענדער האָבן אים אין 1920 איינגעזעצט אין דער עכו-פעסטונג, האָט ער געהאַט צייט פאַר ליטעראַ-רישער אַרבעט. ער האָט געהאַט אַ פּלאַן איבערצוזעצן „די געטלעכע קאַמעדיע“ פון דאַנטע אויף העברעיִש, אָבער צוליב זיין ציוניסטישער טעטיקייט האָט ער נישט געהאַט קיין צייט דערויף און ערשט אין עכו האָט ער איבערגעזעצט עטלעכע סטראַפּעס. דאַרט האָט ער אויך באַוווּן איבערצוזעצן די דערציילונג „אַ פאַרלוירענער בריוו“ פון אַמעריקאַנער פּאָעט און נאָוועליסט עדגאַר אַלען פּאַ און עטלעכע שערלאַק-האַלמס-נאָוועלן פון קאַנאַן דאָיל. זשאַבאַטינסקי האָט פאַרויסגעזאָגט, אַז דעטעקטיוו-דערציילונגען וועלן אָפּעלירן צו דער פּאַנטאַזיע פון דער יידישער יוגנט. ער האָט אפילו געהאַלטן, אַז זיי קענען אין אַ געוויסער מאָס דערפילן אַ דערציערישע פּונקציע אין דעם זינען, אַז די לייענערס וועלן

לערנען ווי אזוי צו פארשארפן די אבסערוואציע-פעיקייט, ווי אזוי צו טראכטן לאגיש, ווי אזוי זיך אן עצה געבן אין שווערע סיטואציעס*.

לייזער־אויטש איז אזוי באאיינפלוסט געווארן פון זשאבאטינסקי רייד, אן ער האט אוועקגעלייגט אן א זייט אלע אנדערע ארבעטן און איבערגעזעצט אויף יידיש עטלעכע דערציילונגען פון שלמה בן-ישראל, געבראכט זיי ווי א מוסטער צו דער פארוואלטונג פון „אלט-ניי“ און פארגעלייגט צו דרוקן אין „היינט“. די פארוואלטונג איז אבער נישט געווען גרייט דאס צו טאן. עפעס איז דער זשאנער פון דעטעקטיוו-מעשיות נישט געווען צוגעפאסט פאר דעם כאראקטער פון „היינט“ און עס איז בכלל נישט געווען זיכער ווי אזוי דער יידיש-עולם וועט רעאגירן.

לייזער־אויטש האט דערציילט וועגן זיין שמועס מיט זשאבאטינסקי און געבעטן, אן די פארוואלטונג זאל דעם ענין באטראכטן. נאך א יישוב-הדעת איז באשלאסן געווארן צו מאכן אן עקספערימענט מיט עטלעכע דערציילונגען, אבער נישט דרוקן זיי אין „היינט“, אדער אין די „היינטיגע נייעס“, נאר ארויסלאזן אין העפטן פאר א גאר ביליקן פרייז.

די דערציילונגען זיינען רעקלאמירט געווארן לויט יאצקאנס אויסגעפרוויטער מעטאדע, וואס האט זיך אים איינגעגעבן מיט די סענסאציאנעלע ראמאנען (זע קאפיטל 1) און זיך באשטעטיקט ווי א נוצלעך מיטל צוצוציען לייזערס, ווען „אלט-ניי“ האט אין 1932 אנגעהויבן ארויסגעבן די פאפולערע ראמאנען אין העפטן. יעדעס מאל איז דער אנהויב פון א נייעם ראמאן אפגעדרוקט געווארן אין א בראשור פון אכט זייטן מיט א „פארזעצונג קומט“ אונטער דער לעצטער שורה אויף דער לעצטער זייט. ווארשע און די פראווינץ זיינען פארפלייצט געווארן מיט די בראשורן, וואס זיינען אומזיסט פארטיילט געווארן אויף די גאסן. מען האט זיי אויך צוגעלייגט צום פרייטיק-נומער פון „היינט“ און „היינטיגע נייעס“. דער דערפאלג האט איבערגעשטיגן אלע דערווארטונגען. דווקא דער עקזאטישער הינטערגרונט און די שנעלע אקציע און בראוור פון דעם העלדישן יידישן דעטעקטיוו, וואס איז שטענדיק געווען פלינקער און קליגער פון די פארברעכערס, קיין מאל נישט געמאכן קיין טעות, קיין מאל נישט דורכגעפאלן, האבן אויסגענומען ביים לייזער.

ווען שלמה בן-ישראל איז געקומען קיין ניו יארק, האט ער די אקציע פון די דערציילונגען אריבערגעטראגן קיין אמעריקע און געדרוקט אין „פאר-ווערטס“ מיט דעם זעלבן דערפאלג ווי אין ארץ-ישראל און אין פוילן.

דעם 10טן מאי 1937 האט „אלט-ניי“ געעפנט א פיליע אויף קארמעליצקע

* אין ערשטן באַנד פון זיין זשאבאטינסקי-ביאגראפיע, וועלכע מיר דערמאנען אין קאפיטל 20, באשטעטיקט י. שעכטמאן (1' 346), אן זשאבאטינסקי איז געווען דערפאר, אן מ'זאל דעטעקטיוו-דערציילונגען מאכן צוטריטלעך פאר דער יידישער יוגנט.

12, אין האַרצן פון איינער פון די שוויבלדיקע און גריבלדיקע גאסן פון דער יידישער געגנט אין וואַרשע. פאַר דער מלחמה האָט „היינט“ געהאַט אַ פיליע אין הויף אויף נאַלעווקעס 34. פאַרוואַלטער איז געווען וואַלף (זאב) גילמאַווסקי (זיין זון, נחמיה, איז געווען דירעקטאָר פון די לאַנדסמאַנשאַפֿטן-אַרגאַניאַציעס פון „יוניטעד דזשואיש אַפיל“ אין ניו-יאָרק). ווען די פיליע איז ליקוידירט געוואָרן נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז זאב גילמאַווסקי אין 1932 עולה געווען קיין ארץ-ישראל. ער איז געשטאַרבן אין 1957, אין עלטער פון 83 יאָר.

די פיליע פון „היינט“, וואָס „אַלט-ניי“ האָט געעפנט, האָט זיך געפונען אין פראַנט. אין די וויטרינעס זיינען געווען אוסגעלייגט די אויסגאַבעס פון קאַאַ-פּעראַטיוו, איבערוויק האָט מען אויפגענומען אַבאַנענטן פאַרן „היינט“ און די פּעריאָדישע אויסגאַבעס פון „אַלט-ניי“. די פיליע איז געוואָרן פאַפּולער אין שטאָט. אַ גאַנצן טאָג זיינען פאַר די וויטרינעס געשטאַנען מענטשן און געלייענט די צייטונגען און זשורנאַלן.

„אַלט-ניי“ האָט געהאַט אַ נאַמען פון אַ סאַלידער אונטערנעמונג. פאַרשיי-דענע געשעפטלייט פון דער פאַרלעגערישער וועלט זיינען געקומען מיט פאַר-שלאַגן וועגן אַריינגיין אין שותפות מיטן קאַאַפּעראַטיוו, די לייטונג איז אַבער געווען פאַרויכטיק אין דעם אויסוואַל פון נייע אונטערנעמונגען.

דער קאַאַפּעראַטיוו האָט איבערגענומען צו פאַרשפּרייטן די „גראַשען-ביבל-ליאַטעק“, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך משה פינקעלשטיין, דעם זון פון נח פינקעלשטיין (1803 — 1943) און אַלעקסאַנדער גרינבערג (1905 —). די „גראַשען-ביבל-ליאַטעק“ האָט געדרוקט ביאַגראַפיעס פון באַרימטע מענטשן און מאַגאַגראַפיעס וועגן יידישע און אַלגעמיינע געשעענישן. אַלע וואָך איז דערשינען אַ ביכעלע פון 64 זייטן. דער אַנציענדיקער אינהאַלט, די לייכטע שפּראַך, דער ביליקער פרייז פון 39 גראַשן, דער באַקוועמער פאַרמאַט האָט די „גראַשען-ביבל-ליאַטעק“ פאַפּולער געמאַכט ביים פאַלק, וואָס האָט אין זיי געפונען אַ קוואַל וויסן וועגן פאַליטיק, פאַליטישע פיגורן, פילאַזאָפיע און פילאַזאָפּן, אַקטועלע פאַליטישע געשעענישן אין דער וועלט. צום גרעסטן טייל איז דער אויטאָר געווען קאַפּל דואַ, אַדער נחמן מייזיל און בונעם וואַרשאַווסקי (1893—1956). אַנדערע שרייבערס האָבן זיך אויך באַטייליקט אין דער „גראַשען-ביבל-ליאַטעק“.

די „גראַשען-ביבל-ליאַטעק“ האָט עקזיסטירט ביז 1935. פאַר דער צייט זיינען אַרויס 264 ביכעלעך מיט אַ טיראַזש, וואָס האָט זיך געוואַקלט פון 4 ביז 20 טויזנט עקזעמפלאַרן אַ ביכעלע, אייניקע זיינען אַרויס אין פיר און פינף אויפ-לאַגעס, אַנדערע זיינען געדרוקט געוואָרן אין צוויי אַדער דריי פאַרזעצונגען. משה פינקעלשטיין איז אומגעקומען אין בוכענוואַלד. אַלעקסאַנדער גרינ-בערג, זיין פרוי לעאַניאַ (זי איז געווען די לעצטע פאַרוואַלטערין פון דער אַפטיק אין וואַרשעווער געטאָ) און זייער זון זאב-צבי האָבן זיך אַפּגעראַטעוועט. אין 1946 האָט זיך די גרינבערג-משפּחה באַזעצט אין ניו-יאָרק. ער האָט אין

אמעריקע געטוישט זיין נאמען אויף אלעקסאנדער דאנאט און האט אונטער דעם נאמען געשריבן אויף ענגליש א בוך זכרונות פון ווארשעווער געטא און די לאגערן, ווהיין די דייטשן האבן אים פארשיקט מיט דער משפחה. ער איז אויך דער אויטאר פון א צאל ארטיקלען אין ענגליש-יידישע זשורנאלן וועגן חורבן און ווידערשטאנד.

אָנהויב 1937 איז קיין וואַרשע געקומען יעקב בראַמס, אַ פּאַרלעגער פון יידישע, רוסישע און דייטשישע צייטונגען אין ריגע. ער האָט געהאַלטן ביים אַרויסגעבן אַן אַילוסטרירט יידיש וואַכנבלאַט לויט דעם מוסטער פון די גרויסע אייראָפּעיִשע זשורנאַלן און איז געקומען קיין וואַרשע זוכן אַ פירמע צו פאַר־שפּרייטן דעם זשורנאַל אין פּוילן, וווּ ער האָט געהאַפּט צו געפּינען דעם רוב ליינערס. בראַמס האָט באַזוכט דעם „היינט“ און, נאָך אייניקע געשפּרעכן מיט דער פּאַרוואַלטונג, באַשלאָסן איבערצוגעבן דעם „אַלט־ניי“ דעם אויסשליסלעכן פּאַרקויף פון זשורנאַל אין פּוילן און ארץ־ישׂראל. ווי ער האָט שפּעטער דערצייילט, האָט ער געפירט געשפּרעכן אויך מיט אַנדערע צייטונגען אין וואַרשע, אָבער באַשלאָסן צו מאַכן דאָס געשעפּט מיט „אַלט־ניי“.

„אידישע בילדער“, ווי דער זשורנאַל האָט געהייסן, האָט גישט געהאַט זיינס גלייכן ביי יידן דעמאָלט און האָט ביז איצט גישט. יעקב בראַמס האָט געהאַט די אַמביציע אַוועקצושטעלן „אידישע בילדער“ אויף דער העכסטער מדרגה און מאַכן דערפון אַ לוקסוס־אויסגאַבע. דער זשורנאַל איז געדרוקט געוואָרן אויף פּיינעם העלן פּאַפּיר, די בילדער זיינען געווען גרויס און קלאַר. יעדער נומער איז געווען רייך אין קינסטלערישע אַילוסטראַציעס און האָט אַפּגעשפּיגלט דאָס יידישע לעבן אויף דער גאַנצער וועלט. אין דער אַפּטיילונג פאַר ליטעראַטור זיינען געדרוקט געוואָרן ראַמאַנען און נאָוועלן פון מאַדערנע יידישע שרייבערס, פיל אַרט איז אַפּגעגעבן געוואָרן פאַר פּאַרוויילונג־מאַטע־ריאַל, שאַראַדן, רעבוסן, רעטענישן. די אַפּטיילונג פאַר הומאַר און וויצן האָט געשריבן י. ש. גאַלדשטיין. יעקב בראַמס האָט אַרויסגעוויזן אַ סך איניציאַטיוו און רעדאַקטאָרישע המצאות און מיט אַ גאַר ברייטער האַנט אינוועסטירט גרויסע סומעס געלט צו מאַכן דעם זשורנאַל אַטראַקטיוו. אָבער דער פּרייז פון 50 גראַשן אַ נומער איז געווען צו הויך פאַר אַ יידיש וואַכנבלאַט. קיין שום אַנדער זשורנאַל, וואָס איז געווען אויסגערעכנט אויף אַ מאַסן־צירקולאַציע, איז גישט געווען אַזוי טייער אין פּוילן און „אידישע בילדער“ האָט זיך גישט גענוג פּאַרקויפּט. דער פּאַרלעגער האָט מיט פּאַרשיידענע מיטלען זיך באַמיט צו פאַרגרעסערן דעם טיראַזש. דער טעקסט אונטער די בילדער איז געווען אין פיר שפּראַכן: יידיש, העברעיִש, פּויליש און דייטש, עס זיינען איינגעפירט געוואָרן בילדער־קאַנקורסן מיט פּרייזן (אין ערשטן קאַנקורס האָבן זיך באַטייליקט 6,000 פּערזאָנן); אַ קורס פון דער ענגלישער שפּראַך איז איינגעפירט געוואָרן דעם 1טן יאַנואַר 1939; די ארץ־ישׂראל־אַפּטיילונג איז פאַרגרעסערט געוואָרן. אָבער דאָס אַלץ

האָט קיין גרויסע פעולה נישט געהאַט. אַ האַלבער זלאַטי פאַר אַ נומער איז געווען צו טייער. יעקב בראַמס איז נישט אַראָפּגעפאַלן פון מוט און נישט פאַרלוירן די אמונה, אַז דער זשורנאַל וועט מיט דער צייט געפינען גענוג לייענערס צו פאַרויכערן זיין עקזיסטענץ. דערווייל האָט ער פסדר צוגעטראָגן פריש געלט. ווען די פאַרוואַלטונג פון „אַלט-ניי“ האָט אין 1938 באַשלאָסן אַרויסצוגעבן דעם „וועלט-שפיגעל“, האָט זי וועגן דעם באַצייטנס מודיע געווען בראַמסן און געפרעגט, צי ער וועט זיין קעגן. ער האָט געענטפערט, אַז ער האָט גאַרנישט קעגן דעם פראַיעקט און זעט נישט איין, אַז דער נייער זשורנאַל וועט קענען קאָנקורירן מיט „אידישע בילדער“.

„אידישע בילדער“ האָט עקזיסטירט פון 28סטן מאַי 1937 ביז 27סטן סעפּטעמבער 1939. אין לעצטן נומער ווערט געמאַלדן, אַז צוליב דעם וואָס דער זשורנאַל קען נישט אָנקומען צו די לייענערס (וואַרשע האָט קאַפיטולירט צו מאַרגנס, דעם 28סטן סעפטעמבער), ווערט ער „צייטווייליק“ אָפּגעשטעלט, ביז „עס וועט קומען שלום אויף דער וועלט“. אין אַקטאָבער 1939 איז בראַמס געקומען קיין אַמעריקע און מיטגעבראַכט דעם רייכן אַרכיוו אילוסטראַציעס און קלישעס פון די „אידישע בילדער“. ער האָט געהאַט פלענער אַרויסצוגעבן אַזאַ זשורנאַל אין אַמעריקע אויף ענגליש, אָבער דאָס איז אים נישט געלונגען. די דינאַמישע טעטיקייט פון „אַלט-ניי“ האָט גויטיק געמאַכט צו מאַדערניזירן און פאַרגרעסערן די דרוקעריי. דער קאַאָפּעראַטיוו האָט געהאַט אין אַרענדע פון די באַלעבאַטיים זעקס זאַץ-מאַשינען, אָבער זיי זיינען געווען אַלט און אָפּגענוצט. די האַנטשריפט פאַר די קעפּ און אַנאַנסן, וואָס מען האָט נאָך דעמאָלט גענוצט אין פּוילן, איז אויך געווען פאַרעלטערט. דער קאַאָפּעראַטיוו האָט צוגעקויפט אויף זיין חשבון אַ מאַדערנעם אַמעריקאַנער לינאַטיפּ און נייעם האַנטזאַץ. די מאַשין אַליין האָט געקאָסט עטלעכע צענדליק טויזנט זלאַטיס. דאָס איז געווען די התחלה צו מאַדערניזירן די גאַנצע דרוקעריי, וואָס האָט געזאָלט פאַרווירקלעכט ווערן בהדרגה אין עטלעכע יאָר און געדאַרפט אַפּקאָסטן הונדערטער טויזנטער זלאַטיס. דער קאַאָפּעראַטיוו האָט געקענט מאַכן אַזעלכע ווייטגייעדיקע אינוועסט-טיציע-פלענער אַ דאַנק דעם באַפרידיקנדיקן פינאַנסיעלן מצב פון פאַרלאַג. טראַץ דער אַלגעמיינער שווערער עקאָנאָמישער לאַגע אין לאַנד, באַזונדערס ביי יידן, טראַץ די רדיפות אויפן „היינט“, איז דער אומזאַץ פון „אַלט-ניי“ ערב דער מלחמה איבערגעשטיגן פיר מיליאָן זלאַטיס אַ יאָר. נישט אַ סך אונטער-נעמונגען אין פּוילן, יידישע און נישט-יידישע, און אוודאי נישט צייטונג-פאַר-לאַגן, האָבן דערגרייכט אַזעלכע אומזאַצן און דערצו נאָך אין מזומן געלט. אַ גאָר באַדייטנדיקע הכנסה איז געקומען פון אַבאַנענטן אין אויסלאַנד, פון די לענדער מיט אַ גרויסער יידישער באַפעלקערונג, ווי למשל רומעניע, און פון מערב-איראָפּע, דאַרט וווּ עס האָבן זיך באַזעצט יידישע עמיגראַנטן פון פּוילן. אויך אין ארץ-ישראל האָט „היינט“ און די אַנדערע אויסגאַבעס פון „אַלט-ניי“,

געהאט א גרויסן אפזאצמארק.

אין רומעניע איז דער פארטרעטער פון „אלט-ניי“ געווען די אנגעזעענע צייטונג-אגענטור מ. אברהם אין בוקארעשט. דער טיראזש אין רומעניע איז זייער נעשטיגן, ווען די רומענישע רעגירונג האט אין דער צווייטער העלפט פון די דרייסיקער יארן אפגעשטעלט די גאנצע ארטיקע יידישע פרעסע און צוגלייך פארבאטן צו ברענגען יידישע צייטונגען פון אויסלאנד. דער איין-איינציקער אויסנאם זיינען געווען די אויסגאבעס פון „אלט-ניי“. וואס די סיבה דערפון איז געווען האט מען נישט געוואוסט, אבער „היינט“, „היינטיגע נייעס“ און „וועלט-שפיגעל“ זיינען געווען די איינציקע יידישע צייטונגען, וואס די רומענישע מאכט האט א צייט לאנג טאלערירט. סוף-פל-סוף איז אבער געקומען די ריי אויך אויפן „היינט“. איין טאג, אין 1938, האט מ. אברהם טעלעפאנירט פון בוקארעשט, אז די מאכט האט אים פארבאטן צו פארשפרייטן דעם „היינט“ און די אנדערע אויסגאבעס פון „אלט-ניי“. ער האט פארגעלייגט, אז א פארשטייער פון פארלאג זאל קומען קיין רומעניע אינטערווענירן ביי דער רומענישער רעגירונג.

צו יענער צייט האט די הכנסה פון רומעניע געדעקט בערך 10 פראצענט פון בודזשעט און מען האט דרינגענדיק געמוזט עפעס טאן צו באשיצן די וויכ-טיקע פאזיציע. נאך א ישוב-הדעת איז באשלאסן געווארן, אז היים פינקעל-שטיין זאל פארן קיין בוקארעשט. מיט דער הילף פון ה' בלום, א מיטארבעטער פון מ. אברהם, האט פינקעלשטיין אנגעשטעלט אן אדוואקאט, א געוועזענעם מיניסטער, און, ווי עס איז דער שטייגער דעמאלט געווען אין רומעניע, האט מען די אינטערווענען אנגעהויבן פון געבן „מתנות“ די באאמטע, איינעם א טייערן פאפיראסן-צינדער, דעם צווייטן א גאלדענע פעדער, דעם דריטן קאניאק, אפילו די סעקרעטארינס האט מען אונטערגעטראגן שאקאלאד, בלומען, פארפום. אבער דאס אלץ האט נישט געהאלפן. נישט די צענזור און נישט אנדערע ארגאנען פון דער רעגירונג, מיט וועלכע דער אדוואקאט האט זיך געשטעלט אין פאר-בינדונג, האבן נישט געוואלט אפילו רעדן וועגן דעם ענין. ערשט נאך עטלעכע טעג פון די „אינטערווענצן“ איז דער סוד געווארן אויפגעקלערט. דער חטא איז באשטאנען דערין, וואס „היינט“ און „היינטיגע נייעס“ האבן געדרוקט רעווע-לאציעס וועגן ראמאן, וואס דער רומענישער קעניג קאראל דער צווייטער האט געפירט מיט מאדאם לופעסקו.

אין די יארן צווישן ביידע וועלט-מלחמות איז די וועלט-פרעסע געווען פול מיט מעשיות וועגן דעם רומענישן קעניג און זיין יידישע געליבטע מאגדא לופעסקו. עס האט געהייסן, אז זי איז די טאכטער פון אן ארעמען יאסער ייד, ווולף, וואס האט רומעניזירט זיין פאמיליען-נאמען אויף לופעסקו. דאס אויסערן-מיניסטעריום איז בוקארעשט האט אויפגעפאדערט די רומענישע אמבאסאדארן צו אינטערווענירן, אז די אויסלענדישע רעגירונגען זאלן ווירקן אויף דער

פרעסע אפצושטעלן די קאמפראמיטירנדיקע סענסאציעס און דער פוילישער אמבאָ- סאָדאר אין בוקארעשט האָט אפילו געפאָדערט, אַז די וואַרשעווער רעגירונג זאָל בכלל פאַרבאָטן דער פוילישער פרעסע צו פאַרנעמען זיך מיט דער פּערזאָן פון קעניג. די יידנפרעסערישע „אייזערנע גוואַרדיע“, וואָס האָט געוואָלט אַראָפּ- וואַרפן דעם קעניג פון טראָן און איינפירן אַ נאַציִשן רעזשים אין רומעניע, האָט אויסגענוצט דעם קעניגלעכן ראַמאַן פאַר אירע צילן. די „ידישקע לופעסקו“ איז באַשולדיקט געוואָרן, אַז זי האָט געפאַנגען אין איר נעץ דעם קעניג און הערשט איבער דעם אומשולדיקן רומענישן פּאַלק. אין לאַנד זיינען פאַרגעקומען שטור- מישע דעמאָנסטראַציעס, יידן זיינען געשלאָגן און ראַכירט געוואָרן. אין בוקארעשט האָט די פּאַליציי און דאָס מיליטער זיך גישט געקענט קיין עצה געבן מיט די צעווילדעוועטע דעמאָנסטראַנטן און דער קעניג האָט געזען, אַז צו זיין ממשלה קומט אַ סוף. צו ראַטעווען דאָס לעבן האָט ער אַבדיקירט און צוואַמען מיט מאַדאַם לופעסקו איז ער בחפּזון און בסוד עוקר געווען קיין אויסלאַנד אין 1940, מיטנעמענדיק אויפן וועג אַ ריזיק פאַרמעגן אין מזומן געלט, טייערע חפּצים און בילדער פון דעם קעניגלעכן פּאַלאַץ אין סינאַיאַ.

דער אמת איז אַרויס אין אַ צייט אַרום. פרוי לופעסקו איז נישט געווען קיין יידיש קינד. אַ סברה, אַז זי איז גאַר געווען די גישט-לעגאַלע טאַכטער פון דעם ערשטן רומענישן קעניג קאַראַל דעם ערשטן, אַ פעטער פון קאַראַל דעם צווייטן. זי האָט געהייסן נישט מאַגדאַ נאַר מאַגדאַלענאַ און האָט זיך צוליבן קעניג געגט מיט איר מאַן, אַן אַפיציר אין דער רומענישער אַרמיי. און זי איז נישט געווען קיין געליבטע נאַר אַ מאַרגאַנאַטישע פרוי פון דעם קעניג, וואָס האָט נישט געקענט מיט איר אַפיציעל חתונה האַבן, ווייל זי איז נישט געווען פון קעניג- לעכער אַפּשטאַמונג. ביידע האַבן זיי אַפּגעריכט גלות אין פאַרשיידענע אייראַ- פעישע און דרום-אַמעריקאַנער לענדער און האַבן זיך ענדלעך באַזעצט אין פאַרטוגאַל, וווּ זיי האַבן חתונה געהאַט ערשט אין 1947. קאַראַל איז געשטאַרבן אין 1957 אין עסטאַריל, אַ קוראַרט ביי ליסאַבאָן, וווּ ער און די לופעסקו האַבן געלעבט אין אַ פּאַלאַץ. זי איז געשטאַרבן אין 1977 אין עלטער פון 81 יאָר.

אַבער לאַמיר זיך אומקערן צו אונדזער אייגענעם ענין. די רומענישע פּאַלי- טישע פּאַליציי, די טרויעריק באַרימטע „סיגוראַנצאַ“, האָט אויף איר אופן רעאַגירט אויף פינקעלשטיינס באַמאָנוגען. זי האָט געלאָזט וויסן דעם „היינט“-פאַרטרעטער אַז אויב ער וועט אין 24 שעה נישט אָועק פון רומעניע, וועט פינקעלשטיין מיטן עטאַפּ אַפּגעשטעלט ווערן צו דער גרענעץ. פאַרן אָוועקפאַרן האָט ער אַבער דורך דער פאַרמיטלונג פון דעם אַדוואַקאַט אויסגעוויקט, אַז אַ צייטונג מיט אַן אַנדער נאַמען, נישט „היינט“, וועט מען יאָ דערלויבן אַריינפירן קיין רומעניע. ווייזט אויס, אַז די „מתנות“ זיינען לאיבד נישט געגאַנגען. פון דעמאָלט אַן האָט מען קיין רומעניע געשיקט אַ צייטונג מיט דעם נאַמען „דער טאַג“. דער אונטערשייד צווישן „היינט“ און „דער טאַג“ איז געווען, אַז טאַמער האָט „היינט“

געדרוקט עפעס וועגן מאגדא לופעסקו, פלעגט מען אין „דעם טאג“ אויף דעם ארט אריינשטעלן עפעס אַנדערש.

„היינט“ האָט עטלעכע מאָל אַרגאַניזירט רייזעס קיין אַרץ-ישׂראל. די ערשטע איז פאַרגעקומען אין 1911, ווען די צייטונג האָט דערגרייכט דעם טיראַזש פון 100,000 עקזעמפּלאַרן. מיט דער זוכה-בגורל-גרופע זיינען מיטגעפאַרן ש. י. יאַצקאַן, דוד פּרישמאַן ה. ד. נאַמבערג און אברהם גאַלדבערג. אַלע האָבן זיי געשריבן איינדרוקן פון דער רייזע. אַ יאָר שפּעטער איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ צווייטע אומזיסטע רייזע „אַלס צייכן פון דאַנקבאַרקייט צום פּובליקום, וואָס ווייזט אַרויס אַלץ מער סימפּאַטיע צום „היינט“, און דעם אַנדענק פון טאָג פון פאַריקן ערב-פּסח, אין וועלכן „היינט“ האָט דערגרייכט די צאָל פון 100,000 עקזעמפּלאַרן“, ווי עס איז געדרוקט געוואָרן אין נומער 77 פון 1טן אַפּריל 1912. די רייזע האָט געדויערט זעקס וואָכן, דאָס מאָל האָבן די זוכים-בגורל באַגלייט ש. י. יאַצקאַן, א. גאַלדבערג און ה. ד. נאַמבערג.

ביידע רייזעס זיינען געווען אומזיסטע פאַר די אַנטיילגעמערס. אויף דער אויפנאַמע, וואָס איז פאַרגעקומען אין רעדאַקציע דעם 18טן אַפּריל 1912, אין טאָג, ווען די צווייטע גרופע איז אָפּגעפאַרן, האָט ש. י. יאַצקאַן, לויט אַ באַריכט, וואָס איז געווען געדרוקט צו מאַרגנס געזאַגט, אַז „די רייזעס קיין אַרץ-ישׂראל זיינען נישט קיין גליקלעך געשעפט, ווי אייניקע האָבן געמיינט“. די הוצאות האָבן אויסגעמאַכט 300 רובל פאַר אַ פּערזאָן אַזוי, אַז ביידע עקסקורסיעס, אין וועלכע עס האָבן זיך באַטייליקט עטלעכע דרייסיק פּערזאָן, האָבן אָפּגעקאַסט דעם „היינט“ איבער 10,000 רובל.

גאַר אַן אַנדער כאַראַקטער האָבן געהאַט די צוויי רייזעס קיין אַרץ-ישׂראל אין 1932. די ערשטע האָבן דורכגעפירט די אייגנטימערס פון „היינט“ איידער עס איז אויסגעבראַכן דער שטרייק, די צווייטע האָט אַרגאַניזירט די פאַרוואַל-טונג פון „אַלט-ניי“. ביידע רייזעס זיינען אַנאַנסירט געוואָרן ווי טוריסטישע עקסקורסיעס, די ערשטע צו דער „מפּביאַדע“ אין תּל-אַביב און די צווייטע ווי אַ ביליקע וואַקאַציע-רייזע פאַר די „היינט“-לייענערס. אין דער אמתן זיינען ביידע געווען אַ פאַרמאַסקירטער שמוגל פון עולים אין די ראַמען פון דער עליה ב'. עס איז נישט געווען לייכט צו אַרגאַניזירן די צווייטע רייזע. ווען „אַלט-ניי“ האָט זיך געווענדט צום ענגלישן קאַנסול אין וואַרשע, האָט ער נישט געוואַלט געבן די וויזעס. עס איז אים געווען קשה, וואָס פּלוצעם זיינען הונדער-טער יונגעלייט געפאַרן ווי טוריסטן קיין אַרץ-ישׂראל און ער האָט געזאַגט, אַז ער האָט נישט קיין אמונה, אַז זיי וועלן צוריקקומען, והא-ראַי, אַזוי פיל טוריסטן פון דער ערשטער „היינט“-עקסקורסיע זיינען נעלם געוואָרן און ער האָט געהאַט אַ חשד, אַז זיי זיינען געבליבן אין אַרץ-ישׂראל.

דער פאַלעסטינע-אַמט אין וואַרשע און די שיף-געזעלשאַפּט, וואָס האָט געדאַרפּט פירן די „היינט“-טוריסטן קיין אַרץ-ישׂראל, האָבן אינטערעווענירט ביים

קאנסול, אבער אן דערפאלג. עס האט אויסגעזען, אז מען וועט זיך מוזן אפזאגן פון דער אימפרעזע ביו איין מאל האט דער קאנסול געזאגט, אז ער האט געפונען א מיטל ווי אזוי צו מאכן זיכער, אז די טוריסטן זאלן מוזן צוריקקומען: ער וועט געבן איין קאלעקטיווע וויזע פאר דער גאנצער גרופע, און נישט קיין פערזענלעכע וויזעס פאר יעדן איינעם טוריסט, און דאס נאר בתנאי, אז די פוילישע רעגירונג וועט אויסשטעלן איין קאלעקטיוון פאס פאר אלעמען. אזוי ארום וועלן די טוריסטן נישט האבן קיין ברירה און וועלן אלע מוזן קומען צוריק, ווייל קיינער וועט נישט האבן קיין אייגענעם פאס — און ווער וועט דאס ריזיקירן צו בלייבן אן א פאס אין א פרעמד לאנד?

די פוילישע רעגירונג האט קיין שוועריקייטן נישט געמאכט. זי האט גוט געווסט וואס פארא מין טוריסטן, „היינט“ פירט קיין ארץ-ישראל. אין א בוך, וואס דער פוילישער פארשער, מיכאל פיעטזשאק, האט פארעפנטלעכט אין ווארשע אין 1963 וועגן דער פרעסע אין פוילן אין די יארן 1918 — 1939 האט ער דערציילט, (ז' 439), אז זוכנדיק מאטעריאלן פאר זיין ארבעט האט ער געפונען א געהיימען צירקולאר פון אינערן-מיניסטעריום מיט אינסטרוקציעס צו די פרעסע-אמטן אין ווארשע און דער פראווינץ, אז די יידישע „טוריסטיק“ זאל געהאלטן ווערן בסוד. אין צירקולאר איז אנגעוויזן געווארן, אז אזוי ווי די עמיגראציע פון די יידן פון פוילן טרעפט אן אויף פארמעלע שוועריקייטן מצד די רעגירונגען פון די אימיגראציע-לענדער פארן דעריבער די יידן אוועק פון פוילן ווי טוריסטן. דאס דארף מען אבער נישט ארויסטראגן אין דער עפנטלעכקייט, ווייל יידן וועלן מער נישט קענען עמיגרירן. דאס אינערן-מיניסטעריום האט פארארדנט, אז די לאקאלע מאכט זאל מאכן א דרוק אויף דער פרעסע נישט צו שרייבן וועגן דעם, „ווייל דאס וואלט געבראכט שאדן פאר די אינטערעסן פון דער מלוכה.“ „אלט-ניי“ האט באקומען דעם קאלעקטיוון פאס פאר קרוב צו 400 „טוריסטן“. זיי זיינען געפארן אן שטערונגען — און קיינער איז נישט צוריקגעקומען. נישט געקוקט אבער אויף דער מאראלישער סאטיספאקציע און דעם באדייטונגן מאטע-ריעלן דערפאלג, האט די פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו באשלאסן מער אזעלכע „עקסקורסיעס“ נישט צו מאכן. צופיל איז געשטאנען אין קאן. די טעכנישע באדינגונגען זיינען געווען ריזיקאלישע. א סך זאכן, וואס זיינען געווען פארבונדן מיט „טוריסטיק“, זיינען אפשר געווען דערלאזבאר פאר פריוואטע אונטערנע-מערס, אבער נישט פאר א קאאפעראטיוו.

די טעטיקייט פון „אלט-ניי“ איז צוגעפאלן אין א צייט, ווען די רעגירונג האט אנגעהויבן ריקזיכטלאז ארויסצושטופן די יידן פון ווירטשאפטלעכן לעבן מיט דער הילף פון „לעגאלע“ מיטלען. לויט דער טראדיציע פון געוועלשאפטלעכע איניציאטיוון פון „היינט“ (זע קאפיטל 17) האט די פארוואלטונג געעפנט אין רעדאקציע א ביורא פאר אומזיסטע יודידישע עצות. עטלעכע צענדליק יונגע אדוואקאטן האבן זיך אנגעבאטן צו געבן עצות אן האנאראר. טויזנטער אנפראגעס

פון סוחרים און בעלי-מלאכות זיינען אנגעקומען מיט דער פאסט פון דער פראַ-
ווינץ און הונדערטער מענטשן פלעגן קומען אין רעדאקציע. די צאל קליענטן
איז געווען אזוי גרויס, אז די נארמאלע אַרבעט אין רעדאקציע איז געוואָרן
געשטערט און מען האָט געמוזט די יורדישע עצות באַגרענעצן צו די שפעטע
אָונט-שעהען, ווען די רעדאקציע-צימערן זיינען צום גרעסטן טייל געווען פריי.
דאָס איז געווען די לעצטע געזעלשאַפטלעכע אַקציע פון „היינט“.

קאפיטל צוואנציק

ד"ר יהושע גאטליב און זשאבאטינסקי

פארלאזן דעם „היינט“

מיר וועלן איצט באהאנדלען צוויי עפיואדן אין דער געשיכטע פון „היינט“, וואס האבן ביידע בשעתם געהאט א שטארקן אפקלאנג אין יידישן עפנטלעכן לעבן אין פוילן. אין ביידע פאלן האט „היינט“ באשטעטיקט זיינע אידעישע פרינציפן און ריזיקירט מאטעריעלע היזקות, אבער נישט געגאנגען אויף קאמפראמיסן. מיר האבן אין זינען די אומשטאנדן, וואס האבן באוויגן דעם „היינט“ אפצוזאגן זיך פון דער מיטארבעט פון זאב זשאבאטינסקי און ד"ר יהושע גאטליב. עס האט זיך געפאדערט א גרויסע מאס מוט און אנטשלאסנקייט, גלויבן אין דער ריכטיקייט פון די אייגענע מאראלישע פרינציפן און געטריישאפט צו דער גאנצקייט פון דער ציוניסטישער באוועגונג, צו לאזן צוויי וויכטיקע שרייבערס אוועקגיין צו א קאנקורענץ-צייטונג, איידער נאכגעבן זייערע פאדערונגען, וואס די צייטונג האט געהאלטן, אז זיי זיינען סותר די ציוניסטישע אידעאלן, די אינטערעסן פון דער באוועגונג און פון קאמף פאר בירגערעכט פון די פוילישע יידן. צום שבת פון די ליינערס דארף מען אונטערשרייבן, אז זיי האבן ארויסגעוויזן א הויכע מדרגה פון געוונטן געזעלשאפטלעכן חוש און האבן פארשטאנען די מאטיוון פון „היינט“. פון ביידע נסיונות איז „היינט“ ארויס געשטארקט און קאנסאלידירט.

ד"ר יהושע-העשל גאטליב איז געווען א פובליציסט מיט א גרויסן נאמען אין פוילן. די גרינדלעכע יידישע דערציאונג אין פיינסק, ווו ער איז געבוירן געווארן, און די פינף יאר, וואס ער האט פארבראכט אין דער שווייץ, ווו ער האט שטודירט יוריספרודענץ און באקומען דעם דאקטאר-טיטול, האבן אים גוט צוגעגרייט פאר דער קאריערע פון א צייטונג-שרייבער.

ד"ר גאטליב איז געווען א מענטש מיט א קאמפליצירטן כאראקטער. ער האט געהערט צו דעם מין טאלאנטירטע פערזאנען וועמען עס פעלט דער חוט-השדרה. פון דער נאטור א מהיכא-תיתי-מענטש, שטענדיק גרייט נאכצוגעבן, אבי מען זאל אים לאזן צו רן, איז ער אבער צו דער זעלבער צייט געווען אמביציעז ביו גאר און, ווי עס טרעפט זיך אפט אין אזעלכע פאלן, זיינען זיינע אמביציעס ווייט איבערגעשטיגן די פסיכישע מעגלעכקייטן. ער האט געחלומט צו מאכן א פארלאמענטארישע קאריערע, אבער דאס איז אים נישט געלונגען. ער איז געווען איינער פון די אנפירנדיקע פיגורן אין פוילישן ציוניזם, אבער עס

האט אים געפעלט די ענערגיע און אויסדויער פאר דער פסרדיקער, דיסציפלי-
נירטער, ארגאניזאציעלער ארבעט, וואס איז גיטיק פדי צו דערגרייכן די
אויבערשטע פירערשאפט. צו דעם איז ער נאך געווען נישט קיין קליינער עגאָיסט
און נישט באַוויזן צו פאַרשאַפן זיך סימפּאַטיע אַפּילו ביי זיינע חברים פון דער
„עת לבנות“-גרופע.

ד"ר גאַטליב איז געווען אַ באַהעמע-מענטש. ער האָט געקאַנט שעהענווייז
אַפּוּזין אין דער ליטעראַרישער קיבעצאַרגיע „טלאַמאַצקע 13“, שמועסן וועגן
פּאַליטיק, שפּילן שאַך, דערציילן אַנעקדאָטן. ערנסטע זיצונגען האָט ער פּיינט
געהאַט, אויסגעלעבט באמת האָט ער זיך צווישן שרייבערס און קינסטלערס און
גלאַט טיפּן פון דער באַהעמע-וועלט. אין 1935 האָט ער גערעכנט, אַז עס איז
געקומען די שעת-הכּושר צו פאַרווירקלעכן זיין אַלטע אַמביציע צו ווערן דעפּו-
טאַט. אָבער דער פּאַליטישער קלימאַט אין פּוילן האָט זיך דערווייל געענדערט.
דער אויסראַטונג-פּראַצעס קעגן יידן האָט דערגרייכט אומדערטרעגלעכע פּראַ-
פּאַרציעס. יידן זיינען אַוועקגעשטעלט געוואָרן פאַר אַן אומפאַרמיידלעכן עקאַנאָ-
מישן חורבן, די ראַסיסטישע רעגירונג האָט זיך פאַרקוקט אויף היטלערן און
האַט אַפּן גערעדט וועגן אַ גירוש פון די יידן. דער רעזשים האָט באַגרענעצט
דעם פּאַרלאַמענט צו דער ראַלע פון זיינעם אַ געהאַרכזאַמען ווערקצייג, נישט
מער, און נאָר די, וואָס זיינען פאַרויס באַשטעטיקט געוואָרן פון דער מאַכט,
האַבן געקענט פיגורירן אויף די וואַלליסטעס און נאָר זיי אַליין האָבן דערנאָך
געקענט געוויילט ווערן. צוליב אַט די אומשטאַנדן האָט דער גאַנצער פּוילישער
דעמאָקראַטישער פּליגל באַשלאָסן די וואַלן צו באַיקאַטירן. די ציוניסטישע אַר-
גאַניזאַציע און די אַנדערע דעמאָקראַטישע יידישע פאַרטייען האָבן אויך באַשלאָסן
נישט צו גיין צו די וואַלן. „היינט“ האָט דעם באַיקאַט געשטיצט און גערופן די
יידן צו באַיקאַטירן די וואַלן (מער וועגן דעם און די שווערע שטראַפּן וואָס „היינט“
איז דערפאַר אויסגעשטאַנען וועט דער ליינער געפינען אין קאַפיטל 6). אין
אַזאַ פּאַליטישער אַטמאָספּער האָט ד"ר גאַטליב באַשלאָסן אַרויסצושטעלן זיין
קאַנדידאַטור, וואָס עס האָט אין דער פּראַקטיק געמיינט, אַז אין דעם קומענדיקן
סיים וועט ער מוזן דעקן די אַנטיסעמיטישע און ראַסיסטישע רעגירונג.

„היינט“ האָט נישט געקענט דערלויבן, אַז אַ שרייבער פון דער צייטונג
זאַל ברעכן די דיסציפּלין פון גאַנצן אומאַפהענגיקן יידישן געזעלשאַפטלעכן
לאַגער און לאָזן אים האַנדלען להיפּוך צו דער שטעלונג פון דער צייטונג. דער
געדאַנק, אַז אַ מיטגליד פון דער רעדאַקציע איז גרייט אַנצונעמען אַ מאַנדאַט
פון אַנטיסעמיטישן רעזשים, איז געווען עקלהאַפט פאַר אַלע אין „היינט“, בפרט,
אַז פאַר קיינעם, וואָס האָט געקענט גאַטליבן אַזוי ווי מען האָט אים געקענט
אין רעדאַקציע, איז נישט געווען קיין ספק, אַז זיין באַשלוס איז נישט געקומען
צוליב פּרינציפּיעלע, און אודאי נישט צוליב אידעאָלאָגישע טעמים, אָדער אַז
ער האָט באמת געגלויבט, אַז ער וועט עס ווערן דער גואל פון די יידן אין

פוילן. אין רעדאקציע האט מען זיך אפגעגעבן א רעכענונג דערפון, אז ער וועט האלטן ווארט און וועט אוועק אין „מאמענט“ אריין, אויב מען וועט אים אין „היינט“ שטערן אין זיינע פלענער. און אזוי איז טאקע געשען. ער איז אוועק. די אלגעמיינע מיינונג ביי דער לייטונג און די מיטארבעטערס איז געווען, אז קיין אנדער ברירה האט דער קאאפעראטיוו נישט געהאט.

ד"ר גאטליב האט קיין שום ראלע ווי א יידישער פארשטייער אין סיים נישט געשפילט שוין צוליב דעם אליין, וואס ער האט נישט געקענט קיין פויליש. אין סיים איז ער ארויסגעטראטן נאך איין-איינציק מאל, אויף א זיצונג פון דער בודזשעט-קאמיסיע, אנהייב יאנואר 1937, ווען עס איז באהאנדלט געווארן די הלוואה, וועגן וועלכער פוילן האט געפירט אונטערהאנדלונגען מיט פראנקרייך. (ער האט זיין רעדע געלייענט פון פאפיר, א זאך, וואס איז אין פוילישן פאר-לאמענט געוויינלעך נישט פראקטיצירט געווארן). אנטיסעמיטיזם האט געבושע-וועט אין פוילן, ווי נאך קיין מאל נישט פריער, א כוואליע פון רציחות און נגישות האט פארפלייצט דאס לאנד, „אושעם“ און די גירוש-פלענער זיינען געווען א באשטאנדטייל פון פראגראם פון דער רעגירונג. א טאג איידער גאטליב האט געלייענט זיין רעדע, איז אריין אין קראפט דאס געזעץ, וואס האט שטארק באגרענעצט די כשרע שחיטה און איינגעפירט קאנטינגענטן אויף פשר פלייש. אבער ער האט וועגן דעם אלעמען מיט קיין איין ווארט נישט דערמאנט. אין אן ארטיקל „ער האט גערעדט...“ אין „היינט“ פון 14טן יאנואר האט ב. יאשוואן ביטער קאמענטירט, אז אין אזא קריטישער צייט האט ד"ר גאטליב נישט געהאט קיין אנדערע דאגות ווי צו רעדן וועגן דער הלוואה.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן איז ד"ר גאטליב אוועק קיין פינסק. די באלישעוויקעס האבן אים אין 1941 ארעסטירט ווי א געוועזענעם דעפוטאט און ער איז געשטארבן אין תפיסה אין עלטער פון 59 יאר. דער זשורנאליסט מנחם פלאקסער (1898 —) דערציילט, אז ד"ר גאטליב איז געפארן צוזאמען מיט א גרופע צייטונג-מענטשן, וואס זיינען געלאפן פון דער ברענענדיקער ווארשע. ווען ד"ר גאטליב האט זיך געזעגנט מיט אים אויף דער באנסטאציע אין בריסק, ווו זייערע וועגן זיינען זיך צעגאנגען, האט ער געזאגט: „מילא, איר, פלאקסער, גייט אריין אין דער מלחמה מיט שווארצע האר, וועט איר ארויסקומען מיט ווייסע האר, אבער איך גיי אריין מיט א ליסינע — מיט וואס וועל איך ארויסקומען? ...“

וואס שייך דעם פאל פון זאב (וולאדימיר) זשאבאטינסקי (1880 — 1940) איז ער אוועק, ווען „היינט“ האט נישט געוואלט דרוקן קיין ארטיקלען, וואס האבן אונטערגעגראבן דעם אויטאריטעט פון דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע און האט זיך קעגנעשטעלט זיינע באמיונגען איבערצונעמען די לייטונג פון דער צייטונג. „היינט“ איז געווען צופרידן צו האבן אים פאר א רעגולערן שרייבער און פון זיין זייט איז זשאבאטינסקי געווען צופרידן צו ארבעטן אין

„היינט“, ווייל דאס האט אים געמאכט מעגלעך צו רעדן צו די ברייטע ציוניס-טישע מאסן. ער האט געוואוסט, אז „היינט“ ווערט געלייענט דורך די שיכטן פון פאלק, וועלכע ער האט געוואלט דערגרייכן און אין וועלכע עס איז אים אים מיינסטן געלעגן. אבער נישט געקוקט אויף זשאבאטינסקיס גרויסער פאפולאר-לארטיטעט און טראץ דעם, וואס „היינט“ האט אים אלע יארן געהאלטן הויך ווי א שרייבער, אראטאר און פירער, האט אבער די צייטונג נישט געשטיצט זיינע פאליטישע אספיראציעס.

זשאבאטינסקי האט אנגעהויבן זיין מיטארבעט אין „היינט“ מיט דרוקן מעמאארן פון יידישן לעגיאן, שפעטער האט ער געשריבן פעליעטאנען, וואס האבן געשפרודלט מיט דעם אריגינעלן אינהאלט, מיט דער בליציקער חכמה, אפט געמישט מיט ראפינירטן הומאר. די לאגע האט זיך געענדערט, ווען ער האט אנגעהויבן צו אטאקירן די ציוניסטישע עקזעקוטיווע און בכלל די ציוניסטישע וועלט-ארגאניזאציע. אנטשטאט די פיינע ליטערארישע עסייען האט ער געשריבן פאליטישע פראפאגאנדע. אזוי לאנג ווי זשאבאטינסקי האט זיך נאך גערעכנט מיט דער מינימאלער ארגאניזאציע-אנעלער דיסציפלין, האט „היינט“ געדרוקט זיינע ארטיקלען, הגם די רעדאקציע איז וואס ווייטער אלץ מער געווען באאומרוקט פון דעם טאן און אינהאלט פון זיין שרייבן. אבער אן ערך אין 1932 איז געווארן קלאר, אז זשאבאטינסקי טראכט וועגן א „פוטש“, אז ער וויל פארקאפן די ציוניסטישע לייטונג. זיין שרייבן איז געווארן דראסטיש-שארף, ער האט ריק-זיכטלאז ארונטערגעריסן דעם פרעסטיזש פון דער וועלט-עקזעקוטיווע און גענו-מען טרייבן דיפלאמאטישע טעטיקייט אויף דער אייגענער האנט להיפוך צו דער אפיציעלער ציוניסטישער פאליטיק און צו די באשלוסן פון קאנגרעס. ער האט אפן געשריבן, אז זיין פוונה איז צו ברעכן די ציוניסטישע ארגאניזאציע. קלאנגען זיינען ארוםגעגאנגען, אז ער זאל זיך האבן געשטעלט אין פארבינדונג מיט די איטאליענישע פאשיסטן, אז איטאליע זאל איבערנעמען דעם מאנדאט אויף ארץ-ישראל. פון א וויכטיקן צושטייער איז זשאבאטינסקי געווארן א שווערע לאסט פארן „היינט“. עס איז אוועק אזוי ווייט, אז „היינט“ האט אפט נישט געפונען פאר מעגלעך צו דרוקן וואס ער האט געשריבן, מען האט געדארפט באזייטיקן די מער אנגרייפערשע שטעלן פון זיינע ארטיקלען און עס האט נישט איין מאל געטראפן אז מען האט זשאבאטינסקיס אן ארטיקל בכלל נישט געקענט דרוקן. אין דעם צווייטן באנד פון זיין זשאבאטינסקי-ביאגראפיע האט ד״ר יוסף שעכטמאן, אויף ז׳ 163, געשטעלט אין ספק די באהויפטונג פון מחבר אין צווייטן באנד „פון נאענטן עבר“, אז „היינט“ האט עטלעכע מאל אפגע-ווארפן זשאבאטינסקיס ארטיקלען און באזייטיקט טיילן פון א צאל אנדערע, והא-ראיה זשאבאטינסקי האט זיך קיין מאל נישט געקלאגט, אז „היינט“ שטערט אים צו שרייבן אזוי ווי ער וויל. ד״ר שעכטמאן האט געהאט א טעות, ארטיקלען זענען יא געפסלט געווארן. זשאבאטינסקיס באהויפטונג איז קארעקט אויף וויפל

זי באציט זיך צו דער תקופה איידער ער האט זיך פארנומען צו ברעכן די ציוניסטישע וועלט-ארגאניזאציע. דעמאלט האט „היינט“ געזאגט „באסטא“, אן אויסדרוק, וואס זשאבאטינסקי האט אליין אפט גענוצט. אגב, ווען עס וואלט נישט אנטשטאנען קיין קאנפליקט און מען וואלט זיינע ארטיקלען געדרוקט אזוי ווי ער האט געשריבן, וואלט ער דאך נישט געהאט קיין סיבה צו פארלאזן דעם „היינט“. מען דארף צוגעבן, אז זשאבאטינסקי פאליטיק האט ארויסגערופן אומצופרידנקייט ביי א באדייטנדיקן טייל פון זיינע אייגענע חברים. מיט דער אפאזיציע האט אנגעפירט מאיר גראסמאן (1888 — 1964). ער און ד"ר יוסף שעכטמאן (1891 — 1970) זיינען געווען זשאבאטינסקי'ס נאענטסטע פארטיי-מיטארבעטערס, ביידע האבן פון צייט צו צייט געדרוקט ארטיקלען אין „היינט“. ווען זשאבאטינסקי האט געזען, אז „היינט“ שטיצט נישט זיינע פלענער, האט ער באשלאסן איינצונעמען די צייטונג פון אינעווייניק. ער האט ארויסגעשטעלט א פאדערונג, אז ד"ר שעכטמאן, וואס האט אין קעגנזאץ צו מאיר גראסמאנען, געשטיצט אים אן באווארענישן, זאל אריין אין „היינט“ ווי זיינער א מין קאמיסאר, א משגיח צו היטן די רעוויזיאניסטישע פארטיי-אינטערעסן און טאמער נישט, האט ער געדראגט, וועט ער אוועק אין „מאמענט“. אויף א זיצונג פון דעם רעדאקציע-קאמיטעט און דער פארוואלטונג פון קאאפעראטיוו „אלט-ניי“ איז באשלאסן געווארן אפצווארפן זשאבאטינסקי'ס אולטימאטום. אלע יארן האט „היינט“ שטרענג אפגעהיט די פאליטיק פון גלייך באהאנדלען די איינזלענע גרופירונגען אין ציוניזם. נאכגעבן זשאבאטינסקי וואלט א סוף געמאכט צו דער טראדיציע און קיינער אין קאאפעראטיוו האט דאס נישט געוואלט. זשאבאטינסקי'ס סטראשונקעס, אז ער וועט אוועקגיין אין „מאמענט“, זיינען אויסגעקומען א ביסל מאדנע. עס האט זיך פשוט נישט געגלויבט, אז ער, מיט זיין בונטארישער נאטור, וועט זיך איינלעבן אין דער אפארטוניסטישער אטימאספער, וואס דער שעה-רעדאקטאר פון „מאמענט“, צבי פרילוצקי, האט געשאפן אין זיין צייטונג. א סך פון זיינע נאכפאלגערס זיינען געווען באזארגט און אים געעצהט קעגן אזא שריט, אבער ער האט קיינעם נישט געוואלט הערן און אפילו געפרווט מאכן א „געזעלשאפטלעכן“ דרוק אויף דעם „היינט“. איין טאג האט דער פרעזידענט פון דער רעוויזיאניסטישער פארטיי אין פוילן, מיראן שעסקין, טעלעפאנירט, אז ער וויל קומען רעדן מיט דעם בעל-הבית פון פארלאג וועגן זשאבאטינסקי'ס ווייטערדיקער ארבעט.

אויפגענומען האט אים חיים פינקעלשטיין. שעסקין איז אינפארמירט געווארן, אז „היינט“ שאצט זייער הויך זשאבאטינסקי'ס ליטערארישע ארטיקלען, אבער זיינע אטאקעס אויף דער ציוניסטישער ארגאניזאציע קענען נישט טאלערירט ווערן אין א ציוניסטישן ארגאן און זיין פאדערונג אריינצוזעצן זיינעם א פארשטייער אין רעדאקציע קען אויך נישט אנגענומען ווערן. וואס שייך ד"ר שעכטמאן וועלן זיינע ארטיקלען געדרוקט ווערן אויף די זעלבע באדינגונגען

ווי פריער, ער וועט אבער נישט אַנגאַזשירט ווערן ווי אַ שטענדיקער מיטאַרבער־טער און קיין דעה אויף דער צייטונג וועט ער נישט באַקומען. שעסקין איז אַוועק מיט וואָס ער איז געקומען און זשאַבאַטינסקי איז אַריבער אין „מאַמענט“. ביידע האָבן קיין גרויס נחת איינער פון צווייטן נישט געהאַט. זשאַבאַטינסקי האָט נישט געפונען קיין געמיינזאַמע שפּראַך מיט די ליינערס פון „מאַמענט“, דער סטיל און די טעמאַטיק פון זיינע אַרטיקלען האָבן פשוט נישט געפונען ביי זיי קיין אַפּקלאַנג. ער האָט פאַרלוירן די ברייטע ציוניסטישע מאַסע פון די „היינט“־ליינערס און נישט דערגרייכט צו די ליינערס פון „מאַמענט“, די פשוטע, קליינבירגערלעכע יידן, וואָס יאַרנלאַנג זיינען זייערע השגות געפורעמט געוואָרן וועדליך דער אַפּגעהיטענער, פאַרויכטיקער, „אומפאַרטיינישער“ טאַקטיק פון „נישט טשעפען אַ פליג אויף דער וואַנט“*. דאָס האָט טאַקע באַשיצט קעגן רעפּרעסיעס מצד דער רעגירונג, אַבער זשאַבאַטינסקי האָט ביי אַזאַ עולם נישט געקענט אויסנעמען.

דערווייל זיינען די רעוויזיאַניסטן אַוועק אויף פאַשיסטישע דרכים. די מיט־גלידער פון זייער יוגנט־אַרגאַניזאַציע בית־ר האָבן געטראָגן העמדלעך דווקא פון ברוינעם קאַליר, נישט געקוקט אויף די אַפּשטויסנדיקע אַסאַציאַציעס. זשאַבאַ־טינסקיין אַליין האָבן זיי באַהאַנדלט ווי אַ מין דיקטאַטאַר. דער מענטש, וואָס האָט געהאַט אַלע באַדינגונגען צו ווערן אַ פירער ביי יידן, האָט אַנגענומען פאַר גוט די פאַראַדן, אויף וועלכע די רעוויזיאַניסטן פלעגן אים אויפנעמען מיט מיליטערישע כּיבודים און די בית־ר־יוגנט האָט דעפּילירט מיט דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג פון ברוינע העמדלעך, פענער, מיליטערישע מוזיק — אַזוי ווי עס איז געווען אין דער מאַדע אין דער תקופה פון די דיקטאַטאָרן אין די דרייסיקער יאָרן אין אייראָפּע. דער יידישער עולם האָט געקוועטשט מיט די פלייצעס, נישט פאַרשטאַנען, נישט געוואָלט האָבן דערמיט קיין משאַומתן. צו דער זעלבער צייט האָבן די רעוויזיאַניסטן אויסגענוצט דעם „מאַמענט“ פאַר אַ קאַמפּאַניע קעגן דער ציוניסטישער וועלט־אַרגאַניזאַציע, אַ קאַמפּאַניע וואָס איר גלייכן איז נישט געווען באַקאַנט אויף דער יידישער גאַס. נאַטירלעך, אַז דאָס האָט דעם „מאַמענט“ נישט געהאַלפּן. דער עולם האָט נישט געוואָלט נעמען אין

---

* צבי פּרילוצקי האָט אַנגעזאָגט זיינע מיטאַרבעטערס, זיי זאָלן נישט אַנגרייפּן קיינעם, שרייבן יוצא־דופּניק, נישט טשעפען אפילו אַ פליג אויף דער וואַנט, ווייל אַ פליג קען אויך האָבן אַ „פירער“ (4 גראַשן, דער פּרייז פון אַ צייטונג פאַר די רוסישע צייטן). אגב האָבן די שותפים פון „מאַמענט“ געהאַלטן, אַז פון דעם זעלבן טוּחרישן שטאַנדפּונקט איז גלייכער צו פאַרשווייגן די עקזיסטענץ פון „היינט“ און דעריבער האָט מען אים בכלל נישט דערמאַנט אויף די שפּאַלטן פון דער צייטונג. „היינט“ האָט אין „מאַמענט“ געהייסן „אַ געוויסע צייטונג“.

האנט א צייטונג, וואס האט נישט אויפגעהערט צו דרוקן רכילות און פאשקווילן קעגן די אַנערקענטע ציוניסטישע פירערס.

דערצו האט זשאבאטינסקי אַנגעהויבן צו פירן אונטערהאַנדלונגען מיט דער פוילישער רעגירונג, אַן פאַרשטענדיקונג און אַן דעם וויסן פון די פירערס פון פוילישן יידנטום. משמעות, אַז זיי האבן געפונען אַ געמיינזאַמע שפראַך, ווייל די רעוויזיאַניסטן זיינען געוואָרן גאַנצע שמעלקעס ביי דער מאַכט. די סיבה פון דער פריינדשאַפט איז קלאַר געוואָרן, ווען זשאבאטינסקי האט אַנאַנסירט זיין פלאַן פון אַ מאַסן-עוואַקואַציע פון די יידן פון פוילן אין משך פון 10 יאָר צייט. די פוילישע רעגירונג האט זיך אַליין אַרומגעטראָגן מיט גירוש-אידעען און ווען דער עוואַקואַציע-לאַזונג איז געקומען פון דער יידישער זייט, איז דאָס פאַר איר געווען זייער באַקוועם. די יידישע געזעלשאַפט האט זיך אַפגעטרייסלט פון די רעוויזיאַניסטן, עס איז אַוועק אַזוי ווייט, אַז דער „מאַמענט“ האט פשוט נישט געקענט מער דרוקן זיינע אַרטיקלען. אַזוי האט זיך געענדיקט זשאבאטינסקיס פערזענלעכע קאַריערע אין דער דאָזיקער צייטונג, אַבער נישט דער איינפלוס פון די רעוויזיאַניסטן.

די געשעפטן פון „מאַמענט“, וואָס זיינען שוין עטלעכע יאָר געגאַנגען באַרג אַראָפּ, זיינען צו יענער צייט געוואָרן קריטיש. מען האט געבאַרגט געלט אויף רעכטס און לינקס און די הויכע צינזן אַליין האבן אַריינגעשלונגען קאַלאַסאַלע סומעס. דער סוף איז געווען, אַז די קרעדיטאַרן האבן אַנגעגעבן אין געריכט און געפאַדערט צו באַשטימען אַן אויפזעער (סינדיק) צו פאַרויכערן זייערע אינטע-רעסן. דאָס האט געבראַכט רעזולטאַטן, אויף וועלכע קיינער האט זיך נישט געקאַנט ריכטן. די פוילישע מאַכטהאַבערס האבן געזוכט אַ וועג ווי אַזוי צו קריגן אַן איינפלוס אויף דער יידישער עפנטלעכער מיינונג און דער קריזיס אין „מאַמענט“ האט געגעבן אַ גוטע געלעגנהייט דאָס צו דערגרייכן.

פאַר דעם אויפזעער פון „מאַמענט“ האט דאָס געריכט באַשטימט אַ גאַנץ יונגן אַנפאַנגער, דעם אַדוואַקאַט מאַרעק קאַגאַן. עס האט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז נישט געווען קיין צופאַל, און אַז עס האט זיך נישט געהאַנדלט וועגן די אינטערעסן פון די קרעדיטאַרן. קאַגאַן איז געווען אַ רעוויזיאַניסט, זשאבא-טינסקיס אַ געטרייער נאַכפאַלגער. זשאבאטינסקיס פראַיעקט פון אַ מאַסן-עוואַ-קואַציע פון די יידן פון פוילן האט זיך אַנגעשטויסן אויף דער איינשטימיקער אַפאַזיציע פון דער יידישער פרעסע און, איבערגעבנדיק „דעם מאַמענט“ אין זייער רשות, האט די מאַכט געגעבן די רעוויזיאַניסטן אַ צייטונג צו פירן זייער קאַמפאַניע.

קאַגאַן האט נישט געהאַט אין זינען די קרעדיטאַרן און נישט געוואָרגט פאַר דעם וויל פון דער צייטונג. ער האט געמאַכט יד-אחת מיט ד"ר גאַטליב, נאַמינירט אים פאַר שעף-רעדאַקטאָר מיט אַ גרויסן געהאַלט און הגם די מיט-אַרבעטערס האט ער רעדוצירט די שכירות ביו גאַר און געצאַלט נישט פינקטלעך,

זיינען רעוויזיאניסטישע פארטיי-אגיטאטארן אנגאזשירט געווארן צו שרייבן פאשקווילן קעגן דער ציוניסטישער באוועגונג, די ציוניסטישע פירערס, די קרנות און זייער ארבעט אין ארץ-ישראל. די אַנטי-ציוניסטישע העצע איז אוועק אזוי ווייט, אַז דער פירער פון „מזרחי“ אין פוילן, הרב יצחק ניסענבוים (1868 — 1942), וואָס פלעגט אין „מאַמענט“ רעגולער דרוקן אַרטיקלען, האָט אַלס פּראָ-טעסט אויפגעהערט צו שרייבן אין דער צייטונג. דאָס זעלבע האָט געטאָן ד״ר איגאַנצי שוואַרצבאַרד (1888 — 1961), אַ מנהיג פון „עת לבנות“, וווּ ד״ר גאַטליב איז געווען צווישן די פירערס פון דער פּאַרטיי. ווען גלייכצייטיק מיט דער דייווערסיע-קאַמפּאַניע קעגן דער ציוניסטישער וועלט-באַוועגונג זיינען די יידישע רדיפות אין פוילן פאַקטיש אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויפן צווייטן פּלאַץ אויף די שפּאַלטן פון „מאַמענט“, האָבן אַ סך מיטאַרבעטערס, וואָס זיינען נישט מספּים געווען מיט די וועגן אויף וועלכע זייער צייטונג איז אַוועק, געזוכט אַרבעט אין אַנדערע צייטונגען. נח פּרילוצקי איז אַריבער אין „אונדזער עקספרעס“, פון די אַנדערע שרייבערס, וואָס זיינען געווען קעגן דעם נייעם קורס פון „מאַמענט“, דערמאַנען מיר בן-ציון כּילינאַוויטש אין קאַפּיטל 21.

מען האָט פאַרגעוואָרפן קאַגאַנען, אַז ער אינטריגירט קעגן די פּראָפּעסיאָנעלע פּאַראיינען, אַז ער באַליידיקט אַלטע, פּאַרדינסטפולע מיטאַרבעטערס, פּראָוואַ-צירט אומנויטיקע קאַנפּליקטן און ווען ער האָט ווידער אַ מאַל רעדוצירט די גראַשעדיקע שכירות, האָבן די מיטאַרבעטערס דעם 20טן פעברואַר 1939 פּאַר-שטרייקט, אָבער ווען זיי האָבן זיך אומגעקערט צו דער אַרבעט האָבן זיי ווייטער באַקומען אויסגעצאַלט הונגער-לוינען אַזוי ווי פּאַרן שטרייק. די קרעדיטאַרן האָט ער נישט געצאַלט און זיי האָבן אים פּאַרקלאַגט אין געריכט, אַז ער נעמט זיך גרויסע שכירות, אַז ער האָט געגעבן הלוואות פון דער קאַסע פון „מאַמענט“ נישט פאַר די צוועקן פון פּאַרלאַג און אַז ער האָט צוגענומען נייע נישט-נויטיקע מיט-אַרבעטערס. אָבער קאַגאַן האָט זיך דערפון ווייניק וואָס געמאַכט. ער האָט געוואוסט, אַז הינטער אים שטייען מעכטיקע פּראָטעקטאַרן.

וואָס פאַראַ ביטערע איראַניע פון גורל איז באַפאַלן דעם „מאַמענט“! די צייטונג וואָס איז געווען „נייטראַל“, אַביעקטיוו, אומפּאַרטיי, נישט געפאַ-דערט, נישט פּראָטעסטירט צו שטאַרק, אַט די צייטונג ווען זי איז בעל-כּרחו געוואָרן פּאַרטיי, איז זי אַריינגעפאַלן אין די הענט פון אַ קליינער גרופּע אַן איינפלוס אין דער יידישער געזעלשאַפט, אָבער מיט גרויס אַנזען ביי דער פּאַשיסטישער רעגירונג. די געשעענישן אין „מאַמענט“ האָבן באַוווּזן ווי לייכט די רעגירונג קען אַרויפלייגן אַ האַנט אויף אַ יידישע צייטונג. די לייטונג פון „אַלט-ניי“ האָט אין דעם געזען אַ געפאַר פאַרן „היינט“ און געזוכט מיטלען ווי אַזוי זיך צו באַשיצן. עס וועט אויסקומען צו ריידן וועגן דעם מער אויספירלעך אין קאַפּיטל 21.

קאפיטל איין און צוואנציק

זומער 1939

עס איז זומער 1939, שוין נאכן איינגלידערן עסטרייך אין דייטשישן רייך און נאך דער טראגעדיע פון טשעכאסלאוואקיע. איצט איז געקומען די ריי אויפן פוילישן בוועמפריינד. היטלער פאדערט דאנציק און דעם דאנציקער קארדאר. יש אומרים, אז ער וועט פאדערן מער. דער פויליש-דייטשישער פלירט האט זיך פלוצעם געענדיקט — און נישט צוליב פוילנס שולד. מיט א מאל ווערט די לופט געדיכט, די שטימונג געשפאנט, די צוקונפט נישט זיכער. מען הויבט אן רעדן וועגן מלחמה.

די מאכט באמיט זיך צו בארויקן די געמיטער. אין רעסטאראן פון סיים לאנסירן הויכע רעגירונגס-באאמטע, „דיעות פון זיכערע קוועלן“: די דייטשישע טאנקען, וואס זעען אויס אזוי אימפאזאנט אויף די פאראדן און פאטאגראפיעס, זיינען גאר געמאכט פון בלעך; די דייטשישע מיליטערישע פילאטן זיינען 17 און 18 יאר אלט, נישט גענוג טרענירט, נישט דערוואקסן צו פארמעסטן זיך מיט דעם אויסגעצייכנטן פוילישן מיליטערישן לופטפלאט. די זעלבע באאמטע ווייסן צו דערציילן, אז עקאנאמיש שטייט נאצי-דייטשלאנד פאר א קאטאסטראפע, עס פעלן רוישטאפן, מען לעבט אויף ערוואצן, עס איז נישטא גענוג צו עסן. זיי פארזיכערן, אז היטלער וויל גארנישט קיין מלחמה מיט פוילן, ווייל ער ווייסט, אז פוילן איז מיליטעריש גוט צוגעגרייט, „וועט נישט אפגעבן קיין קנעפל פון מאנטל“ ווי מארשאל שמיגלי-רידז האט אזוי שטאלץ דערקלערט אין זיין רעדע, אין וועלכער ער האט געלאזט וויסן, אז די פוילישע מלוכה איז „שטארק, אנטשלאסן און גרייט“ אפצושלאגן דעם שונא. און פון דעסטוועגן איז דאס לאנד נישט רויק. דער עולם פיבערט, נישט געקוקט אויף די אלע „לאגישע“ פארזיכערונגען.

אין אנדערע הינזיכטן איז אלץ „נארמאל“. „היינט“ איז מער ווי ווען עס איז ביז איצט פול מיט אלארמירנדיקע נייעס און ארטיקלען וועגן דער לאגע פון די יידן. די כוואליע פאגראמען און אומרוען, דער עקאנאמישער באיקאט און די אקציע ארויסצוטרייבן די יידן פון ווירטשאפטלעכן לעבן, די גירוש-לאזונגען הערן נישט אויף; סטודענטן אין פאטריאטישע ווייס-אמאראנטענע קארפאראציע-היטעלעך הוליען. מיט גראבע שטעקנס, אויף וועלכע זיי האבן ארויפגעזעצט ראזיר-מעסערלעך, שלאגן זיי מפות-רצח יידישע מענער און פרויען, אלט און יונג. מחנות אולטרא-רעאקציאנערן „נארא“ און „פאלאנגא“-פאשיסטישע כול-גאנעס, פלערליי אונטערוועלט-יונגען און גלאט פינצטערע טיפן און אפענע

נאצי-אגענטן באפאלן די יידן צוזאמען מיט די סטודענטן.

מיט צוואנציק יאר פרזער, אין דער צייט פון דער מלחמה מיט די באלשע-וויקעס, איז געווען א מאדע צו שניידן בערד און ארויסווארפן יידישע פאסאז-זשירן פון די צוגן (זע קאפיטל 4). איצט, ווען פוילן שטייט פנים-אל-פנים פאר א מלחמה מיט דייטשלאנד, איז אויפגעקומען דאס געיעג נאך יידישע מאמעס און קינדער אין די שטאטישע גארטנס. די כולגאנעס קערן איבער די שפאציר-וועגעלעך מיט פיצלעך קינדער, יאגן די מאמעס, טרייבן זיי מיט געוואלט ארויס פון די גערטנער. פרויען ספאזמירן, קינדער וויינען און די אנפאלערס קוועלן אן, האבן הנאה, מאכן חוזק, קוויטשען: „פרעטש ז' זשידאמי“, „זשידושי דא פאלעס-טיני“ (בידער מיט די יידן), „יידן קיין פאלעסטינע“.

אן אנשיקעניש זיינען די פראצעסן פאר „באליידיקן דאס פוילישע פאלק“. עס איז גענוג, אז צוויי טרעגערס, א ייד און א קריסט, זאלן זיך צעקריגן און רופן איינעם דעם צווייטן „חזיר“, אדער „גנב“ און דער פוילישער טרעגער גייט אין דער פאליציי און מסרט, אז דער „זשיד“ האט אים פלומרשט אנגערופן „פוילישער חזיר“, אדער „פוילישער גנב“. דערפאר ווערט דער ייד פארמשפט אויף שווערע תפיסה, פאר באליידיקן דאס פוילישע פאלק. יידן ווערן געפלאגט און געיאגט, מען לאזט נישט כאפן דעם אטעם. יידן זיינען נאך נישט געווען אזוי הפקר, אבער קיינער נישט, קיין איין פוילישע פארטיי, אדער צייטונג, מיט גאר קליינע אויסנאמען, האט נישט ארויסגעוויזן קיין מוט ארויסצוטרעטן קעגן דער אנארכיע. פארקערט — מען איז מסכים מיט דער מאסיווער אנטיסעמיטישער קאמפאניע — ווער אפן, מיט פרייד, און ווער אין דער שטיל, באהאלטן, אבער נישט מיט ווייניקער הנאה.

גלייכצייטיק גייט אן די אקציע אויסצווארצלען יידן פון עקאנאמישן לעבן. די יארידן אין די קליינע שטעטלעך ווערן איבערגעטראגן אויף שבת, די יידן זאלן נישט קענען האנדלען; פיקעטן פארשטעלן דעם וועג צו די יידישע קראמען און לאזן פיזיש נישט אריין קיין קריסטן; יידישע הענדלערס ווערן געטריבן פון די מארקפלעצער און זיערע, „סטראגאנעס“, די טישלעך מיט דעם ביסל סחורה, ווערן פארקאפט דורך פוילישע „קופצעס“ (סוחרים), צום גרעסטן טייל, גידעריקע באאמטע, באן-ארבעטערס, בריווטרעגערס, גאסן-קערערס און זיערע ווייבער. די יידן-העצערס האבן זיי איינגעשמועסט, אז יידן ווערן רייך פון די „סטראג-גאנעס“, ווילן זיי אויך רייך ווערן איבער נאכט.

אין קאפיטל 6 האבן מיר דערמאנט, ווי שווער די ערב-מלחמה יארן זיינען געווען פארן „היינט“. די צייטונג האט זיך נישט אונטערגעווארפן די אנואגן פון דער רעגירונג ווי אזוי צו שרייבן (אייגנטלעך נישט צו שרייבן) וועגן די רדיפות אויף יידן און קאנפסקאציעס האבן זיך געשאטן אן אויפהער, עטלעכע מאל א וואך און אפילו עטלעכע מאל א טאג. ווי געזאגט איז אין יענער תקופה „היינט“ צוויי מאל פארמאכט געווארן.

און דערווייל פאָדערט דאָס לעבן דאָס זייניקע. עס איז זומערלעב. מענטשן גארן נאָך אַ ביסל פרישע לופט, ווילן פאָרגעסן דעם קאָשמאָר פון אַ לעבן אין דער טאָפלטער קלעם פון רדיפות און מלחמה-שרעק. צו חיים פינקעלשטיינען, וואָס האָט מיט זיין משפחה פאָרבאָכט די וואַקאַציע אין דעם אַלטן יידישן קוזמיר (דאָס שטעטל קאָזשימיעזש נאָד וויסלאָן), קומט צו גאָסט פון וואַרשע זיין גוטער פריינד רפאל שאַפאָר, דער דירעקטאָר פון צענטראַלן פּאַלעסטינע-אַמט אין פּוילן. ער דערציילט וועגן דער אימהדיקער שטימונג אין דער הויפטשטאָט, וועגן דער אומזיכערקייט און פחד, וואָס הערשט אין דער יידישער געזעלשאַפט. פּערזענלעך האָט ער עגמת-נפש פון זיין שוואַגער בן-ציון כילינאוויטש, אַ מיטאַרבעטער פון „מאַמענט“. צוליב די רעוויזיאָניסטן איז דאָרט די לאַגע געוואָרן אַזוי אַנגעשטרענגט (זע קאַפיטל 20), אַז כילינאוויטש האָט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן די צייטונג און שאַפאָר פּרעגט, צי וועט זיך געפינען פאַר אים אַן אָרט אין „היינט“. אין פאַרלויף פון שמועס האָט זיך פינקעלשטיין פאַרטרויט, אַז די פאַרוואַלטונג פון „אַלט-ניי“ איז באַזאָרגט, אַז עס קענען קינסטלעך געשאַפן ווערן אומשטאַנדן, וואָס וועלן פירן דערצו, אַז אין „היינט“ זאָל געשען דאָס זעלבע, וואָס אין „מאַמענט“. די באַלעבאָטים פון „היינט“ זיינען שולדיק חובות וואָס זיי צאָלן אָפּ אין חודשלעכע ראַטעס. אָבער טאַמער וועט די מאַכט וועלן אַרויפלייגן אַ האַנט אויפן „היינט“, קען זי אונטערשטעלן מענטשן אַפּצו-קויפן די חובות און זיי וועלן דערנאָך פאַדערן, אַז אַלע חובות זאָלן ווערן באַצאָלט מיט אַ מאָל, אין איין טערמין. דאָס וועט נאַטירלעך זיין גישט מעגלעך און דעמאָלט וועט אַריינגעזעצט ווערן אַן אויפזעצער פלומרשט צו היטן די איג-טערעסן פון די אונטערגעשטעלטע מלווים. דער ביישפּיל פון „מאַמענט“ האָט באַוווּזן, אַז עס איז גאַרנישט אַזוי שווער דורכצופירן אַזאַ טריק און די געשעע-נישן דאָרט האָבן געלערנט צו וואָס פאַראַ טרויעריקע רעזולטאַטן דאָס פירט. שאַפאָר איז מספּים געווען, אַז די זאַרג פון „אַלט-ניי“ איז באַגרינדעט. טראַכטנדיק אויפן קול האָט ער געזאָגט, אַז מען דאַרף די ציוניסטישע וועלט-עקזעקוטיווע אויפּמערקזאַם מאַכן אויף דער ספּנה. טאַמער פּאַלט „היינט“ אַריין אין פיינטלעכע הענט, וועט דאָס זיין אַ פאַרלוסט גישט נאָר פאַר די יידן אין פּוילן, נאָר אַ קלאַפּ פאַר דער ציוניסטישער באַוועגונג. שאַפאָר איז געווען זיכער, אַז די עקזעקוטיווע וועט זיך גישט אַפּזאָגן צו העלפן. זיין עצה איז געווען, אַז חיים פינקעלשטיין זאָל אין אויגוסט פאַרן קיין זשענעווע צום 21סטן ציוניסטישן קאָנגרעס און אויפקלערן די לאַגע פון „היינט“.

דעם 21סטן אויגוסט 1939 איז חיים פינקעלשטיין געפאַרן קיין זשענעווע אין שליחות פון „היינט“. יצחק גרינבוים האָט געהאַלפן פירן די געשפּרעכן און פינקעלשטיין האָט באַקומען אַ פאַרמעלן צוואַג אויף אַן הלוואה פון אליעזר קאַפּלאָן, דעם פינאַנץ-לייטער פון דער עקזעקוטיווע. דער „קרן היסוד“ האָט געהאַט אין פּוילן באַדייטנדיקע סומעס געלט, וואָס די רעגירונג האָט גישט

דערלויבט ארויסצופירן און עס איז געווארן אפגערעדט, אז „היינט“ וועט באקומען א הלוואה פון די געפרוירענע פאנדן כדי אפצורייניקן דאס געשעפט פון די חובות. פרטים האבן געזאלט באהאנדלט ווערן אין ווארשע, ווהין קאפלאן האט געדארפט קומען באלד נאכן קאנגרעס, „אויב עס וועט נישט זיין קיין מלחמה“.

קאפיטל צוויי און צוואנציק

די לעצטע טעג פון „היינט“

די ווארשעווער פרעסע, וואָס איז דערשינען פרייטיק פרי דעם 1טן סעפטעמבער 1939, האָט נישט געהאַט קיין ידיעות וועגן דעם פלוצעמדיקן דייטשישן אַנפאַל. דער ערשטער לופטאַנגריף אויף וואַרשע איז געקומען אַרום 4:30 אין דער פרי, ווען די צייטונגען זיינען שוין געווען אָפּגעדרוקט. „היינט“, וואָס איז שבת נישט דערשינען, האָט ערשט זונטיק, דעם 3טן סעפטעמבער, געקענט ברענגען די ערשטע ידיעות וועגן דער מלחמה.

יידן האָבן געגלייבט, אַז די מלחמה וועט אַ סוף מאַכן צו היטלערס ממשלה. די יידישע באַפעלקערונג האָט מיט ענטוויאַזם אויסגעפירט די בירגערלעכע פליכטן, וואָס די מלחמה האָט געפאַדערט. די יידישע יוגנט האָט זיך מאַסנווייז געמאַלדן צום מיליטער. אין „היינט“ זיינען געווען געדרוקט די פאַטריאָטישע אויפּרופּן פון צענטראַל-קאָמיטעט פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, פון די יידישע סיים-דעפּוטאַטן, פון דער אגודת הרבנים און פון אַנדערע יידישע אַרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן גערופּן יידן אַקטיוו זיך צו באַטייליקן אין דער פאַרטיידיקונג פון לאַנד און זאַרגן פאַר די משפּחות פון די זעלנערס.

די פרעסע האָט באַקומען צו דרוקן פאַלשע אינפאַרמאַציעס וועגן די מלחמה-אַפּעראַציעס. מיר לייענען, למשל, אין דעם זונטיקדיקן „היינט“ (נומער 204), אַז דאָס פּוילישע מיליטער האָט פאַרניכטעט הונדערט דייטשישע טאַנקען און אַראַפּגעשאַסן 34 אַעראַפּלאַנען. אַנדערע אַזעלכע אינספּירירטע ידיעות, וואָס זיינען אונטערגעטראָגן געוואָרן „פון אַמבעסטן אינפאַרמירטע קוועלן“, האָבן דערציילט, אַז „דער ערשטער טאַג פון דער מלחמה האָט זיך געענדיקט מיט דעם פולן דערפאַלג פון אונדזער אַרמיי“, אַז דאָס פּוילישע מיליטער איז אַריין קיין דייטשלאַנד און אַז דרייסיק פּוילישע אַעראַפּלאַנען האָבן באַמבאַרדירט בערלין. מאַנטיק, דעם 4טן סעפטעמבער, האָט פּולקאַוויק ראַמאַן אומאַסטאַווסקי פאַרזיכערט דורך דעם וואַרשעווער ראַדיאָ אין אַן איבערויכט פון דער מיליטע-רישער לאַגע, אַז דאָס פּוילישע מיליטער איז צוגעגרייט צו דער מלחמה בעסער ווי וועלכע נישט איז אַנדער אַרמיי. די אַלע גוטע בשורות האָט „היינט“ און זיין מיטאַג-אויסגאַבע „היינטיגע נייעס“ געדרוקט אין גוטן גלויבן צוגלייך מיט דער גאַנצער פרעסע.

אין דעם ערשטן מלחמה-נומער, פרייטיק בייטאַג, דעם ערשטן סעפטעמבער, איז „היינטיגע נייעס“ אַרויס מיט אַ גרויסן קאַפּ אין דער גאַנצער ברייט פון דער ערשטער זייט: „אָוועק מיט די הענט פון דער פּוילישער ערד!“ דער

היסטאָריקער בער מאַרק (1908 — 1966) שרייבט אין זיינע זכרונות פון די ערשטע מלחמה-טעג אין וואַרשע (דערשינען אויף פּויליש אין 1965, ז' 302), אַז דער ערשטער מלחמה-נומער פון „היינט“ פון זונטיק, דעם 3טן סעפטעמבער, האָט געמאַכט דעם שטאַרקסטן רושם“ אויף דער יידישער גאַס. אין אַ גישט אונטערגעשריבענעם אַרטיקל (מאַרק באַהויפט, אַז דעם אַרטיקל האָט געשריבן אהרן איינהאַרן) האָט „היינט“ אין קרעפטיקע ווערטער, מיט אַ געפיל פון גרויס אַפטימיזם, גערעדט וועגן דעם בשותפותדיקן גורל פון יידן און פּאַליאַקן. אין אַ הויך-פּאַטריאַטישן טאָן האָט די צייטונג אויסגעפירט: „מיט אַ טיפן, הייליקן גלויבן אין פּוילנס גערעכטיקייט און איר צוקונפט, מיט אַ גלויבן אין דעם ענדגילטיקן זיג פון דעם ערלעכן טייל פון דער מענטשהייט איבער די פּווחות פון רשעות און געמיינקייט, וועט דאָס פּוילישע יידנטום האָנט ביי האָנט מיט דעם פּוילישן פּאַלק דעם דאָזיקן אַנגעוואַרפענעם קאַמף מיט דער גרעסטער גרייט-פּאַרטיקייט מיטמאַכן. די הערצער הויך! יעשטשע פּאַלסקאַ גיע זגינעלאַ!“ (נאָך איז פּוילן גישט פּאַרלירן — דער נאַמען און די ערשטע ווערטער פון פּוילישן נאַציאָנאַלן הימן). אין דעם זעלבן געהויבענעם פּאַטריאַטישן טאָן האָט י. מ. גיימאַן געשריבן אַן עסיי „אין אַ העלדישער שעה“. מאַרק שרייבט, אַז די דאָזיקע צוויי אַרטיקלען אין דעם זונטיקדיקן נומער און די סימבאָלישע פּאַעמע „נאַכן כּירורגישן טיש“ פון ישראל שטערן, וואָס איז געווען געדרוקט אין „היינט“ דעם 1טן סעפטעמבער, אין טאָג ווען היטלער איז באַפּאַלן פּוילן, האָבן אַפּגעשפּיגלט די געמיטער פון די פּוילישע יידן אין יענע טעג. שטערנס פּאַעמע האָט געקלונגען ווי אַן אַנזאָג פון די בייזע צייטן, וואָס קומען אויף יידן. דאָס ווערק איז משמעות פּאַרגעסן געוואָרן אין די טראַגישע געשעענישן פון דער חורבן-תּקופה און איז אין דרוק מער גישט דערשינען. צום ערשטן מאַל איז די פּאַעמע רעפּראָדוצירט געוואָרן אין איינעם פון די אַרטיקלען, געבויט איפּן כתב-יד פון דער „היינט“-מאַנאָגראַפּיע, וואָס דער מחבר האָט געדרוקט אין „די צוקונפט“ (נומער 4, אַפּריל 1974, ז' 149). דער לייענער וועט די פּאַעמע געפּינען אין צווייטן טייל.

ביז דעם 6טן סעפטעמבער איז „היינט“, ווי די גאַנצע פרעסע אין וואַרשע, דערשינען נאַרמאַל. אַ ראַדיקאַלע ענדערונג איז געקומען ווען עס איז אין יענעם טאָג אַרויס דער באַפּעל, אַז מענער אין מיליטער-עלטער דאַרפן פּאַרלאָזן די שטאַט. „היינט“ איז רעדוצירט געוואָרן צו 2 זייטן, אַבער אַרויסברענגען די צייטונג אפילו אין דער פּאַרקלענערטער פּאַרם האָט געפּאַדערט גרויסע אַנשטרענג-גונגען און מסירת-נפש. דאָס הויז אויף קלאַדנע 8 איז געווען צווישן די שווער באַמבאַרדירטע בנינים און מען האָט געאַרבעט אין די חורבות. פון די דייטשישע באַמבעס זיינע געפּאַלן אַ סך קרבנות, עס איז געווען אַ סכנה אַרויסצוגיין אין גאַס. ווייניק מיטאַרבעטערס, וואָס זיינען געבליבן אין שטאַט, זיינען געקומען צו דער אַרבעט. פּאַרקויפן די צייטונג האָט מען געקענט בלויז אין וואַרשע אַליין.

צו די ליינערס אין דער פראווינץ איז זי נישט אָנגעקומען. געלט צו צאלן שכירות איז נישט געווען, די מיטארבעטערס האָבן באַקומען אַ גאָר קליינעם חלק פון זייערע לוינען, ווען אין דער קאַסע איז אַריינגעפאלן אַ ביסל מזומן פאַר די פאַרקויפטע צייטונגען אין וואַרשע. זוכנדיק הכנסה-קוואַלן, האָט די פאַר-וואַלטונג פון „אַלט-ניי“ באַשלאָסן צו פאַרקויפן אַ טייל פון דעם פאַריר-זאַפּאַס. שלמה צוקער האָט זיך באַמיט צו קריגן קונים, אָבער דאָס איז נישט געווען לייכט. בער מאַרק, וואָס האָט פאַר דער מלחמה געאַרבעט ווי אַ טעכנישער מיט-אַרבעטער אין „מאַמענט“, שרייבט אין זיינע זכרונות (ז"ו 304—305), אַז „דעם 6טן סעפטעמבער זיינען די רעוויזיאָניסטישע אַפּוטרופּסים פון „מאַמענט“ אוועק אויף מזרח און מיטגענומען מיט זיך די קאַסע... „היינט“ איז מאַטעריעל געווען אין אַ בעסערער לאַגע ווי מיר. קיינער האָט די קאַסע נישט צוגעגנבעט. די מיטארבעטערס האָבן באַקומען אויסגעצאַלט 10 פּראָצענט פון זייער נאַרמאַלער שכירות“.

דער לעצטער נומער פון „היינט“ איז דערשינען דעם 22סטן סעפטעמבער (די פּוילישע פרעסע איז אָפּגעשטעלט געוואָרן צו מאַרגנס; דעם 28סטן סעפטעמ-בער האָט וואַרשע קאַפיטולירט). משה גראַסמאַן, אַ יונגער שרייבער, וואָס האָט געאַרבעט אין דער אַדמיניסטראַציע, איז געווען איינער אַליין אין רעדאַקציע. אויפן וועג האָט ער געקלעטערט איבער די הויכע חורבות, וואָס האָבן פאַרשאַטן די וואַרשעווער גאַסן. די צייטונג, וואָס ער האָט יענעם טאָג צוזאַמענגעשטעלט, איז געווען דער לעצטער נומער פון „היינט“. ער האָט דאָרט אַריינגענומען אַ קאַפיטל תהילים אין יהוּאַשעס איבערזעצונג. (נאָך דער מלחמה האָט ער אַרויס-געגעבן דעם זשורנאַל „היימיש“ אין ישראל).

עס איז אַ ספק, צי די עקזעמפלאַרן פון „היינט“ פון די לעצטע טעג פאַר דער קאַפיטולאַציע זיינען ערגעץ וווּ פאַרבאָהאַלטן געוואָרן. בערל מאַרק דער-ציילט אין זיינע זכרונות (ז"ו 306), אַז נישט אין די ביבליאָטעקן אין וואַרשע-ווער אוניווערסיטעט און נישט אין דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק אין וואַרשע זיינען נישטאָ קיין עקזעמפלאַרן פון דער יידישער פרעסע פון דער צווייטער און דריטער דעקאַדע פון סעפטעמבער. דער לעצטער נומער פון „היינט“ אין דער ביבליאָטעק פון ירושלימער אוניווערסיטעט איז דאָטירט דעם 28טן אויגוסט 1939. ד"ר לוציאַן דאַבראַשיצקי, דער היסטאָריקער און פאַרשער פון דער פרעסע פון דער מלחמה-תּקופה, וואָס האָט ביו 1969 געאַרבעט אין היסטאָרישן אינסטיטוט פון דער פּוילישער וויסנשאַפּטלעכער אַקאַדעמיע אין וואַרשע, האָט אינפאָרמירט דעם מחבר, אַז ער האָט אין דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק געזען עקזעמפלאַרן פון „היינט“ דאָטירט ביו דעם 6טן סעפטעמבער. דער מחבר האָט געמאַכט באַמיונגען צו קריגן פּאַטאָגראַפישע קאָפּיעס פון די דאָזיקע נומערן, אָבער עס איז אים געלונגען צו באַקומען בלויז די מיקראַפילמען פון די אַכט זייטן פון דעם נומער פון זונטיק, דעם 3טן סעפטעמבער. די פּאַטאָגראַפיע פון דער ערשטער זייט,

וואס טראגט אגב דעם קלעפצעטל מיטן אדרעס פון דער נאציאנאלער ביבליאטעק, וועט דער לייענער געפינען אין דריטן טייל. פון א באגלויבטער קוועלע האט דער מחבר באקומען די ידיעה, אז אין די טעקעס פון די וויסנשאפטלעכע ביבליאטעקן אין ווארשע, אין דער נאציאנאלער ביבליאטעק און אין יידישן היסטארישן אינסטיטוט, קען מען איצט גישט געפינען מער ווי בלויז אט דעם איין איינציקן מלחמה-עקזעמפלאר פון „היינט“ נומער 204 מיט דער דאטע פון 3טן סעפטעמבער. קורץ נאך דער קאפיטולאציע פון ווארשע האט די געסטאפא געמאכט רעוויזיעס ביי אהרן איינהארן, משה אינדעלמאן (ווי מיר שרייבן אין קאפיטל 9 איז משה אינדעלמאן פארשיקט געווארן אין א לאגער), ב. יאושואן און חיים פינקעלשטיין. געסטאפא-אגענטן זיינען געקומען אויף כלאדנע 8 און איבערגעלאזט די אונטערנעמונג אין חורבות, דאס מעבל צעבראכן, די מאנוסקריפטן און ארכיוון צעריסן און צעשיט, די טעכנישע איינריכטונגען פארניכטעט, אבער גישט די דרוקעריי. 7 לינאטיפן, די גרויסע ראטאציע-דרוקמאשין און אנדערע מכשירים און מאשינען פון דער דרוקעריי זיינען ארויסגעפירט געווארן קיין דייטשלאנד.

צווייטער טייל

זכרונות און אפשצונגען

א. גאלדבערג

די אַנטישטייונג און דער וועג פון „היינט“ *

קודם-כל — „געשיכטע“:

...מיט ש. י. יאצקאן האב איך זיך באקענט באַלד נאָך מיין קומען קיין וואַרשע (אַקטאָבער 1902) אין הויז פון אונדזער אומפאָרגעסלעכן פריינד, דעם ווונדער-באַרן יידישן פּאַלקסטריבון און אַריגיניעלן דענקער אלתר חזן ז"ל, וועלכער איז געשטאַרבן אויף אונדזערע ביידנס הענט. נאָכן שליסן זיך פון „הצופה“ (אין יולי 1904), ווען ה. ד. נאַמבערג און איד זיינען פאַרבליבן אַן אַרבעט, בין איד געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון „הצפירה“ דורך ש. י. יאצקאָנס שטאַרקער אונטערשטיצונג, נאַטירלעך, מיט נ. סאַקאַלאָווס הסכמה, כּדי, ווי עס האָט דעמאַלט געהייסן, אַריינצוברענגען אין רעדאַקציע אַ ביסל „פּריש בלוט“. און ווען אויך די „הצפירה“ איז פאַרמאַכט געוואָרן, זיינען אויפגעוואָרפן געוואָרן פאַרשידענע פּלענער, און, ענדלעך, האָט זיך יאצקאָן אָפּגעשטעלט אויף דער יידישער קאַפּיקע-צייטונג. „דער אַרויסגעבער פון דער צייטונג“ — האָט ער זיך מיר פאַרטרויט — „וועט זיין נח פינקעלשטיין“...

פינקעלשטיין און איד זיינען בני-עיר, פון בריסק, און נאָך אין מייע גאַר יונגע יאָרן האָב איך געוואוסט, אַז נח פינקעלשטיין איז דער ליבלינג פון שטאַט. אַחוץ וואָס ער, ווי אַ רייכער און זיידענער מענטש, האָט געהאַט אַן אָפּן האַרץ און אַן אָפּענע האַנט, איז זיין שטוב געווען אַ בית-ועד לחכמים אין בעסטן זין פון וואַרט. ער איז געווען דעלעגאַט פון ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס אַן, ביי אים איז געווען דער צענטער פון געזעלשאַפּטלעכער און ציוניסטישער אַרבעט, ביי אים האָט איר באַקומען „די וועלט“ (ציוניסטישער צענטראַל-אַרגאַן, אַרויס-געגאַנגען אין בערלין), דעם לעצטן צירקולאַר פון „פּאַסט-צענטר“ (קיישינעוו), ביי אים האָבן מיר אויך געזען צום ערשטן מאַל הערצלס אַן אייגנהענטיקן בריוו און ביי אים האָט איר אויך באַקומען דאָס נייעסטע בוך פּמעט אין אַלע אייראַ-פּעישע שפּראַכן (זעלבספּאַרשטענדלעך: קודם-כל אין העברעיִש און יידיש)...

ער איז געווען פאַרזיצער פון אַלע וואַרשעווער ציוניסטישע פאַראייניגען... נאָך געוויסע טעכנישע צוגרייטונגען, אין וועלכע עס האָט זיך שטאַרק באַטייליקט נחמיה פינקעלשטיין, נחס יינגערער ברודער, איז מאַנטיק, דעם 28סטן מאַי 1906, דערשינען דער ערשטער נומער פון דער קאַפּיקע-צייטונג „טאַגעבלאַט“

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח—תרפ"ח, 1908 — 1928, ז"ז 3—4.

אונטער דער רעדאקציע פון ש. י. יאצקאן און ביי דער מיטארבעטערשאפט פון פריינד א. גאווע (אויך אַ געוועזענער מיטארבעטער פון „הצפירה“) און פון מיר. פון סעפטעמבער 1906 ביז אויגוסט 1907 האָב איך אין „טאָגעבלאַט“ נישט מיטגעאַרבעט. ווען איך האָב זיך צוריק אומגעקערט צו מיין אַרבעט, האָבן מיר אַפט גענומען רעדן וועגן אַרויסגעבן אַ גרויסע צייטונג... און אין אַנהייב יאָנואַר 1908 איז דערשינען דער ערשטער נומער פון דער צוויי־קאָפּיקע־צייטונג — „היינט“...

די ערשטע פּאַר חדשים האָט „היינט“ דעם דערוואַרטעטן דערפּאָלג נישט געהאַט, און ווי דער שטייגער איז אין אַזעלכע פּאַלן, האָט מען געזוכט די חסרונות אין דער צייטונג גופא, דהיינו: „היינט“ איז עפעס אַ מין גאַנץ ניי באַשעפעניש אין ייִדישן צייטונגס־וועזן, צו וועלכן דער עולם איז נישט צוגע־וויינט, דער נאָמען אַליין פון דער צייטונג „היינט“ (וועלכער איז, אגב, אַנגע־נומען געוואָרן לויט מיין פּאַרשלאָג). קאָן נישט ווערן פּאַפּולער, ער לאָזט זיך אפּילו נישט דעקלינירן, און אַזוי ווייטער. דערנאָך אַבער, ווען דורך אַנגע־שטרענגטער געשיקטער זשורנאַליסטישער אַרבעט... איז דער טיראַזש פון „היינט“ כּסדר געשטיגן, ערשט דעמאָלט זענען די פּריערדיקע „חסרונות“ פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין מעלות...

אַ פּאַר ווערטער נאָך וועגן דעם וועג פון „היינט“, ד״ה וועגן זיין ייִדישער ריכטונג, זיינע צילן און אויפגאַבן... די גרינדער און פירער פון אונדזער צייטונג זיינען קינדער פון יענעם דור, וואָס האָבן אין זייער יוגנט דורכגעמאַכט דעם שווערן בין־השמשות אין ייִדישן, ווי אין אַלגעמיינעם לעבן... ווען זיי האָבן דערהערט דעם רוף פון אומשטערבלעכן הערצל: לאַמיר שאַפן אַ היים, די אַלטע היים, פּאַר דעם ייִדישן פּאַלק! און ווייל זיי זיינען געשטאַנען און שטייען מיט ביידע פיס אין סאַמע געדיכטן פון ייִדישן לעבן, האָבן זיי ממילא אויך געהערט צו יענער מחנה, וואָס פּאַרשטייט, אַז גלייכצייטיק מיטן שאַפן די היים, מוז אויך געשאַפן ווערן דאָס פּאַלק. און דאָס לעצטע קאָן דאָך געשען נאָר דורך אַ לאַנגן, האַרטנעקיגן קאַמף אויף צוויי פּראָנטן: פון איין זייט — קעגן דער פּאַרגליווערונג, קעגן דעם „התאבנות־הלב“, און פון דער צווייטער — קעגן דער פּאַרלייקענונגס־אידעאָלאָגיע, קעגן דער אַסימילאַציע אין אירע אַלע פּאַרמען, אין אירע אַלע אויסדרוקן, אין אירע אַלע דערשיינונגען.

מיר זיינען געקומען צו דער ייִדישער פרעסע, צו דער ייִדישער זשורנאַליסטיק נישט נאָר ווי צו אַ פּרנסה־קוועלע, ווי צו אַ פּאַך (הגם), ווי קיינער וואָגט נישט אַפּצולייקענען, האָט מען אונדז נאָך ביז איצט אויך ווי פּאַכלייט נישט איבער־געשטיגן), נאָר ווי צו אַ מיטל, וואָס העלפט אונדז צו פּאַרווירקלעכן אונדזער לעבנס־אידעאָל. אַ צייטונג אַלס מיטל צו אַזאַ גרויסן ציל מוז קודם־כל זיין ריין; אַ צייטונג אַלס מיטל צו אַ גרויסן אידעאָל קאָן נישט פּאַרוואַנדלט ווערן אין

א „לעבלעך“ אינפארמאציע-און פארוויילונג-בלאט, נאך יעדער נומער אירער מוז זיין א שופר, א מאנער, א וועקער, א צייטונג מיט אזעלכע אויפגאבן מוז קאנצענטרירן ארום זיך גישט די, וואס רופן צו שלום מיט אונדזערע איצטיקע לעבנס-באדינגונגען, גישט די, וואס זינגען פסדר איינשלעפערונגס-לידער, נאך די יעניקע, וואס זיינען אומצופרידן מיט אונדזער לעבן, די מאנער, די וועקער און זיי זיינען דאך די בעסטע אין יידנטום, זיי האבן דאך שוין וואס צו פארצייר כענען אויף זייער חשבון...

אפט מאל, ווען מיר ווילן זיך אליין קאנטראלירן, אויב מיר האלטן זיך ביי דעם ריכטיקן וועג, איז גענוג דער פאקט, אז קיין יידישע צייטונג האט גישט געהאט אזוי פיל פרעמדע קאנפיקאציעס און אייגענע חרמות, ווי מיר. קיין צייטונג, קיין שום רעדאקטאר פון וועלכער עס איז צייטונג איז גישט אזוי פיל באקעמפט און פערזענלעך אנגעגריפן געווארן, ווי מיר...

און גישט זעלטן, אין טעג פון קלעפ, וועלכע פעלן גישט ביי אזא שווערער און פאראנטווארטלעכער ארבעט, ווען מידקייט און אפהענטיקייט שיינען זיך צו באהערשן, איז גענוג, אז מען זאל זיך דערמאנען אן די הונדערטער טויזנטער, וואס דו און דיינע נאענטע האבן דערצויגן, אז זיי זאלן הערן אייער רוף, רעדן מיט אייער לשון, קעמפן פאר אייער אמת; עס איז גענוג, אז צו דיינע אויערן זאל דערגרייכן דאס געזאגט פון די אויסגעלייזטע אויף די הרייהודה, אין עמק און אין גליל, א געזאגט, וואס ווערט פון זיך אליין געבוירן נאך ביי גרויסע היסטארישע שאפונגס-פראצעסן. די מידקייט פארשווינדט דעמאלט, די ברוסט ווערט אויסגעברייט דורך אינערלעכער טיפער גליקזעליקייט, און דו ווייסט אליין גישט ווער — מן הסתם דער אלטער נצח ישראל — עס רוימט דיר אריין אין אויער:

— גליקלעך זענט איר, וואס אויך אייערע הענט זענען געווען דערביי.

א. איינהארן

נאך דרייסיק יאר*...

...געמישטע געפילן פון שטאלץ און אחריות מוזן באהערשן די... מיטגלידער פון דער „היינט“-משפחה... ווען זיי ווארפן א בליק צוריק אויף דעם דורכגעגאנגענעם וועג. דער וועג איז פול מיט גריבער, שטיינער און דערנער. אין די דאזיקע דרייסיק יאר זיינען דאך אין דעם לעבן פון יידישן פאלק פארגעקומען אלערליי אויפטרייסלונגען, דערהויבונגען און דורכפאלן, וואס וואלטן געקלעקט

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938, ז"ז 5—6.

אויף גאנצע יארהונדערטער. און די צייטונג, וועלכע נעמט ערנסט איר ראל פון א פרעסע-ארגאן... קאן זיך דאך נישט באנוגענען בלויז מיט דערציילן וועגן די געשעענישן, זי מוז דאך זיין א מיטשאפערין און מיטוויקערין אין זיי. ווי-זשע קאן איינער, וואס האט כמעט די גאנצע צייט מיטגעמאכט די ארבעט אין דעם ווארשטאט, ווו עס איז אין דער באדייטנדיקער מאס פארמירט די יידישע עפנטלעכע מיינונג, גלייכגילטיק א קוק טאן הינטערוויילעכץ אויף דעם לאנגן דורכגעגאנג-גענעם שליאך? ווי זאל זיין הארץ נישט איבערפולט זיין אין אזא מאמענט מיט א שלל פון געפילן, וועלכע דער אפשווס פון אזא געוואלדיק רייכער תקופה מוז ארויסרופן?

„היינט“ איז נישט געווען די ערשטע יידישע טעגלעכע צייטונג אין אייראפע. ער האט געהאט פארגעגער. אבער „היינט“ איז געווען אין אייראפע די ערשטע יידישע צייטונג, וואס האט ארגאניש באהעפט די יידישע גאס מיטן יידישן געדרוקטן ווארט. ער איז געווען דער ערשטער, וואס האט די יידישע גאס אויפ-גערודערט און דאס יידישע ווארט פארוואנדלט אין א געזעלשאפטלעכן כוח... דער טאג, ווען „היינט“ איז געבוירן געווארן, איז געווען דער טאג, ווען די יידישע פרעסע איז אזוי ווי מיט שטורעם אריינגעדורגנען אין די ווייטסטע און פארווארפנסטע געסלעך פון דער יידישער ארעמקייט.

מיט וועלכן כוח האט עס „היינט“ דערגרייכט? אין וואס זיינען באשטאנען די ספעציעלע אייגנשאפטן, א דאנק וועלכע ער האט זיך דורכגעבראכן א וועג צו די ברייטסטע פאלקסמאסן, וואס די פריערדיקע צייטונגען האבן זיך אומזיסט באמיט צו זיי צוצוקומען?... די סיבה איבער אלע סיבות דערפון איז געווען די, וואס „היינט“ איז געקומען מיט פרישן הייסן געזעלשאפטלעכן און זשורנאליסטישן בלוט. זיינע גרינדער האבן זיך געווארפן אין דער ארבעט פאר דער נייער טריבונע מיט פיאנערישן אייפער און ברען און וואס עס איז דאס וויכטיקסטע — מיט א גוטער קענטשאפט פון דער יידישער פאלקס-נשמה, וואס עס איז העכסט נייטיק געווען, כדי דורכן פאלק גוט פארשטאנען צו ווערן, כדי די צייטונג זאל ווערן דער ארגאן פון די ברייטע יידישע פאלקסמאסן.

„היינט“ איז געווען די ערשטע יידישע צייטונג אין אייראפע, וואס האט געוואוסט צו קעמפן פאר עפעס אדער קעגן עפעס און צו קעמפן מיט דעם גאנצן פייער, וואס דער „פאר“ אדער דער „קעגן“ האט געפאדערט. מאנכע פון די קאמפאניעס, וואס „היינט“ האט געפירט זיינען געבליבן איבערברוכס-מאמענטן אין דער געשיכטע פון פוילישן יידנטום...

...צי דארף מען דערמאנען די מעשה-יאגעלא, אין וועלכער „היינט“ האט געשפילט די הויפטראלע?

...פאר דעם נייעם דור ליענער, וועלכער לעבט אין א צייט פון צעשפילטע ליידישאפטן אויף אלע געביטן, און פאר וועלכן שארפע פאליטישע קאמפאניעס זענען דעריבער טעגלעך ברויט, וועט עס אפשר זיין נישט גאנץ פארשטענדלעך,

ווען מיר וועלן זאגן, אז די דאזיקע וואלקאמפן זיינען געווען פון גרויסער היסטארישער באדייטונג פאר דער פארמירונג און פאר דער פארטיפונג פון דעם יידישן נאציאנאלן באוואוסטזיין. אבער דער עלטערער דור לייענער, וועלכער האט יענע קאמפן צוגעזען און טיילווייז מיטגעמאכט, וועט עדות זאגן, אז אין אונדזער אפשאצונג איז נישטא קיין טראפן גוזמא. און ער וועט אויך עדות זאגן, אז „היינט“ און נאך „היינט“ האט די דאזיקע היסטארישע קאמפן אויסגעטראגן אויף זיינע פלייצעס...

אודאי האט „היינט“ אויך פארשפילט מאנכע פון זיינע קאמפן און מיר האבן לחלוטין נישט בדעה דעם דאזיקן פאקט צו פארבארגן. אבער אויך די דאזיקע פארשפילטע קאמפן דארפן אריינגערעכנט ווערן אין דעם מאראלישן אקטיוו פון „היינט“, ווייל זיי באווייזן, אז אין זיין פובליציסטישער ארבעט האט „היינט“ אים וויניקסטן זיך אינטערעסירט צו וויסן, ווהיז דער ווינט בלאזט. ער האט געוואגט צו ווארפן אין גאס אריין לאזונגען אפילו, ווען ער האט געוויסט, אז זיי זיינען אומפאפולער. פאר אים איז גענוג געווען, אז ער אליין איז הייליק איבערצייגט געווען אין זייער ריכטיקייט, און אז די שטעלונג פון „היינט“ צו די פארשיידנסטע שטרייטפראגן אין יידישן און אלגעמיינעם לעבן איז תמיד געפלאסן פון טיפער איבערצייגונג — דאס וועלן אפילו קעגנער מוזן מודה זיין. „היינט“ איז איינע פון די זייער וויניקע יידישע צייטונגען, וואס האבן זייער פעסטע אידעישע ליניע און וואס ווילן נישט וויסן פון קאניוקטור-ליבעס. ער דינט שוין צענדליקער יארן דעם ציוניסטישן אידעאל, וועלכער איז פאר אים דער עמוד-האש אין אלע זיינע האנדלונגען, און דא מוז פעסטגעשטעלט ווערן א זאך, וועלכע מאנכע ווייסן אפשר נישט — נעמלעך, אז „היינט“ איז נישט און קיין מאל נישט געווען דער ארגאן פון א וועלכער עס איז ארגאניזאציע אדער פארטיי... ער האט קיין מאל נישט גענומען שטעלונג צו א וועלכן עס איז ענין אונטער דעם דיקטאט פון א וואסערער עס איז אפיציעלער ציוניסטישער קערפערשאפט, אדער פון וועלכע עס איז אפירנדיקע פערזענלעכקייטן פון דער ציוניסטישער באוועגונג. ער איז דער „ארגאן“ פון דער ציוניסטישער ארגאן-ניזאציע נאך אויף אזוי פיל, אויף וויפל די ארטיקלען פון זיינע פירנדיקע פובליציסטן טרעפן שטענדיק, אדער כמעט שטענדיק, צו דער איבערצייגונג פון די פערזענלעכקייטן, וועלכע שטייען ביים רודער פון דער ציוניסטישער באוועגונג... מיר שליסן אפ די דריי צענדליק יאר „היינט“ אין דעם פולן באוואוסטזיין, אז מיר האבן אין משך פון דער דאזיקער לאנגער און ביטער-שווערער צייט מיט דעם מאקסימום גוטן ווילן געדינט די אינטערעסן פון דעם יידישן פאלק בכלל און פון דעם פוילישן יידנטום בפרט. און געקערעפטיקטע דורך דעם דאזיקן באוואוסטזיין, וועלן מיר אויך ווייטער גיין מיט דעם זעלבן דערנערפולן, אבער אויך ערנפולן וועג. מיר וועלן ווייטער שטיין אויף דער וואך פון די יידישע אינטערעסן און פון יידישן כבוד. מיר וועלן ווייטער מיט אלע פוחות זיך באמנען

צו פלעגן אין די יידישע פאלקסמאסן ליבע צו אונדזער פאלק, צוגעבונדקייט צו זיינע גרויסע אידעאלן און פעסטן גלויבן אין דער אומפארמיידלעכער פאר-ווירקלעכונג פון די דאזיקע אידעאלן. און ווי לאנג עס זאל נישט דויערן די שווערע חשכות, וועלכע רינגלט אונדו איצט ארום, וועלן מיר נישט אויפהערן צו שטארקן ביים געפלאגטן יידישן מענטש דעם מוט און צו וועקן ביי אים האפענונג אויף גליקלעכע צייטן, וואס וועלן קומען.

ד"ר מ. קליינבוים

אונדזער יידישע צייטונג*

אויך אין די יובל-טעג טארן מיר נישט אריינפאלן אין א זארגלאזער זעלבסט-צופרידנקייט מיט די דערגרייכונגען פון די פארגאנגענע דרייסיק יאר. אויך אין די יובל-טעג ליגט אויף אונדו דער עול פון די אויפגאבעס, וואס מיר האבן צו דערפילן אין אנבליק פון די געשעענישן און פראבלעמען, אין וועלכע עס איז אזוי רייך די איצטיקע שטורמישע צייט. נישט אומזיסט הייסט אונדזער יידישע צייטונג: „היינט“. דער היינט איז תמיד די בריק, וואס פארבינדט דעם נעכטן מיטן מארגן.

דער היינט, דער יידישער היינט איז פול מיט דאגות און צרות, מיט אומעט און עלנט. אין אזא צייט ווערן אין דער יידישער גלות-נשמה געבוירן שטימונגען פון יאוש און שטימונגען פון איינגארטיקן יידישן בטחון, וועלכע זיינען ווי צוויי פארקערטע זייטן פון איין און דער זעלבער מטבע, ווארעם ביידע שטאמען זיי פונעם זעלביקן מקור: פון יידישן פאסיוויזם. דא האט די יידישע צייטונג צו דערפילן אן ערשט-ראנגיקע פאלקס-דערצייערישע פליכט: וועקן דעם יידישן אקטיוויזם; אויסשמידן דאס יידישע נאציאנאלע באווסטזיין, וואס גיט צו א העכערן זין די ליידין און פארטרייבט ממילא דעם יאוש; פלעגן אין יידישע הערצער די גרויסע יידישע האפענונג, וואס איז ווי א שפרודלדיקער קוואל פון לעבעדיקער ענערגיע, און וואס פארטרעט דעם רעזיגנאציע-פולן בטחון.

דעריבער הערן מיר נישט אויף קלאר צו מאכן דעם יידישן עולם, און די יידן-רדיפות מצד א היטלער, א מוסאליני און זייערע גייסטיקע שקלאפן אין די פארשיידענע לענדער — זיינען נישט קיין נאטור-קאטאסטראפע, קיין דונער פון העלן הימל; און די יידישע לאגע אין דער וועלט הענגט צוזאמען מיט די אלגעמיינע דערשיינונגען און פראצעסן פון דער היינטיקער תקופה; און אונדזער

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938, ז"ז 6—7.

תקופה שטייט אונטערן צייכן פון א דראמטישן געראנגל, פון א מלחמת גוג ומגוג צווישן צוויי מעכטיקע כוחות: צווישן דעם כוח פון פעלקער-שנאה און מענטשן-פיינדשאפט, פון קריג און גוואלט-טאטן, פון גאטלאזיקייט און דערני-דערונג פונעם מענטשלעכן יחיד — און דעם קעגנזעצטן כוח פון פעלקער-פרייהייט און מענטשן-ליבע, פון שלום און יושר, פון דערהויבן דעם יחיד און פלעגן אין אים זיין צלם-אלקים. דער דאזיקער קאמף פילט אויס די געשיכטע פונעם היינטייקן דור, ער באשטימט אלע געשעענישן, אלע צוזאמענשטויסן און אלע פארבינדונגען, אלע אומגליקן און יעדע טרייסט. דאס יידישע פאלק איז מיטבאטייליקט אין אט דעם גרויסן היסטארישן געראנגל, אין וועלכן די מלחמה צווישן אנטיסעמיטיזם און יידישער פרייהייט שטעלט מיט זיך פאר איינעם פון די עיקרדיקע עלעמענטן. עס איז, אלזא, נישטא קיין ארט נישט פאר יאוש, נישט פאר פאסיוון בטחון. מען דארף האבן אין זיך דאס באווסטזיין פון דער ווירקלעכקייט, פונעם גאנג פון דער געשיכטע, אקטיוו שטיצן די באפריינדעטע כוחות און האפן אויפן געמיינזאמען זיג. עס איז א קריג פאר דער צוקונפט פון דער גאנצער מענטשהייט; מיר זענען אין דעם דאזיקן קריג באטייליקט; מיר קאנען צוזאמען מיט אונדזערע שטארקערע און שוואכערע פארבינדעטע (עס זענען דא נאך שוואכערע) געווינען אדער פארשפילן: ווי-זשע איז דא פלאץ פאר יאוש, אדער פאר רעזיגנירטן, פאסיוון בטחון? מען דארף לייסטן ווידער-שטאנד דעם שונא, ווערן א מיטפאקטאר אינעם בלאק פון די עלעמענטן, וואס שטעלן זיך אנטקעגן דעם ווילדן „גייסט פון דער צייט“, אויפהערן צו זיין אן אביעקט, א ווילבלאזן ווערקצייג, א באלעם אונטער די פיס פון אגדערע.

...נישט דער יחיד, נישט די נאציע, נאר דער שטאט איז [איצט] דער סוביעקט פון דער געשיכטע. אין אזא צייט איז א הימלאז, שטאטלאז פאלק אויסגעשטעלט אויף דער געפאר פון אונטערגאנג. אין אונדזער דור, אין דעם סאמע נאענטסטן פעריאד, וועט באשטימט ווערן די פראגע פון א יידישער מלוכה אין ארץ-ישראל. „היינט“ וועט ווייטער פארזעצן דעם קאמף פאר א פאזיטיווער לייזונג פון דער דאזיקער לעבנס-פראגע. אין גאמען פונעם העכסטן נאציאנאל-פאליטישן אידעאל פון אונדזער אומה וועט „היינט“ זיך אנטקעגנשטעלן יעדן פרוו צו פארקלענערן דעם שוונג פון ציוניזם, צו שטערן זיין פארווירקלעכונג דורך פרוכטלאזע סעפארטיזמען, דורך אינערלעכע דיווערסיעס, דורך קאניונק-טורעלע זייטשפרונגען. „היינט“ וועט פארזעצן זיין טראדיציע פון דעם קאמפס-ארגאן פאר גרויס-ציוניזם.

אינעם קאמף פארן קיום און פאר דער אויפריכטונג פון אונדזער פאלק איז דאס פוילישע יידנטום א שליסל-פאזיציע. נאך דער אמפוטאציע פון רוסלענדישן יידנטום, נאך דער אמפוטאציע פון דייטשן יידנטום, איז דער יידישער קיבוץ אין פוילן געווארן דער גרעסטער רעזערוואר פון די יידישע פאלקס-כוחות. פון דאנען וועלן גיין גרויסע מחנות חלוצים און עולים קיין ארץ-ישראל, פון דאנען

פליסט א שטראם פון גייסטיקע ווערטן צו דעם מאטעריעל פיל שטארקערן יידנטום פון אמעריקע. די דערהאלטונג פון פאליטישע, עקאנאמישע און קולטורעלע פאזיציעס פון פוילישן יידנטום איז דעריבער — נאך דער פארשטארקונג פון ישוב אין ארץ-ישראל — די ערשטע אויפגאבע פון דער יידישער פאליטיק. און „היינט“ איז דאך די צייטונג פון פוילישן יידנטום. וועלן מיר דעריבער מוזן אונטער אלע אומשטענדן אפהיטן דעם כאראקטער פון „היינט“ ווי א טריבונע פון קאמף פאר יידישע בירגערלעכע און נאציאנאלע רעכט אין פוילן, און ווי אן ארגאן פון יידיש-נאציאנאלער, ציוניסטישער דערציאונג פון די יידישע מאסן אין פוילן, פון זייער גייסטיקן און קולטורעלן רענעסאנס.

מיר לעבן איבער א צייט פון גרויסער יידישער נויט. און אין צייטן פון פיין און נויט אנטשטייען גלייכצייטיק גרויסע אידעאלן, גרויסע גבורה, גרויסע גייסטיקע אויפשטייגן — און גרויסע דעמאראליזאציע, פינצטערע פארקנעכטונג, מוראדיקע געפאלנקייט. „היינט“ וועט ווייטער מוזן, אפט מאל פארן פרייז פון באדייטנדיקע קרבנות, פירן אויף דער יידישער גאס דעם קאמף קעגן געזעל-שאפטלעכן שמוץ, פאר אמתער מאראל אינעם עפנטלעכן לעבן. „היינט“ וועט לערנען דעם יידישן ציבור אונטערשיידן צווישן ערלעכן פאלקסדינסט און נידע-ריקן קאריעריזם, צווישן פאלקספירונג און דעמאגאגיע.

שווער וועט זיין צו שטיין ביים רודער פון דער יידישער עפנטלעכער מיינונג אין דער תקופה, וואס דערווארט אונדז. שווער וועט זיין צו לענקען די שיף פון דער יידישער געזעלשאפטלעכקייט דורך די שטורמישע כוואליעס פון אלגעמיי-נעם און יידישן לעבן. שווער וועט זיין נישט צו פארבלאנדזשען פונעם וועג, וואס פירט צום גרויסן אידעאל, אויף די שטעגן און אומוועגן, וואס ווערן באשטימט דורך טאג-טעגלעכע וואכעדיקע רעאליטעטן. די אומענדלעכע ליבע צום פאלק, די גרענעצלאזע זארג פאר זיין גורל און צוקונפט — זיי וועלן פארן „היינט“, פאר אונדזער יידישער צייטונג תמיד בלייבן דער איינציקער וועגווייזער.

ד"ר י. שווארצבארד

דעם פארקעמפער פון אפטימיזם — מיינ גרום *

דער רעדאקציע פונעם „היינט“, דעם עקשנותדיקן און אומדערמידלעכן פאר-קעמפער פון דער ציוניסטישער אידעע, פון דער ציוניסטישער באוועגונג און ארגאניזאציע, פון דער יידישער אויפלעבונג און פון דעם אויפבוי פון אונדזער

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938, ז"ז 17.

ארץ-ישראל, דעם פארקעמפער און קעמפער פאר דער פרייהייט פון דעם יידישן פאלק דא אין פוילן און אין דער גארער וועלט, שיק איך צו זיין יובל מיין הארציקן ציוניסטישן גרוס. איך טו עס נישט בלויז אין מיין אייגנשאפט אלס וויצע-פארזיצער פון אקציאנס-קאמיטעט און אלס פארזיצער פון דעם וועלט-פארבאנד פון די אלגעמיינע ציוניסטן און אין נאמען פון זיין לייטונג, נאר סתם אלס ציוניסט און פלייסיקער לייענער פונעם „היינט“.

נישט איין מאל איז מיר אויסגעקומען צו קרייזן מייע געדאנקען-גענג און אויפפאסונגען מיט יענער שיטה, פאר וועלכער עס קעמפט יארנלאנג „היינט“. נישט איין מאל האבן אונדז אין דער פראגע פון טאקטיק און אין דעם צוגאנג צו די פראבלעמען פון דעם טאג-טעגלעכן לעבן פונאנדערגעשיידט אונדזערע וועגן, צייטנווייז אפילו אין שארפערע טענער, אבער טראץ דעם אלעם, טראץ דער פארשיידנארטיקייט פון מאנכע וועגן — זענען מיר אלע ווי פארשיידענע שטראמען, וואס גיסן זיך צוזאמען אין איין ים פון ציוניסטישער ליבע צו אונדזער פאלק, צו זיין פארגאנגענהייט, קעגנווארט און צוקונפט...

„היינט“ האט אריינגעטראגן אן עלעמענט פון קריטיק, פון שטענדיקן אנאליו, פון שטענדיקער רעפלקסיע און מיר אלע קאנען היינט מיט דעם געפיל פון אינערלעכער צופרידנקייט און — אפשר וועט דאס ווארט גליק נישט זיין צו שטארק — אונטערשרייכן, אז דער אידען-קאמף איבערהאלב דער אלגעמיינ-ציוניסטישער מחנה דערנענטערט אונדז אלע ווידער צו דעם ענדגילטיקן צווא-מענשלוס, פארשמעלצונג און סינטעז פון אלע טיילן פון דעם אלגעמיינעם ציוניזם. „היינט“ וועט זיכער זיין דער טרעגער און פארקעמפער פון אט דעם אלגעמיינעם ציוניזם. יעדער פון אונדז, וועלכער איז באקאנט מיט אונדזער מעכטיקער פרעסע אין דער גארער יידישער וועלט, מוז מודה זיין, אז אין די ערשטע רייען פון אט דער יידישער און ציוניסטישער פרעסע מארשירט זייט יארן דער היינטיקער יובילאר. אין דעם כאר פון יידישער פובליציסטיק ווערט זיין שטים געהערט. און אין א כאר זינגען דאך פארשיידענע שטימען און אין אן ארקעסטער שפילן דאך פארשיידענע אינסטרומענטן.

דער וויכטיקסטער אוצר, וועלכן מיר מוזן היינט אין דער דראמאטישער צייט פון אונדזער געשיכטע אפהיטן, איז אונדזער אפטימיזם... פון די שפאלטן פונעם „היינט“ שפרודלט טאג-אויס טאג-אויס, אפילו אין די שווערסטע צייטן, דער דאזיקער אומגעבראכענער אפטימיזם פון דעם עם קשה-עורף און דערפאר קומט דעם מוטיקן באשיצער פון דעם דאזיקן אפטימיזם אין די טעג פון זיין יובל א הארציקער גרוס פון אונדז אלע.

די פּאַפּירענע מויער *

ווען אין גרעסטן יידישן רעזערוואַר, צווישן דעם שוואַרצן ים און דעם באַלטישן, האָבן סוף 19טן יאָרהונדערט אַנגעהויבן צו צעפּאַלן די מויערן פון געטאַ, — פון אינעווייניק און פון אויסנווייניק — האָט גלייכצייטיק אַנגעהויבן זיך אַריינצורייסן מיט אַ שטאַרקן שטראַם די אַסימילאַציע דורך די שפּאַלטן, וואָס זענען אַנטשטאַנען אין די מויערן. אין אייגנטלעכן רוסלאַנד — די רוסישע, אין קאַנגרעס־פוילן — די פּוילישע און אין גאַליציע — קודם־פּל די דייטשע און די פּוילישע.

די שפּראַכלעכע אַסימילאַציעס האָבן פאַרשטאַרקט צווישן די יידן די אַפּי־ציעלע אַמטן, וווּ מען האָט געמוזט דערליידיקן פאַרשיידענע אַנגעלעגנהייטן, די שול, ווהיזן דאָס יידישע קינד איז געשיקט געוואָרן, דאָס פּרעמדע ביכל און צום מיינסטן — די צייטונג, וואָס איז געגליכן צו פּסדר־טריפּנדע וואַסער־טראַפּנס, וואָס זענען אימשטאַנד דורכצולעכערן אַ שטיין: די רוסישע, פּוילישע און דייטשע טאַגצייטונג...

שווער איז געווען אַפּצוהאַלטן דעם שטראַם פון דער אַסימילאַציע... און דאָ באַמערקן זיך די פאַרדינסטן פון די גרינדער פון „היינט“. זיי האָבן אַנגעהויבן טאַג־טעגלעך, טאַג אויף טאַג, אויסשיטן אויף דער גאַס יידישע בלעטער... זיי האָבן אַנגעהויבן לערנען, רופן, וועקן דאָס נאַציאָנאַלע געפיל, דעם נאַציאָנאַלן שטאַלץ, פאַרטיידיקן קעגן די אַטאַקעס.

און פון די פּאַפּירענע בלעטער איז ביסלעכווייז געשאַפן געוואָרן גרעבערע שיכטן, אַלע מאַל גרעבערע, ביז עס איז אויסגעוואַקסן אַ מויער, אַ שטאַרקע, „פּאַפּירענע מויער“ קעגן דעם אַסימילאַציע־מבול...

די פּאַפּירענע מויער, וועלכע „היינט“ האָט אויפגעבויט אין משך פון 7,000 טעג, האָט אויפגעהאַלטן דעם אַסימילאַציע־מבול, פאַרטיידיקט דעם נאַציאָנאַלן תּוּכּן און נאַציאָנאַלן שטאַלץ — דערצויגן אַ גאַנץ דור, און דאָס אין אַן אייראָפּעיִשער פאַרם „תּורה, סחורה און געפּוצטע שטיוול“, נישט בלייבנדיק הינטערשטעליק פאַר די צייטונגען פון אַנדערע פעלקער און גלייכצייטיק איז אַלץ געטאַן געוואָרן לשמה — נישט פאַר אַנאַנסן וועגן.

און אויך אין דער צייט פון וואַלקאַמפּן, צווישן פאַרפּאָלגונגען און שאַדנס, איז „היינט“ געגאַנגען זיין וועג, דעם וועג פון פּרינציפּן און אמת, נישט אומ־קוקנדיק זיך נישט אויף רעכטס און נישט אויף לינקס. ער האָט נישט פאַרקויפט זיין קערפּער יעדן פון דער גאַס, וואָס האָט געצאַלט...

* „היינט“ יוביליי־בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז' 11.

ווי אזוי מיר האבן געארבעט*

א קליינע גרופע מיטארבעטערס זענען מיר געווען מיט צוואנציק יאר צוריק, ביי דעם געבורט פון „היינט“. איצט זענען מיר די גרעסטע קאלעגיע פון אלע יידישע רעדאקציעס.

צוואנציק יאר עקזיסטענץ, צוואנציק יאר ארבעט פון און אין א יידישער צייטונג, וועלכע שטייט, כמעט אן אונטערברוך, אין קאמף, פארדינען באשריבן צו ווערן. צוואנציק יאר פון אויפשוונג און קריזיסן, עליות און ירידות, דער-פרייענדיקע דערשיינונגען און אנטוישוונגען, שווערע נסיונות — און ווידער שטייט איצט „היינט“ אין צענטער פון יידישן לעבן, ווידער איז „היינט“ דער פארקעמפער, דער ווארט-פירער און דאס געוויסן פון דער נאציאנאל-יידישער געזעלשאפטלעכער מיינונג...

איך וויל דערציילן ביי וועלכע באדינגונגען עס איז אונדז, די ערשטע מיטארבעטער, אויסגעקומען צו ארבעטן און שאפן דעם „היינט“. קודם-כל מוז מיר דערלויבט זיין צו דערמאנען דעם פארגייער פון „היינט“, „אידישעס טאגעבלאט“, פון וועלכן „היינט“ האט זיך שפעטער אויסגעבילדעט.

דאס איז געווען נאך פסח 1906. די „הצפירה“ האט זיך פארמאכט און איך בין געבליבן אן ארבעט. איין מאל, גייענדיק פון דער רעדאקציע צוזאמען מיט ה' ש. י. יאצקאן (וועלכער איז געווען דער פאקטישער רעדאקטאר פון דער „הצפירה“), האט ער מיר געזאגט, אז ער קלייבט זיך ארויסצוגעבן א צייטונג און לאדט מיך איין אלס מיטארבעטער...

די רעדאקציע האט זיך געפונען אויף נאלעווקי 38, אין צוויי צימערן מיט א קיך. אין די צוויי צימערן איז געווען די זעצעריי מיט דער סטערעאטיפיע און פון דער קיך האט מען געמאכט א רעדאקציע-קאבינעט. א קליין שרייבטישל איז געשטאנען ביי דער וואסער-לייטונג און אין א צווייטן ווינקל — א שטענדער. ביים שרייבטישל איז געזעסן קאלעגע גאלדבערג און ביים שטענדער האב איך שטייענדיק געשריבן.

צוויי טעג פאר שבועות איז דערשינען דער ערשטער נומער פון „אידישעס טאגעבלאט“.

דאס איז געווען א קליינע צייטונג, נאך קלענער ווי צוויי זייטן פון „היינט“ און געקאסט האט עס צוויי גראשן. עס איז אבער געווען א „מועט המחזיק את המרובה“: א קליין פייער-שפריצנדער לייט-ארטיקל פון ש. י. יאצקאן (א מאל אויך א פעליעטאן און שפעטער אלע פרייטיק א וואכן-פעליעטאן), טעלעגראפישע

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז"ו 4—5.

ידיעות, יידישע און אלגעמיינע כראניק און ווארשעווער און פראווינצער נייעס. און אלץ, וואס איז געווען געדרוקט אין דער צוויי-גראשנדיקער צייטונג, האט געשפרודלט מיט לעבן: פריש-צאפלידיקע נייעס. געשריבן קורץ און דייטלעך, אין אַ לייכטער יידישער שפראך, וואס איז פארשטענדלעך געווען פאר יעדן ליינער. דער דערפאלג פון „טאגעבלאט" איז געווען אַ קאלאסאלער. שוין אין צוויי חדשים שפעטער האט ער זיך געדרוקט אין 70 טויזנט עקזעמפלארן. מהאט דאן פארגרעסערט דעם פארמאט און דאך איז דער אינפארמאציע-מאטעריאל געווען אזוי פיל, אַז עס איז נישט געווען קיין אַרט, וווּ צו שטעלן די אַנאָנסן און מהאט זיי אַנגעהויבן צו געבן בוך לבדק, וווּ עס איז נאָר געווען אַ ווייסער פלאַץ: צווישן די עמודים און אַרום זיי. ענדע זומער האָבן מיר זיך אַריבערגע-טראָגן אין אַן אייגענער דרוקעריי אויף כלאַדנע 8, וווּ עס האָט שפעטער אַנגעהויבן אַרויסגיין דער „היינט".

...די ערשטע חדשים האט דער „היינט" נישט געהאט אַזאָ דערפאלג, ווי דער „טאגעבלאט" אין זיינע ערשטע וואָכן... נאָך פסח האָט דער „היינט" לויטן מוסטער פון די גרויסע אייראָפּעיִשע צייטונגען אַנגעהויבן צו דרוקן אַ ראַמאָן אין פאַר-זעצונגען...

דער קרייז פון „היינט"-ליינער איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג, און ער האָט דערגרייכט אַ טיראַזש, וואָס קיין יידישע צייטונג אין אייראָפּע האָט נישט געהאַט. אין זיין גלאַנצצייט פון פאַר דער מלחמה (אין יאָר 1913) האָט „היינט" דערגרייכט אַ טיראַזש פון איבער 150,000 עקזעמפלאַרן. ווי ווייט די פּאַפּולאַ-ריטעט פון „היינט" האָט דערגרייכט איז צו זען פון דעם, וואָס מען האָט אַ מאָל אפילו פאַרהאַלטן אַ צוג אויף אייניקע מינוט, פּדי אויפצונעמען די גאַנצע עקספּעדיציע.

דאָס זענען געווען די יאָרן פון גלאַנץ און פּסדר שטייגדיקן דערפאלג. אָבער עס איז אַנגעקומען די מלחמה און געמאַכט פון דעם אַלעמען אַ תּל...

ב. יאושזאהן

דער ליינער פון „היינט" *

איינער פון די הייסעסטע חסידים פון „היינט" איז אונדזער ליבער ד"ר טהאַן. זיין פּאַטריאַטיזם דערגרייכט אַזוי ווייט, אַז לויט זיינע ווערטער, איז נישטאָ נאָר אַזאָ צייטונג ווי „היינט", וואָס איז, ווי ער האַלט, די בעסטע צייטונג אין גאַנץ פּוילן, נישט נאָר צווישן די יידישע, נאָר אויך אין פאַרגלייך מיט אַלע

* „היינט" יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז"ז 7-8.

פוילישע צייטונגען. צי דער דאזיקער קאמפלימענט בנוגע דער צייטונג איז, ווי יעדער קאמפלימענט, א ביסל איבערגעטריבן, אדער נישט, איז דאס אבער לגמרי נישט איבערגעטריבן בנוגע דעם ליינער פון אונדזער צייטונג. וועגן אים קען מען גאנץ דרייסט זיך אויסדריקן און זאגן: נישטא נאך אזא יידישער ליינער, ווי דער ליינער פון „היינט“.

בשעת איך האב מיט פערטהאלבן יאר צוריק, אריינטרעטנדיק אין „היינט“, דערזען פאר זיך דעם דאזיקן ליינער, איז ער געווען פאר מיר אן אנגענעמע איבעראשונג. יארן-לאנג האב איך געארבעט אין צייטונגען און די גאנצע צייט נישט געוואוסט, ווי אזוי דער ליינער זעט אויס, וואס ער פאדערט און וואס זיין פארלאנג איז. דער ליינער פון די דאזיקע צייטונגען איז נישט געשטאנען אין קיין שום קאנטראקט מיט זיינע שרייבערס. זעלטן ווען ער האט זיך אפגערופן און רעאגירט אויף דעם אלעם, וואס זיי האבן טאג-איין טאג-אויס געשריבן און גערעדט צו אים, זעלטן ווען ער האט צו זיי א בריוול געשריבן... אויב ער האט יא א מאל אין א יובל געשריבן, האט מען דאס בריוול נישט געקענט איבערליינען, מחמת סיי דער סטיל, סיי דאס לשון, סיי די ארטאגראפיע איז געווען מוראדיק צעהרגעט און עס האט זיך נישט געקלעפט א ווארט צו א ווארט... די שרייבערס האבן געהאט פאר זיך אן אומבאקאנטן, אנאנימען המון, אן אנגעלאפענעם עולם פון אן אומבאשטימטער צורה און כאראקטער, אט דאס וואס מען רופט „עולם-גולם“, צו וועלכן מען קען רעדן היינט אזוי און מארגן פארקערט. ער וועט קיין קשיות נישט פרעגן און נישט כאפן דיך ביי דער האנט, מחמת ער הויבט נישט אן צו געדענקען און עס איז אים גאר אין לינקן אויער נישט אריין, דאס וואס דו האסט געכטן געשריבן. גאנץ אפט ליינט ער גארנישט די אלע ארטיקלען און פעליעטאנען, וואס דו שרייבסט פאר אים. אויסער די „ווארשעווער כראניק“ און דעם ראמאן וועגן „מאניע מיט פראניע“, און פרייטיק די וויצן מיט די „מענטשעלעך“, דארף ער די אלע „איבעריקע נארישקייטן“ אויף פפרות. אט אזוי האט אויסגעזען על-פיר-רוב יענער ליינער, מיט וועלכן איך בין געשטאנען און געשמועסט א שטיקל צייט, אזוי א פופצן יאר סך-הכל...

אין „היינט“ האב איך דעם ערשטן מאל דערזען דאס ריכטיקע געשטאלט פונעם בעסערן טיפ יידישן ליינער, וואס פאדערט און מאנט און קאנטראלירט און רעאגירט אויף יעדע קליניקייט, א ליינער, מיט וועלכן דער שרייבער האט דאס רעכט צו שטאלצירן... און צו וועלכן ער דארף זיך באציען מיט נישט ווייניקער דרך-ארץ, ווי דער ליינער צום שרייבער. דאס איז א ליינער, וואס קען קודם-כל אליין האלטן א פען אין האנט. א ליינער, וואס פארווארפט יעדן טאג דעם שרייבער מיט בריוול, פון וועלכע אומגעפער צוואנציק פראצענט זיינען געשריבן אין א פיינעם העברעיש, און די איבעריקע על-פיר-רוב אין א ריינעם, דרוק-פעינק יידיש. וועגן דעם מינדסטן טעות, וואס דו מאכסט אין שרייבן, וועגן

דער מינדסטער נישט־ריכטיקער „פליטת הקולמוס“, קומען תיכף אן צענדליקער בריוו, נישט נאָר פון לאַנד, נאָר אויך פון אויסלאַנד, זאָגאַר פון מעקסיקע! זאָגאַר פון דעם אינדזל יאַוואָ! אויף יעדע לומדישע פראַגע אין „בריוו־קאָסטן“ — הונדערטער, הונדערטער תשובות, פול מיט בקיאות און חריפות, און צווישן זיי אויך פון ווין און פון בערלין, און פון אַ ייד אַ בן־תורה, וועלכער איז פאַרוואַגלט געוואָרן ערגעץ צווישן די פראַנצויזישע קוילן־גרובן, און פון דרום־אַפריקע, פון יאַהאַנעסבורג! דער יאַהאַנעסבורגער לייענער האָט נאָך אויף איין לומדישע פראַגע נישט פאַרפעלט צו ענטפערן מיט ציטאַטעס פון ש״ס און פוסקים! און האָט דער בחור־הזעצער דורכגעלאָזט אַ גריין אין דקדוק און אין וואָרט „בני־ברק“, למשל, האָט זיך אַריינגעכאַפט אַ דגש אין דער צווייטער „ב“, אַזוי קומט גלייך אַן אַ בריוו מיט אַ געוואַלט און מיט אַ כעס: סטייטש, ווי אַזוי דערלאָזט מען עס אַזאַ זאַך? צי דען ווייסט איר נישט, אַז נאָך אַ „י“ קאָן נישט קומען אַן אות מיט אַ דגש?

אַט אַזעלכער איז דער לייענער פון „היינט“. נישט נאָר ער רעאַגירט אויף איטלעכער קלייניקייט, נישט נאָר ער רופט זיך אַפּ אויף איטלעכער געזעל־שאַפטלעכער פראַגע, וואָס ווערט געשריבן אין דער צייטונג, נאָר ער שטייט אויף דער וואַך און מיט זיינע בריוו וועקט ער און דערמאַנט דעם שרייבער וועגן וואָס מען דאַרף שרייבן, אויף וואָס עס איז אומבאַדינגט נייטיק אין דער צייטונג צו רעאַגירן. און באַהיט זאָל ווערן דער שרייבער פון „היינט“, אויב ער פאַרגעסט זיך אַ מאָל און זאָגט אַרויס אַ מיינונג, וואָס שטימט נישט גענוי מיט דער מיינונג, וואָס ער האָט וועגן דער זעלבער פראַגע אַרויסגעזאָגט מיט אַ צייט צוריק. דער לייענער, ווייזט זיך אַפּט אַרויס אין אַזאַ פאַל, האָט אַ בעסערן זכרון פונעם שרייבער, און ער דערמאַנט עס אים גלייך, צושיקנדיק אים אויף צו מאַרגנס אַן אינטערפּעלאַציע „צי געדענקט איר, רבי קרוב, וואָס איר האָט וועגן אַזאַ ענלעכער זאַך געשריבן מיט אַ יאַר צוריק, אין דעם און דעם טאַג, אין דעם און דעם גומער?“

און באַהיט זאָל ער אויך ווערן, דער שרייבער פון „היינט“, אויב, באַרינדיק עפעס אַ דעליקאַטן ענין, פרובירט ער עס, וועלנדיק יוצא זיין פאַר אַלע צדדים, אַפּפטרן מיט אַ פאַר אַלגעמיינע פראַזן, דרייענדיק דערביי דיפּלאַמאַטיש מיט דער צונג. תיכף ומיד באַקומט ער אַ ידידי־בריוול פונעם לייענער „זייט אַזוי גוט און פאַרטייטשט מיר וואָס איר מיינט דערמיט צו זאָגן, פּשט וויל איך הערן! אַרויס מיט לשון! קלאַרע דיבורים!“ אַט אַזעלכער איז ער, דער לייענער פון „היינט“.

דאָס איז אַ מענטש מיט אַ פעסטער דעה, מיט אַ זעלבשטענדיקער מיינונג, וועלכע ער וועט נישט בייטן און נישט האַנדלען, היינט אַזוי און מאַרגן אַנדערש. איר קענט שטעלן אויף אים, איר קאַנט אויף אים אויסרעכענען.

אין טאַג פון די לעצטע סיימוואַלן זיינען מיר געזעסן אין רעדאַקציע און געפרווט צונויפשטעלן אַ השערהדיקן חשבון אויף וויפּל שטימען עס קאָן רעכענען

אין וואַרשע דער נומער 18. דער חשבון איז געווען אזוי: „היינט“ ווערט יעדן טאָג פאַרקויפט אין וואַרשע אין פּך-פּך עקזעמפּלאַרן, יעדער פאַרקויפטער עקזעמפּלאַר ווערט געליינט דורך פּך-פּך ליינערס, נמצא, אַז מען קען רעכענען אומגעפער אויף פּך-פּך שטימען, ווייל עס איז כמעט אויסגעשלאָסן — האָבן מיר געזאָגט צו זיך — אַז דער ליינער פון „היינט“ זאָל שטימען פאַר אַן אַנדער ליסטע, נישט פאַר 18. און אזוי איז עס טאַקע געווען, דער חשבון האָט כמעט ווי געשטימט, און אַנדערש האָט גאַרנישט געקאַנט זיין.

גיין, אַנדערש האָט גאַרנישט געקאַנט זיין, ווייל אַזעלכע זיינען זיי, די ליינערס פון „היינט“: די אינטעליגענטסטע, די באַוווסטזיניקע פון צווישן יידיש-ליינענדיקן פּובליקום, אַ טרייע, געשווירענע, דיסציפּלינירטע אַרמיי, אויף וועלכער מ'קען גענוי רעכענען און אויסרעכענען.

נישטאָ קיין גרעסערע באַפּרידיקונג פאַרן שרייבער, ווי איינצוטונקען די פעדער און צו שרייבן פאַר אַזאַ אַרמיי, פאַר אַזעלכע טיכטיקע, כמעט איינער ביי איינעם רייפּע, דערוואַקסענע ליינער, ווי עס זיינען די ליינער פון „היינט“.

חיים פינקעלשטיין

„היינט“ אַלס וואַרשטאַט פון אַרבעט*

דער גורל האָט געוואַלט, אַז מיר, דעם יינגסטן לויט די יאָרן מיטאַרבעטער פון „היינט“ זאָל אויסקומען זיך צו באַטייליקן אין יוביליי-בוך פון דער עלטסטער יידישער צייטונג דווקא אין דער אַפּטיילונג, וואָס האָט אַזאַ נאַענטן שייכות מיט מעמואַרן און דערינערונגען. דען וואָס פאַראַ דערינערונגען קאַן איך האָבן, אַז אַליין בין איך נישט קיין סך עלטער פון דער צייטונג? איך קען אַבער עפעס דערציילן וועגן דער ראַלע, וואָס „היינט“ האָט באַלד אין זיינע ערשטע יאָרן געשפּילט אין דער יידישער משפּחה. ביז היינט שטייט מיר פאַר די אויגן אַ סצענע פון מיין עלטערן-היים.

ס'איז פּרייטיק צו נאַכט, נאָך דעם טראַדיציאָנעלן מאַלצייט, אַבער פון טיש איילט מען זיך נישט אויפצושטיין. פאַרקערט, עס איז געוואָרן אין שטוב ביי אונדז אַ מנהג פּרייטיק צו נאַכט בלייבן אין דער היים און געמיינזאַם ליינען די צייטונג אויפן קול. די צייטונג — מיינט מען דעם „היינט“... אין אַ פּרייטיק צו נאַכט האָט מען ביי אונדז געקענט טרעפן אַ צוויי מנינים מענטשן. פיל פון זיי האָבן אַליין געקויפט דעם „היינט“, פיל פלעגן ליינען אַנדערע צייטונגען, אַבער אַלע האָבן זיי בעסער געוואַלט קומען הערן ליינען דעם „היינט“, טיילן זיך

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז' 16.

מיט די איינדרוקן און צוזאמען האָבן הגאָה פון די געלייענטע זאָכן. אַזוי בשותפות פלעגט מען דעם „היינט“ מן הסתם ליינען און מ'לייענט אים אויך איצט אין פיל הייזער, בפרט אין דער פראַווינץ, און דאָס איז אַן ספק איינע פון די סיבות, וואָס „היינט“ איז געוואָרן באַליבט און פאַפּולער, האָט אַזוי פיל איבערגעגעבענע פריינד און סימפּאַטיקער, וואָס זיינען צוגעבונדן צו זייער צייטונג, ווי צו אַן אַלטן אינטימען פריינד, מיט וועלכן עס זענען פאַר-בונדן די טייערסטע דערינערונגען.

אָדער אַזאַ מין דערינערונג:

צו דער מאַמען זענען געקומען צו גאַסט אַ פאַר פריינדינס. ביי אַ גלעזל טיי פירט מען אַ געוויינלעכן ווייבערישן שמועס וועגן קליידער, וועגן מענער, וועגן קינדער. ביז עס שעפט זיך אויס דער קוואַל און מ'ווערט אַנטשוויגן. די מאַמע איז אין אַ פאַרלעגנהייט: מיט וואָס פאַרוויילט מען די געסט, ווי רייסט מען איבער דאָס אומאַנגענעמע שטילשווייגן? מיט אַ מאַל דערמאָנט זיך איינע אַן דער דערציילונג, וואָס דרוקט זיך אין „איר“ בלאַט, אין „היינט“, און זי הויבט אַן דערציילן דעם סיפור-המעשה. לאַזט זיך אויס, אַז אַלע ליינענען זיי דעם ראַמאַן, אַלע וואַרטן זיי אַפּ מיט אומגעדולד אויף דער פאַרזעצונג, וועלכע זיי שלינגען איין מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם נאָך פאַרן פרישטיק. די ווייבער האָבן באַקומען אַ פרישע טעמע צום רעדן. דער שמועס הייבט זיך אַן אויף ס'ניי און די צופרידענע בעל-הביתטע דאַנקט אין האַרצן „איר“ בלאַט וואָס האָט זי אַזוי אַרויסגעהאַלפּן אין אַ „שווערער מינוט“.

די צייטונג, וואָס האָט באַוווּזן באַלד פון די ערשטע יאָרן פון איר עקזיסטענץ אַזוי שטאַרק צו דערנענטערן זיך צו אירע ליינער און פאַרוואַנדלט צו ווערן אין אַ פאַמיליע-פריינד, אַן וועלכן מ'קען זיך קיין טאַג נישט באַגיין — אַזאַ צייטונג מעג שטאַלץ זיין אויף איר אַרבעט.

אַבער איך וויל שרייבן וועגן „היינט“ אַלס וואַרשטאַט פון אַרבעט. איך גלויב נישט, אַז דער דורכשניטלעכער ליינער, ווען ער קויפט אַלע טאַג דעם „היינט“, גיט זיך אַפּ אַ דין וחשבון, וויפיל מענטשלעכע, און אַפט איבערמענטש-לעכע אַרבעט עס שטעקט אין אַט די פאַר זייטן פאַרדרוקטן פאַפיר. פאַרן ליינער איז געוויינלעך „היינט“ אַ קוואַל פון נייעס, אַ וועגווייזער וואָס העלפט אים זיך אַריינפירן, ריכטיק פאַרשטיין און אַפשאַצן די פאַליטישע געשעענישן, ווירט-שאַפטלעך-עקאָנאָמישע דערשיינונגען, אַ פירער, וואָס טראַגט פאַר אים דעם יידישן אידעאַל, רופט אים צו אַרבעט, פאַדערט אים אויף צו טאַטן, צו קרבנות. אַבער מיר, וואָס מאַכן דעם „היינט“, האָבן צו אים אַ גאַר אַנדערע באַציונג. פאַר אונדז איז די צייטונג אַ וואַרשטאַט פון אַרבעט, שווערער אַנגעשטרענגטער אַרבעט, וואָס איר ציל איז — אַרויסלאַזן דעם נומער, ווי עס פאַסט פאַרן „היינט“. „אַרויסלאַזן דעם נומער“ הייסט צוגרייטן די צייטונג צום דרוק, צוקלייבן

דעם מאטעריאל, די ארטיקלען און די כראניק, פארטיילן עס לויט די רובריקן, אפגעבן צום דרוק און דערווארטן זיך אויפן אפגעדרוקטן נומער. דאס ווערט אזוי דורכגעמאכט צוויי מאל אין מעת-לעת, פאר ביידע אויפלאגעס.

ווער עס שטייט גישט גאענט צו דער ארבעט, קען גישט האבן דעם מינ-דסטן באגריף ווען ער נעמט די צייטונג אין האנט, וואס פארא לאסט עס פאלט אראפ, ווען די מאשין רירט און דער נומער הייבט זיך אן צו דרוקן און מען איבערצייגט זיך, אז „אלץ איז אין ארדענונג“. יעדער נומער פון דער צייטונג איז פארבונדן מיט באזונדערע זארגן, מיט שוועריקייטן, וואס מ'דארף באקעמפן און אויסמיידן, און וואס שנעלער, ווייל די צייט איילט און עס ווערט שפעט. און אזוי גייט עס טאג אין, טאג אויס...

...אין דער קלענסטער גאטיץ פון עטלעכע שורות ליגט מענטשלעכע מי און בערוון. קוקט גישט וואס אויפן פאפיר פארנעמט די גאטיץ אזוי ווייניק ארט, וואס זי איז אפשר, ווי איר מיינט, גישט אינטערעסאנט. הערט זיך צו צום קלאנג פון די ווערטער, לייענט צווישן די שורות — און איר וועט אפשר דער-שפירן, ווי שווער עס איז אנגעקומען, איידער מ'האט זי ארויסגעבראכט אין דער צייטונג...

...מיר דאכט זיך, אז אין רעדאקציע פון „היינט“ ווערט געארבעט מיט מער אנשטרענגונג, מיט מער אמביציע און מיט מער איבערגעגעבנקייט און אפפער-וויליקייט ווי ערגעצווו אנדערש. מיר דאכט זיך, אז דער קולט פון ארבעט קומט אין אונדזער רעדאקציע צו זיין העכסטן אויסדרוק, און דאס איז דער סוד פון דערפאלג, וואס האט דעם „היינט“ דערפירט צו זיין איצטיקער מדרגה און געמאכט אים פאר דעם איינפלוסרייכסטן יידישן ארגאן אין פוילן. און מיר דאכט זיך אויך, אז צווישן דעם רעדאקציע-מיטארבעטער און דער גרויסער משפחה פון „היינט“-לייענער איז דא עפעס אן אינטימע פארבינדונג, וואס באהעפט אונדז, אין רעדאקציע, מיט אייך, די לייענער אין פוילן און אין אלע עקן פון דער וועלט, אין דער ליבע און צוגעבונדנקייט צו אונדזער-אייער צייטונג.

ש. שווערדשארף

פראצעסן פון „היינט“ *

אויפן זעקסטן שטאק פון א מיאוסער גרויס-שטאטישער מויער ליגט קאנ-דענסירט אין דער פאָרם פון מיליאָנען בענדער פראצעס-אַקטן די געשיכטע פון 30 יאר מענטשלעכע ליידנשאפטן, בייזוויליקייט און זיגד... דאס איז דער ארכיוו פון ווארשעווער קרייזגעריכט...

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938 ז"ו 41—42, 44.

אין דעם דאזיקן ארכיוו האט אויך זיין פאזיציע „היינט“ — ווי איבעריקנס יעדע צייטונג, וואס האט זיך געשטעלט פאר אן אויפגאבע צו זאגן דעם אמת. דער קאטאלאג פונעם ארכיוו איז זייער גישט פולשטענדיק. דעריבער איז אומ-מעגלעך צונויפצושטעלן א קאמפלעטע ליסטע פון די פראצעסן, אין וועלכע „היינט“ איז (דורך די פערזאנען פון זיינע מיטארבעטערס און פאראנטווארטלעכע רעדאקטארן) געווען פארמישט. פיל אקטן זיינען סתם פארלוירן געגאנגען אין די יארן פון דעם וועלטשטורעם.

...די פאר פראגמענטן, וואס מיר ווילן איבערגעבן, פרעטענדיגן גישט אויף קיין פארשונג, זייער צוועק איז גיכער צו וועקן דעם אינטערעס פאר אזא פאר-שונג און אויב זיי וועלן כאטש אין דער מינדסטער מאס צו ניץ קומען דעם דאזיקן קומענדיקן פארשער, וועלן זיי האבן זייער אויפגאבע דערפילט.

* * *

ווען „היינט“ איז געבוירן געווארן, איז שוין די פרעווענטיווע צענזור אין רוסלאנד און קאנגרעס-פוילן געווען אפגעשאפט. צוליב די ספעציפישע פארהעל-טענישן אינעם לאנד האט מען אבער געמוזט זיין זייער אפגעהיטן מיט יעדן ווארט און עס זיינען געווען פארהעלטענישמעסיק ווייניק פאלן, ווען „היינט“ האט דעמאלט געהאט צו טאן מיט דער רעפרעסיווער צענזור און מיט די פאלגן דערפון אין דער פארם פון פראצעסן. דער איינציקער פראצעס, פון וועלכן איך באזיץ דעם באשולדיקונגס-אקט — די פולע אקטן זיינען אין ארכיוו אוועקגעקומען — איז כאראקטעריסטיש דערמיט, וואס דער „חטא“, פאר וועלכן „היינט“ איז דעמאלט געריכטלעך פארפאלגט געווארן, זעט אונדז אויס היינט פשוט לעכערלעך.

„היינט“ האט נעמלעך דעם 6טן מאי 1913 אין נומער 104 „געוואגט“ אפצודרוקן א ידיעה, וואס איז נוגע דער צארישער פאמיליע, אן א באזונדערער דערלויבעניש, ווי דאס געזעץ האט געפאדערט!... און טאמער מיינט איר, אז די ידיעה וועגן דער צארישער פאמיליע איז עפעס געווען זייער א וויכטיקע — האט איר א טעות. עס איז א ידיעה, אז א געוויסער גראף בייעלעווסקי האט באקומען דאס רעכט אנצונעמען דעם טיטל גראף בייעלעווסקי-זשוקאווסקי. צו דער דאזיקער ידיעה גייט צו א „שטיקל געשיכטע פון די הויכע ספערן“. דער דאזיקער בייעלעווסקי איז נעמלעך געווען א „געהיימער“ זון פון דעם זון פונעם צאר אלעקסאנדער דעם 2טן און פון דער הויפפריילין זשוקאווסקא, א טאכטער פונעם בארקמן רוסישן דיכטער. צוליב דער מינדעריעריקייט פונעם גרויספירשט איז די הייראט דערקלערט געווארן פאר אומגילטיק, הגם עס איז אין דער צווישנצייט געבוירן געווארן א זון — טאקע דער „גראף בייעלעווסקי“. ווייטער גייט א מעשה וועגן דער טעמפערעמענטפולער הויפפריילין אליין, וואס האט חתונה געהאט מיט עפעס א בייערישן „פאן“, וועגן איר זון, וואס האט חתונה געהאט מיט א פירשטין טרובעצקא, און טאקע וועגן דער דאזיקער פירשטין,

וועלכע זאל זיין בארימט מיט אירע בריליאנטן... דער דאזיקער פאמיליע-פלאג-טער פון די „הויכע ספערן“ האט די דעמאלטיקע ליינער געמוזט גוואלדיק איג-טערעסירן. עס האט זיך אבער אויך פאראינטערעסירט מיט דער ידיעה די צענזור, וועלכע האט די צייטונג קאנפסקירט.

אגב איז אין דעם זעלבן נומער קאנפסקירט געווארן די ידיעה, אז אלעק-סאנדער קערענסקי (איינער פון די פירערס פון דער רוסישער רעוואלוציע פון 1917 און שפעטער פרעמיער-מיניסטער) האט אין דער „דומע“ געמאלדן אין צוזאמענהאנג מיט די געשעענישן אין די לענער גאלדגרובן, ווו מען האט דער-שאסן 400 ארבעטער, אז דערין זיינען פארמישט הויכגעשטעלטע פערזענלעכקייטן און אז עטלעכע טעג פאר דער שיסעריי האט מען אין שפיטאל געהייסן מאכן ארט פאר א סך פארווונדעטע און אויפן בית-עולם האט מען געהייסן זיין גרייט צו מערערע לויות...

פאר ביידע „פארברעכנס“ איז „היינט“ — אין די פערזאנען פון שמואל יעקב יאצקאן און נח פינקעלשטיין — צוגעצויגן געווארן צו פאראנטווארט-לעכקייט, ערשטנס, פאר פארשפרייטן פאלשע ידיעות מיטן צוועק צו בונטעווען קעגן דער מאכט און צווייטנס, פאר אויסזאגן אן א דערלויבעניש סודות פון דער צארישער פאמיליע, ד"ה די מעשה מיט דער ליבע פון דער הויפפריילין זשו-קאוסקאיא... ווער ווייס, צי פאר דעם צווייטן „חטא“ וואלטן די רעדאקטארן ארויסגעבער פון „היינט“ נישט באשטראפט געווארן הארבער, ווי פארן ערשטן. אידער דער פראצעס איז פארענדיקט געווארן, איז אבער אויסגעבראכן די מלחמה און די רוסן זיינען אוועק פון ווארשע...

* * *

...אין די מלחמה-יארן האט „היינט“ נישט געהאט קיין פראצעסן, ווייל אלץ, וואס איז דערשינען אין דער צייטונג, איז געווען פארויס געכשרט... די דייטשן האבן אויך נישט פארפירט קיין פראצעסן קעגן „היינט“, נאר כסדר ארויפגעלייגט אדמיניסטראטיווע שטראפן פאר פארשיידענע כלומרשטע עבירות קעגן די פרעסע-פארשריפטן. די שטראפן זיינען איבערגעחזרט געווארן און די הויך פון די שטראפן איז כסדר געהעכערט געווארן...

* * *

די ווידעראויפלעבונג פון פוילן איז דורכן „היינט“ באצייכנט געווארן אלס „גרויסער פאקט, וועלכן די בעסטע גייסטער פון דער וועלט האבן אויסגעקוקט העכער הונדערט יאר“. באלד אבער קומט אויס דעם „היינט“ צו פראטעסטירן קעגן די „עקסצעסן“, וואס זיינען פארגעקומען אין ערשטן יאר פון פוילנס באפרייבונג. עס איז דאן געווען דאס יאר פון לעמבערג, קעלץ, קאליש, לובלין לידע...

אין קורצן האט „היינט“ א פראצעס פאר מעשה-פינסק. פאר דעם באריכט פון דעם געשעעניש איז „היינט“ צוגעצויגן געווארן צו פאראנטווארטלעכקייט,

פאר פארשפרייטן פאלשע ידיעות.

די אקטן פון דעם דאזיקן פראצעס איז מיר נישט געלונגען צו געפינען. איך האב בלויז געהערט וועגן אן אויפטו פון פארטיידיקער, דעם בארימטן אדוואקאט הענריק עטינגער. היות ווי די פראקוראטור האט באהויפטעט, אז די דערשאסענע יונגעלייט זיינען פארמשפט געווארן דורך א קריגסגעריכט, האט דער פארטיידיקער פארגעלייגט ארויסצופאדערן די אקטן פון דאזיקן געריכט. אויב — האט ער געזאגט — עס וועט זיך ארויסווייזן, אז עס איז ווירקלעך געווען א געריכט, וועט דער אנגעקלאגטער רעדאקטאר פון „היינט“ דארפן פארמשפט ווערן, ווייל ער האט געשריבן אז קיין געריכט איז בכלל נישט געווען. אויב ווידער קיין געריכט איז נישט געווען, קען דער רעדאקטאר נישט באשטראפט ווערן, ווייל דאס פארשפרייטן אמתע ידיעות איז נישט שטראפבאר... דאס קרייז-געריכט איז מיט די דאזיקע אויספירונגען מסכים געווען און איבערגעריסן די פארהאנדלונג כדי ארויסצופאדערן די אקטן פונעם קריגסגעריכט. אזעלכע אקטן זיינען אבער קיין מאל נישט צוגעשטעלט געווארן.

דער פראצעס קעגן „היינט“ איז פארשולונגען געווארן דורך דער אמנעסטיע...

* * *

די אמנעסטיע האט אויך איבערגעשטראכן א צווייטן ערנסטן פרעסע-פראצעס פון „היינט“ פון יענער צייט.

אויף דער באשולדיקונגס-באנק זיינען אוועקגעזעצט געווארן נחמיה פינ-קעלשטיין און אהרן איינהארן, דער ערשטער אלס רעדאקטאר און דער צווייטער אלס אויטאר פון דעם „יאָר-איבערויכט תרע"ט" („היינט" נומ' 221 פון 24סטן סעפטעמבער 1919). אין דעם דאזיקן יאָר-איבערויכט, אין דער אַפטיילונג „פוילן", האט א. איינהארן דערמאנט די „טרויעריקע עקסצעסן" קעגן יידן אין משך פון ערשטן יאָר פון פוילנס ווידעראויפלעבונג. דער באשולדיקונגס-אַקט האט ציטירט אַ היפּשן טייל פון דעם אַרטיקל און אונטערגעשטראַכן, אַז צוליב דעם דאזיקן אַרטיקל האט דאָס קרייזגעריכט דעם 15טן אַקטאָבער 1919 באַשלאָסן אַפּצו-שטעלן דעם „היינט" דערפאַר, ווייל ער איז שוין איין מאל קאַנפּיסקירט געוואָרן און ווייל „דורך פאַרשפּרייטן באַוווּסטזיניק ליגנערישע ידיעות שטרעבט די צייטונג מיאוס צו מאַכן די פוילישע מלוכה אין די אויגן פון די ציוויליזירטע פעלקער און צו באַאומרויַקן די עפנטלעכע מיינונג..."

און צום סוף נאך אַ כאַראַקטעריסטישער פראַצעס פון „היינט" אין דער גאַר לעצטער תקופה. די לאַמזשער פראַקוראַטור האט איינגעפונען, אַז די „היינט"-באַשרייבונג פון די „געשעענישן" אין אַסטראָוו-מאַזאוויצע און נישט קיין ריכטיקע און דער אויטאר פון דער באַשרייבונג איז צוגעצויגן געוואָרן צו פאַר-אַנטוואַרטלעכקייט פאַר „פאַרשפּרייטן פאַלשע ידיעות, וואָס זענען עלול אַרויס-צורופן אַלגעמיינע באַאומרויַקונג".... פאַרן געריכט זענען פאַרבייגעגאַנגען פאַלי-ציי-עדות פון דער באַשולדיקונג. נאָך זייער פאַרהער איז שוין כמעט איבעריק

געווען דאס פארהערן די צאלרייכע עדות פון דער פארטיידיקונג — די געליטענע יידן. צום פראצעס-מאטעריאל זיינען אויך באגלייט געווארן פאטאגראפיעס פון דעמאלירטע שטובן.

דער ריכטער האט ארויסגעטראגן א באפרייונגס-אורטייל. אין די מאטיוון האט „היינט“ באקומען א קאמפלימענט: „הלוואי — האט דער ריכטער געזאגט — זאלן צייטונגס-באריכטן קיין מאל נישט זיין ווייניקער גענוי ווי דער באריכט אין „היינט“. די צייטונג האט איבערגעגעבן אומאנגענעמע, אבער אמתע פאקטן“ (ארויסגעוויזן האט זיך, אז דאס פארשפרייטן „פאלשע ידיעות“ איז באשטאנען דערין, וואס א געוויסן ייד האט מען געשפאלטן דעם קאפ נישט אין שטוב, ווי „היינט“ האט געשריבן, נאר אויף דער גאס...)

ד"ר י. דאווידזאן.

„היינט“ און יאנגעלא*

מיט העכער 16 יאר צוריק איז דאס געשען, און געשען איז נישט סתם עפעס-וואס, נאר עס האט זיך אפגעשפילט א שטיק געשיכטע, וואס האט אויסגעפילט איינס פון די שענסטע בלעטער אין דער היסטאריע פון די וואר-שעווער יידן. דאס איז געשען בעת די וואלן צו דער פערטער רוסישער „דומע“... (ד"ר דאווידזאן שרייבט אויספירלעך ווי אזוי די ענדעקעס און זייער קאנדידאט האבן געפירט די אנטיסעמיטישע וואל-קאמפאניע און דערציילט): „...וועגן דעם האט גערעדט מיט א פאטאס, וואס וואלט געווען ראוי פאר א העכערן ענין, דער „דומע“-קאנדידאט ה' קוכאזשעווסקי אויף דעם מיטינג אין דער פיל-הארמאניע. „ווען עס וואלט געשען א נס — האט דעמאלט געזאגט דער פוילישער היסטאריקער ה' קוכאזשעווסקי — און יידן וואלטן פארלאזט פוילן, ווי זיי האבן א מאל פארלאזט שפאניע, וואלטן מיר אויף די קני זיי געמוזט בעטן, אז זיי זאלן זיך אומקערן, ווארעם מיר האבן נישט די מעגלעכקייט זיי צו פארטרעטן דורך פאליאקן; צו שאפן די דאזיקע מעגלעכקייט, ארויסשטויסנדיק דעם יידן פון יעדער פאזיציע — אט דאס איז אונדזער אויפגאבע“.

ה' קוכאזשעווסקי האט אין זיין לירישער רעדע געמאכט א שפאציר איבער די ווארשעווער גאסן און ער האט דערביי אדורכגעפירט אזעלכע אנאלאגיעס, וואס האבן די אויף דעם מיטינג אנוועזנדע יידן באווארפן מיט קויט און שוים פון א צעווילדעוועטן אנטיסעמיטיזם. „ווען א פאליאק גייט פארביי פארן סטאשיץ-

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח-תרפ"ח, 1908 — 1928 ז"ו 12-13.

פאלאץ", האט ער געזאגט, „דערמאנט ער זיך אן די גרויסע בלעטער פון פוילנס געשיכטע, אבער דער ייד זעט פאר זיך אן אפגעקראכענע מויער און טראכט דערביי, וויפל עס קאסט דא, אינעם הארץ פון ווארשע, א קוואדראט-אייל פאלאץ". אזעלכע רעטארישע בלימלעך האבן זיך געשאטן איבער אונדזערע קעפ אויף דעם דאזיקן פאר מיר אומפארגעסלעכן מיטינג.

הינטער קוכאזשעווסקין זיינען געשטאנען אלע, נישט אויסשליסנדיק אויך די פוילישע פראגרעסיווע פארטיי. און קוכאזשעווסקי האט אויף א וואלמיטינג צוגעזאגט, אז אלס דעפוטאט אין דער „דומע" וועט ער דורכפירן זיינע „הומאני-טארע" פאסטולאטן. קוכאזשעווסקיס אנהענגער האבן אין זייער פארבלענדעניש געהאלטן, אז די יידן, וועלכע ווערן אונטערדריקט אי דורך דער רוסישער מאכט, אי דורך די היימישע פוילישע אַנטיסעמיטן, מוזן זיין עבדים, עבדים לעבדים. מען דארף זיך נישט רעכענען מיט די יידן, זיי וועלן סוף פל סוף ליבער וויילן קוכאזשעווסקין איידער דמאָוסקין. ס'איז זיי אבער נישט איינגעפאלן, אז די יידן קאנען אַפּוואַרפן אי איינעם אי דעם אַנדערן. און דאָ הויבט זיך אן די היסטאָרישע ראל פון „היינט".

ווי אַ טראָפּן, וואָס עקבערט אין אַ גראַניטשטיין, האָט „היינט" טעגלעך אַריינגעקבערט אין די יידן דאָס געפיל פון נאַציאָנאַלן שטאַלץ, נישט אַפּשרע-קנדיק זיך פאַר דער דעמאָלט האַרבער צענוור. ריזיקירנדיק מיט זיין גאַנצער עקזיסטענץ, האָט רעדאַקטאָר יאַצקאָן גערופּן די יידן צו אויסדויער, צום קאַמף פאַר דער פאַרטיידיקונג פון זייערע רעכט און מענטשלעכער ווירדע — ער האָט געהויבן זייער מוט, פאַרניכטעט די אַפּאַטיע ביי די ציטערדיקע און צוגע-געבן מוט די דרייטע. אויף די פאַרוואַל-פאַרוואַמלונגען האָט ער גערעדט מיט ענערגיע און זיינע אויגן האָבן געפּינקלט מיט אַן איידעלן פייער...

„...היינט" האָט... געדרוקט אומזיסט אַנאַנסן און אויפּרופּן און האָט נאָך אויסער דעם זיך באַטייליקט אין די אויסגאַבעס אויף דער וואַלאַקציע. ה' נח פינקעלשטיין איז געווען דער קאַסירער פון וואַל-קאַמיטעט. ווען ס'האַט געפּעלט געלט, האָט ער צוגעלייגט פון זיין קעשענע און אַ באַדייטנדיקע סומע פונעם דעפיציט איז אים נאָך עד היום נישט צוריקגעצאָלט געוואָרן. די אַרבעט פון „היינט" איז נישט געגאַנגען לאַיבד. די וואַרשעווער יידן, די פּשוטע יידן פון אַ גאַנץ יאָר, האָבן זיך נישט געלאָזט אַפּשרעקן. פון די 80 „וויבאַרשטיקעס", וואָס וואַרשע האָט געוויילט, האָבן מיר, יידן, באַקומען 46.

און דאָ הייבט זיך אָן דער צווייטער אַקט פונעם דאָזיקן קאַמף. די „וויבאַרש-טיקעס" האָבן געדאַרפט וויילן אַ דעפּוטאַט. צוליב די פאַרשריפטן פון דער וואַל-אַרדינאַציע זיינען צווישן זיי נישט געווען מאַנכע פירער פון דער יידישער נאַציאָנאַלער אַרבעט. מען האָט געמוזט קעגן דעם געזעץ איינאַרדענען פאַר-זאַמלונגען פון די „וויבאַרשטיקעס" מיט די נישט-„וויבאַרשטיקעס". צווישן די „וויבאַרשטיקעס" האָבן זיך געפונען [אַבראַם] פּאַדלישעווסקי, [העשל]

פארבשטיין, [אברהם] גאלדבערג, ד"ר [מאיר] קלומעל א. אנד. [יצחק] גרינבוים איינער פון די הויפט-אנפירער פון דער דעמאלסטיקער אקציע, איז נישט געווען קיין „וויבארשטיק“, אבער מיט זיין אינדיווידואליטעט האט ער אין די קריטישע מאמענטן איבערגעוויגן די וואגשאל און די יידן, הגם זיי זענען געווען פאר-פאלגט און אונטערדריקט, האבן זיי אין זייער גערעכטיקייט-געפיל, באזיצנדיק 46 שטימען אויף 80 און קענענדיק אויסוויילן א יידישן דעפוטאט, דאס פארט נישט געטאן. זיי האבן געהאלטן, אז דער דאזיקער מאנדאט, דער איינציקער ווארשעווער מאנדאט, געהערט די פאליאקן.

...מ'האט געפאדערט פון די יידן, אז זיי זאלן זיצן אין דער היים, ווייל דאס איז אן ענין בלויז פון דער פוילישער געזעלשאפט. מ'האט פארלאנגט, אז מיר זאלן זיך פרייוויליק אנטזאגן פון אונדזער וואלרעכט, פונעם הייליקסטן רעכט, וואס די אונטערדריקטע שיכטן פון דער באפעלקערונג האבן מיט אועלכע שווע-ריקייטן פאר זיך אויסגעקעמפט. און מען האט געדראגט די יידישע „וויבארש-טשיקעס“, אז מ'וועט זיך אין זיי נוקם זיין. ...מ'האט צו די „וויבארשטיקעס“ אהיים געשיקט אַנאַנימע דראַנגסבריוו, מען האט גערופן צום טעלעפאן זייערע קליינע קינדער, מעלדנדיק, אז זייערע פאטערס וועלן היינט דערמאנדעט ווערן. „היינט“ האט פסדר דערמוטיקט און די יידן האבן זיך ארויסגעוויזן אלס פרייע מענטשן, וועלכע מ'טאר מער נישט באהאנדלען ווי „מאשקעס“ [איינער פון די שפאטנעמען וואס די פוילישע אַנטיסעמיטן האבן געהאט פאר יידן]...

זאל דעריבער אויף דעם ארט דערלויבט זיין מיר, וואס כ'האב דעמאלט אַנטייל גענומען אין דער אקציע, צו בייגן דעם קאפ פאר אַזא אומאייגננזיקער, דרייסטער, ממש העלדישער אין אַזעלכע שווערע באדינגונגען, אַרבעט פון „היינט“, פאַר זיינע פאַרדינסטן אויפן געביט פון דער יידיש-נאַציאָנאַלער אַרבעט אינעם קאַמף פאַר די רעכט און ווירדע פון אַ פריי יידיש פּאַלק. זאל מיר דערלויבט זיין איצט צום יובילעום פון „היינט“, ווייניקסטנס אין קורצע ווערטער צו אילוסטרירן די פאַרדינסטפולע טעטיקייט פון די ה"ה ש. י. יאַצקאָן, נ. פינקעלשטיין און א. גאַלדבערג. די ווייטערדיקע יאָרן... האָבן אונדז אַלעמען ווידער אַ מאָל באַוווּזן, אַ „היינט“ רעכנט זיך נישט מיט זיין אייגענעם נוצן, נאָר אויסשליסלעך מיטן נוצן פון יידישן פּלל און אין דעם באַשטייט זיין גרויסע געזעלשאַפטלעכע באַדייטונג.

שמעון-דוב ירושלימסקי

**„היינט“ און אונדזער קאמף קעגן „דומע“ דעפוטאט
וויקטאר יארזאנסקי***

...ווען עס איז געקומען צו די וואלן צו דער פערטער „דומע“ האט דער יידן-פיינדלעכער דעפוטאט וויקטאר יארזאנסקי** ארויסגעשטעלט זיין קאנדידאטור אין קעלץ. אין אן ענגער באראטונג פון עטלעכע יונגע ציוניסטישע עסקנים האט דער שרייבער פון די שורות פארגעלייגט, אז מען זאל מיט אלע כוחות נישט דערלאזן, אז יארזאנסקי זאל אויף ס'ניי געוויילט ווערן אלס דעפוטאט. לויט דער דעמאלטדיקער וואל-ארדינאציע און שטימונגען זענען נישט געווען קיין שום אויסזיכטן נישט נאר צו וויילן פון קעלצער גובערניע א יידישן דעפוטאט, נאר אפילו מיטצוהעלפן, עס זאל געוויילט ווערן א פראגרעסיווער פאליאק... די גאנצע גובערניע האט געוויילט 60 „וויבארשטיקעס“, אבער די שטעט, ווו די יידן האבן א מערהייט, האבן באקומען די קלענסטע צאל... און דער גרעסטער טייל איז געוויילט געווארן דורך די פריצים און פויערים. דערצו זיינען נאך פאראייניקט געווארן אלע שטעטלעך פון א גאנצן פארווארט אין איין וואלקרייז... פדי אזוי ארום יידן אוממעגלעך מאכן צו וויילן עטלעכע אייגענע „וויבארש-טיקעס“. היות ווי לויט די וואל-רשימות האט זיך ארויסגעוויזן, אז וואל-בארעכטיקטע יידן מאכן אויס נאר א דריטל און צוליב דעם קען דער דורכפאל פון יארזאנסקי געשען בלויז על-פי נס, האבן מיר באשלאסן, אז די יידן זאלן זייער פראטעסט אויסדריקן דערמיט, וואס זיי וועלן זייערע שטימען אפגעבן פאר די איבעריקע 5 קאנדידאטן פון פוילישן בלאק צוגלייך מיט אלעמען, נאר ביים 6-טן קאנדידאט שטימען, אגשטאט פאר יארזאנסקי, לטובת דער קאנדידאטור פון א ליבעראלן פאליאק...

זענדיק פאר זיך די קאלאסאלע שוועריקייטן פון טעכנישער נאטור און נישט האבנדיק אבסאלוט קיין מיטלען דורכצופירן א הויז-אגיטאציע (ווייל קיין עפנטלעכע מיטינגען האט מען דאן נישט דערלויבט) נישט בלויז אין קעלץ, נאר אויך אין אזעלכע שטעטלעך, ווי כענטשין, באדזענטין, לאפושנע און ראלע-שיצע (וועלכע האבן אויך געהערט צום קעלצער וואלקרייז), האט דער שרייבער פון די שורות, וועלכער איז צו יענער צייט געווען דער קעלצער קארעספאנדענט פון „היינט“, זיך געווענדט צו דער רעדאקציע מיט א ביטע אונדו מיטצוהעלפן אין אונדזער שווערן קאמף, ווידמענדיק א ספעציעלן ארטיקל די קעלצער וואלן און אונדו צושיקן א גרויסע צאל עקוועמפלארן פון דעם נומער, ווו דער ארטיקל

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז"ו 13—14.

** זע קאפיטל 2.

וועט געדרוקט ווערן. באלד צומארגנס האב איך באקומען פון „היינט“ א טעלעגראפישע תשובה, אז אינעם טאג פון די וואלן וועט דער לייט-ארטיקל פון „טאג צו טאג“ זיין געוידמעט די קעלצער וואלן און אז עס ווערן אונדו ארויסגעשיקט 500 עקזעמפלארן צום פארשפרייטן.

דעם 25סטן סעפטעמבער אין דער פרי האבן מיר דעם טראנספארט דערהאלטן און דארט איז געדרוקט געווען זייער א ווארעמער ארטיקל פון א. גאלדבערגן א. ג. „גאר נישט יאראנסקי“. א דאנק דעם „היינט“ איז אונדו געלונגען צו מאביליזירן עטלעכע הונדערט יונגעלייט, וועלכע האבן זיך מיט דעם גרעסטן אייפער גענומען צו דער ארבעט ארויסצושלעפן די וויילער צו די וואלאורנעס. א דאנק דעם „היינט“ האבן מיר געפועלט ביי אלע קעלצער אייגנטימער פון טראנספארט-מיטלען זיי זאלן אונדו איבערגעבן אויף א גאנצן טאג אומזיסט זייערער וואגנס און פלאטפארמעס, כדי ארויסצושיקן שליחים אין די ארומיקע שטעטלעך און ברענגען די דארטיקע וויילער. אונדזער ארבעט איז אין יענעם טאג געפירט געווארן מיט אזא ענערגיע, אז עס איז נישט געבליבן קיין איינציקער יידישער געזונטער וויילער, וואס זאל נישט האבן געהאט אפגעגעבן זיין שטימע. געפעלט האבן בלויז 40 פערזאן, אלע קראנקע, וועלכע מען האט פון די בעטן נישט געקאנט ארויסנעמען, און אויך די פאררייזטע, וועלכע האבן זיך גראד יענעם טאג נישט געפונען אין דער שטאט. ליידער האבן אונדו זייערע שטימען געפעלט צו אונדזער פולשטענדיקן נצחון און יאראנסקי, וועלכער האט באקומען מיט עטלעכע און דרייסיק שטימען מער, ווי אונדזער קאנדידאט, איז יא געוויילט געווארן. אונדזער מאראלישער נצחון איז אבער געווען אן אויסערגעוויינלעך גרויסער. די ארטיקע פוילישע פרעסע האט פשוט געקערט וועלטן וועגן דער „יידישער אחדות“ און דער אויסערגעוויינלעכער פרעקווענץ פון די יידישע וויילער און וועגן דער גרויסער השפעה פון די „ליטוואקעס“ פון „היינט“ אויף דער יידישער גאס...

ה. איש

„היינט“ און דער קאמי-פאראיין *

(א קאפיטל פארגעסענע געשיכטע)

דער, וואס וועט שרייבן די געשיכטע פון דער נאציאנאלער באוועגונג אין פוילן, וועט זיכער מוזן דורכבלעטערן דעם „היינט“ פון די יארן 1908 — 1913 און זיך אפשטעלן אויף דעם סיסטעמאטישן קאמף, וואס האט זיך דעמאלט

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח—תרפ"ח, 1908—1928, ז' 17.

אפגעשפילט אין די פיר ווענט פון „קאמי-פאראיין“ אין ווארשע [פאראיין פון האנדלס-וואיאזשאן — רייזנדע האנדלס-אגענטן]. דאס וועט אויך מוזן טאן יעדער, וואס וועט פארשן די געשיכטע פון דער ארבעטער-באוועגונג אין פוילן... וואס האט זיך צוריק גענומען פונאנדערוויקלען נאך די אכזריותן און רדיפות פון די „פרייהייטס-יאָרן“ אונטער דער צאָרישער הערשאַפט. און וועט דער געשיכטע-פארשער וועלן זיין אביעקטיוו אין זיינע אַפשאַצונגען, וועט ער בשום אופן נישט פארבייגיין די דאָזיקע צייט, נישט דערמאָנענדיק די בכבודיקע ראַלע, וואָס עס האָבן אין יענעם געזעלשאַפטלעך-פאָליטישן קאָמף אויף דער יידישער גאָס געשפילט — דער „קאמי-פאראיין“ און „היינט“.

* * *

ווי אַ לעגאַלע אינסטיטוציע אויף דער יידישער גאָס, צו וועלכער „נאַטשאַלסטוואַ“ [די מאַכט] האָט זיך נישט געקענט צורירן און אפילו די רוסישע „אַכראַנע“ [פאליטישע פאליציי] האָט זיך באַצויגן מיט דרר-אַרץ, איז דער „קאמי-פאראיין“ געוואָרן די איינציקע געזעלשאַפטלעכע אָרענע, ווו עס האָט זיך פונאנדערגעשפילט דאָס פאָליטישע לעבן אין אַלע זיינע שאַטירונגען. ער האָט דערצויגן ס'רוב אידעישע טריבונען, וואָס זיינען זיך שפּעטער פונאנדער-געגאַנגען צווישן אַלע פאָליטישע פאַרטייען; דער „קאמי-פאראיין“ איז געווען די פאָליטישע שול פונעם רוב היינטיקע יידישע פאַרטיי-פירער און געניטע פאַר-לאַמענטאַרער, אָנהייבנדיק פון די דעמאָלעטיקע אַסימילאַטאָרן, ציוניסטן, פועלי-ציון, בוגד און היינטיקע קאָמוניסטן. און עס וועט פלל נישט זיין איבערטריבן צו באַהויפטן, אַז ס'איז נישטאָ היינט קיין איינציקע וואַל-מאַכניאַציע, קיין אייג-ציקער פאַרלאַמענטאַרישער שפיצל, וואָס זאָל האָבן געווען פּרעמד יענעם עולם, וואָס איז דורכגעגאַנגען די שול פון „קאמי-פאראיין“.

היינט דער קאָמף גופא? — געפירט איז ער געוואָרן מיט ברען, מיט חסי-דישער התלהבות, מיט עקשנות און פאַרביסנקייט, מיט פולן ערנסט און פאַראַנט-וואַרטלעכקייט; דערביי אויך אַנשטענדיק, בכבוד, דורך-און-דורך פאַרלאַמענ-טאַריש און פאָליטיש רייף. עס איז געווען אַ קאָמף קעגן אַסימילאַציע אין פאַר-שיידענע שאַטירונגען, קעגן קאַריעריזם, קעגן פּוסטקייט און זיגלאַזיקייט; אַ קאָמף פאַר נאַציאָנאַלער דערוואַכונג, פאַר דער יידישער שפּראַך, פאַר דעמאָ-קראַטיע און קלאַסן-באוואוסטזיין.

* * *

אַ זייער חשוב אַרט אין דעם דאָזיקן קאָמף האָט פאַרנומען „היינט“. די פאַרזאַמלונגען אינעם „קאמי-פאראיין“, וואָס פלעגן זיך ציען אַפט מאל וואַכנלאַנג, און פלעגן צוזאַמענברענגען מחנות פון טויזנטער מענטשן אין די גרעסטע וואַר-שעווער זאָלן, ווו מען פלעגט פירן דיסקוסיעס צו צען-פופצן שעה נאָך אַנאַנד — אַט דאָס דאָזיקע מיני-פאַרלאַמענט-לעבן האָט בלוז אין „היינט“ געפונען זיין

געהעריקע אפשפיגלונג אין פאזיטיוון זין און געהאט א השפעה אויף דער יידישער גאט.

און זאל מען זיך דעם אמת זאגן: דא איז גילטיק געווען דער כלל פון „מתוך שלא לשמה אתה בא לשמה“. „היינט“ — א בירגערלעכע צייטונג, וואס האט רעפרעזענטירט און געזוכט דעם פשוטן יידן פון א גאנץ יאר — אט דער דאזיקער „היינט“ איז אין זיין מלחמה קעגן דער דעמאלטדיקער אסימילאציע געגאנגען אויף די ווייטסטע הנחות — אפט מאל פון פרינציפיעלן כאראקטער — בנוגע זיינע קעגנער... נישט איין „טריף-פסולע“ דעקלאראציע פון דער יידיש-דעמאקראטישער גרופע (פון וועלכער ס'האבן זיך שפעטער אויסגעשיילט די פועלי-ציוניסטישע און בונדישע פראקציעס) און נישט איין סאציאליסטישער אויפרוף אדער רעדע זיינען במלואם געווען אפגעדרוקט אין „היינט“.

דאס איז געווען דאס איינציקע ווינקעלע אין „היינט“, וועלכן דער רעדאקטאר האט געגעבן ברייטע אויטאנאמיע; א ווינקעלע, וואס האט געשפריצט מיט רויטיקייט און סאציאליסטישע לאזונגען, וואס האט געוועקט די סימפאטיעס פאר לינקער דעמאקראטיע און אקטיוויזירט דעם געדאנק פון דער יידישער שפראך צווישן דעם ברייטן יידישן מאסן-עולם.

און איצט, ווען „היינט“ פייערט זיין צוואנציק-יעריקן יוביליי, זאל אויך דאס דערמאנט ווערן צו זיין שבת, ווי א צייכן פון פארשטענדעניש אפילו לגבי זיינע אידעישע קעגנערס.

יצחק גרינבוים

אברהם גאלדבערג*

דאס איז געווען בעת די וואלן צום פוילישן סיים, נישט אין יענע גרויסע טעג פון 1922, ווען פוילישע יידן זענען מאסנווייז ארויס צו דער וואלארונע, זיכער אין זייער פוח און מיט פארבינדעטע נאציאנאלע מינדערהייטן, נאר בעת די וואלן אין 1928, ווען ס'האבן זיך שוין געמערקט ריסן אין דער מויער פון יידישן בלאק און נאך מער ביי די נאציאנאלע מינדערהייטן. פילסודסקיס רעגירונג האט שוין געווארפן די גאנצע וואג פון די אדמיניסטראטיווע סאנקציעס קעגן דעם מינדערהייטן-בלאק. אט אין יענער צייט איז אברהם גאלדבערג ארויס-געשטעלט געווארן אין איינעם פון די וואלקרייזן אין קאנגרעס-פוילן, ווו ס'זיינען געווען זייער שוואכע שאנסן ס'זאל אויסגעקליבן ווערן א ייד, הגם, חוץ יידן,

* אנציקלופדיה של גלויות, ענציקלאפעדיע פון די גלות-לענדער, בריסק-דליטא, כרך ב',

זיינען דארט נישט געווען קיין שום אנדערע מינדערהייטן. מיר זיינען ארויס-געפארן אויף א פראפאגאנדע-טורנע צוזאמען מיט גאלדבערגן אין די שטעטלעך פון אט דעם וואלקרייז, ווו די מערהייט באפעלקערונג איז געווען א יידישע. מיט א קורצער צייט צוריק זיינען די דארטיקע ציוניסטן נאך געווען „שטיבלעך“-מענטשן און אויף יום-טובים געפארן צו די רביים. זייער ציוניזם האט זיי געקאסט א ביסל טייער, ווייל זיי האבן געמוזט ברעכן די קעגנערשאפט פון זייערע עלטערן און סביבה און ס'איז נאך קענטיק געווען ביי זיי חסידישע התלהבות, וואס איז געקומען צום אויסדרוק אין דער באציונג צו זייערע פירערס און ווארטזאגערס. גאלדבערגן האבן יידן אין די שטעטלעך געקענט פון „היינט“, דער רוב פון זיי זיינען געווען זיינע טרייע ליינערס. ביז דעמאלט אבער האבן זיי אים נישט געווען רעדן צו זיי פון א טריבונע אויף פאלקס-פארזאמלונגען. אויך ער האט זיך צום ערשטן מאל געטראפן פנים-אל-פנים מיט זיינע ליינערס, וועלכע זוכן אין זיינע ווערטער נישט בלויז וויסן, נאר אויך, ראט און אנווייזונג. אויך אין דער דאזיקער באציונג איז געווען עפעס פון חסידות: אןשטאט דעם „רבי“ איז געקומען דער מנהיג, דער פובליציסט וואס האט דערקלערט, געוועקט, גערופן צו טאט. אין גאלדבערגן האבן זיי געזען איינעם פון זייערע פארויס-גייערס, וועלכע באלייכטן דעם וועג...

די רייזעטעג זיינען פאר גאלדבערגן געווען איין לאנגער יום-טוב, פול מיט ליכט, ליבשאפט און טריישאפט. ווען כ'האב אבסערווירט זיין שטראלנדיק פנים, האב איך פארשטאנען, ווי גרויס איז דער ווערט פון דירעקטן קאנטאקט מיט די פאלקסמאסן פאר א זשורנאליסט.

„מיר זיינען געקומען צו דער יידישער פרעסע נישט ווי צו א פרנסה, א פאך, נאר זי איז פאר אונדז געווען א מיטל צו רעאליזירן דעם אידעאל פון אונדזער לעבן. א צייטונג, וואס נוצט ווי א מיטל פאר אזא גרויסן ציל, דארף קודם-כל זיין ציכטיק, א צייטונג וואס פרעדיקט אזא גרויסן אידעאל, קען נישט פארוואנדלט ווערן אין אן אינסטרומענט פון פארעווער אינפארמאציע און פאר-וויילונג אליין. יעדער נומער דארף זיין א שופר, א מאנער און וועקער.“ פלעגט ער זאגן, אנקומענדיק רעדאגירן דעם „היינט“... ס'האט לאנג נישט געדויערט און „היינט“ איז געווארן דער צענטראלער ארגאן פון דער יידישער נאציאנאל-ציוניסטישער געזעלשאפטלעכקייט אין פוילן, א וועקנדיקער און מאנענדיקער וועגווייזער. ער איז געגאנגען אין שפיץ און געפירט מיט זיך אין אלע וויכטיקע און דעצידירנדיקע פראגעס, וועלכע זיינען געשטאנען אויף דער טאג-ארדענונג. ס'האט אויך פאסירט, אז גאלדבערג האט נישט געווארט ביז א געוויסע פראגע האט זיך דערוועקט ביים עולם. נאר ער האט זי אליין אויפגעהויבן, זיך באמיט ארום איר צו קאנצענטרירן די אויפמערקזאמקייט פון עולם, צו פאדערן איר לייזונג...

אברהם גאלדבערג איז געווען א פובליציסט, וועלכער האט געלעבט מיטן

טאג און מאמענט. אויב כ'האב קיין טעות נישט, האט ער קיין מאל נישט געפרוווט צו פארטיפן זיך אין א פראבלעם, אויספארשן אים פון אלע זייטן... זיין הויפט-כוח איז אבער געווען ביים רעדאגירן און אנפירן מיט דער צייטונג. ער איז געווען נענטער צום טיפ רעדאקטאר, וועלכער שרייבט כמעט אליין נישט אבער זיין גייסט, געדאנק און אינציאטיוו פילן אן די צייטונג, לייגן אויף איר דעם שטעמפל.

א. גאלדבערג

דוד פרישמאן אין „היינט“*

מיר האבן געהאט דעם כבוד צו ארבעטן אין „היינט“ צוזאמען מיט י. ל. פריץ, וואס פלעגט אפט באזוכן די רעדאקציע, מיט שלום-עליכם, וואס ביי זיינע באזוכן אין ווארשע פלעגט ער ביי אונדז און מיט אונדז פארברענגען טעג און אונטן אאז״וו — אבער דוד פרישמאן איז געווען אונדזער טאג-טעגלעכער באזוכער. עטלעכע שעה א טאג פלעגט ער פארברענגען מיט אונדז, ער איז געווארן א טייל פון דער אינערלעכער רעדאקציע, און ווען ס'איז אריבערגעגאנגען א טאג אן „בטלנען“ א שעה-צוויי מיט פרישמאנען, האט עס אונדז ווי געפעלט. — א, עס האלט מיט מיר שלעכט, — האט ער מיר איין מאל, האלב-איראניש, האלב-ערנסט, געזאגט, אריינקומענדיק אין דער רעדאקציע — איך שטארב די טעג אוועק, וואס וועט איר שרייבן איבער מיר ? ער איז שוין דעמאלט ערנסט קראנק געווען.

— „דוד פרישמאנס שיחת חולין“ — האב איך אים געענטפערט אויך אין זעלבן טאג.

איך האב אבער, ליידער, פרישמאנס שיחת-חולין נישט פארצייכנט. איך ווייס נישט, אויב עמעצער אנדערש האט דאס ערגעץ-ווו געטאן. און עס איז א שאד: אין דוד פרישמאנס „שיחת-חולין“ איז געווען באהאלטן אן אוצר פון שארפזין, פון יידישן וויץ, פון עכטן פרישמאנישן סארקאזם, א מענגע אנעקדאטן און גייסטרייכע קליינע דערציילונגען... לוסטיקע געשיכטעס איבער זיינע קונדסישע „שפיעלעך“ מיט י. ל. קאנטאר, שלום-עליכם, ש. פרוג, מ. ספעקטאר און א גאנצע רייע אנדערע יידישע און נישט-יידישע שריפטשטעלערס.

* * *

מיר האבן שטענדיק געוויסט פון פארויס דעם אינהאלט פון דוד פרישמאנס פעליעטאן אין א צוויי-דריי וואכן ארום. ניין, נישט נאר דעם אינהאלט איבער

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח-תרפ"ח, 1908-1928, ז' 19.

וואס ער וועט שרייבן, אבער אויך די פארם. איינצלנע זאצן, כמעט דעם גאנצן פעליעטאן, ווי ער איז אין א פאר וואכן ארום ארויס פון זיין פעדער.

ד. פרישמאן פלעגט זיין „מעובר“ מיט זיין פעליעטאן וואכן לאנג, נאכן „מעובר“ ווערן מיט דער טעמע, פלעגט ער לאנג טראכטן איבער יעדן זאץ, כמעט איבער יעדעס ווארט.

— איד וועל שרייבן איבער דעם און דעם.

און אין א פאר טעג ארום: — איד וועל שרייבן אזוי און אזוי; און ווייטער אין א פאר טעג ארום:

איד וועל אנהייבן... דערציילן... ענדיקן — און אזוי פסדר.

— הייסט עס, אז אין דער נעכסטער וואך באקומען מיר אייער פעליעטאן ארום מאַנטיק—דינסטיק, און נישט אין דער לעצטער מינוט?

— גאנץ באַשטימט!

אבער אויך די וואך און אין די דריטע וואך פלעגט ער די טיר פון רעדאקציע עפענען שטיל ארום 4 אין מיטן דער נאכט פון מיטוואך אויף דאָנערשטיק. דוד פרישמאן פלעגט זיך באווייזן, כמעט אין בעגליזשע, ווי פון אַרבעטסטיש מיטן גראַבן ציגאַר אין מויל, מיטן אויפגעשטעלטן קראַג, קינדיש באַיוו, עטוואַס פאַרשעמט.

— אַט איז מיין פעליעטאן... איר זיצט נאָך דאָ אזוי שפעט? אַד, איר צייטונגסלייט! — און ער איז אַוועק.

דערפאַר איז קיין שורה אין זיין פעליעטאן נישט געווען געשטראַכן, קיין אות נישט געמעקט — דער פעליעטאן, ווי ער איז איצט אַרויסגעקומען, איז דאָך אייגנטלעך געווען פאַרטיק מיט וואַכן צוריק...

* * *

אין מיטן אַ געמיטלעכן געשפרעך, ביים דערציילן אַ גייסטרייכן אַנעקדאָט, האָט עס נאָר געפעלט, אַז מ'זאָל דערמאָנען אַ געוויסע פּערזאָן אָדער אַ געוויסע דערשיינונג אין לעבן — און דאָן האָבן מיר פּלוצלנג דערזען פאַר זיך גאָר אַן אַנדער דוד פרישמאן.

ער האָט געשפּריצט מיט גאַל. ער האָט געשטורעמט. עס איז גאָר נישט געווען קיין מיטל אַפּצוהאַלטן זיין צאָרן, זיין הייליקן צאָרן.

איך האָב נישט געקענט און קען נישט ביזן היינטיקן טאַג אַ יידישן שריפטשטעלער, וואָס זאָל אזוי פאַרגעטערן, פשוט פאַרגעטערן טאַלאַנט („כאַטש אַ ביסל טאַלאַנט“), ערנסטע באַציונג צו אַרבעט און אויפריכטיקייט, ווי דאָס איז געווען פרישמאן. איך האָב נישט געקענט און קען נישט ביים היינטיקן טאַג אַ יידישן שריפטשטעלער, וואָס זאָל פון זיין בעסטער יוגנט אַן („תּוהוּ וּבּוהוּ“) אזוי שטורעמען טאַלאַנטלאַזיקייט, עס-האַרצות, מהיכאַ-תּי-באַציונג און צביעות, ווי דוד פרישמאן. ער האָט זיין גאַנץ לעבן געבויט און צעשטערט, אַבער אויך זיין צעשטערונג איז געווען בויונג, און דעריבער וועט ער אויף אייביקע

צייטן פאַרבלייבן אין דער ערשטער ריי פון די גרויסע יידישע בויערס. און אויב „היינט“ איז פאַרבליבן די טראַדיציע פון ערנסטער באַציונג צו ערנסטע דערשיי-נונגען, פון אַרונטעררייסן צביעות און אַנרופן זאָכן ביי זייער ריכטיקן נאַמען — האָבן מיר עס אין אַ גרויסער מאַס געלערנט פון דוד פרישמאַנען. דעריבער, ווען מיר פייערן דעם יובילעום פון „היינט“, זאָל באַזונדערס דערמאַנט ווערן אונדזער גרויסער חבר, פריינד און לערער דוד פרישמאַן, וואָס האָט אין ערשטן נומער פון „היינט“ זיין פעליעטאַן געדרוקט און איז אויך געשטאַרבן אַלס מיטגליד פון אונדזער רעדאַקציע-קאַלעגיע.

ד"ר עזריאל קאַרלעבאַך

לאַמיר זיך דערמאַנען*

טייערער פריינד פינקעלשטיין,

אַ האַרציקן דאַנק פאַר אייער בריוו. גראַד אַריינגעפאַלען צו מיר אין אַ (זעלטענער) שעה פון סענטימענטאַלע שטימונגען, שפעט ביי נאַכט, אין סאַמע קאַכעניש פון אונדזערע וואַלן.

שאַ — לאַמיר זיך דערמאַנען. סאַמע-סאַמע אָנהייב. אַ מעשה אַ ביסל אַ קאַמישע. אַלע קינדישע יאָרן געוונטשן זיך, געבענקט צו זיין אַ מאַל אין וואַרשע. איינגטלעך פרצעס וואַרשע (ביי פרצעס „חסידיש“ בגובה, אין אַ דייטשער רבנישער שטוב, זיך אויסגעלערנט לייענען יידיש). געמיינט מן-הסתם אַנצור-טרעפן גלייך אין „אַלטן מאַרק“ אַריין, צו יוחנן דעם מלמד... אַבער עס איז נישט אויסגעקומען און איך בין פרייער געווען אין אַרץ-ישראל, ביי הרב קוק און אין אַוניווערסיטעט, קראַנק געוואָרן, געמוזט אומקערן זיך אַהיים און באַשלאָסן — נישט אַנדערש, נאָר דורך וואַרשע.

האַב איך אַבער דאָרט קיין מענטשן נישט געהאַט אויף אַ רפואה. נאָר וואָס דען? ווי אַ ישיבה-בחור ביי הרב קוק, פלעג איך איינשטיין מיט נאָך בחורים ביי איינעם אַ שקלאָווער חסיד, אַ ייד אַ שטילינקער, אַ בריליאַנט, אַן איידלמאַן. געהאַט אַ זון אַ קיבוצניק — אַ זיידן קינד, הגם אַן אַפיקורס, אַבער מיט דרך-אַרץ פאַרן טאַטן, דזשענטלמעניש, יידישלעך. געהייסן האָט ער גראַוויצקי. אַן אַרעמע, צניעותדיקע שטוב געווען. געקעכץ פלעג איך דאָרט עסן איין מאַל אַ וואָך — שבת. די רעשט — טיי מיט ראַזאַווע ברויט... דער יחוס זיינער איז געווען — זיין זון יוסף, וואָס אַרבעט אַזש אין „היינט“.

אַנגעקומען אין וואַרשע, בין איך אַוועק צו אים אַפגעבן אַ גרוס פון טאַטע-

* פון נאַענטן עבר, באַנד 2 ז"ל 233 — 237.

מאמע אין ארץ-ישראל. ער האט געהאט נאָר וואָס חתונה געהאַט, דוכט זיך, געווינט אויף כלאָדנע אַקעגן דער רעדאַקציע, אַרום מיטאַגצייט נאָך געווען אין בעט. ער האָט געהאַט אַ תּירוץ דערויף: ער איז סיי-קאַרעספּאַנדענט פאַרן „היינט“, מען אַרבעט ביז פאַר טאַג...

אויפגענומען בין איך געוואָרן גאַנץ פּיין, בפרט ווען ער איז געוואָר געוואָרן, אַז בעצם בין איך אַ קאַלעגע, שרייב אין דייטשע צייטונגען, נאָר אויף יידיש נאָך קיין מאָל נישט געפרוווט. איך האָב אים דערציילט פון מיינע ראַמאַנטישע יאָרן, עקספורטיעס, באַגעגענישן מיט אַראַבער (דאָן נאָך געקענט גאַנץ פּיין אַראַביש) און אויך מיט הרב קוק. האָט ער מיך געבעטן אַנצושרייבן עפעס פאַרן „היינט“. יידיש איז פאַר מיר געווען ווי אַ פּיאַנע — מסתמא וועל איך קענען...

בקיזור, ס'האַט אויסגענומען. שעמעוודיק בין איך געווען ביז גאַר, בדחילו ורחימו קוים געוואָגט אַרויסצורעדן אַ וואָרט מיט אינדעלמאַנען — ווער שמועסט נאָך מיט די עלטערע, וואָס האָבן נאָך גוט געקענט דעם פעטער, הרב ד"ר עמנואל קאַרלעבאַך, וואָס האָט פאַר לודענדאַרפס צייטן, ווי זיינער אַ יועץ, געגרינדעט די אגודה און אגודת-הרבנים און אַנגעמאַכט נישט ווייניק צרות ציוניסטן בכלל און דעם „היינט“ בפרט...

מיט האַרצקלאַפעניש אַרויף אויף טלאַמאַצקע דרייצן, געשטאַנען פון ווייטנס און איינגעשלונגען סעגאַל־אויטשן ווי ער שלינגט אין אַ פּערטל עוף... און דעם עולם צוגעזאָגט איבערצוועצן זאָכן אויף דייטש און אַרויסגעבן, לכּשירחיב... דעם עיקר אויך אויסגעפירט: געווען אויף גענשער בית-עולם, געזען די שרייבער־ריי, געזען פרצעס קהל־שטוב און אַ ביסל פרצעס יידן אויך — און אינדעלמאַן האָט מיך געדענקט. אויסגענומען, דוכט זיך, האָט דאָן אַ סעריע אַרטיקלען וועגן הרב קוק און הרב זאַנענפּעלד, די גאַנצע רבנישע מחלוקה, וואָס איך בין אין איר געווען אויסגעבונדן און וואָס האָט דאָן געשפּילט די הויפטראַלע אין דער ירושלימער פּאַליטיק. דאָס, גלייב איך, איז געווען דער אָנהייב פון מיין אַרבעט אין „היינט“. ס'האַט געמוזט זיין 1926, אַלט בין איך געווען 18—19 יאָר. פון מאָל צו מאָל עפעס אַריינגעשיקט פון דייטשלאַנד, נאָר נישט רעגולער — בעצם אַן אַ סיבה.

אַז עס איז אויסגעבראַכן דער שטרייק און מ'האַט נאָך דעם פאַרקאַטשעט די אַרבל אין „אַלט־ניי“, האָבן גאַלדבערג און אינדעלמאַן אַרויסגעשיקט טעלע־גראַמעס צו גאָט און דער וועלט: מיטאַרבעטן, באַשיינען, באַנייען. אַ יינגל בין איך געווען, אַ יעקע דערצו — האָב איך עס גענומען ערנסט. קלינאָוו פּלעגט דאָן שיקן קאַרעספּאַנדענצן פון בערלין, און איך, טראַפּנוויין, פון האַמבורג. איך בין שוין דעמאַלט געווען רעדאַקטאָר פון „איוראַעליטישעס פּאַמיליען־בלאַט“, די גרעסטע צייטונג ביי יידן אין דייטשלאַנד, און קיין פּרנסה פון „היינט“ נישט באַדאַרפט.

ווער שמועסט, אַז עס איז געוואָרן די „הצפּירה“ און קלינאָוו האָט נאָך קיין

העברעניש גישט געשריבן און צאלן מיר האט מען גישט באדארפט — בין איד געווארן זייער און זייער אנגעלייגט. פלומרשט דער קארעספאנדענט פון דייטש-לאנד. שפעטער, אז עס האט זיך אנגעהויבן היטלערעווען און קיין וויכטיקערע טעמע ווי דייטשלאנד האט בכלל גישט געקענט זיין — האט זיך טאקע געפא-דערט וואס מער צו שרייבן.

דער עיקר האט „היינט“ געהאט געווען פון מיינע רייזעס — אויפן חשבון פון די צייטונגען — ביי די שווארצע יידעלעך (מאראקא, אלזשיר, טערקיי, תימן, יוון) און ביי די רויטע יידעלעך: רוסלאנד (אין 1932).

מאכט זיך, אז איך פאל דארטן אריין אין סאמע ברען פון דער דאלאר-אינקוויזיציע, וועגן וועלכער מהאט אין אויסלאנד גארנישט געוואסט אדער גישט געוואלט וויסן און גלייבן, בפרט — נאך די נסיעות פון ב. צ. גאלדבערג און ראובן בריינין און די פיינע באנקעטן און רעדעס וועגן דער גייער יידישער קולטור... האבן טאקע מיינע אנטפלעקונגען (אויך וועגן בירא-בידזשאן און דער קאלאניזאציע אין קרים) געמאכט א שטורמישן, צעשמעטערנדיקן איינדרוק. אויף אזוי ווייט, אז איינשטיין, וואס איז דאן, ווי אלע ליבעראלן, פארשריטלעכע אנט-היטלעריסטן, געווען זייער סימפאטיש געשטימט צו סאוועט-רוסלאנד, זאגט זיך עפנטלעך אפ פון עפעס א „ליגע פון פריינד פון ראטנפארבאנד“. מאכט עס א גוואלדיקן רושם. לייענט מען און מען דיסקוטירט די ארטיקלען, וואס האבן דערפירט דערצו.

זיינען זיך מיישב א פאר יינגלעך יעווסעקעס, אז מ'דארף מיך ליקוודירן. ווערט אויף מיר געמאכט אן אטענטאט אין האמבורג, מע שיסט אויף מיר עטלעכע מאל און טרעפן טרעפט מען בלויז אין היטל, שיער גישט אין קאפ. ווערט א געפילדער, און עטלעכע טעג דורך אנאנד פארנעמט מיינ געזונט-צושטאנד די הויפטקעפלעך אויף דער ערשטער זייט פון „היינט“...

מיט עטלעכע חדשים שפעטער איז היטלער געקומען צו דער מאכט. דער-מאנט זיך געבעלס, אז איך האב א מאל אויפגעדעקט, אז ער האט שטודירט בלויז א דאנק א יידישער סטיפענדיע. דערפאר, און פאר אנדערע מעשים טובים, ווער איך ארעסטירט — איינער פון די ערשטע. פאקטיש אזוי ווייט פון די סאמע-סאמע ערשטע, אז דווקא דאס האט זיך אויסגעלאזט צום גוטן. די געס-טאפא איז נאך גישט געווען ארגאניזירט, מיט די תפיסות האבן נאך אנגעפירט די אלטע באאמטע, וואס האבן נאך דעמאלט גישט געוואסט ווי מ'קען ארעסטירט ווערן אן א משפט — בקיצור, א ביסל צוליב מזל און א ביסל צוליב א גינסטיקער מיספארשטענדעניש, באפרייט געווארן.

וואס אן אמת, ווי נאך מהאט זיך געכאפט, איז מען ווייטער געקומען מיך זוכן און איד בין קוים מיטן לעבן (און סך-הכל מיט איין העמד אויפן לייב) אנטלאפן פון האטעל, זיך געדרייט איבער גאנץ דייטשלאנד אויף פאלשע נאצישע פאפירן (א מעשה בתוך מעשה, היינט שוין גישט אזוי אינטערעסאנט) און מיט

געפארבטע האר, ווי אן עכטער ס"א-מאן. דעמאלט טאקע, גייענדיק צו"א אויף דעם אויטא-דא-פע, ווו מ'האט אויך מיינע ביכער פארברענט, צוגעזען די אנט-ידישע אקציעס, ווי איינער פון די ס"א-לייט, און איבערגעשיקט טאג-טעגלעכע באריכטן צום „היינט“. דער פסעוודאנים איז געווען „לוי גאטהעלף“, דער רושם גוואלדיק, די לייכטזיניקייט פון דער אוואנטורע — נאך גוואלדיקער. ס'האט גענומען א שטיק צייט איידער „היינט“ האט געקענט ארגאניזירן, אז איך זאל באקומען פאפירן פון א קוילנגרוב-ארבעטער און אז מענטשן זאלן מיך, נישט ווייט פון קאטאוויץ, אריבערשמוגלען איבער דער גרענעץ קיין פוילן.

אנגעקומען קיין ווארשע, אנגעהויבן צו דרוקן א גרויסע סעריע ארטיקלען אין „היינט“, די ערשטע אמתע „אינסייד סטארי“ פון נאציזם (גלייכצייטיק פאר-עפנטלעכט די סעריע אויך אין „פארווערטס“). בינור-לבינו ארומגעפארן איבער פוילן מיט ד"ר גאטליב, ש. סטופניצקי א"אנ"ד מיט „ליטערארישע משפטים איבער דייטש-לאנד“. די „משפטים“ האבן געהאט א ריווקן דערפאלג. איך געדענק, אז אויפן ערשטן, אין ווארשעווער צירק, איז געזעסן אין דער ערשטער שורה דער דייטשער אמבאסאדאר...

דאס, מער ווייניקער, איז געווען דער אנהייב פון מיין רעגולערער ארבעט אין „היינט“, ווי א מיטגליד פון דער רעדאקציע (הגם נישט פון קאאפעראטיוו). די פענסיע איז געווען א שוואכלעכע, דוכט זיך, נאך, נאָווי דזשעניק" אין קראקע און „כוויליא" אין לעמבערג, און „די אידישע שטימע" אין קאוונע, און „פרימארגן" אין ריגע, און טיילווייז אויך דער „פארווערטס" אין גויריאַרק פלעגן שטענדיק, לויט אן אפמאך, איבערדרוקן די ארטיקלען.

באלד האט מען אין „היינט" אנגעהויבן ארויפלייגן אויף מיר וויכטיקע שליחותן, דערהויפט אין אויסלאנד, מיך געהאלטן, א פנים פאר „אן אייראפעער". פריער ציוניסטישע קאנגרעסן, פארשטייט זיך. דאן — צוזאמענפארן פון די נאציא-נאלע מינדערהייטן. געווען אזא איינרעדעניש דעמאלט: „מיר, מינאריטעטן", וועלן קעמפן אלע צוזאמען פאר „אונדזערע" רעכט. דייטשן זענען געווען א מינדערהייט אין פוילן, פאליאקן אין דייטשלאנד. אוקראינער און אנדערע מינדערהייטן, אלע „גוטע ברידער" אין דעם בשותפותדיקן קאמף. אין איינעם מיט גערודפטע קאטאליקן אין שפאניע, מיט דעפוטאט הענריק ראזמארין פון לעמבערג, מיט מארגאליס פון טשעכיע. מיט דער שלעזישער בערנהיים-פעטיציע, מיט דעם ועד הארצות מיט מאַצקינען בראש. מ'האט דערלאנגט פעטיציעס, אנקלאגעס, מ'האט אפילו אויסגעפועלט א דעבאטע אין פעלקערבונד.

„די וועלט וועט נישט שווייגן", איז דעמאלט געווען דער לאזונג. אזא מין האלב ליטערארישע און האלב פאליטישע טעמע: „דאס געוויסן פון דער וועלט"... האב איך זיך נאך איר נאכגעיאגט ווי א רעפארטער און ווי א פובליציסט, און ווי א שטיקל עסקן און מיטגליד פון פארשידענע קאמיסיעס אין בערן, זשענעווע... איין מאל, געדענק איך, האט געבעלס פאררופן א גרויסע פרעסע-קאנפערענץ

אין זשענעווע, איידער די דייטשן זענען ארויס פון פעלקערבונד. האט זיך דארט אנטוויקלט א שארפע דיסקוסיע צווישן מיר און געבעלסן דווקא... וועגן קאאפע-ראטיוון כאראקטער פון „היינט“.

דערנאך זענען געקומען די קאנפערענצן וועגן דער פליטים-פראגע. מ'האט באשטימט א הויך-קאמיסאר, באשטימט קאמיסיעס, ווי דער שטייגער... שפעטער א ביסל האט זיך אנגעהויבן טומלען אין עסטרייך, דערנאך איז געקומען פראג... אין די יארן 1933 און 1934 בין איך כמעט כסדר געווען אונטערוועגס אין שליחות פון „היינט“.

בינאליבנו איז דער „בדרך“ געבליבן אן א רעדאקטאר, האט מען מיר איינגעשפאנט.

אין 1935 האט מיר ארויסגערופן די דעמאלט נאך טעגלעכע „אידישע פאסט“ אין לאנדאן צו ווערן שעה-רעדאקטאר פון דער צייטונג. און אזוי ווי ענגלישע פאליטיק איז דאן געווען די הויפטטעמע פון דער יידישער פאליטיק, און עס איז געווען די צייט פון די ערשטע גרויסע אראבישע אומרוען, פון חלוקה-פלאן פון דער פיל-קאמיסיע אאז"וו, האט זיך „היינט“ אנגעכאפט: געקראגן א קארעס-פאנדענט אין לאנדאן.

נאך צוויי יאר אין לאנדאן, אין 1937, אריבער קיין ארץ-ישראל און עס איז במילא אויסגעקומען, אז די הויפט-קארעספאנדענציעס פון לאנד זענען געפאלן אויף מיין חלק. די אנדערע קארעספאנדענטן, יוסף גראוויצקי און שמחה פיעט-רושקא, האבן ווינציק וואס געארבעט; א. ס. ליריק פלעגט פלעגט מיינסטנס שרייבן פעליעטאגען, און יצחק גרינבוים — פובליציסטיק, ווי א מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע.

עטלעכע חדשים פאר דער וועלט-מלחמה, אין פריילינג, 1939, האב איך צום לעצטן מאל באזוכט פוילן, ווארשע, די חברים אלע...

האט איר אייך, בערך, די וויכטיקסטע דאטעס וועגן וועלכע איר האט מיר אנגעפרעגט אין אייער לעצטן בריוו.

נאך איין פרט: דער ערשטער נאמען פון דעם קעלנער ראבינער און דירעקטאר פון ארטאדאקסישן לערער-סעמינאר, וועלכער איז געווען, צוזאמען מיט ד"ר פנחס כהן, דער „בייראט פאר יידישע ענינים ביי דער דייטשער אקו-פאציע-מאכט“ אין דער ערשטער מלחמה, איז געווען ד"ר עמנואל קארלעבאך. מיט הארציקע גרוסן, אין אלטער פריידנשאפט, אייער

קארלעבאך

ג. ב. נאכן אנשרייבן דעם דאזיקן בריוו געקריגן א הארצאטאק, געלעגן צוויי חדשים, און ערשט איצט, אנהויב נאוועמבער, צוריק אפגעזוכט און ארויס-געשיקט, טאמער איז נאך פארט נישט צו שפעט.

ד"ר יוסף קרוק

מיין אַרבעט אין „היינט“

טייערער פריינד, חיים פינקעלשטיין, כ'האב באַקומען אייער בריוו. ליידער האָב איך צוליב אַ ריי וויכטיקע סיבות אייך ביז איצט נישט געקענט ענטפערן. די מאַנאָגראַפֿיע פֿון „היינט“ איז אַ וויכטיקער ענין. איז דאָך „היינט“ געווען די פֿאַרשפּרייטסטע ייִדישע צייטונג אין פּוילן. אַחוץ די פינקטלעכע אינפֿאַרמאַציע האָט „היינט“ נישט נאָר פֿאַרטיפּט דעם ייִדישן גאַציאָנאַלן באַ-וווסטזיין, נאָר אויך מוטיק פֿאַרטיידיקט דעם אַלגעמיינעם דעמאָקראַטישן און הומאַניסטישן שטאַנדפּונקט, וואָס איז דעמאָלט אין פּוילן נישט געווען קיין לייכטער ענין. אַגב, מיינער אַ היגער פּריינד פֿון בוקאַווינע זאָגט מיר, אַז אויך ביי זיי איז „היינט“ (געדרוקט אין וואַרשע אונטער אַן אַנדער נאַמען) געווען זייער געשעצט און זייער פֿאַרשפּרייט*.

און איצט מייך ענטפער אויף אייערע פּראַגן, פֿאַר וועלכע חטאים מען האָט מיך פֿאַרשיקט קיין בערעזע, ווען בין איך געוואָרן באַפּרייט און ווען איך האָב אַנגעהויבן צו שרייבן אין „היינט“.

ביי דער גאַנצן ספּעציעלער הפּקות, וואָס האָט געהערשט אין פּוילן, האָט בערעזע געהערט צו דער קאַמפּעטענצן פֿון דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט. בנוגע בערעזע האָט מען נישט אַנגעווענדט קיין יורדישע אַדער געריכטלעכע פּראַ-צעדור. מען האָט דעם מענטש אַרעסטירט, פֿאַרשיקט אַהין, אָן קיין שום דער-קלערונג, נישט פֿאַר אים, און נישט פֿאַר זיין משפּחה, אַזוי, אַז מען האָט נישט געקענט נישט אַפּעלירן, און נישט באַווייזן, אַז די באַשולדיקונג איז אַ פֿאַלשע. איך מייך, אַז די רעגירונג האָט גענומען נקמה פֿאַר מיינע שאַרפע שלום-אַרטיקלעך און מיינע רעדעס. „אינטערנאַציאָנאַל“ איז דעמאָלט געווען פֿאַרדעכ-טיק פֿאַר די פּוילישע הערשערס. און איך, אַלס אַ פֿאַרטרעטער פֿון דעם רעוואַ-לוציאָנערן פּליגל פֿון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער-באַוועגונג, בין געווען באַזונדער שטאַרק פֿאַרבונדן מיט דער ענגלישער „לייבאַר-פֿאַרטיי“, בפרט מיט דער „אומאַפּהענגיקער לייבאַר פֿאַרטיי“, וועלכע האָט באַקעמפּט אַלערליי דיק-טאַטאַרישע, פֿאַשיסטישע און האַלב-פֿאַשיסטישע רעגירונגען. פֿאַקטיש האָט מען מיך באַשולדיקט אין די שאַרפע אַרויסטרעטונגען אין ענגלאַנד (און אויך אין פּראַנקרייך און שווייץ) קעגן דעם פּוילישן פֿאַשיסטישן רעזשים. איך בין אויך זייער שאַרף אַרויסגעטראַטן קעגן היטלערן און קעגן די אַלע, וואָס האַבן זיך

* מער וועגן דער פֿאַרשפּרייטונג פֿון „היינט“ אין רומעניע וועט דער ליינער געפינען אין קאַפיטל 19.

באפריינדעט אָדער קאָקעטירט מיט די ברוינע. פון צייט צו צייט האָט די ענג-לישע פרעסע ציטירט מיינע מיינונגען (איך האָב געשריבן פאַר דער ענגלישער פרעסע) און די וואַרשעווער הערשערס האָבן מיך באַשולדיקט אין אַלע אַרויס-טרעטונגען קעגן דער רעגירונג. מיינ גאַענטער חבר און פריינד, דער באַרימטער פירער פון דער „ענגלישער אומאַפהענגיקער לייבאַר-פאַרטיי“ דזשעמס מעקטאַן האָט אַ מאָל אין פאַרלאַמענט שאַרף קריטיקירט די וואַרשעווער רעגירונג. „דאָס איז דײַר קרוקס אַרבעט“ — האָבן די רעזשים-מענטשן אין וואַרשע געטענהט. צו דעם איז נאָך צוגעקומען אַ „בילאַגע“ — מען האָט מיר נישט געקענט מוחל זיין וואָס איך האָב אַ ווירקונג נישט נאָר אויף דער יידישער אַרבעט-טערשאַפט, נאָר אויך אויף דער פּוילישער פּראַגרעסיווער עפּנטלעכקייט.

אַרעסטירט האָט מען מיך זומער 1937, באַפרייט האָט מען מיך דעם 31סטן דעצעמבער 1937. מיינ נומער אין בערעזע איז געווען 1481 (אין בערעזע האָט מען נישט גערופן די אַרעסטירטע לויטן נאָמען, נאָר לויטן נומער). איך בין אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט הערשעלע ערליך (מיינ סעקרעטאַר), מיט דעם לייטער פון די פּראַפעסיאָנעלע פאַראיינען, מלך רודי, און מיט דעם קולטור-לייטער פון אונדזער וואַרשעווער קאָמיטעט, דעם צאָן-דאַקטאָר יעקב סעגאַל. איך מוז דאָ צוגעבן, אַז מען האָט געוואַלט אַרעסטירן אויך אַ פינפטן חבר: אינזשעניר לעאַן פייגענבוים. ער איז געווען אין וואַרשע אַ זייער פּאַפּולערע און באַליבטע פּערזענלעכקייט, געווען אַ רייכער מענטש, געשריבן אין אונדזער פרעסע אונטערן פּסעוודאָנים „ל. וואַרשאַווסקי“. ער האָט געהערט צו די רעוואַ-לוציאָנערע אַנפירערס נאָך אין צאַרישן רוסלאַנד (וואַרשע און מינסק) שוין אין אַנהויב פונעם יאָרהונדערט. אין 1905, בשעת אַ דעמאָנסטראַציע אין מינסק, האָבן די קאָזאַקן אין אים געשאָסן און פאַרווונדעט אין אַ פּוס. זינט דעמאָלט האָט ער אַ ביסל געהינקט. מען האָט אים נישט געפונען אין זיין דירה, ער איז געווען אין לאַדזש, און אויף אַזאַ צופעליקן אופן איז ער ניצול געוואָרן פון בערעזע.

פון בערעזע בין איך באַפרייט געוואָרן אַ דאַנק די גרויסע אינטערווענצן פון באַקאַנטע מערב-איראָפּעיִשע פּערזענלעכקייטן: אַרציבישאַף פון קענטער-בורי אין לאַנדאָן, פּילאָזאָף בערטראַנד ראַסעל, לאַרד מאַרליי, די פּאַליטישע און פאַרלאַמענטאַרישע פירערס פון אונדזער שוועסטער-פאַרטיי אין לאַנדאָן. אויך דער עקזעקוטיוו-קאָמיטעט פון דעם סאַציאַליסטישן אינטערנאַציאָנאַל האָט פּראַטעסטירט (איך בין געווען אַ מיטגליד). צו דעם פּוילישן אַמבאַסאַדאָר אין לאַנדאָן איז אַפילו געקומען אַ ספּעציעלע דעלעגאַציע אין צוזאַמענהאַנג מיט זייער אינטערווענץ. אין פאַריו האָט פּראַטעסטירט „די ליגע פאַר מענטשנרעכט“.

איך האָב געהאַט גוטע באַקאַנטע אין די פּוילישע רעגירונגס-קרייזן און באַזונדער אין דעם אויסערן-מיניסטעריום. מיינ פאַרטיידיקער איז געווען דער באַרימטער פּוילישער אַדוואַקאַט פּראַנטשישעק פּאַסכאַלסקי, וואָס איז געווען אַ גאָר גאַענטער מענטש פון יוזעף פּילסודסקי. מיר זיינען געווען באַפריינדעט

און ער פלעגט מיך שטענדיק פארטיידיקן אין געריכט און געלט. דורך די באאמטע און פון אדוואקאט פאסכאלסקי האב איך זיך שפעטער דערוואוסט, אז דער פוילישער אמבאסאדאר אין לאנדאן האט טעלעגראפירט צום אויסערן-מיניסטער קיין ווארשע, אז „דער ארעסט פון ד"ר קרוק פארערגערט די ענגליש-פוילישע באציאונגען". ס'איז פדאי נאך צוצוגעבן, אז מיין אלטער און איבערגעגעבענער פריינד ראבערט גרים, דער פארזיצער פון שוויצער פעדעראלן פארלאמענט, האט אינטערוויענירט ביים פוילישן אמבאסאדאר אין בערן.

איך ווייס גישט פאר וואס אונדו פיר האט מען גישט אריינגעזעצט אין די גרויסע קאמערן ווו עס פלעגן זיצן ארום 30—40 מענטשן, נאר מען האט אונדו אריינגעזעצט אין א באזונדערער קליינער קאמער, ווו דער אייזערנער אויוון איז געווען קאליע (ביי 20 גראד קעלט). איך האב מיך פארקילט, געווארן לונגען-קראנק און געבליבן מיט א לאך אין דער רעכטער לונג עד היום. 2 יאר בין איך נאך דער באפרייונג געלעגן אין א סאנאטאריע.

הערשל ערליך, מלך רוזי און יעקב סעגאל זיינען באפרייט געווארן צוזאם מען מיט מיר. מלך רוזי איז נאך דער באפרייאונג געווען אקטיוו ביים פאר-אייניקן די ס. ס. מיט די פועלי-ציון. פאר דער מלחמה איז ער אוועק קיין אויסטראליע, ווו ער איז געווארן א וויכטיקער טוער אין דער פראפעסיאנעלער באוועגונג. ער איז געשטארבן אין 1968. זיין משפחה, די פרוי און צוויי טעכטער, זיינען אומגעקומען בעת דער אקופאציע. יעקב סעגאל איז ארויסגעשפרונגען פון וואגאן אויפן וועג אין קאנצענטראציע-לאגער און איז געהרגעט געווארן. וועגן הערשל ערליך דערמאנט עמנואל רינגעלבלום אין די „נאטיצן פון וואר-שעווער געטא“ (ז' 198) אז ער האט פארקויפט מיין גאנצע סאציאליסטישע ליטעראטור, די סאציאליסטישע בראשורן, באריכטן פון אינטערנאציאנאלע קאנ-פערענצן וכדומה. דער עולם האט גאר גערן געקויפט און האט זיך אויף זיי געלערנט ענגליש. ערליך איז געהרגעט געווארן דורך די נאציס.

וואס שייך לעאן פייגענבוים, איז ער אין געטא געווען אדאם טשערניאקאווס געהילף פאר טעכנישע ענינים. ער האט אויסגעצייכנט געקענט דייטש און ווען די נאציס פלעגן קומן צו טשערניאקאוון אין ביורא, האט ער פארשטאנען ווי אזוי מ'דארף מיט זיי רעדן, ווי אזוי צו ענטפערן און קיינעם גישט קאמפראמי-טירן. ווען מ'האט פייגעבויםען אוועקגעשיקט אויפן אומשלאג-פלאץ און אונ-דזערע חברים האבן זיך דערפון דערוואוסט, זיינען זיי אוועקגעלאפן צו טשער-ניאקאוון, אז מ'זאל אים באפרייען. טשערניאקאוון האט טאקע באקומען פאר אים א באפרייונג-שיין, אבער פייגענבוים האט גישט געוואלט דאס אויסנוצן און איז געבליבן אויפן פלאץ און אומגעקומען מיט אלע יידן.

איך בין געלעגן עטלעכע חדשים אין דער באקאנטער סאנאטאריע אין אטוואצק ביי ד"ר מ. פזשיגאדא. דער פרייז דארטן איז געווען זייער הויך, און אין מיין בודזשעט איז עס געווען א צו שווערע לאסט. איז א מאל געקומען

מיך באזוכן די פרוי דאָראַ ניימאַן (די פרוי פון דעם „היינט“ מיטאַרבֿעטער י. מ. ניימאַן ז״ל, איצט די פרוי פון מרדכי צאַגין, דעם רעדאַקטאָר פון תל-אביבער „לעצטע נייעס“). געוויינלעך האָט מען צו מיר נישט צוגעלאָזט קיין באַזוכער. איך בין געווען שטאַרק הייזערֿיק און כ׳האַב געמעגט רעדן בלויז איינצלנע ווערטער. פרוי ניימאַן האָט געהערט צו די ווייניקע אויסנאַמען. בעת דעם באַזוך האָט זי מיר דערציילט, אַז „היינט“ האָט אַן אַפּמאַך מיט ערשטקלאַ-סיקע פּאַנסיאָנען אין אַטוואַצק. די צייטונג דרוקט אומזיסט זייערע אַנאַנסן און דערפאַר האָט „היינט“ דאָס רעכט צו שיקן מיטאַרבֿעטערס אַן געלט אין יעדן פּאַנסיאָן. האָט פרוי ניימאַן מיר פּאַרגעלייגט, אַז איך זאַל ווערן אַ מיטאַרבֿעטער פון „היינט“ און אויף אַזאַ אופן וועל איך קענען געניסן פון דעם אַפּמאַך.

פון דעמאָלט אַן האָב איך אָנגעהויבן שרייבן אין „היינט“. מיין פּאַנסיאָן איז געווען אין שכנות פון פּושיגאַדאַס סאַנאַטאָריום און אַ קראַנקן-שוועסטער פלעגט אַלע טאַג קומען מאַכן מיר די איינשפּריצונגען. איך האָב געאַרבעט אין „היינט“ ביז היטלער האָט ליקוידירט די אַלגעמיינע און די יידישע פּרעסע. מיינע אַרטיקלען זיינען אין אַלגעמיין געווען פון אַן אידעאָלאָגישן און פּרינציפּיעלן כאַראַקטער. אויף וויפל איך געדענק, איז דער ערשטער אַרטיקל געווען וועגן דעם באַרימטן דייטשישן סאַציאַל-דעמאָקראַטישן פירער אויגוסט בעבעל, אַ ביטערער שונא פון אַנטיסעמיטיזם. זיינע ווערטער האָבן הויך געקלונג-גען, אַז „אַנטיסעמיטיזם דאָס איז דער סאַציאַליזם פון נאַראַנים“, אַז די „דייטשן פון פרייע פּראָפּעסיעס שיפורן, פּאַרברענגען די צייט אין שענק און אין אַ סך ערגערע ערטער; זיי קענען זיך נישט געבן קיין עצה מיט די פעיקע און אַרבעט-זאַמע יידישע דאַקטוירים, אַדוואַקאַטן, אינזשענירן, און פון קאַנקורנץ מאַכן זיי אַנטיסעמיטיזם“. דער צווייטער אַרטיקל איז געווען אַן אויספירלעכער פּאַרט-רעט (אין עטלעכע נומערן) פון בעניטאַ מוסאַליני. די לייענערס פון „היינט“ האָבן זייער גוט פּאַרשטאַנען די אַנאַלאָגיע צווישן איטאַליע און פּוילן. דער דריטער אַרטיקל איז געווען וועגן דער „הסתדרות העובדים“ און די פרייע אַרבע-טער-באַוועגונג אין ארץ-ישראל.

איך מוז זאָגן, אַז די רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע זיינען געווען זייער דזשענטלמעניש. דער הויכער האַנאַראַר האָט מיר שטאַרק געהאַלפן אין מיין בודזשעט. אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז גראַד אין יענער צייט געשטאַרבן אין ניו-יאָרק א. קאַראַליניק, אַ פּערמאַנענטער מיטאַרבֿעטער פון „היינט“. די צייטונג האָט זיך גענייטיקט אין אַ נייעם „סטאַר“ און מיין אַרט שרייבן און די טעמאַטיק זיינען געווען זייער פּאַסיק פאַר דער צייטונג. מיינע אַרטיקלען זיינען געווען אין סאַציאַליסטישן גייסט, אָבער פון אַלגעמיין הומאַניטאַרן שטאַנדפּונקט און די רעדאַקציע האָט מיר מיטגעטיילט, אַז אַ גרויסע צאַל לייענערס האָבן פּריינדלעך אויפגענומען מיין מיטאַרבֿעטערשאַפט.

איך וועט וואַרשיינלעך אינטערעסירן, אַז מיין פרוי ד״ר רעיה קרוק ז״ל

חיים פינקעלשטיין

געשטארבן מיט צוויי יאר צוריק אין ירושלים) איז צוזאמען מיט אברהם גאלדבערג (שפעטער רעדאקטאר פון „היינט“) אין 1912 ספעציעל געפארן פון אונדזער היים אין בערן באזוכן מאקסיס גארקי אויף דעם אינדזל קאפרי צו האבן א געשפרעך מיט אים וועגן זיין באציאונג צו יידן*.

אין עטלעכע וואכן ארום דערשיינען מיינע זכרונות אין צוויי בענד: „תחת דגלן של שלוש מהפכות“ (אישים ותנועות בדור). גלייכצייטיק וועלן דערשיינען זכרונות פון מיין פרוי (זייער קורץ), „פון מאסקווע ביז ירושלים“. ווען די ביכער וועלן דערשיינען, וועל איך אייך גערן צושיקן אן עקזעמפלאר. דער-ווייל ווינטש איך אייך דערפאלג אין דער ארבעט און פערזענלעכן גליק.

ירושלים, 15 פעברואר 1971
מיט אויפריכטיקע גרוסן
אייער ד"ר יוסף קרוק

מ. גראַפֿ-צימערמאַן

„היינט“ **

די פארבונדנדיקייט פון א שרייבער מיט „היינט“ האט דערוועקט א באווסטזיין פון חשיבות, א מין יום-טובדיקייט. מען איז טאקע געווען יינגער און דער ציוניזם איז נאך נישט געווען אזוי פאפולער און באליבט ווי היינט. ער האט דעמאלט אויך נישט געהאט נאך אנטוויקלט אזא ראפינירטע טעכניק ווי אין אונדזער פראגרעסיווער צייט. „היינט“ איז געווען פארן זשורנאליסט נישט נאך אן ארבעטפלאץ, ווו א שטענדיקער מיטארבעטער איז געווען פארזיכערט מיט זיין רעגולערן מאנאטלעכן דעפיציט; „היינט“ איז געווען געזעלשאפטלעך, מאראליש, א מין דאך איבערן קאפ. דא איז מען געווען אין סאמע קאך פון די לעבנס-פראבלעמען פון פוילישן יידנטום. זיי האבן זיך נישט „אפגעשפיגלט“ אין דער צייטונג — זיי האבן מיט ווייטיק און מיט פּעס אראפגעשריגן פון אירע שפאלטן, פון לייט-ארטיקל און פון פעליעטאן, פון רעפארטאזש און פון דער לעצטער כראניק-נאטיץ. דאס האבן, אויף זייער שטייגער, געטאן די אנדערע יידישע צייטונגען אויך, אבער מיר איז גאענט געווען „היינט“. טיילמאל האט זיך געדאכט, אז עס רינט בלוט פון דער שפראך פון יידישן בלאט: אלטעגלעכע שפראך פון הייסע קינות, וואס פראטעסטירט און וויינט און ראנגלט זיך מיט די לעצטע לעבנס-פוהות אין דער באלאגערטער פעסטונג פון פוילישן יידנטום.

* די זכרונות פון ד"ר רעיה (אירענע) קרוק זיינען געווען געדרוקט אין „היינט“ יובל-בוך (1938) ז"ל 28—31. לענגערע אויסצוגן פון איר ארטיקל ווערן געגעבן ווייטער.

** „קורות“ יידישע זשורנאליסטן-כראניק, תל-אביב נומ. 10, 22 מאי 1966, ז"ל 31—32.

ארום און ארום ווילדעוועט דער שונא — דאָס גאַנצע לאַנד איין אינטעגראַלער שונא, — וואָס האָט ברוטאַל און צייניש, לאַנג פאַר היטלערן, אַנגעכאַפט דעם ייד פאַרן האַלדן, פאַרן אויסגעדיייווערטן צאַפּלדיקן האַלדן אונטער דער שווערער באַרד פון אומעט — און ער פּרעסט און פּרעסט. דער שונא, דער שונא זיינען אַלע: די רעגירונג און דער סיים, דער אוניווערסיטעט און דער מאַרק, דער „ענדעק“ אין שטאַט און דאַרף, דער „וואַיט“ און דער פּאַליציאַנט, וואָס יאַגט מיט ליידנשאַפּטלעכער רציחה די יידישע גאַסן-הענדלערס מיט דעם ביסל מסחר-אַרעמקייט אין דער וואַליזקע, און דער שטייער-עקזעקוטאַר, וואָס טראַגט אַוועק פון ווילגאַטנע קעלער-שטיבלעך די פאַרשעמטע שבתדיקע לייכטער און דאָס לעצטע קישן. געווען אַ גרויסע וועלט פון צאַפּלדיקער נויט און שאַנד און קורחס אוצרות דלות, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין „היינט“ — אַ יידישער קאַמף-אַראַגאָן, וואָס האָט דערצויגן צו אַקטיוון ווידערשטאַנד, צו עקאַנאָמישן געראַנגל, צו נאַציאָנאַלן זעלבסטבאַווסטזיין. ס'איז געווען אַ קאַמף פאַרן נאַקעטן קיום אין די מרה-שחורהדיקע קרעמלעך, וואַרשטאַטן און וואַקלדיקע סטראַנאַנעס אין רעגנס, ווינטן, פּלאַמיקע פּרעסט — און „היינט“ האָט פאַרמולירט יידישע פּאַסטולאַטן, צוגעגעבן דעם פּאַלקס פאַרצווייפּלטן לעבנסדראַנג שוונג און טעמפּעראַמענט. דערביי איז די זיכערקייט פון דער געזינגונג געווען פאַרבונדן מיט דער ריינקייט פון דער שפּראַך, דעם קאַמף-אינסטרומענט, וואָס האָט זיך אויסגעהיטן פאַר דעם גאַסן-גרילץ, האָט זיך געהאַלטן ווייט פון פּאַליטישער דעמאַגאָגיע און זשורנאַליסטישן שונד — כאַטש דאָ און דאַרט איז מען, פאַר-שטייט זיך, אַ מאַל נכשל געוואָרן. האַנט אין האַנט מיט דעם קאַמף קעגן דעם נאַענטן דרויסנדיקן שונא, וואָס זיין בייזער אַטעם איז געווען האַס און פאַרניכטונג, האָט „היינט“ געפירט אויפן אינערלעכן פּראַנט אַ ברייט פאַרמאַסטע-נעם קאַמף פאַר נאַציאָנאַלע לאַנד-פּאַליטישע צילן, פאַר קאַנסטרוקטיווער יידישער הילף, פאַר דער רעאַליזירונג פון ציוניסטישן אידעאַל אין ארץ-ישראל, פאַר דער מאַדערניזירונג פון די קהילות, קעגן די לאַזונגען פון „בונד“, קעגן די תקיפּים פון גערער „הויף“, קעגן דער אַסימילאַציע פון די פּאַלאָניזירטע „יאַהודים“. דאָס איז געווען „היינט“, אַ שטיק יידישע וועלט, נישט סתם אַ צייטונג-געשעפט, — שרייבערס, „מענטשן“ ביי יענעם, כאַטש גערעדט האָט מען אַפט אויך וועגן לוינ-דיפּערענצן, וועגן הוספּות און באַנוסעס, דער עיקר אין די שווערע יאָרן פון עקאַנאָמישע און געזעלשאַפּטלעכע קריזיסן אין פּוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות...

דערמאַנט זיך מיר פון יענער צייט אַ שמועס מיט ש. י. יאַצקאָן, דעם רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער פון „היינט“. דאָס איז געווען מיט אַ 40 יאָר צוריק, נאָכן ציוניסטישן קאַנגרעס אין ווין. אין בין דעמאַלט איינגעלאַדן געוואָרן ווי אַ מיטאַרבעטער פון „היינט“ און שטענדיקער ווינער קאַרעספּאַנדענט. ביי איינעם אַ באַזוך מיינעם אין וואַרשע האָט יאַצקאָן זיך צעשמועסט מיט מיר גוטברודעריש,

כאטש ער איז געווען דעמאלט דער בארימטער יאצקאן און איך א יונגערמאן אין דער בראנזשע. איך האב געפרווט מיט אלערליי מאנעוורעס דערפירן דעם שמועס צו דעם סאמע וויכטיקסטן פונקט: א הוספה! יאצקאן האט „ארויסגעוויזן פארשטענדעניש“ — שוין שלעכט! — מיט א מאל האט ער א גלעט געטאן מיין שעוועלירע (א פולע געווען!) און מיר גענומען צורידן מיט א פאטערלעכן טאן: „ניין, ס'ניט פאר איך, חברל, און ס'פאסט גארנישט פאר אייער ראפינירטן ווינערישן סטיל... פענוסע... פענוסע... האבן די בכבודיקע לא יוצלח, וואס טראגן זיך ארום מיט פולע פעק טאלאנטלאזיקייט. זיי האבן פענוסע — פאר איך אבער, אן עלעגאנטער שרייבער, פאר איך וואלט פרנסה געווען ממש א באליידיקונג. ס'ניט אין אייער סטיל“...

צוליב דער חכמהלע, האט דער אלטער כיטערע ליטוואק א היפש ביסל מגזם געווען מיט די אזוי-גערופענע „לא יוצלח“ פאקטיש זיינען די מיטארבע-טערס פון „היינט“ געווען בארימטע שרייבערס און פאעטן, איינפלוסרייכע פובלי-ציסטן און זשורנאליסטן, מענטשן מיט א הויכן אלגעמיינעם און יידישן קולטור-ניווא... — ארום און ארום א לעבעדיקער אנסאמבל פון פאליטישע פערזענלעכ-קייטן און ליטערארישע ווארט-מייסטערס, וואס האבן פארוואנדלט „היינט“ אין דעם רעפרעזענטאטיוון ציוניסטישן קאמף-ארגאן פון מיטל-איראפעישן יידנטום אויף יידיש.

יוסף-שמעון גאלדשטיין (דער לוסטיגער פעסימיסט)

א בינטל זכרונות פון מיין ארבעט אין „היינט“

א קורץ בריוול צום „היינט“-שרייבער חיים פינקעלשטיין

ליבער קאלעגע, טיערער פריינד,

איך שיק איך איבער א קאפיטל זכרונות פון מיין מיטארבעטערשאפט אין „היינט“ אין די יארן 1925—1939. אייגנטלעך איז דאס א קאפיטל פון א גאנצן בוך, וואס וואלט דורך מיר געדארפט געשריבן ווערן, ווען איך וואלט זיך נישט געפוילט און ווען איך וואלט געהאט „זיצפלייש“. אבער בעסער עפעס איידער גארנישט. און פאר דעם „עפעס“ האב איך בלויז אייך צו פארדאנקען. ווען נישט איר, ליבער חיים, ווען נישט דאס, וואס איר האט מיך ממש טעראריזירט און געצוונגען צו שרייבן, וואלט דאס איינע קאפיטל אויך נישט געבוירן געווארן. איך דאנק אייך דעריבער, ר' חיים, וואס איר האט מיך באווינקט און באוויגן מיט גוטן און מיט ביזן דורכצולופטערן און פארצייענען א פאר זשור-נאליסטישע זכרונות פון דעם טראגיש פארשוונדענעם „היינט“-פעריאד.

ווי א געזעלשאפטלעכער רעפארטער איז מיין אויפגאבע אין „היינט“ געווען צו אינטערוויוירן עסקנים, קינסטלערס, שרייבערס. עס איז מיר ביז היינט געבליבן אין זכרון אן אינטערוויו, וואס איך האב געהאט מיט א בארימט געווארענעם יונגן יידישן גראפיקער און פארטרעטן-מאלער פון אמעריקע, אליהו (עלאיעס) גראסמאן. גראסמאן האט געצייכנט די פארטרעטן פון בעניטא מוסאליני, טאמאס מאסאריק, אלבערט איינשטיין, חיים ווייצמאן, נחום סאקאלאוו, זאב זשאבאטינסקי און ער איז געקומען קיין פוילן צייכענען די פארטרעטן פון מלוכה-פרעזידענט איגנאצי מאשטישיצקי און מארשאל יוזעף פילסודסקי. אין מיין אינטערוויו מיט גראסמאנען האב איך באשריבן ווי אזוי די דערמאנטע פערזענלעכקייטן האבן זיך פארהאלטן, ווען זיי האבן פאר אים פאזירט און וואס זיי האבן מיט אים געשמעסט ביים פאזירן. איך געדענק ווי גראסמאן האט מיר איבערגעגעבן, אן מוסאליני האט אים געזאגט, אז ער פארשטייט נישט פאר וואס היטלער איז אזא פארביסענער אנטיסעמיט. „אין מיין פארטיי“, האט מוסאליני זיך בארימט פאר גראסמאנען „פארנעמען יידן וויכטיקע פאזיציעס!“

לאמיר דערמאנען מיינעם א געפלאגטן אינטערוויו מיט נחום סאקאלאוו, וואס איז נישט צושטאנד געקומען. איך האב געוואלט האבן א געשפרעך מיט דעם בארימטן מענטשן אין ווארשעווער יידישן ליטעראטור-פאראיין אויף טלא-מאצקע 13, ווען סאקאלאוו איז געקומען אין די דרייסיקער יארן צו גאסט קיין פוילן. דער ליטעראטור-פאראיין האט דעמאלט איינגעארדנט א גרויסן באנקעט פאר סאקאלאוו, וועלכן די לינקע שרייבערס האבן באיקאטירט. זיי האבן געטענהט, אז סאקאלאוו איז נישט קיין שרייבער, נאר אן אימפעריאליסטיש-ציוניסטישער פאליטיקער.

פארן באנקעט בין איך צוגעשטאנען צו סאקאלאוו ער זאל מיר געבן א ספעציעלן אינטערוויו פארן „היינט“ וועגן דעם שרייבערישן באיקאט קעגן אים. אבער סאקאלאוו האט מיר אפגעזאגט.

— וואס דארפט איר דאס? — האט ער געזאגט — גיט איבער מיין דרשה וואס כוועל האלטן אויפן היינטיקן באנקעט, וועט איר נישט דארפן קיין אינטערוויו.

זיין שלוסווארט נאך די באנקעט-רעדעס איז געווען אן אמת מייסטערשטיק. כה אמר סאקאלאוו, אזוי האט סאקאלאוו דעמאלט געזאגט: — ליבע קאלעגן, איך ווייס, אז מ'האט זיך דא וואכן לאנג ארומגעריסן און געאמפערט וועגן מיין ווייניקייט. מ'איז אין ספק צי איך בין א פאליטיקער, צי כ'בין א וויסנשאפטס-מאן, אבער איין זאך האבן אלע מודה געווען, אז איך בין א שרייבער. קומענדיק קיין ווארשע האב איך מיך דערוואוסט, אז שרייבערס האלטן מיך בלויז פאר א פאליטיקער, אבער נישט פאר א שרייבער און דעריבער האט מען מיך נישט איינגעלאדן אין ליטעראטור-פאראיין. מען האט מיך אבער ענדלעך יא איינגע-לאדן אין דער חברה פון די שרייבערס, איז דעריבער מיין שמחה גאר גרויס.

ס'איז מיר אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצן. איצט האָב איך קיין ספק נישט וואָס איך בין. איך האָב שוין אַ „שוואַדעצטווע“, אַ באַשטעטיקונג, אַז כ'בין אַ שרייבער... דאָס דערמאָנט מיך אַ מנהג אין ליטע. דאָרט איז דאָ אַ מנהג, אַז מ'איז מקבר אַ מת, שרייט דער חברה-קדישא-מאָן אַריין אין קבר דריי מאָל: „דו אַזעלכער און אַזעלכער, פּלוגי בן פּלוגי, זאַלסט וויסן זיין, אַז דו ביסט געשטאַרבן“. דאָס טוט מען, כדי דער מת זאַל וויסן אויף קלאַר, אַז ער איז טאַקע טויט...

* * *

פון סאַקאַלאָווס „תורה שבעל פה“, וואָס איך האָב געדרוקט אין „היינט“ ביי אַנדערע געלעגנהייטן, געדענק איך ביז היינט אַ שפּאַר ביסל. לאַמיר דאָ איבערגעבן כאַטש עטלעכע זיינע ווערטלעך:

— יידן געמען מיך אויף אין פּוילן מיט האַרץ און גשמה, אָבער זיי פאַר-געסן, אַז איך בין שוין נישט קיין יונגעראַמאָן און מ'דאַרף מיך לאַזן אַפּדעכן אויך... מיר יידן, האָבן דריי גרויסע מצוות: הכנסת-אורחים, ביקור-חולים און הלווית המת. פאַראַן אָבער שטעט און שטעטלעך אין פּוילן, וווּ מען פאַר-מאַטערט אַזוי דעם אורח, אַז מ'איז אויף אים מקיים אַלע דריי מצוות מיט אַ מאָל... — איך בין פאַר העברעיִש אין ארץ-ישראל, אָבער ווען כ'זע די מיאוסע מלחמות פון די עקסטרעמע אַנטי-יידישסטן, זאָג איך: ס'איז בעסער צו בויען ס'לאַנד אויף יידיש, איידער עס חרוב צו מאַכן אויף העברעיִש.

— פּוילישע יידן ליידן פון גוואַלדיקער עקסטרעמקייט. מען פרעדיקט אַדער פאַנאַטיזם פון רעכטס, אַדער פאַנאַטיזם פון לינקס. אַדער מ'ווייקט זיך אין מקווה, אַדער מ'פירט דורך אַן אַרגאַניזירטן עפנטלעכן חילול יום-כיפור. קיין מיטלוועג זוכט מען נישט. דאָס דערמאָנט מיך אין דעם שמש פון אונדויער ווישעגראַדער בית-המדרש. ווינטער פלעגט ער אין אויוון אַריינלייגן אַ זיבעציק שטיק האַלץ. ווען דער עולם האָט געשריגן אַז מ'ווערט צעשמאַלצן פון היץ, האָט ער צו מאַרגנס אַריינגעלייגט דריי שטיקער האַלץ, איז מען געפרוירן געוואָרן פון קעלט. אַ מיטל-ציפּער צווישן זיבעציק און דריי האָט ער נישט אַנערקענט...

איך וויל איבערגעבן צוויי עפיוואַדן פון מיינע רייזעס איבער פּוילן פאַרן „היינט“. אין די דרייסיקער יאָרן בין איך געפאַרן ווי אַ פאַרטרעטער פון „היינט“ קיין כעלם, מיט אַ גרויסער זשורנאַליסטישער דעלעגאַציע, צו דער פייער-לעכער דערעפּענונג פון דער אייזנבאַן-דירעקציע, וואָס איז איבערגעטראָגן געוואָרן פון לובלין קיין כעלם. פון דער יידישער פרעסע, געדענק איך, זענען דעמאָלט געפאַרן מיינע חברים משה עלבוים ע"ה, משה נודלמאַן, מאַרק טורקאַוו, דוד פלינקער און דאָכט זיך אַז ברוך שעפּנער אויך. נאָך דעם ווי מיר זיינען אַ גאַנצן טאַג אַרומגעקראַכן איבער דער שטאַט כעלם בין איך צוגעגאַנגען צו אַ גרופּע

יידן און האָב זיי גענומען קיבעצן. איך האָב זיך פאַר זיי פאַרגעשטעלט, אָן
איך בין אַ שרייבער פון וואַרשעווער „היינט“ און האָב צו זיי געזאָגט מער-
ווייניקער אַט וואָס:

— ליבע כעלעמער יידן! איך האָב זיך אַ גאַנץ לעבן אַזוי פיל אַנגעהערט
וועגן די כעלעמער נאַראַנים. היינט אין דער פרי בין איך געקומען קיין כעלם און
ביי דער געלעגנהייט האָב איך געוואָלט כאַפן אַ שמועס מיט די נאַראַנים. צום
סוף דריי איך זיך אַרום אַ גאַנצן טאַג און איך קען נישט געפּינען קיין איין נאַר.
אַלע כעלעמער יידן וואָס איך האָב באַגעגנט האָבן שאַרפע קעפּ און זיינען קלוג
ווי די וועלט. איך פאַר אַוועק פון כעלם אָן אַנטוישטער. זאָגט מיר, יידן, דעם
אמת: צי איז טאַקע אין גאַנץ כעלם נישטאַ קיין איין נאַר?

דאַ האַט איינער פון די יידן מיר איראַניש אַפּגעמאַסטן מיט די אויגן פון
קאַפּ ביו די פיס און געענטפערט מיט אַ שמייכל: — סך-הכל איז אין גאַנץ
כעלם פאַראַן איין נאַר, איז ער אַ וואַרשעווער...

אַבער נישט אַלע כעלעמער יידן האָבן זיך באַנוגט מיט אַ וויציקן אַריינזאָגן.
אַנדערע האָבן זיך געבייזערט אויף אַן אמת.

דער פּאָפּולערער „היינט“-שרייבער און פּאַלקסזינגער מנחם קיפּניס איז געווען
שטאַרק באַליבט אין כעלם פונקט ווי אין גאַנץ פּוילן. ווען ער פּלעגט אַהינקומען
קאַנצערטירן צוזאַמען מיט זיין פרוי זמרה זעליגפּעלד, האָבן זיי דאַרט געהאַט
גרויס דערפּאָלג. מיט אַ מאָל האַט קיפּניס פאַרלוירן דעם חן אין כעלם און מ'האַט
אים דאַרט אויפּגענומען ברוגזלעך. וואָס איז געשען? געשען איז אַט וואָס:
עס האַט זיך קיפּניסן פאַרגלוסט אַנצושרייבן אין „היינט“ אַ לאַנגע סעריע הומאַ-
ריסטישע כעלעמער מעשיות, אַלטע און נייע.

אַ טייל כעלעמער יידן זענען דערפאַר ברוגז געווען אויף קיפּניסן. זיי האָבן
אים געשריבן בריוו מיט פאַרווורפן און געטענהט, אָן זיי האָבן גענוג חרפּות
און בושות פון די אַלטע נאַראַנים, דאַרף מען נישט קיין נייע מעשיות.

דעם גרעסטן פעס אויף קיפּניסן האַט געטראָגן אַ כעלעמער יונגער שרייבער
משה לערער, אַליין אַ זאַמלער פון יידישע פּאַלקסוויצן. אַט דער משה לערער,
וועמען זלמן רייזען האַט שפּעטער געבראַכט קיין ווילנע און אים געמאַכט פאַר אַ
מיטאַרבעטער אין „ייוואַ“, איז ממש דערגאַנגען קיפּניסן די יאַרן. ער האַט וויסן-
שאַפּטלעך באַוויזן, אָן קיפּניס האַט געפּעלשט די מעשיות היסטאָריש, אַדער
געטוישט די געאַגראַפיע; ער האַט גענומען נאַראַנים פון אַנדערע שטעט און
האַט זיי באַזעצט אין כעלם.

איך אַליין האָב געשריבן אַ מאָל אין „היינט“ אַ פעליעטאַן וועגן דער
שטאַט כעלם. איך האָב געפּרעגט אַ קשיא: „קורח שפּקח היה, מה ראה לשתות
זו?“ כעלם איז דאָך אַ שטאַט פון חכמים, פאַר וואָס האַט מען זיי געמאַכט פאַר
נאַראַנים? דערויף האָב איך געגעבן אַזאַ מין השערה: דאַס איז געשען צוליב
אַ דרוקפּעלער. עפּעס אַ ייד אַ מחבר האַט מן הסתם פאַרציטנס אַפּגעדרוקט

א לשון-קודשדיק ספר, אין וועלכן ער האט געבראכט דעם מאמר „לא לחכמים לחם“. איז געגאנגען דער בחור הועצער און האט דאס ווארט „לחם“ פארגרייזט און אַנשטאַט „לחם“ איז געווען געדרוקט „חלם“ (כעלעם). האָבן יידן געלייענט: „לא לחכמים חלם“ — כעלם איז נישט פאַר חכמים.“

* * *

די פוילישע רעגירונג האט אַ מאַל איינגעארדנט אַ זשורנאַליסטישן אויס-פּלוג קיין ספּאַלאַ, דער זומער-רעזידענץ פון פרעזידענט איגנאַצי מאַשטשיצקי. ווען מיר זענען אַנגעקומען קיין ספּאַלאַ, האָט מען אונדז געזאָגט, אַז דער פרע-זידענט געפינט זיך גראַד אין וואַרשע און די אויפנאַמע, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן פאַר צייטונגס-שרייבערס פון דער הויפטשטאָט, וועט פאַרקומען אַן אים. אַ פּולקאַוויק האָט אונדז געוויזן דעם היסטאָרישן פּאַלאַץ און דעם גרויסן קאַבינעט-זאַל פון פרעזידענט. מיך פּערזענלעך האָט אָבער פאַראינטערעסירט אַ גאַנץ אַנדערע זאַך: אין אַ ווינקל, ביי אַ פּענצטער, איז געשטאַנען דעם פרעזידענטס ריזיקער שרייבטיש, אויף וועלכן עס זענען געלעגן עטלעכע ביכער און עס האָט מיך שטאַרק אינטריגירט צו כאַפּן אַ בליק וואָס פּוילנס מלוכה-פרעזידענט ליענט. נישט קענענדיק גובר זיין מיין זשורנאַליסטישן יצר-הרע, האָב איך זיך אַרויסגעשאַרט פון דעם קרייזל פוילישע זשורנאַליסטן, איך האָב זיך צוגערוקט נאָענט צום שרייבטיש און מיט נייגעריקע אויגן געשלונגען די טיטלען פון די ביכער, וואָס זענען דאַרט געלעגן. אין באַריכט אין „היינט“ וועגן אויספּלוג קיין ספּאַלאַ האָב איך מיט קיין איין וואָרט נישט דערמאַנט וואָס איך האָב געזען אויפן פרעזידענטס שרייבטיש. ווען איך וואַלט עס יאָ געטאַן, וואַלט עס מיר מסתמא טרוקן נישט דורכגעגאַנגען. וואָס מיינט איר פאַראַ ביכער האָב איך געזען אויפן פרעזידענטס שרייבטיש? ביכער מיט האַקן-קרייצן אויף די הילעס זענען דאָס געווען, וואָס זענען נאָר וואָס געהאַט דערשינען אין נאַצי-דייטשלאַנד און זענען געווען געווידמעט דער יידן-פּראַגע...
* * *

פון די אַן גוזמא הונדערטער אינטערוויען, וואָס איך האָב געהאַט פאַרן „היינט“, קומט מיר שטענדיק אויפן זכרון דער שמועס, וואָס איך האָב געהאַט מיטן לעצטן פּיאַטרקאווער רב הרב משה-חיים לאָ הי"ד.
נאָכן טויט פון לובלינער רב און ראש-ישיבה פון „ישיבת חכמי לובלין“ הרב מאיר שאַפּיראַ ז"ל איז דער אַקאַדעמיש-געבילדעטער הרב משה-חיים לאָ געוואָרן דער גייסטיקער מנהיג פון דער ישיבה. אַ צוויי יאָר פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט ער אין לובלין צונויפגערופן וועגן זיין ישיבה אַ פרעסע-קאַנפּערענץ. אַ גרויסער אויטאָבוס האָט די זשורנאַליסטן, צוזאַמען מיטן רב לאָ, צוריקגעפירט אין מיטן דער נאַכט פון לובלין קיין וואַרשע. איך האָב זיך אומישנע צוגעזעצט צו הרב לאָ, פּדי צו האָבן אים מיט אַ שמועס פאַרן

„היינט“. בעת דעם לאנגן ביינאכטיקן וועג האט הרב לאו דערציילט ווי אזוי ער איז שיער נישט אומגעקומען אונטער די רעדער פון א צוג אויפן וואקזאל אין קראקע. מ'האט אים געמוזט אַמפּוּטירן אַ האַנט, ביצול געוואָרן איז ער, האַט ער געזאָגט, בלויז אַ דאַנק דער אַמוּנה, וואָס ער האַט געהאַט, ווען דער לאַקאַמאַטיוו איז אַנגעלאָפּן, אַז גאַט איז מיט אים.

אין ווייטערדיקן שמועס האַט הרב לאַו געזאָגט, אַז ער אַרבעט אויף אַ ספר וועגן די דינים פון קידוש-השם. ווען איך האָב אים געפרעגט פאַר וואָס ער שרייבט נישט בעסער אַ ספר וועגן אַקטועלע ענינים האַט הרב לאַו מיט אַ טיפּן זיפּן געענטפּערט, אַז ער זעט בחוש, אַז עס רוקט זיך אַן אַ צייט, ווען יעדער איינציקער ייד אין פּוילן וועט שטיין פאַרן נסיון פון קידוש-השם און וועט דאַרפן וויסן ווען מ'איז מחויב מקדש-השם זיין און ווען נישט...

דאָס איז געווען בערך אַנדערטהאַלבן יאָר פאַר דער מלחמה. הרב משה חיים לאַו איז אומגעקומען אין טרעבלינקע אין 1943. איך האָב מיין שמועס מיט הרב לאַו אָפּגעדרוקט אין „היינט“ און שפּעטער אין „פאַרווערטס“. דער אַרטיקל איז אויך אַריינגענומען געוואָרן אין דעם פּיעטריקאו-טריבונאַלסקי יזכּור-בוך (ז"ז 842—843). ניו-יאָרק, האַרבסט 1972.

משה רון (משה דאַנציגערקראַן)

מיין קאַריערע אין „היינט“*

...מיט בערך 40 יאָר צוריק, ווען איך האָב געאַרבעט אין צענטראַל-קאָמיטעט פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, האָב איך אַנגעהויבן מיין קאַריערע אין „היינט“ מיט ידיעות וועגן דער טעטיקייט פון צ. ק. אברהם גאַלדבערג און יצחק גרינבוים האָבן מיר אַ סך געהאַלפּן. צוערשט האַט מען נישט געוואָלט חתמענען מיין נאָמען אויף די ידיעות, אפילו נישט מיט קיין איינציאָלן. ערשט נאָך אַ יאָר אַרבעט האַט מען באַוויליקט צו שטעלן דעם אות „ד“ אַליין, אַ זאָך וואָס איז שוין געווען פאַר מיר אַ גרויסע דערגרייכונג. דאָס מזל האַט מיר צוגעשפּילט. איינער פון די בעסטע רעפּאָרטערן, יוסף שמעון גאַלדשטיין (דער לוסטיגער פעסימיסט) איז געווען צו פיל פאַרנומען... ער פלעגט מיך דעריבער באַזאָרגן מיט איינלאַדונגען אויף קאַנפּערענצן און באַנקעטן, זאָגנדיק דערביי: „דאָס איז ציוניזם און דאָס דאַרפסטו טאָן“.

אין איינעם אַ טאָג האַט מיר גאַלדשטיין איבערגעגעבן אַן איינלאַדונג אויף אַ גרויסן סימפּאָזיום אין קאַמינסקי-טעאַטער וועגן ציוניסטישע פּראַבלעמען מיט

* „קורות“ יידישע זשורנאַליסטן-כראַניק, תל-אביב, גומ. 10, 22 מאי 1966, ז"ז 35—36.

דער באטייליקונג פון יצחק גרינבוים, זאב זשאבאטינסקי און ד"ר יהושע גאטליב. איך האב די איינלאדונג מורא געהאט אנצונעמען מחמת דער מורא, אז איך וועל נישט קענען ווי געהעריק, „דעקן“ אזא ערנסטן סימפאזיום. מיט שרעק אין הארץ בין איך אוועק צום סימפאזיום. כ'בין צוגעגאנגען צו יוסף קלארמאן, רעוויזאניסטישער פירער און קארעספאנדענט פון „היינט“ אין סאטנאוועץ, און האב אים געזאגט: „יאסעלע, ראטעווע! לאז מיך נישט פאלן!“ ער האט מיר גלייך געבראכט דעם כתב־יד פון זשאבאטינסקי רעדע. דערנאך האב איך געבעטן גרינבוים זיין רעדע און לסוף בין איך צוגעגאנגען צו ד"ר גאטליב. ד"ר יהושע גאטליב, א שארפער קעגנער פון יצחק גרינבוים, איז געווען דער פארויצער פון סינדיקאט פון יידישע זשורנאליסטן אין ווארשע און ער פלעגט מיר זאגן: „דאנציגערקראן, פל־זמן דו וועסט דיינע באריכטן ענדיקן מיט „יחי גרינבוים!“ וועסטו ביי מיר קיין זשורנאליסט נישט זיין, און וועסט קיין מאל נישט ווערן קיין מיטגליד פון סינדיקאט“.

איך האב אים געזאגט „פאניע דאקטאזשע (ה' דאקטאר), איך בעט אייער רעדע פאר דער צייטונג“. ער האט געענטפערט: „א שאד די מי, איר וועט דאך וועגן מיין רעדע נישט שרייבן, און אפילו ווען איר וועט יא שרייבן, וועט איר דאך ווידער פארענדיקן מיט „זאל לעבן גרינבוים“. ערשט ווען איך האב צוגעזאגט צו געבן אלע דריי רעדעס, האט ער מסכים געווען צו געבן מיר זיין כתב־יד. צו מארגנס איז מיין באריכט דערשינען אין „היינט“ און דאס איז געווען דאס ערשטע מאל ווען איך האב געחתמעט נישט „ד“ נאר „מ. ד.“ א גרויסע פרייד איז דאס געווען פאר מיר, בפרט אז נאך דעם דאזיקן באריכט האט מען מיך אנגעהויבן שיקן צו גרעסערע קאנפערענצן.

אין איינעם א טאג קומט צו מיר צו שמואל־יעקב יאצקאן, און זאגט: „דאנציגערקראן, ווייזט וואס איר קענט!“ א פאליטישער צוזאמענפאר פון פאל־קיסטן קומט פאר אין שניידערזאל ביים קינא „ספלענדיד“ אין ווארשע. ב. קוטשער איז דארט געווען, האט מען אים געזאגט, אז דער צוזאמענפאר איז געשלאסן פאר דער פרעסע. היות אבער ווי מ'וועט דארטן רעדן קעגן ציוניסטן איז וויכטיק פאר אונדז צו ברענגען א באריכט. מיר איז געלונגען אריינצובאקומען זיך אין קינאזאל, צו באהאלטן זיך אין גארדעראב און הערן די רעדעס פון דעם פירער פון דער פאלקסיסטישער פארטיי נח פרילוצקי און פון שמואל וואל־קאוויטש. דאס זיינען געווען גיפטיקע רעדעס קעגן דעם וואלבלאק פון יצחק גרינבוים. דער אייגנטימער פון גארדעראב האט ביי מיר באקומען 40 גראשן אבער צו מארגנס איז דערפאר דערשינען א באריכט בלויז אין „היינט“ אליין... בעת די בלוטיקע געשעענישן אין ארץ־ישראל אין 1929, האט דער „בונד“ פארענטפערט די אראבער. שלום אש, ז. סעגאלאוויטש און אנדערע שרייבערס זיינען ארויס מיט א קריטיק קעגן „בונד“. דער „בונד“ האט גערופן א מאסן־מיטינג אין א קינאזאל קעגן שלום אשן און די אנדערע שרייבערס. די „בונדישע“

שומרים האבן מיך נישט געוואלט אריינלאזן, אבער דער קינא-אייגנטימער האט מיך אריינגעלאזט דורך א זייטיקער טיר. מהאט מיך דערקענט און משלה געווען... אבער מיר איז דאך געלונגען אריינגיין און באהאלטן זיך אונטער דער בינע. שטייב איז מיר אריין אין די אויגן, עס האט אבער געלוינט, ווייל צו מארגנס איז דערשינען אין „היינט“ א פולער באריכט וועגן דער אטאקע אויף די גרעסטע יידישע שרייבערס, א זאך וואס האט דעמאלט געמאכט א גרויסן רושם ביים פוילישן יידנטום...

זלמן זילבערצווייג

מיין ארבעט אין „היינט“ *

די זכרונות, וועלכע איך פארציין דא, געדענק איך גאנץ גענוי און איך האב זיי, ווי ווייט מעגלעך, נאכגעשטימט מיט געוויסע מענטשן, וועלכע האבן אויך געדארפט וועגן דעם וויסן.

עס געדענקט זיך מיר גאנץ גוט ווי באלד נאך מיין בר-מצווה (אין 1907) האט מיך מיין פאטער ע"ה אוועקגעשיקט, אדער בעסער געזאגט, איז מיט מיר געפארן, קיין לידע מיך אריינגעבן אין דער דארטיקער ישיבה, וואס איז געווען אונטער דער אנפירערשאפט פון לידער רב, הרב ר' יצחק-יעקב ריינעס זצ"ל. ריינעס איז נישט נאר געווען אן ארטיקער רב, וואס האט זיך אפגעגעבן מיטן לאקאלן רעליגיעזן לעבן. ער איז געווען א געזעלשאפטלעכער טוער, א גרויסער יידישער נאציאנאליסט, און איינער פון די סאמע ערשטע אין יידישן רעליגיעזן לאגער, וואס איז צוגעשטאנען צום ציוניזם. ער האט אריינגעבראכט אין די ציוניסטישע רייען גאר א סך פרומע יידן דורך דעם, וואס ער האט געשאפן דעם רעליגיעזן ציוניזם, וואס ער האט א נאמען געגעבן „מזרחי“. מיין פאטער, וועלכער איז געווען איינער פון די הויפט-גרינדערס און דערנאך יארגלאנגער סעקרעטאר פון „מזרחי“ אין לאדזש, די שטאט, ווו מיר האבן געווינט, איז געווען פערזענלעך גוט באקאנט מיט הרב ריינעס און ער האט באשלאסן, אז איך זאל דארט קריגן מיין יידישע דערצינונג. איך האב באלד געכאפט דעם שניט אין לערנען אין ישיבה. דער ראש-ישיבה האט מיך גערימט אלס א „גוט קעפל“ און פארויסגעזאגט, אז איך וועל דערגרייכן דאס העכסטע צו וואס יידישע עלטערן האבן דעמאלט געשטרעבט — ווערן מיט די יארן א רב. אבער מיך האט דער גמרא-לימוד נישט גענומען און איך האב נישט אויסגעהאלטן מער ווי איין זמן און בין אהיימגעפארן.

האט מיין פאטער איינגעזען, אז קיין רב וועל איך שוין נישט ווערן, האט

* געשריבן ספעציאל פאר דער מאנאגראפיע.

ער באַשלאָסן מיר צו געבן אַ נאַציאָנאַל-יידישע דערציִונג און מיך שיקן לערנען אַגראַנאַמיע אין ראשון לציון, אין ארץ-ישראל. און ווי אַ הכנה דערצו, האָט ער מיך פריער געשיקט אין דער ייק"א-לאַנדווירטשאַפֿט-שולע אין טשענסטאָכאָוו. דאָרט איז געווען אַ גרויסע מיסווירטשאַפֿט. די תלמידים האָבן מער פאַרבאָכט אין ווילדע הפקר-שטיק ווי אין לערנען. די אַנפירערשאַפֿט פון דער שולע איז געווען אַ הפקרדיקע און דאָס געלט, וואָס איז אַריינגעגעבן געוואָרן פון ייק"א אויף דעם אַנשאַלט, איז פשוט פאַרשווענדט געוואָרן. האָב איך אויך דאָס פלאַץ פאַרלאָזט און אַהיימפאַרנדיק, זיך אַפגעשטעלט אין וואַרשע, און היות ווי מיין פאָטער איז געווען נאַענט באַפריינדעט מיטן רעדאַקטאָר פון „היינט“ יאַצקאָוו, בין איך אַריינגעגאַנגען צו אים און אים דערציילט וועגן דעם סקאַנדאַליעזן אופן אויף וועלכן עס פירט זיך די לאַנדווירטשאַפֿט-שולע פון ייק"א אין טשענסטאָכאָוו. יאַצקאָוו, וועלכער האָט תמיד געהאַט אַ חוש פאַר סענסאַציע, האָט זיך גוט צוגעהערט צו די אַלע זאַכן, וואָס איך האָב דערציילט און באַשלאָסן דאָס צו ברענגען צו דער עפנטלעכקייט. איך געדענק נישט גענוי צי איך האָב אַלץ אַליין אַנגעשריבן אָדער איך האָב בלויז דערציילט אַ רעדאַקציע-מיטאַרבעטער און ער האָט עס אַנגעשריבן, אָבער איין זאַך געדענק איך יא, אַז די געשיכטע האָט אַרויסגערופן אַ שטורעם, און עס זיינען געמאַכט געוואָרן גרויסע ענדע-רונגען אין דער שולע.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך בין געקומען אין דירעקטן קאָנטאַקט מיטן געדרוקטן יידישן וואָרט.

ווי אַ משכיל, האָט זיך מיין פאָטער, צבי הירש הפהן זילבערצווייג, שטאַרק אינטערעסירט מיט דער העברעיִשער השכלה-ליטעראַטור און געשלאָסן באַקאַנט-שאַפֿט מיט די וויכטיקסטע משפּילים אין אונדזער שטאָט לאַדזש. איינער פון זיי איז געווען גאַר אַ יחוסדיקער ייד, אבא קאַסמאַן, וועלכער איז געווען אין אַ געוויסן זין שוין פאַרפּוילישט. זיין פרוי איז געווען אין גאַנצן שפּראַכלעך אַסימילירט, כאַטש זי איז געווען אַ טאַכטער פון אַ גאַנץ פרומען, פשוטן באַלעבאַ-טישן ייד, ברוינער (פאָטער פון שפּעטער באַרימטן יידישן מאָלער יצחק ברוינער). די באַקאַנטשאַפֿט צווישן די ביידע משפּילים האָט דערפירט, אַז קאַסמאַן האָט זיך געלאָזט צורייזן פון מיין פאָטער צו עפענען אין לאַדזש אַ מאַדערנע יידישע בוכהאַנדלונג (געווען שוין צוויי יידישע בוכהאַנדלונגען און ליי-ביבליאָ-טעקן על פי רוב מיט די אין אַמעריקע אַרויסגעגעבענע יידישע סענסאַציאָנעלע ראַמאַנען). פאַר דעם צוועק זיינען מיין פאָטער און קאַסמאַן געפאַרן קיין וואַרשע און אַפגעקויפט די פּריוואַטע ביבליאָטעק פון איינעם שעהנפעלד, וואָס האָט יאָרן לאַנג געקויפט און געזאַמלט די זעלטנסטע ספרים און ביכער.

אין יענער צייט זיינען אין וואַרשע שוין אַרויסגעגאַנגען יידישע טעגלעכע צייטונגען: „דער וועג“, אונטער דער רעדאַקציע פון צבי פּרילוצקי, און „דער טעלעגראַף“, אונטער דער רעדאַקציע פון נחום סאַקאַלאָוו. קיין צייטונגס-פאַר-

קויפערס זיינען דעמאלט נאך אין די גאסן פון לאדזש אדער בכלל נישט געווען אדער גאר געציילטע. פלעגן די צייטונגען פארקויפט ווערן אין אונדזער בוכ-האנדלונג. צייטונגען זיינען געווען א באגרענעצטער לייען-ארטיקל, נאר פאר מענער און אויך דערצו פאר מער אינטעליגענטע, געלערנטע. דאס פאלק, באזונדערס פרויען, האבן נישט געהאט קיין אינטערעס פאר די יידישע טעגלעכע צייטונגען, ווייל דער אינהאלט האט צו זיי נישט אפעלירט. דערצו איז אויך דער פרייז געווען צו הויך, צוויי קאפיקעס.

אין פעטערבורג איז דעמאלט ארויסגעגאנגען א צייטונג אין קלענערן פארמאט, דאס וואס מיר רופן אן „טאבלאד“ פארמאט, וואס האט זיך אפגעגעבן נאר מיט נייעס. דערצו האט די צייטונג געקאסט ביליקער ווי אלע אנדערע רוסישע צייטונג-גען, נאר איין קאפיקע, און אזוי האט דאס בלעטל טאקע געהייסן „גאזעטא קאפיקא“. זי האט זיך דערווארבן א ריזיקן טיראזש. מיין פאטער האט אט דעם געדאנק וועגן ארויסגעבן אויף יידיש אזא צייטונג „פארקויפט“ יאצקאנען, וואס האט אין 1906 אנגעהויבן ארויסצוגעבן אין ווארשע זיין קאפיקע-צייטונג דאס „אידישע טאגעבלאט“. א ביסל שפעטער זיינען קאסמאן און מיין פאטער געווארן די צייטונג-אנגענטן פאר דער יידישער פרעסע אין לאדזש און פאר דער וואר-שעווער יידישער פרעסע, און יארן נאך דעם פלעגט מיין פאטער, אלס אויסציי-כענונג און אנערקענונג פאר זיין אידעע פון דער קאפיקע-צייטונג, באקומען א געוויסע סטיפענדיע ביי יאצקאנען און זייער פריינדשאפט איז געבליבן א גאר נאענטע.

יארן זיינען אוועק, איך בין געווארן א פראפעסיאנעלער זשורנאליסט. פריער אן איבערזעצער און באארבעטער פון ראמאנען אין „לאדזשער טאגעבלאט“ אונטער דער רעדאקציע פון קדוש ישעיה אוגער, דערנאך א שטיקל צייט פאקטישער רעדאקטאר פון דער צייטונג, און שפעטער דער לאקאלער רעדאקטאר פון דער צייטונג, און דא בין איך ווידער געקומען אין א דירעקטן קאנטאקט מיטן „היינט“. די יידישע פרעסע פון ווארשע האט גאר א סך געבויט אויף איר לייענער-שאפט אין לאדזש, די צווייט גרעסטע יידישע קהילה אין פוילן, אבער אין לאדזש האט די ווארשעווער פרעסע געהאט א שטארקע קאנקורענץ אין דער לאקאלער פרעסע. אמת, אז ווען א לייענער האט געהאט גרעסערע גייסטיקע באדערפע-נישן, האט ער געלייענט די ווארשעווער יידישע צייטונגען. אבער לאדזש האט געברויזט און געשפרודלט מיט איר אייגן לעבן, אלגעמיין און יידיש. לאדזש איז געווען די גרויסע שעפערישע שטאט אויפן עקאנאמישן געביט. דא האט די טעקסטיל-אינדוסטריע געשפילט א ריזיקע ראל נישט נאר פאר לאדזש, נאר פארן גאנצן צארישן רוסלאנד. דאס האט זיך אפגעשפיגלט אין דער ארטיקער פרעסע, און דערצו האט זיך גענייטיקט א סך פלאץ און גוטע אריענטאציע. דעריבער האבן די לאדזשער לייענערס פון די יידישע צייטונגען טיילמאל געמוזט מוותר זיין אויף דער ווארשעווער צייטונג און געלייענט די ארטיקע פרעסע.

יאצקאן האט איינגעזען די קאנקורענץ און פדי צו געווינען דעם לאדזשער יידישן לייענער, האט ער געטאן צוויי זאכן: קודם-כל האט מען דעם ווארשעווער „היינט“ גענומען דרוקן פאר לאדזש (און מסתמא אויך פאר אנדערע שטעט) פריער ווי די לאקאלע ווארשעווער אויסגאבע, אזוי, אז די צייטונג זאל אנקומען צום לייענער באלד אין דער פרי, צוגלייך מיט דער ארטיקער יידישער צייטונג. צווייטנס, בין איך אנגאזשירט געווארן צו שרייבן אפטע קארעספאנדענציעס פון לאדזש, און אפילו צו טעלעגראפירן עטלעכע מאל א וואך די סאמע לעצטע נייעס, באזונדערס אויפן געשעפטלעכן געביט.

ווען עס איז אין פוילישן שטעטל לוטטאוו פארגעקומען (אין 1923 אדער 1924) א פאגראם אויף יידן, האב איך זיך פארשטענדיקט מיט דער רעדאקציע און בין אהין ארויסגעפארן אויף אן אויספארשונג. די צייטונג האט דעם באריכט מיינעם ברייט אנאנסירט און געדרוקט דערפון צוויי אדער דריי ארטיקלען, וואס זיינען געווען א שטארקער באשולדיקונגס-אקט קעגן דער פוילישער רעגירונג. די רעדאקציע האט צופעליק פאר דעם חטא נישט באצאלט, אבער איך יא. איך בין דעמאלט גלייכצייטיק געווען דער קארעספאנדענט פון ניו-יארקער „פאר-ווערטס“. נאך דעם ווי מייך באריכט איז געווען געדרוקט אין „היינט“, און אין די „הויכע פענצטער“ האט מען פארשטאנען, אז איך וועל דעם באריכט אויך שיקן קיין אמעריקע, האט מען א פנים געגעבן א באפעל צו דער פאסט, אז זי זאל נישט דערלאזן מיינע בריוו צום „פארווערטס“, און אזוי איז טאקע געשען. דער באריכט מיינער צום „פארווערטס“ איז נישט אפגעשיקט געווארן און איך בין געשטעלט געווארן אויף דער „שווארצער ליסטע“ אלס פארשפרייטער פון „פאלשע“ ידיעות וועגן פוילן. דערוויסט דערפון האב איך זיך, ווען איך האב זיך געוואנדן וועגן אן אויסלענדישן פאסט, כדי צו קאנען פארן קיין אמעריקע און עס זיינען אוועק וואכן און איך האב נישט באקומען קיין ענטפער. מייך אינטערווענץ דורך מייך פריינד, דעם סיים-דעפוטאט ד"ר יעזשי ראזנבלאט האט פעסטגעשטעלט, אז איך בין אויף דער ליסטע פון פוילישע פאררעטערס און ווער דערפאר באשטרעפט אז איך קאן נישט פארן קיין אמעריקע.

אין 1925 האב איך ווידער באשלאסן צו פארן קיין אמעריקע. איך בין אוועק קיין ווארשע און זיך געוואנדן צום אמעריקאנער קאנסול נאך א וויזע. אין אוונט בין איך געקומען אין „היינט“ געזעגענען זיך מיט די רעדאקציע-מיטארבעטערס און יאצקאן האט מיר געזאגט: „וואס לויפט איר קיין אמעריקע? איר וועט עס קיין מאל נישט פארשפעטיקן. אמער, לייגט מען איצט דעם גרונטשטיין פאר דעם העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים, פארט קיין ארץ-ישראל, באשרייבט דאס, בלייבט דארט א ביסל און פון דארט וועט איר צו יעדער צייט קענען פארן קיין אמעריקע“. דער געדאנק איז מיר געפעלן. איך האב באשלאסן אזוי צו טאן און יאצקאן האט באלד מיט מיר געשלאסן אן אפמאך, אז איך זאל פאר איין פונט (דעמאלט 5 דאלער) שרייבן יעדע וואך אן ארטיקל פארן „היינט“ פון

ארץ-ישראל. אין ארץ-ישראל בין איך גלייכצייטיק אויך געווען קארעספאנדענט פון ניו-יארקער „פארווערטס“. עס איז פדאי צו באַמערקן, אַז ביידע יידישע צייטונג-גען האָבן געהאַט מיטאַרבעטערס אין ארץ-ישראל, אָבער זייער עבודה איז געווען אין משך פון יאָר צו שרייבן עטלעכע „יום-טובדיקע“ אַרטיקלען וועגן דעם ווי אַזוי מען זאָגט קינות ביים פּוּתל מערבי און וועגן באַזוכן אויפן הר ציון, אויספּלוגן צו קבר רחל אדג"ל. מיטן אַקטועלן לעבן האָט דאָס גאַרנישט געהאַט צו טאָן. וועגן בוי פון ארץ-ישראל פּלעגט מען רעדן אויף ציוניסטישע פּאַר-זאַמלונגען, נישט אין דער פרעסע. ווען מען האָט געהערט, אַז „היינט“ וועט דרוקן אַן אַרטיקל פון ארץ-ישראל יעדע וואָך, האָט עס ביי די יידישע זשורנאַל-ליסטן אויסגעזען אומנאַטירלעך און איבעריק. דאָס לעבן האָט אָבער זיינס געטאַן. די גראַבסקי-ניגשות אויפן פּוילישן ייִדנטום האָבן אַרויסגערופן אינטערעס צו ארץ-ישראל, וואָס איז געווען דער איינציקער רעטונגס-אינדזל און מיינע קאַרעס-פּאַנדענציעס, אונטערגעשריבן „ז. כספי“, האָבן באַקומען אַזאַ אַפּקלאַנג, אַז זיי זענען געוואָרן איינע פון די וויכטיקסטע טיילן פון דער צייטונג. באַלד האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז דער גוואַלדיקער אינטערעס צו ארץ-ישראל ווערט נישט געשטילט מיט מיינע קאַרעספּאַנדענציעס, און „היינט“ האָט געשיקט קיין ארץ-ישראל ד"ר אסתר מאַנגעל, אַ תּלמידה פון יצחק גרינבוים, אַן אויסגעצייכנטע באַאָבאַכטערין, וועלכע האָט אַנגעהויבן באַהאַנדלען עקאָנאָמישע פּראַבלעמען פון ארץ-ישראל, באַזירט אויפן אַקטועלן לעבן, און אין שייכות מיט דער אַנגעהויב-בענער עליה פון פּוילן. דערנאָך האָט די רעדאַקציע דעלעגירט קיין ארץ-ישראל אַלס שטענדיקן קאַרעספּאַנדענט מיין אַלטן חבר שמחה פיעטרושקא. דער שטאַרקער איינדרוק, וואָס די „היינט“-קאַרעספּאַנדענטן פון ארץ-ישראל האָבן געמאַכט, האָט אויך געווירקט דערויף, אַז „דער מאַמענט“ זאַל דעלעגירן קיין ארץ-ישראל אַ ספּעציעלן קאַרעספּאַנדענט, דעם שריפטשטעלער און דראַמאַטורג יהודה לייב וואַהלמאַן.

אין 1926 איז אב. קאהאַן געקומען קיין ארץ-ישראל און איך האָב מכןסי-אורח געווען זיין פּרוי ביי מיר אין הויז, פּדי ער זאַל זיין פּריי מיט מיר אַרומצופאַרן איבערן לאַנד. מיר זיינען געוואָרן זייער נאַענט באַפּריינדעט, גאַר-נישט ווי אַ רעדאַקטאָר און אַ מיטאַרבעטער, און באַקענענדיק זיך מיטן ביסל מאַטעריאַל, וואָס איד האָב שוין דעמאַלט אַנגעהויבן קלייבן פאַר מיין פּראַ-יעקטירטן „לעקסיקאָן פון ייִדישן טעאַטער“, האָט ער מיך פאַרבעטן צו קומען קיין אַמעריקע.

קורץ דערנאָך, אין 1927, בין איך געפאַרן קיין אַמעריקע. מיין וועגווייזער איז געווען שמחה פיעטרושקא. ער האָט געהאַט גאַר נאַנטע משפּחה אין אַמע-ריקע און אין קאַנאַדע, וועלכע ער האָט שוין פּריער באַזוכט, און ער איז שוין געווען אַ ביסל באַקאַנט מיט ניו-יאַרק. געקומען קיין אַמעריקע איז ער מיט אַ גראַנדיעזן פּראַיעקט. היות ווי אין אַמעריקע בכלל און אין ניו-יאַרק בפרט

זיינען דעמאלט געווען א סך פוילישע יידן, באזונדער פון ווארשע, האט ער אויסגעארבעט א פראיעקט ארויסצוגעבן א ספעציעלע אויסגאבע פון „היינט“ פאר אמעריקע. די פראגע ווו אַזא צייטונג זאל דערשיינען האבן געדארפט באַשטימען די פארשטייערס פון „פארבאנד פון פוילישע יידן“ אין ניו-יאָרק, בנימין ווינטער און ז. טיגעל. געדענקט זיך מיר ווי מיר זיינען אַ מאַל צוזאַמען צוגעפאָרן צום „פארבאנד“. איך בין אָבער נישט אַרויף און ווייטער געפאָרן צום „פאָרווערטס“. אַ ביסל שפעטער האָב איך זיך געטראָפן מיט פיעטרושקאָן און אַנקוקנדיק אים, האָב איך מיך אַנגעשטויסן, אַז דער גאַנצער פלאַן האָט געפלאַצט. ער האָט מיר שפעטער געזאָגט, אַז זיי האָבן נישט געהאַט קיין פאַרשטענדעניש פאַר זיין פראַיעקט און דעריבער האָט ער אים געמוזט אויפגעבן.

לאַס אַנדזשעלעס, יולי 1969.

ח. וויטאַל (ח. אב. הורוויץ)

מיטן „היינט“ איבער די לענדער פון אייראָפּע *

„היינט“ געהערט אין פוילן צו די פּאָפּולערסטע יידישע אינסטיטוציעס. ער געניסט פונעם צוטרוי פון ברייטע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג. נון, איז דאָס קיין חידוש נישט, וואָס אַ צייטונג איז פּאָפּולער דאַרט, ווו מ'לייענט זי. וואָס עס איז יאָ צום באַוונדערן איז — די פּאָפּולאַריטעט פונעם „היינט“ אין די פאַרוואַרפנסטע ווינקעלעך פון ווייטע יידישע ישובים ווו מען האָט אפילו דעם „היינט“ קיין מאַל פאַר די אויגן נישט געזען. דאָס וואַרט „היינט“ ווירקט אַפט ווי אַ צויבערוואַרט. און זענט איר אַ מיטאַרבעטער פון דער דאָזיקער צייטונג, ווערן טיר און טויער פאַר אייך אָפן, און הערצער אַנטפלעקן זיך פאַר אייך... איך האָב געהאַט די געלעגנהייט דאָס פעסטצושטעלן מערערע מאַל ביי מיינע רייזעס אין אויסלאַנד אַלס וואַנדער-קאַרעספּאָנדענט פון „היינט“. אין ווייטע שטעט און לענדער, ווו מ'קאָן אפילו קיין יידיש נישט לייענען, האָט זיך געשאַפן אַ מין לעגענדע, וואָס רופט זיך אַן „היינט“. „היינט“ איז דאַרט געוואָרן עפעס אַ קעגנשטאַנד פון קולט, צו וועלכן מען באַציט זיך מיט ליבע.

אַפט מאַל האָב איך זיך געשלאָגן מיט דער דעה: ווי אַזוי זאל איך זיך פאַרשטעלן פאַר דער אַדער יענער יידישער פּערזענלעכקייט, מיט וואָס זאל איך געווינען איר צוטרוי, ווען פון דער יידישער פרעסע איז זי ווייט, פון יידישן שעפּערישן לעבן האָט זי קיין אַנונג נישט. און ווי אַנגענעם איז געווען מיין איבערראַשונג, ווען יענער האָט מיר געענטפּערט — יאָ וועגן „היינט“ האָב איך געהערט...

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח — תרצ"ח, 1908 — 1938, ז"ז 33—36.

אזא דערפארונג האב איך לעצטנס געהאט אין אונגארן, מיט אן אונגארישן סאציאל-דעמאקראטישן פירער. עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז ער איז „צופע-ליקערווייזע“ א ייד, און וועגן „היינט“ האט ער שוין געהערט... און פון וואנען ווייס, צום ביישפיל, א יידישער אדוואקאט אין אן איטאליע-נישער שטאט, אז עס עקזיסטירט אין ווארשע א יידישע צייטונג אויף יידיש וואס טראגט דעם נאמען „היינט“? יידיש קאן ער נישט רעדן און נישט ליענען, און נישט נאר ער, אפילו זיינע עלטערן האבן שוין נישט פארשטאנען אונדזער מאמע-לשון. און אט זיך איך אין זיין קאבינעט און ער איז זיך מודה פאר מיר, דעם ווייטן און פרעמדן יידישן זשורנאליסט, אז ער איז נישט קיין פאשיסט, און נאך מער — אז ער איז אפילו א קעגנער פון דעם הערשנדיקן רעזשים אין איטאליע. כדי איבערצוגעבן א פרעמדן אזא „שרעקלעכן“ סוד, מוז מען צו אים האבן א גוואלדיקן צוטרוי. און דעם דאזיקן צוטרוי האט יענעם סוגערירט נאר מיין לעגיטימאציע פון „היינט“. ענלעכע פאלן האב איך געהאט פיל.

און איר געפינט אפט מאל דעם „היינט“ אין אזעלכע ערטער, ווו איר האט דאס אמווייניקסטן דערווארט. איך קום אריין אין טריעסט אין אן אזוי גערופענעם קאפעהויז. איר קענט אפשר פאלקס-קאפע-היזער אין די גרויסע אייראפעישע האפן-שטעט? א שמוציקער לאקאל, די ווענט — ברודיק, אין דער לופט קנולן זיך וואלקנס פון רויד ביז צום דערשטיקט ווערן. ביי איין טישל זיצן אלטע „ים-וועלף“ און שפילן אין קארטן. ביי א צווייטן טישל קלאפן די שטיינדלעך פון דאמינא. טיפן פון אונטערוועלט. פרויען פון לייכטער אויפפירונג. און פון יעדן זוף שווארצע קאווע הילכט אפ אין לאקאל.

איך באטראכט דאס „פארוויילונגס“-ארט און וויל שוין ארויסגיין. אבער פון דער ווייטנס האט מיר א שיינ געטאן אין די אויגן דאס פינף-אותיותדיקע קעפל: „היינט“. ווייט אין א ווינקל פון לאקאל איז געזעסן א מיטליעריקער מענטש, די אויגן פארטיפט אין דער צייטונג. ווי איך האב זיך פון אים דערווארט, איז ער א ווילנער ייד. ער איז א שניידער, און שוין פופצן יאר ווי ער ווינט אין איטאליע. „היינט“ איז פאר דעם דאזיקן ייד זיין איינציקע פארבינדונג מיט דער יידישער וועלט. און ער איז נישט דער איינציקער, פאר וועמען „היינט“ איז א טרייסט אין דער פרעמד.

עס זענען אפילו פאראן יידן, וואס זענען זיך מוסר-נפש צוליב דעם „היינט“. אויף איינער פון מייע רייזעס אין דייטשלאנד בין איך געווען איינגעלאדן אין א יידישער שטוב אין לייפציג. צווישן אנדערן „פיבוד“ האט מיר דער בעל-בית אויך דערלאנגט א „היינט“ פון א גאר פרישער דאטע און האט מיר געזאגט: איך האב א קרוב אין לאדזש, און יענער ווייס, אז „היינט“ איז פאר מיר א שטיק חיות, שיקט ער מיר אפט די צייטונג. ער לייגט דעם „היינט“ אריין אין א קאנווערט און א פירמע און אן אדרעס פון אפשיקער. און אזוי שמוגלט „היינט“ די דייטשע גרענעץ.

דעם 13-טן מערץ 1938, אין דעם טאג פונעם נאציסן אריינמארש אין עסטרייך, בין איך געזעסן אין א ווינער קאפעהויז, ווו עס איז געווען מיין „הויפטקווארטיר“ פון זאמלען ידיעות. נעבן מיר איז געזעסן א ייד און געלייענט דעם לעצטן נומער פון „היינט“, פון פרייטיק דעם 11-טן מערץ. זיינע אויגן האבן שטאר געקוקט אויף די אותיות פון דער צייטונג, און טרערן האבן זיך פון זיי געגאסן.

— ווער ווייס, צי איך לייען איצט נישט דעם לעצטן נומער פון „היינט“ — האט זיך דער אומבאקאנטער צו מיר אנגערופן און ארויסגעלאזט א טיפן קרעכץ. און די „נבואה“ פון דעם דאזיקן „היינט“-לייענער איז מקוים געווארן. דער נומער „היינט“ פון זונטיק דעם 13-טן מערץ האבן שוין די נאציס נישט אריינגעלאזן קיין ווין.

אויף מיין רייזע איבער די באַלקאן-לענדער, האב איך צווישן די ספרדישע יידן, וואס זייער מוטערשפראך איז „לאדינא“, אויך געטראפן ליינערס פון „היינט“, ספרדישע יידן, וועלכע האבן זיך אויסגעלערנט ליינענען יידיש ספעציעל צוליבן „היינט“. דאס זיינען געווען געבילדעטע יידן, וועלכע האבן אויך פאר-שטאנען דייטש און ליינענען דעם „היינט“ איז זיי אנגעקומען לייכטער.

אין סאפיא, אין דער הויפטשטאט פון בולגאריע, אויף דאנרוקאו-בולוואר, אויפן טראטואר, נעבן קאפעהויז „פעניקס“, זאמלט זיך טאג-טעגלעך צונויף א האלבער מנין יידן, משלנודיקע, אשכנזים, וועלכע זענען אהער פארוואגלט גע-ווארן אין די יארן פון און נאך דער וועלט-מלחמה, פארווארפן געווארן ווער פון פוילן און ווער פון רומעניע, ווער פון ליטע און ווער פון קארפאטן-רוס-לאנד. נישט גאר לייכט קומט זיי אן זייער עקזיסטענץ דא אין בולגאריע. אפגע-הארעוועט א הייסן זומערדיקן טאג, זאמלען זיי זיך צונויף אין די קילע פאר-נאכטן און מיט בענקעניש כאפן זיי א יידיש ווארט איינער מיטן צווייטן. דא אויפן טראטואר האבן זיי זייער יידיש-ליטערארישן פאראיין. און דא וואנדערט פון האנט צו האנט אן אלטער נומער פון „היינט“, וועלכן איינער פון זיי האט באקומען צוגעשיקט פון זיינעם א קרוב אין פוילן...

אין קאנסטאנטינאפאל און אין אטען, אין בעלגראד און אין ווארנא, אומעטום האט איר געשווירענע „היינט-לייענערס. דאס רוב באקומען זיי דעם „היינט“ צוגעשיקט פון זייערע קרובים אין פוילן אלס מתנה. און דאס איז ביי זיי די בעסטע מתנה פון דער אלטער היים. און עס מאכט נישט אויס, וואס די צייטונג איז געדרוקט מיט א חודש פריער...

אין טשערנאוויץ שטיי איך אין א צייטונגס-געשעפט. אין משך פון א קורצער צייט האט זיך אין געשעפט אנגעזאמלט, אן עין-הרע, א גרויסער עולם יידן. אלע זיינען זיי דא געשטאנען אומגעדולדיק און עס האט געמאכט דעם איינדרוק, ווי זיי ווארטן אויף עפעס א זייער וויכטיקע זאך. איך פרעג דעם אייגנטימער וועגן דעם באשייד פון דער דאזיקער פארזאמלונג, און איך באקום די תשובה:

— באלד דארף מען ברענגען דעם „היינט“ פון דער צענוור, ווארטן זיי דא אלע אויף דער צייטונג פדי זי וואס פריער צו באקומען און צו לייצען. דעם צוטרוי, וואס דער יידישער לייצער אין רומעניע האט צום „היינט“, איז נישט צו באשרייבן. אין דער זעלבער שטאט טשערנאוויץ האט מען מיר דערציילט, אז אין די טעג פון „אנשלוס“, ווען היטלער האט פארכאפט עסטרייך, זענען יידן פון בוקארעשט געקומען קיין טשערנאוויץ, כדי דא צו לייצען דעם „היינט“. די רומענישע פרעסע האט געמלעך זייער ווייניק באריכטעט וועגן דעם געשעעניש און בוקארעשטער יידן, וועלכע זענען געווען בלוטיק פאראינטערע-סירט אין דער לאגע פון זייערע עסטרייכישע ברידער, זיינען געקומען קיין טשערנאוויץ, ווו „היינט“ קומט אן א טאג פריער... דאס זיינען בלויז געציילטע עפיוואדן פון א סך, וועלכע איך האב מיטגע-מאכט אויף מייע רייעס אלס וואנדער-קארעספאנדענט פון „היינט“.

ש. צוקער

ווי אזוי „היינט“ האט דערפאבערט גאליציע*

היינט ווייס עס שוין יעדער — גאליציע איז א פעסטונג פון „היינט“. אין רוסיש-ראווע און אין סקוועל, אין סטרי און אין קאלאמיי, אין ריישע און אין כשאנעוו, אין סטאניסלע און אין טארנע — אומעטום. אין גאנץ גאליציע איז „היינט“ כמעט די איינציקע ווארשעווער יידישע צייטונג, וואס ווערט געלייענט דורך ברייטע לייצער-קרייזן. ס'לייענען דארט דעם „היינט“ דאקטוירים און גרויס-אינדוסטריעלער, סוחרים און פלי-קודש, הארפאשניקעס און הויזירערס. ס'איז ממש, ווי אין פסוק שטייט, אין בית אשר אין שם „היינט“.

פריינד פון „היינט“ וואלטן געשעפט הויפנס געהט, ווען זיי וואלטן אנגעקוקט, למשל, א סטאניסלע, צי א ריישע אין א פרייטיק פאר נאכט ווען כמעט יעדער איינער גייט אהיים פון געוועלב צי פון ווארשטאט, אדער אפילו פון א „שטעל“ אין מארק מיט א „היינט“ אונטערן ארעם, פונקט ווי אן דעם וואלט ער נישט געקאנט שבת מאכן. אין גאליציע איז „היינט“, קען מען זאגן, געווארן כמעט א מין דף יומי, להבדיל, און איר קענט טרעפן א סך לייצערס, וואס געדענקען די ארטיקלען פון זייערע באליבטע מחברים אויף אויסנווייניק. איך בין א מאל אריינגעפארן מיט א בעל-עגלה פון דער באנסטאנציע אין סקוועל אין שטאט אריין, האט ער מיר נאכגעזאגט צענדליקער פון די פערלדיקע מאמרים פון יאושזאנס „אלטן אוצר“. א ייד פון טארנע, א גרויסער בן-תורה

* „היינט“ יובל-בוך, תרס"ח—תרצ"ח, 1908—1938, ז"ו 38—39.

(און א בעל-הבית חומה דערצו), א געוואלדיקער ליבהאבער פון קיפניסן, האט מיר א מאל נאכדערציילט א מאיאנטעק „פאן מעצענאסן“ און ביים איבער-דערציילן געהאט א געוואלדיקע הנאה. אין כשאנעווי אין א גאסטוהויז האב איך א מאל, אין א ווינטערדיקן אונט, אנגעטראפן אויף א האלב-שיכורן שניידער-געזעלן, וואס האט רעציטירט בנשימה אחת שילערן, געטען און... ניימאנען, און אין ראזוואדאו האב איך א מאל באמערקט, ווי עס זענען ארויסגעגאנגען אין א נאך-מעריב פון א שטיבל ארויס א סגל פארציטישע יידן, וואס האבן אויסגעזען ווי דיינים און ביי דער שיין פון דער לבנה האבן זיי דערלייענט דעם רעשט פון „היינט“.

און איך קאן מיך נישט צוריקהאלטן פון דערציילן אויך דעם פאלגנדן עפיואד:

איין מאל אויף מיינער אן אינספעקציע אין גאליציע בין איך געשטאנען אין א טראפיק אין א גרעסערער שטאט פון דעם נאפטגעביט און האב אנגעקוואלן, זעענדיק, ווי יעדער איינער, וואס קויפט א בלאטצייטונג נעמט נאר א „היינט“. ס'איז געווען א טריבער הארבסטיקער טאג — אין דעם נאפטגעביט זענען די הארבסטיקע טעג ספעציעל טריב — פלוצלינג הער איך, ווי ס'פארקעט זיך ווער הינטער דער טיר פון דער טראפיק. היות ווי קיין פנים האב איך דורך די שויבן פון דער טיר נישט געזען, האב איך מיך משער געווען, אז עס קלאפט מסתמא א קינד הינטער דער טיר. איך עפן אויף — קומט מיר אנטקעגן א הונט — א לייב! פון יענע ראסאווע הינט, וואס האדעווען זיך, געוויינלעך, אין די אריסטאקראטישע הייזער, און דער הונט טראגט אויפן קארק אנגעהאנגען א שווארץ-זיידן האנט-טארבעלע און אין פיסק האלט ער א קאנווערט. זאגט צו מיר דער טראפיקאנט: — איר ווילט האבן נחת פון אייער „היינט“, וועל איך אייך באלד עפעס ווייזן.

דער טראפיקאנט האט ארויסגענומען פון הונטס פיסק דעם קאנווערט און אים אויפגעעפנט, איז געלעגן דארט א צעטעלע, אז מ'בעט א „היינט“. — איך וועל אייך ווייזן — זאגט צו מיר דער טראפיקאנט ווייטער — איך וועל פרווון אריינלייגן אין דעם טארבעלע אריין אן אנדערע יידישע צייטונג, וועט דער הונט נישט וועלן נעמען. און פך הוה: — דער טראפיקאנט האט אראפגענומען פון טיש אן אנדערע יידישע צייטונג, איינגעלייגט זי מיטן קעפל ארויף און געוואלט די צייטונג אריינלייגן אין טארבעלע אריין, האט דער הונט אוועקגע-דרייט די מארדע, אנגעהויבן צו בילן און נישט געלאזט בשום אופן אריינלייגן יענע צייטונג. ער האט זיך אוש געשטעלט אויף די פאדערשטע לאפעס פאר כעס. ערשט, אז מען האט אים אין טארבעלע אריינגעלייגט דעם „היינט“, האט ער אראפגעשטעלט די לאפעס און אוועק אין גאלאפ אהיים א צופרידענער. שפע-טער האט מיר דער טראפיקאנט דערציילט, אז דער בעל-הבית פון דעם הונט איז איינער פון די גאר גרויסע נאפט-אינדוסטריעלער.

יא, גאליציע איז א פעסטונג פון „היינט“ — דאס ווייס היינט יעדערער. — ווי אזוי אבער האט „היינט“ דעראבערט די דאזיקע פעסטונג? עס איז א מעשה פון א יאר 15. אין יאר 1923 האט דער שרייבער פון די דאזיקע שורות באקומען פון דעם דעמאלטדיקן שעה פון דער אדמיניסטראציע י. לעבענבוים אן אינס-טרוקציע „איינצונעמען“ לעמבערג. קומענדיק קיין לעמבערג בין איך אריינגעגאנגען אין דער אדמיניסטראציע פון „לעמבערגער טאגבלאט“, וואס האט דאן געשפילט א בכבודיקע ראָל אין גאליציע. אז איך האב זיך פונאנדערגעשמועסט מיטן אדמיניסטראטאר פון „טאגבלאט“ וועגן מיין פלאן, האט יענער אויף מיר א קוק געטאן מיט אזעלכע שפאטבליקן, גלייך ווי איך וואלט געווען א חסר-דעה. — ביי אונדז אין גאליציע ווילט איר האבן אן אפזאץ פאר אייער „היינט“? האט ער מיך געפרעגט — איר האט נישט, משמעות, ווו אייער געלט אהינצוטאן? עס איז ארויסגעווארפן יעדער גראשן אייערער, וואס איר ווילט פטרו, און ס'איז א שאד, כ'לעבן, יעדע מינוט, וואס איר זיצט דא.

איך האב דעם אדמיניסטראטאר געמאכט פארשיידענע פארשלאגן פון געמיינ-זאמער ארבעט, אבער יענער האט זיך געהאלטן ביי זיינס:

— אייער „היינט“ קען געקויפט ווערן אין לעמבערג און אין גאליציע בכלל — האט ער צוגעגעבן מיט א טאן פון א שררה — נאָר דורך אייערע ווארשעווער צורייזנדיקע מער נישט.

נאָר אזא „ברוך-הבא“ בין איך געוואָרן א ביסל געפלעפט, פון דעסטוועגן האב איך באשלאסן אויסצופרווון דאס מול פון „היינט“ און כ'בין אריינגעגאנגען אין איינעם פון די גרעסטע צייטונגס-ביוראס, מיט וועלכן „היינט“ האט געהאט א שטיקל קאנטאקט. דער אייגנטימער פון דער ביורא האט מיר אויך קיין מוט נישט צוגעגעבן:

— מיר, גאליציאנער — האט ער מיר געענטפערט — האבן גענוג די אייגענע זשארגאנאווע צייטונג, אונדזער „טאגבלאט“ שטעלט אונדז פולשטענ-דיק צופרידן.

נאָך דער תשובה בין איך געווען אין גאנצן דערשלאָגן. איך בין שוין געווען נוטה אויסצודרייען דעם דיזעל און צוריקפארן קיין ווארשע — דאָך, האב איך מיר געזאָגט, איך וועל צוערשט פרווון אין די קלענערע שטעטלעך ארום לעמבערג. אפשר וועט זיך מיר דארט יא איינגעבן עפעס אויפצוטאן, וועל איך שפעטער „גיין אויף לעמבערג“. ס'איז געווען טאָקע א גליקלעכער געדאָנק, ווייל די פראַווינץ ארום לעמבערג האט דעם „היינט“ אויפגענומען מיט אַפענע אַרעמס און מיט אַזא וואַרעמקייט, אַז עס האט מיך ממש איבערראשט. די „פאַרטן“ ארום לעמבערג זענען פסדר געפאלן און „היינט“ האט אהין זיגרייך אריינמאַרשירט.

ווען איך בין געקומען אין אייניקע חדשים ארום קיין לעמבערג, האט זיך שוין דארט געפילט א שטאַרקער באַדאַרף אין דעם וואַרשעווער „היינט“, ווייל

די צוגערייזטע פון דער פראווינץ האבן אים שוין געפאדערט ביי די צייטונגס-פארקויפערס און מיין אקציע איז אין לעמבערג, ווי מען זאגט אויפן מליצהשן לשון, געקרוינט געווארן מיט דערפאלג...

יוסף-לייב לעבענבוים

ווי אזוי מען האט אמאל פארקויפט יידישע צייטונגען *

געווען איז דאס אין יאר 1906. נאך פסח, קומט צו מיר מיינער אן אלטער פריינד און רוימט מיר איין א סוד, אז די ה"ה יאצקאן און גח פינקעלשטיין קלייבן זיך בקרוב ארויסצוגעבן א קאפיקע-בלעטל און זיי דארפן א מענטש פאר דער אדמיניסטראציע, און אויב איך זאל איינשטימען, קאן איך דעם פאסטן אננעמען. נאך אין זעלבן אוונט בין איך זיך צוזאמענגעקומען מיט די ברידער ה' גח און ה' נחמיה פינקעלשטיין און מיט ה' יאצקאן: איך האב דעם פאסטן אנגענומען און זיך גלייך גענומען צו דער ארבעט פון ארגאניזירן דאס פאר-שפרייטן פון דעם געפלאנטן „טאגעבלאט“.

נישט קוקנדיק דערויף, וואס ביז דאן זענען שוין זינט פיל יארן אין רוסלאנד געהאט ארויסגעגאנגען פארשיידענע העברעיִשע און יידישע טעגלעכע צייטונגען, ווי „המליץ“, „הצפירה“, „הצופה“, „דער פריינד“, „דער טעלעגראף“, „דער וועג“ און נאך אנדערע, איז דאך דער צייטונגס-פארקויפ געשטאנען אויף אזא שפלידקער מדרגה, אז ס'איז כמעט נישט געווען, ווער עס זאל די צייטונג פאר קויפן. אויסער דער קאנטאר „וויגאדא“ פון ה' ריינערמאן און צעלמיסטער אויף גראניטשע גאס, זענען געווען בלויז א גאנץ קליינע צאל פארקויפערס. מיר האבן איינגעזען, אז מיט דעם עקזיסטירנדיקן פארקויפ-אפאראט וועלן מיר גארנישט מאכן, און מיר מוזן דעריבער אנהויבן פון דאס ניי ארגאניזירן א פרישן שטאב פארקויפערס, פרישע קאנטארן, כדי מיר זאלן קענען פארשפרייטן די צענדליקער טויזנטער בלעטער, וועגן וועלכע מיר האבן פאנטאזירט.

און אזוי האבן מיר טאקע געטאן. קודם-פל האבן מיר געגעבן עטלעכע אנאנסן טאקע אין „טעלעגראף“, וואס איז דעמאלט ארויסגעגאנגען אין ווארשע, אז „מיר דארפן יינגלעך צו אן ארבעט, ביי וועלכער מען קען פארדינען א רובל א טאג, ארבעטנדיק בלויז א פאר שעה א טאג“. און שטעלט אייך פאר, אז עס האבן זיך אנגעהויבן שיטן יינגלעך און מיידלעך, יונגעלייט, אלטע יידן און ווייבער — אלע זענען נעבעך געווען להוט צו פארדינען א רובל א טאג; איז

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908—1928, ז"ז 198—199.

אבער געוועזן די צרה, וואס מיר האבן פארלאנגט פון זיי א רובל „קויזיע“ און דאס איז געוועזן א שטארקע מניעה. פון דעסטוועגן איז פארבליבן העכער א הונדערט אועלכע פארקויפערס, וואס האבן איינגעלייגט דעם רובל און זענען פארשריבן געווארן אין דער ליסטע פון אונדזערע פארקויפערס.

פון די הונדערט איז שפעטער געפארן 200 און דער פארקויף איז געגאנגען מעלה-מעלה. נאכהער האבן מיר זיך ארומגעזען, אז פאר אונדז וועט צו שווער זיין צו האבן צו טאן מיט אזא שטאב פארקויפערס, האבן מיר איינגעטיילט ווארשע אין „ראיאנען“ און אין יעדן ראיאן געשאפן א „קאנטאר“, אן אגענט הייסט עס, וואס זאל זיך באשעפטיקן מיט די „טרעגער“ (היינט הייסט עס צייטונגס-פארשפרייטער) פון זיין ראיאן. אזוי איז איין קאנטאר געווען אויף נאלעווקיס 15 ביי א געוויסן ה' ראזינקין, אין מוראנאווער ראיאן — ביי ה' זיסקינד, פארן אייזערנעם טויער — ביי ה' פערלמאן, אויף גראניטשנע — די קאנטאר „וויגאדא“ און נאך. און אזוי איז שוין אין די ערשטע וואכן פון דעם „טאגעבלאט“ די פארקויף-ארגאניזאציע געווען פולשטענדיק אין ארדענונג. געדרוקט האבן מיר אין דער ערשטער צייט אין דער דרוקעריי פון „קורייער פאלסקי“. ווען עס איז ארויס דער ערשטער נומער זענען מיר אלע, די ברידער פינקעלשטיין, ה' יאצקאן, ה' גאלדבערג, ה' גאווע, די עקספעדיטארן ר' משה אפעלבוים, זיין געהילף ה' פרץ, ה' טריינין (ע"ה) און איך געקומען אין דרוקעריי און אפגעווארט דעם ערשטן „טאגעבלאט“. אן די מאשין האט אנגע-הויבן צו גיין האט אונדז דער מאשיניסט ארויסגעטראגן דאס ערשטע בלעטל, איך האב אנגעטאן דעם קאפעליוש, געמאכט בקול-רם „שהחיו“, דער עולם האט געענטפערט „אמן“. דער מאשיניסט האט געכאפט א פאר קערבלעך און מיר האבן געכאפט די בלעטלעך מיט א דראזשקע און אוועקגעפירט אויף כלאדנע 8, ווו די „טרעגער“ האבן שוין געווארט. פון טאג צו טאג איז דער טיראזש פון „טאגעבלאט“ געווארן שטארקער, אזוי אז אין ווארשע אליין איז שוין דאן פארקויפט געווארן א פאר צענדליק טויזנט עקזעמפלארן טעגלעך.

אז אין ווארשע איז דער פארקויף געווען מער ווייניקער איינגעארדנט, האבן איך זיך געלאזט אויף דער פראווינג. דער ערשטער עטאפ פון מיין רייזע איז געווען בריסק. דא איז די לאגע געווען נאך ערגער ווי אין ווארשע.

אז איך בין אריינגעקומען צום לאנג-יאריקן צייטונגס-אגענט ה' גערשענזאן און האבן אים דערציילט די מעשה, אז אין ווארשע גייט ארויס א קאפיקע-בלעטל און אז ס'קען אוועקגיין אין בריסק א פאר טויזנט עקזעמפלארן טעגלעך, האט ער אויפגעשטעלט אויף מיר א פאר אויגן, ווי אויף א משוגענעם. יארן לאנג — זאגט ער — מוטשעט ער זיך מיטן „פריינד“, „וועג“ און „טעלעגראף“, ווי אויך מיט די העברעישע בלעטער און עס ווערט ארום און ארום נישט פאר-קויפט קיין 50 בלעטער א טאג, — וועט זיך פלוצלינג דאס „טאגעבלאט“ פארקויפן טויזנטער? נישט ס'איז דא אין בריסק לייענערס, נישט ס'איז דא פארקויפערס.

ס'איז גארנישט מיט גארנישט. א ברכה לבטלה...

זענדיק, אז מיט דעם אגענט וועל איך גארנישט מאכן, איז ביי מיר פאר- בליבן אליין זיך צו נעמען צו דער ארבעט, און אזוי טאקע האב איך געטאן, גענומען א ביסל „טאגעבלעטלעך“, אוועקגעשטעלט זיך אויפן סאמע בולוואר לעבן א חברה יינגלעך, וואס האבן געשפילט אין קנעפלעך און געקנאקט באני- קערן און בהרפה אליין אנגעהויבן שרייען: „א קאפיקע א טאגעבלאט!“ א קאפיקע א טאגעבלאט! און אזוי ארום איז מיר געלונגען די יינגלעך צו מאכן פאר פארקויפערס פון „טאגעבלאט“. יעדער האט געכאפט א פאר בלעטלעך, פארדינט א צענערל און גענומען פרישע בלעטלעך ביז איך האב צוזאמען מיט זיי פארקויפט דאס ביסל בלעטער און איך מיט דער גאנצער כאפטע יינגלעך זענען מיר אריין צו גערשענזאנען נעמען נאך בלעטער. אז גערשענזאן האט מיר דערזען מיט „פל הנערים“ איז ער נבהל-ונשתומם געווארן: — ער ארבעט שוין אזוי פיל יאר און האט קיין איין פארקויפער נישט, און איך, א פרעמדער ייד, האב אין משך פון 2 שעה געפאקט 12 יינגלעך! און אזוי האב איך אין משך פון 3 טעג אליין געארבעט מיט די דאזיקע יינגלעך און געבראכט ביז 800 עקזעמפלארן טעגלעך, און שפעטער ביז 1,600! ביזן היינטיקן טאג איז מיר ה' גערשענזאן דאנקבאר, וואס דורך מיר איז ער געווארן דער ריכטיקער ציי- טונגס-אגענט.

פון בריסק האב איך זיך אוועקגעלאזט קיין פינסק. און דא האב איך די אלע צייטונגען, וואס מיר האבן דורך דער צייט געשיקט, געפונען ביים אגענט אונטערן בעט. ער האט קיין איין עקזעמפלאר נישט פארקויפט. דער ענטפער איז געווען דער זעלבער: — ס'איז נישטא ווער עס זאל פארקויפן. האב איך דא געמוזט איבערחזרן די מעשה בריסק — אוועקגעשטעלט זיך אין גאס, אליין פארקויפט און געפונען אן אגענט, א געוויסער ה' דאלינקא (דעם קארלינער רבינס משמש) מיט זיינע צוויי זין און דער פארקויף איז אוועק גלענצנד. כמעט דאס זעלבע איז געווען אין מינסק, און אויך אין די אנדערע שטעט. אומעטום האב איך געמוזט שאפן א יש-מאין. אין לובלין האבן גלעזערס אוועק- געווארפן די קעסטלעך גלאז און זיך גענומען פארקויפן דאס „טאגעבלאט“. צוריקקומענדיק פון מיין רייזע, האב איך שוין פון אונדזער דערפל געטראפן א שטעטל. ס'איז שוין געווען א בוכהאלטער, א גאנצער שטאב אבאנענטן-עקס- פעדיטארן אאז"וו. און אזוי האט דאס „טאגעבלאט“ געארבעט בהדרגה בערך 2 יאר. פאר דער צייט האט מען איינגעארדנט, טאקע אויף כלאדנע 8, אן אייגענע זעצעריי און דרוקעריי, איינגעקויפט א זאצמאשין, א ראטאציע-מאשין. דאס געשעפט איז אוועק גלענצנד און מיר האבן שוין געדרוקט בערך 70 טויזנט עקזעמפלארן טעגלעך...

„היום“ תאמצנו *

פונקט ווי איצט שטייט מיר פאר די אויגן יענער טאג אין סלאנים, בעת שמעון דער צייטונגס-טרעגער איז ארויס דעם ערשטן מאל אין דער פרי אין גאס, האלטנדיק אין האנט א בלאטצייטונג און געשריגן בקול-רם „היינט!“ „היינט“!

דעם דאזיקן שמעון האט מען געהאלטן פאר א ביסל א תמעוואטן, און אז ער איז ארויס אין גאס און פלוצלינג אנגעהויבן צו געבן קולות: „היינט!“ „היינט“! — האט מען געמיינט, אז ער איז ווירקלעך, רחמנא לצלן, אראפ פון זינען.

— וואס אי, שמעון? וואס שרייסטו אזוי „היינט“? וואס אזוינס איז געשען?
— האבן אים אייניקע אפגעשטעלט.
— איר זעט דען נישט? „היינט“ — און געטרייסלט דאס בלאטצייטונג אין דער לופטן.

— טא פאר וואס עפעס, ר' שמעון, „היינט“?

— משוגעים! אזא צייטונג א נייע — גאט זעט!

און אז מענטשן האבן אים ארומגערינגלט פון אלע זייטן און שמעון האט פאר זיי אויסגעשפרייט די צייטונג, אויף וועלכער זיי האבן דערזען געדרוקטע קידוש-לבנה אותיות „היינט“ — האבן זיי פשוט געשטוינט פאר ווונדער און נישט אויפגעהערט חידושן זיך:

— געהערט א ביסל א נאמען פון א צייטונג „היינט“ גאר! ... משוגע מיינע שונאים. פאר וואס עפעס היינט און נישט נעכטן, צי מארגן? ווער איז ער אזוינס דער רעדאקטאר, יאצקאן טאקע? נא-נא א בעלנות פון א מענטשן!
און עס איז ווירקלעך דאן געווען א חידוש אזא נאמען, אזא קעפל! פלאי-פלאים. ביז דעמאלט זיינען יידן געווינט געווען צו לאנגע צייטונגס-נעמען ווי למשל „דאס יידישע פאלקסבלאט“, „דאס יידישע טאגעבלאט“, „דער מארגענ-שטערן“ (א רמו אויף קולטור), „דער טעלעגראף“ (א סימן אויף נייעס) וכדומה. אבער דא פלוצלינג אזא משונהדיקער נאמען אשר לא שמעו אבותינו...

איז טאקע מנייה-וביה אויסגעוואקסן ארום שמעונען דעם צייטונגס-טרעגער א גאנץ רעדל מיט נייגעריקע און טשעקאווע יידן און יעדער פון זיי האט זיך געפלפולט און געסברהט וועגן דעם נאמען פון דער דאזיקער נייער צייטונג.
— איר ווייסט וואס איך וועל אייך זאגן יידן? וועדליג מיר פאלט איין — מאכט איינער א וויץ — וועט די דאזיקע צייטונג איה"ש אלע טאג בייטן איר

* „היינט“ יוביליי-בוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז' 19.

נאמען: היינט, למשל, היסט זי „היינט“, — מארגן — „מארגן“, איבערמארגן — „איבערמארגן“ אאז״וו.

קוועלט דער עולם פון דער המצאה.

...שפארט זיך צום עולם א פרישער פארשוין: — „ווייז נאר, שמעון, זאגט ער, א קוק טאן אויף די נייע צייטונג דיינע, ווי אזוי זי זעט אויס“...

— א קוק טאן נאר, בייזערט זיך שמעון, וואס עפעס א קוק טאן? קויפט „היינט“ פאר געלט, מארגן אן געלט.

— יע, יע, איר ווייסט, נאך אלעמען איז עס נישקשה פון א בלאט, זאגט זיך ארויס איינער א ייד, וועלכער האט באוויזן פון הינטערן פלייצע ביי איינעם א בחורל צו כאפן א בליק אין דער צייטונג, ס'איז מער נישט וואס דער נאמען אירער איז טאקע באמת א ביסל א משונהדיקער.

— און איך זע נישט, וואס איז דאס אזוינס די משונהדיקייט, כאפט זיך ארויס א צווייטער, דער נאמען „היינט“ איז א פשוטע איבערזעצונג פון דעם נאמען פון דער אלטער העברעישער צייטונג „היום“. זיי האבן געמעגט און יאצקאן טאר נישט?

— וואָס? אן איבערזעצונג זאגט איר, פון דעם נאמען „היום“? אויב אזוי האט דער נאמען באדארפט זיין אַנשטאָט „היינט“, דער טאָג, ווייל „היום“, ווי מיר ווייסן אלע, איז פשוט, דער טייטש, „דער טאָג“.

— אזוי? אזא למדן זענט איר עס? און ווי פדומה למשל וועט איר טייטשן „היום תאמצנו“ — אוודאי „דער טאָג זאל אונדז שטארקן“ — נו, וואָס, למדן איינער?

... טאָקע, טאָקע, האָט שמעון געלאַכט, — „היום תאמצנו!“ אַ חכמה, ווי איר בין אַ קאַלכער!... אויס „תרגום-בלאָט“ (אזוי פלעגט ער אַנרופן דעם „טאָגעבלאָט“ פון יאַצקאַנען, וואָס איז דערשינען פאַרן „היינט“) נאַר „היינט“ — „היום תאמצנו“!

— איז דאָך שוין פיל גלייכער, באַמערקט איינער, אַז דו זאַלסט שרייען: „היום תביאנו!“ „היינט“ זאַלסטו מיר ברענגען, אַדער נאָך דייטלעכער: ברענג מיר היינט דעם „היינט“...

— יא, אמת, עס קען זיין, איז שמעון מסכים, פון דעסטוועגן איז מיר „היום תאמצנו“ בעסער געפעלן... עפעס איז עס היימישער, פשוטער... יידן! „היום תאמצנו!“ קויפט! יידעלעך, קויפט!

און פון דעמאלט אן איז טאָקע ביי שמעוןען אַוועק אַ גאַנג „היום תאמצנו“. אלע אין שטאָט האָבן שוין געוואָסט, אַז דאָס מיינט מען דעם „היינט“.

און ווען עס פלעגט אַ מאָל קומען צו פאַרן אַ ייד פון דער פרעמד און הערן שרייען „היום תאמצנו“, פלעגט ער אַנשטעלן אַ פאַר אויגן און מיינען, אַז דאָס שרייט אַ משוגענער סתם אין דער וועלט אַריין... נאַר דעמאַלט פלעגט

שמעון הענדום-פענדום צולויפן צום אורח און א זאג טאן צו אים: שלום-עליכם פעטערל... אודאי נישט קיין היגער... קויפט ר' ייד, א „היום תאמצנו“, א „היינט“.

צוואנציק יאר זיינען שוין פון דעמאלט אריבער. א היפש שטיקל צייט און היפש ביסל אויפטועכצן זיינען אין אונדזער ליטערארישן וועלטל אין משך פון דער דאזיקער צייט געשען. דעמאלט אבער, פאר צוואנציק יאר, איז דער נאמען „היינט“ אויך געווען א נייעס, אן אויפטו! — א בלאז פון א מאדערנעם ווינטעלע!...

ד"ר אירענע קרוק

א באזוך ביי מאקסימ גארקי

און אלעקסאנדער אמפיטעאטראוו פארן „היינט“ *

זומער 1912 האבן מיר באקומען א בריוו פון ווארשע, פון א. גאלדבערגן, וועלכער האט געשריבן, אז ער קלייבט זיך צו קומען אין דער שווייץ... און וואלט געוואלט אונדז באזוכן... מיר האבן געמיינט, אז ער קומט, ווי אלע אנדערע, אפרוען זיך, אדער אלס טוריסט. ארויסגעוויזן האט זיך אבער, אז ער האט געוואלט באזוכן מאקסימ גארקי און אלעקסאנדער אמפיטעאטראוו אין איטאליע, כדי צו האבן מיט זיי געשפרעכן פארן „היינט“... די לאגע אין רוסלאנד איז געווען זייער א געדריקטע, מען האט געגרייט דעם מיאוסן בלוט-בלבל-פראצעס קעגן בייליסן אין קיעו... עס איז געוואקסן די רעאקציעאנערע, אנטיסעמיטישע שטימונג. איין ליכטיקער פונקט איז געווען: די שטעלונג פון דער בעסערער רוסישער אינטעליגענץ און פון דער רוסישער ליטערארישער סביבה... זיי האבן... געבילדעט א גרויסן מאראלישן פוה, וואס איז געווען א זייער וויכטיקער פסיכאלאגישער און געזעלשאפטלעכער פאקטאר. אויף דער אינטעליגענץ האט אמפיטעאטראוו געהאט א גרויסן איינפלוס, אבער מאקסימ גארקי איז געווען איר „פהן-גדול“. גארקי איז דעמאלט געווען „דער הערשער פון די גשמות“, צו יעדן ווארט זיינעם פלעגט מען זיך צוהערן מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט און מען פלעגט עס תיכף ברייט קאמענטירן. פאר די גערודפטע יידישע מאסן און פאר דער יידישער אינטעליגענץ איז דערפאר די שטעלונג פון די רוסישע שריפטשטעלערס געווען פון ערשט-ראנגיקער חשיבות... אונדזער ערשטער באזוך איז געווען ביי אמפיטעאטראוו... ער איז געווען א פאליטישער עמיגראנט, און האט זיך זיינער צייט בארימט געמאכט מיט זיין ראמאן „די משפחה אבמאנאו“ (מען האט געוואוסט, אז דאס האט זיך

* „היינט“ יובל-בוך תרס"ח—תרצ"ח, 1908 — 1938, ז"ז 28 — 31.

באציונג אויף דער צארישער משפחה ראמאנאוו). אמפיטעאטראוו איז געווען א גרויסער יידנפריינד, און האט געהאט תמיד מוט אקטיוו און שארף ארויסצוטרעטן קעגן די צארישע פארפאלגונגען לגבי די יידן און קעגן דעם אנטיסע-מיטיזם, וועלכער האט זיך דעמאלט אנגעהויבן צו פארשפרייטן צווישן דער אינטעליגענץ...

ווען מיר זיינען אנגעקומען אין זיין הויז און ער האט זיך דערוויסט וועגן דעם ציל פון אונדזער וויזיט, האט ער אונדז ארומגערינגלט מיט דער ספעציפישער רוסישער אינטעליגענטישער ווארעמער אטמאספערע און מיט א ברייטער רוסישער גאסטפריינדלעכקייט און הארציקייט... גראד איז נאך א חשובער גאסט אריינגעקומען, איינע פון די פרעכטיקע געשטאלטן, וואס רוסלאנד האט געהאט, דער בארימטער פרייהייט-קעמפער, הערמאן לאפאטין.

ווייניק נעמען האבן אין די פראגרעסיווע קרייזן ארויסגערופן אזא באגייסטער-רונג, ווי הערמאן, לאפאטין... נאך דעם ווי די אנפירערס פון „נאראדנאיא וואליא“ (וועלכע האט דורכגעפירט דעם געלונגענעם אטענאט אויף דעם צאר אלעקסאנדער דעם צווייטן אין יאר 1881), אנדרעי זשעלאבאוו און סאפיא פיעראווסקאיא, זיינען אויפגעהאנגען געווארן דורך דער צארישער מאכט, — איז אויף דעם צוזאמענפאר פון דער „נאראדנאיא וואליא“ אין פאריז, אין יאר 1884, לאפאטין באשטימט געווארן אלס פירער פון דער ארגאניזאציע... ער איז ארעסטירט געווארן אין 1884 און פארמשפט געווארן צו אייביקער קאטארגע. 21 יאר איז לאפאטין איינגעמויערט געווען אין פעטראפאולאווסקער פעסטונג, דעם שרעקלעכסטן לעבעדיקן קבר, וואס האט ארויסגערופן דעם טיפסטן גרויל אין גאנץ אייראפע. אין משך פון 21 יאר האט ער אויסער די תפיסה-באאמטע קיין לעבעדיקן מענטש נישט געזען און קיין מענטשלעך ווארט נישט געהערט. נאך דער אמנעסטיע,

אין 1905 יאר, איז ער באפרייט געווארן שוין זייענדיק אן אלטער מאן... זיינע אויגן זיינען געווארן פול מיט טרויער, ווען מיר האבן אים דערציילט וועגן דער נייער אנטיסעמיטישער וואקאנאליע. „...וואס קאן מען וועגן אנטיסעמיטיזם זאגן נייעס — האט ער דערקלערט — איך האב נאך אין 1884, אין אונדזער דעמאלטדיקן ארגאן „נאראדנאיא וואליא“, זייער שארף געשריבן קעגן דעם אנטיסעמיטיזם און קעגן דער צארישער יידנפיינטלעכער העצע. די רעגירונג העצט נאך אבער ווייטער קעגן די אומגליקלעכע יידן.“

לאפאטין האט אונדז דערציילט, אז נאך אין יאר 1870 האט ער זיך אין די גאר ערשטע אומלעגאלע קרייזן באגעגנט מיט יידישע רעוואלוציאנערן און האט זיך מיט זיי באפריינדעט. מיט באגייסטערונג האט ער אונדז דערציילט וועגן זיין פריינד אהרן ליבערמאן, דעם רעדאקטאר פון דער ערשטער יידישער סאציאל-ליסטישער צייטשריפט אין העברעיִש „האמת“. גוטמוטיק, לאכנדיק און פינקלענדיק מיט זיינע יונגע אויגן, האט ער אונדז דערציילט א זייער אינטערעסאנטן עפיואד פון זיין לעבן. זייענדיק געצוונגען צו לעבן אומלעגאל אויף א פרעמדן

נאָמען, האָט ער אַ געוויסע צייט געלעבט אויפן פּאַס פון זיינעם אַ נאָענטן יידישן פריינד. — „אַלץ איז געווען אין אַרדענונג, — נאָר כ׳האַב מורא געהאַט פאַר איין זאַך: וואָס וועל איך מאַכן, ווען עס וועט קומען צו מיר די פּאַליציי און קאָנטראָלירנדיק ווער איך בין, וועט זי מיר הייסן לייענען פון רעכטס אויף לינקס?“

דאַקעגן אַמפּיטעאַטראָוו איז געווען אין גאַנצן אַריינגעטאַן אין דער קעגנ-וואַרט, אין אירע דאגות און צרות, אין אַלע רוסישע פּראָבלעמען... שפּאַצירנדיק איבערן צימער האָט ער געזאָגט: „...אַ מאַדנע געפיל נעמט אַרום אַ מענטש, ווען ער אַנטשליסט זיך אַרויסצוטרעטן צו פּאַרטיידיקן די יידן. וואָס מען זאַל נישט זאָגן — אַלץ איז ווייניק. איבעריקנס, צי נייטיקן זיך די יידן אין אַ פּאַרטיידיקונג פון די, וואָס ווילן זיי פּאַרטיידיקן? דאַכט זיך, אָ אַ ביטער געפיל באַהערשט אויך די יידן גופאַ, ווען זיי לייענען די פּאַרטיידיקונג-אַרטיקלען און די פּאַרטיידיקונג-רעדעס לטובת זיי. יאַ, דאַס איז פּאַרשטענדלעך, אָבער מיר, די רוסישע שריפטשטעלערס, מוזן דאָך באַפרייען זיך אַליין פון דער שווערער שולד, מיר מוזן באַפרייען אונדזער געוויסן.“

אַמפּיטעאַטראָוו האָט אונדז איבערגעגעבן, ווי אַזוי ער העלפט צו אַראַגאָזירן דעם קאַלעקטיוון פּראָטעסט פון די רוסישע שריפטשטעלערס, ווינסשאַפּטסלייט און באַקאַנטע פּראָגרעסיווע פּלל-טוערס קעגן דעם בלוט-בלבול אויף מענדל בייליסן... ער האָט אונדז דערציילט, אָ ער איז געווען באַפריינדעט מיט אייניקע יידישע שריפטשטעלערס, האָט גוט געקענט אַ סך יידן, מיט וועלכע ער האָט קאַרעספּאָנדירט און איז בכלל געווען נישט נאָר בלויז אַ יידנפריינד, נאָר אויך אַ „למדן“ אין דער יידן-פּראָגע און אין דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט אפילו פּאַרשטאַנען יידיש און האָט געלייענט אַ ביסל יידיש. „גאַטירלעך — האָט ער זיך געקלאַגט פאַר אונדז — קומט עס מיר אָן שווערלעך.“ ער האָט געקענט די יידישע ליטעראַטור פון די רוסישע איבערזעצונגען, און האָט זי זייער הויך געשעצט. ער האָט געשמעסט מיט אונדז וועגן פּרצן, שלום עליכמען, מענדעלען, ביאַליקן, פּרישמאַנען. ער איז געווען באַגייסטערט פון שלום-עליכמען, מיט וועלכן ער איז געווען פּערזענלעך באַפריינדעט.

פון אַמפּיטעאַטראָוו איז פּרוי ד״ר קרוק אַפּגעפאַרן מיט גאַלדבערגן צו מאַקסימ גאַרקי אויפן אינדזל קאַפּרי. זי דערציילט:

...גאַרקי איז געווען אין זייער אַ געדריקטער שטימונג. דאַס איז געווען איינער פון זיינע שלעכטע טעג. באלד אין דער פרי פלעגט ער לייענען די אַנגעקומענע רוסישע צייטונגען. און די היינטיקע ידיעות האָבן אויף אים געמאַכט אַ באַזונדער שווערן איינדרוק. ער האָט גערעדט מיט קורצע אַפּגעהאַקטע פּראָזן. „רוסלאַנד!“ „רוסלאַנד!“ האָט ער געזאָגט מיט ווייטיק, „וואָס וועט פון איר ווערן?“

...גאַרקי לעבט אויף פּאַמעלעך, הויבט זיך אָן צו פּאַראַינטערעסירן מיט

פארשיידענע ענינים, שטעלט אונדז א ריי פראגן, ענטפערט אלץ לעבעדיקער אויף אונדזערע פראגן... ער אינטערעסירט זיך שטארק מיט דער יידישער און העברעיִשער ליטעראַטור און ער קען זי אויך גאר נישקשה. ער קען אויך פער-זענלעך די יידישע שריפטשטעלערס, באַזונדערס רעדט ער וואָרעם און באַגייס-טערט וועגן שלום-עליכמען.

וואָס מאַכט אונדזער גאַספּאַדין (הער) אַלייכעם? איז ער געזונט? פרעגט ער, מיינענדיק, אַז „אַלייכעם“ איז זיין נאַמען און שלום דער פאַרנאַמען... און גאַרקי דערציילט אונדז, אַז ער... האָט געוואָלט הערן ווי אַזוי עס קלינגט די יידישע שפּראַך. ער האָט טאַקע געבעטן זיינעם אַ באַקאַנטן, אַ רוסיש-יידישן דענטיסט, וועלכער וווינט אין קאַפּרי, אַז ער זאָל אים ליינען יידיש. „אַזוי ווי מענדעלע מוכר־ספרים איז דער זיידע פון דער יידישער ליטעראַטור, האָב איך געבעטן מיין פריינד, אַז ער זאָל מיר הויך ליינען מענדעלעס ווערק. כּהאַב געוואָלט הערן די ריטמיק און מוזיק פון דער שפּראַך... איצט ליינען איך פרצן אין דער רוסישער איבערזעצונג. אַ גרויסער טאַלאַנט. אַ שאַד, וואָס דוד פּרישמאַנס ווערק זיינען נישט איבערזעצט אויף רוסיש. כּהאַלט זייער פון נאַמבערגן און אַשן, און ביאַליק!... אַ מעכטיקער דיכטער! מיר האָבן ביז איצט גאַרנישט געקענט אים. ערשט די רוסישע איבערזעצונג האָט אונדז געמאַכט מעגלעך צו באַקענען זיך מיט זיין גרויסער דיכטונג.“

גאַרקי פרעגט זיך וועגן דער אַנטוויקלונג פון העברעיִש און יידיש. אים האָט אויך שטאַרק אינטערעסירט די יידישע פרעסע. ווען גאַלדבערג האָט אים דערציילט וועגן דער יידישער פרעסע, און געזאָגט, אַז „היינט“ ווערט געדרוקט אין 100,000 עקזעמפּלאַרן, איז ער געווען איבערראַשט.

גאַרקי האָט אַריינגערופן פון צווייטן צימער זיין פרוי, וועלכע איז געגאַנגען צוגרייטן טיי פאַר אונדז, און האָט געזאָגט:
— הער זיך נאַר איין, זייער צייטונג הייסט „היינט“ ד״ה „סעוואַדניאַ“, וואָסערער טרעפלעכער נאַמען. אין דער יידישער שפּראַך גייען אַרויס פאַרשיידענע טאַג-צייטונגען און זייער צייטונג האָט שוין 100 טויזנט ליינערס. דאָס איז אַ קולטורפּאַלק וואָס אַנדערע מעגן אים מקנא זיין!...

איבערגייענדיק צו דער יידן־פּראַגע האָט גאַרקי געזאָגט:
„רוסלאַנד געהערט צו אַלע נאַציאָנאַליטעטן און צו אַלע פעלקער, און יעדעס פּאַלק האָט דאָס רעכט אויף זיין עקזיסטענץ, אויף דער פּולער אַנטוויקלונג פון זיינע נאַציאָנאַלע אייגנטימלעכקייטן, אויף אַ זעלבשטענדיק אייגן לעבן! קיינער האָט נישט דאָס רעכט אַפּצונעמען ביי אַ פּאַלק דאָס דאָזיקע עלעמענטאַרע רעכט. די וויכטיקסטע זאַך איז איצט צו ווירקן, אַז דער סם פון אַנטיסעמיטיזם, וואָס האָט פאַרכאַפט לעצטנס אויך אַ טייל פון דער רוסישער אינטעליגענץ און קאַן זיך פאַרשפּרייטן אויך אויף דער רוסישער יוגנט, זאָל זיך ווייטער נישט אַנטוויקלען. וועגן דעם פאַרגעס איד נישט, איד וואָרן כּסדר אונדזערע

בעסערע און פראגרעסיווע לייענערס".
ער האט אונדז דערציילט, אז ער האט אפילו א פלאן ארויסצוגעבן א ספעציעלע צייטשריפט, אין וועלכער עס זאלן מיטארבעטן פארטרעטערס פון פארשיידענע נאציעס, און וועלכע זאל זיין געווידמעט דער דערנענטערונג פון איין קולטור צו דער צווייטער, פון איין נאציע צו דער צווייטער. „דאס וועט שאפן א באדן פון קעגנזייטיקער פארשטענדעניש און פון קעגנזייטיקן דרך-ארץ, וואס איז אזוי נייטיק אין קולטור-לעבן". און גארקי גיט צו:
— „אך! ווען יידן זאלן קאנען נארמאל לעבן, און די יידישע ליטעראטור זאל זיך קאנען נארמאל אנטוויקלען!"...

ישעיה אונער

הינדענבורג קעגן „היינט“*

די געשיכטע איז א קליינע, אבער א נעטע. זי איז זייער כאראקטעריסטיש פאר דעם דייטשן רעזשים אין פוילן אין דער צייט פון קריג. און ס'איז פדאי זי צו דערציילן ביי דער איצטיקער געלעגנהייט פון 20-יעריקן יוביליי פון „היינט". ס'איז, אזוי צו זאגן, מעניגי דיומא.
הינדענבורג — זיין עקסעלענץ פאול פאן הינדענבורג וויל איך זאגן — איז פידוע, א שטיקל מחותן מיט אונדז, יידישע זשורנאליסטן, בפרט אין לאדזש, אין דער צייט פון דער אקופאציע... פיר יאר האט ער קאנטראלירט אונדזערע געדאנקען, זיך געגראבלט אין אונדזערע נשמות... וואלט מען נאך דאס געקענט פארשטיין, ווען דא האנדלט זיך בלויז וועגן צייטונגען, מיט וועלכע ער איז געקומען אין „בארירונג" אין די שטעט, וועלכע ער האט שוין געהאט אקופירט. ווער וואלט דאס אבער געגלויבט, אז ער האט אויך שוין געדאגהט וועגן „היינט" און אפילו רעקאמענדירט אנצונעמען „שטרענגע מיטלען" קעגן דער דאזיקער צייטונג חדשים פריער, איידער ער האט איינגענומען ווארשע, און נאך איידער עמעצער פון די דייטשן האט געזען א „היינט" פאר די אויגן. און דאך איז דאס א פאקט. ס'זיינען פאראן אויטענטישע דאקומענטן וועגן דעם ענין — זיי געפינען זיך אין די ארכיוון פון דער שטאט לאדזש.
נאר לאמיר דערציילן די מעשה פסדר: אני הקטן החתום מטה בין, ווי פיל ווייסן, געווען דער ערשטער יידישער צייטונגמענטש אין פוילן, וועמען עס איז באשערט געווען אויסצוקעמפן די ערשטע „געפעכטן" מיט הינדענבורג... לאדזש איז געווען די ערשטע גרעסערע שטאט, וועלכע די דייטשן האבן פאר-

* „היינט" יובילייבוך, תרס"ח — תרפ"ח, 1908 — 1928, ז"ז 11—12.

נומען באַלד נאָך זייער אַריינמאַרש קיין פּוילן. אַלס רעדאַקטאָר פּון „לאַדזשער טאַגעבלאַט“ בין איך תּיכּף איבערגעבן געוואָרן „אין רשות“ פּון דער פּרעסע-פּאַרוואַלטונג...

אונדזער גרויס-אינקוויזיטאָר, דער שעה פּון דער פּרעסע-פּאַרוואַלטונג, איז געווען דער „באַרימטער“ געהיימראַט קליינאַו, הינדענבורגס רעכטע האַנט... אין אַ שיינעם פּרימאַרגן — דאָס איז געווען אין אָנהויב פּרילינג 1915 — רופּט ער מיך צו זיך און לייגט מיר פּאַר אַ „קלייניקייט“.

— הער רעדאַקטאָר — זאָגט ער צו מיר מיט אַ געמאַכטער העפלעכקייט און מיט אַ צינישן שמייכל — איר וועט אַזוי גוט זיין און אַנשרייבן אַן אַרטיקל וועגן קאַליש. כּמיין וועגן מכלומרשטן קאַלישער פּאַגראַם... איר ווייסט, וויפּיל שקרים עס ווערן פּאַרשפּרייט וועגן דעם דאָזיקן פּאַרפּאַל. דאָס איז אַ שווערע באַליידיקונג פּאַר אונדזער מיליטער און פּאַר אונדזער בראַוון מאַיאָר פּריסקער (דער העלד פּון קאַלישער פּאַגראַם). דייטשע מאַיאָרן מאַכן נישט קיין פּאַגראַמען. איר מוזט זיי רעהאַביליטירן, ריינוואַשן. דאָס ליגט אין אונדזער און אייער אינטערעס...

איך פּיל, ווי דאָס בלוט האַט מיר אַ זעץ געטאַן אין קאַפּ אַריין.

— ס'טייטש — רוף איך זיך אַן מיט אַ ציטער אין דער שטימע — ווי קענט איר דאָס פּאַרלאַנגען פּון אונדז? אין לאַדזש געפינען זיך צענדליקער היימלאַזע פּון קאַליש, גאַנצע פּאַמיליעס, אלמנות און יתומים, וואָס האַבן פּאַר-לאַרן זייערע טייערסטע. אומשולדיקע מענטשן האַט מען אויסגעשאַסן, זייער האַב און גוטס פּאַרניכטעט, זייערע הייזער פּאַרברענט... ווי קאַנען מיר גאָר טאַן אזא זאַך: אַפּליקענען דעם אמת? ... ס'וואַלט געווען אַ פּאַרברעך... אַלע ווייסן...

— וואָס ווייסט מען? — רייסט ער מיך איבער אין מיטן, — גאַרנישט ווייסט מען... איבעריקנס, אַזוי פּאַרלאַנגט דאָס מיליטערישע אויבערקאָמאַנדאָ... מיינע טענות און אַרגומענטן זיינען געווען אַרויסגעוואַרפענע מי. איך בין אַוועקגעגאַנגען מיטן פעסטן באַשלוס אַ וואַרט נישט צו שרייבן וועגן קאַליש, אפּילו ווען עס זאַל מיר פּאַרשטיין אַ שטראַף. און אַזוי האַב איך אויך געטאַן. אין אַ פּאַר טעג אַרום רופּט מען מיך ווידער צו קליינאַוון.

— הער רעדאַקטאָר — זאָגט ער צו מיר אין אַ שטרענגן טאָן, — איך וויל אייך איינשפּאַרן אַן אַרבעט... דאָ האַט איר אַ פּאַרטיקן אַרטיקל וועגן קאַליש. לאַזט אים איבערזעצן ווערטלעך אין יידיש און גיט אים אַריין אין איינעם פּון די גאַענטסטע נומערן פּון אייער צייטונג. נאָר זעט, אַז די איבערזעצונג זאַל זיין אַ גענויע...

איך האַב גענומען שטאַמלען עפעס וועגן „נייטראַליטעט“ און „פעלקער-רעכט“ און מיט אַ מאַל האַב איך אַריינגעקריגן מוט און רוף זיך אַן: — הער געהיימראַט, איך זע, איר באַהאַנדלט אונדז ווי אַ פּראַווינץ-צייטונג.

נאטירלעך, מיט א פראוויגן-בלאט קען מען טאן וואס מ'ויל... אבער דערלויבט מיר צו שטעלן די פראגע: צי וואלט איר דאס זעלביקע אויך פארלאנגט פון א גרויסער צייטונג אין ווארשע, לאמיר זאגן פון „היינט“?

— „היינט“ וואס איז דאס פארא צייטונג?
איך דערצייל אים, אז דאס איז א גרויסע און איינפלוסרייכע יידישע צייטונג מיט א טיראזש פון הונדערט טויזנט עקזעמפלארן.
— דאס איז א צייטונג, — רוף איך אויס — וואס הינטער איר שטייט די גאנצע יידישע געזעלשאפט.

ער האט זיך צעלאכט אויפן קול.
— אלוא אן ארט יידישע „טיימס“? — גיט ער א זאג איראניש, — אבער ליבער רעדאקטאר, מיר ווייסן נישט פון קיין „קלאסן“-אונטערשיד: „טיימס“ אדער „טאגעבלאט“ — דאס איז פאר אונדז אלץ איינס. מיר פירן קריג און רעכענען זיך מיט קיינעם נישט.

און תוך-כדי-דיבור גיט ער מיד א פרעג:
— ווער זיינען די רעדאקטארן פון „היינט“? צי קענט איר מיר געבן וועלכע עס איז גענויערע אינפארמאציעס וועגן דער צייטונג?
דערביי נעמט ער א בליישיפט אין האנט און איז שוין גרייט צו מאכן נאטיצן. איך האב מורא געקריגן, אז איך זאל זיך נישט ארויסקאפן מיט אן איבעריק ווארט, און זאג אים:
— ליידער נישט... איך בין באקאנט מיטן רעדאקטאר און מיט אייניקע מיטארבעטערס, אבער ווייטער קען איך מיט קיין שום אינפארמאציעס נישט דינען...

— נישט נייטיק, — ענטפערט ער מיר און קוקט מיר שארף אין די אויגן אריין, — איך פארשטיי, אז איר קענט נישט... איך וועל שוין זוכן אן אנדערן, וואס וועט מיר אינפארמירן. דערמיט האט זיך דאס געשפרעך געענדיקט.
אין א פאר וואכן ארום איז מיר אויסגעקומען צו גיין מיט א „השתדלות“ אין דער פרעסע-פארוואלטונג. מ'האט מיר נעמלעך ארויסגעווארפן א העלפט מאטעריאל פון א פרייטיק-בומער. בין איך געגאנגען בעטן רחמים. דערציילט מיר בסוד איינער פון די צענזארן (א ייד), אז קליינאוואו האט זיך פארשאפט א גאנצן פאק מיט „היינט“, האט געלאזט פון דארטן איבערזעצן אייניקע ארטיקלען און האט אַוועקגעשיקט הינדענבורגן א לאנגן, און נאטירלעך נישט גינס-טיקן, ראפארט וועגן „היינט“.

פון יענער צייט אן איז מיר שוין מער נישט אויסגעקומען צו הערן וועגן דער אנגעלעגנהייט ביזן סוף פון קריג.

אין נאוועמבער 1918, תיכף ווי די דייטשן זיינען אַוועק פון לאדזש, האט אונדז די פוילישע מאכט איינגעלאדן אויף א פרעסע-קאנפערענץ אין לאקאל פון דער געוועזענער דייטשער פרעסע-פארוואלטונג. דא האב איך זיך דער-

וואס, אז די דייטשע צענזארן, אנטלויפנדיק פון לאדזש, האבן אין איילעניש איבערגעלאזט א סך אקטן און דאקומענטן. דער היינטיקער לאדזשער סטאראסטע (דיסטריקט-שעף), ה' רושעווסקי, האט מיר געגעבן די מעגלעכקייט זיך צו באקע-נען און אפצוקאפירן אייניקע פון זיי. נאטירלעך האב איך זיך אינטערעסירט בלויז מיט יענע דאקומענטן און „פארטרוילעכער“ קארעספאנדענץ, ווו עס האט זיך גערעדט וועגן מיר און וועגן „לאדזשער טאגעבלאט“. נישטערנדיק אין די אקטן האב איך אויך געפונען א קאפיע פון קליינאווס ראפארט וועגן „היינט“ און אן ענטפער פון פרעסע-שעף פון הינדענבורגס הויפט-קווארטיר, ד"ה אזוי גוט ווי פון הינדענבורגן אליין.

אין זיין לאנגן ראפארט האט קליינאווי אנגעגעבן אזעלכע דאטן און איינ-צלהייטן וועגן „היינט“, פונקט ווי ער וואלט שוין יארן לאנג פערזענלעך באקאנט געווען מיט דער צייטונג. ער כאראקטעריזירט דעם „היינט“ אלס א „נאציאנאל-ליסטיש“ בלאט און דערציילט, אז א דאנק דעם „היינט“ איז אויסגעקליבן געווארן פון ווארשע א סאציאליסט אין רוסישן פארלאמענט אריין. ער רעדט דאן וועגן די ליטווישע יידן, וועלכע שטייען פלומרשט אין דער שפיץ פון דער יידישער פרעסע, און כאראקטעריזירט זיי אלס „אונצופערלעסיג“. און שליסלעך פאררופט ער זיך אויף די בייגעלייגטע ארטיקלען פון „היינט“ און מאכט אויפמערקזאם, אז דאס דאזיקע ווארשעווער בלאט „האט זיך ניכט געשויט (נישט אפגעשראקן) די שנערעסטן ליגן און פערלוימדונגען איבער די דייטשע טרופן אין די וועלט צו זעצן“.

הינדענבורגס ענטפער פון מאי 1915 איז געווען א קורצער. ער האט פארגע-לייגט „דען אומשטענדן געמעס“ צו האנדלען און אין פאל, ווען עס זאל זיך ארויסווייזן פאר נייטיק, אונצונעמען שטרענגע מיטלען קעגן „היינט“ („שטרענג פארצוגעהן“). אם בעסטן איז, מיינט ער, צו גרינדן אן אייגענע יידישע צייטונג אין ווארשע און איר די „מעגליכסט גרעסטע פערברייטונג צו זיכערן“.

אט אזוי האט זיך הינדענבורג „געקימערט“ וועגן „היינט“ נאך איידער ער איז אריין אין ווארשע. און ערשט נאך דעם, ווען ער איז שוין געווען אין ווארשע, האט ער געלאזט פילן דעם „היינט“ די גאנצע שווערקייט פון זיין „אייזערנער פויסט“ — נאר דאס געהערט שוין צו אן אנדער קאפיטל...

„א פאלק פון צדיקים“*

איך מיין, אז ווי פייגלעך דאס זאל נישט זיין, ווי יעדער קלאפ זאל נישט וויי טאן, וואלט מען פון דעסטוועגן נישט דארפן פארדעקן דעם אמת. און דער אמת, מיינ איך, איז, אז קיין מאל האט זיך דאס פוילישע פאלק נישט ארויס-געוויזן אין אזא הערלעכער געשטאלט, אין גאנצן פראכט און גלאנץ פון זיין נשמה, ווי אין אט די טעג. איך ווייס נישט ווי אנדערע, נאר איך, אז איך גיי ארויס אין גאס און באגעגן א גוי, וועלכער כאפט נישט ארויס קיין מעסער און שטעכט מיר נישט אריין אין הארצן, טראכט איך מיר, וואס פארא טייערע אומה דאס איז, וואסערע צדיקים די דאזיקע מענטשן זיינען! און באמת רעדנדיק, ווו איז דאס געזען געווארן אויף דער וועלט, אויפן גאנצן כדור-הארץ, א פאלק וואס זאל זיך אזוי לאזן בעטן צו א פאגראם אויף יידן? שוין נישט רעדנדיק וועגן דעם פאניע, וועלכן מען האט געדארפט נאר א בלאז טאן, א ווונק געבן, און שויבן מיט פעדערן זיינען שוין געפלוין אין דער לופט, נאר אפילו אנדערע אומות, וועלכע זיינען בטבע נישט אזוי להוט נאך יידיש בלוט, ווען מען האט זיי נאר אויפגעהעצט, אנגערייצט, האבן זיי זיך נישט געלאזט שטארק בעטן, און געגאנגען צו דער ארבעט... און דא, ביי אונדז?

בארעכנט זיך נאר... שוין וויפל וואכן, ווי עס ווערט געטריבן אזא העצע, וויפל וואכן, ווי יעדער פאליאק ווערט טאג-טעגלעך אזוי אנגערייצט אויפן זשיד. דער זשיד, דאס איז דער פיינט פונעם לאנד. דער זשיד, דאס איז דער באלשעוויק, דער טייוול אליין. דער כלי-הצרות-שבעולם, דער זשיד שיסט אויף פוילישע לעגיאנערן, דער זשיד שרייט „פרעטש ז' פאלסקאן“. וואס טוט נישט דער זשיד? און דאס לייענט מען נישט אין עפעס א פראקלאמאציע, וואס ווערט אנאנאם אויף א וואנט אויפגעקלעפט. דאס לייענט די גאנצע פוילישע באפעלקערונג, מקטן ועד גדול, אין כמעט דער גאנצער פוילישער פרעסע. איר שטעלט זיך גאר פאר א פויליש הארץ אין אזעלכע טעג. א פאלק, וואס האט העכער הונדערט יאר פארגאסן טרערן אויף זיין פרייהייט; העכער הונדערט יאר געלעבט אונטער דער בייטש פון סאטראפן. און אט האט זיך ענדלעך די זון אויף זיינע הימלען באוויזן און זיין לאנד איז פריי און זעלבשטענדיק געווארן.

איך געדענק מיט דרייצן יאר צוריק, אין די ערשטע רעוואלוציע-טעג, ווען עס איז די ערשטע נאציאנאלע פוילישע מאניפעסטאציע, אונטער דער פירונג פון שענקעוויטשן, איינגעארדנט געווארן. דעמאלט, געדענק איך, האט פון דעם גאנצן

* „היינט“ נומ. 267, 21 נאוועמבער 1937. (געדרוקט צום ערשטן מאל אין „היינט“ פון 21סטן נאוועמבער 1918).

גראנדיעזן צוג, וואס האט דורך קראקעווער פארשטאט און ניי-וועלט מארשירט, געצויגן אויף זיך מיין אויפמערקזאמקייט אן אלטע פרוי, וואס איז אויף א באלקאן געשטאנען און פון אירע אויגן האבן טרערן זיך געגאסן. דאס זיינען געווען טרערן פון פרייד, וואס זי האט דערלעבט צו זען די פוילישע פאן אויף די גאסן פון ווארשע ווייענדיק. ווי גרויס זשע איז געווען די פרייד פון פוילנס קינדער, ווען די פוילישע פאן האט זיך ערשט אויפן אלטן קעניגלעכן שלאס באוויזן און אויף די גאסן פון ווארשע האט פויליש מיליטער מארשירט!

און אט שטעלט זיך פאר, אז מען קומט אין אזא טאג, בשעת דאס הארץ פון א פאלק איז גערירט פון נאציאנאלער פרייד, בשעת זיינע קינדער ווילט זיך גיין אין די גאסן טאנצן פון שמחה, און מען זאגט אים: „זע נאר, אט דער איז דער שונא פון אונדזער פאלק, דער פאררעטער, ער זיצט צווישן אונדז און קוקט נאר אויס אונדזער מפלה, אונדזער אומגליק, באפאלט און שיסט אויף אונדזערע סאלדאטן און שרייט „פרעטש זי פאלסקאן“. איז עס מעגלעך, אז דאס בלוט זאל נישט אויפגעקאכט ווערן, הערנדיק דאס, און די הענט זאלן זיך נישט צוזאמענקוועטשן אין פויסטן, וואס זאלן זיין גרייט יעדן פון אזעלכע לייט דעם קאפ צעקלאפן און די ביינער צעברעכן?

איז עפעס א ווונדער, ווען א פאליאק לייענט איבער אין זיינע „קוריערס“, אז „די מאניפעסטאציעס פון די יידן-באלשעוויקעס און זייער פיינטלעכע טומלעריי גייען אריבער אלע גרענעצן, זייערע אגיטאטארן און שליחים זיינען אין פארלוף פון טאג איבערגעפאלן די אפיצירן און פוילישע סאלדאטן און זיי געוואלט אנט-וואפענען“, אדער „אז מען האט פארהאלטן יידישע אגיטאטארן, וועלכע האבן גערופן צו פאגראמירן די געוועלבער און ביי פיל פון זיי האט מען געפונען געווער“ — איז עפעס א ווונדער, אז א פאליאק, וואס לייענט דאס איבער, ווערט אויפגעקאכט און איז גרייט, ווי אין קעלך, צו כאפן א האק און לויפן אויסראטן די דאזיקע יידן? און אז נאך אלע מעשיות קען מען נאך פון דעסטוועגן ארויסגיין אין גאס און יוצא זיין מיט א קלאפ, וואס מען כאפט? אז נאך אלע מעשיות זעען מיר, ווי א מחנה פון צענדליקער טויזנטער פאליאקן גייט, ווי דעם פארקן זונטיק, אין א גראנדיעזער פראצעסיע דורך די גאסן פון ווארשע, און די נאלעווער קעס בלייבן גאנץ — מוז מען מודה זיין, אז דאס פוילישע פאלק שטייט זייער הויך. פיל העכער ווי זיינע פירער און „קוריערס“, וואס האבן זיך אזוי באמיט אויפן בלוטיקן וועג עס ארויסצופירן.

נאַכן כירורגישן טיש *

דאָס מעסערל ווייס,
אַז מיר זענען נישט קאַרן
און מאַכט ווינטער אַ וויילע
אין מיטן דעם וואַקסן
און הייסט אונדז זיין איינזאַם;
אונדזער אַטעם צעשיידט זיך:
צווישן לעבן און לעבן שפּאַצירט קלאַראַפּאַרם.

מיט ווייכע, געהיימע
און שאַטנדע טריט,
ווי צווישן צוויי דעכער
אַ קאַץ, וואָס פאַרקוקט זיך
אויף וועלטישער הויך.

— — — — —
מיר שלאָפן, מיר שלאָפן,
ווי הייזער אין שפּעט נאַכט
נישט וויסנדיק, וואָס איבער אונדז קומט פאַר.

ווי זענען מיר ?
צעשניידט מען אונדז טאַקע
ווי גלאַמביקע פירות,
וואָס וויגן ביזן לעצטן
צי מיטן אַטעם
אין די גלידער דעם דופט,
דעם דופט פון די גערטן
ווי ס'טרויערט נאָך זיי איצט אַ בוים? ...

אַדער זענען מיר מער ?
עפעס וואָרט נאָך אויף אונדז ?
און מיר זענען בלוין
די פאַרוינדיקטע זין

* „היינט“ גומער 203, פון 1טן סעפטעמבער 1939.

חיים פינקעלשטיין

פון א צארניקן קעניג:
פדי מיר זאלן טראגן געטרייער די קרוין?

מיר זענען אין מדבריות פארטריבן...
דארשטיקע טרינקען מיר „שלאף-געטראנק“.
קומט א מכשף און קריצט מיט א מעסער
ביי אונדז אויפן בויך:
„איר זענט, מענטשן

„געווען שוין
„ביים זויס
„פון תהום,
„קערט זיך אום
„און געדענקט!“

מיר דערוואַכן אין ווייסן:
אַזוי פרי האָט נאָך קיינער
דעם טויט נישט געזען...
— — — — —

פאַר וואָס זענען נישט אונדזערע לייבער די געכט,
די טרויעריקע געכט פון דער וועלט,
און בעת מען צעשפאלט אונדז, זאל א זינג טאָן דער האָן:
גאַט האָט דעם חושך צעריסן, עס העלט!

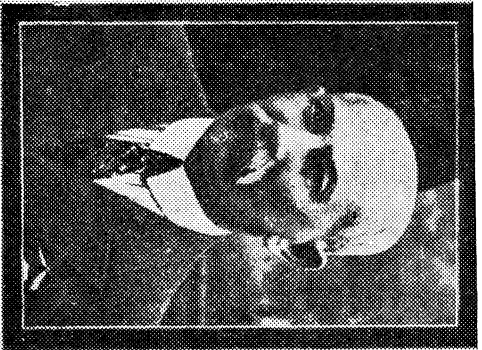
דריטער טייל

בילדער און רשימות

מחבר הספר "היינט"

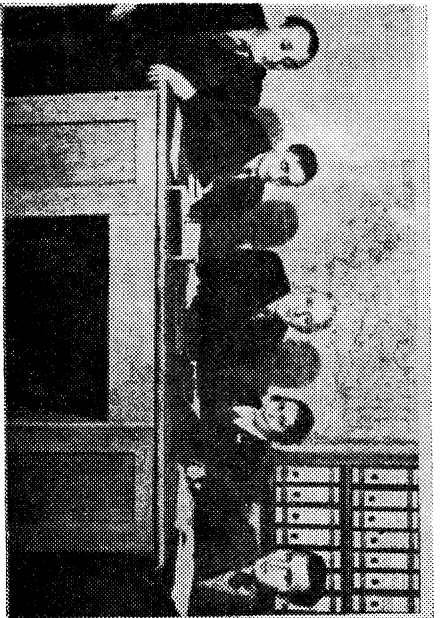
מחבר הספר "היינט"

מחבר הספר "היינט"

די גרינדערס פון "היינט"

פארוואלטונג און אויפריכטי-ראַט פון קאאפעראטיוון פארלאג „אלט-ניי“
(פון רעכטס) : ש. צוקער, ח. פינקלשטיין, מ. קריקעמאן, מ. דוא, א. לעבענבוים,
א. גארויע, א. גראבער, מ. ראטעל

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that this is crucial for ensuring the integrity of the financial statements and for providing a clear audit trail. The text notes that any discrepancies or errors in the records can lead to significant complications during an audit and may result in the disallowance of certain expenses.

2. The second part of the document outlines the specific requirements for record-keeping. It states that all receipts, invoices, and other supporting documents must be retained for a minimum of three years. This period is necessary to allow for a thorough review of the records in the event of an audit. The document also mentions that electronic records are acceptable, provided they are secure and accessible.

3. The third part of the document provides guidance on how to organize and maintain the records. It suggests that records should be kept in a systematic and logical order, such as by date or by type of transaction. This will make it easier to locate and review the records when needed. The text also advises that records should be stored in a safe and secure location to protect them from loss or damage.

4. The fourth part of the document discusses the consequences of failing to maintain proper records. It notes that if records are not kept as required, the taxpayer may be subject to penalties and interest. Additionally, the IRS may disallow certain deductions and credits, which could result in a higher tax liability. The document stresses that it is the taxpayer's responsibility to ensure that all records are properly maintained.

5. The fifth part of the document provides some practical tips for record-keeping. It suggests that taxpayers should keep a separate file or folder for each year's records. It also recommends that taxpayers should review their records regularly to ensure that they are up-to-date and accurate. Finally, the document advises that taxpayers should consult with a tax professional if they have any questions or concerns about record-keeping requirements.

6. The sixth part of the document discusses the importance of keeping records of all payments made to vendors and suppliers. It notes that these records are essential for verifying the accuracy of the accounts payable and for ensuring that all payments are properly recorded. The text also mentions that records should be kept for a minimum of three years, as required by the IRS.

7. The seventh part of the document provides guidance on how to handle records for multiple years. It suggests that records for each year should be kept in a separate file or folder, and that these files should be labeled clearly with the year. This will make it easier to locate and review the records when needed. The text also advises that records should be stored in a safe and secure location to protect them from loss or damage.

8. The eighth part of the document discusses the consequences of failing to maintain proper records. It notes that if records are not kept as required, the taxpayer may be subject to penalties and interest. Additionally, the IRS may disallow certain deductions and credits, which could result in a higher tax liability. The document stresses that it is the taxpayer's responsibility to ensure that all records are properly maintained.

9. The ninth part of the document provides some practical tips for record-keeping. It suggests that taxpayers should keep a separate file or folder for each year's records. It also recommends that taxpayers should review their records regularly to ensure that they are up-to-date and accurate. Finally, the document advises that taxpayers should consult with a tax professional if they have any questions or concerns about record-keeping requirements.

די ערשטע זייט פון נומער 1 פון „היינט“ פון 22טן יאנואר 1908

מאנטאזש פון די צייטונגען און אנדערע אויסגאבעס וואס זיינען דערשינען ביים „היינט“ אין משך פון זיין עקזיסטענץ

.....

דער עולם פאר דער פלייע פון „היינט“ אויף קאמפעיילעקע גאס 12
רעדט ארום די נייטס פון טאג

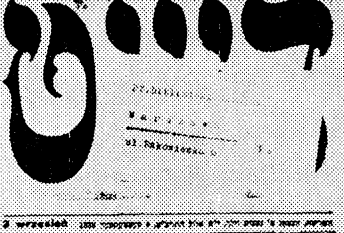

איטאליע בלייבט נייטראל

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון איטאליע, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די איטאליענער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל. די איטאליענער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

מאניפעסט פון מלוכה-פרעזידענט

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער מלוכה-פרעזידענט, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די מלוכה-פרעזידענט זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

מאניפעסט פון מלוכה-פרעזידענט

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער מלוכה-פרעזידענט, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די מלוכה-פרעזידענט זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

מאדראל שמיגלי-ריזן העכסטער אנפיהרער פון דער ארמעע אוז נאכפאלגער פון פרעזידענט

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער מאדראל שמיגלי-ריזן, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די מאדראל שמיגלי-ריזן זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

דער בעפעהל פון הויפט-אנפיהרער צו דער ארמעע

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער הויפט-אנפיהרער, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די הויפט-אנפיהרער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

היטלער אנגעהויבען מלחמה געגען פוילען

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער היטלער, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די היטלער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

קאממאנדאנט פון הויפט-שטאב פונט העכסטער אנפיהרער

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער קאממאנדאנט פון הויפט-שטאב פונט העכסטער אנפיהרער, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די קאממאנדאנט זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

פיערליכע שבועה פון סיים

די דאזיקע אינפארמאציע איז געקומען פון דער פיערליכע שבועה פון סיים, וואס האט געזאגט אז זי וועט נישט נעמען קיין זייט אין דער קריג. די פיערליכע שבועה פון סיים זענען געווען געוויינטלעך נייטראל, און זייערע פאליטיקער זענען געווען געוויינטלעך נייטראל.

ערשטע זייט פון דעם איינציק פארבליבענעם עקזעמפלאר פון „היינט“ וואס איז דערשינען נאכן אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה דעם 3טן סעפטעמבער 1939. (געפינט זיך אין דער נאציאנאלער ביבליאטעק אין ווארשע).

רשימות

הגם ביידע יובל-ביכער פון „היינט“ זיינען פארשפרייט געווארן אין צענ-
דליקער טויזנטער עקזעמפלארן איז א ספק צי זייער אינהאלט און דער בילדער-
מאטריאל, בפרט אין דעם צווייטן, וואס איז דערשינען אין 1939, איז גענוג
באקאנט געווארן אויסער דעם לייענער-קרייז פון „היינט“. אויף וויפל די יארגענג
פון „היינט“ ווערן שטודירט דורך די פארשערס, ווערט, דוכט זיך, נישט גענוג
אויפמערקזאמקייט געשאנקען די יובל-ביכער. דער מחבר האט געהאלטן, אז ס'איז
כדאי צו פארנאטירן אין דעם טייל די נעמען פון די מחברים און די טיטלען
פון זייערע ארבעטן אין ביידע ביכער.

ביאגראפן, היסטאריקערס, סאציאלאגן, מעדיקערס וועלן אין די ביכער געפינען
א שפע מאטעריאל. קולטור-פארשערס וועלן געפינען ערנסטע שטודיעס וועגן
יידישן טעאטער און יידישער קונסט, ליטעראטור-היסטאריקערס וועלן געפינען
א רייכע קאלעקציע לידער און נאוועלן, וואס זיינען געשאפן געווארן אויף יידיש
אין די צוואנציקער און דרייסיקער יארן. די ווערק זיינען זעלטן רעפראדוצירט
געווארן אין אנדערע אויסגאבעס און זיינען פארגעסן געווארן.

די זכרונות און אפשצאנגען, די גרינטלעכע עקאנאמישע און די פילצאליקע
אנדערע שטודיעס זיינען ספעציעל געשריבן געווארן פאר די יובל-ביכער דורך
פאכלייט. דער אויספירלעכער סטאטיסטישער באגלייט-מאטעריאל אין ביידע ביכער
ווארפט א שיינ אויף דעם מצב פון די יידן אין דער פוילישער מלוכה. אויף א
ספעציעלן אינטערעס אין דעם פרט פארדינען צו. אנד. די זייער אויספירלעך
באארבעטע טאבעלעס וועגן דער פארצווייגטער טעטיקייט פון די גמילות-חסדים-
קאסעס פארן יאר 1927, געדרוקט אויף די זייטן 128—129 פון יובליי-בוך. די
שפע פון מאטעריאל אין ביידע יובל-ביכער גיט אין אלגעמיין אן אריינבליק
אין דעם פאליטישן און סאציאלן הינטערגרונט פון דעם שטייגער לעבן פון די
יידן נישט נאר אין דער תקופה פון די ערשטע פיר צענדליק יאר פון היינטיקן
יאהונדערט און נישט נאר אין פוילן אליין. א סך פון די מחברים זיינען אומ-
געקומען בעת דעם חורבן, אנדערע זיינען געשטארבן מיט א נאטירלעכן טויט.
פון זייערע ווערק איז אפט מאל גארנישט געבליבן. מ'קען זיך משער זיין, אז
דער איבערוועגנדיקער טייל פון די ארבעטן אין צווייטן יובל-בוך זיינען די
לעצטע, וואס זיי האבן באוויזן צו דרוקן. ביידע יובל-ביכער האבן אויך א
באדייטנדיקן בילדער-מאטעריאל. חוץ די פאטאגראפיעס פון די מחברים זיינען
פאראן אינדיווידועלע און קאלעקטיווע אויפנאמעס פון די גרינדערס און מיט-
ארבעטערס און פון א צאל פירנדיקע עסקנים. צום גרעסטן טייל זיינען דאס
די לעצטע, אויב נישט די איינציקע אויפנאמעס, וואס זיינען פון זיי פארבליבן.

חיים פינקעלשטיין

די טראנסקריפציע פון די טיטלען פון די ווערק אין ביידע ביכער איז לויט די יוואָ-כללים. אין אייניקע פאלן זיינען איינצלנע ווערטער געענדערט געוואָרן אויף אזעלכע, וואָס ווערן גענוצט היינט.

צייטשריפטן און ביכער וואָס זיינען דערשינען ביים „היינט“

„אירישעס וואַכענבלאַט“,

„אירישעס טאָגעבלאַט“,

„אָפינראַ“, ליטעראַריש-פּאָליטיש וואַכענבלאַט אין פּויליש

„בּרד“, העברעיִש וואַכענבלאַט

„ראַם אירישע לאַנד“, וואַכענבלאַט געווידמעט ארץ-ישראל

„רער חודש“, ליטעראַרישע מאָנאַטשריפט

„פּאַרזוקר היינט“

„האַנדלס-צייטונג“ (שפּעטער „האַנדעלס-וועלט“) וואַכענבלאַט

„הבקר“, העברעיִשע טעגלעכע צייטונג

„הויז-דאָקטאָר“, וואַכענבלאַט פאַר געזונט-פּראָג

„היינט“, אילוסטרירטע וועכנטלעכע בילאָגע

„וועלט-שפּיגעל“, אילוסטרירט וואַכענבלאַט

„היינטיגע נייעס“, נאַכמיטאָג-צייטונג

„לעצטע נייעס“, נאַכמיטאָג-צייטונג

„נאַוואַ פּאָלעסטינאַ“, פּויליש אילוסטרירט וואַכענבלאַט געווידמעט ארץ-ישראל

„נאַווע סלאַוואַ“, פּוילישע טאָגצייטונג

„ראַמאַנען אין העפטן“, דערשינען צוויי מאל אַ וואָך.

דער פּאַרלאַג „יהודיה“ ביים „היינט“ האָט אַרויסגעגעבן העברעיִשע און ייִדישע לערנביכער פאַר שולן, אַן אַנטאַלאָגיע פון דער תּלמודישער ליטעראַטור פון י. ל. ברוך (2 בענד), דעם סידור „שירה חדשה“ מיט אַ מאָדערנעם פּירוש פון ת. ד. ראָזענשטיין, אַ מחזור אויף ראש-השנה און יום-כּיפור מיט אַ קינסטלע-רישער איבערזעצונג אויף ייִדיש פון ת. טשעמערינסקי (ר' מרדכיילע), דעם העברעיִשן ראַמאַן „אליהו מרגלית“ פון ש. צמח און די פרעמיעס, וואָס זיינען אויסגערעכנט אין דער רשימה פון זיי ביכער-פרעמיעס.

ביכער־פרעמיעס

אין פּאַרשידענע צייטן האָט „היינט“ געגעבן די לייענערס ביכער-פרעמיעס, וואָס זיינען דערשינען אין פּאַרלאַג „יהודיה“ און אין אַנדערע פּאַרלאַגן.

אין פארלאג „יהודיה“ זיינען דערשינען די פאלגנדיקע פרעמיעס:
פאמיליען-ביבליאטעק (50 בענד); הויז-ביבליאטעק (50 בענד); פאלקס-
אוינווערסיטעט (19 האנטביכער פאר זעלבסטבילדונג); גרעס יידישע געשיכטע
(16 בענד); אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים; דריי זאמלונגען פון פעלי-
עטאנען פון ז. ווענדראף; „זכרונות וועגן פרץ“, „אין וועלט-קריג“ און „א ריזע
אויף דער כאלערע“ פון ד״ר גרשון לעווין; „א קורצע געשיכטע פון יידן אין
פוילן“ פון ע. ג. פרענק.

צווישן די ביכער-פרעמיעס פון אנדערע פארלעגערס זיינען געווען די ווערק
פון י. ל. פרץ, שלום-עליכם, ש. אנטסקי, מאריס ראזענפעלד, ז. סעגאלאוויטש.
דער קאאפעראטיווער פארלאג „אלט-ניי“ האט אין אפריל 1939 אנגעוויבן
צו פארשפרייטן אן אייגענע פאפולערע אויסגאבע פון שלום-עליכעס ווערק ווי
א פרעמיע אין העפטן פאר די ליענערס פון „היינט“.

פובליקאציעס, וואס זיינען פארשפרייט געווארן דורכן „היינט“

„גראשען-ביבליאטעק“, וועכנטלעכע העפטן איז ווארשע געווידמעט בארימטע
פערזענלעכקייטן און וויכטיקע היסטארישע געשעענישן.
„אידישע בילדער“, אילוסטריט וואכנבלאט אין ריגע

געזעלשאפטלעכער קאמיטעט צו פייערן

דעם 20-יעריקן יובל פון „היינט“

עקזעקוטיווע: אברהם פאדלישעווסקי (פארויצער), דעפוטאט ה. פארבשטיין,
ד״ר גרשון לעווין, סענאטאר אינזשיניער מ. קערנער, דעפוטאט חיים ראסנער,
אינזשיניער י. לאנדשטאק, פ. פאגעלמאן, מ. דאנציגערקראן (סעקרעטאר).
קאמיטעט: ד״ר א. אינזלער (לעמבערג), י. אייגעס, י. אלבעק, פראפעסאר ד״ר
מ. באלאבאן, ד״ר ז. ביכאווסקי, דעפוטאט יצחק גרינבוים, דעפוטאט א.
הארטגלאס (ווארשע), דעפוטאט צבי העלער (לעמבערג), דעפוטאט ד״ר י.
וויגאדזקי (ווילנע), דעפוטאט ד״ר יהושע טהאן (קראקע), אינזשיניער א.
טשערניאקאו, ד״ר סאלאמעא לעוויטע, אדוואקאט א. לעווינסאן, ד״ר אהרן
סאלאווייטשיק, משה פעלדשטיין, אדוואקאט ד״ר ש. פעלדמאן, ד״ר ב. פערבער
(לעמבערג), אריה צייטלין, ד״ר מאיר קלומעל, פ. קאמינער (ווארשע), דעפוטאט
ה. ראזמארין (לעמבערג), ד״ר הענריק מינץ (ווארשע), דעפוטאט ד״ר י.
ראזענבלאט (לאדזש), סענאטאר הרב י. רובינשטיין (ווילנע), דעפוטאט ד״ר
ל. רייך (לעמבערג), ד״ר מ. רינגעל (לעמבערג), ד״ר ראטפעלד (לוצק),
ש. ראזענהעק (ראוונע), ראטמאן ב. ראזענטאל, הרב פראפעסאר ד״ר משה
שאַר, ד״ר יצחק שיפער, ראטמאן רחל שטיין (ווארשע).

צענטראלער געזעלשאפטלעכער קאמיטעט צו פייערן

דעם 30 יעריקן יובל פון „היינט“

ערן-פרעזידיום: שלום אש (ניצא), ד. בן-גוריון (ירושלים), פראפ. ז. בראדעצקי (לאנדאן), ד"ר נחום גאלדמאן (גענף), י. גרינבוים (ירושלים), ד"ר יעקב וויגאדוקי (ווילנע), ד"ר גרשון לעווין (ווארשע), אב. קאהאן (ניו-יארק), פרעז' אשר קאהן (לאדזש), הרב פראפ. משה שאר (ווארשע).

פרעזידיום: פראפ. מאיר באלאבאן (ווארשע), אדוו. א הארטגלאס (ווארשע), רעקטאר א. ווייס (ווארשע), אינזש. מ. קערנער (ווארשע), ד"ר ה. ראזמארין (ווארשע), רפאל שערעשאווסקי (ווארשע).

מיטגלידער: הרב ד"ר מ. ברוידא (לאדזש), ד"ר דוד בראווער (גראדנע), פראפ. ד"ר י. ברוצקוס (פאריז), נח באס (גראדנע), אב. גאלדבערג (ניו-יארק), ד"ר יוסף דאוידזאן (תל-אביב), הרב מ. האגער (סאסנאוויץ) ד"ר א. האנטקע (ירושלים), דיר. מ. הינדעס (ווארשע), הרב ד"ר ח. ז. הירשבערג (טשענ-סטאכאו), הרב ד"ר שמואל הירשפעלד (ביעלסקא), א. ש. הערשבערג (ביאליס-טאק), דיר. מ. זאגאייסקי (ווארשע), ד"ר מ. זילבערשטיין (לעמבערג), הרב ק. האמיידעס (קאטאוויץ), ד"ר א. טארטאקאווער (לאדזש), אדוו. י. טשערניכאו (ווילנע), מ. יארבלום (פאריז), י. יעפרויקין (פאריז), לייב יפה (ירושלים), מ. לימאן (לאדזש), פרעז. לעאן לעוויטע (ווארשע), ד"ר סאלאמעא לעוויטע (ווארשע), הרב ד"ר י. לעווין (לעמבערג), אברהם ליווער (בענדין), י. גיידיטש (פאריז), ד"ר א. סאלאווייטשיק (ווארשע), אדוו. מיכאל סטוטשינסקי (ווילנע), יוסף סאפער (סאסנאוויץ), ד"ר מאיר עבנער (טשערנאוויץ), פרעז. ה. פארבשטיין (ירושלים), ד"ר ל. פוקס (וולאצלאוועק), פרעז. ש. פירסטענבערג (בענדין), רעד. יעקב פישמאן (ניו-יארק) מ. י. פרייד (תל-אביב), יהודה קאלקשטיין (ווארשע), ד"ר אריה קובאוויצקי (בריסל), ד"ר י. ראזענבלאט (לאדזש), הרב ד"ר ג. ראזענמאן (ביאליסטאק), אדוו. וו. ראטפעלד (ווארשע), הרב יצחק רובינשטיין (ווילנע), ד"ר מ. רינגעל (לעמבערג), אינזש' א. רייס (ווארשע), חיים שייך (בענדין), י. שייך (בענדין), ד"ר י. שיפער (ווארשע).

אינהאלט פון „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928

בילדער

חוץ די פאטאגראפיעס פון די מחברים איז אין בוך פאראן:
א קאלעקטיווע פאטאגראפיע פון די גרינדערס און די ערשטע מיטארבעטערס:
א. גאווע, א. גאלדבערג, ש. י. יאצקאן, נח פינקעלשטיין, נחמיה פינקעלשטיין, ז' 1.

א קאלעקטיווע פאטאגראפיע פון די רעדאקציע-מיטארבעטערס מיט די גרינדערס: א. איינהארן, מ. אינדעלמאן, א. גאווע, ד"ר י. גאטליב, א. גאלדבערג, י. ש. גאלדשטיין, י. גראוויצקי, י. גרינבוים, ג. וויסבארד, ה. ל. זשיטניצקי, מ. חייקין, ב. יאשוזאן, ש. י. יאצקאן, א. ל. יאקובאוויטש, מ. לייזעראוויטש, ד"ר ר. לעמקין, ה. מיימאן, י. מ. גיימאן, ז. סעגאלאוויטש, ש. פיינקינד, ח. פינקעלשטיין, נח פינקעלשטיין, נחמיה פינקעלשטיין, ב. קוטשער, מ. קיפניס, א. קליינמאן, ב. קרעמער, ש. ל. שווערדשארף, ש. שפיגעל, ד. תאומים, ד"ר יצחק שיפער, וואס איז גראד געווען אין רעדאקציע, ווען די אויפנאמע איז געמאכט געווארן, איז אריינגענומען געווארן אין דער גרופע ווי א גאסט, ז' 1.

קאלעקטיווע פאטאגראפיעס פון אדמיניסטראציע-און דרוקעריי-פערסאנאל, ז' 2.

א קאלעקטיווע פאטאגראפיע פון מיטארבעטערס פון דער דרוקעריי, וואס האבן געארבעט פון ערשטן טאג אן: י. אונטערהענדלער, י. גאלדבערג, א. באַרבאנעל, ש. דיקשטיין, י. האלצמאן, ט. סאכאטשעווסקי, ח. צווייג, ז' 3.

פאטאגראפיעס פון א גרופע מיטארבעטערס און קארעספאנדענטן: מ. גראס, ד"ר מ. לענסקי, אדוו' י. מייזעל, ש. פיקער, ש. פייגענבוים, י. קלינאו, א. ריקליס, ש. שטיינאפיר, ז' 3.

פאטאגראפיעס פון געוועזענע מיטארבעטערס: ז. ווענדראף, א. צייטלין, ה. צייטלין, י. ראזענפעלד, ש. ראזענפעלד, י. שאפירא, נ. שוואלבע, ז. שניאור, ז' 4.

פאטאגראפיעס פון פארשטארבענע מיטארבעטערס: ה. ד. נאמבערג, י. א. לייזעראוויטש, מענדעלע מוכר-ספרים, י. ל. פרץ, א. ד. פינקעל, ד. פרישמאן, ש. פרוג, ע. ג. פרענק, שלום-עליכם ז' 4.

מחברים און טיטלען פון זייערע ווערק

ישעיה אוגער. הינדענבורג קעגן „היינט“, ז"ז 11—12.
יוסף אייגעס. דאס יידישע שולוועזן אין פוילן. (מיט סטאטיסטישע טאבעלעס), ז"ז 97—99.

אהרן איינהארן. צוואנציק יאָר אין דער יידישער געשיכטע, ז"ז 21—22.
משה אינדעלמאן. די יידישע פארטייען אין פוילן, ז"ז 99—100.
הענעך איש. דער „היינט“ און דער „קאמי-פאראיין“. א קאפיטל פאָרגעסענע געשיכטע, ז' 17.

אהרן אלפערין. לאָדזש — די שטאט פון דער יידישער ריון-ארבעט, ז"ז 106—107.
יוסף אַפאטאַשו. דער סוחר (דערציילונג) ז' 38.

שלום אַש. מענטשן אין אידיען, א קליינע דערינערונג, ז"ז 37—38.

חיים פינקעלשטיין

- יוסף באָביטש. ווי לאַנג לעבן ייִדישע געלערנטע, שריפטשטעלער און זשורנאָליסטן
(אָ ביסל טרויעריקע סטאַטיסטיק), ז"ז 176—177.
- ד"ר מאיר באָלאָבאָן. וואַרשע — די גרעסטע ייִדישע קהילה אין אייראָפּע,
ז"ז 111—120.
- מנחם באָריישאַ. צום בויער, ז' 33.
- ד"ר זלמן ביכאווסקי. לעבן און טויט — אַ חלום? (מיט סטאַטיסטישע טאַבעלעס),
ז"ז 165—166.
- שאל בלום. יידן אין דאָנציג און אומגעגנד ז"ז 138—139.
- ד"ר מיכל בערקאוויטש. צוריק מיט פּופּציק יאָר. אהרן ליבערמאַן און זיין „האמת".
ז"ז 195—198.
- משה בראָדערזאָן. איך באַשולדיק! אַ סצענע אין קאַרנאוואָל-נאַכט, ז' 53.
- יצחק ברוינער. ייִדיש טעאַטער אין פּוילן, ז' 87.
- אהרן גאוועז. ווי אַזוי מיר האָבן געאַרבעט, ז"ז 4—6.
- ד"ר יהושע גאַטליב. שמואל-יאָצקאָן, ז"ז 6—7.
- אברהם גאַלדבערג. די אַנטשטייונג און דער וועג פון „היינט", ז"ז 3—4.
- " " " " " " דוד פּרישמאַן אין „היינט", ז' 19.
- שלמה גילבערט. אַ ליבע (דערציילונג), ז"ז 42—43.
- בן-ציון גינסבערג (ב. צעגראַווסקי) דאָס גאַליצישע ייִדנטום אויפן שיידוועג,
ז"ז 103—105.
- אהרן-יצחק גראַדענסקי. ווילנע אַ מאָל און ווילנע היינט, ז"ז 108—110.
- יוסף גראַוויצקי. דער „היינט" ווי דער קאַמפּסאַראַן פון פּוילישן ייִדנטום, ז' 15.
- יצחק גרינבוים. די ייִדישע פּאָליטיק אין פּוילן אין די לעצטע יאָרצענטן (היס-
טאָרישער איבערבליק), ז"ז 64—68.
- אורי-צבי גרינבערג. 1. הימן פון די יידן אין דער וועלט. 2. היימיש-ייִדישע
זאַמדן-ערד, ז"ז 34—35.
- ד"ר יוסף דאָוידזאָן. דער „היינט" און יאָגעלאָ, ז"ז 12—13.
- מ. דינגאַל. די יידן אין אַמעריקע, ז"ז 161—162.
- ש. דינער. דער „היינט", די רעטונג-קאַמיטעטן און די גמילות-חסדים-קאַסעס,
ז"ז 17—18.
- מאַקסימיליאַן אַפּאָלינאַרי האַרטגלאָס. די רעכטלעכע לאַגע פון יידן אין פּוילן.
ז"ז 75—77.
- אברהם-שמואל הערשבערג. די אַנטשטייונג און אַנטוויקלונג פון דער ביאָליסטאַקער
קהלה (אַ תּמצית פון אַ גרעסערער אַרבעט), ז"ז 113—114.
- הערשעלע. פון פאַרגאַנגענעם דור. 1. ר' מיכל, 2. אויף בר-מצווה. 3. די „ייִדענע",
ז' 39.
- יהודה וואַרשאַוויאַק. דער העראָזם פון ארץ-ישראל-אויפּבוי אין דער העברעיִשער

ליטעראטור, ז' 153.

יקיר ווארשאָווסקי. דאָס פנים פון דער פראָווינץ (רעפּלעקסן), ז"ז 114—115.
ד"ר לעאַן ווּלמאַן. דער ייִדישער געזונטשויץ צוואַנציק יאָר צוריק און איצט, ז' 168.
מ. וויזענבערג. דער „היינט“ אין קאַמף פאַר דער סאַנסאַציע פון ייִדישן שפּיטאַל,
ז' 17.

מ. זאַבלאַצקי. היום תאַמזנו, אָן ערינערונג, ז' 19.
אַבראַם זאַק. 1. מיין היים. 2. דאָס געזאַנג פון פרייד, ז' 35.
ישראל-יהושע זינגער. טובות (שפּאַסן), ז' 52.
שמואל-צבי זעצער. דער פּסיכיש-נאַציאָנאַלער „איך“ פון אַ פּאַלק, די דריי פאַר-
שידענע עלעמענטן פון זיין אינהאַלט (אַ פּראָגמענט פון אַ גרעסערער אַרבעט),
ז"ז 24—25.

וולאַדמיר זשאַבאַטינסקי. אין די צייטן פון פינצטערניש (פון ציקל „רעאַקציאָנערע
געשיכטעס“), ז"ז 40—42.

הערש-לייב זשיטניצקי. אין אַ טויטן ווינקל (אַ בילד) ז"ז 46—47.
משה חייקין. דער גנב (פון מייענע וואַנדערונגען), ז"ז 191—192.
ד"ר יהושע טהאַן. באַמערקונגען וועגן „נאַציאָנאַל-שטאַלץ“, ז"ז 22—24.
זעליג טיגעל. יידן פון פּוילן אין אַמעריקע, ז"ז 162—163.
יצחק טריוואַקס. דאָס געדרוקטע וואָרט אין אַרץ-ישראל (עטוואַס געשיכטע און
איצטיקער צושטאַנד), ז"ז 149—151.

יוסף טשערניכאַוו-דניאַלי. אין רוסישן פּאַליציי-דעפּאַרטאַמענט, (אַ בלעטל זכרונות
פון אַלטן ערב-רעוואָלוציאָנערן פעטערבורג) 47—48.
שאול טשערניכאַווסקי. פּריילעכע מעשיות פון טרויעריקע צייטן ז"ז 186—187.
ב. יאָשואַן. דער ליינער פון „היינט“, ז"ז 7—8.
לייב יפה. פאַרגאַנגענהייט און צוקונפּט, ז' 143.
שמואל-יעקב יאַצקאַן. צוואַנציק יאָר, ז"ז 1—2.
ראַזאַ יאַקובאַוויטש. ביבלישע מאַטיוון. 1. בת-שבע. 2. חנה. 3. איובס ווייב,
ז"ז 36—37.

שמעון-דוב-ירושלימסקי. דער „היינט“ און אונדזער קאַמף קעגן דומע-דעפּוטאַט
וויקטאָר יאַראַנסקי, ז"ז 13—14.

א. ס. ליריק. יעקב וואַסערמאַן און זיינע ייִדישע געשטאַלטן, ז"ז 172—173.
ישעיה-לייב לעבענבוים. ווי אַזוי מען האָט אַ מאַל פאַרקויפּט ייִדישע צייטונגען,
ז"ז 198—199.

לעאַן לעוויטע. ווי אַזוי האָבן מיר דאָס דערגרייכט... (זכרונות פון דער אַרבעט
פון די ייִדישע דעלעגאַציעס אַרום דער שאַפּונג פון מינדערהייט-טראַקטאַט),
ז"ז 183—184.

ד"ר גרשון לעווין. יידן און שווינדזוכט, ז"ז 167—168.
אַבראַם לעוויןסאַן. אַרץ-ישראל בויט זיך! ז"ז 143—144.

- ר' משה. יארן לויפן (פון דער סעריע „כעלעמער מעשיות“) ז"ז 53—54.
ליטמאן ראזענטאל. ווען נביאים רעדן... זכרונות ז"ז 188—189.
ד"ר פישל ראטענשטרייך. פוילן און איר ווירטשאפטלעך לעבן, ז"ז 79—80.
פועה ראקאווסקא. די מאדערנע פרויען-באוועגונג, ז"ז 169—171.
זעליג רוסעצקי. דער יידישער ספארט אין פוילן, ז' 135.
ד"ר ארטור רופין. די באפעלקערונג אין ארץ-ישראל (מיט סטאטיסטישע טאבעלעס),
ז"ז 145—146.
ב. ה. רייז. דער פוח פון זאקן (צייטבילד) ז"ז 49—50.
שרה רייזען. א גרוי לעבן (א בילד), ז' 51.
ד"ר לעאן רייך. דער גאליצישער ייד, ז"ז 102—103.
ד"ר מיכאל רינגעל. די פאפירענע מויער, ז' 11.
ד"ר משה שאר. די יידישע וויסנשאפט און דאס יידישע בוך אין פוילן, ז' 96.
חיים שאַשקעס. די יידישע קרעדיט-קאאפעראציע אין פוילן, ז"ז 90—91.
ישראל שטערן. 1. די תפילה פון א מענטשן בייטאג. 2. אין יענעם טאג איז א
מענטש באגאנגען זעלבסטמארד, ז"ז 35—36.
ד"ר יצחק שיפער. די פראבלעמען פון פראדוקטיוויזירן די יידישע מאסן אין פוילן
(מיט סטאטיסטישע טאבעלעס), ז"ז 68—71, 74.
אלטער שירמאן. ירושלים פאר 18 יאר און היינט, ז"ז 147—148.
מ. שניאורסאן. געזעלשאפטלעכע ארבעט אין א געזעלשאפטלעכער אטמאספערע,
ז"ז 181—182.
שמעון שפיגעל. א פאר ווערטער וועגן תמונת-אות, ז"ז 175—176.
צבי שפירן. די ערשטע פוילישע צייטונג און אירע יידישע קאנקורענטן, ז' 174.

★ ★ ★

אין יוביליי-בוך איז פאראן א צאל אינפארמאטיווע ארטיקלען וועגן פאר-
שידענע ווירטשאפטלעכע, פינאנסיעלע און געזונט-אינסטיטוציעס טעטיק צווישן
פוילישע יידן, וואס זיינען באארבעט געווארן אין דער רעדאקציע און געדרוקט
געווארן אנאנים: דאס באנקוועזן אין געוועזענעם קאנגרעס-פוילן, ז"ז 126—127;
די באוועגונג פון די גמילות חסדים-קאסעס אין פוילן, ז' 128; מיט סטאטיסטישן
מאטעריאל פארן יאר 1927 ז' 129; די צענטראלע פון סוחרים-פאראיין און איר
באדייטונג פארן ווירטשאפטלעכן לעבן פון יידישע סוחרים אין פוילן, ז' 130;
באשרייבונגען פון פינאנץ-אינדוסטריע-און האנדל-אינסטיטוציעס, ז"ז 133—135;
די טעטיקייט פון „טאז“ 1922—1928, ז' 136; „בראות“ און איר קאמף מיט
שווינדזוכט, ז' 137; דער צענטראלער יידישער קליינהענדלער-פארבאנד אין פוילן
און זיין טעטיקייט לטובת דעם יידישן קליינהענדלער ז' 204, רשימה פון איבער
500 יידישע קאאפעראטיווע געזעלשאפטן אין פוילן ז' 201 א. א. א. א.

אינהאלט פון „היינט“ יובל-בוך 1908 — 1938

בילדער

חוץ די פאטאגראפיעס פון די מחברים זיינען אין בוך פאראן:

פאטאגראפיעס פון די גרינדערס פון „היינט“: ש. י. יאצקאן, נחמיה פינקעלשטיין, נח פינקעלשטיין, ז' 7.

א קאלעקטיווע פאטאגראפיע פון דער לעצטער פארוואלטונג פון קאאפעראטיוון פארלאג „אלט-ניי“: ש. צוקער, ח. פינקעלשטיין, מ. קרייקערמאן, ז' 7.

א קאלעקטיווע פאטאגראפיע פון דעם לעצטן אויפזיכט-ראט פון קאאפעראטיוון פארלאג „אלט-ניי“: א. גאווע, י. גראבער, מ. דוא, ח. לעבענבוים, מ. ראטעל, ז' 7.

אינדיווידועלע פאטאגראפיעס פון:

רעדאקציע-מיטארבעטערס: א. אינהארן, ש. אימבער, מ. אינדעלמאן, שלום אש, מ. בערענהאלץ (סעלים), א. גאווע, י. ש. גאלדשטיין (לוסטיגער פעסימיסט), ד"ר א. גליקסמאן, א. גראביע, מ. גראס-צימערמאן, י. גרינבוים, א. הארטגלאס, מ. מ. הורוויץ, ד"ר י. וויגאדוקי, ג. וויסבארד, ב. זינגער, ח. ל. זשיטינצקי, מ. חייקין, מ. יוסטמאן (ב. יאשוזאן), מ. לייזעראוויטש, ד"ר. ג. לעווין, ד"ר מ. מיוזעס, ה. מיימאן, ל. נאוויק, י. מ. ניימאן, ש. פיעטרושקא, א. פארבא, ר. פיינמעסער, ח. פינקעלשטיין (ח. פינק), מ. פעדערגרין, א. צפנת, א. קאגאנאווסקי, י. קאצענעל-סאן, ד"ר. ע. קארלעבאך, ב. קוטשער, מ. קיפניס, ד"ר מ. קליינבוים, א. קליינמאן, ש. קראנגאלד, ד"ר י. קרוק, ב. קרעמער, א. רינדערמאן, א. ריקליס (א. ס. ליריק), ח. שאשקעס, ש. שווערדשארף, מ. שימעל, ד. תאומים, ז' 18.

קארעספאנדענטן. — אין ישראל: א. גליזער, מ. דאנציגערקראן, ח. יוסטוס, ד"ר ש. יוריס, י. רויזמאן; אין אייראפע: א. אלפערין (פאריז), מ. גאלדקרוין (האג), י. הדס (לאנדאן), ח. ב. הורוויטש (רייזענדער אייראפעישער קארעספאנדענט), י. יצחקי (סאלאניקי), ש. מאדאנעס (פראג), לעא קעניג (לאנדאן); אין פוילן: י. ארלאנסקי (באראנאוויטש), מ. באס (גראדנע), מ. גאלדמאן (ביאליסטאק), ב. גינס-בערג-צעגראווסקי (לעמבערג), מ. האגער (סאסנאוויץ), ח. זשעלאני (קעלץ), מ. טייטעלבוים (ראדאם), א. סאפירשטיין (לאמזשע), ש. פיישטער (ראווע) א. צינ-צינאטוס (ווילנע), ש. ראזענשטיין (לאדזש), ז' 19.

עס פעלן די פאטאגראפיעס פון די שרייבערס: דוד בן-גוריון, מאיר גראסמאן, בן-ציון גרינבוים, י. טיקאטשינסקי, ראזא יאקובאוויטש, יהודה לייס, קלמן לייס, מ. ניישטאט, פנחס שטיינוואקס, נ. שטערנבערג.

אדמיניסטראציע-פערסאנאל: פאני אייזנשטאט-גראסמאן, י. אפעלבוים, פרץ אפעלבוים, דוד באבראך, ל. באגדאנסקי, מ. י. באקשטיין, י. בלעכמאן, ש. בערגמאן,

יוליא גאלדבערג, א. גראסמאן, י. מ. גראסמאן, א. גרינבערג, מ. דוא, דונקעלמאן (דריי ברידער: אברהם, דוד, פנחס), ח. הירשאוויטש, י. וויעזשבינסקי, מ. ב. זאוואדאוויטש, א. ליטמאנאוויטש, חנה לעבענבוים, ש. לעבענבוים, ב. גאנאסבוים, אלעקסאנדער פינקעלשטיין, י. פעפערבערג, ש. צוקער, ל. טשענקי, מ. קאמערפוקס, מ. קויפמאן, גיטל קלעפפיש, מ. קעניג, פאני קעלטער, י. ל. קרייקערמאן, ב. ראזענ-טאל, י. ראזענבערג, רחל ראזענמאן, י. שפירא, ז. שפירא (צוויי ברידער), ז' 34.

דער זעצער־און דרוקער־פערסאנאל: ר' יאנקעלע אונטערהענדלער, פ. אשר, י. מ. בארענשטיין, י. בערענהאלץ, י. מ. ברייטשטיין, ש. גאלדמאן, י. גורפינקעל, ג. ה. גלאטמעסער, ג. גליזער, י. גראבער, נ. גראבלאס, י. האלצמאן, מ. האלצמאן, ב. העכטמאן, מ. הערשבערג, מ. י. ווינבערג, ח. ווערקצווייג, י. זיבונסקי, מ. טירמאן, י. לעדערמאן, י. מלינעק, ב. פרעזמאן, מ. פרעזמאן, ל. פרייליך, א. צווייג, י. צוקער, י. צוקערפיינ, א. קוועלער, מ. קלאג, נ. קלאג, ש. קלאג, מ. קנאפמאכער, י. קרא-מארסקי, ש. קראמארסקי, מ. קרייקערמאן, ש. ראזענשטיין, מ. ראטעל, פ. ראכאו, ה. שטערנפעלד, ז' 35.

פארשטארבענע מיטארבעטערס: א. גאלדבערג, ד"ר י. טהאן, י. א. לעבענ-בוים, י. ל. לייזעראוויטש, מענדעלע מוכר-ספרים, ח. ד. נאמבערג, נ. סאקאלאו, י. ל. פרץ, ח. ד. פינקעל, מ. נ. פעלדשטיין, ע. נ. פרענק, ד"ר פ. ראטענשטרייך, י. שוויגער, י. שירמאן, שלום-עליכם, ז' 19.

אויף ז' 301 זיינען געדרוקט די פאטאגראפיעס פון די פארוואלטונגס-מיט-גלידערס פון דער יודאיסטישער ביבליאטעק אין ווארשע: איגאנץ בערנשטיין, משה-וואלף מאשקאווסקי, ד"ר שמואל פאזנאנסקי, מ. שאר און משה קערנער.

אויף ז' 305 איז געדרוקט די פאטאגראפיע פון לאדזשער טעקסטיל-פאבריקאנט, דעם פילאנטראפ און מעצענאט ישראל ק. פאזנאנסקי און אויף ז' 309 זיינען פאראן די פאטאגראפיעס פון אייניקע פערזענלעכקייטן אין לאדזש: ד"ר יוליאן אבראמאוויטש, נאאום אייטינגאן, שלמה בודזינער, ד"ר מרדכי ברוידע, פנחס גערשאווסקי, ד"ר איזידאר ווארשאווסקי, אברהם לעקיר, מאזעס פיקעלני, אסקאר קאן, מאקס קאן, ד"ר דוד ראבינאוויטש, ד"ר אורי ראזענבלאט. (באמערקונג) א טייל בילדער, וואס זיינען געדרוקט אין דעם „היינט-יובל-בוך 1908—1938, זיינען רעפראדוצירט אין דער מאנאגראפיע (זע אינהאלט, דריטער טייל, בילדער און רשימות).

מחברים (לויטן א"ב) און טיטלען פון זייערע ווערק

אורי אבן-זהב. ירושלימער בעלי-עגלות (א קאפיטל פון דעם נאך גישט פאר-פענטלעכן בוך „זעכציק און איין יאר אין ירושלים“), ז"ו 112—116.
ישעיה אוגער. ש. י. יאצקאן, ז"ו 20—23.

- מרים אולינאווער. די אלטע פויק, ז"ז 61—62.
 מנחם-מענדל אוסישקין. פאר וואס בין איך קעגן דער טיילונג פון ארץ-ישראל,
 ז"ז 167—175.
- אהרן איינהארן. נאך דרייסיק יאר... ז"ז 5—6.
 שמואל-יעקב אימבער, „גאט פון אברהם“ (פראגמענטן פון א נישט געענדיקטער
 פאעמע) ז"ז 49—50.
- משה אינדעלמאן. די ברידער פינקעלשטיין, ז"ז 37—38.
 אהרן אלפערין. פראנקרייך און יידן, ז"ז 270—272.
 יוסף אפאטאשו. יוחנן בעשענשטיין (1518), ז"ז 88—89.
 שלום אש. קאפיטלעך פון א נייעם ראמאן, ז"ז 63—73.
 י. באביצקי. יידישע לאנדווירטשאפט אין פוילן, ז"ז 162—165.
 מנחם באריישא. פון „תניא“, ז' 51.
- מנחם בורשטיין. סטודענטן (דערציילונג), ז"ז 100—105.
 בעל-הטורים (א. צפנת). קוריאזן פון דער זיבעטער מלוכה, ז"ז 44—46.
 ש. בערלינסקי. אן אויספלוג (דערציילונג), ז"ז 110—112.
 יצחק בערנשטיין. די יידישע ליטעראטור אין 20טן יארהונדערט, איר פראבלעמאטיק
 און קונסטפארמעס, ז"ז 238—246.
- משה בראדערוואן. א מיצקעוויטש-אימפראוויזאציע, ז"ז 52—54.
 ד"ר יוליוס ברוצקוס. די אפשטאמונג פון די רוסישע און פוילישע יידן, ז"ז 199—205.
 אהרן גאווע. אברהם גאלדבערג, ז"ז 25—26.
- ” ” די יודאיסטישע הויפט-ביבליאטעק אין ווארשע, ז"ז 300—304.
 מענדל גאלדמאן. דממה-דקהדיק, תפילה-זפהדיק, קלינגט דיין קול... ז"ז 62.
 יוסף-שמעון גאלדשטיין. וואס דער רעפארטער פון דער צייטונג האט צו דערציילן,
 ז' 47.
- אהרן גליווער. פראספעריטי און קריזיס אין ארץ-ישראל (מיט א סטאטיסטישער
 טאבעלע), ז"ז 186—188.
- ד"ר מ. געלבער. דאס פראבלעם פון א יידישער מלוכה אויף דעם בערלינער
 קאנגרעס אין יאר 1878, ז"ז 293—295.
- יצחק גרינבוים. דער יידנשאפט אין א טייל פון ארץ-ישראל און זיינע קעגנער,
 ז"ז 176—183.
- י. דניאלי. ציוניזם און „פריילאנד“ (דיסקוסיע-ארטיקל), ז"ז 213—215.
 שמעון האראנטשיק. דער משוגענערס טויט, ז"ז 108—110.
 מאקסימיליאן אפאלינארי הארטגלאס. דעמאקראטיע און נאציאנאלע מינדערהייטן,
 ז"ז 215—218.
- יעקב הדס. יידן אין ענגלאנד, ז"ז 261—265.
 מנחם-מענדל הורוויץ. די לעצטע נאכט (רעפלעקסיעס), ז' 58.
 הערשעלע. מי במים (א פאעמע פון קאנטאניסטן-לעבן), ז' 61.

- יקיר ווארשאַווסקי. א מעשה אין א מעשה, ז"ז 116—118.
- ד"ר יעקב וויגאָדזקי. די „ליטוואַקעס“ אין פּוילן, ז"ז 219—223.
- ת. וויטאַל. מיטן „היינט“ איבער די לענדער פון אייראָפּע, ז"ז 33, 36.
- שמואל-צבי זעצער. די ייִדישע נביאים ווי רעאַל-פּאָליטיקער, ז"ז 230—232.
- הערש-לייב זשיטניצקי. א ספר (געווידמעט דעם אַנדענק פון מיין פּאָטער), ז"ז 105—107.
- דער חסיד. נקמה, ז"ז 118—119.
- ד"ר אריה טאַרטאַקאווער. אויפבוי דורך עמיגראַציע, ז"ז 151—153.
- יוסף טשערניכאו. וועגן מזרח-אייראָפּעיִשער ייִדישקייט, ז"ז 190—199.
- ב. יאָשוּאַ. ווי אזוי איך בין געוואָרן אַ שרייבער, ז"ז 31—33.
- א. ליריק. פון נעכטן ביז היינט, ז"ז 286—290.
- ד"ר גרשון לעווין. די אַנטוויקלונג פון סאַציאַלער היגיענע און מעדיצין ביי ייִדן אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ז"ז 154—162.
- יעקב לעשטשינסקי. די פּאַראַרימונג פון די ייִדישן מאַסן (מיט אַ טאַבעלע), ז"ז 147—150.
- משה מאַרק. דער ווירטשאַפּטלעכער קריג קעגן ייִדן אין פּוילן ז"ז 140—146.
- מתתיהו מיוזש. די סיבה פון אַנטשטייונג פון ייִדיש, ז"ז 277—279.
- ד"ר יעקב מייטליס. דייטשע ייִדן אין ענגלאַנד, ז"ז 273—276.
- יחזקאל-משה ניימאַן. ייִדיש טעאַטער, ז"ז 253—260.
- אברהם סוצקעווער. פיר לידער: דער בוים פון וויסן. דער בוים פון לעבן. יום-טוב. עס קלאַפן די שלייפן, ז"ז 55—56.
- משה סטאַווסקי. דיצה (אַ מעשה מיט אַ ציג), ז"ז 80—83.
- זוסמאַן סעגאַלאַוויטש. אַ טאַג און אַ נאַכט, ז"ז 84—88.
- מ. סעלים. „היינט“ 1908—1909, ז"ז 27—28.
- ד"ר מאיר עבנער. ווהיין גייט דאָס רומענישע ייִדנטום? ז"ז 266—269.
- שמואל-יוסף עגנון. ארץ-ישראל-ערד, ז"ז 93—97.
- י. פּאַפּיערניקאו. ארץ-ישראל-לידער: פאַרבונדן. דער מאַמעס זאַרג. נאָך שחיטה. מיין ברענענדיקער שטאַם, ז"ז 54.
- אלכסנדר פאַרבאַ. די מכשפה (באַלאַדע), ז"ז 59—60.
- חיים-לייב פוקס. ייִדישער ים, ז' 56.
- יעקב פּיכמאַן. ים און באַרג. א. ים-קינדער. ב. אַ באַגעעניש. ג. הר-תבור (פּראַג-מענטן פון אַ בילדער-בוך), ז"ז 79—80.
- ה. פינג. אונדזער קאַפיטאַל, ז' 16—17.
- נחמיה פינקעלשטיין. יזכור, ז"ז 8—15.
- מרדכי פעדערגריין. הכשרה (פּראַגמענטן פון אַ בוך), ז"ז 120—121.
- ד"ר פּיליפּ פּרידמאַן. די נייסטע געשיכטע פון ייִדן אין פּוילן 1908—1938, ז"ז 123—138.

חיים פינקעלשטיין

- שלמה צוקער. ווי אזוי דער „היינט“ האט דערפאר געאבערט גאליציע, ז"ז 38—39.
אהרן צייטלין. א מעשה מיט א יוגל, וואס איז געגאנגען קיין וואלאזשין, ז"ז 92—93.
הלל צייטלין. צו דער געשיכטע פון חסידות. די צוויי וואנדער-ברידער (דער רבי ר' אלימלך און דער רבי ר' זושא), ז"ז 280—286.
אפרים קאגאנאווסקי. אַלטקייט, ז"ז 89—91.
יצחק קאצענעלסאָן. דער הערלעכער לויף איבער קארעליץ (א קאפיטל פון דער פּאָעמע „אויף די וועגן פון דער וועלט“), ז"ז 73—78.
ב. קוטשער. ווי אזוי מ'האט מיך אריינגעשטופט אין „היינט“, ז"ז 40—41.
מנחם קיפניס. ר' חיים שלום דער טויטער גייט שטארבן (פאָלקסטימלעכע דער-ציילונג), ז"ז 97—99.
ד"ר משה קליינבוים. אונזער ייִדישע צייטונג, ז"ז 6—7.
ד"ר אירענע קרוק. א באַזוך ביי מאַקסיס גאַרקי און אַלעקסאַנדער אַמפּיעאַטראָוו פאַרן „היינט“, ז"ז 28—31.
ד"ר יוסף קרוק. וועגן אַ ייִדישער וואַנדער-פּאָליטיק (עטלעכע היסטאָרישע באַ-מערקונגען), ז"ז 296—299.
לעאָ קעניג. ייִדן אין דער מאַדערנער קונסט, ז"ז 247—252.
בנימין קרעמער. ש. י. יאַצקאַנס וועג, ז"ז 23, 25.
ד"ר שמעון ראָוידאַוויטש. „איך און נישט דער שליה!“ ... ז"ז 233—237.
ד"ר הענריק ראָזמאַרין. ווירטשאַפּט-פּראָבלעמען פון פּוילישן ייִדנטום, ז"ז 138—140.
שמואל ראָזענפֿעלד. גרים צווישן אונדז (א ביסל דערינערונגען), ז"ז 290—292.
שמואל ראָזענשטיין. י. ק. פּאַזאַנסקי — דער פּוילישער ראַטשילד, ז"ז 304—308, 310.
ד"ר פישל ראָטענשטרייך. דער ייִדישער דראַנג צום ים, ז"ז 184—185.
הרב פּראָפּעסאָר ד"ר משה שאַר. פּאַלק און גלויבן (געדאַנקען צום פּראָבלעם פון דער יוגנט-דערציִונג) ז"ז 223—225.
ד"ר איגנאַצי שוואַרצבאַרד. דעם פּאַרקעמפּער פון אַפּטימיום — מיין גרוס, ז' 17.
שמואל שווערדשאַרף. פּראָצעסן פון „היינט“, ז"ז 41—42, 44.
ד"ר אליעזר שטיינבערג. ייִדישער גייסט אין דעם אַלמענטשלעכען קאַמף פאַר אַ בעסערער וועלט, ז"ז 226—229.
נ. שטערענבערג, נאַמען מיינער, ז' 62.
משה שימעל. זיך איך מיר ביים וויגעלע און טראַכט ... ז"ז 57—58.
ד"ר יצחק שיפער. אזוי זע איך דעם בעל-שם ... ז"ז 205—212.

אין דעם בוך (ז"ז 319—329) זיינען געדרוקט די נעמען פון די אַבאַנענטן וואָס האָבן איינגעצאָלט פאַרן יובל-בוך פאַר דעם 31 דעצעמבער 1938. די רשימה איז איינגעטיילט לויט שטעט און לענדער.

פערטער טייל

ביבליאגראפיע

אפצופרישן די אייגענע זכרונות פון מחבר און צו דערגענצן די פרטים וועגן די געשעענישן און זייער הינטערגרונט בשעתם געדרוקטע אין „היינט“ און אין די צוויי יובל-ביכער האבן געהאלפן די מאטעריאלן אין די פאלגנדיקע קוועלן:

דינה אבראמאָוויטש. פרצעס רעצענויעס אין „היינט“. ייווא-בלעטער, באַנד 34, ניו-יאָרק, 1950.

באַריכט פון דער ווילנער קהלה פאַר דער צייט פון 1טן יאַנואַר 1919 ביז 15טן אויגוסט 1920. ווילנע, 1921.

ש. גאַרדאַן. די פּוילישע אַקופאַציע און די יידן. פּנקס פאַר דער געשיכטע פון ווילנע אין די יאָרן פון דער מלחמה און אַקופאַציע. רעד. זלמן רייזען. יידישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט אויפן נאַמען פון ש. אַנ-סקי ז"ל. ווילנע, 1922.

י. גרינבוים. געשטאַלטן וועלכע איך געדענק. ענציקלאָפּעדיע פון די גלות-לענדער. ירושלים — תל-אביב, 1955.

” ” ווען די יידן אין דער פּוילישער אַרמיי זיינען אינטערנירט געוואָרן אין לאַגער. „דער טאַג-מאַרגען-זשורנאַל“. ניו-יאָרק, 14 פעברואַר 1971. זונטאַג-ביילאַגע.

” ” חבלי גאולה. אַ זאַמלונג פון אַרטיקלען איבער דער אויסברייטערונג פון דער יידישער אַגענץ. פאַרלאַג „על-המשמר“. וואַרשע, 1929.

” ” פני הדור. הספריה הציונית. ירושלים, תשי"ח. שלמה גרינשפּאַן. יידן אין פּלאַצק. ניו-יאָרק, 1960.

שמעון דובנאָוו. די נייסטע געשיכטע פון יידישן פּאַלק. באַנד 10. אַלוועלטלעכער יידישער קולטור-קאָנגרעס. ניו-יאָרק און בוענאַס-איירעס.

דוד דרוק. צו דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע (אין רוסלאַנד און פּוילן). וואַרשע, 1920.

ילקוט מורשת. שנה ב', חוברת 2. תל-אביב, ניסן תשכ"ד. בערל כהן. ספר הפרענומעראַנטן. די ביבליאָטעק פון יידישן טעאַלאָגישן סעמינאַר אין ניו-יאָרק און „כתב" פּאַבלישינג האַוז. ניו-יאָרק, 1975.

לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. אַלוועלטלעכער יידישער קולטור-קאָנגרעס. ניו-יאָרק, 1956—1968.

ד"ר א. מוקדוני. יצחק לייבוש פּרץ און דאָס יידישע טעאַטער, איקוּ-פּאַרלאַנג. ניו-יאָרק, 1949.

נחמן מייזיל. געווען אַ מאַל אַ לעבן. דאָס יידישע קולטור-לעבן אין פּוילן צווישן

ביידע וועלט-מלחמות. צענטראלער פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע.
 בוענאס-איירעס, 1951.
 ש. ניגער. י. ל. פרץ. ארגענטינער אפטייל פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-
 קאנגרעס. בוענאס-איירעס, 1952.
 יוסף סאנדעל. אומגעקומענע יידישע קינסטלער אין פוילן. פארלאג יידיש בוך.
 ווארשע, 1957.
 ספר השנה / יארבוך ב', רעד. ד"ר אריה טארטאקאווער. וועלט-פעדעראציע פון
 פוילישע יידן. תל-אביב, תשכ"ח, 1967.
 ספר יזכור לקהלת שדלץ לשנת ארבע עשרה לחורבנה. בוענאס-איירעס. הארגונים
 של יוצאי שדלץ בישראל ובארגנטינה, תשמ"ז.
 ספר צ'נסטוחוב. אנציקלופדיה של גלויות. מפעל הועד הצבורי להוצאת ספר זכרון
 להנצחת קהילת צ'נסטוחוב. ירושלים, 1967—1968.
 ש. פיעטרשקא. פאלקס-ענציקלאפעדיע. מאנטרעאל, 1943.
 פיעטרקאו טריבונאלסקי און אומגעגנט. יזכור-בוך. רעדאגירט האבן יעקב מאלץ
 און נפתלי (לביא) לאו. ארויסגעגעבן דורך דעם רעדאקציע-קאמיטעט פון
 דער פיעטרקאווער לאנגדסמאנשאפט אין ישראל, 1966.
 פלוצק. תולדות קהילה עתיקת יומין בפולין. רעד. אליהו אייזענבערג. הוצאת
 „המגורה“, תל-אביב, 1967.
 פון נאענטן עבר, ב' 2 און 3, ארויסגעגעבן פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-
 קאנגרעס, ניו-יארק.
 נתן פיינבערג. האגודות היהודיות למען חבר-הלאומים. פרק בתולדות מאבקם
 של היהודים על זכויותיהם. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה
 העברית. ירושלים, תשכ"ח.
 רפאל פעדערמאן. פון מיין לעבן. „טשענסטאכאווער יידן“. רעד. רפאל מאהלער.
 ארויסגעגעבן פון יוניטעד טשענסטאכאווער רעליף-קאמיטעט. ניו-יארק, 1947.
 ד"ר ראובן פעלדשו (בן-שם). יידישער געזעלשאפטלעכער לעקסיקאן פוילן, 1.
 ווארשע, „יידישער לעקסיקאגראפישער פארלאג“. 1939.
 דער צייטווייליקער יידישער נאציאנאל-ראט און דער סיים-קלוב ביי אים. באריכט
 פון דער טעטיקייט פון יאנואר 1919 ביז יולי 1923. ווארשע, 1923.
 ב. קוטשער. געווען אמאל ווארשע. פאריז, 1955.
 קורות. יידישע זשורנאליסטן-כראניק. וועלט-ביורא פון יידישע זשורנאליסטן,
 נומ. 10. תל-אביב, מאי, 1964.
 יצחק קצנלסון. מכתב גלוי למר יאושון. סיפורו של קיבוץ-הכשרה. הקיבוץ ע"ש
 ב. ברוכוב בלודז' ובנותיה. ערוך בידי שלמה אבן-שושן. כינס ישעיהו סתוי
 בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון. תשל"ל.
 מלך ראויטש. מיין לעקסיקאן 2. ארויסגעגעבן פון א קאמיטעט אין מאנטרעאל,
 1947.

זלמן רייזען. לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאָלאָגיע. 1928—1930, ווילנע, ב. קלעצקין.
א. רייס. די יידן אין מזרח-גאליציע ביים ווידער געבוירן ווערן פון פוילן. די וועלט-פעדעראציע פון פוילישע יידן. ספר השנה / יארבוך ג'. רעד. אריה טארטאקאווער תשל"א — 1970.
עמנואל רינגעלבלום. נאָטיצן פון וואַרשעווער געטאָ. יידישער היסטאָרישער איג-סטיטוט אין פוילן. פאַרלאָג „יידיש בוך”. וואַרשע, 1952.
כתבים פון געטאָ, באַנד 2 (1942—1943). וואַרשע, יידיש-בוך, 1961, ז' 59.

A Permanent Pogrom. Jewish Chronicle. London. 15 October, 1920.

Maurice Adus. Na marginesie „Pamiętników” Witosa (W pięćdziesiątą rocznicę Jabłonny). Zeszyty Historyczne. Zeszyt dwudziesty. Instytut Literacki. Paryż, 1971.

Jerzy Andrzejewski, „Martwa fala”, Zbiór artykułów o antysemityzmie. Zagadnienie polskiego antysemityzmu. „Na martwej fali”, Kultura, Paryż, 1971, Nr. 1/280—2/281.

Adolf Böhm, Die Zionistische Bewegung, 11 Band, Hotzaah Ivryth, Jerusalem, 1971.

Adam Ciołkosz, „Dzielnica Żydowska” obozu w Jabłonnie. Zeszyty Historyczne. Zeszyt dwudziesty, Instytut Literacki, Paryż, 1971.

Congress Bulletin. Vol. V. (Nr. 13. New York. December 30, 1938,

Ryszard Dobrowolski. „Martwa fala”, Zbiór artykułów o antysemityzmie. Przedmowa, „Na martwej fali”, Kultura, Paryż, 1971, Nr 1/280/2281.

Dr Lucjan Dobroszycki. Prasa polska w okresie kampanii wrześniowej Rocznik Historii Czołpismnictwa Polskiego. Tom V. Zeszyt 1. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław—Warszawa—Kraków. 1966.

Encyclopaedia Judaica. Vol. 16. Keter Publishing House, Jerusalem, 1971. The Macmilan Co., N.Y. Col. 147.

Josef Fraenkel. Bold Fighter for Zion. Jehoshua Thon... by Nella Hollander. World Jewry. The Review of the World Jewish Congress. No. 1, vol. X. London, January/February, 1967.

Alexander L. Eastman. King Carol and Lupescu. Victor Golancz. London, 1942.

Nella Hollander. Jehoshua Thon. Preacher, Thinker, Politician. Montevideo, 1962.

Inwazja bolszewicka a Żydzi. Narodowy klub posłów sejmowych przy Tymczasowej Żydowskiej Radzie Narodowej. Zeszyty 1—2. Warszawa, 1921.

- Bernard Mark. Wspomnienia o udziale ludności żydowskiej w cywilnej obronie Warszawy. Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r. Dokumenty, materiały prasowe, wspomnienia i relacje. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1965.
- Michał Pietrzak, Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918—1939), Książka i Wiedza. Warszawa, 1963.
- Władysław Pobóg-Malinowski. Najnowsza historia polityczna Polski. Tom drugi. 1919—1939. B. Świderski. London, 1967.
- Harry M. Rabinowicz. The Legacy of Polish Jewry 1919—1939. Thomas Yoseloff. London, 1965.
- Dr Emanuel Ringelblum. Stosunki polsko-żydowskie w czasie drugiej wojny światowej. Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. Warszawa, październik—grudzień, 1958. Nr 28.
- Eugeniusz Rudnicki. O działalności „Ruchu”. Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. Tom V. Zeszyt 1. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1966
- Josef B. Schechtman. Rebel and Statesman. The Vladimir Jabotinski Story. The Early Years. Thomas Yoseloff, Inc. New York, 1956.
- Josef B. Schechtman. Fighter and Prophet. The Vladimir Jabotinski Story. The Last Years. Thomas Yoseloff. London, 1961.
- Hilel Seidman. Prawda o uboju rytualnym. F. Hoesick. Warszawa, 1936.
- Bernard Singer, Moje Nalewki. Czytelnik, Warszawa, 1959.
- Dr M. Sneh, The Soviet-Egyptian Solution (to the Israeli problem), International Problems, Tel Aviv, May, 1959, Vol. VII, nr 1—2 (15).
- Dr M. Sneh. Theses of the Communist Party of Israel on Communism, Nationality and the Jewish People. Bulletin on Soviet and East European Jewish Affairs. Institute on Jewish Affairs in Association with the World Jewish Congress. No. 3. London, January, 1969.
- The Autobiography of Nahum Goldmann. Holt, Reinhardt & Winston. New York, Chicago, San Francisco, 1969.
- David Wdowinski. And We Are Not Saved. Philosophical Library. New York, 1963.
- Moses Cyrus Weiler. Stephen S. Wise. People's Champion. Youth and Educational Department. Jewish National Fund. New York, 1972.
- Aleksander Zabrzęski. „Na martwej fali”. Kultura. Paryż, 1/280—2/201. 1971. Żydzi w Polsce Odrodzonej. Warszawa, 11.

פינפטער טייל

זוכצעטל

אוינווערסיטעט (העברעישער) אין ירושלים
 192, 193, 328, 384
 אוישיקין, מנחם-מנדל 114
 אוקראינע, אוקראינער 92, 139, 142, 267, 366;
 יידישע קאלאניזאציע אין — (זע סאָוועטישע
 דיווערסיעס קעגן ציוניזם); — מאַכן אויפֿ-
 שטאַנד קעגן פּוילן 68, 143; מיליטערישע
 אַרגאַניזאַציע פון די — 69, 272, 273 (זע
 אויך בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדער-
 הייטן און שטייגער־פּראָצעס)
 „אורקע נאַכאַליק“ 257
 „אַזאַן (,אַבוז זיעדנאַטשעניאַ נאַראַדאַוועגאַ“,
 „לאַגער פון דער נאַציאָנאַלער פאַראייני-
 קונג“), 10, 95, 97
 אַזאַרקאָווער ישיבּה 173
 „אַחדות“, ציוניסטישע שילער־אַרגאַניזאַציע
 אין וואַרשע 193
 אַחימאַיר, אבא 111
 אַטוואַצק 170, 210, 370—371; אַנטי־נאַצי
 סאַבאַטאַזש־גרוּפּע 257
 „אַ טויטע כּוואַליע“, זאַמלונג פון אַרטיקלען
 קעגן אַנטיסעמיטיזם און פּוילן 103—105
 „אידישע בילדער“, ריגע 222, 307—308
 „אידישעס וואַכענבלאַט“, וואַרשע 424
 „אידישעס טאַגעבלאַט“, וואַרשע 23, 29, 32,
 333, 343, 383, 392, 394, 395, 396, 424
 „אידישער קעמפּער“, ניו יאָרק 226
 אידען, אַנטאַני 191
 „איזידאַר לאַזאַר“ 32, 160
 „איזראַעליטישעס פּאַמיליען־בלאַט“, האַמבורג
 364
 איטאַליע 213, 235, 317, 375, 387
 אייגעס י. 425
 אייזענבאַך ד״ר אַרטור 20

אַ
 „אַאַנדע וואַמאַס ז״, ריאַ דע זשאַנעיראַ 18
 אַבראַמאַוויטש, דינה 20, 249
 אברהם, מ. 309
 „אַגודת האַרטודוקסים“ (,אַגודה“) 64, 65,
 116, 119, 145, 364, (זע אויך חסידים און
 צדיקים)
 אַגודת הרבנים 364
 אַדום, מאַריס 74
 אַדעס, 255, 392
 „אַובע“ (,אַוזשאַנד בעזפיעטשענסטוואַ פּובלי-
 טשענאַ“, „אַמט פאַר עפענטלעכער זיכער-
 קייט“) 42
 „אַוגאַדע“־דעבאַטע 10, 138, 142—145
 „אַוגאַנדאַ־פּראַיעקט, אַוגאַנדאַ־קריזיס אין ציו-
 ניזם 45—46, 234—235
 אַוגער, ישעיה 24, 63, 383, 401—404
 אַווערבוך, ד״ר מאיר 32
 „אַוושעס“־דעקלאַראַציע 75, 82, 95, 316
 אַוטראַקוויסטישע שולן 285
 אויסלענדישע קאַרעספּאַנדענטן (זע „היינט“־
 קאַרעספּאַנדענטן)
 „אַויף דער שוועל“ 249
 אוישוויץ, נאַצי־לאַגער 287
 אולינאווער, מרים 258
 אומאַפּהענגיקע פאַרטיי 141, 233, 281
 „אַונאַ“ (פאַראייניקטע פעלקער, פאַראייניק-
 טע נאַציעס) 232, 304
 אונגאַרן 268
 „אַונזער וואַרט“ פאַריו 18
 „אַונזער לעבן“, וואַרשע 28—29
 „אַונזער עקספּרעס“, וואַרשע 225, 321
 „אַון מיר זענען נישט געראַטעוועט“ (בוך פון
 ד״ר וואַווינסקי) 261

„איזערנע גווארדיע“ 310
 איינהארן, אהרן 58—59, 168—170, 207, 226,
 327, 329, 335, 352
 איינהארן דוד, חנה, רבקה און שרה 170
 „אייניקייט“, קויבישעוו-מאסקווע 41
 „איינער“ (זע איינהארן, אהרן)
 איינשטיין, אלבערט 191, 365, 375
 אימבער, שמואל-יעקב 254, 258
 אינדעלמאן, משה 44, 170—171, 329, 364;
 — מרים, פאני 171
 אינלער, אברהם ד"ר דעפוטאט 228, 425
 „איסט-סייד“, אמאליקע יידישע גאסן אין ניו-
 יארק 210
 איש, הענעך 83, 357
 „אכראנע“, 358
 אלבעק, י. 425
 אלבערט, פסח, 20
 אלט-נוילאנד 292
 „אלט-נוישול“ 292
 „אלט-ניי“ 14, 15, 18, 35, 39, 41, 128, 150,
 168, 169, 179, 185, 194, 199, 200, 224,
 253, 278, 280, 298, 300, 328
 — געזעלשאפטלעכע איניציאטיוועס : אומזיס-
 טע יורדישע עצות 312—313, אנטויל אין
 עליה ב' 311—312; נייע אונטערנעמונגען
 306—308; נייע פארלעגערישע טעטיקייט
 (זע „אפיניא“, „האנדעלס-וועלט“, „וועלט-
 שפיגעל“, „גאווא פאלעסטינא“, ספעציעלע
 אויסגאבע פאר רומעניע 309—311, 368;
 ראטוועט עזריאל קארלעבאך פון נאצי-
 דייטשלאנד 182, 365—366; ראמאנען אין
 העפטן 301—304, 305, און שלום-עליכם
 ביכער-פרעמיעס 303, 425
 אלטער, לעאן 98
 „אליהו מרגלית“ 424
 אלפערין, אהרן 33, 208, 212
 אלשאנסקי, טעאפיל 273, 275
 א מתוזר אויף ראש-השנה און יום-כיפור מיט
 איבערזעצונג אויף יידיש 424

אמעריקאנער יידישער קאנגרעס 102
 אמעריקאנער יידן 107, 109, 110
 אמעריקאנער מיליטערישע מיסיעס 196
 אמעריקע, יידישער יישוב אין 216
 אמפיטעאטראוו, אלעקסאנדער 397—399
 „אנאנימאווע מאצארסטווא“ (אנאנימע מלוכה)
 78, 274
 אנאנסן ווי ליען מאטעריאל 30
 אנארכיסטן 57
 אנדזשעווסקי, יעושי 104
 אנטיסעמיטיזם, דייטשישער, (בעת דער ערש-
 טער וועלט-מלחמה) 63, 402
 אנטיסעמיטיזם, פוילישער, (פאר דעם ווידער-
 געבורט) 50—52, 54—55, פראגרעסיווער
 — 50, 52; (נאך דעם ווידערגעבורט) 9—
 10 (זע אויך קאפיטלעך 4 און 16), ז"ז 322,
 323; און ש. י. יאצקאן. „א פאלק פון
 צדיקים“ (אין נאכמלחמה-פוילן) 102—105
 אנטיסעמיטיזם, רוסישער (פאר און בעת דער
 ערשטער וועלט-מלחמה) 61, 62, 63, 398
 אנטיסעמיטישע ארגאניזאציעס (זע „כאדע-
 קעס“, „נארא“, „ענדעקעס“, „פאלאנגא“,
 „ראווי“)
 אנטיסעמיטישע לאונגען און שפאטענעמען
 50, 51, 54, 69, 74, 75, 77, 78, 80, 82,
 88, 95, 96, 97, 104, 142, 199, 204, 274,
 316, 323, 355, 405;
 אנטיסעמיטישע פרעסע 54—56, 74, 88, 406
 אנט-סקי ש. 248, 249, 425
 אנפאלן, (זע פאגראמען)
 „אנציקלופדיה של גלויות“ 47
 „אסטאטניע וויאדאמאשטי“, ווארשע 36
 אסטראוו-מאזאויעצק 352
 אסימילאטארן (אסימילאציע) 25, 57, 65, 175,
 247, 269, 275, 297, 334, 342, 358, 359;
 — פון „משהס גלויבן“ 56; קעמפן מיטן
 „היינט“ 175 (זע אויך „יאהודים“, פאלא-
 ניוזרטע און אסימילאטארן „רויטע“ 57, 60;
 „שווארצע“ 56, 57)

אסימילאטאָריש-חסידישע חברותא 51, 289, 371
אסימילאטאָרישע נכבדים 51
„אָפּינאַ“, וואַרשע 128, 301—302, 424
אָפּעלבוים, משה, פּרץ 393
אפּשטיין, חנה 229
„אַ פּויגל“ (זע ניימאַן, יחזקאל-משה)
„אַ קורצע געשיכטע פון יידן אין פּוילן“ 235, 425
אַראַראַט, קליינקונסט-טעאַטער 225
אַרבעטער-באַוועגונג אין פּוילן 358
אַרבעטער-וועלט, כּראַניק פון 202
„אַרבעטער ציוניסטישער קרייז“ 135
„אַרע-פּאַראַגראַף“ אין פּוילן 96
אַרלאַזאַראַוו, חיים (זע קאַפּיטל 5א)
אַרנאַלד 280—281
אַרענשטיין-אַרענסקי (אַרענשטיין, גרשון) 55, 199
אַרציבישאַף פון קענטערבורי 369
אַרץ ישראל 12, 15, 24, 26, 59—60, 80, 106—107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 150, 159, 251, 311—312, 367, 384, 385 (זע אויך יידישע אַגענץ פאַר ארץ ישראל)
אַש, שלום 46, 251—252, 278, 281, 298, 380, 426, 400
אַשוויענטשים (זע אוישוויץ)

ב
באַדווענטין 356
באַטראַכטונגען וועגן ציוניזם און „פּריילאַנד“ 231
באַיקאַט 10, 54—55, 82, 87—88, 95, 129, 236—237, 247, 322, 323
באַלאַבאַן, מאיר, פּראַפּעסאָר 141, 238, 425, 426
באַלוט 225
באַלפור-דעקלאַראַציע 63, 106
באַלקאַן-לענדער 388
באַלשעוויסטישע גערעכטיקייט 231
באַלשעוויקעס 58, 59, 60, 70, 72, 73, 74, 76, 289

באַנאַק-געטאַ“ 86 — 87
באַנקוועזן אין געוועזענעם קאַנגרעס-פּוילן 431
באַס, נח 426
באַסטאַ“ 318
באַציונג פון פּוילישע ליבעראַלן צו די פּאַר-פּאַלגונגען פון יידן, 10, 86—87, 96, 237, 354 (זע אויך פּ.פּ.ס. און אַנטיסעמיטיזם „פּראַגרעסיווער“)
באַראַטאַוו, בן צבי 282
באַרטעל, פּראַפּעסאָר פּרעמיער-מיניסטער 144
באַרישאַ, יעזשי (זע גאַלדבערג, בנימין)
באַרישאַ, מנחם 40 — 41, 245, 258
באַריסלאַוו 254
באַרענשטיין, חיים-יחיאל 175
באַשעוויס-זינגער, יצחק 252
באַדרייך, וואַרשע 300, 367, 424
בּודוין, נאַצי-לאַגער 261
בּוכענוואַלד, נאַצי-לאַגער 306
בּולאַק-באַלאַכאוויטש, גענעראַל סטאַניסלאַוו 123
בּולעטין“ פון יידישן היסטאָרישן אינסטיטוט אין וואַרשע 73
בּונד“, „בּונדיסטן, פּאַלעמיק מיט 58—60, 116, 119, 168, 359, 373, 380
בּוענאַס איירעס 157
בּוקאווינע 233, 368
בּוקאַרעשט 309 (זע אויך רומעניע)
בּיאַלאַ-פּאַדלאַסקאַ 229
בּיאַליסטאַק 71, 209, 210, 227, 255
בּיאַליק, חיים-נחמן 300, 400
בּייליס, מענדל 274
בּייליס“ 51 און „בּייליסעס“ 74 יוי זידל-סינאַ-נימען פאַר יידן : בּייליסאַדע 272 בּייליס-פּראַצעס 161, 207
בּייראַט פאַר יידישע ענינים“ ביי דער דיי-טשער אַקאָפּאַציע-מאַכט (בעת דער ערשטער

- וועלט-מלחמה) 367, 66
ביכאווסקי, ד"ר זלמן 240—241, 425
„ביעזשענצעט" 62, 63, 402
ביראָ-בידזשאַן (זע סאוועטישע דיווערסיעס קעגן ציוניזם)
בירגעררעכט, קאמף פאר 9, 12, 15, 24, 50, 52, 53, 132, 140, 340 (זע אויך „העלסינג-פארסער פראגראם" און „אוגאדע"-דעבאטע)
„בירזשעוויא וויעדאמאסטי", מאסקווע 61
„בית סוקולוב", תל-אביב 200
בית"ר 319
בלאכאווסקי, סטעפאן פראפעסאר 257
בלאק פון נאציאנאלע מינדערהייטן 138—139, 140, 141, 149, 359
בלאשטיק, ל. ט. פראפעסאר 20, 282
בלבולים 70, 73—74 (זע אויך אַנטיסעמיטישע לאַזונגען . . . און שטייגער-פראצעס)
בלוינע 156
בלום, בוקארעשט 309
בלום, לעאָן, פראנצויזישער פרעמיער-מיני-סטער 34, 99, 191
בן-גוריון, דוד 228—229, 426
בן-דוד (זע יאצקאָן, שמואל-יעקב)
בן-ישראל, שלמה 304, 305
בן-לוי (זע הארטגלאַס, מאַקסימיליאַן אַפאָ-לינארי)
בני-ברק 20, 84
בעבעל, אויגוסט 371
„בעל-הטורים" (זע פרידנשטיין, אהרן)
בענדין 210
בעק, יוזעף, אויסערן-מיניסטער 99, 127
בערגסאָן, מיכאל 57
בערד און פאות געשניטן ביי טויזנטער יידן 77, 220, 323
בערלין 67
„בערלינער טאָגעבלאַט" 211
בערנהיים-פעציע צום פעלקערבונד 366
בערעזאָ-קארטוסקאָ (,בערעזע"), פוילישער קאָנצענטראַציע-לאַגער 128, 234, 368, 369
- בערענהאלץ, מאיר 226—227
בערקאוויטש, י. ד. 245
בראָדערזאָן, משה 258
בראָדעצקי, זעליג פראפעסאר 426
בראָווער, ד"ר דוד 426
בראַמס, יעקב 307—308
בראַנדשטעטער, מרדכי-דוד 301
בראַנדשטעטער, ראַמאַן 301
ברוידאָ, (ברוידע) מרדכי ד"ר 285, 426
ברוך, י. ל. 424
ברוצקוס, יוליוס ד"ר פראפעסאר 426
„בריאות" און דער קאמף מיט שווינדזוכט 431 (זע אויך שווינדזוכט ביי יידן)
ברוינער, יצחק 174, 287, 382
ברייטבאַרד, זישע 219
בריינין, ראובן, 365
בריסק 44, 78, 79—80, 261, 333, 393
בריסקער מגיד, ר' לייזער 299
בר-נש (זע שוואַלבע, נתן)
בעש"ט, פאַרשונג וועגן 237
- ג**
גאווע, אהרן 25, 42—43, 278, 334, 343, 393, 413
„גאַזעטאַ פאַלסקאַ", וואַרשע 93
„גאַזעטאַ קאַפּעיקאַ", 383
גאַטליב, ד"ר יהושע 10, 37, 111, 138, 167, 187, 226, 314—316, 320, 321, 366, 380
גאַלדבערג, אב. 426
גאַלדבערג, אברהם 25, 38—42, 45, 168, 170, 281, 293, 311, 333, 355, 357, 359, 361, 364, 372, 379, 393, 397, 399
גאַלדבערג, בנימין 32, 41
גאַלדבערג, בן-ציון 365
גאַלדבערג, חיים (חגי) 227, 288, 289
גאַלדבערג, יוליאַ 41
גאַלדבערג, יוסף 41—42
גאַלדבערג, לייב 41
גאַלדבערג, עוואַ 40, 41

געשיכטע פון דער יידישער וואנדער-פאליטיק	258, 210
234	גאלדמאן, נחום ד"ר 66, 115, 426
געשיכטע פון דער יידישער קהלה אין לובלין	גאלדקרוין, מ. 212
238	גאלדשטיין, יוסף-שמעון (,דער לוסטיגער
געשיכטע פון ווילנער יידן 209	פעסימיסט") 20, 127, 156, 199, 218, 224—
„געשעענישן" 122 (זע אויך „עקסצעסן" און	226, 279, 307, 379
פאגראמען)	גאליציע 266—271
גראביע, נטע 298	גארדאן, מלכה, משה, שמואל-לייב (של"ג) 66
גראבסקי, וולאדיסלאוו, פרעמיער און פינאנץ-	גאריבאלדי, דזשוזעפע 235
מיניסטער 81, 143, 283—284	גארקי, מאַקסימ 372, 397, 399—401
גראבסקי, סטאניסלאוו, בילדונגס-מיניסטער	גילמאווסקי, וואָלף (זאב), נחמיה 306
143	גינסבורג, אַרנאָלד (זע אַרנאָלד)
„גראבסקיס עגלות" 284	גינסבערג, בן-ציון 89, 268—269, 275
„גראבסקיס עליה" 82	גירושה-העצעס 10, 69, 95—96, 97, 98—99,
גראבער, א. 413	105, 315, 316, 320, 322
גראדזענסקי, אהרן-יצחק 308—209	גירוש פון פוילישע יידן פון נאצי-דייטשלאַנד
גראדזענסקי, הרב חיים-עוזר 208	(זע זבאנשין)
גראדזענסקי יצחק 35	גירושים בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה
גראדנע 209, 210	61—62, 63, 402
גראוויצקי, יוסף (רגב) 194, 363—364, 367	גלאַטשטיין, יעקב 226
גראַסמאַן, אליהו (עלאַיעס) 375	גליוער אהרן 213
גראַסמאַן, וולאדימיר 31, 212	גליקסמאן, אברהם ד"ר, 298
גראַסמאַן, מאיר 318	גמילות-חסדים קאָסעס 11
גראַסמאַן, משה 165, 246, 328	גמילות-חסדים קאָסעס פאַר שרייבערס 165
גראַס-צימערמאַן, משה 212, 254, 372	„גמינע" (זע וואַרשע — די קהלה-פאַרוואַל-
„גראַפיקאַ" 227	טונג)
גראַפישע קונסט ביי יידן 188	„גנוך קידוש השם" 84
„גראַשען-ביבליאָטעק" 306, 425	געבעלס, יאָזעף-פּאַל 127, 365, 366
גרים, ראַבערט, פאַרויצער פון שווייצער פע-	געדונגענע פעדערס 64, 162, 176
דעראַלן פאַרלאַמענט 370	„געווען אַ מאָל וואַרשע" 220
גריין ירהמיאל 256	געטאַ-פלענער אין ראַסיסטישן פּוילן 96
גרינבוים, בן-ציון 202	געלבער, מיכאל 238
גרינבוים, יצחק 10, 13, 15, 39, 40, 47, 75,	„געלע פרעסע" 41, 246
76, 108, 109, 114, 119, 132, 135, 136,	גענאַסיד 232
138, 144, 153, 154, 182, 187, 193, 94	געסטאַפּאַ 171, 230, 329, 363
207, 213, 237, 324, 367; — וועגן יאַצקאַנען	גערינג, הערמאַן-ווילהעלם 127
137—138, — ווערט פאַליטישער רעדאַקטאָר	גערשענזאָן (צייטונג-אַגענט) 393—394
פון „היינט" 138, 166, כאַראַקטעריזירט א.	געשיכטע פון די יידישע קהלות אין פּוילן 238
גאַלדבערגן 359—361 און נח פינקעלשטיינען	געשיכטע פון די יידן אין פּוילן 236

דודזשינסקי, יוליוש 92
 „דווא גראשע“ 55 (זע אויך אַנטיס. פרעסע)
 „דומע“ 50, 51—87, 133, 139, 141, 161—
 162, 175, 351, 356, 357 (זע אויך יאַגעלאַ,
 עוגעניוש)
 דונקעלמאַן, דוד 236
 „דזשאַינט“ (דזשאַינט דיסטריביושן קאַמיטי)
 12, 83, 101, 109—110
 „דזשואיש פראַנטיר“, ניו יאָרק 18
 „דזשואיש קראַניקל“, לאַנדאָן 17, 73, 215
 דזשיגאַן, שמואל 225—226
 „די אידישע שטימע“, קאַוונע 366
 „די וועלט“, בערלין 333
 „די טריבונע פון פאַלק“ 207
 „די יידישע באַנדע“ 225
 דייטשישע אַקופאַציע אין פּוילן בעת דער
 ערשטער וועלט־מלחמה 15, 61
 דייטשישע מינדערהייט אין פּוילן 69, 139,
 142, 366
 דייטשישע פאַגראַם אין קאַליש בעת דער
 ערשטער וועלט־מלחמה 62, 64, 401—404
 „די ליבע פראַוויניץ“ 206—210 (זע אויך 150,
 169 און קאַיטל 15)
 דימאָוסיק טאַדעוּש 87—88
 דינגאַל מ. 216
 דינעזאַן, יעקב 46, 249
 דיק, סאַלאַמאַן 99
 דיקשטיין, סאַמועל פראַפעסאָר, 57
 דמאַוּסקי, ראַמאַן 52, 105, 233, 354
 דניאַל, י. (זע טשערניכאָוו, יוסף)
 דעווענישסקי, אייזיק־מאיר 70—71, 72
 דעטעקטיוו־דערציילונגען 304
 דעפּענסיווע 41
 „דער אַמעריקאַנער“, ניו יאָרק 208
 „דער הויז־דאַקטאָר“ 240, 424
 „דער וועג, וואַרשע 190, 282, 392, 393
 „דער חודש“, וואַרשע 165, 282, 392, 393
 „דער חסיד“ (פּסעוּדאָנים פון דוד תּאומים)
 203

147—148, פאַרלאַזט פּוילן 145, פּירט אָן
 מיט די יאַגעלאַ־וואַלן 355, רעפּערענט אויפן
 העלסינגפּאַרס ציוניסטישן צוזאַמענפאַר 133
 (זע אויך בלאַק פון די נאַציאָנאַלע מינדער־
 הייטן און וואַלן צום פּוילישן פאַרלאַמענט
 אין 1922)
 גרינבערג, אורי־צבי 258
 גרינבערג אַלעקסאַנדער 36, 306, 307, 425
 גרינבערג, זאַב־צבי און לעאַניאַ 306
 גרינפעדער, מרדכי 202, 298
 גרעק, מיכאַל 274

ד

דאַבאַשיצקי, אַדאַם 78—79
 דאַבראַוואַלסקי, סטאַניסלאָוו רישאַרד 103
 דאַבראַשיצקי, לוציאַן ד"ר, 20, 328
 דאַווידזאָן, יוסף ד"ר, 53, 353, 426
 „דאַזום“ 60 (זע אויך „בוּנד“)
 דאַלאַר־אינוויזיציע (אין ראַטן־פאַרבאַנד)
 365
 דאַלינקאַ (צייטונג־אַגענט) 394
 דאַנאַט, אַלעקסאַנדער (זע גרינבערג אַלע־
 קסאַנדער)
 דאַניעלעוויטש, הערש 258, 261—263
 דאַנציג 215, 322 (זע אויך „היינט פאַרבאַטן
 אין דאַנציג“)
 דאַנציגער, יאַנקעלע 280—281
 דאַנציגערקראַן, משה 199—200, 379—425
 „דאַס וואַרט“, וואַרשע 228
 „דאַס יודישע וואַרט“, וואַרשע 64, 175
 „דאַס יודישע פאַלק“, וואַרשע 30, 39, 136—
 137, 166, 173, 187
 „דאַס יודישע טאַגעבלאַט“ 395
 „דאַס יודישע פאַלקסבלאַט“ 395
 „דאַס קאַפּיקענע בלעטל“ 23
 דאַשינסקי, איגאַנצי 72
 דואַ, יעקב־קאַפּל 299, 306
 דואַ, מאַטל 299, 413
 דובנאָוו, שמעון פראַפעסאָר, 98

„דער טאג“, וואַרשע 117, 119, 120, 130
 „דער טאג“ פאַריז 33
 „דער טאג“ ניו־יאָרק 210, 216
 „דער טאג־מאַרגען־זשורנאַל“, ניו־יאָרק 76
 „דער טונקעלער“ (זע טונקעל יוסף)
 „דער טעלעגראַף“, וואַרשע 382, 392, 393, 395
 „דער יוד“ (דער יוד הקדוש), וואַרשע 119, 176
 „דער ישיבה־בחור“ 209
 „דער ליידיג־געהער“ 223
 „דער מאַמענט“, וואַרשע 117, 120, 137, 146—
 147, 159, 224, 256, 316, 318, 319, 324, 328
 זשאַבאַטינסקיס אַרטיקלען ווערן אָפּגעש־
 טעלט 329; פאַשווילן קעגן דער ציוניס־
 טישער אַראַגאַניזאַציע 320—321; שרייבערס
 פאַרלאַזן די צייטונג 321, 324
 „דער מאַרגען“, לעמבערג 233
 „דער נייער טאָג“ 120
 „דער עמיגראַנט“ 177, 179
 „דער פריינד“, וואַרשע 137, 392, 393
 „דער קרומער שפּיגעל“ 224
 דרוק, דוד 28—29, 190
 דרייפּוס, אַלפרעד 274

ה

האַאַס, לודוויג ד"ר 65
 האַג 212
 האַגער, מיכאַל 210
 האַגער, מנחם הרב, 426
 „האַיאָס 99
 האַלצער, יוזעף, גענעראַל 77
 „האַלערטשיקעס“ 77, 220
 האַמיידעס, הרב ק. 426
 „האַמת“ (ערשטע סאַציאַליסטישע העברעישע
 צייטונג אין רוסלאַנד) 398
 האַנדביכער פאַר זעלבסט־בילדונג 425
 „האַנדעלס־וועלט“, וואַרשע 302, 424
 „האַנדעלס־צייטונג“, וואַרשע 177, 179, 424
 האַנטקע, אַרטור ד"ר, 426

האַפּטקאַ, אַלעקסאַנדער 90
 האַפּמאַן, (צביון) בן־ציון ד"ר, 195
 האַראַוויץ, בער 254
 האַראַוויץ, שמעלקע, לעמבערגער ראש־הקהל
 275
 האַראַנטשיק, שמעון 256
 האַרטגלאַס, מאַקסימיליאַן־אַפּאָלינאַרי 57, 229
 — 231, 425, 426
 „האַרץ“, תל־אביב 215
 האַשטשאַ (האַשט) 81
 „הבקר“, העברעישע טאַגצייטונג, וואַרשע 424
 „הגנה“ 183
 „הדואר“, ניו יאָרק 171
 הדס, יחזקאל־יעקב 212
 הובערמאַן, מרדכי־יוסף 5, 14, 297
 הויז־ביבליאָטעק 425
 הויכשול פאַר דער וויסנשאַפּט פון יידנטום,
 בערלין 202
 הומאַר און קאַריקאַטורן 217—227
 הורוויץ, חיים אב. 213—214, 386—389
 הורוויץ מנחם־מענדל 258, 263—264
 „הזמיר“ 46, 203
 „היום“, וואַרשע 163
 היטלער, היטלעריזם, היטלער־תקופה 105, 112,
 114, 115, 116, 126, 127, 181, 213, 214,
 215, 322, 326, 327, 338, 365, 373
 „היימיש“, תל־אביב 328
 היימלאַזע (זע „ביעזשענצעס“)
 „היינט“ ערשטער נומער דערשינען דעם 22־
 סטן (9) יאַנואַר 1908 49, 334, 415; דער
 אַיינציק פאַרבליבענער לעצטער נומער דער־
 שינען דעם 22סטן סעפטעמבער 1939 328,
 421;
 — אומגעקומענע שרייבערס פון „היינט“
 ישעיה אוגער 24, 383, מרים אולינאווער
 258, אהרן איינהאַרן 170, שמואל־יעקב אימ־
 בער 254, מאיר באַלאַבאַן 141, משה בראַדער־
 זאַן 258, יצחק ברוינער 287, מאיר בערענ־
 האַלץ, 226—227, אהרן גאַווע 42, יהושע

157, 159, 188, 203, 209, 212, 217, 230,
 231, 232, 236, 237, 238, 240, 242, 243,
 258, 268, 287—288, 297, 333—335, 342,
 343, 344; אויפרוף צום יוביליי 288; אינ-
 האלט פון יוביליי-בוך 426—431; געזעל-
 שאפטלעכער קאמיטעט צו פייערן דעם יו-
 ביליי (רשימה) 425; יובל-בוך 1908—1938
 24, 26, 84, 85, 114, 123, 160, 169, 203,
 214, 230, 231, 232, 234, 237, 239, 242,
 245, אויפרוף לכבוד דעם יובל 26, 289,
 291, 335, 340, 426; אינהאלט פון יובל-
 בוך 432—436, צענטראלער געזעלשאפטלע-
 כער קאמיטעט צו פייערן דעם יובל (רשי-
 מה) 426;
 — דעקלאראציע צו קעמפן אן קאמפראמיסן
 פאר יידישע רעכט 130—131;
 — דערגרייכט 100,000 עקזעמפלארן 30,
 259, 311, 400, 403,
 — דערגרייכט 100,000 עקזעמפלארן 30,
 — דערשיינט אונטער פארשידענע נעמען
 13, 30, 117, 118, 119, 120, 121, 130, 138,
 — דרוקעריי ארויסגעפירט קיין דייטשלאנד
 329;
 — האט אייגענעם אויסלייג 282; וועכנט-
 לעכע אילוסטרירטע ביילאגע 188, 424;
 וועקט אינטערעס פאר דעם יידישן בוך 163,
 245, 248, 250—251, (זע אויך אויבן —
 ביכער פרעמיעס).
 — ווערט טעראריזירט 127, 128—129;
 — כאראקטעריסטיקעס: 12—14, 26, 355,
 401—402, א באלאגערטע פעסטונג 38, 372;
 א דינאמישע צייטונג 167; אונזער יידישע
 צייטונג 338—340; אינסטרומענט אין קאמף
 פארן יידישן רענעסאנס 49; אינפארמירט
 וועגן יידישע ליידן . . . 130; א פלל-ישראל
 צייטונג 12; א נאציאנאלער פרעסע-ארגאן
 30; א ציוניסטישע צייטונג 15, 166, 293;
 א פאפירענער מויער געבויט 7,000 טעג 342
 א שטיק יידישע וועלט 373; דער שעיר-

גאטליב 314, בן-ציון גינסבערג 269, נטע
 גראביע 298, אהרן-יצחק גראדזענסקי 908—
 209, בן-ציון גרינבוים 202, מרדכי גרינ-
 פעדער 298, הערש דאניעלעוויטש (הער-
 שעלע) 263, יעקב-קאפל דוא 299, בער הא-
 ראויץ 254—255, מנחם-מענדל הורוויץ
 263, יעקב וויגאדוקי 229, אליהו-הירש וויג-
 דאראוויטש 300, גדליה ווייסבארד 84, יעקב
 זבונסקי 203, הערש-לייב זשיטניצקי 199,
 חיים זשעלאני 210, משה חייקין 260, מאיר
 טשודנער 300, יוסף טשערניכאו 232, משה
 לייזעראוויטש 261, גרשון לעווין 241, אסתר
 מאנגעל 244, הלל מיימאן 298, שאול-יצחק
 סטופניצקי 161, אברהם-יצחק פראוואלסקי
 236, אלעקסאנדער פארבא 265, יצחק פאר-
 בעראוויטש 257, רפאל פיינמעסער 203,
 שלמה פיינקינד 204, נחמיה פינקעלשטיין
 46, שלמה צוקער 271, הלל צייטלין 159,
 פנחס קאץ 223, יצחק קאצענעלסאן 149,
 מנחם קיפניס 223, שמעון קאראנגאלד 236,
 אברהם רינדערמאן 201, נתן שוואלבע 188,
 רחל שטיין 244, משה שימעל 258, יצחק
 שיפער 238, דוד תאומים 202;
 — אבאנענטן און ליינערס אין אויסלאנד
 128, 291, 296—297; אין רומעניע 308—311
 — באציונג פון ליינערס צום היינט 14,
 150, 291, 296—297, 314, 344—347, 368,
 386—389; — באשולדיקט אין „פארשפרייטן
 פאלשע ידיעות“ קעגן פוילן 55, 78, 123,
 351—353; — ביכער-פרעמיעס 218, 250,
 303, — געזעלשאפטלעכע אינציאטיוועס:
 אומזיסטע יורידישע עצות 312—313, טוריס-
 טיק“ קיין ארץ-ישראל 311—312, יידישער
 רעטונג-קאמיטעט“ 284, — פראקלאמירט
 אנט-דייטשישן באיקאט אין פוילן 112, 127,
 קינדער-דערציונג אין נאציאנאלן גייסט
 (שולקולט“) 40, 284—286, געפאר אן די רע-
 גירונג וועט פארכאפן די צייטונג 324—325;
 — יוביליי-בוך 1908—1928 37, 45, 53, 117,

לעזאזל 140; ווארטזאגער פון פוילישן ייִדן-
 טום 8, 16, 23, 49, 294; ווי א טראָפּן
 וואָס עקבערט אַ שטיין 354; טראָגט טריי-
 סט, אַפטימזום און האַפנונג 13, 26, 28, 183,
 217, 290, 327, 338—341; לעבנס-פּראָבלע-
 מען פון פוילישן ייִדנטום... שרייען-אַראַפּ
 פון די שפּאַלטן 372; נישט סתם אַ געשעפט
 רייך צו ווערן 38, 44, 373; נישט בלוין אַן
 אַבסערוואַטאָר 140; סאַלדאַטן אויפן פּראָנט
 39; עקזיסטענץ באַרעכטיקט נאָר ווי אַ
 קאַמף-אַראַגאָן 293; פּאַרבונדנדיקייט מיטן
 „היינט“ דערהויבט און וועקט אַ מין יום-
 טובדיקייט 14, 349, 372; פּאַרטיידיקט דעם
 .דעמאָקראַטישן און המאָניסטישן שטאַנד-
 פּונקט 368; קאַמף-אַראַגאָן פון מיטל-אייראַ
 פעישן ייִדנטום אויף ייִדיש 374; קעמפט
 „פאַר“ און קעמפט „קעגן“ 336, 373; קעמפט
 פאַר גלייכבאַרעכטיקונג אין גלות און אַ
 פּריי ייִדיש אין ארץ-ישׂראל 13, 24; קעמפט
 קעגן שונאים פון ייִדישן רענעסאַנס 56—60
 (זע אויך באַלשעוויקעס, „בונד“... סאַ-
 וועטישע דיִווערסיעס קעגן ציוניזם).

— כלאַדנע 8 234, 235, 327, 277—286, 394
 — פּובליקאַציעס פאַרשפּרייט דורכן „היינט“
 425, צייטשריפטן, ביכער, ביכער-פּרעמיעס
 218, 303, 424—425; ראַמאַנען אין המשכים
 29, 137, 163—164, 165, 344; „סיגוראַנצאַ“
 וואָרט חיים פינקעלשטיינען 310; עקס-
 פּאַנסיע אין אויסלאַנד: אַמעריקע (פּלאַן)
 177, 385—386, פּאַריז 31—36, ספּעציעלע
 אויסגאַבע פאַר רומעניע 310; ערשטער
 מלחמה נומער 326—327; לעצטער נומער
 „היינט“ 328, 421; פּראָווינצער אויסגאַ-
 בע 207—208, 383—384; פּראָטעסטן קעגן
 פּאַגראַמען 130 (זע אויך ש. י. יאַצקאָן,
 „אַ פּאַלק פון צדיקים“; פּראָצעסן (אין
 פּרייען פּוילן) פאַר דרוקן פּרטים וועגן מאָרד
 פון 35 ייִדן אין פּינסק 351—352; פאַר אַן
 אַרטיקל וועגן „טרויעריקע עקסצעסן“ 352;

פאַר פאַרשפּרייטן פּאַלשע קלאַנגען“ וועגן
 „געשעענישן“ אין אַסטראָו-מאַזאַויעצק 352—
 353; קאַמפּלימענט פון געריכט 353, (אין
 צאַרישן געריכט) 350—351; פאַראייניקונג
 מיט „דאָס ייִדישע פּאַלק“ 137, 138, 166 (זע
 אויך „דאָס ייִדישע פּאַלק“; פּאַרבאַטן אין
 דאַנציג 127,, — אין רומעניע 309; פּאַרמאַכט
 ווי „היינט“, „דער טאַג“, „דער נייער היינט“:
 אין 1919 פאַר דרוקן די סיים-אינטערפע-
 לאַציע וועגן לעמבערגער פּאַגראַם 117, 120,
 און צום צווייטן מאָל סוף יאָר 117, אין 1920
 „פאַר העצן איין טייל פון דער באַפעלקערונג
 קעגן דער צווייטער“ און יעדן טאַג ווען
 דערשינען אונטער פּאַרשידענע בעמען 120,
 אין 1934 ווען די רעגירונג באַשליסט „צו
 מאַכן אַ סוף צו דער צייטונג“ 126 און אין
 1938 130; פּיליעס 305—306, 419; צוטרוי
 צו די מיטאַרבעטערס 191, 387; „קאַמף-
 סיעס“ ווכן חטאים 125—126, 294; קאַנפּיס-
 קאַציעס, רדיפות, הזיקות 13, 44, 72, 123,
 126—127, 140—141, 293, 354; רעזערוו
 צו דעקן די הזיקות 13;
 — קאַרעספּאַנדענטן 190—191, 206—207,
 211—212; אין ארץ-ישׂראל 15, 145, 174,
 177, 194, 200, 211, 212, 213, 367, 385;
 אין אייראַפּע: באַלקאַנישע לענדער 212,
 388, בערלין 158, 185, 212, דאַנציג 215,
 ווין 212, 254, 373, לאַנדאַן 212, 367, סקאַג-
 דינאַווישע לענדער 212, פּאַריז 212, פע-
 טערבורג (פעטראָגראַד) 212, פּראַג 215, פון
 שפּאַנישן בירגערקריג 215, רוים 213, קיעוו
 207, רומעניע 232—233 (זע אויך ח. וויטאַל,
 מיטן „היינט“ איבער די לענדער פון איי-
 ראַפּע); אין פּוילן; אַטוואַצק 210, ביאַליס-
 טאַק 209, 210, בענדין 210, גראַדנע 209,
 210, ווילנע 208—209, לאַדזש 208, 384,
 לעמבערג 228, 233, 268, סאַסנאַויעץ 380,
 קעלץ 210, 356, ראַדאַם 210, ראָוונע
 210; פּאַרלאַמענטאַרישע: אין רוסלאַנד („די

דומע" (212, אין פוילן (סיים און סענאט) 384, 328, 193
 העגעל, געאָרג-ווילהעלם-פרידריך 166
 „העלסינגפארסער פראַגראַם" 133
 העלער, צבי, דעפוטאַט 425
 הענדלער, יעקב 289
 הענדלער, יעקב 289
 הערמאַן, נחום 32
 הערצל טעאָדאָר ד"ר, 234, 292, 333, 334
 הערשבערג א. ש. 426
 הערשעלע (זע דאָניעלעוויטש, הערש)
 „הצופה" 333
 „הצפירה", וואַרשע 24, 25, 136, 154, 207,
 333, 334, 343, 364, 392
 „השומר הצעיר" 278
 „השלח", אָדעס 160
ו
 יעד הצלה 321
 וואַבאַלניק 27, 259
 וואַגמאַן, שאול 187, 188
 וואַיטשעכאַווסקי, סטאַניסלאָוו, פוילישער
 פרעזידענט 272, 273
 וואַבלאַק פון נאַציאָנאַלע מינדערהייטן (זע
 בלאַק פון נאַציאָנאַלע מינדערהייטן)
 „וואַלמענער" 51, 354, 356
 וואַלן צו דער ערשטער „דומע" 50; צו דער
 פערטער „דומע" 46, 51—54, 139, 175, 247,
 353—357
 וואַלן צום ערשטן פוילישן שטאַטראַט אין
 וואַרשע 64—65
 וואַלן צום פוילישן פאַרלאַמענט אין 1922
 138—141
 וואַלקאַוויטש-גאַלדשטיין, העלאַ 279
 וואַלקאַוויטש, שמואל 188, 189, 380
 וואַסער, מאיר 60
 „וואַרלד קאַפּירייט קאַאָפּערעישאַן" 191
 וואַרקער רבי 174
 וואַרשאַווסקי, בונעם 306
 וואַרשע 11, 12, 63, 64, 66, 97, 175, 230,
 212, אין פוילן (סיים און סענאט) 191, 192,
 194—195; קריטיקירט דעם „מאַ
 מענט" 118—119, 160, 276; ראַלע אין די
 ייִדישע וואַל-נצחונות: 1912 (צו דער 4טער
 דומע" (52—54, 295, 336, 354 (זע אויך
 ד"ר י. דאַווידאָן, „היינט" און יאַגעלאַ"
 און ש. ד. ירושלימסקי, „היינט" און אונ-
 זער קאַמף קעגן „דומע"-דעפוטאַט . . . יאַ-
 ראַנסקי" 139—141); ראַלע אין דער ייִדישער
 משפּחה 347—348; רווחים דעצידירן נישט
 וואָס אַ ייִדישע צייטונג דאַרף שרייבן 29;
 ריינע הענט, טראַדיציע פון — 294—295,
 334; רעדאַקציע-קאַלעגיע 117, 168, 343;
 רעדאַקציע-קאַמיטעט 253, 318; „רעכט און
 גערעכטיקייט פאַר ייִדן" 13; „שאַקלדיקע
 סופּיטן" 125, 294; שטיצט די ייִדישע
 פּאַליטיק אין ערשטן וואַרשעווער שטאַט-
 ראַט (זע וואַלן צום ערשטן פוילישן שטאַט-
 ראַט אין וואַרשע), דעם בלאַק פון די נאַצ-
 יאַנאַלע מינדערהייטן (זע בלאַק פון נאַצ-
 יאַנאַלע מינדערהייטן), דעם חלוקה-פּלאַן
 פאַר ארץ-ישראל 144, דעם פּלאַן צו שאַפּן
 דעם ייִדישן וועלט-קאַנגרעס 116; שלעכטע
 צייטן 61, 136, 344; „היינטיגע נייעס",
 מיטאַג-צייטונג פון „היינט" 174, 177, 178,
 179, 180, 200, 202, 203, 257, 261, 278,
 295, 299, 300, 305, 309, 326, 424
 הינדענבורג, מאַרשאַל פּאַול פּאַן 63, 401, 403,
 404
 הינדעס, מ. 426
 הירשבערג ז. הרב, ד"ר 426
 הירשפעלד, שמואל, הרב ד"ר 426
 „הכוח" ספּאַרט-קלוב, ווין 236
 הכשרה (זע חלוצים . . .)
 „המליץ" אָדעס 392
 „המשפט", סאַפּיע 214
 „הסתדרות העובדים" 371
 „העברה" (טראַנספּער) 107, 111—113,
 העברעישער אַניווערסיטעט אין ירושלים 192,

- 326, 349; גרויסע סינאגאגע אויף טלאמאצ' קע 175, 56; קהילה-פארוואלטונג און ראט (,גמיוע") 57, 191, 219; די שרייבער-ריי אויפן גענשער בית-עולם 364; ווארשע ליגט אין חורבות 328 ווארשעווער אָפּערע 220, 222 ווארשעווער גאַסן: אייזערנער טויער 393; אַלטשטאָט (,מקום") 277, אַריסטאָקראַטישע קוואַרטאַלן 56, וואַליע" 277, ייִדישע גאַסן" 236, ,גושיבאָוו" 277, גענשע 43, 137; גראַניטשנע 392, 393 דושיקע 277, נאַלעווקעס 198—199, 218, 277, 396, 393 וואַרשעווער געטאָ 41, 170, 194, 201, 202, 203, 227, 244, 261, 264, 265, 299, 306, 307, 370; אומשלאַג-פּלאַץ 43, 223; ערש-טער יידנראַט 230 וואַרשעווער היינט" 120 וואַרשעווער זשורנאַליסטן סינדיקאַט, ייִדישע סעקציע 169—170 וואַרשעווער טאַגבלאַט" 64, 176 וואַרשעווער ייִדישע פרעסע 11 וואַרשעווער עקספרעס" (זע ,אונזער עקס-פרעס") וואַרשעווער ראַבינאַט 92, 219, 251 וואַרשעווער רעגירונגס-קאַמיסאַריאַט 93, 94 וואַרשעווער דוד ד"ר 238, 261 וויבאַרשטיקעס" (זע וואַלמענער") וויגאַדאַ" (צייטונג-קאַנטאַר) 392, 393 וויגאַדזקי, יעקב ד"ר 229, 425, 426 וויגדאַראַוויטש, אליהו-הירש ד"ר 300 וויטאַל, חיים (זע הורוויץ, חיים אב.) וויטאַס, ווינצענטי 72, 73, 74 ווייז, ראַביי ד"ר סטיפּען 115, 200, 201 ווייטער א. (זע דעווענישסקי, אייזיק-מאיר) ווייס, אברהם ד"ר 91, 426 ווייס, פּערל 91 ווייסבאַרד, גדליה 84, 179 ווייסרוסן 69, 139 ווייצמאַן, חיים, פּראָפּ. 107, 110, 375
- וויילנע 70—71, 72, 81, 208, 209 וויין 67, 212, 236, 388 ווינטער, בנימין 386 וויספּיאַנסקי, סטאַניסלאָוו 174 וויעוויאַרקע, וואַלף 32 וויצאַ" 243 ווירעמבאַווסקי, גלח אַדאַם 87 ווישליצקי, וואַצלאָוו, סיים-דעפּוטאַט 126 ווישעגראַדער בית-המדרש 376 וועלט-דינסט" 89 וועלט-שפיגעל", וואַרשע 179, 180, 195, 203, 300, 302—303, 308, 309, 424 ווענדראַף ז. 206, 217—218, 425 זאַבלאַצקי, מ. 395 זאַגייסקי, מיטשעוויטשלאָוו 426 זאַגאַראַדסקי, ישראל-חיים 147 זאַגלעמביע 210 זאַדערעצקי, טאַדעווש, ד"ר 89 זאַמערשטיין, עמיל, ד"ר 10, 90, 92 זאַנגויל, ישראל 233 זאַנענפּעלד, יוסף-חיים, הרב (1849—1932) 364 זאַסלאָווסקי, דוד 58, 59 זאַק, אברהם 258 זבאַנשין, גירוש פון פּוילישע יידן פון דייטש-לאַנד 100—102 זבונסקי, יעקב (זיבונסקי) 203 זונטיק-רו 80—81, 118; ייִדישע סאַציאַליסטן שטימען פאַר 81 זיידמאַן, הלל ד"ר 89 זיפּריד, עדמונד 93 זילבערצווייג, זלמן 177, 225, 282, 381—386; — צבי-הערש הכהן 381—383 זילבערשטיין, מ. 426 זינגער, בערנאַרד 187—199 זינגער, ישראל-יהושע (י. י.) 252 זיסקינד, הערש 94, 393 זעלבסטמאַרדן פון די קרבנות פון דער ווירט-

חלוצים, חלוצישע אידעאלאגיע, הכשרה 108,
133, 148—150
חסידים און צדיקים 25, 51, 57, 64, 65

שאפטלעכער אַנטי־יידישער פאליטיק 283—
284
זעליגפֿעלד, זמרה 222—223
זעליוק, אָסיפּ 35

ט
„טאָז“, די טעטיקייט פֿאַר די יאָרן 1922—
1928 431
טאַרטאַקאווער, אריה ד"ר 20
טאַרנע (טאַרנאָוו) 389, 426
טהאַן, יהושע ד"ר סיים־דעפוטאַט 143, 414,
146, 152—154, 268, 344, 425
טויזנט יאָר ייִדישע געשיכטע אין פּוילן 98
טונקעל יוסף 219, 224
„טוריסטישע עקסקורסיעס“ (זע „היינט“ גע-
זעשאַפּטלעכע איניציאַטיוועס)
טזשעטשאַק, סטאַניסלאָוו גלח 88—90
טיגעל, זעליג 386
„טלאַמאַצקע 13“ (זע ייִדישער ליטעראַטן־און
זשורנאַליסטן־פֿאַראיין . . .)
טלאַמאַצקער סינאַגאָגע (זע וואַרשע די גרויסע
סינאַגאָגע אויף טלאַמאַצקע)
„טעגלעכע גלייכווערטלעך“ 217, 226
טעלזער ישיבה 181
טעריטאָריאַליזם, טעריטאָריאַליסטן 24, 231,
233

זעלנערס מאַכן זיך לוסטיק איבער יידן 76—77
„זעשיטי היסטאָרישנע“ פֿאַריז 75
זשאַבאַטינסקי זאב (וולאַדימיר) 167, 261, 294,
304—305, 314, 316—319, 320, 375, 380;
אַנאַנסירט פּלאַן מאַסן־עוואַקואַציע פּון פּויל-
לישע יידן 320; גייט אַריבער אין „מאַ-
מענט“ 319, „מאַמענט“ שטעלט אָפּ זיינע
אַרטיקלען 320; — אין „היינט“ 316—320
פֿאַדערט אַריינצוזעצן זיינעם אַ „קאַמיסאַר“
אין „היינט“ 318; „היינט“ וואַרפט אָפּ זיינע
אַרטיקלען 318—319
זשולאַווסקי, זיגמונט 141
זשוקאַווסקי, וואַסילי 350—351
„זשיד“ („זשידי“) 96, 142, 323, 405
„זשיד־קאַמונאַ“ 77
„זשידזשי דאָ פּאַלעסטיני“ 80, 323
זשיטניצקי, הערש־לייב 199, 275
זשעלאַבאָוו, אַנדרעי 398
זשעלאַנגי, חיים 210
זשעשאָוו 72, 389
זשעשאָווער ראַיאָן 70

טעריטאָריאַלע מינדערהייטן 69, 139
טראַקטאַט פֿאַרן שוץ פּון די נאַציאָנאַלע מינ-
דערהייטן 9, 97, 118 (זע אויך בירגעררעכט,
נאַציאָנאַלע מינדערהייטן און וואַלן אין
1922)
טריוואַקס, אברהם־יצחק 211
טריינין, נח 393
טריעסט 387
טרעבלינקע, נאַצי־לאַגער 298, 379
טשאַלאַקאַש, אַדאַם, סיים־דעפוטאַט 75—76
„טשאַרנע נאַ ביאַלעם“ („שוואַרץ אויף ווייס“) 96
טשודנער, מאיר 300
טשעכאַסלאַוואַקיע 215, 322

ח
חבר חיים (זע וואַסער מאיר)
חגי (זע גאַלדבערג, חיים)
חד־גדיא, מיניאַטור־טעאַטער אין וואַרשע 174
חד־מתוקן 66
חולון 154
חזן, אלתר־יהודה 234, 333
— יעקב־אריה, כנסת־מיטגליד 278
חזנים 220, 222, 223
חייקין, משה 259—260
„חינוך“, גימנאַזיע אין וואַרשע 219
חכמת־ישראל אויף ייִדיש 180

„יהודיה“ פארלאג, ווארשע 218, 240, 250,
424—426
„יודישעס וואַכענבלאַט“, וואַרשע 147
„יוניטעד דושוואיש אַפיל“ 306
„יוניטעד פרעס“ טעלעגראַפֿן־אַגענטור 196
יוסטמאַן, העשל („יוסטוס“) 147, 213
יוסטמאַן, משה (זע יאָשואַן, ב.)
יוריס, אברהם שמואל, ד״ר 213
ייִדישע אַגענץ פֿאַר ישראל 40, 107—110, 113
ייִדישע אַקאַדעמישע יוגנט 85—87, 208, 233
(זע אויך יאַבלאַנע „און ירדניה“)
ייִדישע באַאַמטע אַרויסגעוואַרפֿן 84, 96
„ייִדישע בלוטוויגערס“ 88
„ייִדישע געפֿאַר“ 104
ייִדישע דינסטמיידלעך 91
ייִדישע טעלעגראַפֿן־אַגענטור (ייִטאַ) 17, 191
ייִדישע ליידן באַלד נאָך פּוילנס ווידערגעבורט
67—68
ייִדישע ליידן בעת דער מלחמה מיט די
באַלשעוויקעס 69—70
ייִדישע מיהושן 240
ייִדישע נגינה 222
ייִדישע סטיפּענדיע פֿאַר געבעלסן 365
„ייִדישע עקספּולאַטאַטאָרס“ 88
ייִדישע פֿאַטריאַטישע מלחמה־אויפרופן 326
ייִדישע פּראַלעטאַרישע פֿאַרטייען 21 (זע אויך
„בונד“, „פּוועלי ציון“, ס. ס.)
ייִדישע פרעסע אין וואַרשע 11
ייִדישע פרעסע אין רומעניע פֿאַרבאַטן 309
ייִדישע פרעסע וואָס איז געווען 17
ייִדישע פֿאַלקסלידער 222—223
„ייִדישע פֿאַרפּלייצונג“ 50, 88, 96, 139, 221
ייִדישע קאַאָפּעראַטיווע באַוועגונג 293, 431 (זע
אויך קאַאָפּעראַטיוון ייִדישע)
ייִדישע קאַלאָניאַציע אין אוקראַינע און בײַ־
ראַבידזשאַן (זע סאַוועטישע דיִווערסיעס
קעגן ציוניזם)
ייִדישע קאַלאָניאַציע־געזעלשאַפֿט (ייִק״א) 382
ייִדישע קהילות אין פּוילן סטאַטוס פּון 65

„טשעמנאַ מאַסאַ“ 51, 199
טשעמערניסקי, ח. (ר׳ מרדכיִלע) 424
טשענסטאַכאַוו 78, 141, 382
טשערטשיל, ווינסטאַן, 191
טשערנאַוויץ 233, 388
טשערניאַקאַוו, אַדאַם 370, 425
טשערניכאַוו, יוסף 231—232, 426

יאַבלאַנע 72—76
יאַגעלאַ, עוגעניוש 52, 175, 336, 353
„יאַהודים“, פֿאַלאָניזירטע 373 (זע אויך אַסי־
מילאַטאַרן . . . פּון „משהס גלויבן“)
יאַוואַ, אינדזל 297, 346
יאַשואַן, ב. (איטשעלע) 146—152, 207, 224,
253, 275, 297, 316, 329, 344, 389
„יאַסל דער גרינער“ (זע גאַלדשטיין, יוסף־
שמעון)
יאַצקאַן, שמואל־יעקב 25, 27—38, 43, 44, 62,
95, 132, 147, 155, 163, 168, 169, 179, 185,
204, 234, 278, 282, 311, 333, 334, 343,
351, 355, 373, 374, 380, 392, 393, 405, 411;
— גרינדער פּון: „אידישעס טאַגעבלאַט“
23, „היינט“ 24, „פֿאַריזער היינט“ 31, 34,
35, פּוילישע מאַסן־צייטונג 35—36; פֿאַר־
לירט ממשלה איבער, „היינט“ 30, 137, 138;
רעפֿאַרמאַטאָר פּון דער ייִדישער פרעסע
27—30
יאַקובאַוויטש, א. ל. 29, 163—166, 246, 300
יאַראַנסקי, וויקטאָר, „דומע“־דעפּוטאַט 50, 54,
356—357
יאַראַשעוויטש וולאַדיסלאַוו, וואַרשעווער רע־
גירונג־קאַמיסאַר 93
יאַרבּלום, מאַרק 33—34, 426
יאַשינסקי, ישראל 234
„יד־ושם“ — „יוואַ“ דאַקומענטאַציע־פּראַ־
יעקטן 20
יהוואש 66, 328

ישראל-אינסטיטוט פאר אינטערנאציאנאלע ענינים 197	יידישע ראדיא-שעה אין ירושלים 227
	יידישע ראדיא-שעה אין לאס-אנדזשעלעס 208
	יידישער אפוווער קעגן היטלעריזם 115—116
כ	—אפוווער קעגן פארפאלגונגען אין פוילן 8,
כהן, יעקב ד"ר 285	11, 12, 133
כהן, פנחס ד"ר 367	יידישער וועלט-קאנגרעס 107, 115, 116, 25
כהן, צבי 220	יידישער טעאלאגישער סעמינאר, ניו-יארק 180
כותל מערבי 385	יידישער ליטעראטור און זשורנאליסטן-פאראיין
„כל-בוניק" 224	טלאמאצקע דרייצן : 41, 162, 165, 187, 262,
כספי, ז. (זע זילבערצווייג, זלמן, ז' 385)	263, 281, 315, 364
כ"ץ, בן-ציון 239	יידישער לעגיאָן 37
כאדקעס" (כוזשעשטיאנסקא-דעמאקראטיש-	יידישער ספארט אין פוילן 236
נא פארטיא", קריסטלעך-דעמאקראטישע	יידישער פארלאמענטארישע קלוב 10
פארטיי) 87	יידישער פרויען-פאראיין 244
כאמסק, באריס 33	יידישער רעזערוואַר צווישן שווארצן און
כאמסקי, ד"ר יצחק 32, 33	באלטישן ים 342
כאסקעלעוויטש, יהודה-לייב 79	יידישער-רעטונג-קאמיטעט אין וואַרשע, (זע
„כוויליא", לעמבערג 366	וואַרשע „יידישער רעטונג-קאמיטעט")
כילינאוויטש, בן-ציון 321, 324	יידן אין פוילן פארן חורבן 11—12 ;
כלאפאווסקי, גראף אלעקסאנדער, פוילישער	— אונטער דער האלבער לבנה" 211 ; —
אמבאסאדאר אין פאריז 98	„אליין שולדיק אין די פאגראמען" 79 ;
כמורנער, י. 60	— „פאר מוילאייזלען, אויסטויש-פראיעקט
כעלם 376—377	99—110 ; — „ארויס" 95 ; — ארויסגע-
כענטשין 356	וואַרפן פון לויפנדיקע צוגן 77, 323 ; —
כשאנעוו (כזשאנווו) 389	„גראבן אונטער די פוילישע וואלוטע" 204 ;
	— מוזן זוכן נייע פרנסות 11, 84
ל	יידנראַט (זע וואַרשעווער יערשטער יידנראַט)
לאדזש 208, 225, 255, 382, 383, 387, 401,	יידנשטאַט-פארטיי 261
403—404	„ילקוט-מורשת, תל-אביב 102
„לאדזשער טאגעבלאט" 24, 173, 383, 402,	ינון, משה (זע אינדעלמאן, משה)
404	יפה, לייב 70, 71, 426
„לאדינא" 388	יעפרויקין, י. 426
לאו, הרב משה-חיים 378—379	יצחקי, שלמה 212
לאַט, פראפעסאר יעדוואַרד 86	„ירדניה", 66, 193, 235—236
לאַנדאַ ד"ר לייב 274	ירושלימסקי, שמעון-דוב 54, 356
לאַנדאַן 212, 269, 367	ישיבות 42, 169, 181, 182, 202, 209, 214,
לאַנדסמאַנשאַפּטן-אַרגאַניזאַציעס אין ניו-יאַרק	378, 381
306	„ישיבת חכמי לובלין" (זע לאו, הרב משה-
לאַנדשטאַק, אינוש. י. 425	חיים)

לעדרמאן, יעקב 296	לאַפּאַטין, הערמאן 398
לעוויטע לעאָן 425, 426	לאַפּוּשנע 356
לעוויטע, סאַלאַמעאָ ד"ר 425, 426	לאָרד מאָרליי 369
לעווין, ד"ר גרשון 241—242, 425, 426	לובלין 237, 238, 351, 378, 394
לעווין, שלמה (זע יצחקי, שלמה)	לודענראָף גענעראַל עריק 364
לעווין, שמריהו ד"ר 212	לוטאַסלאַווסקי, גלח קאַזשימיעזש, סיים-דע-
לעווין, הרב ד"ר י. 426	פּוּטאַט 139
לעווינסאָן, אברהם 235, 425	לוטוואָו 384
לעווענשטיין, ראַבינער ד"ר מאַקסימיליאַן 275	„לוי גאַטהעלף“ (זע קאַרלעבאַך, עוריאַל ד"ר)
לעווענשטיין, ד"ר נאַטאַן 274—275	לויוויטש 155
לעמבערג 15, 97, 117, 233, 269, 272—273,	„לוטסיגער פעסימיסט“ (זע גאַלדשטיין, יוסף-
391, 392	שמעון)
לעמבערגער טאַגעבלאַט 268, 391	לופעסקו מאַדאַם 309—310
לעמבערגער פּאַגראַם 67—68	לוצאַט, לואידזשי, איטאַליענישער פרעמיער-
לעמקין, ד"ר רפאל 232	מיניסטער 213
לענינגראַד 136	לוקאַשעוויטש, יוליש, פּוילישער אַמבאַסאַדאָר
„לענין-טראַצקי“ 74	אַין פּאַריז 99
לענסקי, ד"ר מרדכי 299—330	ליבערמאַן, אהרן 398
לעפעצקי, מיעטשיסלאָו 99	„ליגע פון פּריינד פון ראַטנפאַרבאַנד“ 365
„לעצטע נייעס“, וואַרשע 177	לידע 71, 72, 214, 351, 381
„לעצטע נייעס“, תל-אביב 18, 371	לידער ישיבה 209
„לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“ 08, 2, 385,	ליווער, אברהם 426
לערער, משה 377	„ליטוואַק“, „ליטוואַקעס“ 37, 55, 152, 229,
לעשטשינסקי, יוסף (זע כּוּרנער י.)	357, 404
לעשטשינסקי, יעקב 60, 85, 135, 232	ליטווינער 139
	ליטעראַטור-פּאַראַיין (זע וואַרשע, יידישער לי-
מ	טעראַטור-און זשורנאַליסטן-פּאַראַיין)
מאַגעלניצע 61—62	„ליטעראַרישע אַפּטיילונג“ 250—251
מאַדאַגאַסקאַר 98—99	לייזעראַוויטש, יצחק-אַליעזר (זע „איזידאַר
מאַדאַנעס, אליהו-שמעון 214—215	לאַזאַר“)
מאַהלער, פּראָפ. רפאל 20	לייזעראַוויטש, משה 80, 224, 261, 299, 304—
מאַידאַנעק, נאַצי-לאַגער 238, 261	305
מאַליער 169	לייפּציג 387
„מאַמענט“ (זע „דער מאַמענט“)	לימאַן, מ. 426
מאַנאַפּאַל-סיסטעם 80, 91, 209	„לינקע בענק“ (זע „באַנק-געטאַ“)
מאַנגעל, ד"ר אסתר 243, 244, 385	ליריק, א. ס. 184—186, 367
מאַנגער, איציק 252—253	לעבענבוים, יוסף-לייב 270, 391, 392—394
מאַנזעל, זשאַרוש, פּראַנצויזישער קאַלאַניעס-	לעבענבוים, חנה 413
מיניסטער 99	לעבענס-פּראַגען“ וואַרשע 59

- מאָנטרעאַל 180
מאַסאַריק, טאַמאַס, טשעכאָסלאַוואַקישער פּרע־
זידענט 375
מאַקדאָנאַלד, מאַלקאָלם, ענגלישער פּרעמיער־
מיניסטער 228
מאַצקין, לעאַ 366
מאַרגאַשעס, שמואל ד"ר 216
מאַרגוליס, עמיל 366
„מאַרגען־זשורנאַל“, ניו יאָרק 208
„מאַרטוואַ פּאַלאַ...“ (זע „אַ טויטע כּוואַ־
ליע“) (ליע)
מאַרק, בער 13, 327, 328
מאַרק, יודל 20
מאַרק, משה 20, 84, 163, 302, 327
מאַשטשיצקי, איגאַנצי, פּוילישער מלוכה־פּרע־
זידענט 375, 378
„מאַשקעס“ 355
מדינת־ישׂראל 23, 115, 200
מה־יפּית, נ. 32
מוסאַליני, בעניטאָ 371, 375
מוסד ביאַליק 66, 171
מוראַנאווער ראַיאָן 393
מיוזש, מתתיהו ד"ר 239
מינץ, ד"ר הענריק 425
„מזרחי“ 180, 202, 381
מייזיל, נחמן 250, 306
מיימאַן, הלל 178, 298
מייראַנץ, צענוואַר 129
מיכאַלאַוויטש, פּראָפּעסאָר מיעטשיסלאַוו 96
מילה־סקאַנדאַל 251
מינדערהייטן (זע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן)
מינסק, דעמאַנסטראַציע אין 1905, 369
מינסק־מאַזאוועצק 78, 79
מיעדזשינסקי, פּולקאוויק מיעטשיסלאַוו 93
מירער ישיבה 181
„מישלעניצער אינוואַזיע“ 78—79
מישקאווסקי, הרב חזקיהו־יוסף 91
„מכבי“ 236
„מכביאַדעס“ 236, 311
- „מלך חסד“ (קיר"ה) 144, 254, 266
„מענאַראַ“, ניו יאָרק 174
מענדעלע, מוכר־ספּרים 400, 425
מעקטאַן, דושעמס 369
מעקסיקע 346
מעצקער, לאַרע 197
„מעריב“, תל־אַביב 147, 182
מערעמינסקי, ישׂראל 232, 235
„מפּלגה קומוניסטית ישׂראלית“ (מק"י) 183, 184
„מרכז הציונים“ („מרפּו“) 66, 193, 235—236
„משהס גלויבן“ 25, 51, 56—57 (זע אויך
אַסימילאַטאַרן...)
משומדים 57, 85, 236, 239
„משפּטים איבער דייטשלאַנד“ 366
- נ**
נאַוואַ גאַזעטאַ, וואַרשע 57
נאַוואַטשינסקי, אַדאַלף 199
נאַוואַ פּאַלעסטינאַ, 302, 424
נאַווי־דוואַר 72
נאַווי דושעבניק, קראַקע 366
„נאַוויני צאַדזשענע“ 301
נאַוויק, לייב (יעקובי) 210
נאַווע סלאַוואַ, וואַרשע 301, 424
נאַטאַנסאָן, לודוויק, סטאַניסלאַוו, קאַזשימיעזש
57
נאַמבערג, הערש־דוד 64, 158, 245, 311, 333
נאַצי (ס) : אַגענטן 322—323
נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטיי (ענדעקעס)
50, 51, 52, 53, 54, 55, 104, 105, 135
141—142, 199, 236, 353, 373 (זע אויך
אַנטיסעמיטישע פּרעסע)
נאַציאָנאַלע דערוואַכונג פּון די פּוילישע יידן
24, 25, 48, 53, 132, 133, 139—140, 269
285, 288, 289—290, 334, 342, 354—355, 360
נאַציאָנאַלע מינדערהייטן 69, 88, 138, 139
141, 359, 366 (זע אויך בירגערעכט...
און טראַקטאַט פּאַרן שוץ פּון די נאַציאָנאַלע

110 ; „היינט“ באקעמפט די אַנטי ציוניסטישע
 דיזענסיעס 111 (זע אויך באַלשעוויקעס)
 סאַכאַטשעוו 156
 סאַלאַוויטשיק, ד״ר אהרן 425, 426
 סאַלאַמאַן, הערש 193
 סאַלאַניקי 212
 סאַמבאַר 67
 סאַסנאַוויץ 210, 380
 סאַסנאַווסקי, גענעראַל קאַזשימיעזש 73
 סאַפּיעהאַ, קאַרדינאַל פּירשט אַדאַם 302
 סאַפּיאַ 388
 סאַציאַליסטישער אינטערנאַציאָנאַל 369
 סאַציאַליסטן 10, 52, 57, 78 (זע אויך פּ. פּ.
 פּ. ס. פּוילישע סאַציאַליסטישע פּאַרטיי)
 סאַציאַל-רעוואָלוציאָנערן 57
 סאַציאַלע מעדיצין ביי ייִדן 242
 סאַרדיניע 235
 סאַקאַלוו, נחום 24, 25, 135, 154—157, 235,
 300, 333—375, 376, 382
 „סוויי דאַ סוועגאַ 54
 סווערדלין, ד״ר שמואל 208
 סומי ביי כאַרקאָוו 188
 סוצקעווער, אברהם 258
 סטאַווסקי, אברהם 111
 סטאַלין, יאַסיף 39
 סטאַניסלע (סטאַניסלאָוואָו) 389
 סטאַשיץ-פּאַלאַץ אין וואַרשע 354
 סטודענטן הויליען 86, 87, 97, 322
 סטויטשינסקי, אדוו. מיכאל 426
 סטופּניצקי, שאול-יצחק 41, 161
 „סטראַגאַנעס“ 323
 „סטראַנגיזטוואַ דעמאָקראַטישע“ („דעמאָק-
 ראַטישע ריכטונג“) 96
 סטרי 389
 סיביריאַקאָוו, לעוו 282
 „סיגוראַנצאַ“ (רומענישע פּאַליטישע פּאַליציי)
 310
 סיימוואַלן (זע בלאַק פון נאַציאָנאַלע מינדער-
 הייטן און וואַלן צום פּוילישן פּאַרלאַמענט

מינדערהייטן)
 „נאַראַ“, „אַבוז נאַראַדאַוואַ-ראַדיקאַלני“,
 „נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלער-לאַגער“ 322
 „נאַראַדנאַצאַ וואַליאַ“ 398
 נאַרדוי, מאַקס 235
 נאַרוטאַוויטש, גאַבריעל, פּוילישער פּרעזידענט
 142
 נאַרוויד, ציפּריאַן 174
 „נאַש פּשעגלאַנד“, וואַרשע 187, 303
 „נאַש קוריער“, וואַרשע 301
 „נױע פּרייע פּרעסע“, ווין 269
 „נױעס ווינער זשורנאַל“ 269
 „נומערוס נולוס“ 85
 נוסבאָם, ד״ר הענריק 57
 „נוסח גאַליציע“ 144, 153, 268
 „נידער מיט די ייִדן“ („פּרעטש ז' זשידאַמי“)
 323
 ניגער, שמואל 70, 71, 246
 ניידיטש, יצחק 426
 ניימאַן, יחזקאל-משה 138, 171—174, 226, 275,
 327, 371, 390
 „נײַעס“, וואַרשע 175
 „נײַעס פון היינט“ 30, 138
 „נײַער היינט“ 118, 120—121, 275
 ניישטאַט, מלך (בױ, מלך) 228
 נייטאַוויטש, ברידער 30
 נייסענבוים, הרב יצחק 321
 ניעוואַדאַמסקי, עליגיוש 142
 ניצאַ 47, 298
 ניקאַראַגוואַ 100, 110
 נירענבערגער, מאיר-יהושע 32
 נירענבערגער פּראַצעס פון די נאַצישע הויפּט-
 מלחמה-פּאַרברעכערס 196
 נערוועזיטעט ביי ייִדן 240

ס

סאַוועטישע דיזענסיעס קעגן ציוניזם 109 ;
 דורכפאַל פון די דיזענסיעס 109—110, 365 ;
 „דזשאַינט“ פינאַנסירט די דיזענסיעס 109—

113, 114, 225, 228—229, 304, 367 (זע
 אויך די באַלפור־דעקלאַראַציע און דער
 ענגלישער קאָנסול אין וואַרשע)
 ענגליש־ייִדישע ענציקלאָפּעדיע, באַנד 16 71
 „ענדעקעס“ (זע „נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע
 פּאַרטיי“); „ענדעקישע“ פרעסע (זע אַנטי־
 סעמיטישע פרעסע)
 עסטאַריל 310
 יעסטרייך 144, 212, 254, 322, 367, 388;
 עסטרייך־אונגאַרישע מאַנאַרכיע 268 (זע
 אויך אונגאַרן, בוקאווינע, „מלך חסד“)
 עקאָנאָמישע אויסראַטונג־פּאַליטיק 43, 54—55,
 69, 83, 284, 302, 315, 323 (זע אויך באַי־
 קאַט, „גראַבסקיס עגלות“, זונטיק־רו, יידן
 מוזן זוכן נייע פרנסות, מאַנאַפּאַל־סיסטעם,
 „ראַוווי“ און קאַפיטל 4ב)
 עקביא, אברהם־יצחק 225
 „עקסטראַ היינט“ 120
 „עקסצעס“ 122, 123, 351 (זע אויך פּאַג־
 ראַמען . . .)
 ערליך, הענריק 94
 ערליך, הערשעלע 369, 370
 „עת לבנות“ 40, 108, 111, 315, 321

פ

פּאָ, עדגאַר אַלען 304
 פּאַבוג־מאַלינאָוסקי 99
 פּאַגראַם־העצע 88
 פּאַגראַמען, אַנפּאַלן, רויבערייען
 אין פּוילן, אין ערשטן יאָר פון פּוילנס
 ווידערגעבורט: לובלין 351, לידע 72, 351,
 לעמבערג 67—68, 351 (זע אויך ייִדישער
 רעטונג־קאָמיטעט אין לעמבערג), סאַמבאַר,
 פּשעמישל 67, קאַליש 67, 78, 351, קעליץ
 67, 351, קראַקע 67; בשעת דער מלחמה
 מיט דער באַלשעוויקעס: אין 115 שטעט
 צווישן יולי—אויגוסט 1919 און 964 פּאַג־
 ראַמען אין הונדערטער שטעט צווישן אַפּריל
 1919 — דעצעמבער 1920; ווילנע 70—72,

אין 1922)

סימאַר, דייוויד 215, 216
 סינאַי 310
 סירקין־בערנשטיין, ד״ר סאַניאַ 91
 סלאַבאַדקער ישיבה 181
 סלאַוואַי־סקלאַדקאָוסקי, פרעמיער־מיניסטער
 פעליציאַן 82
 סלאַנים 395
 „סמבטיון“ 225
 סנה, משה 86, 182—184, 301, 338—340
 ס. ס. (זע אומאַפּהענגיקע פּאַרטיי)
 סעגאַל, יעקב 369, 370
 סעגאַלאַוויטש, זוסמאַן 245, 249, 255—256,
 258, 262, 263, 297, 364, 380, 425
 סעגאַלאַוויטש, קלאַראַ 255
 סעלים, מ. (זע בערענהאַלץ, מאיר)
 ספּאַלאַ 378
 ספּעקטאַר, מדרכי 28, 361
 „ספינקס“, פּילם־אַטעליע 164
 ספרדישע יידן 172, 388
 סקאַרושיסקאַ, נאַצי־לאַגער 204
 סקוואַרטשינסקי, גענעראַל סטאַניסלאַוו 97
 סקוועל (סקאַלאַ) 389

ע

עבנער, מאיר 232—233, 426
 עדלין, וויליאם 196
 „עזאול“, קליינקונסט־טעאַטער 174, 225
 „עיתונות יהודית שהיתה“ 17
 יעכר־פעסטונג 304
 עלבוים, משה 225
 „על המשמר“ 14, 40, 108, 111, 171
 עליה קיין ארץ־ישראל 97, 112
 עלילת־דם (זע בייליס־פּראַצעס)
 עמאַנציפּאַציע פון פרויען 243, 264
 „עמיגדירעקט“ („פּאַראַייניקטער קאָמיטעט
 פאַר דער ייִדישער עמיגראַציע“) 99
 „עמעס“, מאַסקווע 41
 ענגלאַנד, ענגלישע רעגירונג (ענגלענדער) 76,

זשעשאָווער 72, זשעשאָווער ראיאָן 70, נאָווי-
דוואַר 72, פינסק 122—123, 351—352, קאַל-
בושעווער און ראָפשיצער ראיאָנען 70, (זע
אויך יידן אַרויסגעוואָרפן פון לויפנדיקע
צוגן, בערד און פאות געשניטן . . . , זעלנער
מאָכן זיך לוסטיק און לוטוואָו); פאַר דער
צווייטער וועלט-מלחמה: אַסטראָו-מאַזאַ-
וויצעק 352—353, בריסק 78, 79—80, טשענ-
סטאַכאָו 78, מינסק-מאַזאַוויצעק 78, 79,
פשיטיק 78, 79 (זע אויך „יידן אַליין שולדיק
אין די פאַגראַמען“ און זײַ 322—323);
פאַגראַמען פאַרשוויגן 13, 67, 72, 95, 117—
118, 129—130, 323; פאַגראַמשטיקעס ווי
„מאַרטירערס“ 79; פראַטעסטן קעגן פאַגראַ-
מען 80, 180; פראַצעס פאַר דרוקן פאַגראַם-
באַריכטן (זע „היינט“ פראַצעסן אין פרייען
פוילן); פיקטיווע נעמען פאַר פאַגראַמען
122
— אין צאַרישן רוסלאַנד 55 (זע אויך גיר-
שים און פאַגראַמען בעת דער ערטער וועלט-
מלחמה)
אין רומעניע 310
דייטשישער פאַגראַם אין קאַליש אין 1914
63, 62
פאַדלישעווסקי, אברהם 137, 354, 425
„פאַזנאַנטשיקעס“ 77
פאַזנאַנסקי, דײַר שמואל 175
פאַט, יעקב, 63
„פאַליאַקן פון משה גלויבן“ (זע אסימילאַ
טאַרן . . . „משהס גלויבן“, „יאַהודים, פאַ-
לאַגזירטע“)
פאַליטישע פראַצעסן אין רוסלאַנד 1919—1921
231
פאַליטישע שול פאַר יידישע פאַרטיי-פירערס
358
פאַלעסטינע-אַמט אין וואַרשע 311
„פאַלעסטינישע פריינד פון פעלקערבונד“ 97
98—
„פאַנסטוואָ וו פאַנסטוויצע“ (אַ מלוכה אין אַ

מלוכה) 78
פאַסטערנאַק, מאַריאַ 272, 273
פאַסטקאַלסקי, פראַנצישעק 369—370
פאַפיערניקאָו, יוסף 258
„פאַציפיקאַציע“ פון די אוקראַינער 69, 143
פאַריז 31, 32, 33, 35, 41, 98, 99, 212,
235, 369
„פאַריזער היינט“ 31—35, 424
„פאַריזער מאַרגענבלאַט“ 33
פאַרלאַמענטאַרישער קלוב ביים צייטווייליקן
יידישן נאַציאָנאַל-ראַט 77, 119, 120, 199
פויליש-סאַוועטישע שלום-אונטערהאַנדלונגען
אין ריגע 186
פוילישע אַדמיניסטראַציע ווערט „יידנריין“
96; — וויסנשאַפטלעכע אַקאַדעמיע 94; —
טעלעגראַפן אַגענטור (פאַט) 191, 276; —
מלוכה-גרענעצן 143; — סאַציאַליסטישע
פאַרטיי (פ. פ. ס.) 10, 72, 75, 77, 78, 81;
— קאַנסטיטוציע 138, 139; — רעגירונג
וואַרפט אַן רעליגיעזן קהילה-סטאַטוס 65;
— רעגירונג פאַדערט אַ קאַנפערענץ צו לעזן
די יידן-פראַגע 97; — רעגירונג פאַרבאַט
מגלה-סוד זיין וועגן עליה ב' 312;
פוילן וואַרפט זיך אין היטלערס אַרעמס 95
פוילן ווערט ראַסיסטיש 86, 105, 315
„פוילן פאַר פאַליאַקן“ 69 (זע אויך אַנטיסע-
מיטישע זידלערערייען, לאַזונגען)
„פולקאָוויקעס“ 89, 93, 94
„פועלי-ציון-התאחדות 33, 111, 115, 210,
215, 228
„פועלי-ציון“ לינקע 202, 359
פילסודסקי, יוזעף, מאַרשאַל 89, 93, 94, 127,
144, 183, 230, 369, 375
פינסק 71, 72, 122—123, 314, 316, 351, 352,
394
פיעטזשאַק, מיכאַל 312
פיעטרושאַק שמה-בונעם 174—180, 298, 367,
385—386
פיעטריקאָו (פיעטריקאָו-טריבונאַלסקי) 378

- פיעראווסקאָיא, סאַפּיאַ 398
 „פּיקאַדילי“, רעסטאָראַן 187, 279
 פּיקער, שלמה 212
 פּלאַטניק, זלמן 203—204
 פּלאַצק 135, 157, 230
 „פּלאַצק, בלעטלעך געשיכטע“ . . . 157
 „פּנקס פּאַר דער געשיכטע פּון ווילנע . . .“ 71
 „פּנקס פּאַר דער פּאַרשונג פּון דער ייִדישער
 ליטעראַטור און פּרעסע“ . . . (באַנד 3) 17
 פעטליראָ, סעמיאַן, אַטאַמאַן 33, 123
 פעטערבורג 29, 212, 231, 264, 383
 פעטראַגראַד 136
 „פעטראַגראַדער טאַגעבלאַט“ 207
 פעטראַפּאָולאָוסקער פעסטונג 398
 פעקער, ד״ר מאיר 242
 פּערעלמאַן (צייטונג־אַגענט) 393
 פ. פ. ס. (זע פּוילישע סאַציאַליסטישע פּאַרטיי)
 פּראַג 215, 292
 פּראַגער, משה (זע מאַרק, משה)
 פּראָוואַלסקי, אברהם 236, 293
 „פּראַטאַקאַלן פּון זקני ציון“ 89
 פּראָנאַיטיס, יוסטין, גלח 89
 „פּראַסטע מענטשן“ 219, 253
 פּראַפעסיאָנעלע פּאַראַיינען 369
 פּראַצעסן פּאַר „באַליידיקן דאַס פּוילישע
 פּאַלק“ 323
 פּראַצעסן פּון „היינט“ (זע „היינט־פּראַצעסן)
 פּרושקאָוו 156
 „פּריווילענסקי קראַי“ 50
 פּרילוצקי, נח 33, 64, 65, 118, 321, 380
 פּרילוצקי, צבי 28, 118, 146, 318, 319, 382
 פּריסטאָר, אַלעקסאַנדער פּולקאַוויק, פּרעזי־
 דענט פּון סענאַט 89
 פּריסטאָר יאַנינאַ, דעפּוטאַטין 89
 פּרץ, יצחק־לייבוש 46, 48, 246—249, 253, 399
 400
 פּשיגאַדאַ, ד״ר מ. 370, 371
 פּשיטיק 78, 79
- פּשעמישל 67
 פּ פּאָגעלמאַן, פ. 425
 פּאַדימאַן, יוסף ד״ר 32
 „פּאַלאַנגאַ“ 322
 פּאַמיליען־ביבליאָטעק 425
 „פּאַלקיסטין“, „פּאַלקספּאַרטיי“ 63—64, 65, 161,
 380
 פּאַלקס־אוינווערסיטעט (זע האַנדביכער פּאַר
 זעלבסט־בילדונג)
 „פּאַסישע צייטונג“ 211
 פּאַראַיין פּון האַנדלס־וואַיאַזשערן (רייזנדע
 האַנדלס־אַגענטן) 57, 168, 357—359
 פּאַראַיין פּון ייִדישע סטודענטן־מעדיקערס 86
 פּאַראַיין פּון ייִדישע צייטונג־פּאַרקויפּערס 94
 פּאַראַרעמונג פּון דער ייִדישער באַפעלקערונג
 83, 232 (זע אויך עקאָנאָמישע אויסראַטונג־
 פּאַליטיק)
 פּאַרבאַ, אַלכסנדר 245, 258, 264—265, 278
 „פּאַרבאַנד פּון פּוילישע יידן“, ניו־יאָרק 386
 פּאַרבעראַוויטש, יצחק (זע „אורקע נאַכאַל־
 ניק“)
 פּאַרבשטיין, העשל, דעפּוטאַט 81, 160, 354—
 426, 425, 355
 „פּאַרווערטס“ ניו־יאָרק 30, 62, 151, 186, 202,
 218, 220, 222, 226, 304, 366, 379, 384, 386
 פּאַרשטענדיקונג מיט די פּוילישע פּאַרטייען 65
 „פּון ארבע פּנות העולם“ 161; „פּון ביכער־
 טיש“ 248—249; „פּון דער ביכער־וועלט“
 250, 258; „פּון וואַרשעווער לעבן“ 159;
 „פּון טאַג צו טאַג“ 168, 170, 357; „פּון
 ייִדישע שטעט און שטעטלעך“ 218; „פּון
 נאַענטן עבר“ (באַנד 2) 17, 147, 165, 199,
 246, 292, 317; „פּון שבת צו שבת“ 137—
 138
 פּוקס ד״ר ל. 426
 פּוקס, חיים־לייב 258
 פּייגנבוים, יהושע (ש) 227

פראנק, ניסן 32
 פראנקפורטער ארטאדאקסן (רבנים) 64—65,
 66
 פראנקרייך, פראנצויזישע רעגירונג 33, 34, 98,
 99, 215,
 פראסטיק, משה 233
 פרוג, שמעון-שמואל 245, 361
 פרויען-עמאנציפאציע 264 (זע אויך ראקאו-
 סקי, פועה און שטיין, רחל)
 פרידמאן, פיליפ 83, 85, 239
 פרידענשטיין, אהרן 227
 פרייד, מ. י. 426
 „פריילאנד“ 231
 „פרימארגן“, ריגע 366
 פרישמאן, דוד 158—159, 245, 361—363,
 „פרעמדע“ 118
 פרענק, עזריאל-נתן 236—237, 425

פייגענבוים, לעאן 369, 370
 פייגענבערג, רחל 213
 פיינבערג, נתן 98
 פיינמעסער, רפאל, שאכמייסטער 203
 פיינקינד, משה, נתן, שלמה 204
 פינאנץ-אינדוסטריעלע און האנדלס-אינסטי-
 טוציעס אין וואַרשע 431
 פינקעל, אליעזר-דוד 161
 פינקעלשטיין, אלעקסאנדער 47, 283
 פינקעלשטיין, חיים 78, 126, 129, 138, 155—
 156, 193, 194, 199, 275, 296, 297, 309,
 310, 318—319, 324, 347, 363, 374, 41
 פינקעלשטיין, חיים (הענריק) 164
 פינקעלשטיין, יוכבד 20
 פינקעלשטיין, יעקב-בער (בערטשע) 278
 פינקעלשטיין, משה 306
 פינקעלשטיין, נח, 25, 32, 36, 43, 44, 45—
 46, 47—48, 234, 278, 306, 333, 351, 354,
 355, 392, 411
 פינקעלשטיין, נחמיה 25, 43, 44, 45, 46, 129,
 158, 188, 212, 245, 278, 279, 333, 352, 411

צ

צאנז, מרדכי 371; — דאָראַ 371
 צביון (זע האַפּמאַן, ד"ר בן-ציון)
 צדיקים און חסידים (זע חסידים און צדיקים)
 צוואַנג-זונטיק-רו (זע זונטאַג-רו)
 צוקער, שלמה 270—271, 296, 328, 389
 צוקערמאַן, ברוך 115—116
 ציוניזם, ציוניסטישע באַוועגונג, ציוניסטן 12,
 13, 14—15, 24, 26, 45, 51, 57, 63, 66,
 108, 148—150, 154, 192, 228, 229, 231,
 232, 234—236, 292, 293—294, 334; פאַר-
 באַטן אין צאַרישן רוסלאַנד 136; פראַפּאַ-
 גאַנדע און אַקציעס קעגן ציוניזם און דער
 ציוניסטישער באַוועגונג 25, 161, 321; סאַ-
 וועטישע דיִווערסיעס קעגן ציוניזם און קאַ-
 פיטלעך 5 און 20
 ציוניסטישע קאַנגרעסן: דער 1טער 45, 47,
 243, 333; דער 2טער 234; דער 11טער
 192; דער 13טער 107—108; דער 14טער
 373; דער 16טער 110; דער 18טער 145;

400 „טוריסטן“ קיין ארץ ישראל אויף אַ
 קאַלעקטיוון פאַס 312 (זע אויך „היינט“,
 נייע אויפֿטוען-עקסקורסיעס קיין ארץ-ישראל
 און אַנטייל אין עליה ב' און „אַלט-ניי“,
 געזעלשאַפֿטלעכע איניציאַטיוועס-אַנטייל אין
 עליה ב')
 פירסטענבערג, ש. 426
 פישמאַן, יעקב 426
 פלאַקסער, מנחם 138, 316
 „פעדעראַציע פון פריינד פון פעלקערבונד“ 97
 פעדערמאַן, רפאל 141
 פעלדמאַן, ד"ר ש. 425
 פעלדשטיין, משה 425
 פעלדשטיין, משה-גרשון 218—219
 פעלקערבונד 116, 186, 366, 367
 פערבער, ד"ר ב. 425
 פראַנץ-יאַזעף, עסטרייך-אונגאַרישער קייזער
 (זע „מלך חסד“ — קיר"ה) 144, 254, 266

- דער 20טער 113 ; דער 21טער 324—325
 ציוניסטישע פאָרן 15, 176, 321, 325
 „ציון פרעסע בולעטין“, ניו יארק 209
 צייטונג-אַגענטן (פאַרקויפערס, פאַרשפריי-
 טערס, קאַנטאַרן) 382—383, 392—393
 צייטלין, אהרן (1898—1973) 160
 צייטלין הלל (1872—1942), 158, 159—160
 צינצינאַטוס, אהרן-שלמה 208
 „צירוליק וואַרשאַווסקי“, וואַרשע 226
 „צישאַ“־שולן 285
 צמח, ש. 424
 צעגראַווסקי, ב. (זע גינסבערג, בן-ציון)
 „צעירי-ציון“ 187, 193, 232, 235, 237
 צעלמיסטרער (צייטונג-פאַרקויפער) 392
 צענזאָר (צענזאָרן) : דייטשישער 403, 404 ;
 פוילישער 124, 128, 129 ; פראַנצויזישער
 (מיליטערישער) 33
 צענזור : דייטשישע 62—63 ; פוילישע 13, 26,
 70, 72, 84, 95, 102, 123, 124, 128, 323
 (זע אויך קאַפיטל 6) ; צאַרישע 61—62, 350,
 354 ; רומענישע 309
 צענטאַס 244
 צענטראַל פאַרלאַג 216
 צענטראַלער ציוניסטישער האַנדווערקער-פאַר-
 באַנד 293
 צפנת, אהרן (זע פרידענשטיין, אהרן)
- ק**
 קאַאָפּעראַטיוון, ייִדישע 11, 94, 236, 293 ;
 פוילישע 82
 קאַגאַן, מאַרעק 320—321
 קאַגאַנאַווסקי אפריים 253—254
 קאַהאַן, אב. 30, 385, 426
 קאַהאַן, לאַזאַר 64
 קאַהן, אַשר 426
 קאַהן, ראַבינער ד״ר פנחס 64
 קאַוואַלסקי סטאַניסלאַוו, תפיסה-פסיכאָלאָג 257
 קאַוונע 366
 קאַווקאַז 255
 קאַזאַבלאַנקאַ 33
 קאַזשימיעזש 249, 255, 324
 קאַטין 300
 קאַטש, קורט 213
 „קאַלאַ פאַלסקע“ 50
 קאַלאַמיי 389
 קאַלאַניאַציע-פלאַן אין קרים (זע סאַוועטישע
 דיאָוערסיעס קעגן ציוניזם)
 קאַליש 62, 63, 67, 71, 78, 351, 401, 402
 „קאַלענדאַר-וויצן“ 217
 קאַלקשטיין, יהודה 426
 קאַמוניסטן 57
 קאַמי, סאַוועט-רוסלאַנד 298
 קאַמינסקי, אברהם-יצחק 281
 קאַמינסקי, אַסתר-רחל 281
 קאַמינער, פ. 425
 קאַמי-פאַראַיין (זע פאַראַיין פון האַנדלס-וואַ-
 יאַזערן)
 קאַמף מיט דער „רויטער“ אַסימילאַציע 57—
 58, מיט דער „שוואַרצער אַסימילאַציע 56—
 57 ; קאַמף פאַר ייִדישע רעכט 130—131 (זע
 אויך בירגערעכט און וואַלן צום פוילישן
 פאַרלאַמענט)
 קאַן, הענער 174
 קאַנגרעס-פוילן 50, 56, 61
 קאַנטאַר, יהודה-לייב 361
 קאַנסטאַנטינאַפּאַל (איסטאַמבול) 235
 קאַסמאַן, אבא 382, 383
 קאַפּלאַן אליעזר 324—325
 קאַץ, פנחס 223—224, 206
 קאַץ, פולקאַוויק, אַדאַם 95
 קאַצענעלסאַן, יצחק 149—150, 258, 300
 קאַקאַווסקי, קאַרדינאַל, אַלעקסאַנדער 302
 קאַראַל דער ערשטער, רומענישער קעניג 310
 קאַראַל דער צווייטער, רומענישער קעניג (זע
 מאַדאַם לופעסקו . . .) 309—310
 קאַראַלניק, אברהם ד״ר 233, 371
 קאַריקאַטורן 227, 254
 קאַרלינער רבינס משמש 394

- קארלעבאך הרב אפרים 181
קארלעבאך, ד"ר עזריאל 64, 180—182, 300
367—363
קארלעבאך, עמנואל ד"ר ראבינער 64, 364, 367
קארפאטן-יידן 254
קהלה-ראט ווארשע (זע ווארשע — די קהלה-
פארוואלטונג . . .)
קהלת (ז"א) 292
קובאוויצקי, אריה ד"ר 426
קוזמיר (זע קאזשימיעזש)
קוטשער, דוד-בער 199, 206, 219, 224, 299,
380
קויבשעוו, פוילישע אמבאסאדע אין 198
קוכאזשעווסקי, פראפעסאר יאן 52, 175, 233,
354—353
„קולטורא“, פאריז 104
„קול-ישראל“, ראדיא-סטאציע, ירושלים 215
„קול ציון לגולה“, ירושלים 227, 298
קופערשטאק, מ. 289
קוק, הרב אברהם-יצחק 181, 364
„קורות“, תל-אביב 163, 372
„קורייער פאלסקי“, ווארשע 393
קידוש השם, א ספר וועגן דינים 379
קייזמאן, אברהם 289
קיסר ירום הודו (קיר"ה) (זע „מלך חסד“)
קיפניס, מנחם 220—223, 275, 377, 390
קלארמאן, יוסף 380
קלוב פון יידישע סיים-דעפוטאטן (זע פאר-
לאמענטארישער קלוב ביים צייטווייליקן
יידישן נאציאנאל-ראט)
קלויזנער, יוסף ד"ר 300, 302
קלומעל, מאיר ד"ר 355, 425
קליינאווי, געהיימראט, שעף פון דער דייטשי-
שער פרעסע-פארוואלטונג (בעת דער ערש-
טער וועלט-מלחמה) 402, 403, 404
קליינבוים, משה (זע סנה, משה)
קליינלערער, ד"ר דוד 213
קליינמאן, אברהם 138, 192, 193—194
קליינקונסט-טעאטערס 174, 225
- קלינאווי, ישעיה ד"ר 213, 364
קלעמאנסא, זשארוזש 37
קנאי, א. (זע גרינבוים, יצחק)
קעגענווארט-ארבעט 133, 138
קעגנערס פון זיער כלל ישראל פאליטיק, פון
די יידישע נאציאנאלע אספיראציעס (זע
אויך אסימילאטארן)
קעליץ 53—54, 67, 210, 351, 356, 357, 406
קעמפנער, סטאניסלאוו 57
קעניג, לעא 212
קענער, יעקב 202
קעסטין, ליפע 217
קערנער, משה, סענאטאר אינזש' 425, 426
קערענסקי, אלעקסאנדער 351
קראמאזש, מ. 289
קראמארסקי, ישראל 283
קראנגאלד, שמעון 236, 279
קראקע, 67, 97, 153
קרוק, יוסף ד"ר 141, 233—234, 281, 368—
372
קרוק רעיה ד"ר (אירענע) 371, 372, 397
קרייקערמאן, מאטל 413
קרים, יידישע קאלאניזאציע אויף (זע סאווע-
טישע דיווערסיעס קעגן ציוניזם)
קרימער מלחמה 234
קרינסקי, מאגנוס 137
קרינקער רב (זע מישקאווסקי, הרב חזקיהו-
יוסף)
„קריסטאלנאכט“ 100
„קרו היסוד“ 324
קרעמער, אהרן 32
קרעמער, בנימין 35, 259, 260
קרעמער, מערי 35
„קשיאנזשקא“, פוילישער מלוכישער פארלאג,
ווארשע 41
- ר**
ראבאן, ישראל 256
ראבינסאן, ד"ר יעקב 19, 193

- רוזשעווסקי, לאדזשער סטאראסטע 404
- רויזמאן, יצחק 203
- רויטבערג, יוסף 207
- „רוך“, מאַנאַפּאַל אויף צייטונג-פאַרקויף 93—94
- רומעניע 308—311, 368; „היינט“ פאַרבאַטן 309; ספּעציעלע אויסגאַבע פאַר — 320; (זע אויך פאַגראַמען, אַנפּאַלן... — אין רומעניע)
- רון, משה (זע דאַנציגערקראַן, משה)
- רוסיש-ראַווע (זע ראַווע רוסקאַ)
- רוסישע יידן אין פּוילן 229 (זע אויך „ליטוואַ-קעס“)
- רוסלאַנד (אין 1932) 365
- רוסעצקי, זעליג 236
- ריאָ דע זשאַנעיראַ 18
- רייזנדע האַנדלס-אַגענטן (זע פאַראיינ פון האַנדלס-וואַיאַזשאַרן)
- רייזנדע קאַרעספּאַנדענטן (זע „היינט“ — רייזנדע קאַרעספּאַנדענטן)
- רייזען, אברהם 245
- רייזען, זלמן 377
- רייזען, שרה 245
- רייזעס קיין ארץ-ישראל (זע „היינט“ נייע אויפטוען, עקסקורסיעס קיין ארץ-ישראל)
- רייך, לעאַן, ד״ר סיים-דעפּוטאַט 143, 144, 425
- ריינעס, יצחק-יעקב הרב 209, 214, 381
- ריינערמאַן (צייטונג-אַגענט) 392
- רייס, אַנשלאַ אינזש' 68, 426
- רייזן, ב. ח. 256
- ריישע (זע זשעשאַוו)
- רינגעל, מיכאל, ד״ר סענאַטאָר 269, 274, 342, 426, 425
- רינגעלבלום, עמנואל, ד״ר 72, 170, 223, 237, 370
- רינד, ל. 289
- רינדערמאַן, אברהם 200—201
- „ריעטש“, מאַסקווע 221
- ר' לייזער (זע בריסקער מגיד)
- ראַדאַם 210
- „ראַדיאַן“ (זע איינהאַרן, אהרן)
- ראַוואַ-רוסקאַ (רוסיש ראַווע) 268, 389
- ראַוויטש, מלך 249
- ראַוונע 210
- ראַוואַדאַוו 389
- „ראַוווי“ 88
- ראַזניקין (צייטונג-אַגענט) 393
- ראַזמאַרין, הענריק ד״ר, סיים-דעפּוטאַט 336, 426, 425
- ראַזענבלאַט, יעזשי ד״ר, סיים-דעפּוטאַט 384, 426, 425
- ראַזענבלאַט, צבי 111
- ראַזענבערג, שלמה 298
- ראַזענהעק, ש. 425
- ראַזענטאַל, ב. 425
- ראַזענטאַל, ליפּמאַן 45, 234—235
- ראַזענמאַן, הרב ד״ר ג. 426
- ראַזענפעלד, מאַריס 425
- ראַזענשטיין, ה. ד. 424
- ראַזענשטיין, שמואל 208
- ראַטעל, מ. 413
- ראַטענשטרייך, פּישל, סענאַטאָר 83
- ראַטעפלד, וו. אַדוו' 426
- ראַכמאַן, יונה 289
- ראַלעשיצע 356
- ראַמאַנען אין העפּטן 424
- ראַסנער, חיים, סיים-דעפּוטאַט 425
- ראַסעל, בערטראַנד 369
- ראַפּאַפּאַרט, נתן 299
- ראַקאווסקי, פּועה 243, 244
- ראשון לציון, 382
- רבנים-צוזאַמענפאַר, דער ערשטער אין רוס-לאַנד 29
- רובינשטיין, הרב יצחק 426, 425
- רודי, מלך 369, 370
- רודניצקי, עוגעניוש 94
- רוזשאַנסקי, יאַצעק, פּולקאַוויק (זע גאַלד-בערג, יוסף)

- ריקליס, אהרן-לוי (זי ליריק, א. ס.)
 רמב"ם-פייערונגען אין קארדאווא 212
 „רעווטריבונגאל“ 231
 רעוויזיאניסטישע פארטיי, רעוויזיאניסטן 111,
 129, 261, 318, 319, 320, 324
 רעטונג-קאמיטעט אין לעמבערג, מעמאריאל
 פון 68
 רעמבא, אייזיק 163
 רעצענזיעס: מוויקאלישע 223; פון דער יידי-
 שע בינע 169; פון יידישע קונסט-אויסשטע-
 לונגען 202; פון פוילישן טעאטער 173;
 פון ראדיא-קאנצערטן 203
- ש**
- „שאבאטוועקעס“ 297
 שאך-קאנקורסן 203
 שאקאוויטש אברהם-לייב (בן אביגדור) 66
 שאפירא, הרב חיים 230
 שאפירא, הרב מאיר 378
 שאפירא, יצחק 161—163
 שאפאר, רפאל 324
 שאר, משה, הרב, סענאטאר ד"ר 425
 שארפ, ס. ל. פראפעסאר (שווערדשארף) 20,
 123, 195—197, 349
 שארית-הפליטה 23, 115
 שאשקעס, ד"ר חיים 216
 שאשקעס נאדיא 216
 שבת-יום-טובדיקע יידן 48
 שוואלבע, נתן 138, 186—188
 שווארצבארד, שלום 33
 שווארצבארד, איגנאצי 321, 340
 „שווארצע יידעלעך“ 216, 365
 שוויגער דוב (בערעלע) 205
 שוויגער, יואל 204—205
 שווינדזוכט ביי יידן 242
 שווערדשארף, שמואל-לייב (זע שארפ, פרא-
 פעסאר ס. ל.)
 שולמאן, אברהם 219
 שולצ, רעסטאראציע“ 299
- שול פאר יידישע דינסטמיידלעך 91
 „שול-קולט“ (שול-און קולטור-פארבאנד) 40,
 284—286
 שומאכער, ישראל 225—226
 „שטיבלעך“-מענטשן 360
 שטייגער, סטאניסלאוו (שלמה) 272
 שטייגער-פראצעס 15, 267 (זע אויך קאפיטל
 16)
 שטיין, לעאן 244
 שטיין, רחל, 244, 425
 שטיינבאק, דניאל 128—129
 שטיינוואקס, פנחס 209
 שטיינאפיר, ישראל-גדליה 209—210
 שטערן ישראל 327, 407—408
 שטערנבערג, נ. 258
 שטשיפארנע, מיליטערישער לאגער 17, 76
 שיון, חיים 426
 שיון, י. 426
 שימין, בנימין 216
 שימין, דוד (שים) (זע סימאר דייוויד)
 „שימינס גרויסע וועלט-ביבליאטעק“ 216
 שימעל, משה 258
 שימקעוויטש, ד"ר שמואל 129
 שיפער, יצחק, ד"ר 237—238, 425, 426
 שירמאן, אלטער 212
 שלום-עליכם 245—246, 303, 361, 399, 400,
 425
 שמחוני, יעקב, ד"ר 285
 שמיגלי-רידן, מארשאל 94, 322
 „שמענדריקעס“ 255, 297
 שניאור, זלמן 33
 שניאור, משה, שניאורס פאלקס-כאָר 279
 שניידערמאן, שמואל-לייב 215—216
 שעדלעצקי, אפרים 298
 שעכטמאן, ד"ר יוסף 305, 317, 318
 שענקעוויטש, הענריק 405
 שעסקין, מיראן 318—319
 שעפנער, ברוך 62, 151—152
 שפאנישער בירגער-קריג 215

תדהר, דוד 304
„תורה-טרייע“ צייטונג (זע „דאס יודישע
וואָרט, וואַרשע)
„תורה, סחורה און געפּוצטע שטיוול“ 342
„תּוּשִׁיָּה פּאַרלאַג 66
תּחוּם־המוֹשֵׁב 24, 28
„תּחֲכּוּמֵי“, ראַבינער־סעמינאַר 238
תּל־אַבִּיב 14, 17, 32, 97, 111, 154, 166, 182,
210, 230, 231, 256, 297, 304, 372, 379
תּקִיפִים פּוֹן „גערער הויף“ 373 (זע אויך אַסי־
מילאַטאַריש־חסידישע חבּרותא און חסידים
און צדיקים)
„תּרגוּם־בלאַט“ (זע „אידישעס טאַגעבלאַט“)

שפּיגעל, שמעון 188—189, 427
שפּיוואַק, ליפּע (זע סיביריאַקאָו לעוו)
„שער־ציון“־ביבליאָטעק, תּל־אַבִּיב 5
„שער־ציון“־שול, וואַרשע 260
שערעשאַווסקי, רפּאל 426
שערעשווסקיס פּאַפּיראַסן־פּאַבריק, גראַדנע
290
„שרייבער און ביכער“ 160
שרייבער, ל. (זע יאַקובאַוויטש, א. ל.)
שתּדלנות 9, 115, 132 (זע אויך אַסימילאַ־
טאַרן...)

ת

תּאומים, דוד (זע „דער חסיד“)

באמעריקע דרוק-פעלערן

זייט 17 שורה 13 פון אויבן דארף זיין מאטעריאל אנשטאט מאטריאל	
" 44 " 8 פון אונטן דארף זיין פון אנשטאט פון	
" 47 " 11 פון אויבן דארף זיין שטערבלעך אנשטאט שטרעבלעך	
" 55 " 13 פון אונטן דארף זיך לייענען:	
היינט און פון די יידישע צייטונגען בכלל. ער איז געווען א גאר אנגעזעענער	
שרייבער פאר דעם ייִדנפרעסערישן ענדעקוישן ברוקבלעטל „רווא גראשע“.	
" 57 " 6 פון אויבן דארף זיין (1851—1939) אנשטאט (1885—1954)	
" 60 " 3 פון אויבן דארף זיין 1890—1953 אנשטאט 1890—1935	
" 69 " 8 פון אונטן דארף זיין נאציאנאליטעטן אנשטאט נאציאליטעטן	
" 80 " 18 פון אונטן דארף זיין לאזונג אנשטאט לאזונג	
" 89 אין דער לעצטער שורה דארף זיין:	
„דער אמת וועגן דער פשרער שחיטה אנשטאט „די שחיטה אין ליכט פון	
תנ"ך און תלמוד“	
" 144 " 15 פון אויבן דארף זיין „מלך חסד“ אנשטאט „מלך חסיד“	
" 216 ביים סוף איז ארויסגעפאלן דער לעצטער פאראגראף:	
מ. דינאל און ד"ר שמואל מארגנשעם, ביידע פובליציסטן און רעדאקטארן	
פון „דער טאג“ אין ניו-יארק, פלעגן צושיקן קארעספאנדענציעס וועגן דעם	
ייִדישן ייִשוב אין אמעריקע.	
" 225 " 17 פון אויבן דארף זיין פריוואטע אנשטאט פריוואטע	
" 228 " 6—7 פון אויבן דארף זיין טאקטיק אנשטאט טאקטיק	
" 266 " 21 פון אויבן דארף זיין „מלך חסד“ אנשטאט „מלך חסיד“	
" 267 " 17 " " " " בוראקראטישן אנשטאט בוראקראטישן	
" 295 " 5 " " " " מאטעריאל אנשטאט מאטריאל	
" 306 " 10 " " " " אינטעוויניק אנשטאט אינטעוויניק	
" 306 " 20 " " " " (1903—1943) אנשטאט (1803—1943)	
" 339 ערשטע שורה פון אויבן דארף זיין דראמאטישן אנשטאט דראמאטישן	
" 336 שורה 8 פון אונטן דארף זיין מארגנוליס אנשטאט מארגנאליס	
" 337 שורה 20 פון אויבן דארף זיין פלעגט אנשטאט פלעגט פלעגט	
" 338 לעצטע שורה דארף זיין מיט אים אנשטאט אים מיט	
" 408 נאך דער ערשטער שורה פון אויבן איז ארויסגעפאלן די שורה:	
אונדזער פרייד איז אין גלות,	
" 413 צווייטע שורה דארף זיין חנה לעבענבוים אנשטאט א. לעבענבוים	

אינהאלט

5	געווידמעט דער צייטונג „היינט“
7	אלה תולדות „היינט“
ערשטער טייל — געשיכטע	
23	קאפיטל 1. די וואס האבן געלייגט דעם יסוד:
27	שמואל-יעקב יאצקאן
38	אברהם גאלדבערג
42	אהרן גאוועז
43	די ברידער נח און נחמיה פינקעלשטיין
	קאפיטל 2. די ערשטע ראנגלענישן
49	(א) די יאגעלא-וואלן
56	(ב) דער קאמף מיט דער „שווארצער“ און „רויטער“ אסימילאציע
61	קאפיטל 3. די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה
	קאפיטל 4. די רדיפות אויף יידן אין באפרייטן פוילן
67	(א) פיזישער טעראר
80	(ב) ווירטשאפטלעכע אויסראטונג
84	(ג) נגישות קעגן דער יידישער אינטעליגענץ
87	(ד) די העצע קעגן דער פשערער שחיטה
	(ה) דער נישט-אויסגעפירטער פלאן צו פארקאפן
93	די יידישע פרעסע
95	(ו) פוילן ווערט ראסיסטיש
	(ז) מאדאגאסקאר געפלאנט ווי אן ארט פאר דער יידישער
98	צוואנג-עמיגראציע פון פוילן
100	(ח) די זבאנשיין-טראגעדיע
	קאפיטל 5. „היינט“ און די תוכיקע וויפוחים אין דער יידישער וועלט
106	צווישן ביידע וועלט מלחמות
	(א) די אויסברייטערונג פון דער יידישער אגענץ
107	פאר ארץ-ישראל
111	(ב) העברה (טראנספער) און די ארלאזאראוו-טראגעדיע
113	(ג) דער פארשלאג וועגן דער חלוקה פון ארץ-ישראל
115	(ד) די חלוקי-דעות וועגן שאפן דעם יידישן וועלט-קאנגרעס

- 117 קאפיטל 6. דער געראנגל פון „היינט“ מיט די פוילישע רעגירונגען
 קאפיטל 7. „היינט“, יצחק גרינבוים און די יידישע פאליטיק אין פוילן
 (א) די וואל-קאמפאניע פון בלאק פון די נאציאנאלע
 138 מינדערהייטן
 142 (ב) דער בלבול-המחות וועגן דער „אוגאדע“
 קאפיטל 8. „די גרויסע דריי“ אין דער „היינט-משפחה
 146 משה יוסטמאן — ב. יאשוואן
 152 ד"ר יהושע טהאן
 154 נחום סאקאלאוו
 158 קאפיטל 9. די „היינט“-משפחה
 190 קאפיטל 10. דער אפאראט פאר איינשאפן נייעס
 192 (א) די פארלאמענטארישע קארעספאנדענטן
 199 (ב) די רעפארטערן
 206 (ג) „די ליבע פראווינץ“
 211 די אויסלענדישע קארעספאנדענטן
 213 (ה) די רייזדע קארעספאנדענטן
 217 קאפיטל 11. הומאר און סאטירע
 228 קאפיטל 12. די נישט-שטענדיקע מיטארבעטערס
 236 היסטאריקערס
 239 דאקטוירים
 243 פרויען
 245 קאפיטל 13. שיינע ליטעראטור: שרייבערס און ביכער
 259 קאפיטל 14. די קארעקטארן
 266 קאפיטל 15. „היינט“ אין גאליציע
 272 קאפיטל 16. דער שטייגער-פראצעס
 277 קאפיטל 17. „די אינסטיטוציע כלאדנע 8“
 287 קאפיטל 18. די יובילייען: 1908—1928 און 1908—1938
 292 קאפיטל 19. די תקופה פון „אלט-ניי“
 314 קאפיטל 20. ד"ר יהושע גאטליב און זאב זשאבאטינסקי פארלאזן דעם „היינט“
 322 קאפיטל 21. זומער 1939
 326 קאפיטל 22. די לעצטע טעג פון „היינט“
 צווייטער טייל — זכרונות און אפשטאנונגען
 333 א. גאלדבערג. די אנטשטייונג און דער וועג פון „היינט“
 335 א. אינהארן. נאך דרייסיק יאר...
 338 ד"ר מ. קליינבוים. אונזער יידישע צייטונג
 340 ד"ר י. שווארצבארד. דעם פארקעמפער פון אפטימזם — מיין גרוס

- 342 ד"ר. מ. רינגעל. די פאפירענע מויער
343 א. גאוועז. ווי אזוי מיר האבן געארבעט
344 ב. יאושואהן. דער לייענער פון „היינט“
347 ח. פינקעלשטיין. „היינט“ אלס ווארשטאט פון ארבעט
349 ש. שווערדשאַרף. פראצעסן פון „היינט“
353 ד"ר י. דאוידזאָן. „היינט“ און יאגעלאַ
ש. ד. ירושלימסקי. „היינט“ און אונדזער קאמף קעגן דומע-דעפוטאט
356 וויקטאָר יאַראַנסקי
357 ח. איש. „היינט“ און דער „קאמי-פאראיין“
359 י. גרינבוים. אברהם גאלדבערג
361 א. גאלדבערג. דוד פרישמאן אין „היינט“
363 ד"ר ע. קארלעבאך. לאמיר זיך דערמאנען
368 ד"ר י. קרוק. מיין ארבעט אין „היינט“
372 מ. גראַס-צימערמאַן. „היינט“
374 י. ש. גאלדשטיין. אַ בינטל זכרונות פון מיין ארבעט אין „היינט“
379 מ. רון. מיין קאריערע אין „היינט“
381 ז. זילבערצווייג. מיין ארבעט אין „היינט“
386 ח. וויטאַל. מיטן „היינט“ איבער די לענדער פון אייראָפּע
389 ש. צוקער. ווי אזוי „היינט“ האָט דעראַבערט גאַליציע
392 י. ל. לעבענבוים. ווי אזוי מען האָט אַמאַל פאַרקויפּט יידישע צייטונגען
395 מ. זאַבלאַצקי. „היום“ תאַמצנו...
ד"ר אירענע קרוק. אַ באַזוך ביי מאַקסיים ביי און אַלקסאַנדער אַמפּיטעאַטראָוו
397 פאַרן „היינט“
401 י. אוגער. הינדענבורג קעגן „היינט“
405 ש. יאַצקאַן. אַ פאַלק פון צדיקים
407 ישראל שטערן. נאַכן כירורגישן טיש (ליד)

דריטער טייל — בילדער און רשימות

בילדער

- 411 די גרינדערס פון „היינט“
413 פאַרוואַלטונג און אויפזיכט-ראַט פון קאַאָפּעראַטיוון פאַרלאַג „אַלט-ניי“
415 די ערשטע זייט פון נומער 1 פון „היינט“ פון 22טן יאַנואַר 1908
מאַנטאַזש פון די צייטונגען און אַנדערע אויסגאַבעס, וואָס זיינען דערשינען
417 ביים „היינט“ אין משך פון זיין עקזיסטענץ
דער עולם פאַר דער פיליע פון „היינט“ אויף קאַרמעליצקע 12 רעדט אַרום
419 די גייעס פון טאַג

חיים פינקעלשטיין

ערשטע זייט פון דעם איינציק פארבליבענעם עקזעמפלאר פון „היינט“,
וואס איז דערשינען נאכן אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה
דעם 3טן סעפטעמבער 1939. (געפינט זיך אין דער נאציאנאלער ביבליאטעק
421 אין ווארשע).

רשימות

- 424 צייטשריפטן און ביכער וואס זיינען דערשינען ביים „היינט“
424 ביכער-פרעמיעס פון „היינט“
425 פובליקאציעס וואס זיינען פארשפרייט געווארן דורכן „היינט“
425 געזעלשאפטלעכער קאמיטעט צו פייערן דעם 20 יעריקן יוביליי פון „היינט“
צענטראלער געזעלשאפטלעכערקאמיטעט צו פייערן דעם 30 יעריגן יוביליי
426 פון „היינט“
426 אינהאלט פון „היינט“ יוביליי-בוך 1908—1928
432 אינהאלט פון „היינט“ יובל-בוך 1908—1938
437 פערטער טייל — ביבליאגראפיע
443 פינפטער טייל — זוכעטל
471 באמערקטע דרוק-פעלערן